This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.

- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.

- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.

- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på `http://books.google.com/`

Digitized by Google

PScan 188.2

Bound
AUG 28 1900

Harvard College Library

FROM THE FUND OF

CHARLES MINOT
(Class of 1828).

Received 6 Nov, 1897 —

20 Sept, 1898

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkevennen.

Et Tidsskrift

udgivet

af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Ny Række.

En og tyvende Bind.

Kristiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri
1897.

Digitized by Google

P Dean 188.2

899 25/4

Digitized by Google

Indhold.

	Pag.
Om Gran og Furu. (Af Prof. Dr. N. Wille)	1
Præsident Krüger	19
Pigen af Orleans	42
Filipinerne og den nationale Reisning	61
En Sanglærer	69
Aslak Bolts Bibel	76
Om Gran og Furu. (Af Prof. Dr. N. Wille). V.	81
Fra fjerne Lande	100
Insekterne og Planterne	111
Napoleons sidste Dage	122
Henry Drummond	136
Lidt om Shakspeares Digtning (Af N. Hertzberg)	140
Vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr. V.	156
Minder fra Nordland. XI.	161
Abbedens Gave	181
Fra Ny-York	189
Vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr. VI.	194
Gudsdomme	206
Kuba. I. (Af J. Flood)	227
Jul i Rom (Af H. F.)	241
Kuba. II. (Af Jmm. Flood). Slutning	248
Wartburg. Med 2 Illustrationer. (Ved O. F.)	254
Karakterer af den islandske Ættesaga (I populær Fremstilling ved Didrik Grønvold)	275
Af en Nordpolfarers Dagbog. En rædsom Dødskamp. (Efter V. Gilders)	303
Lidt om Vandets Smaadyr. Vandmidderne (Af Sig. Thor)	312
Sprogkampen i Østerrige. (Redaktionen)	325

Digitized by Google

Pag
Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie. (Ved Premierlieutenant R.) 333
Et Landskab under Troperne. (En Nytaarsdagsmorgen paa Jamaica) 352

Husflid og Husraad:
Salonbænk med Aaklæde 365
Opbevaring af raat Kjød 367
Rædsler i Indien. (Med Billede). Ved A. L. 369
Ravnkell Freysgode. (Af Adjunkt Grønvold). 395
Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie. (Ved Premierlieutenant R.) 418
Miraklerne og Naturlovene (Af Dr. E. F. B. Horn) . . 438
Sibirien og dets Fremtid. (Kjæmpejernbanen) (Ved Jmm. Flood) 446
Politisk Oversigt for Udlandet i 1897. (Redaktionen) . . 458
En aarhundrederlang Nationalkamp. (Af A. Krefting-Hansen) 467
Selskabet for Folkeoplysningens Fremme for 1896 . . . 475

Digitized by Google

NOV 6 1897
LIBRARY.

Folkevennen.

Udgivet

af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Ny Række.

En og tyvende Bind. 1ste Hefte.

Christiania.

Grøndahl & Sons Bogtrykkeri.

1897.

Digitized by Google

Rettelser.

„Folkevennen," 5te Hefte. 1896.

I Stykket **Minder fra Nordland.**

Pag. 334, 17de Linje, staar: Salstinden, læs: Solstinden.
„ 339, 23de — „ bedste Plads, læs: bestemte Plads.
„ 342, 13de — „ mangelfulde Oer, læs: mangfoldige Oer.

Samme Hefte i Stykket **En Smule Klosterhistorie** staar:

Pag. 406, 13de Linje, staar: Anna sin Moders, læs: Arna sin Moders.
„ 407, 29de — „ deres Klostres Antal, læs: dens Klostres Antal.
„ 411, 32te — „ ufærligt, læs: uterligt.
„ 415, 7de — „ fetalid, læs: fetalia.
„ 9de — „ klenode, læs: klenode.

Digitized by Google

Om Gran og Furu.

Af Prof. Dr. N. Wille.

I.

I Norges Skove, som dække et Areal af omtr. 77,621 Kvkilom., udgjør Granen og Furuen absolut de vigtigste Træer, baade hvad deres Udbredelse og økonomiske Betydning angaar. Paa Vestlandet, i det nordlige Norge og oppe i Sæterregionen (fra ca. 2700′ over Havet til 3500′ over Havet) spiller vistnok Birken en Hovedrolle, men dens Betydning kan dog langtfra maale sig med de store Naaleskoves i det østlige Norge, hvor de næsten alene raader Grunden, og hvor kun sjelden et Løvtræ faar Lov til at komme frem mellem de mørke skyggende Graner.

Af Eg og Bøg har vi jo saa lidet i vort Land og kun langs Kysten, saa at disse, uagtet de vistnok i sig selv har det værdifuldeste Virke, dog faar en meget liden økonomisk Betydning for Landet i sin Helhed.

Naar derfor de statistiske Undersøgelser viser, at vort aarlige Forbrug af Trævirke beløber sig til omtrent 15 Mill. Kubm., hvoraf exporteres henimod $2^1/_2$ Mill. Kubm., medens Resten opbruges i Landet selv til Brænde, Bygnings- og Skibstømmer m. m., da er det overveiende Granen og Furuen, som vi skylder de 45 Mill. Kroner, som Skovenes aarlige Produktionsværdi beregnes at beløbe sig til.

Blandt Skovenes nyttige Egenskaber pleier man ogsaa at opføre deres Betydning for Klimatet, men

Digitized by Google

dette har vistnok været adskilligt overdrevent, og det er ikke godt at komme til afgjørende Resultater i saa Henseende, da man ikke altid kan faa Sikkerhed for, hvad som er Aarsag og Virkning: om Klimatet bliver slettere, fordi Skovene ødelægges, eller Skovene gaa under, fordi Klimatet bliver daarligere. Disse Forandringer strækker sig gjennem saa lange Tidsrum, at man har vanskeligt for at nøge paa deres Grundaarsag. En liden Faktor, som virker i lang Tid, kan nemlig udrette ligesaa meget som voldsomme Kræfter, der kun virke i et kortere Tidsrum, men vi Mennesker have saa let for at merke disse sidste og overse de første, hvis Virkninger ofte kan skjules af Tilfældigheder.

Nøiagtige meteorologiske Undersøgelser, udførte i Sverige, af Dr. Hamberg have vist, at Skoven der ikke synes at udøve nogen større Indflydelse paa Temperaturen, som vistnok om Vinteren bliver lidt høiere og om Sommeren lidt lavere i Skovdistrikter, men Differenserne ere saa yderst smaa, at det neppe kan have nogen Betydning. Regnmængden bliver vistnok en Smule forøget i Skovdistrikter, rimeligvis fordi de holde sig lidt koldere, men dette kan jo ikke netop siges at være nogen Fordel, hvor man allerede paa Forhaand har en tilstrækkelig Regnmængde, saaledes som paa de fleste Steder i Skandinavien.

Større turde Skovens Betydning være i sanitær Henseende, idet den giver Ly mod kolde Vinde og gjør det lunere, ligesom den ogsaa renser Luften for Støv og Røgsod samt tilfører Luften store Masser af Surstof, saa den bliver bedre skikket for Menneskenes Aanding.

Men Skoven har dog ellers Betydning i Naturens store Husholdning, idet den i betydelig Grad bidrager til at øge Madjordlaget og derved gjør Jorden frugtbar, om den skal dyrkes op. Hertil kommer ogsaa, at Skoven tjener til at fæstne Jorden til steile Klipper og hindre den fra at rives bort af Regnskyl, ligesom

Digitized by Google

den ogsaa bidrager til at hindre Jord- og Sneskred. Desuden holder Skovhumus stærkt paa Fugtigheden, saa at Regnet ikke flyder saa hurtigt bort; derfor har det ogsaa vist sig, at Oversvømmelser blive hyppigere og heftigere i de Lande og Landsdele, hvor Skovene i Tidernes Løb ere blevne udryddede.

Kan det saaledes end ikke nægtes, at Skovene har sin Betydning for Naturforholdene, saa træder dog denne mere i Baggrunden ligeoverfor den uhyre Betydning, som de have i Menneskets Økonomi, og som i vort Land er forholdsvis større end i mange andre europæiske Lande.

II.

Granen findes i vort Land væsentlig i den sydøstlige Del, hvor man særlig i Hedemarkens og Bratsbergs Amter har uhyre Arealer dækkede med Skove, som væsentlig bestaar af Gran og Furu. Skovarealet opgives nemlig i Hedemarkens Amt til 14,508 Kv. Kilom. og i Bratsbergs Amt til 6067 Kv. Kilom.

Granen gaar mod Nord til Saltdalen i Nordland (67° n. Br.), uden dog paa denne høie Breddegrad at danne Skove. Men saa findes der mærkelig nok Granskove et Par Steder i det Indre af Finmarken, nemlig i Sydvaranger (69° 30′ n. Br.) ved Indsøen Kjolmejavre, hvor den blev fundet 1857 af Forstmester J. B. Barth og Professor i Upsala Th. M. Fries, samt ved Tanaelven, hvor der fandtes to temmelig store Grantræer (det ene ved 69° 18′ n. Br. det andet ved 69° 30′ n. Br.). Desuden er den funden ved Indsøen Samejärvi og i Karasjok Præstegjæld. Der er dem som tror, at Granen er spredt hid fra Granskovene i det sønden-for liggende Finland ved Lappernes Børn, som har medbragt Grankongler, der benyttes som Legetøi, og saa tilfældigvis havde faaet Anledning til at udsaa sine Frø.

I Lister og Mandals Amt begynder Granen at

Digitized by Google

sky Havet, og dette fortsættes langs hele Vestlandet, hvor der kun findes Granskov paa Voss og enkelte Grantræer hist og her ved det Indre af Fjordene. Men saa kommer den igjen paa Nordmøre og gaar paa Namdalskysten og i de sydlige Dele af Nordland helt ud til Havet, selv hvor de haarde Storme ligger paa. Ser vi paa Granens Udbredelse ellers i Europa, da finder vi, at den gaar gjennem Rusland og Tyskland til Alperne, paa hvis Skraaninger man finder mægtige Granskove, samt gjennem Frankrige til Pyrenæerne. Men den mangler i en stor Del af det nordvestlige Frankrige og nordvestlige Tyskland, samt i hele Danmark og England, ligesom altsaa i de vestligste Dele af Norge.

Naar Granen ei er vildtvoxende paa disse Steder, da er Grunden ikke den, at den ei kan leve der; thi det viser sig, at den i vort Land trives meget godt paa Vestlandet, naar den plantes nærmere Kysten end der, hvor den forekommer vild. Til England blev den indført 1548 og trives der godt plantet, ligesaa i Danmark, hvor man paa kunstig Maade har frembragt hele Granskove. Grunden maa altsaa søges i andre Forholde, og de vigtigste turde vel være, at Granen, som er af østeuropæisk eller sibirisk Oprindelse, endnu ikke har rukket saa langt paa sin Vandring mod Vest, eller at Menneskene i sin Uforstand og Ondskab har udryddet den, som vistnok er Tilfældet paa forskjellige Dele af Vestlandet hos os. Til Skandinavien har Granen sikkerligen indvandret østenfra, dels nordenfor den botniske Vig, dels over Øerne Øland og Gotland, men den har kommet hid senere end Furuen, thi man finder først Levninger af Gran i Torvmyrene længe efter at Furulevninger var indleirede i Torvens beskyttende Dække.

I Alperne gaar Granen op til 4—6000', ja stundom endog til 7000' over Havet. Men hos os, hvor Klimatet er haardere, gaar den naturligvis ei saa høit. I det sydlige Norge kan den, hvor Forholdene ere særligt gunstige, gaa til en Høide af omtr. 3000',

Digitized by Google

men længere mod Nord synker dens Høidegrændse, saa at den i den nordlige Del af Gudbrandsdalen kun gaar til 2500—2700', over Havet, i Throndhjems Stift til 1600—2000' og i Ranen i Nordland, ved Polarkredsen, kun til 1000' over Havet.

Granen har nokſaa ſtore Fordringer til det Underlag, hvor den ſkal trives godt. Helſt vil den have en lidt fugtig og ikke altfor grund Madjord, hvor den da udbreder ſine Rødder i det øverſte Jordlag, men hvis dette ikke er Tilfældet, ſaa har Granen en ganſke betydelig Evne til at ſkaffe ſig ſelv Madjord, hvis den blot voxer paa ſaapas Grund, at den kan trives og voxe op. Granen holder ſig gjerne liden i de førſte 6—12 Aar, medens f. Ex. Furuen i denne Tid kan naa en Høide af 2—3, ja indtil 4 Alen. Granen voxer i denne førſte Tid ikke ſaa meget i Høiden, men den udbreder ſine Grene til Siderne „for at dække ſin Rod;" det tætte Bar ſkygger nærmeſt om Stammen, og de afſaldne Naale blive da liggende under Træet, formulde og danne ſnart Begyndelſen til et lidet Fond af Madjord, ſom ſtadig øges, efterhvert ſom Granen voxer til og Naalene Aar for Aar falde af. Granen forbedrer ſaaledes Jorden i ganſke betydelig Grad, medens derimod Furuens Naale ere ſaa rige paa Harpix, at de har meget vanſkeligt for at formulde, ſaa der dannes kun lidet ny Madjord i Furuſkov. Men Granen har ogſaa en anden Fordel af, at den ſaaledes dækker ſin Rod; thi derved beſkyttes Grunden af de tætte Grene for Udtørring, ſaaledes at ogſaa Muldannelſen kan foregaa deſto hurtigere.

Naar Granen ſaaledes har dækket ſin Rod, ſkyder den hurtigt iveiret og indhenter allerede i 40—50 Aars Alderen Furuen, uagtet denne altſaa faar et betydeligt Forſprang i Ungdommen.

Hvis Jordsmonet er gunſtigt, bliver Granen i de førſte 5—6 Aar indtil 8—10″ høi, i Planteſkoler endnu høiere, men paa daarligere Grund, hvor den behøver

Digitized by Google

længere Tid for at „dække Roden," kan den i de første 10—12 Aar ofte ikke opnaa mere end $^1/_2$ Alens Høide og udvikler sig da her saa langsomt, at det ikke paa nogen Maade kan lønne sig at lade den voxe paa denslags Jordbund. Paa saadanne Steder bør man derfor heller sørge for, at der voxer op Furuskov, som ikke stiller saa store Fordringer til Jorden.

Granen udvikler sig under Opvæxten høist ulige, eftersom den staar enkeltvis eller tæt sammen i „sluttet Bestand." Hvis Granskoven overlades til sig selv, søger Granen altid tilslut at danne sluttet Bestand, hvorved den baade udvikler sig bedre og tjener Menneskene i høiere Grad, idet den baade leverer værdifuldere Virke og frugtbargjør Jorden ved rigeligere Dannelse af Madjord. Den hindres da fra at danne store Grene til Siderne og voxer raskt i Høiden, hvor dens Top og Grene kunne faa Lys. Men netop derved overskygges de nedre Grene, som saa dø ud og lidt efter lidt falde af nedenfra, idet „Træet afkvister sig." Stammerne bliver derved længere og forholdsvis smalere, lige, kvistfrie og glatte, Aarringene bliver smalere og Veden stærkere.

Ved denne Tilvæxt i sluttet Bestand dræbes de svagere Individer, som bliver efter i Veddekampen om at naa op mod Lyset, og derved faa de Stærkere og Kraftigere, som seire i denne Kamp, ogsaa høste Kampens Pris: mere Lys og mere Plads.

Saadanne undertrykte halvt døende Træer voxe meget langsomt, men saa en tæt Ved, hvorfor de med Fordel kan benyttes af Menneskene til forskjelligt Brug, saasom Gjærdestør, Stænger, Ved o. l. Man bør ei, om Skoven forøvrigt hugges ud, lade dem staa igjen i det Haab, at de skulle voxe op til store Tømmertræer, naar de faa bedre Livsvilkaar. Et saadant Haab vil altid beskjæmmes; thi disse i Ungdommen kuede og undertrykte Træer, de duger ei til at voxe op til store Træer, selv om de komme under de allerbedste Livsforholde.

Digitized by Google

Denne Skjæbne rammer ikke alene de svagere Individer af Granen selv, men ogsaa alle lyselskende Planter. Derfor bliver Vegetationen saa yderst fattig i tætte Granskove; det er næsten kun nogle Mosser, som kunde holde ud i den halvmørke fugtige Atmosfære under Granernes tætte Dække, medens Buske, Lyng og vore forskjellige Bærris maa opsøge sig mere aabne Steder mellem Grantrærne for at komme frem. Saadanne Steder ere jo yndede Tilholdssteder for Børn, som søge efter Blaabær og Tyttebær; men Forstmanden, for hvem Trærne er Hovedsagen, han ynder ei disse Planter, han kalder dem „Skovukrud" og hvor de gribe om sig formeget, der søger han at udrydde dem paa alle Maader. For Forstmanden er den deiligste Bund i Granskoven just den, som kun bærer Mosser, thi disse hjælpe til at dække Granens Rødder og forøge dens Trivsel og Velvære.

Hvis derimod Granen voxer enkeltvis eller saa spredt, at de enkelte Træer ikke kunne komme til at udøve nogen Indflydelse paa hverandre, da bliver dens Tilvæxt en helt anden end i den før nævnte sluttede Bestand. Der sker nemlig da ingen Afkvistning og alle Træets Grene bibeholdes helt ned til Jorden, idet hvert enkelt Træ søger at dække saa meget Jord, det kan omfatte, for paa denne Maade at faa Anledning til at dække sin Rod og fremme Humusdannelsen, som er saa vigtig for dets Trivsel. Disse Træer ville faa Udseende af en Kegle, som er bredest nede ved selve Jordoverfladen, hvor de bære sine største Grene, og saa jævnt smalne af opad. Hvis Træerne staa saapas tæt, at de nederste Grene tilsidst naa hverandre, saa faar man ogsaa her tilslut en Granskov, men af et helt andet Udseende end den før nævnte, og der fremkommer ikke heller en saa fuldstændig Humusdannelse under Trærne.

En saadan glissen Granskov fremkommer, enten hvor Menneskene har behandlet Skoven feilagtig, eller hvor Granen breder sig ud over nyt Land, hvor den ei

---

Humus, muldnede Planter og Dyrelevninger.

Digitized by Google

før har havt Overmagten, saasom høit tilfjelds eller ud imod Kysten. Træerne i en saadan Granskov ere langt mindre skikkede til Benyttelse, da Stammen bliver kortere og tykkere, ujævn og knudret, med meget store Kviste. Selve Veden bliver ogsaa løsere og er mindre varmende som Brænde, idet Aarringene bliver tykkere, da der optræder større Mængder af den storrummede Vaarved.

Det vil af dette forstaaes, at Granen trives bedst, hvor den staar meget tæt, saa at de nederste Grene beskygges og lidt efter lidt afkvistes. Granen er derfor i Sammenligning med Furuen et Skyggetræ; det ser man ogsaa derpaa, at i Granskovene er det mørkere, i Furuskovene lysere. Men det er en almindelig Regel, at Skyggetrærne er stærkere i Kampen for Tilværelsen end Lystrærne. Bøgen er et Skyggetræ og fortrænger Egen, som er et Lystræ; ligeledes fortrænger Granen den lyselskende Furu, som ikke kan voxe op i Skyggen af Granerne. Granen trænger sig først frem som sprødte Træer, der tidt voxer sammen til en saadan glissen Granskov som ovenfor omtalt; dette er Forposterne, som tage det nye Territorium i Besiddelse, men naar der saa dør ud et Træ i en saadan Skov, da bliver der Plads for flere unge, som kunne voxe op og danne den tætte Bestand, som egentlig er det Maal der tilstræbes.

Den naturlige Grændse af en Granskov vil altsaa altid udgjøres af Træer, som bære Grene helt ned til Marken, derfor ser man af en saadan Skov ikke Stammerne, men kun Grenene, der danner ligesom en grøn Mur. Hvis man nu hugger bort disse Forposter, eller man kvister af dem saaledes, at Stammerne træde frem, belyses, da vil man snart finde, at Trærne blive syge og lidt efter lidt dø bort. Stammens Bark, som da udsættes for Solstraalernes Indvirkning, bliver overordentlig stærkt opvarmet, idet den mørke Bark absorberer en stor Mængde Varme. Sevjelaget lider herunder i høi Grad, og man ser snart Resultatet af disse Lidelser som Afskalling af Barken og Udtørring af Kvade, hvor-

Digitized by Google

efter tilsidst følger Døden, idet Insekterne (Barkbillerne) sørge for at fuldstændiggjøre disse halvdøde Træers Ødelæggelse. De staa da som „Tørgran" uden Naale. og med Barken helt løsnende fra Stamme og Grene; disse Træer ere gode til Ved, da de ikke indeholde saa meget Vand og derfor hurtigt tørre, naar de bringes under Tag. Hvor man har hugget uvittigt, eller hvor Stormen voldsomt bryder ind i en tæt Bestand af Gran, kan der meget let indtræde Grantørke, som herjer større Strækninger; hvorvidt dette alene skyldes ovennævnte Aarsag eller flere andre tilstødende Omstændigheder spille Hovedrollen, er ei saa let at afgjøre. Efter saadanne Ødelæggelser voxer der dog snart op igjen Ungskov, som saaledes lidt efter lidt dækker det ved Grantørken frembragte Saar i Skoven; en stor Del af vor værdifuldeste Unggranskov er netop voxet op der, hvor Grantørken 1850—60 hærjede som værst og derved ryddede Pladsen.

III.

I vore større Granskove vil man ofte se syge Træer, ogsaa uden at den ovenfor nævnte Grantørke har havt nogen Del deri. Man kan efter en Storm se hele Rækker af Træer, som enten ligge med oprevne Rødder, der ved nærmere Eftersyn vise sig at være raadne helt igjennem, eller ogsaa ere knækkede et Stykke oppe paa Stammen og da indvendig vise sig at være raadne.

Denne Ødelæggelse, som er overmaade udbredt og visselig kan beregnes til mindst en Værdi af flere hundredetusende Kroner om Aaret, fremkaldes af to Soparter, som derfor vistnok hos os ogsaa ere vore Granskoves værste Fiender — næst efter Menneskene selvfølgelig.

Den ene af disse kaldes i Østerdalen, hvor den forekommer meget almindelig, „Kjuke." Dens videnskabelige Navn er Polyporus Pini eller Trametes Pini.

Digitized by Google

Den hører til Knukkſoppene, og dens ſtore tørre Frugtlegemer fremkommer paa Stammen af de ſtørre Trær, naar disſes Indre er gjennemtrængt af Soppens fine vegetative Dele (Myceliet). Soppen ſpredes ved Sporer, der drysſe ud af Frugtlegemerne og af Vinden føres bort til Steder paa friſke Stammer, hvor Grene ere afbrudte. Paa ſaadanne Brudſteder ſpire da Sporerne og trænge derfra ind i Stammens Indre, ſom raadner op, efterhvert ſom Soppens Mycelium trænger frem. Den raadne Ved faar et brunagtigt Udſeende og er her og der ſpættet af hvide Mycelflækker. Denne Raaddenhed, ſom paa Grund af Udſeendet kaldes „Rødraaddenhed" trænger ſig nu i Stammen nedover mod Roden og ſvækker derved Stammens Modſtandskraft ſaameget, at den let knækker over, naar Stormen bøier den. Derfor kjender man ogſaa denne Sops Herjinger let nok, om man ſer Stammer knækkede over et Stykke fra Roden og de ſaa indvendig viſe en halvraadden rødlig Ved.

Ofte ſer man imidlertid ſom nævnt tidligere, at Træerne blæſe om, idet Rødderne rives over, der opſtaar „Vindfald." Disſe kan viſtnok fremkomme, uden at der feiler Træerne noget, nemlig naar disſe voxe paa meget grund Jord, hvor der er „Flaberg" under, og hvor ſaaledes ikke Rødderne faa noget ſynderligt godt Fæſte; iſaafald kan undertiden Stormen vælte dem op med baade Rødder og det tynde Jorddække, ſaa at det bare Berg bliver ſynligt. Som Regel ſkyldes dog Vindfald, at Træerne ere angrebne af den Sop, ſom kan kaldes „Rodkjuke" og hvis videnſkabelige Navn er Polyporus annosus.

Myceliet af denne Sop voxer i Humuslaget paa Skovbunden og trænger derfra ind i Rødderne af Granen, ſærlig om disſe ere blevne ſkadede af en eller anden Aarſag, ſaa der er bleven en Aabning. Der optræder først ſmaa fortagtige Flækker i den angrebne Rod, men efterhvert forſvinde disſe og Vedmaſſen i Roden bliver gulagtig, løs, med hvide Mycelmaſſer inde i den

Digitized by Google

morkne Vedmasse. Denne Gulraaddenhed begynder altsaa ude i de finere Rodgrene og æder sig saa indover til de større Rødder, som saa lidt efter lidt ødelægges, hvorfor de heller ikke kan staa imod Vindens Kraft, men rives over.

Eiendommeligt er det, at denne Sop har særligt tilpasset sig til det Forhold, at den fremkalder Vindfald; thi dens Frugtlegemer findes ikke som hos den foregaaende paa Stammen, men de fremkomme paa Undersiden af Rødderne. Det er derfor først naar Roden rykkes op, at denne Sops Frugtlegemer blive frie og kan faa Anledning til at udstrø sine Sporer. Dens farligste Spredningsmiddel er forresten Myceliet, som voxer i Skovens Muldjord fra Træ til Træ, som saa det ene efter det andet angribes og dør ud.

Ofte slutter ogsaa en tredie Sopart sig til disse for at ødelægge baade Naale- og Løvtræer. Det er „Honningsoppen" (Agaricus melleus), som tilhører „Hatsoppene" med knivformede Skiver under Hatten, der ovenpaa er honninggul og omkring Midten har lidt mørkere Skjæl. Disse Hatte, som staa sammen i tætte Tuer, komme dog først frem temmelig sent, efterat Træet, hvorpaa den voxer, er dræbt eller iallefald er sin Undergang nær.

Dens Mycelium voxer ind i Træernes Rødder, særlig om disse ere beskadigede, og trænger sig op i Sevjelaget mellem Basten og Veden, hvor der danner sig eiendommelige, flade, grenede, ofte ogsaa sammenflydende Baand, som omspænde hele Stubben som et Nætverk. Udvendig er disse Baand sorte, men skjærer man dem igjennem, saa finder man, at de indvendig ere hvidagtige. Hvis man har et Tværsnit af en Stubbe, hvorpaa denne Sop har voxet, da ser man i Veden en bugtet mørk Linie, som begrændser de af Soppen angrebne syge Dele fra de indre friske. Soppen trænger sig fra Sevjelaget indad, men Træet dør gjerne før Veden er synderlig dybt angreben eller beskadiget, medens

Digitized by Google

Barken løsner fra Veden og Luften trænger til Myceliet, som derved bliver sort og glindsende. Hugger man Træet om, saa lever Myceliet videre og danner samme Høst, eller et senere Aar, sine Frugtlegemer, som udstrø Sporer, der sprede Soppen videre. Det er dog et Spørgsmaal om ikke ogsaa denne Sop spreder sig værst ved sine i Jorden krybende Mycelier, iallefald i de nærmeste Omgivelser.

Noget Middel mod disse Soppe i denslags Skove, som vore ere, kan neppe siges at existere. Ethvert Middel, som man vil forsøge, fordrer saa store Omkostninger for at benyttes, at det vanskeligt vil lønne sig. For de to førstes Vedkommende, som kun forekomme paa Gran og Furu, er det jo klart, at de vil tabe sine Vertplanter og derved tvinges tilbage, hvis man paa et af dem herjet Sted indfører Løvskov, thi paa Løvtræer kunne de ikke voxe. Men Honningsoppen gaar ligesaagodt paa Løvtræer som paa Naaletræer, saa den kan ikke indskrænkes paa saadan Maade. Hvor den optræder i Haver eller Parkanlæg, kan man hindre dens Udbredelse ved at opbryde de angrebne Træer med Roden og passe paa, at Soppens Hatte ikke faa udvikle sig. For at hindre Myceliet fra at trænge sig frem gjennem Jorden kan man paa saadanne Steder grave Stikgrøfter, men det gjælder da at passe paa og ødelægge itide de Hatte, som gjerne ville danne sig paa Kanterne af disse Stikgrøfter.

Af andre Plager for Granen kan nævnes Granlusen (Chermes abietis), som frembringer de i Begyndelsen grønne, nøddestore kongleliknende Udvæxter paa Grankvistene. Disse smaa Bladlus overvintre ved Grunden af Knoppene, og tidligt paa Vaaren stikke de sin Snabel dybt ind i Knoppen og lægge saa et stort Antal Æg. Larverne, som snart klækkes, begynde da at suge paa Naalenes Grund, hvorved disses Længdevæxt bliver mindre, medens de gjerne isteden faa en større Bredde i sin nedre Del og derved indeslutte de

Digitized by Google

unge Bladlus, som hver faar sin særskilte Bolig. Disse adskilte Boliger faa senere hver sin tværstillede Aabning, hvorigjennem de nu fuldt udvoxede Bladlus krybe ud. Naar Bladlusene ere krøbne ud, farves deres Boliger lidt efter lidt og antage et brunagtigt Udseende. Hvor disse Bladlus optræde i store Mængder, kunne de skade Træerne, og det kan da være nyttigt at skjære af de grønne Udvæxter og brænde dem for at hindre Lusenes Udbredelse.

Naar Granen staar tæt sammen og udvikler sig vel, er den nokaa ømfintlig for alleslags Beskadigelser. Hvis der hugges et Skaar i den, eller blot fældte Naboer falde ind paa den, kan dette være nok til, at den sygner mere eller mindre hen, idet der gjerne begynder at rinde Kvae af de skadede Træer.

Paa den anden Side kan Granen under visse Omstændigheder være meget seiglivet. Med Skjønsomhed og Forsigtighed gaar det saaledes godt an at kviste Granen, hvad idetmindste en stor Skoveier her i Norge har forsøgt med gode Resultater, men det maa ikke ske skjødesløst, om ikke Træerne skulle skades derved.

Det er fortrinsvis paa Granens Grændsegebeter, hvor den voxer spredt og især høit tilfjelds, at den viser en næsten utrolig Seiglivethed. Vistnok kan den ikke danne egentlige Rodskud, men alligevel dør den dog ikke naar den er afhugget eller Toppen af en Stamme holder paa at dø ud; thi de nederste Grene kunne slaa Rødder, hvor de ligge henad Jorden, og saa begynde enkelte Grene at bøie sig iveiret og voxe op til smaa Træer, som saaledes ere at betragte som en Slags naturlige Aflæggere. Det er især paa vindhaarde Steder og høit tilfjelds, at man iagttager dette, og man kan paa saadanne Steder finde indtil et Dusin Træer, som alle have sin Oprindelse fra et eneste.

Hvis Toppen knækkes paa Grantræer, saaledes som det ofte sker i stærke Snevintre, naar Sneen i store Masser fryser fast til Grantoppene og der saa pludselig indtræder stærk Vind, da finder man, at der i Regelen

Digitized by Google

senere danner sig en ny Top, enten derved at en af de store Hovedgrene bøier sin Spids opad og voxer ud, eller ofte ogsaa derved, at en liden Kvist paa en Hovedgren nær Stammen begynder at voxe opad til en ny Top. Noget lignende kan ogsaa indtræffe med omblæste Granstammer, naar deres Rødder staa i Forbindelse med Jorden, saa de kunne holde sig ilive; man kan da iagttage, at enkelte Grene voxe ud til Stammer, saa man finder en liggende Stamme med en hel Række unge Grantræer bortover.

I Urskove, hvor Menneskene endnu ikke har faaet Anledning til at bedrive sit Ødelæggelsesverk, kan man undertiden se, at Grantræerne staa i Rækker, som om de vare plantede. Dette er vel nu ikke saa let at faa Anledning til at iagttage her i Norge, men den tyske Botaniker Göppert beskriver saadanne fra Schlesiens Urskove, og angiver ogsaa Forklaringsgrunden. Naar de gamle Træstammer paa Grund af Ælde eller Sygdom dø og falde overende, saa formulde de lidt efter lidt, og deres Overflade dækkes af Mosser, men netop paa disse Stammer er der da gode Betingelser for, at Granfrøet kan spire, og derfor vil en Række unge Træer voxe op bortover disse gamle Stammer, og naar Underlaget forlængst er helt hensmuldret, bevarer dog den unge Generation Mindet om sin Oprindelse ved sin rækkevise Anordning. I vore Granskove kan man iallefald ofte se Grantræer, som tilsyneladende staa paa Luftrødder hævede over Jorden, saa man ofte kan krige under Træet, mellem dettes Stamme og Jorden. Forfølger man dette Fænomens Oprindelse, saa finder man, at det skyldes noget lignende Forholde, som de af Göppert beskrevne. Det er Granfrø, som har spiret paa en formuldende Granstubbe og som har voxet op til et Træ, medens den Stubbe, som udgjorde dette første Fæste, er helt smuldret hen og jævnet med Jorden.

Undertiden kan man finde, at afhuggede Granstubber lukke sig med Grojare, uagtet de ikke bære en eneste

Digitized by Google

levende Gren. Dette ser jo nokſaa troldbomsagtigt ud, men har sin simple Forklaring deri, at der isaafald har fundet Sted en Sammenvoxning med nærstaaende levende Grantræers Rødder, og det er da fra disse, at Stubben faar tilført den Næring, som den behøver for at danne Grojare.

Som et Bevis paa Granens Seiglivethed kan ogsaa nævnes, at den taaler godt at klippes, uden derfor at dø bort. En saadan Klipning foregaar ude i Naturen, hvor Faar eller Gjeder kunne komme til; de bide da af de unge Skud og hindre derved Grantræerne i at voxe op, men Forgreningen bliver saa meget tættere. Man kan paa saadanne Steder finde mange Aar gamle Grantræer, som ikke ere mere end 1—2 Fod høie, næsten kuglerunde og saa tæt grenede og stive, at man kan sætte sig paa dem uden Skade.

Herpaa beror ogsaa Granens Skikkethed som levende Hegn. Disse ere smukke og udmerket gode, naar de kun anbringes fornuftigt og behandles godt. Granen vil dog ikke have altfor sandet og heller ikke altfor vaad og leret Jord, og fremfor alt maa man vogte sig for, at en Granhæk staar i Skygge; thi da taber den sine Naale og Grene ligesom Grantræerne, naar de staa i tæt Bestand i Skoven. Granhække kunne, naar de klippes en Gang om Aaret og passes vel, blive flere Alen høie og saa tætte, at det er umuligt at se igjennem; det paastaaes, at de kan naa en Alder af omtrent 100 Aar.

IV.

Naar et Granfrø spirer, kommer der frem en liden Plante med 6—9 Groblade, og der er det merkelige ved denne og forskjellige andre Naaletræers, at dens Groblade blive grønne, om de saa udvikle sig i det tætteste Mørke, medens det ellers er en gjennemgaaende Regel hos Planterne, at Bladgrøntet behøver Lys for at udvikles. Man har heller ikke kunnet finde nogen rimelig Aarsag til

Digitized by Google

denne Afvigelse, som dog ogsaa i nogle Tilfælde kan optræde hos visse laveresstaaende Planter.

Efter Grobladene, som ere smale og tynde, kommer saa de egentlige Barnaale, og disse ere hos vor almindelige Gran firkantede i Tværsnit, medens de f. Ex. hos Edelgranen ere flade. Barnaalene sidde gjerne paa sine Grene i 6 Aar, hvorefter de falde af og temmelig let raadne bort. Ved 12—14 Aars Alder kan frit staaende Grantræer blomstre, men de bære dog neppe spiredygtigt Frø, førend de ere 20 Aar gamle og i tætsluttet Bestand sker dette først meget senere; thi der er hvert Træ saa optaget med at forsøge at voxe forbi de andre, at Frødannelsen bliver opsat. Hvor stor og hvor gammel Granen kan blive hos os, er ei saa let at sige, da jo i Regelen de store Træer hugges ned, før de har naaet sin yderste Størrelses- og Aldersgrændse. Efter Angivelserne er den høieste Gran i Norge bleven hugget i Hurdalen 1872, og den var 130 Fod høi; den tykkeste blev hugget i Sælbu 1867 og den maalte 14 Fod i Omfang; den ældste kjendte Gran voxte i Hurdalen og viste 170 Aarringe, men den var $109^1/_2$ Fod høi og 3 Fod 5 Tommer i Gjennemsnit. I Sverige har man hugget en Gran, som var 220 Aar gammel. Det er for Resten vanskeligt at faa Rede paa Alderen, da gamle Træer gjerne blive hule, saa man ei kan tælle Aarringene.

Granen har ligesom Furuen to Slags Blomster, som imidlertid findes paa samme Træ. Hanblomstersamlingerne staa enkeltvis mellem Naalene paa Skud fra det foregaaende Aar og fremtræde allerede om Høsten som tykke Knopper. Tidligt paa Vaaren, førend de endnu har aabnet sig for at udstrø sit Blomsterstøv, ere de smukt rødfarvede og ligne lidt Jordbær, men derefter tabe de sig og blive svovlgule.

Hunblomstersamlingerne, som især forekomme oimod Toppen af Træet, ere smaa, vakkert røde Kongler, som i Blomstringstiden staa oprette og sprike ud med

Digitized by Google

Skjællene for at fange Blomsterstøvet. Et lignende Forhold har man ogsaa hos Furuen. Hos begge disse er Blomsterstøvkornene paa to Sider forsynede med to Opsvulmninger, der som Balloner bidrager til at holde dem svævende i Luften i længere Tid, saa den mindste Luftning er istand til at føre dem langt bort.

Blomsterstøvet føres af Vinden fra Hanblomsterne til de smaa Kongler, som staa og vente paa dem; naar et Blomsterstøvkorn støder an mod et saadant Kongleskjæl, da synker det ned og glider langs det aabne Skjæl ned til selve Frøemnet, som i Blomstringstiden afsondrer en liden Væskedraabe i sin Spidse. Naar saa Blomsterstøvkornene naa denne Væskedraabe, blive de hængende fast, og naar denne fordamper, blive de ligesom sugede ind i selve Frøemnerne, hvor de saa ligge til den egentlige Befrugtning foregaar, som hos Granen sker 6 Uger senere og hos Furuen først det følgende Aar. Da det jo paa denne Maade bliver et rent Tilfælde, om Blomsterstøvet skal komme til Hunkonglerne, hvor Befrugtningen foregaar, har Naturen sørget for, at Blomsterstøvet udvikles i saa uhyre Masser, at en Befrugtning bliver omtrent uundgaaelig.

Hvis man befinder sig i en af vore Skovtrakter paa den Tid, da Granen og Furuen blomstrer, da vil man kunne se ligesom gule Skyer vælte frem fra Træernne, det er de store Masser af Blomsterstøv, som Vinden fører hen over Jorden. Ofte blæse de ud i Indsøerne, i saadan Mængde, at disses Vand oventil bliver tykt som Grød, og undertiden river Regnskyl det med sig, saa Jorden farves svovlgul, det er saadanne Fænomener, som gaa under Navn af Svovlregn; thi ved en overfladisk Betragtning ligner jo Blomsterstøvet endel Svovlblomme, iallefald hvad Farven angaar. I tidligere Tider tillagde man saadan „Svovlregn" alskens Betydning og mente, den varslede baade det ene og andet Onde for Menneskene, medens den i Virkeligheden er høist uskyldig og i det høieste betyder et daarligt Frøaar

Digitized by Google

for Naaletræerne, fordi altfor store Masser af Blomsterstøv gaa tilgrunde uden at naa sit Maal, de smaa røde Hunkongler.

Da dette Blomsterstøv som allerede nævnt er meget let, kan Vinden drive det langt bort over Land og Sjø, saaledes er det blandt andet fundet paa Novaja Semlja, uagtet det var 50—100 Mile fjernet fra nærmeste Naaleskov.

Efter at Hunkonglerne have faaet fat i Blomsterstøvet, lukke Kongleskjellene sig, og idet Konglen saa udvikler sig videre, synker den paa Grund af sin Tyngde nedad, saa den tilsidst faar en hængende Stilling.

Hos Granen bliver Konglens Skjel læderagtige, brune eller grønlige, og Frøene, der ligesom hos Furuen sidde 2 indenfor hvert Kongleskjel, modnes samme Aar i Oktober Maaned, men falde først ud senere paa Vinteren, særlig i Marts og April; de bedste Frø, som sidde midt i Konglen, ere de, som først falde ud. Kongleskjællene have en meget vexlende Form, idet de snart ere langstrakte og spidse, ofte ogsaa totaubede, fuldstændig helrandede og stærkt afrundede, korte. Der dannes dog ikke lige meget Frø hvert Aar, men man regner, at Granen hvert 3die Aar har et saakaldt „Frøaar," da der optræder en usædvanlig Mængde Grankongler.

Hos Furuen ere Konglerne mindre, kegleformede, med mere gulbrune, tykke og nedadtil trekantede Kongleskjæl, og modnes først om Høsten Aaret efter at den blomstrede, og spreder først sine Frø den derpaa følgende Vaar i April og Mai.

Saavel Granens som Furuens Frø har en liden tynd Vinge, som er ganske løst fæstet til Frøet og hjælper dette at flyve afsted med Vinden; uagtet Frøet i sig selv er forholdsvis tungt, kan man derfor se det spredt paa Sneen flere hundrede Meter fra nærmeste Skov.

Hvis man vil samle Frø, da bør Konglerne indhøstes i tørt Veir, inden Slutningen af November for Granens Vedkommende og for Furuens fra December

Digitized by Google

til Slutningen af Marts. Konglerne kan da lægges ud paa et Lagen paa et tørt Sted, eller hænges op i Sække under Taget i en passende varm Stue, hvor Temperaturen da kan være mellem 40—50° C, men høiere bør den ikke gaa. Paa enkelte Steder har man ogsaa i den senere Tid oprettet saakaldte „Klængstuer" for Indvinding af Frø. Naar Konglerne ligge en Tid i Varmen, sprike Kongleskjællene ud, og Frøene falde ud, omgivne af sin Vinge, som man siden befrier dem for ved at gnide Frøene med Hænderne, eller piske dem i en Sæk, hvorved Vingen meget let løsner.

Man regner, at 1 Hl. Kongler giver omtrent 0,67 Kg. afvinget Frø hos Furuen og 1,25 Kg. afvinget Frø hos Granen.

Det har vist sig, at til Udsæd hos os er det indenlandske Frø absolut overlegent det udenlandske; det vilde derfor være ønskeligt, om Indsamling af Frø af vore Skovtræer blev almindeligere, saa man helt kunde slippe at benytte det udenlandske Frø, som er daarligt, men lokker ved sin Prisbillighed.

(Sluttes).

Præsident Krüger*).

Det er ikke her min Hensigt at levere mere end nogle faa personlige Notitser om Paul Krüger, og jeg vil da forudskikke den Bemerkning, at hvad jeg her optegner har jeg dels fra hans egne Læber, dels fra hans Statssekretær Dr. Leyds, og desuden fra mange af hans

*) Af Paultney Bigelow.

Digitized by Google

Bekjendte, som havde Tilladelse til at udtale sig om ham.

Det var i Mai 1896 at jeg første Gang kom til Transvaals Hovedstad, der heder Pretoria efter Boer-Anføreren Pretorius. Det var omkring Middags Tider, og Solen stegte som den steger i Texas. De brede støvede Gader mindede mig om Prærie-Byerne vestenfor Misfisfippi, og dette Indtryk forhøiedes end yderligere ved Synet af de store Fragtvogne, trukne af sexten Oxer, og de skindmagre „Mustanger," som galloperede afsted med skjæggede Boere paa Ryggen. Jeg var sammen med Mr. Chapin, der agerede som Konsul for de forenede Stater. Han var draget afsted fra Johannesburg udrustet med officiel Bemyndigelse til at faa med sig en amerikansk Borger, John Hammond, som sad i Fængsel i Pretoria, og hvis Kone laa syg i Johannesburg, og senere bringe ham tilbage til Fængslet igjen.

Hvorfor Mr. Hammond sad i Fængsel er en anden Historie. Uden her at ville udtale mig om Boer-Lovgivningen, maa jeg dog sige, at noget maa der være galt fat, naar man i Lovens Naon finder sig forpligtet at behandle en Mand som John Hammond som Forbryder.

Ankommen til Fængslet fandt vi Indgangen spærret af en ti-tolv Vogne, og fik høre, at Præsident Krüger netop idag havde løsladt omkring femti „Uitlanders" — Udlændiger — som havde siddet fængslet som politiske Forbrydere. Hammond var ikke blandt dem, og vor fungerende Konsul henvendte sig derfor til Fængselsvogteren med sit officielle Krav paa ham. Denne sendte det Svar tilbage, at han nu havde det altfor travlt til at kunne tale med Mr. Chapin, og at han fik komme igjen om en Time. Vi saa gjorde, skjønt vi undrede os meget. Men da vi kom tilbage til Fængslet, fik vi høre, at Fængselsvogteren selv havde reist afsted med Mr. Hammond, og det af ingen anden Grund end den at han selv ønskede at tage sig en Fridag og tjene lidt

Digitized by Google

paa den ovenikjøbet. Saaledes blev stakkels Hammond, efter Maaneders Fangenskab mellem Sorte, denne Dag berøvet en Vens Selskab og maatte nyde sin Fridag sammen med sin Fangevogter, samt maatte vende tilbage om Aftenen, skjønt de Overordnede havde tilstaaet ham Frihed i to Dage.

Nedstemte vendte vi tilbage til Pretoria. Vor Konsul havde mere end spildt sin Dag.

Om Eftermiddagen spurgte et Medlem af det Boerske Underhus mig, om jeg havde seet Præsidenten.

„Nei," sagde jeg.

„Følg med mig da."

Der var en forfriskende Enkelhed over denne Fremgangsmaade, som vakte Forestillingen om en meget faderlig og gemytlig Regjeringsform. Vi gik henimod ti Minutter gjennem en af Byens brede, ubrolagte Gader, og kom da til fem Telte, reiste paa en aaben Plads.

„Hvad skal denne Leir midt i Byen betyde?"

„Det er Præsidentens Livvagt."

„Merkeligt," tænkte jeg. „Den amerikanske Præsident styrer sytti Millioner og har ikke engang en Konstabel udenfor sin Dør, og her, i en Republik paa to eller tre hundredetusend Hvide, maa Præsidenten have Soldatervagt." Senere fik jeg vide, at naarsomhelst Præsident Krüger begav sig til eller fra Regjeringskontoret, var han altid omgiven af sex væbnede Soldater tilhest, under Kommando af en Officer. Regjeringskontoret var omgivet af Soldater med Rifler, og to Skiltvagter marscherede op og ned foran Vinduerne og kastede fra Tid til anden et Blik ind for at se, om alt var i Orden. Om Regjeringen iagttager disse merkværdige militære Sikkerhedsforanstaltninger fordi den virkelig nærer alvorlige Bekymringer for Præsidentens Liv eller for at Folket skal tro at disse „Uitlanders" spekulerer paa at bortføre eller myrde deres Leder, skal jeg her ikke vove at udtale nogen Mening om.

Digitized by Google

Lige overfor de fem Kriger-Telte staar der et lavt Hus, hvis Værelser alle ligger i første Etage. Der er Veranda langs hele Facaden, og et Anlæg med Buskvexter skiller Trappen fra Sideveiene. Det er et Farmhus, saaledes som de rigere Boere gjerne bygger det, og det var næsten skjult af høie skyggefulde Træer. Der var ingen Opkjørsel foran Hoveddøren, intetsomhelst Tegn til at her boede andre end en almindelig Byens Borger. Men foran den lille Port stod der to Soldater, som raabte os an da vi søgte at passere. Min Ven Lovgiveren sagde hvem han var, og det var nok; der blev ikke spurgt om mere. Hoveddøren stod vid aaben; vi ringede ikke paa nogen Klokke, men gik lige ind i en liden, temmelig mørk Gang, og begyndte at se os om i det Haab, at vi skulde opdage en Tjener. Men ingen Tjener var at opdage, skjønt vi gik helt rundt til Bagsiden af Huset og saa saa nøie efter som Omstændigheberne tillod det.

Saa gik vi da tilbage igjen til Gangen. Til høire for Gangen var et Modtagelsesværelse, hvor der sad nogle Damer, som formodentlig gjorde Fru Krüger sin Opvartning, til venstre var et tilsvarende Værelse, men Døren var lukket. Jeg kunde tydelig høre grove Stemmer indenfor, og min Ven udbrød fornøiet. „Han er hjemme. Saa er alt i Orden."

Jeg tænkte ved mig selv: „Tvertimod," thi jeg havde slet ingen Lyst til at trænge mig ind paa Paul Krüger naar han sad og forhandlede med sine Medborgere. Jeg havde ogsaa netop hørt, at de frigivne Fanger fra Fængslet var gaaet lige til Krügers Hus for at takke ham, og jeg forstod, at det maatte have været en Dag, som kunde have taget paa den gamle Statsmand, og at han nu atter stod midt i en af disse mange politiske Stridigheder, han havde maattet bane sig igjennem, for med Virkning at herske over Folk, som var hans Ligemænd.

Min lovgivende Ven bankede paa Døren; en

Digitized by Google

Stemme bad os komme ind, og vi saa for os en Scene, som i Aanden førte mig tilbage til 1809, da Andreas Hofer holdt Møder med sine Landsmænd paa Slottet i Innsbruck. Men det var længe siden — det var dengang den første Napoleon gjorde Jameson-Streiftog ud over Europas Grænsemerker, og før Afrika dromte om andet end Urskov, sorte Mennesker og vilde Dyr.

I en Læneſtol ved Siden af et rundt Bord sad Paul Krüger. Rundt omkring i Værelset sad saa mange sortsmudskede Medborgere, som der overhovedet var Plads til. De havde alle langt, sort Skjæg, og der var over hele Forsamlingen en Høitidelighed, for ikke at sige Strenghed, som bragte mig til at tænke paa et russisk Kloster. Min Ven førte mig straks lige hen til Præsidenten, som reiste sig og tog mig i Haanden, hvorpaa han mumlende pegte paa en Stol ved sin Side. Saa satte han sig igjen, og begyndte at dampe paa sin lange Pibe. Han røgte mange Minutter i Tausbed, og jeg studerte med Interesse hans sterke og merkelige Ansigt. Jeg havde fra først af bestemt mig til, at jeg ikke vilde sige det første Ord, thi jeg vidste at han var en faamælt Mand. Han røgte og jeg studerede ham — vi studerede hinanden, rettere sagt. Jeg følte, at jeg havde afbrudt Statsforhandlinger, og at jeg var Gjenstand for Mistanke om ikke for Uvilje, blandt disse tyve bredskuldrede Farmere, hvis Nærværelse jeg følte, skjønt jeg kun saa Krüger.

Og han har virkelig ogsaa et Ansigt og en Skikkelse, man maa lægge Merke til. Jeg har ofte seet ham i Kirken, paa Gaden og i hans Regjeringskontor, men dette Billede af ham fra hans eget tarvelige Hjem er det jeg altid vil bevare. Gjerne vilde jeg have seet ham i Felten klædt paa sin afrikansk — bredskygget Hat, Skjorten vid aaben i Brystet og Bøsse paa Nakken. Der vilde han have taget sig ud til sin Fordel, der, under disse Forhold, som har løftet ham op til at blive Voldgiftsmand for sit Land, for ikke at sige for hele

Digitized by Google

Syd-Afrika. Men Krüger i en trang Kjole med Kraven op til begge Øren og Silkehat paa et Hoved, som slet ikke er skabt til Silkehat, et Par Benklæder som er gjort færdige uden Spor af Hensyn til hans Figur, og med et theatralsk Skjerf tværs over Brystet — det er den Krüger som har givet Stof til den Slags uædelmodige Journalister, som finder det lettere at tegne Karikaturer end Portrætter. Det er den Krüger, man kalder klodset, om ikke styg. Men det er ikke den virkelige Krüger. Abraham Lincoln var ingen Skjønhed, og dog har Mange talt om, hvorledes der kunde gaa en Lysning over hans Ansigt, saa at han blev vakker. Det første Indtryk, jeg fik af Krüger, fik mig til at tænke paa Abraham Lincoln og Oliver Cromwell — og saa lidt af John Bright ved Øinene! Krüger har Øine som en Mand der aldrig bliver træt af at passe paa, men han gjør dette saa jævnt og saa lidet paatrængende, at Faa har noget Begreb om, hvor skarpt hans Blik kan være. Der er noget af den slumrende Løve i disse Øine — noget frygtløst, og dog halvt sovende. Skulde vi tænke os Krüger som et Dyr, vilde vi samtidig ønske at sammenligne ham med Løven og med Oxen. Vi ved, at han er en Mand der baade handler og taler voldsomt naar han bliver vakt; men af Ydre ser han aldeles uforstyrrelig ud.

Hans Træk er, som hos de fleste store Mænd, store og vel formede. Munden ligner paafaldende Benjamin Franklins, paa det vel kjendte Portræt, malet af Du Plessis. Det er en Mund som synes formet saaledes ved en Viljesakt og ikke ved naturlig Disposition. Den udvider sig villig til et Smil, og dette Smil lyser op i hans hele Ansigt og gjør det meget elskværdigt. Alle, som kjender ham, har lagt Merke til det — hvor dette Smil forskjønner ham.

Hans Mund er ikke saa stor, som man skulde have ventet hos en Mand der er saa bekjendt for sit Stivsind, og dette bringer mig til at tro, at Krüger tildels

Digitized by Google

er bleven misforstaaet, og at naar hans Historie engang skal skrives, vil vi komme til at opdage, at det er med ham som det var med Benjamin Franklin, at Hemmeligheden ved hans Held ligger ikke i hans blinde og seige Trods, men meget mere i hans Udholdenhed til at overvinde Vanskeligheder, som han føler han har det i sin Magt at overvinde. Krüger og Franklin levede begge sit Liv igjennem til stor Nytte for sit Samfund, og de vil mindes for den personlige Overhøihed de hævdede over sine Medborgere. Begge disse store Mænd har havt et næsten uafbrudt Held med sig, og dette Held skylder de væsentlig den Mæglingens Aand som ligger skjult i deres Mundviger. Med en kraftigere Kjæve og bredere Mund vilde Krüger aldrig være bleven hvad han nu er. Man behøver bare at se Bismarck lige i Ansigtet for at forstaa Grunden til at han saa pludselig mistede sin Indflydelse.

Krüger har aflang Hage, store flade Øren og stærk Næse. Hovedet er imidlertid forholdsvis lidet. Skuldrene er temmelig høie, Brystet bredt; han maaler sine sex Fod naar han staar, og er saa langbent, at vi begynder at kunne tro de merkelige Historier som gaar om hans Dygtighed som Løber.

Jeg skal fortælle en af disse Historier, som jeg har fra et Øienvidne. „Jo, det er sandt, Præsidenten har kunnet løbe saa hurtig som en Hest. Jeg husker engang, han havde sagt noget saadant, og hans Ven Jacobs ikke vilde tro ham, og saa endte det med, at Krüger tilbød sig at løbe sammen med en Hest med Rytter paa i en Længde af syv til otte hundrede Meter. Det gjorde han, og kom virkelig hurtigere frem end Hesten.“ Denne Historie lyder saa utrolig, at jeg virkelig ikke vilde have fæstet Lid til den, havde jeg ikke hørt den gjentage af Krüger selv, skjønt han er en Mand, som meget nødig taler om sine egne Bedrifter. Da han udførte denne var han omkring atten Aar.

En anden Gang løb han omkap med nogle ud-

Digitized by Google

valgte Kafferhøvdinger, og Prisen var værdifuldt Kvæg. Det var et helt Løngdeløb indover Landet; det skulde vare en hel Dag og gik forbi flere velkjendte Steder, blandt andre hans egen Faders Bopæl. Han kom snart forbi alle sine Forfølgere, og da han kom til sin Faders Hus, var han saa langt forud for de andre, at han gik ind for at faa en Taar Kaffe. Hans Fader blev imidlertid saa vred fordi han løb saadanne lange Veie uden at have Gevær med, at han meget nær havde pryglet ham op. Og han fik ham da til at tage med en let Bøsse paa Resten af Veien.

Og videre for ung Krüger, og Kafferne efter ham saa hurtig de kunde. De kastede af sig alt hvad de har, efterson deres Muskler slappedes. Deres Vei blev besaaet med Skjolde, Spyd og Klubber; ja selv de Ringe, de bar om Lægge og Arme, kastede de. Men tiltrods herfor holdt Krüger saaledes sit Forsprang, at han, da Dagen hældede, begyndte at se sig om efter en Antilope, som han kunde bruge med sig hjem.

Han skimtede noget brunt borte i det høie Græs og troede, at det var en Buk, som drev omkring der. Han sigtede og skjød. Geværet klikkede, og istedenfor Antilopen kom der frem en stor Løve, som var bleven forstyrret ved Lyden. De to stod der Ansigt til Ansigt; Løven stirrende paa Krüger, som gjengjældte Blikket med lige frygtløse Øine. Løven tog et Par Skridt tilbage, Krüger et Par Skridt frem. Saa tog Krüger langsomt et—to—tre Skridt tilbage. Men Løven fulgte hver af Krügers Bevægelser, altid holdende samme Afstand. Dette holdt paa at blive trættende, for ikke at sige farligt, især efterson det nu mørknede, og der intet Tegn var til at Hjælp nærmede sig. Langsomt og forsigtig gjorde Krüger sin Bøsse istand til nok et Skud. Han sigtede og skjød, men atter klikkedee den, og Krüger stod der Ansigt til Ansigt med en Løve, uden andet Vaaben end en Geværkolbe. Det sidste Klik havde opirret Løven saaledes, at den gjorde et Spring i Luften og kom ned lige for Krügers

Digitized by Google

Fødder — saa lige i Nærheden af ham, at Jordklumperne sprat op i Ansigtet paa ham, og han ventede at han i næste Øieblik skulde være i dens Klør. Han hævede da Bøssen for at tildele den et Slag; men da tog Løven paa nt gaa baglængs indtil den var kommen omtrent en femti Meter fra ham, da den med et, som efter en pludselig Indskydelse, satte paa Sprang ind gjennem Skoven. Og Krüger fortsatte da ogsaa i godt Humør sit Løb, og vandt, trods alt hvad der var hændt.

Krüger havde dengang ikke sin Lige som Løber, og han var ogsaa berømt for sin Dygtighed som Skytter. En gammel Ven af ham fortalte mig, at han engang ridende var bleven forfulgt af en rasende Bøffel. Han havde en prægtig Hest, men den blev nu træt, og Bøffelen begyndte at vinde ind paa dem. Denne ulige Jagt saa tilsidst ud til at skulle blive skjebnesvarger for baade Hest og Rytter, thi Bøffelen vedblev at nærme sig og lavede sine Horn til. Da var det, at Krüger gjorde dette, som hans gamle Ven med Stolthed berettede om. Han vendte sig i Sadelen, løftede Bøssen, sigtede og skjød Bøffelen midt i Skallen, og det medens hans Hest var i fuldt Sprang.

Men Krüger selv brauter aldrig af saadant, og ser man ham i Kirken, skulde man tro, han var opdraget til at være Medhjælper eller Kirkeværge.

Nok en Historie, som er lige forunderlig, fortalte samme Mand mig. Den hændte saamme Dag som den før nævnte Tildragelse. Han jog en anden Bøffel, og Hesten var lige klods ind paa denne. Pludselig satte det store Dyr Foden i et Hul og rullede ned i en Dam. Krüger, som var i fuld Fart, kom over den, og Bøffel, Mand og Hest rullede da om hinanden i den samme store Pøl. Men Krüger var den første til at samle sig. Han sprang op paa Bøffelen, greb den om Hornene og tvang dens Næse ned under Vandet. Og saaledes dræbte han den, efter en Kamp, hvor det kun

Digitized by Google

kom an paa Styrken. Denne Historie havde jeg hørt allerede da jeg var paa Cap, men jeg vilde ikke tro den før jeg fik Præsidentens egen Stadfæstelse paa at den var sandfærdig.

Den prægtige Hest, Krüger i disse Dage red, saa, lig mange andre udmerkede Dyr, temmelig uanseelig ud. To Elefantjægere, som engang red med ham paa Elefantjagt, foreslog ham derfor, at de, fordi de havde saa meget bedre Heste, skulde ride foran og „vende" Elefanten, medens Krüger, paa sin daarligere Hest, skulde komme efter naar han kunde.

Strax de fik Syn af den første Elefant for de afsted, disse to velberedne Ryttere, og gjorde voldsom Jagt paa den. I Førstuingen hørte de intet til Krüger og tænkte at han var langt efter dem. Men saa hørtes hans velkjendte Stemme: „Naa, hvorfor vender I ham ikke?" Men de havde med en ualmindelig kraftig Elefant at gjøre, og de havde mere end nok med at klare sig selv. Atter hørte de Krügers høie Raab: „Men hvorfor vender I ham ikke?"

De to Forridere fordoblede da sine Anstrængelser, men kunde paa ingen Maade komme væk fra denne Kammerat, som de slet ikke havde troet var Opgaven voxen. Men Krüger havde kjendt sin Hest godt og havde ventet paa sin Triumf. En Stund red han ved Siden af de to Mænd; derpaa henkastede han skjødesløst: „Kanske det er bedst, jeg gjør det," og red fra dem som ingenting. Snart havde han faaet Elefanten langt bort fra sine fordums Kammerater og skjød den saa. Og da han ikke i Øieblikket saa mere til de to vældige Jægere, red han afsted efter flere Elefanter, og da de endelig indhentede ham, havde han dræbt fem, og de ingen.

Ja, om Krüger aldrig var bleven en politisk Størrelse, vilde han være bleven saa berømt som Jæger at man kunde jævnstille ham med Coopers Helte. Krüger har det tilfælles med saa mange andre store Mænd, der er komne op fra ringe Kaar, at han med Stolthed

Digitized by Google

tænker tilbage paa sin fattige Barndom. Sir James Sivewright, Minister for de offentlige Arbeider i Kapkolonien, fortalte mig, at han engang havde gjort sin Opvartning hos Krüger sammen med en vis Hertug, som paa ingen Maade var en forfængelig Mand, men altid var meget formel naar han optraadte paa Embeds Vegne. Samtalen, der naturligvis førtes ved Hjælp og Tolk, lød omtrent saaledes:

Hertugen: „Sig Præsidenten, at jeg er Hertugen af —, og er kommen for at gjøre ham min Opvartning."

Krüger udstødte et Grynt, som skulde betyde velkommen.

Hertugen, efter en lang Pause: „Hm! sig ham, at jeg er Medlem af det engelske Parlament."

Krüger gryntede nok engang og dampede paa sin Pibe.

Hertugen, efter en endnu længere Pause: „Og — og De kunde jo ogsaa fortælle ham, at jeg — er — er Medlem af Overhuset."

Krüger puffede paa Piben som før og nikkede med nok et Grynt.

Hertugen, som under en endnu længere og endnu mere trykkende Pause vel var kommen paa den Tanke, at han ikke var tilstrækkelig præsenteret, gav nok en Oplysning, „Hm — kanske det kunde interessere ham at høre at jeg har været Vicekonge."

Krüger: „Vicekonge, hvad er det?"

„Aa, en Vicekonge, det er en Slags Konge, det, ved De?"

Krüger vedblev at puffe paa sin Pibe, tydeligvis meget træt af denne Slags Konversation. Derpaa vendte han sig med et mod Tolken og buldrede løs: „Og fortæl De Engelskmanden at jeg har været Gjætergut."

Dermed endte denne Samtale.

Paul Krüger har en skarp Tunge og bruger den uden Persons Anseelse. Aldrig har jeg mødt nogen af

Digitized by Google

hans gamle Venner uden at jeg har hørt et eller andet Ord af ham, som har bevist dette. Hans Udtalelser bliver til Ordsprog dernede i Transvaal, og er der et Spørgsmaal Loven ikke siger noget om, indretter Boerne sig kun efter hvad Krüger har sagt.

F. Ex. Han blev advaret mod Jameson, som i December 1895 forberedte sit Udfald mod Johannesburg, og han svarede med en Lignelse om Skildpadden. „Vi maa vente indtil Dyret faar strukket Hovedet godt ud; først da kan vi hugge Halsen over." Med andre Ord; han gav dem al den Tid og Anledning, de søgte, og naar de saa vel var færdige, hug han Hovedet af, og det med Eftertryk. En anden Gang kom der en Deputation til ham for at bede ham hænge Jameson og hans Kammerater. „Pyt," sagde Krüger. „I piller og piller paa Slangens Hale. Hvorfor hugger I ikke Hovedet af?" Med andre Ord: „I kommer her og plager mig med Jameson. Hvorfor gaar I ikke løs paa Rhodes? Det er jo ham det skriver sig fra altsammen." Og da han havde løsladt Fangerne sagde han: „Hvis en Hund bider efter mig, straffer jeg ikke Hunden. Jeg søger Manden, som hidsede Hunden paa mig."

Disse smaa Sætninger viser os ikke alene Krügers Opfatning, men de er ogsaa et Udtryk for den almindelige Mening blandt Boerne angaaende Jamesons Tog mod dem. Dette betragter de i og for sig som noget temmelig ligegyldigt; men de har en stærk Mistanke om, der bag Jameson stod en meget indflydelsesrig Klik af rige og mægtige Engelsmænd, som gjerne vilde berøve Boerne deres Uafhængighed.

Da jeg første Gang stod Ansigt til Ansigt med denne stærke Mand, følte jeg nogenlunde det samme, som jeg tænker mig Krüger maa have følt da han mødte den Løve, som afbrød hans Kapløb med Kafferne. Han slugte mig med sine store Øreøine, og indhyllede mig i Skyer af Tobak. Og jeg følte, at hans langskjæggede Raaders Øine gjennemborede mig i Ryggen. Min gode,

Digitized by Google

lovgivende Ven var høist bekymret for den Modtagelse. det lod til jeg skulde faa. Det var ikke noget helt igjennem glædeligt Øieblik, skjønt jeg forsøgte at se ham freidig ind i Øinene. Endelig sagde Krüger — brummende som om han var vred over at blive tvungen til at tale: „Spørg ham, om han er en af disse Amerikanere, som spiller Dronningen af England ud naar han er i Knibe?"

Spørgsmaalet blev ikke naadigt fremsat og hentydede sandsynligvis til John Hammond og andre Amerikanere, som havde fundet Støtte hos den engelske Regjering. Ordene indeholdt jo en ligefrem Fornærmelse, men Krügers Øine skjulte intet ondt, og jeg kunde se, at der var Medgjørlighed i hans Mundvige. De tyve Andre stirrede paa mig i Taushed, og jeg forstod, at det nu ikke var Tid til at diskutere, hvorvidt det var beretiget at „Onkel Sam" støttede sig til Britannias Arm. „Sig Præsidenten," sagde jeg, „at siden jeg besøgte hans Fængsel her er jeg kommen paa det rene med, at Amerikanere heller bør bede Krüger end Dronningen af England om Hjælp." Dette lod til at bryde Isen, thi Krügers Ansigt oplystes af et bredt Smil, og hans tyve skjæggede Medborgere lo umaadelig af mit Forsøg paa at behandle Emnet spøgefuldt. Siden har det faldt mig ind, at de kanske alle tyve tog Sagen alvorligt medens jeg blot spøgede; men ved nærmere Eftertanke synes jeg ikke der kunde være stor Skade skeet, om de og tog det bogstaveligt. Jeg er sikker paa, at hver en af dem syntes, Amerika burde paakalde Boer-Hjælp i Tilfælde af Vanskeligheder med England.

Engang var der Krigsraad i Transvaal, og en af Lederne spurgte, om nogen vidste hvordan det engelske Flag saa ud. Alle saa spørgende paa hinanden. Da reiste der sig en Mand, som havde været ved Majuba Hill, og han sagde, at det eneste Flag, han havde seet var det hvide*). En anden, som havde været med ved

*) Det hvide Flag = Parlamentærflag, som bruges ved Freds-underhandlinger. O. A.

Digitized by Google

Krügersdorp, støttede sin Medborger ved at sige, at det eneste Flag Jameson nogensinde havde udfoldet, ogsaa havde været hvidt. Et Medlem af Transvaals Folkeraad forsikrede mig om, at dette var en sand Historie, men sand eller ei, gaar den nu med Krav paa fuldstændig Paalidelighed blandt Transvaalerne — til den Grad tror de paa den, at de ikke længere taler om at føre Krig med England, men de henlyder til en saadan Mulighed i saadanne Udtryk som: „at gaa ud og skyde Engelskmænd," aldeles som om de var Antiloper eller andet Vildt. At Krüger deler denne Opfatning, betvivler jeg. Han har fulgt med Englændernes Fremgang i Syd-Afrika nu i femti Aar, og har kjæmpet ved deres Side mod Indfødte. Ingen ved bedre end Krüger, hvilket personligt Mod der udmerker den angelsaxiske Race, og om engelske Soldater har løbet for Boere ved han saare godt, at det har været høist eiendommelige Forhold, som har havt denne eiendommelige Virkning. Men Krüger er en gammel Mand, og det begynder at tyndes mellem hans Samtidige. De overlader Marken til uerfarne Patrioter, som ikke kjender noget til engelske Soldater for Majoba og Krügersdorp, ligesom Franskmændene i 1870 ikke kjendte andet af tydsk Historie end Jena og Auerstädt.

Ved Slutningen af min første Visit hos Krüger spurgte han mig lidt ud om Amerika, og bad mig sluttelig hilse Præsident Cleveland og udtale hans gode Ønsker baade for ham og det amerikanske Folk. Dette var jo et lidt vanskeligt Hverv, og jeg søger i disse Linjer at opfylde det saa godt jeg kan.

Efter at have forladt Præsidentboligen gik jeg fra Boghandel til Boghandel og fremførte overalt samme Spørgsmaal: „Har De en Biografi af Præsident Krüger? Ikke alene fandtes der ingen Biografi af ham i hans Lands Hovedstad, men jeg kunde ikke engang faa fat i det mindste Skrift om ham. Der var Billeder af ham. men alle tagne fra samme Plade, og en Fotograf be-

Digitized by Google

klagede sig over, at Præsidenten ikke længere vilde lade sig fotografere. Jeg talte med Boere i høie offentlige Stillinger, men de vidste ikke andet at fortælle om sin gamle Høvding end nogle Jagthistorier. Selv hans Statssekretær, Dr. Leyds, fortalte mig med Beklagelse, at han ofte havde bedet ham om at samle Materiale til en Biografi, men altid uden Held. Men en Aften, som jeg kom derhen, fandt jeg til min store Forbauselse Præsidenten alene med Dr. Leyds, og begge villige til at hjælpe mig. Det maa være noget af det vanskeligste, Dr. Leyds som Statssekretær har udført, det at faa ham til dette; det vil enhver kunne skjønne, som har noget Begreb om den gamle Kjæmpe. Han har ikke Spor af literær Smag, og han havde før udtalt sig med stor Misnøie om Mænd, som var komne for at besøge ham og bagefter havde latterliggjort ham i Aviserne. En af dem havde f. Ex. omtalt Pletter paa hans Vest, og Krüger var mere ømfindtlig paa dette Punkt end nogen skulde tro.

Imidlertid var det nu lykkedes Dr. Leyds at overbevise ham om, at jeg ikke var kommen i nogen ond Hensigt, heller ikke af tom Nysgjerrighed, og Følgen blev, at jeg fik nogle mindeværdige Øieblikke sammen med ham. Han stadfæstede da mange Ting, som jeg havde hørt af andre, men kun troet paa saa halvt. F. Ex. at han kun var syv Aar, da han fældede sit første store Vildt — en Alder, da vi neppe har kunnet løfte en Bøsse, end sige da sigte ordentlig. I disse Dage levede han som Nomade — flyttende fra Sted til Sted hen over Prærien med store Oxe- og Faarehjorder. Livet paa de store, aabne sydafrikanske Prærier kommer ogsaa Idealet temmelig nær, og de Mænd, som fører Friluftsliv her, skulde ogsaa alle virkelig blive hundredeaarige, hvis de ikke undergravede sin Helbred ved Umaadelighed i Brug af Kaffe og Tobak. Elleve Aar gammel fældede Præsidenten, ifølge sit eget Udsagn, sin første Løve, og i sit trettende Aar kjæmpede han for sit Land sammen med sine Medborgere.

Digitized by Google

Alene disse Kjendsgjerninger taler høit om hans store Kræfter, og det er let at tro dem, naar man ser hvor stærk og kraftig han er nu, han har mere end fytti Aar paa Bagen. Men hans Ansigt bærer Præg af en daarlig Lever og daarlig Fordøielse, og begge Sygdomme skriver sig vel fra den gamle Herres Svaghed for Kaffe og Tobak. Havde Krüger boet sundere, vilde han sandsynligvis have naaet sit nittiende Aar uden at se en Dag ældre ud end han gjør nu.

Krüger omtalte sin Fader og Moder med stor Stolthed som „brave og hæderlige Folk." Hans Fader havde udmerket sig ved, at det var ham som affyrede det første Skud mod Englænderne under Sir Harry Smith paa Boomplatz, Aar 1848, og idet Krüger gjenkaldte denne Scene af den sydafrikanske Krig, greb den gamle Herre en Blyant og et Stykke Papir og tegnede med lynende Øine hurtig nogle faa og hastige Streger, hvormed han dog tydelig gav mig hele Situationen. Her var Britterne komne, dette Punkt havde Boerne taget; saadan var det gaaet; saadan var det endt; saa tydelig fremstillede han det, at det var umuligt andet end at følge hele det lille Slag i dets Udvikling.

Han havde været en vild Gut ifølge sin egen Bekjendelse. En Ven af ham fortalte mig, at da de byggede den første Kirke i Rustenburg, blev han saa fornøiet over at have reist den øverste Bjelke, at han med et klatrede ret tiltovs og der stod paa Hovedet, til Forfærdelse og Forargelse for hele Menigheden. Og det var jo heller ikke det mest passende at gjøre, naar Bygningen var en Kirke, men dette var nu hans Udtryk for Glæde. Ugudelig har han aldrig været.

Krüger var saa flink i Legemsøvelser, at han ifølge samme gamle Vens Udsagn havde kunnet staa paa Hovedet paa Sadelen, medens Hesten var i fuld Galop. Hans Ven havde ofte seet ham gjøre dette, og da jeg spurgte ham nærmere ud, forklarede han, at Krüger holdt sig i Stigbøilerne med Hænderne. Jeg har seet Kosakker og

Digitized by Google

Cowboys gjøre meget i denne Retning, men intet har jeg seet, som har overgaaet dette. Det har ogsaa hændt at hans Sadelgjord er sprunget under ham, og at han i fuld Fart har revet Sadelen af under sig og fortsat Ridtet. Om hans Hest var sadlet eller ei, gjorde ingen Forskjel for ham.

Om Krügers Lærdom er der lidet at sige. Efter sit eget Sigende har han lært det lille han kunde af en Farmer i Nærheden af sit Hjem, og det var ikke meget. Haandskriften røber tydelig en Mand, som ikke er vant til at føre Pennen. Men de som studerer Karakterer i Haandskriften, vil blive slaaet af den Styrke og Fasthed, som røber sig i hans Navnetræk. Krügers Samtidige stod sig ikke bedre end han saavidt Skolegang angik, og vi siger ikke stort naar vi oplyser, at han fik den bedste Uddannelse, hans Land kunde give. At han lærte at læse og skrive er i og for sig rosværdigt, naar vi betænker, at de Boere, som drog nordenfor Kap dengang Krüger var Gut, ikke havde andre Huse end sine egne Oxevogne, og at det var sjeldent at se en Præst, end sige en Lærer, i disse Dage. Historisk kommer vi Sandheden meget nær naar vi siger, at den laveste Grændse for Civilisationen i 1620 blandt Ny Englands Puritanere laa langt høiere end blandt Boer-Emigranternes i 1835. Det er kun den sidste Generation af Transvaal-Boer, som er begyndt at nyde godt af en saadan Opdragelse som Kolonisterne i Massachusetts og Connecticut nød helt fra Begyndelsen, tiltrods for de røde Indianere og veiløse Skove.

Men Amerikas Emigranter levede i Bjelkestuer, medens Boerne drev om med sit Kvæg, og vanskeligt som Livet var for den amerikanske Rydningsmand, var han dog gunstigere stillet end nogen Boer, der levede et Liv som unge Krügers. Men Præsidenten lærte dog at læse sin Bibel, og den har han læst om igjen og om igjen med det største Alvor. Han har et Skriftsprog for hver Gjenvordighed, og han forkynder Bibelens Sand-

Digitized by Google

heder baade i sit Hus og fra Prædikestolen. Folk, som tænker lidet over Religionen, er tilbøielige til at bebylde Krüger for Hykleri, men jeg kan ingen Grund finde for denne Bebyldning. Han finder i Bibelen den Styrke, der bærer ham oppe i hans daglige Gjerning, og Læsningen er ham lige nødvendig som de daglige Maaltider.

Han blev ikke konfirmeret før i 1842, og da skede dette mærkelig nok af en amerikansk Missionær, Fader til Bryant Lindley, som nu er Direktør for et stort amerikansk Livsassuranceselskab i Kap-Byen. Gamle Lindley var meget yndet af Boerne, og da de ikke havde nogen egen Præst, foretog han undertiden Reiser iblandt dem, ikke blot for at prædike, men for at vie, døbe og konfirmere. Da Krüger var født i 1825, maa han have været sytten Aar da han blev konfirmeret, — nok et vægtigt Vidnesbyrd om, hvilken Dyrtid der var paa Præster, thi da hans Forældre var gudfrygtige Mennesker, vilde de ikke have udsat sin Søns Konfirmation saa længe uden god Grund.

I samme sit syttende Aar beklædte Krüger sin første offentlige Post, idet han da blev Magistratsperson, rigtignok kun konstitueret, men da han havde fyldt tyve Aar, blev han virkelig ansat i Posten, og senere valgtes han med visse Mellemrum til høiere og høiere Poster, indtil han nu er Hærens Øverstbefalende og Præsident.

Krüger er som sagt en ivrig Læser af Bibelen, men jeg har ikke kunnet opdage, at han med Glæde læser noget andet. Han sagde mig selv, at han ikke vidste nogen Bog uden Bibelen, som havde øvet den mindste Indflydelse paa ham, og dette fik jeg stadfæstet af hans Bekjendte. Han kan intet andet Sprog end Boer-Hollandsk, som staar i samme Forhold til Høi-Hollandsk som Plattydsk til Høitydsk. Da han var i England, kjøbte han en engelsk Bibel, og forsøgte paa den Maade at lære Engelsk; men han erhvervede sig kun et lidet Ordforraad, og er aldrig kommen saa langt, at han kan følge med i en Samtale eller endog skrive det med Let-

Digitized by Google

hed. Jeg holder mig her ganske til Dr. Leyds Udtalelser, thi Ingen kan bedre end han bedømme Præsidentens boglige Standpunkt.

Selv sagde Krüger: „Jeg har ingen Anledning havt til at læse. Jeg har altid ligget i Krig eller dræbt Løver."

Jeg spurgte ham, hvad han foretrak — afrikanske eller brittiske Løver?

„Ikke stort at vælge mellem," sagde han med et humoristisk Glimt i Øiet. „Sligt Slag."

Krüger har, som før nævnt, aldrig været nogen ugudelig Gut, men hans Venner fortæller, at det engang kom til et Gjennembrud i hans Liv, da han helt forandredes og, aandelig talt, blev et nyt Menneske. Præsidenten selv taler aldrig om denne Tid, og der gives mange af hans Venner, som slet ikke kjender til denne Overgangsperiode i hans Liv. Lad mig gjengive en af hans intimeste Venners Beretning:

„En Gang havde han sterke Anfegtelser og blev heftig bevæget i Aanden. Og da hændte det en Aften, at han gav sin Hustru nogle Kapitler af Bibelen at læse, og saa pludselig gik bort og blev hjemmefra mange Dage uden at vise sig. Dette var omkring 1857 — Krüger var da altsaa to og tredive Aar gammel. Mange gik ud for at søge efter ham. De hørte Nogen synge oppe mellem Fjeldene, men lagde intet Bret derpaa, og kom hjem og fortalte, at de bare havde hørt nogen synge.

Siden faldt det dem ind, at det kunde have været Præsidenten, og de gik ud igjen og fandt ham næsten døende af Sult og Tørst; ja han var saa tørst, at de maatte tage Vandet fra ham for at han ikke skulde ødelægge sig ved at drikke for meget paa een Gang.

Alt dette blev mig fortalt af en Mand, som havde været Krügers intime Ven i Rustenburg, og han fortalte videre, at han da var saa svækket, at de havde Møie med at faa ham transporteret hjem paa Hesteryggen.

Digitized by Google

Og siden den Tid har han holdt sig endnu mere til Bibelen. Han var helt igjennem forandret. Han levede for Religionen, og fortalte os, at Herren havde aabnet hans Øine og vist ham alt. Hans Fiender spottede over denne pludselige Forandring, men han brød sig ikke om det. De gjorde Nar af ham, men han svarede aldrig et Ord.

Men dette var, som sagt, et Vendepunkt i hans Liv.

Det Sted, hvor dette hændte, var paa hans Farm Waterkloof, vestenfor Pretoria. De som ler ad Krügers Fromhed, kjender lidet Religionens Indflydelse paa stærke Naturer. Man kan lægge Mærke til, at Krüger blev virkelig Kristen i samme Alder som den nuværende tydske Keiser begyndte at udvikle sin store Energi i denne Retning.

Og Krügers Kristendom er heller ikke for Prækestolen alene, langt fra det. Hans Religion er en Del af ham selv, og mange er de Exempler, som viser, at hans Liv er Gjenspeiling af hans Tro.

Fra Urolighederne med Orangefristaterne gaar der mange Fortællinger om, hvor redebon han altid er til at ofre sig i Andres Sted. Fristatens Præsident Bosshoff havde taget nogle Borgere af Transvaal, som stod under Krügers Ordre, tilfange. Da han hørte dette, sadlede han øieblikkelig sin Hest, og red til Stedet saa hurtig som muligt for at sige Bosshof, at han maatte sætte disse Mænd fri saa hurtig som muligt, og tage ham, Krüger istedet, thi de havde kun handlet efter Ordre, given af ham som Kommanderende under Pretorius. Dette var i 1857. Det er jo ikke meget almindeligt i moderne Krigsførelse, at en Officer byder sig selv i Bytte for Mænd, der tages til Fange idet de handler efter hans Ordre.

Han er en heftig Mand, og hans gamle Venner synes, at det med Aarene bliver vanskeligere og vanskeligere for ham at beherske sit Sind. Men lige hurtig som hans Vrede bruser op, lige hurtig bliver han „god

Digitized by Google

igjen," og ingen Mand kan mere aabent bede om Tilgivelse for en Feil, han har begaaet. En Gang f. Ex., da han og hans Statssekretær Dr. Leyds var oppe at disputere om noget, endte det med meget skarpe Udtalelser fra begge Kanter, thi ogsaa Statssekretæren kan blive heftig. Tilsidst gik det saa vidt, at Krüger udbrød: „En af os maa gaa sin Vei." Naturligvis svarede da Dr. Leyds, at det fik blive ham, tog sin Hat og gik hjem, fast overbevist om, at hans Saga i Transvaal var tilende.

Men midt paa Natten blev der banket paa Dr. Leyds Dør, og ind traadte Præsidenten. Han havde sadlet sin Hest og var redet bort til ham ganske alene, og forklarede nu, at det havde været ham ganske umuligt at faa sove, og at han nu kom for at sige, at han havde havt Uret, og for at bede Dr. Leyds slaa en Streg over hvad der var passeret. Dette fortalte Dr. Leyds mig for at vise, hvor ædelmodig han er, og hvilket Herredømme han dog i Grunden har over sig selv.

Krüger er et standhaftigt Medlem af den Kirke, han tilhører. Men han er ikke derfor intolerant. Da han første Gang bad Dr. Leyds om at blive sin Statssekretær, afslog denne det, fordi han ikke havde samme Religion som Præsidenten. Men det var en Grund Krüger ikke vilde tage imod. „Hvis De er en hæderlig og dygtig Statens Tjener, skal jeg aldrig spørge Dem om, hvad Religion De tilhører," sagde han. Og for en Mand med hans stærke Overbevisning var dette overmaade meget. Han kjæmper altid paa Liv og Død for hvad han vil have frem, men gaar Majoritetens Afgjørelse ham imod, underkaster han sig den loyalt og arbeider senere for denne, som om det var noget han selv havde fremmet. Paa denne Maade har han stadig øget Tallet paa sine politiske Tilhængere og vundet selv sine Fienders Agtelse.

En Dag, han var paa Jagt, exploderede hans Gevær og rev bort en Del af hans Tommelfinger. Den

Digitized by Google

Læge, han senere henvendte sig til, fandt at der begyndte at gaa Dødkjød i Saaret, og han anbefalte at sætte Haanden af et Stykke oppe paa Armen. Men Krüger havde ikke Raad til at miste sin Arm, for da vilde han ikke længere kunne skyde. Lægen mente da, at han idetmindste maatte faa Lov til at sætte af bare Haanden — det var ogsaa den venstre. Men nei, heller ikke det vilde Krüger. Lægen vilde da, som rimeligt kunde være, ikke have noget med Sagen at gjøre og reiste sin Vei. Da tog Krüger sin egen Lommekniv og skjærpede den indtil den blev som en Barberkniv, lagde sin Tommelfinger paa en Sten og skar selv af det yderste Led. Men da fik han merke, at Dødkjødet nok havde ædt sig endnu længere op, thi Saaret vilde ikke gro. Atter lagde han sin Tommelfinger paa Stenen og skar omhyggelig bort hver Smule Kjød omkring Benpiben, helt til over andet Led, og han fik beholde sin halve Finger.

Men merkværdig som denne Historie er, fortalte Dr. Leyds en næsten endnu merkværdigere. Krüger havde, dengang han var i Lissabon, faaet Tandpine og gik op og ned i Værelset og haabede forgjæves, det skulde give sig. Da tog han med et sin Penneknib frem og skar Tanden langsomt og forsigtig ud af Kjæven. Hvad kan en saadan Mand kjende til Frygt? Kan han have noget Begreb om Betydningen af Ordet Nerver?

Det gjorde godt nu at huske paa, at af alle de Historier, jeg har hørt om Transvaals Præsident, er der ingen som tyder paa, at han er grusom eller hævngjærrig eller usandfærdig. Mænd af alle politiske Anskuelser samstemmer i at anerkjende hans Mod, hans gode Forstand, hans Hæderlighed og Taalmodighed, samt mange andre agtværdige Egenskaber. Hvis nogen af hans Familje havde skrevet op blot Tiendedelen af alle de træffende Ord, han har sagt, tvivler jeg ikke paa, det vilde blevet et høist læseværdig Bind.

Krüger er enestaaende. Der findes ikke i Nutiden nogen Mand, han kan sammenlignes med. Vi maa gaa

Digitized by Google

tilbage til Oldtiden for at finde hans Lige — til de Dage, da den kløgtige Ulysses, som hverken kunde læse eller skrive, dog regjerede viseligt og kjæmpede med Ære. Gamle Felt-Marskalk Blücher var en Krüger i sin Foragt for Grammatik, men Blücher led under en sørgelig Mangel paa Moral. Cromwell havde ogsaa noget af Paul Krüger, men det svandt hurtig paa Slagmarken. De Mænd, som skabte den amerikanske Konstitution, vandt alle sine Medborgeres Agtelse, men ikke en af dem var en Mand af Folket i den Betydning, som Krüger er en Borger blandt Medborgere. At sammenligne ham med Andreas Hofer vilde ogsaa være misvisende, thi Tyroler-Bonden handlede ikke for sit Folk som et suverænt Folk, men udelukkende for sin Keiser som Herrens Salvede.

Krüger er Legemliggjørelsen af det lokale Selvstyre i dets reneste Skikkelse. Han er Præsident blandt sine Medborgere paa samme Maade som han er Forstander i sin Kirke. Det falder ham ikke ind at herske over dem ved at paakalde Loven, men han hersker over dem ved at tale med dem, indtil de giver efter for hans Forstandsoverlegenhed. Han hersker over frie Borgere, fordi han kjender dem godt, og de kjender ham godt. Hans Dør er aaben for hver som kommer; han husker ethvert Ansigt; han hører paa enhver Klage og sidder i sit patriakalske Raad fra Kl. sex om Morgenen til Sengetid. Han alene er istand til at holde sit mærkelige Land samlet under dets nuværende Forfatning. Hans Liv er selve Statens Historie. Allerede synes vi at spore Tegn til, at der nærmer sig en eller anden Ryskelse. Vi beder Gud, at dette ikke maa komme til at forstyrre de Aar, Præsident Krüger har igjen at leve — den taalmodige, kloge, overbærende, modige og loyale Paul Krüger!

Digitized by Google

Pigen af Orleans.

Af

Boutet de Monvel.

Vi skal nedenfor gjengive en Artikel om Pigen af Orleans, skreven af en fransk Maler, der har gjort Fremstillingen af Scener af hendes Liv til en af sine Specialiteter, og derfor har fordybet sig i Studiet af dette Liv — et af de merkeligste Historien kjender.

Da jeg har lovet at skrive en Artikel om Jeanne d'Arc*) maa jeg først begynde med at bede om den Overbærenhed man skylder den, der haandtere uvante Redskaber. Uden Fordring paa at være hverken Skribent eller Historiker, vil jeg simpelthen forsøge at gjengive det Indtryk, jeg har af vor store nationale Heltinde, efter at have tilbragt to Aar saa at sige Ansigt til Ansigt med hende.

Den Følelse, som behersker alle andre, naar jeg betragter Jeanne d'Arcs Løbebane, er Forbauselse. Jeg finder der en Række af Begivenheder, som saa at sige ligger udenfor al menneskelig Mulighed. Der er som om et Monument af vidunderlig Høihed og Skjønhed pludselig er sprunget op af et Sandkorn.

For at forstaa det Mærkværdige ved dette Monuments Opreisning maa vi først tænke os ind i, hvilke Ruiner det var, det hævede sig op af; man tænke sig Frankrig i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede. Et Virvar af Provinser, som indbyrdes bekjæmpede og

*) Udtales Sjann Dark.

Digitized by Google

udsugede hinanden. Foruden den Udmattelse, der var en Følge af et Aarhundredes Krig med England, var Landet opfyldt af indre Splidagtighed, og Elendighed af alle Slags. Hunger, Kulde og Sygdom krævede endog flere Ofre end Krigens ubarmhjertige Vaaben. Nedsænket i Fortvivlelse havde det ulykkelige Land opgivet ethvert Haab om Befrielse. Det eiede ikke den stærke Haand, som kunde lede det, eller det Exempel, det kunde følge. Paa den anden Side besad det seirrige England allerede halve Landet, som demoraliseredes af rømte Soldater, af en magtesløs Adel, hvis eneste Higen og Tragten nu gik ud paa at klamre sig til den kongelige Gunst og Naade. Og saa endelig denne Konge, som Landets Haab skulde være knyttet til! En svag Mand uden Mod og uden Vilje, en Konge som forødte de sidste Penge paa Festligheder, og smigrede sig med det Haab, at han i værste Fald kunde flygte til Dauphiné, eller endog til Spanien, og saaledes opgive det Rige, hvis Rettigheder han gjorde Krav paa, men hvis Pligter han omhyggelig undgik.

Det var anderledes bestemt. Den Nation, der holdt paa at udaande under Undertrykkerens Hæl, skulde frelses. En Haand skulde opløfte den, skulde gjengive den Styrke og Mod.

Hertil trængtes en kraftig Arm, en stor Leders Aand, en af disse fødte Styrere, som med lange Mellemrum dukker op i Verdenshistorien, som kommer pludselig og uventet som Lynet og virker med samme elementære Kraft. Det som tiltrængtes var en heroisk Kriger, en mægtig Fyrste — en Krigsmand eller en Fyrste, eftersom disse alene i de Tider havde Ret til at byde op til at handle.

Det var anderledes bestemt. I en fjern Landsby i Lothringen opstod der en Pige paa tretten Aar, i den Klasse af Folket, som i de Tider var som Markens Dyr. Taarer fyldte hendes Øine — i sit inderste Væsen følte hun Pulsslagene af en uanet Fødsel — Fædrelandskjærlighedens Fødsel. Til hende kom Erkeengelen Mikael

Digitized by Google

med Budskabet om „en stor Misfundhed for Frankrig.“ Og han paatrykte hendes Pande den guddommelige Missions Stempel og sagde, „Du skal frelse Frankrig.“ Og Barnet svarede, „Herre, jeg er blot et Markens Barn. Hverken kan jeg sidde tilhest eller lede Krigerne?“ Men Engelen svarede: „Gud vil hjælpe Dig.“

Og Barnet troede. I fem Aar bevarede hun i sit Hjerte denne dristige Tanke og levede ensom med sin Hemmelighed, som hun ikke omtalte til Nogen, ikke engang til sin Skriftefader. Endelig, i hendes attende Aar, bragte den himmelske Røst hende Budskabet: „Din Time er kommen. Du maa drage afsted.“ Og saa forlod hun alle dem hun havde kjær, denne unge, fromme og blufærdige Pige. Hun drog bort fra sin hjemlige Dal og saa ikke tilbage, men lededes fremover af en høiere Magt. Hun gik for at forkynde for alle, at hun var den, Gud havde sendt for at frelse Frankrig.

Den første, hun bragte Budskab til, var Sire de Baudricourt. Pigen er vanvittig, sagde han, og gav Ordre til, at hun skulde bringes hjem, saa Galskaben kunde blive rifet ud af hende. Men Jeanne tryglede om at hun maatte faa blive stedt for Kongen. „Jeg vil gaa til ham,“ sagde hun, „om jeg saa skal slide mine Fødder af mig helt til Knæerne.“ Hendes Overbevisning var saa stærk, at hun ved den vandt alle de Fattiges Tro og Tillid. Thi for disse stakkels Væsener, for hvem alt i Livet er vanskeligt og umuligt, aabner Fantasien en rigere Mark, hvor alle Drømme kan opfyldes. De troede paa Jeannes Drøm, og deres Tro hjalp hende til at opfylde Miraklet. Thi denne Folkets Tro skulde aldrig komme til at svigte hende, hvor hun saa viste sig. Kongen og Adelen modtog hende, fordi hun kunde gjøre dem Tjenester; Folket troede paa hende og gav hende sin Styrke. Hendes Skjæbne var altsaa afmerket fra det første Skridt hun tog. Enden maatte blive — Martyriet. Det fattige Folk gav af sin Fattigdom for at skaffe hende Hest og Krigerklæder, og en

Digitized by Google

Herremand, Jean de Metz, fulgte hende med nogle faa Mænd. De drog til Chinon, hvor Hoffet var samlet. Veien var lang og farefuld, men Jeanne holdt Modet oppe hos sine Følgesvende. „Frygt intet," sagde hun. „Herren min Gud har sagt hvor jeg skulde gaa, og mine Brødre i Paradiset vogter paa min Vei." De kom ogsaa i Sikkerhed til Chinon. En ny Vanskelighed viste sig, Vanskeligheden ved at faa Foretræde for Kongen, som stængtes ude fra al ydre Indflydelse af sin Ynding La Tremoille. Men som det gaar i Eventyrene, saa gik det her. Dørene aabnedes for hende som ved Trylleri, og da hun, den unge Bondepige, en Aften traadte ind i den store Hal, hvor Kongen stod i simpel Dragt blandt sine mange Hoffolk, kjendte hun ham strax, skjønt hun aldrig havde seet ham. Uden Nølen gik hun lige hen til Kongen, faldt paa Knæ for ham og fremførte sit Budskab med en saadan Ynde og en saadan Begeistring, at Karl VII blev greben deraf.

Men hun blev mistænkt for Bedrag, ja endog for Hexeri, og før man bestemte sig for om man skulde modtage hendes Hjælp eller ei, sammenkaldtes der et Raad af Lærde Doctores og Præster, som skulde undersøge hende og granske hendes Samvittighed. Hun besvarede alle deres udstuderede Spørgsmaal med en saadan Værdighed, Enfold og Forstand, at de blev imponerede. „Der staar mere i Guds Bog end i Eders," sagde hun og tilføiede: „Jeg kjender ikke A. fra B., men jeg er sendt af Gud."

Imidlertid voxede Folkets Begeistring. Det store Folk troede, at hendes Mission var hellig. Hoffet besluttede i sin Fortvivlelse dog at føre sig denne øieblikkelige Hjælp til Nytte. Hun fik en liden Krigerskare under Ledelse af erfarne Stridsmænd, og man gav hende den Opgave at frelse Orleans, som i otte Maaneder havde modstaaet Englændernes Angreb, men nu stod paa Nippet til at overgive sig.

Og nu aabner sig et nyt Kapitel i denne merke-

Digitized by Google

lige Legende, der vilde være saa vanskelig at tro paa, hvis den ikke var saa fuldstændig historisk. Denne høisindede og enfoldige Bondepige, som hidindtil kun havde ført sine Faar paa Græs, skulde nu føre Krigere til Kamp, og mellem Vaabengny skulde hun komme til at vise sig som en af de første Generaler.

Det er et af Napoleons stolteste Ord fra Slagmarken: „Min Nærværelse forøger Armeen med hundredetusend Mand." Det var et sandt Ord, og det samme kunde været sagt om Pigen af Orleans, thi hun var for Armeen det samme som Viljen er for den brutale Magt, hvad Energien er for Legemet. Og ikke alene havde hun den moralske Indflydelse paa sine Mænd, som altid udmerker en stor Fører, men hun havde fra første Færd af de mere praktiske Egenskaber, der i Almindelighed er Erfaringens Frugt.

Paa denne Tid, da Krigskunsten var i sin Barndom og man væsentlig regnede paa Lykken, skulde hun komme til at opdage og gjennemføre strategiske Regler, der i den Tid var lige saa nye som senere de, hvormed Napoleon vandt Seier over Østerrige under den italienske Krig. Hun var den første af Middelalderens Krigere, som opdagede Fordelen af gjentagne Angreb paa Fienden, førend han havde faaet Tid til at samle Kræfter efter et Nederlag. At hun gjorde dette var ikke alene et heldigt Træf. Under hele Krigen gav hun ved enhver Anledning de mest slaaende Beviser paa sin overlegne Forstand, og tiltrods for alle de Vanskeligheder, som beredtes hende af Officerer, der var avindsyge fordi de skulle stilles i Skyggen af denne simple Bondepige, og af den dorske Konge, bar hun paa sine svage Skuldre hele det tunge Ansvar og tog hver Afgjørelse i sin Haand, naar fornødent gjordes. Da de Øverstbefalende engang holdt Raad uden at tilkalde hende, traadte hun ind til dem og sagde stolt: „Hold Eders Raadslagning. Jeg holder min med Gud, og hans Vilje seirer." Hendes brændende Bønner vandt endelig Indpas hos den

Digitized by Google

dorske og feige Konge; hun fik ham til at dele hendes Begeistring, varmede ham ved den Ild, som brændte i hendes eget Hjerte.

I Slag var hendes Mod uden Sidestykke, og godt var det, thi hver Seier kjøbtes dyrt, og det var alene hendes ubetvingelige Energi, som holdt Modet oppe hos de andre. Naar hun saa, at hendes Folk vilde flygte, kastede hun sig selv midt ind i den vildeste Kamp og raabte „Seieren er vor," og vendte saaledes Nederlag til Seier. Ofte blev hun saaret, men hun foragtede Saar og Smerter og blev paa Kamppladsen, et Exempel for sine Mænd. Men fuldt ud Kvinde som hun var, var hendes Medlidenhed endnu større end hendes Mod; hun blotstillede sig for Slag, men hun slog aldrig igjen. Hun førte kun eet Vaaben, sit Banner; thi hendes Sverd blev aldrig draget af Balgen, og hun sagde senerehen, at hun elskede sit Banner tusende Gange høiere end sit Sverd. Om Natten, naar Slagets Tummel var over, randt hendes stride Taarer ved Tanken paa de Saarede og Døde. „Jeg har aldrig seet fransk Blod flyde uden Rædsel," sagde hun engang. Og Fienden vakte i samme Grad hendes Medlidenhed, hun hjalp døende Engelskmænd som om de var hendes Egne. Hun var saaledes ikke alene den Aand, der ledede; hun var ogsaa det Hjerte, som følte, den Sjæl, som drog Omhu for andre Sjæle, som instiktmæssig forstod, at den kjæmper bedst, hvis Hjerte er renest. Og denne Forstaaelse var det, som gjorde at hun lettede Armeens Byrder ved at afskaffe al unyttig Bagage, at hun drev bort de tvetydige Kvinder, som før havde fulgt med Hæren, og derved afskaffede hun al den Drik og Uorden, de havde ført med sig. Paa den anden Side foreholdt hun med Mildhed Soldaterne, at de maatte holde Samvittigheden ren, at de maatte være ikke mindre dydige og gudfrygtige end tapre.

Den Indflydelse, hun øvede paa sine Omgivelser, det Held, der fulgte hende, og den Tilbedelse, hun over-

Digitized by Google

alt var Gjenstand for, forstyrrede aldrig hendes Væsens Harmoni. Hun var indtil Enden den ydmyge Skabning, som altid gav Gud Æren. Hendes Budskab til de beleirede Borgere af Orleans lød saaledes: „Jeg bringer Eder den bedste af al Hjælp, Gud Herrens. Og den kommer ikke gjennem mig, den kommer gjennem Herren selv, som bevæget af Karl den Stores og den hellige Ludvigs Bønner har fattet Medlidenhed med Eder.“ Kunde Nogen med en elskværdigere Spidsfindighed holde sig selv udenfor?

Hendes stærke Tro var hendes væsentlige Støtte; beaandet af Gud følte hun sig stærk ved den Styrke, han gav. Det var et rørende Træk, at hun ogsaa i sin Tro ofte vendte tilbage til sin Barndoms ydmyge Vaner, idet hun saaledes bad om at maatte blive underrettet om, paa hvilken Dag Tiggerne modtog Nadveren, paa det at hun maatte faa nyde den sammen med dem. Hendes Medfølelse omfattede alle Lidende, men hendes Kjærlighed var forbeholdt de Fattige; de var hendes Brødre, blandt hvem hun var født. Kongen kunde hæve hende til Adelsstanden, kunde give hende Riddere og Pager og rige Dragter, men aldrig berørte et Puft af Stolthed hendes Hjerte. Følgelig var hendes Indflydelse stor blandt Folket; hvorsomhelst hun kom frem, trængte de Ringe sig om hende. Mænd, Kvinder og Børn stimlede saaledes sammen om hende for at faa kysse hendes Klædebon, at der undertiden forefaldt Ulykker, idet de som var i forreste Række kom ind under Hesten. „Hun er hellig,“ raabte de, og den Tro, at hun kunde gjøre Mirakler, bredte sig hurtig. Forunderlige Legender opstod. En havde seet Erkeenglernes hellige Skare omgive hende i Slaget; Sværme af hvide Sommerfugle fulgte hendes Banner; naar Bønderne bad om Vaaben for at kunne følge hende, fik de til Svar, at de skulde tage Gravkorssene fra Kirkegaardene, og de blev til Sværd i deres Hænder. Ifølge Folketroen var hun den Jomfru, hvis Komme var spaaet af Bondeprofeterne, og som skulde

Digitized by Google

frelse Landet — kanske en Engel, sendt af Gud. Medaljer prægedes med hendes Billede; Portrætter af hende ophængtes i Landskirkerne. Senere, da hun stod for sine Dommere, tillagde disse hende denne store Ydest, hun havde nydt blandt Folket, som en Synd; men hun svarede sagtmodigt: „Mange kom til mig, men jeg forhindrede dem saa godt jeg kunde fra at kysse mine Hænder, og de Fattige kom, fordi jeg ikke stødte dem tilbage.“ Da man saa bebreidede hende, at hun havde tilladt, at denne Folkets Kjærlighed antog Formen af Afgudsdyrkelse, svarede hun med samme Sagtmodighed: „Jeg kunde i Sandhed ikke have undgaaet en saadan Synd, havde Gud ikke hjulpet mig,“ idet hun saaledes atter gav Gud Æren for den merkværdige Beskedenhed, som havde fulgt hende gjennem al folkelig Forgudelse.

Skjønt der i denne Artikel neppe er Tid til at gaa ind i Detaljer, maa jeg dog opregne de væsentlige Begivenheder i hendes Liv, fra det Øieblik da hun viste sig foran Orleans den 29de April 1429, og til det Øieblik, da hun blev tagen til Fange i Compiegne, den 24de Mai 1430.

Den 29de April altsaa satte Jeanne over Loire foran Orleans. Da hun ikke havde Baade nok, tvang hun sin Armee til at marschere tilbage til Blois, hvor de gik over Elven Beauce og saa stødte til hende foran Byen. Den 4de Mai drog hun ind i Byen med sin lille Armee, og om Eftermiddagen blev Fortet St. Loup indtaget. Den næste Dag viede hun til Bønner og Hvile, og de to følgende Dage tog hun i Rækkefølge Forterne Augustin og Tourelles. Den 8de Mai overgav Englænderne sine Befæstninger og forlod Byen, som, efter at have været i deres Hænder i otte Maaneder, nu blev gjenerobret i fire Dage. For nu strax at drage Fordel af Englændernes første Nederlag vendte hun øieblikkelig tilbage til Chinon, hvor Kongen var, fast bestemt paa at føre ham til Rheims, for at han der skulde blive salvet ifølge Erkeengelens Profeti. Karl VII nølede.

Digitized by Google

Landet var endnu opfyldt af Englændere; de holdt Loires Bredder besatte, og Jeanne bestemte sig til at slaa dem tilbage i Retning af Paris, og derefter drage mod Rheims, som ligger østenfor. Hendes Tropper samlede sig i Selles. Den 11te Juni tog de Forstæderne, den næste Dag blev de Herrer over Byen Jargeau. Den 15de tog Franskmændene Broen ved Meung og drog videre til Beaugency, som, angreben om Morgenen, kapitulerede den følgende Dag. Den 18de slog hun den engelske Hær, som, anført af Tabot rykkede til Beaugencys Undsætning. Hele denne Landsdel var saaledes befriet for Englænderne, og de hurtig paa hinanden følgende Seire havde en uhyre moralsk Indflydelse. Jeanne vendte strax tilbage til Kongen, fast bestemt paa at faa Bugt med hans Sløvhed. Englænderne havde været saa uforsigtige ikke at salve sin unge Konge, og det var af stor Vigtighed at drage Fordel af dette, saa at Karl kunde være den første paa Slagmarken som Frankrigs salvede Konge.

Efter at hun i ti Dage havde trængt ind paa ham med sine Bønner, bestemte Karl sig endelig til at føie hende, og den 29de Juni satte den kongelige Armee sig i Bevægelse. Alle Byer aabnede sig for ham paa hans Vei, og den 16de Juli drog Kongen ind i Rheims. Kroningsceremonien fandt Sted allerede den følgende Dag. Strax Karl VII var kronet kastede hun sig for hans Fødder og kyssede hans Knæ, idet hun under strømmende Taarer udbrød: „O ædle Konge, nu er Guds Vilje skeet. Han befalede, at jeg skulde føre Dig til Byen Rheims for at Du der skulde modtage hans hellige Indvielse, paa det at alle skulde vide, at Du er den sande Konge og at Frankrig og du er Et."

Saaledes var alt det Land, Engelskmændene havde vundet gjennem en Krig, som havde varet i Aarevis, taget tilbage paa mindre end tre Maaneder. Men endnu ansaa ikke Jomfruen af Orleans sin Mission for endt.

Digitized by Google

Hun vilde befri Paris, Landets Hovedstad, og give den i Kongens Hænder.

Tro mod sit Princip fordrede hun, at man skulde gaa frem med alt muligt Hastværk for at drage Nytte af Folkets Begeistring og den Opløsningstilstand, den engelske Hær var i. Marschen mod Paris var et Triumftog. Soissons og Laon aabnede sine Porte, og derefter hilsede Château-Thierry, Provins, Coulommiers, Crécy-en-Brie, Compiègne og Beauvais sin Konge velkommen. Jeanne syntes imidlertid at det gik altfor langsomt, men kunde intet gjøre for at paaskynde Marschen, da Kongens Ubestemthed og Magelighed virkede hæmmende paa alle Bevægelser. Endelig den 23de August forlod Jeanne i sin Utaalmodighed Armeen, fulgt af Hertugen af Alençon og en Del af Hæren, og marscherede mod Paris. Da maatte ogsaa Karl endelig bestemme sig til at drage videre, eftersom han stod i Fare for at hele Hæren forlod ham og fulgte efter hende.

Men det var nu allerede for sent til at overrumple Paris, som havde havt rundelig Tid til at forberede sit Forsvar. Ikke desto mindre anførte Jeanne utaalmodig det første Angreb, under hvilket hun blev saaret i Hoften af en Pil. Men hun blev paa Kampladsen og beordrede at Løbegravene skulde fyldes for at hendes Krigere saaledes skulde blive istand til at storme Murene. Ulykkeligvis faldt Mørket paa, og hun blev tvungen til at stige tilhest, og Ordre blev given til at trække sig tilbage til La Chapelle. Tidlig den næste Morgen gav hun atter Ordre til Angreb og forsikrede alle om, at Byen vilde overgive sig. Men Karl VII gav en modsat Ordre. Han var nu bleven trukken saa længe omkring med Armeen, og sukkede efter sine pragtfulde Slotte ved Loire. Han trængte Hvile, og døv for alle Bønner gav han Befaling til Tilbagetog. Dette var en stor Feiltagelse, ikke alene politisk og militært; det var en skjæbnesvanger Feiltagelse ligeoverfor Folket, som derved ophørte at anse hende for nodvin-

Digitized by Google

delig. Hun underkastede sig ydmyg Kongens Vilje, og Hæren trak sig langsomt tilbage til Touraine, hvor den blev opløst. Hofpartiet, som lededes af La Tremoille, havde seiret. Jeanne var hensat i Uvirksomhed. De var vel fornøiede, thi denne Bondepige begyndte at spille en altfor stor Rolle, og det var ikke vanskeligt at bringe Kongen til at tænke som de, udmattet som han var efter alle de Anstrengelser hun havde paatvunget ham. I November lykkedes det Jeanne at samle nogle faa Soldater, og i Spidsen for denne lille Styrke fornyede hun Kampen. Først vandt hun St. Pierre le Moutier, men da hun derpaa begyndte Beleiringen af La Charité, som var stærkt befæstet, viste det sig, at Opgaven var for stor for hende. Hendes lille Krigers Skare var uden Mad og uden Bistand, og da Kongen negtede at hjælpe hende paa nogen Maade, blev hun nødt til at trække sig tilbage. Pint af Uvirksomheden forlod hun endelig Hoffet uden Tilladelse og sluttede sig i April 1430 ved Lagny-sur-Marne til nogle irregulære Tropper, som vedligeholdt en Slags Guerilla-Krig med Englænderne. Hun var saa heldig strax at fange en Franskmand som var i engelsk Tjeneste, Franquet d'Arras, og da hun af ham fik høre, at Compiegne alvorlig truedes af Englænderne og Burgunderne, førte hun sine Tropper did til Undsætning. Ved Daggry den 24de Mai 1430 kom hun til Compiegne. Til de Soldater, som fulgte hende, havde hun føiet saa mange af Garnisonen som hun fandt det klogt at tage, og med denne lille Styrke angreb hun tappert Burgunderne, idet hun haabede først at slaa dem, for derpaa at falde tilbage paa Engelskmændene og slaa dem. Først var hun heldig, men da Englænderne truede med at afskjære hende Tilbagetoget, begyndte hendes Folk at knurre og forlangte at hun skulde søge tilbage til Byen. „Stille!" lød hendes Svar. „Hvis I vil, er Seieren vor. Tænk kun paa, hvad der er for os." Men hun blev overstemt. Tilbagetoget blev beordret. Nødt til at følge marscherede hun sidst og dæk-

Digitized by Google

kede Sine. Det lykkedes Engelskmændene at føre sin Styrke helt under Fæstningsmurene, og da Guillaume de Flavy saa dette og blev bange for at de skulde trænge ind i Byen, gav han Ordre til at Vindebroen skulde heises. Jeanne ankom i dette Øieblik omgiven af de faa, som var blevne hende tro, og fandt Adkomsten til Fæstningen spærret. Og her under Murene kastede en fem sex Bueskyttere sig over hende med Ordene: „Overgiv dig og giv os Din Tro." „En Anden har jeg givet min Tro, og mit Ord vil jeg holde," lød hendes Svar. Og hun kjæmpede med dem indtil de rev hende af Hesten efter det lange Skjørt, han altid bar. Saaledes blev hun taget tilfange af Jean de Luxemburgs Soldater, medens de Flavy fra Fæstningsverket var Vidne til Optrinnet og intet gjorde for at frelse hende.

Og dette vil blive en uudslettelig Plet paa hans Navn, om det da ikke var saa, at hendes Tilfangetagelse paa Forhaand var planlagt. De Flavy var en Slægtning af La Termoille, og han var kanske, i Lighed med Kongen og Hoffet, ikke bedrøvet ved at fri sig fra en altfor ivrig Hjælper. At Hoffet, eller ialfald mange af dets Medlemmer, aabent bekjendte et saadant Ønske, bevises tydelig af den Proklamation, hvorigjennem Regnault de Chartres, Erkebiskop af Rheims, forkyndte Jeans Fængsling for sit Bispedømme. Hendes Nederlag fremstilles her som en direkte Guds Straf: ‚fordi hun ikke har villet høre paa Raad, men har handlet efter egen Vilje, hvorved hun er falden i Hovmodets Synd, og ikke har gjort efter Guds Befaling." Dette var den Utaknemmelighed, dette de Bagtalelser, hvorved man gjengjældte hendes beundringsværdige Opofrelser, hendes uvurderlige Tjenester.

Jeanne var Fange. Hendes Martyrium nærmede sig. Da hun var falden i Hænderne paa Jean de Luxemburg, som nok var Adelsmand, men Lykkeridder, vilde det ikke have været vanskeligt at udløse hende med Penge. Men til den franske Konges evige Skam være det sagt,

Digitized by Google

at der intet Forsøg blev gjort i den Retning. Englænderne ønskede brændende at faa hende i sin Vold; ti tusend Livres var den Pris, som blev sat paa hendes Hoved, og hun blev under stærk Bevogtning ført til Rouen.

Det var ikke alene en personlig Hævn Engelskmændene ønskede. I deres Øine repræsenterede Jeanne Frankrigs Magt. Hun var desuden den Hex, som havde slaaet deres Soldater med Skræk. Naar hun først var borte, vilde Lykken atter følge deres Vaaben. Fra dette Synspunkt betragtet var det derfor klogt at slaa det ganske fast, at Mørkets Magter havde staaet hende bi.

For at opnaa dette skammelige Resultat var det nødvendigt at finde en Dommer, der selv saa Sagen paa denne Maade, og ellers ingen Skrupler havde. Manden fandt de, Cauchon, Biskop i Beauvais. Han sammenkaldte et vist Antal Theologer og lærde Doctores fra Universitet i Paris, og Processen begyndte i Januar 1431.

Alene og forladt stod hun der i sin Enfold ligeoverfor disse spidsfindige og samvittighedsløse Dommere, som paa Forhaand havde bestemt hendes Undergang. Ja, hun var dømt før Rettergangen, men hvilket triumferende Nederlag! — Oprigtighedens, Retfærdighedens, de ædle Tankers og den jomfruelige Blufærdigheds Triumf! Midt i al denne Lavhed skinnede hendes Dyder med saa klart et Lys, at flere af hendes Dommere, som dog var valgte fordi man i deres Fortid troede at have fuldgyldig Borgen for deres Føielighed, forlod Retten i Afsky over den Opgave, man havde sat dem til at løse.

De Spørgsmaal, som henventes til hende, og de Svar hun gav, findes i Rettens Aarbøger. At læse den er det samme som at forstaa den Brutalitet hvormed hun blev pint, indtil hun vendte sig til sine Dommere og udbrød: „I kalder Eder mine Dommere. Tag Eder vare for hvad I gjør, thi jeg er i Sandhed sendt af Herren, og I stiller Eder i stor Fare."

Digitized by Google

Paa enkelte Svar, der næsten er sublime, følger andre fulde af en naiv Spidsfindighed. Haarfint udspekulerede Spørgsmaal rettedes til hende angaaende de Syner, hun havde havt, de himmelske Røster, hun havde hørt, og som gjennem hele hendes Optræden havde ledet hver hendes Handling. Men paa dette ene Punkt iagttog hun en urokkelig Taushed. Det var som om dette var en Hemmelighed, det var hende forbudt at røbe. Hun gik ind paa at aflægge Ed paa, at hun vilde sige Sandheden og intet uden Sandheden, men angaaende sine Syner tog hun et Forbehold: „I maa tage mit Hoved førend jeg taler derom," sagde hun. Den hellige Katarina og Margarethe kom til hende i Fængslet i Nattens Mørke, og himmelske Røster trøstede hende. Hun tilstod, at hun saa dem „med sit Legems Øine." „Og," tilføiede hun, „naar de forlader mig, ønsker jeg de vilde tage mig med sig."

„Og naar den hellige Mikael viser sig for Dig, er han da nogen?" spurgte Biskopen.

„Tror I da, at Gud ikke kan klæde sine Helgener?" spnrgte hun.

„Og Stemmerne, hvad siger De til Dig?"

„At jeg skal svare Eder uden Frygt."

„Og hvad mere?"

„Jeg kan ikke sige alt. Jeg er bange for at mishage Dem naar jeg svarer Eder."

Men Dommeren trængte ind paa hende.

„Men kan det mishage Gud, at Du siger Sandheden, Jeanne?"

„Stemmerne har sagt mig mange Ting, som ikke er for Eder, men for Kongen." Hurtig tilføiede hun. „Af om min Konge vidste alt; da vilde han sidde roligere ved sit Middagsbord. Hvor gjerne vilde jeg ikke undvære Middagen helt til Paaske, bare han kunde faa vide hvad jeg ved."

Thi hun bevarede det samme fromme Sværmeri for denne Konge, som havde ladet hende i Stikken. Han

Digitized by Google

var for hende Frankrigs Legemliggjørelse, han var hendes Banner. En Gang sagde en af hendes Dommere til hende, at Kongen dog var en vantro Mand, og da udbrød hun, skjælvende af Vrede: „Ved min Tro, Sire, og med al Ærbødighed, jeg skylder Dem, bør jeg sige og sværge, om det og skal koste mig Livet, at han er den mest Kristne af alle Kristne, at han er den, som elsker Loven og Kirken højest, at han ikke er, hvad Du siger.“ I dette Udbrud hører vi, at hun giver Luft for hele sin heroiske Sjæl.

Man spurgte hende, om den hellige Katharine og Margrethe elskede Englænderne. Hun svarede: „De elsker dem, Herren elsker, og hader dem, han hader.“

„Hader Herren Engelskmændene?“

„Om Herrens Had og om Herrens Kjærlighed ved jeg intet. Jeg ved kun, at De vil blive drevne ud af Frankrig, Alle, undtagen De som bukker under her.“

Da hun erklærede at hun intet havde udrettet uden gjennem Guds Naade, gav Biskopen hende et spidssindigt Spørgsmaal, som intet levende Menneske havde kunnet besvare.

„Du tror altsaa, at Du befinder Dig i Naadestanden?“

At sige Nei, var det samme som at bekjende sig uskikket som guddommeligt Redskab, at svare ja var det samme som at gjøre sig skyldig i et Hovmod, som var Dødssynd — med de Ord, den Synd, som vilde stille hende udenfor Naaden. Hun overskar den gordiske Knude med en Enfold, som var sandt kristelig.

„Hvis jeg ikke er det, maatte det da behage Gud at gjøre mig saa, hvis jeg er det, da bevare Gud mig deri.“

Dommerne vidste ikke hvad de skulde gribe til. Atter engang greb de til at beskylde hende for Hexeri. Hendes Fane maatte have været fortroldet.

„Nei,“ sagde hun rolig, „jeg sagde kun: drag ind

Digitized by Google

blandt Engelskmændene," og saa førte jeg dem ind blandt dem."

„Men hvorfor blev da Dit Banner ført ind i Domkirken i Rheims under Kroningen, medens alle de andre Førere maatte sætte sine udenfor?"

„Det havde været, hvor Striden stod hedest. Det var derfor kun retfærdigt, at det skulde løftes til Ærens Plads."

Hun vedblev at bære Mandsdragt, og de skammede hende ud, idet de lod som om de var uvidende om, at den var hendes bedste Beskyttelse mod Paatrængenhed af hendes Fangevogtere, som var hos hende Dag og Nat. Ja, det var ikke blot disse lavtstillede Personer, hun havde Grund til at frygte. En engelsk Lord havde forsøgt at vanære hende, og da hun endelig, efter fortvivlet Kamp, havde befriet sig fra ham, holdt han sig ikke for god til at slaa hende, lænket som hun var til Væggen. Og derfor — da hendes Dommere befalede at hun skulde bære Kvindedragt, bad hun rødmende om at Skjørtet i det mindste maatte være sidt.

At faa en Helgen dømt som Hex syntes dog at være en vel vanskelig Sag; men kanske der dog i hendes Troes Rustning kunde findes et svagt Punkt, deres Vaaben kunde gjennemtrænge? Det kunde vel ansees for Forbrydelse, at hun troede sig at staa i direkte Forbindelse med de himmelske Magter, uden Kirken som Mellemled. Hun blev da spurgt om hun vedtog Kirkens Dom for alt hvad hun havde sagt og gjort. Hun svarede, at hun elskede Kirken og af ganske Hjerte ønskede dens Støtte, men med Hensyn til det, hun havde gjort, satte hun sin Lid til den himmelske Konge, hvis Bud hun havde adlydt. Hun tilføiede: „Gud og Kirken er sandeligen Ét."

Saa forklarede man hende, at hun maatte skjelne mellem den seirende Kirke — Gud, Helgenerne og de frelste Sjæle — og den stridende Kirke, Paven, Biskoperne

Digitized by Google

og Præsteskabet, oplyste af den hellig Aand. Vilde hun overgive sin Sag til den stridende Kirke?"

„Jeg er af Gud, den hellige Jomfru og Helgenerne og Himlens seirende Kirke. Denne Kirke underkaster jeg mig selv og alle mine Gjerninger, alt hvad jeg har gjort og vil komme til at gjøre." Hvordan kunde ogsaa hun, hvis Hjerte var saa rent og enfoldigt, og som havde levet med sine Øine fæstede paa Himlen, hvordan kunde hun indlade sig paa snevre theologiske Distinktioner? Paa dette Punkt forblev hun urokkelig. „Jeg underkaster mig den stridende Kirke," sagde hun da man trængte haardt ind paa hende, „hvis den ikke forlanger det Umulige, thi Herrens Tjeneste kommer først."

Da de beskyldte hende for at være Kjætter, sagde hun: „Jeg er en god Kristen. Jeg er bleven døbt, og jeg vil dø som god Kristen."

Rettergangen faldt altfor lang for Englænderne, hvis Utaalmodighed blev mere og mere paatagelig. „Sidder I der for at tjene Penge, Præster?" lød Raabet til Dommerne. Men maatte de vente længe, blev Resultatet desto grundigere. Hun dømtes som Kjætter, Frafalden, Afgudsdyrker. Den 30te Mai 1431 blev hun brændt paa Torvet i Rouen. „Biskop, jeg dør for Din Haand," sagde hun idet hun besteg Baalet, og hun døde mumlende Kristi Navn.

Hendes Død var saa røreende, at hendes Dommere og Bødler græd, og de Engelskmænd, som var nærværende flygtede under Raabet: „Vi er fortabte. Vi har brændt en Helgen."

Saadan er i korte Træk Jeanne d'Arcs Historie; et Lysglimt i Middelalderens Mørke. For os Franskmænd staar Jeanne d'Arc som den mest fuldendte Skikkelse i vor Historie, som vort Lands Skytshelgen, den vi med Fornuftens Øine beskuer, dette Mirakel, at saadanne store Egenskaber pludselig aabenbarede sig i en

Digitized by Google

enfoldig Bondepige og tilkjendegav sig i en Optræden saa ganske overordentlig, og om vi søger en Forklaring, da maa vi huske paa, at Landet var nedsænket i Lidelser og Elendighed, og at det laa under for en saadan Fortvivlelse, at intet uden overnaturlig Hjælp kunde frelse det. Det var saaledes afsvækket, at det med Lethed maatte blive et Bytte for enhver Hallucination. Jeanne var voxet op under disse Forhold; hun havde lidt med de Lidende, Folkets Sjæl vibrerede i hende, og da Engelen viste sig, kunde Barnet kun give sig hen til den Drøm, han bragte. Og Folket fulgte hende og troede som hun troede. Barnet var af de Udvalgte, hendes Sjæl var aaben for Medlidenhed, for Begeistring, for Fromhed, og alle disse Dyder, som vilde, havde blomstret udmerket i den afsides Dal, udfoldede sig til sjelden Pragt i den større Tilværelse, som nu faldt i hendes Lod. Og under Lidelsen udfoldede hendes Dyder sig end mere, lutredes hun til en saadan Grad, at hun blev som fuldkommen. Af Helgenen blev der en Helt, en Helt uden Plet og Lyde. Der er dem som ler af Syner, men hvad vedkommer Spørgsmaalet om deres Virkelighed os? Een Ting er hævet over enhver Tvivl: For hende var de virkelige. Det er sandt, at hun var overspændt og henfalden til Mysticisme, men hendes Mysticisme var krigersk, og den virkeliggjordes i menneskelige Handlinger til Menneskers Fordel. Hendes Overspændthed forstyrrede ikke i mindste Maade hendes Helbredstilstand, tvertimod udviklede den hendes overordentlige Handlekraft, hendes ualmindelige Forstand, hendes Raadsnarhed. Aldrig nogen Skygge af sygelige Tanker. Alle hendes Handlinger og alle hendes Ord er prægede af Ro, Enfold, Ynde.

Til Slutning vil jeg, nu da jeg har forsøgt at tegne den moralske Side af vor nationale Skytshelgen, ogsaa forsøge at give et Indtryk af hvorledes jeg tænker mig, hun har seet ud da hun levede her paa Jorden.

Digitized by Google

Medens jeg arbeidede paa mine Billeder og stadig var optagen af Tanken paa hende, kom hun efterhaanden til at staa tydeligere og tydeligere for mig, indtil det blev for mig som om jeg, for at bruge hendes egne Ord, saa hende med „mit Legems Øine.“ I Virkeligheden findes der intet som kan give os noget Vink om, hvorledes hun har seet ud. Intet Billede existerer, ikke en Flig af hendes Klædebon, ikke en Plade af hendes Rustning. Vi ved at hun var høi og godt bygget, og at hendes Ansigt var behageligt, men dette er ikke stort. Enkelte vil vide, at hun var lys, andre at hun var mørk. Hendes Haar har sandsynligvis hverken været lyst eller mørkt, men en Mellemfarve, saaledes kan man forklare sig de forskjellige Meninger. For mig staar det som om hun maa have været nokſaa lys, thi da var hun kvindeligst. Judith havde sort Haar. Jeanne Hachette, som fra Bryſtværnet slog Fienden tilbage med sin Øx, var mørk, men Jeanne d'Arc havde et saa ømt Hjerte, var saa rig paa Medfølelse — jeg finder hos hende saa megen kvindelig Ynde i Modsætning til hendes resolutte Optræden i Handlingens Øieblik — at jeg ikke kan se hende anderledes end som lys; men ikke lys paa samme Maade som Nordens blonde Folk; hun maa have været en fransk Blondine med kastanjebrunt Haar. Hun kan ikke have været hvad vi kalder „en Skjønhed,“ thi vi maa huske paa, at hendes krigerske Følgesvende, som paa ingen Maade bebyrdede sig med Skrupler, har bevidnet, at hun aldrig vakte Kjærlighedstanker hos dem. Men hun maa dog have havt Bondepigens Skjønhed; et smukt, kraftig bygget Hoved, blaa-graa Øine, ikke for lyse, thi de kunde undertiden skyde Lyn, og Næsen lidt tung, men med fine, nervøse Næsebor, Munden stærkt tegnet med fulde, røde Læber. Hendes Hud har været brunet af Veiret, hendes Holdning let og fri og noget gutagtig, thi hun var voxet op i Guds fri Natur; hendes Lemmer kraftige, Bryſtet bredt. Hun kjendte ikke til

Digitized by Google

Træthed, siger den Tids Historieskrivere. Vi ved, at hun var høi og vel bygget, men skjønt høi for en Kvinde at være, saa hun ud som om hun var liden, sammenlignet med fine Soldater, naar hun var klædt i Mandsdragt. Af samme Grund blev hendes stærke Ansigt ved Sammenligning fint, og hendes gutagtige Holdning blev mere kvindelig naar hun var i Rustning. Ved Siden af de raa Soldater syntes hun skjær og svag. Den Magt, hun udøvede, var derfor fuldstændig moralsk, og Kunsten maa gjøre alt for at bevare dette Træk, skjønt uden Overdrivelse. Faren for at fremstille en blodløs eller hysterisk Skabning maa undgaaes. Hun maa være istand til at handle, ikke alene efter Indskydelse, under en øieblikkelig Opflammen, men regelmæssigt, udholdende som kun et sundt Legeme kan arbeide. Nei, hun var ikke, hvad vi almindelig kalder skjøn, men til sine Tider blev hun det — hun blev skjøn, som kun den kan blive det, hvis Sjæl er ædel, sand og trofast.

Filippinerne og den nationale Reisning

der har i den senere Tid lagt Beslag paa Opmerksomheden ogsaa udenfor det Land i Europa, hvem det særlig angaar, Spanien. Under almindelige Omstændigheder vilde vistnok Bevægelsen været dæmpet ganske snart; men Spanierne har til samme Tid havt at kjæmpe med en Reisning af samme Art, men endnu alvorligere, paa sine vestindiske Besiddelser, Kuba, og dette har hidtil lammet deres Optræden paa Filippinerne. Vi vil nu se lidt paa de geografiske Forhold paa Øgruppen, dernæst paa

Digitized by Google

de politiske og særlig hvad det egentlig er der tilsigtes med den nu herskende Bevægelse.

Øgruppen blev opdaget 1521 af Mageljan paa hans Verdensomseiling og blev ganske snart lagt under Spanien, som siden har regnet den største Del af Øgruppen med til sine Besiddelser. Omkring 1570 tog de Landet i Besiddelse ved at anlægge Byen Manila paa den nordligste af Øerne — Luzon. Sit Navn har Øerne faaet fra samme Tid, opkaldt efter den spanske Konge Filip II.

Filippinerne ligger i Stillehavet, i Nord for de ostindiske Øer Borneo og Celebes, op imod Formosa, og danner den østlige Grændse for det syd-kinesiske Hav. De er et Led i den Række af Øer, som strækker sig mellem Asien og Australien og danner en Bro mellem de to Verdensdele. Engang i Tiden har visselig Landene her endnu været mere sammenhængende, end de nu er.

Den største af Øerne er Luzon i Nord, ca. 1000 Kvadratmil (metriske), og Mindanao i Syd, noget mindre. Mellem disse strækker sig en Række større og mindre Øer, de fleste dog ganske smaa, med Længderetning i Nord og Syd. Af dem kan merkes Mindoro, syd for Luzon, og den lange men ganske smale Palavan.

Tilsammen er Øerne næsten 3000 Kvadratmil, omtrent som Norge, men med den firedobbelte Befolkning — henved 8 Mill. Halvdelen af disse bor paa Luzon, der saaledes selv efter europæiske Forhold maa siges at være meget godt befolket. Idethele er Luzon den af Øerne som er bedst stillet. Til en Sammenligning bør mindes at Spanien selv er henved 5000 Kvadratmil med 17 a 18 Mill. Indbyggere eller kun lidet mere end dobbelt saa mange som Filippinerne.

Øerne er stærkt indskaarne af Havet og minder meget om Celebes; flere af dem er lange og smale. I det Indre er de alle mere eller mindre bjergfulde. Paa Luzon stiger Fjeldene til 2200 Meters Høide; paa den

Digitized by Google

smale Palavan til 2000 Meter. Dertil er de, som i det Hele alle Øerne i disse Trakter, meget vulkanske. Fjeldene falder brat af ud mod Havet, da Afstanden overalt fra Havet er liden. Synderlig Sletter findes ikke, kun her og der nogle fladere Kyststrækninger, især paa Luzon.

Da Øerne ligger mellem 5° og 20° nord. Bredde, faar de et fuldstændig tropisk Klima. Nede ved Kysten er der hedt; men Luften er paa samme Tid fugtig og Nedbøren rigelig, tildels ganske usædvanlig rig. Paa Mindanao har man naaet en Regnmængde paa 3,800 mm. om Aaret. Vandrigdommen er i det Hele stor; der er talrige Elve, omend naturligvis ikke af nogen større samlet Længde. Der er mange Indsøer, navnlig paa Mindanao, som ogsaa har faaet sit Land, „Søernes Land," deraf.

Jordbunden er, hvor den lader sig dyrke, overmaade frugtbar. Ris dyrkes i Mængde og trives udmerket i det fugtige Klima. Tobak er indført fra Amerika og giver rig Grøde. Forøvrigt dyrkes: Sukker, Kakao, Hamp, Bomuld, Kanel, Peber, Indigo og andre tropiske Vækster. Landet er, som venteligt, rigt paa Skov. I det Indre findes der rene Urskove; men i Høiden aftager Vegetationen, og Fjeldtoppene er for det meste skovbare.

Handelen burde have en ganske anden Betydning, end den for Tiden har, og deri er Spanierne selv for en væsentlig Del skyldige. Lige til 1869 stængte de alle andre europæiske Nationer ude fra Forbindelse med Øerne. Al Handelen var saaledes spansk Monopol, og der blev naturligvis taget det størst mulige Hensyn til Spaniernes Fordel, mindre til Koloniernes. Siden den Tid er rigtignok Handelen blevet givet fri, men den hemmes endnu ved den høie Told, Spanierne beregner sig. De vigtigste Udførselsvarer er Tobak og Hamp.

Jernbaner kjender man naturligvis ikke, og lidet til Veie. Den naturlige Forbindelseslinie er langs Kysten.

Digitized by Google

Telegraf har de dog mellem de vigtigste Punkter — i 1880 over 100 Mil. En undersøisk Kabel forbinder Manila med Hongkong.

Den største By er Manila, ved en dyb Bugt paa Sydvestkysten af Luzon. Den er Hovedstad for de spanske Besiddelser og Residens for den spanske Guvernør. Byen har henved 200,000 Indbyggere, med store Cigarfabriker, der skal kunne levere op imod 100 Millioner Cigarer om Aaret; men Fabrikationen drives mest af Udlændinger. Byen har en livlig Skibsfart; den blev i 1879 anløbet af mellem 4 og 500 større Skibe. Det er en gammel By, anlagt 1571, og minder endnu om sin spanske Oprindelse, med store, aabne Pladse, mange Kirker og Klostre. Ind til Byen ligger flere Forstæder. I en af dem har den talrige Kineserbefolkning slaaet sig ned og indrettet sig paa sin nationale Vis.

Paa Øerne bor tilsammen 7 a 8 Millioner Mennesker. Det herskende Folk er Spaniere, men talrigst er de Indfødte, Malayere, delte i mange Stammer. En liden Del af dem er Muhamedanere, omtrent Halvdelen er Kristne (de kaldes gjerne Indiere), Resten er endnu Hedninger.

Kristendommen blev bragt hid af spanske Dominikanere. Senere traadte Jesuiterne til og Missionsarbeidet gik raskt fremad blandt de Indfødte. I Manila blev oprettet et Erkebispedømme, og Øerne forøvrigt delte i 3 Bispedømmer. Men meget af det udførte Arbeide var fuldstændig overfladisk. De Indfødtes hedenske Vaner blev behandlede saa mildt som muligt; man søgte at vænne de letlivede Indiere til et ordnet Liv uden at sætte synderlig høie Fordringer til deres Pligtfølelse. Derfor staar der endnu meget Arbeide tilbage, for at Kristendommen kan blive en virkelig Magt hos den store Masse af Folket, paa samme Tid som der er flere Millioner rene Hedninger. Saavel Muhamedanerne som de hedenske Stammer staar udenfor den nationale Bevægelse. I

Digitized by Google

denne har kun de taget Del, som er gaaet over til Kristendommen og er kommen i nærmere Berøring med Europæerne.

Med Kristendommen har de Indfødte tilegnet sig en vis Grad af Dannelse. De bor sammen i Landsbyer, som da tillige gjerne danner et Præstegjæld for sig. Enhver saadan Landsby har i Almindelighed mindst een Skole, nogle endog to, en for Gutter og en for Piger; men daarlige er de fleste af dem. Børnene faar her Undervisning i sit Modersmaal, i at læse, skrive og regne. De skulde ogsaa lære Spansk; men da Lærerne ofte selv forstaar sig lidet paa det, gaar det smaat fremad dermed. Kun i Manila og enkelte andre Havnestæder har den malayiske Befolkning lært sig noget Spansk, men det bliver gjerne en underlig Blanding af begge Sprog.

De fleste Indiere er Grundeiere og deler sig meget skarpt i en Over- og Underklasse. Paa den ene Side de rige og mægtige Godsbesiddere, paa den anden de fattige Smaabønder, Forpagtere og Dagarbeidere, som alle er mere eller mindre afhængige af de store Grundbesiddere og bliver paa en skammelig Maade udnyttede af disse.

Mange af disse Stormænd lader sine Sønner studere i Manila eller ogsaa et Sted i Udlandet. I Almindelighed lægger de sig efter Medicin, Retsvidenskab eller Theologi. Disse Studenter danner i sit Hjem Midtpunktet for alle Utilfredse.

En mindre talrig Del af Befolkningen udgjør de chinesiske Mestitser, — i politisk Henseende er det dog dem, som nu er mest fremtrædende. Chineserne maa ikke indtræde i Egteskab paa Filippinerne uden samtidig at gaa over til Katholicismen. Børnene af blandede Egteskaber mellem Chinesere og indfødte Kvinder kaldes chinesiske Mestitser. Disse slutter sig i Sæder og Klædedragt ikke til sine Fædres men til sine Mødres Race, og denne er i aandelig Begavelse den fuldstændig overlegne. Disse Mestitser er dels Kjøbmænd, dels Gods-

Digitized by Google

eiere, og blandt dem findes der forholdsvis de fleste akademisk Dannede. De er ligesaa ærgjerrige som hvesyge og udgjør den virksomme Del af Befolkningen, den som forstaar at sætte noget i Verk og faa Fremgang for sin Sag.

I lange Tider har der været oprørske Elementer paa Filippinerne; men i de Opstande, som har fundet Sted hidtil, tog kun en meget begrændset Del af Befolkningen Del, navnlig de Militære. Den første Opstand begyndte i selve Hovedstaden, og i Spidsen for den stod en Officer ved Navn Novales. Den anden fandt Sted ganske nær Manila. I Spidsen for den stod nogle indfødte Geistlige. Mellem de indfødte Geistlige og de spanske Munkeordener havde der udviklet sig en dyb Kløft. Munkeordnerne fik sin Tilgang af nye Medlemmer fra Spanien, og de tog den største Del af Præsteembederne til sine, hvorved de indfødte Geistlige blev saa godt som udestængte fra enhver Befordring. Denne Kløft blev med Aarene større og større, tilmed da Munkene, som europæiske Spaniere, nød Regjeringens ubetingede Tillid, medens de indfødte Præster blev mistænkte for at nære Sympati for de Misfornøiede.

Tre Gange i dette Aarhundrede har Øerne faaet Ret til at sende Deputerede til Moderlandets Folkeforsamling, men ligesaa mange Gange har de tabt den. Dette var egnet til at vække Misnøie. Dertil betragtede de raadende Gammel-Spaniere enhver Filippiner, som angreb den bestaaende Ordning, som et uroligt Hoved og søgte at gjøre dem uskadelige paa en ofte temmelig vilkaarlig Maade. Den separatistiske Bevægelse syntes dog ikke at have faaet nogen Rod i Folket selv — før den chinesisk-japanesiske Krig.

Den store østasiatiske Krig bevirkede en fuldstændig Omvæltning i hele den politiske Stilling paa Filippinerne, tilmed da Haabet om at faa sine Fordringer indrømmet fra Spaniernes Side svandt mere og mere bort. Spanske Videnskabsmænd havde fundet ud, at Japanerne og

Digitized by Google

Indierne paa Filippinerne hørte til en og samme Race, og denne Tanke satte Gemytterne i Bevægelse. De saa et Folk af deres egen Race pludselig hæve sig til samme Rang som en europæisk Stormagt, og fra det Øieblik af rettede de sit Blik til Japan, ikke længer til Spanien. Der begyndte at udvikle sig en Følelse af Slægtskab med Japanerne, men dermed vaagnede ogsaa Lysten til at rive sig løs fra Spanien.

De som ønskede Tilslutning til Spanien, gjerne kaldet Assimilisterne, havde hidtil havt et Pressеorgan i Madrid. Det udkom paa Spansk, ikke bare for at blive forstaaet i Spanien, men fordi Partiet selv hjemme paa Filippinerne bestod af de mest Dannede, som ogsaa forstod Spansk. De lavere Klasser, som kun taler eet Sprog, gav en god Dag i hele denne Politik. De forstod den ikke. Dette Blad førte en meget kummerlig Tilværelse, og tilsidst gik det helt ind. Men dermed havde ogsaa Partiet tabt sit Fodfæste i Spanien.

Men saa tog Bevægelsen sin Retning mod Japan. I lange Tider har der gaaet en jevn Strøm af Udvandrere fra Øerne, fornemmelig til Hongkong. Disse Emigranter forlagde nu sin Landflygtighed til Japan og grundede der et Blad, som ikke længer udkom paa Spansk eller noget andet fremmed Sprog, men paa de Indfødtes eget Sprog — tagali. Dermed lagde det med een Gang klart for Dagen, at det ikke vendte sig til de Fornemme og Dannede, men til den store Masse af Folket. Det førte derfor ogsaa en ganske anden Tone. Assimilisternes Organ arbeidede for Forandringer i Styrelsen, saa at ogsaa Kolonierne fik Andel i den. Det nye Organ slog ind paa nye Veie. Det satte paa sit Program ikke blot at Øerne skulde rive sig løs fra Spanien, men samtidig ogsaa fra Kristendommen. Japan og Japanerne rostes som Mønstere. Her var det Asiatismen mod Europæismen; Asien for Asiaterne; ligesom: Amerika for Amerikanerne, og heri ligger Ligheden med den samtidige Bevægelse paa Kuba.

Digitized by Google

Imidlertid havde ogsaa Frimureriet fundet Indgang blandt Indierne og Mestitserne, og Logerne synes paa mange Steder at være faldt i Hænderne netop paa dem, som vilde rive sig løs fra Spanien. Det separatistiske Saafrø spirede frodig.

Saa brød Oprøret løst — men Oprørerne fik kun liden Grund til at glæde sig. Sagen, det gjaldt, var for lidet kjendt og forstaaet endnu, og den store Masse var lidet stemt for Omvæltninger. Ganske vist maa man have Sympati for et Rige der længe har været holdt nede i Umyndighed og forsømt af dem, som skulde have taget sig af dets Udvikling. Men for det første er der al Grund til at betvivle, at Befolkningen paa Øerne endnu er naaet til den Modenhed, at den skal kunne samle sig til eet Rige og med forenede Kræfter arbeide paa sin Udvikling. Tvertom vilde de vel, om de overlodes til sig selv, spaltes i mange smaa Riger, efter sine Stammer, og snarere gaa tilbage end frem. Dernæst maa man se hen til Japans Udvikling, og da maa man nærmest sige, at det var en Lykke, om Oprøret blev standset nu, ikke bare for Spanien, men for hele Europa, navnlig for de Magter, som har Kolonier paa disse Kanter. En Republik paa Filippinerne **nu** vilde kun i Navnet være en uafhængig Stat. I Virkeligheden vilde den være fuldstændig afhængig af Japan, ikke blot i sin Politik, men ogsaa i Handel og Industri. Og Japan er et Rige, som er i Opadgaaende, i en rask Udvikling, en Stormagt i Øst-Asien og snart i hele Asien. Dets Indflydelse vilde stige endnu mere, og det vilde i denne Øgruppe have et nyt Middel til at fortrænge den europæiske Handel fra hine Have.

Allerede nu har i visse Retninger den japanske Industri seiret over den europæiske. De japanske Fyrstiker f. Ex. har fordrevet de europæiske. Det ligger derfor i Europæernes fælles Interesse, at Filippinerne i ethvert Fald endnu en Tid forbliver i spansk Eie — bare Spanierne kunde lære af det Indtrufne at sørge

Digitized by Google

bedre for sine Kolonier, tage mere Hensyn til deres Interesser og ikke nytte dem ud til den størst mulige Fordel, saalænge de kan holde paa dem. Der hviler i denne Hensende et Ansvar paa enhver Kolonial-Magt.

Som bemerket har denne Bevægelse paa de ost-Indiske Øer et fuldstændigt Sidestykke paa de vest-Indiske, i Opstanden paa Kuba. Om denne en anden Gang.

Imm. Flood.

En Sanglærer.

I et amerikansk Tidsskrift fortæller Mary Powell om en Sanglærer, hvis hele Personlighed, Liv og Virke frembyder et ligefrem opløftende Exempel paa hvad der kan naaes ved begeistret Iver for en Sag, man fuldt ud tror paa.

Manden er Englænder, heder Tomlins og er født i London 1844. Han er af en musikalsk Familie og fik sin første Uddannelse som Kordreng i en Kirke, thi som man ved bruges ved den engelske Gudstjeneste Korsangen i en ganske anden Udstrækning end hos os. Her blev han imidlertid syg og maatte opgive den elskede Musikundervisning. Maaske var det denne Sygdom, som gjorde ham til den Sanglærer, han senere blev, thi i det ensomme, stille Liv, han derved kom til at føre, tænkte, spekulerede og spillede han meget, og fordybede sig i Studier, som senere skulde bringe saa glimrende Frugter. Sex og tyve Aar gammel kom han til New-York og blev der Organist ved forskjellige Kirker, senere engageredes han i Chicago som Direktør for Apolloklubben dersteds.

Digitized by Google

Her var det, han skulde komme til at udfolde sin betydningsfulde Virksomhed.

Allerede i Newyork var han som Sanginstruktør for Voxne bleven opmerksom paa hvor ganske Stemmerne her manglede Uddannelse fra Barneaarene af. Han følte sig overbevist om, at Grunden til at alle disse Stemmer var saa daarlige var den, at de ikke tidlig nok blev skolerede, og han tilbød sig at danne en Sangklasse paa 200 Børn, hvis 200 vilde komme. Efter et Par Ugers Forløb havde han to saadanne Klasser igang, en i Milwaukee, en i Chicago. Dette blev hvad han kaldte sine „Prøveklasser." Han elsker Børn; det er hans største Glæde at studere dem og sætte sig ind i hvad de har Trang til. Han er da ogsaa saa meget mere end en Sanglærer; han er i et og alt deres Lærer, thi da han gaar ud fra at Musikken, som er vor Naturs skjønneste Blomst, kun kan trives i en ædel Jordbund, lægger han først og fremst an paa at berede Jordbunden. Hans første Skridt er derfor altid at henvende sig til den ædlere Natur — han fordrer Høflighed saavel i Tone som Manerer.

Dette med at henvende sig til en Skoleguts „ædlere Natur" — især naar disse Gutter, som her, ofte tilhører Samfundets laveste Lag, er ingen let Sag, men i dette Stykke giver Tomlins aldrig tabt, og det synes virkelig som om han her har fundet den gyldne Nøgle. Selv er han, hvad man kan kalde en Mand „med Facade til Solsiden." Om De vil lægge Merke til det, skal De se, at Børn aldrig leger paa Nordsiden af et Hus, saavidt de har Anledning til at komme ud paa den mindste Plet, som ligger i Solen. Børn har altid en stærk Følelse for hvad der er varmt, lyst og godt. Og derfor har denne Mand faaet en saadan Gave til at trække Børn til sig og lære dem den virkelige Skjønhed ved Musik. Tomlins Mening er den, at der i alle Barnesjæle ligger slumrende Tendenser til godt og ondt, som Børnene selv ikke kjender. Men ind til disse slum-

Digitized by Google

rende Anlæg er det Musiken skal naa — Musiken, som er Kjærlighedens Røst, himmelfødt, sendt af Gud. Den opsøger Sjælens Blomsterfrø og bringer dem til Udfoldelse, den paaskynder deres Vækst, saa der bliver mindre Plads for Ugræsset. Men Sangen maa gaa dybt ind i den Syngendes Natur, for at den virkelig kan vække Hjerterne; den maa arbeides ind i Kjærlighedens Aand, saa at den i Sandhed kan vække Idealerne i os. Først paa denne Maade virker Musiken paa den Syngende og han paa andre. Og med den større Magt kommer ogsaa det større Ansvar. Det man giver Udtryk for i sin Sang, det maa man ogsaa leve op til. Her har vi den ædle Opgave: At bære Musiken frem i et harmonisk Liv — et Liv levet for andre. Tomlins sammenligner en Gut med tre Cirkler, den ene indenfor den anden. Inderst inde, i den indre Ring sidder Selvet — hvad han **er**, hvad han elsker, i Ringen udenfor har vi hans Tanker — det han vil, det han lægger Planer for — og yderst har vi hans Handlinger. Thi, siger han, saaledes som en Mand tænker i sit Hjerte, saaledes er han. Og det at række helt ind til det inderste Selv, udvikle det og bringe det i Harmoni med det ydre Liv, det skulde da være Opgaven for enhver sand Opdragelse. At dette kan gjøres ved Musik, har han selv bevist.

Han begyndte sit Arbeide blandt Børnene som en stor Barneven og som en Kunstner. Først af alt fordrede han Høflighed og Venlighed. Der skulde være Følelse og Opfattelse i deres Sang. Virkelig opnaaede han at bringe disse Krav til Gyldighed i Løbet af nogle faa Timer. Og idet han arbeidede for at faa frem disse Egenskaber, fandt han ogsaa andre, som kun ventede paa at opdages; eller som han selv siger: Idet jeg grov efter Kobber fandt jeg Guld.

Saaledes rak han ned i Dybder, han ikke havde drømt om, og saaledes udviklede han Egenskaber ved

Digitized by Google

disse ungdommelige Stemmer, som man før havde anseet det for umuligt at udvikle.

Saa stor var den Fremgang, han havde, at Chicagos Borgere fik Lyst til at hans Kor skulde lade sig høre paa Verdensudstillingen, og Undervisningsvæsenet anmodede alle Skoler om at udvælge sine bedste Sangere paa over ni Aar. En Klasse paa tolv Hundrede blev da undervist i tre Aar.

Efter Verdensudstillingen dannedes ved Hjælp af interesserede Byens Borgere sex Klasser i de saakaldte „social settlements," i tre forskjellige Strøg af Byen. Disse Klasser tæller nu omtrent tre hundrede Elever hver, og er sammensat af Børn, hvis Forældre for de flestes Vedkommende ikke har til Livets Nødtørft, endsige da noget tilovers til at spandere paa Sangundervisning. Foruden disse sex udliggende Klasser er der en paa sex hundrede Gutter og Piger, som samles hver Lørdag Formiddag, og som er kjendt under Navnet Central-Klassen. Ingen kan forestille sig hvad denne Undervisning er for disse Smaa — af hvem mange er musikalske. For at faa en Anelse om det, bør man se Børnene i Hull-House, saaledes som jeg har seet dem.

Hull-House Settlement ligger midt i Chicagos Fremmedkvartal — Polakker, Bøhmere, Italienere, Tydskere, Irske — kort alle Nationer er repræsenterede der. Den der har seet disse tre hundrede ivrige smaa Ansigter rettede mod Tomlins, glemmer ikke let dette Syn. Klassen blev aabnet i November 1895. Første Gang mødte kun ti Børn, som ikke havde det fjerneste Begreb om Musik, og dog blev deres Stemmer hurtig bragte i Harmoni. I denne Klasse underviser Miss Elisabeth Nash, Tomlins dygtigste Assistent. Børnene længes efter sin Undervisning, og kun Sygdom hindrer dem i at komme. De samles hver Onsdag Kl. 4; de kommer ilende lige fra Skolen med Bøgerne under Armen og Ansigterne straalende af Forventning. De lærer da ogsaa meget, meget mere end Musik. Blandt det de faar indskjærpet

Digitized by Google

er Renlighed, Lydighed, Punktlighed og Høflighed. Det slog mig straxt ved min første Visit, at se hvor rene de var, alle de Hænder som løftedes op under Legemsøvelserne.

Thi ogsaa Legemsøvelser danner et væsentligt Led i Tomlins Opdragelsesmethode. Gjennem dem plukker han ud mange stygge Gebærder og sure Miner, udvider Brystkassen og giver Harmoni til Legemet — han som arbeider med at bringe alt i Harmoni. Legemsøvelserne hører med til den Lugningsproces, hvormed han forbereder Jordsmonet for den Blomst han vil drive frem — Musiken. Og hvilken Musik er det saa ikke, han giver Børnene! Kun det Bedste er godt nok for ham. Hans Børn maa først og fremst lære at faa Afsmag for al Klingklang og Lirumlarum. Disse smaa Børn fra de fattigste Kvarterer synger Händel, Bach, Beethoven, Mozart, Mendelsohn. Og nye Sange er blevne specielt skrevne for Tomlins af de bedste amerikanske Poeter og Komponister.

Jeg skulde ønske alle mine Læsere kunde faa se en af Tomlins Klasser saaledes som jeg saa den ifjor, da jeg en Morgen besøgte Händel-Hall — den store Centralklasse altsaa. Han stod selv og skrev en Melodi op paa Tavlen, og Miss Nash begyndte som sædvanlig Undervisningen Kl. et Kvart over 9 var næsten alle de sex Stole besatte, og Arbeidet begyndte. Først af alt fordres der ved alle hans Timer en fuldstændig Slappelse af alle Muskler. Derpaa følger Legemsøvelser, der omfatter hele Legemet og som udføres til Musik; og dette, at se disse Hundreder af Børn harmonisk og langsomt udføre enhver optænkelig Bevægelse i Takt til Musiken, er et Syn, som ikke let lader sig beskrive. Saa kommer „Intoneringen," der tager sig ud som naar Instrumenter i et stort Orkester skal bringes i Samklang. Hele Tiden medens dette stod paa stod Tomlins og skrev paa Tavlen den nye Sang, de skulde have idag. Saa fulgte Gehørprøven. Miss Nash sang enkelte Toner

Digitized by Google

som Pianisten gjentog paa Pianoet, og saa maatte Børnene nævne hvad Tone det var. I samme Øieblik Spørgsmaalet blev fremsat, saa man ti tolv smaa ivrige Hænder vifte i Veiret, og Svarene var bestandig rigtige. Nu var Tomlins færdig. „Hør nu De paa, Miss Nash, medens jeg spørger dem om noget, de ikke kan," sagde han. „Nu Børn, maa I høre nøie efter, for dette er meget vanskeligt; jeg tvivler virkelig paa, at I klarer det." Han satte sig til Pianoet og „slurvede" afsted med „Yankee Doodle," saa fort han bare kunde spille, og endte med en forfærdelig Disharmoni. De skulde hørt de sex hundrede Børn le! „Skal vi synge den, Børn?" spurgte han. „Ja! Ja!" lød det i Kor. Og de sang den lystigt, som kun Børn kan synge. Saa kom han til at tænke paa hvad Dag det var — den 22de Februar — og han spurgte dem, om de havde Lyst til at synge „Amerika!" Det havde de naturligvis, og de sang den deiligt Og nu havde han faaet dem i et saadant Humør, at han kunde sætte dem til hvad det skulde være. „Nu, Børn," sagde han, „vil vi forsøge en ny Sang, jeg har lovet Eder. Jeg har den her paa Tavlen. Den er skreven for mange, mange Aar siden af en meget berømt Komponist. I Førstningen vil I ikke synes noget videre om den, men jo mere I synger den, desto mere vil I synes om den, indtil det vil ende med, at I kommer til at holde lige meget af hans Musik som jeg gjør. Da jeg var saa liden som I, pleiede jeg at liste mig ind i den gamle Skolebygning som laa i Nærheden af mit Hjem og spille og synge de Sange, denne Mand havde komponeret, indtil jeg kom til at holde ret inderligt af dem, og saaledes vil det ogsaa gaa med Eder." — Saa sang de Händels „Largo," alvorligt og høitideligt efter Noterne, han havde skrevet op paa Tavlen. Deres Dygtighed i at læse Noter var forbausende, og forbausende var den klare, fine Klang i deres Stemmer. Andre Sange fulgte efter, og under disse havde de hele Tiden sin Veiledning i Tomlins Bevægelser, eftersom de

Digitized by Google

sang. Sang de ikke udtryksfuldt nok, saa de det paa hans Holdning eller Bevægelser. Og saa viste han dem, hvordan de havde sunget, og hvordan de skulde synge. Hvis det saaledes var en Marsch, og de ikke virkelig sang „Marsch," marscherede han slentrende, mat og tungt, og naar de da strax slog om og sang som de skulde, rettede han sig og marscherede som en Soldat.

Timen ender saa med en eller anden kjendt Sang i hvilken baade Musik og Ord bringer gode Tanker, og Børnene gaar da hver til Sit med noget i Hjertet, de ikke har følt før; thi disse Timer er som Maaltider for Børnene. For mange er det Oaser i Ugens trættende Liv.

Og saaledes følger Klasse paa Klasse hele Dagen lang. Det meste af Tomlins Tid ofres Børnene, og Artikelen vies derfor hovedsagelig denne Side af hans Liv; men jeg vilde gjøre ham stor Uret, om jeg ikke ogsaa hentydede til andre Sider ved hans Arbeide. Thi han har en Indflydelse paa Musiklivet i Chicago som ingen Anden. Han øver sin Indflydelse, ikke alene personlig men ogsaa gjennem de mange Lærere, som har sluttet sig til hans Methode. For ham staar det som om hele Menneskeheden burde kunne blive delagtig i Sangens Gode. „Hvad Vingen er for Fuglen, Blomsten for Planten, Øiet for Ansigtet, er Sangen for Mennesket," siger han. Musiken er efter hans Mening ikke blot for dem, som har god Tid; den er ogsaa for den trætte, slidte Arbeider, hvem den hjælper op over Slidet. Musiken har samme Egenskab som Naaden efter Shakespeares Udlægning har; den er to Gange velsignet, thi den velsigner den som giver og den som tager. Og den jevner alle Skranker. Det Mod, god Sang giver, er lige smitsomt som godt Humør. „Vi kan ikke alle blive store Sangere, men vi kan alle give Udtryk for vort indre Menneske, som er uendeligt, eftersom Guds Rige er indeni os. Musiken er kun timelig, men den giver os et Glimt af Evigheden."

Digitized by Google

Saadan taler han, og det er da en Selvfølge, at han udstrækker sit Virke, saa langt Kræfterne rækker. Al hans Tid er optagen. Han har ved Siden af sine Barneklasser ogsaa store Kor for Vogne. Ved et af de store ugentlige Præstemøder talte han en Gang om det aandelige ved Musiken. En af Præsterne sagde siden: „Vi havde et af de opbyggeligste Møder, jeg nogensinde har været med paa. Jeg vil bede ham gjentage sit Foredrag for vore theologiske Studenter."

Saaledes lever og virker denne Mand, spredende Velsignelse om sig. Vor Plads tillader os ikke her at indtage de Breve fra musikalske Størrelser, som Artikelen indeholder, og som viser, at hans Arbeide vinder Paaskjønnelse ogsaa blandt de Største inden Sangens Verden.

Aslak Bolts Bibel.

Før Bogtrykkerkunstens Opfindelse var naturligvis alle Bøger skrevne, og for at de kunde have nogen Varighed, gjaldt det at finde et Materiale, der ikke saa let gik istykker. I Oldtiden anvendtes dertil Papyrus, et af en Plante i Ægypten af dette Navn tilberedt Papir, der kunde holde sig saa godt, at de Skrifter, der er fundne i de ægyptiske Grave, endnu kan læses efter at man har lært at forstaa den forunderlige Skrift, skjønt enkelte af dem er skrevne omkring 1800 Aar før vor Tidsregning begyndte. Senere brugte man især et paa en egen Maade tilberedt Skind, det saakaldte Pergament, dertil; dette skal efter gamle Beretninger være opfundet i Byen Pergamus i Lilleasien, hvorefter det har faaet sit Navn.

Digitized by Google

Efter at den gamle klassiske Kultur ved Barbarernes Indtrængen var gaaet til Grunde, var det nu kun ved Afskrivning af, hvad der endnu var tilbage af den rige græske og romerske Literatur, at denne kunde opbevares og spredes. I Middelalderen var det fornemmelig i Klostrene, at saadan Afskrivning foregik, og de flittige Munke kunde sidde Aar efter Aar med at afskrive blot et enkelt større Verk. I de større Biblioteker i Europa er samlet og opbevaret en Mængde saadanne haandskrevne Bøger. Saaledes findes t. Ex. i det keiserlige Bibliothek i Wien 20,000 Haandskrifter, og i det store National-Bibliothek i Paris 80,000 saadanne (foruden dets nær 2 Millioner Bind forøvrigt).

Under denne Afskrivning er ikke blot anvendt Flid og Omhyggelighed, men ogsaa ofte en beundringsværdig Kunst; især er dette Tilfældet med Bogen over alle Bøger, Bibelen. Af denne eller Dele af den kjender man nu omkring 2000 Haandskrifter, hvoraf de ældste er fra det fjerde Aarhundrede. I Almindelighed var Bibelhaandskrifterne smukt skrevne med sort Blæk paa hvidt Pergament; men det hendte ogsaa ikke saa sjelden, at man gav Pergamentet en smuk purpurrød Farve og brugte da istedetfor Blæk en Opløsning af Guld eller Sølv. Disse kaldtes Purpurhaandskrifter og maa have været meget kostbare. To saadanne findes i Sverige, nemlig „Sølvbogen“ i Upsala og „Guldbogen“ i Stockholm, begge er meget pragtfulde og af meget høi Alder. Det deichmanske Bibliothek i Kristiania eier et særdeles smukt Vulgatahaandskrift, den saakaldte Aslak Bolts Bibel, paa fint hvidt Pergament. Den indeholder hele Bibelen paa Latin (Kirkefaderen Hieronymus's Oversættelse) og antages efter Kyndiges Dom at være skrevet i det 13de Aarhundrede i Italien eller Frankrige. Ikke blot er Skriften meget sirlig og har trods Alden beholdt sin friske sorte Farve, men den er ogsaa paa det prægtigste prydet med kunstnerisk udførte Illustrationer. Saaledes er hver Prologs og hver Bogs Initial

Digitized by Google

eller Begyndelsesbogstav udført i forskjellige Farver paa blaa Grund og glimrer af Guld, paasat med en Kunst, der vækker Beundring. Ogsaa Kapitlernes Begyndelsesbogstaver er smukt tegnede med flere Farver, navnlig blaat og rødt, men de er mindre og ikke saa pragtfulde som Bøgernes. Fra disse udgaar i de samme Farver som Bogstaverne Grene, der ligner Løvverk, og som slynger sig mellem Spalterne og i Randen langs med Skriften. Enkelte Gange er istedetfor dette anvendt større Forfiringer, der ofte i Tegningen med sine Slangebøininger har nogen Lighed med den Ornamentik, som saa hyppig findes paa vore gamle udskaarne Kirkeportaler. Ogsaa de i Texten forekommende Billeder, der enten hentyder til en historisk Tildragelse, som Bogen indeholder, eller en anden Begivenhed i den hellige Forfatters Liv, er udført med de samme Farver, som de større Initialer og vidner baade om Kunst og Øvelse. Det smukke Udseende, som Bogen derved faar, forhøies endnu derved, at saavel alle Bogstaverne, hvoraf Overskriften bestaar, som de store Bogstaver i Texten selv, dels er gjorte med Farver, dels forsirede med rødt. Formatet er liden Folio og hver Side tospaltet.

Dette saa smukke Bibelhaandskrift blev funden 1710 i et Hul i den nordre Mur paa Trondhjems Domkirke af Mag. Johannes Schancke, som siden blev Rektor ved Trondhjems Latinskole, og har, som det fremgaar af en Paategning paa Latin paa Bogens sidste Side, tilhørt den bekjendte Aslak Bolt, der var Erkebisp i Trondhjem fra 1429 til 1450*). Af samme Paategning sees det

*) Denne i flere Henseende saa merkelige Mand søgte, medens han var Erkebisp, at bringe Orden i forskjellige Forholde. Saaledes lod han forfatte en Fortegnelse over Erkebispestolens Jordegods, som endnu haves, og som i 1852 blev udgivet og trykt under Navn af Aslak Bolts Jordebog. I de politiske Spørgsmaal, som i hin Tid oppe, spillede han en vigtig Rolle, og var i denne Henseende Landets mest fremtrædende Mand. Christian 1ste Valg i 1449 søgte han

Digitized by Google

ogsaa, at Erkebispen havde tilbyttet sig den af Domkapitlet mod en anden Bibel og et Dekret, og heder det videre, at dette var paa den Tid, da han „tjente den værdige Herre Hr. Erik, Norges Konge," der ingen Anden kunde være end Erik af Pomern. Dette maatte altsaa være imellem Aarene 1429, da Bolt blev Erkebisp, og 1442, da Kristoffer af Bayern endelig ogsaa af Nordmændene blev valgt til Konge. Ved Erkebispens Død synes Skriftet at være kommet tilbage til Domkapitlet. Dette er alt, hvad man ved om dette merkelige Haandskrifts Skjæbne, indtil det — som nævnt — blev fundet i Hullet i Muren.

Hvorledes det fra først af er kommet her til Landet og i Domkapitlets Eie, ved man ikke. Man kan gjætte paa forskjellige Maader; enten kan en Erkebisp have bragt det med sig fra Rom, naar han der hos Paven hentede sit Pallium, og derpaa siden foræret det til Kapitlet, eller det kan være en Gave af en eller anden from Pillegrim fra de sydligere Lande, der kom til Trondhjem for at holde sin Andagt ved St. Olafs Skrin.

Ligesaa lidt ved man med nogen Bestemthed, paa hvilken Tid og hvorledes det er kommet i det besynderlige Gjemmested, hvori det omsider opdagedes Da denne Bibel ikke skal findes opført i den Fortegnelse over Kapitlets overblevne Bøger, der antages at være skreven i Aaret 1550, maa den allerede da være borttaget. Man antager derfor, at den paa Reformationstiden er bleven stukket ind i Hullet for derved at undgaa Ødelæggelse eller Bortførelse af de Danske, hvis Reformationsiver her i Landet fornemmelig bestod i at skaffe bort alt det af Kirker og Klostre, der kunde antages at have noget Værd. Hvis dette forholder sig saaledes, har den, da

af al Magt at faa forpurret og opmuntrede den svenske Konge Karl Knutsson at komme til Throndhjem, hvor han samme Høst kronede ham til Konge over Norge, men dette Kongedømme blev som bekjendt kun af kort Varighed.

Digitized by Google

den kom for Dagen, ligget i dette Gjemme i næsten 200 Aar, og er saaledes bleven bevaret ikke alene for de nævnte Kirke- og Klosterplyndrere, men ogsaa under Svenskernes Herjinger i Domkirken, da de i 1564 indtog Trondhjem, ligesom den i dette sit sikre Skjulested sees at have undgaaet de Ildebrande, som i denne lange Tid havde overgaaet baade Byen og Domkirken, t. Ex. den store i 1708, og det saa godt, at der ikke engang sees Merker paa den deraf.

De flere Steder i Margen af senere Hænder tilskrevne Anmerkninger og Rettelser, samt de hist og her pegende Hænder ved Steder, som Læseren især har villet merke sig, viser, at den i sin Tid har været flittigt brugt. Maaske, siger Konrektor Jakob Rosted, der i 1786 forfattede en liden Beskrivelse over den, er enkelte af disse tilskrevne Anmerkninger af Aslak Bolt selv, saa at man saaledes deri endnu har denne merkelige Mands Haandskrift bevaret.

Efterat den i 1710 atter var bragt for Dagen, kom den ved Finderens, ovennævnte Schanches Død til hans Søn Jonas Schanche, der var Sognepræst i Grytten. Af dennes Søn blev den foræret til Dr. Fred. Nannestad, medens han var Biskop i Trondhjem. Ved hans Død som Biskop i Kristiania Stift blev den kjøbt paa Auktionen over hans betydelige Bogsamling af Kancelliraad Deichman for 43 Rigsdaler. Den opbevares nu i Rigsarkivet, men tilhører det Bibliothek, der bærer nysnævnte Mands Navn.

Digitized by Google

Digitized by Google

Indhold:

	Pag.
Om Grau og Furu. (Af Prof. Dr. N. Wille)	1
Præsident Krüger	12
Pigen af Orleans	42
Filipinerne og den nationale Reisning	61
En Sanglærer	69
Aslak Bolts Bibel	76

Som Tillægshefte til Folkevennen for 1894 er udkommet:
I de fremmede Havne. Billeder fra Sjømandsmissionen.
Anden Række. Af Birger Hall, forhenv. Sjømandspræst.

Folkevennen med Tillægshefter koster 4 Kr. aarlig. Abonnement kan tegnes ved alle Rigets Postanstalter samt i Expeditionen, **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania.

Nuværende og tiltrædende Medlemmer kunne erholde

Aargangene	1869—95	med Tillægshefter	for Kr 26,00
—	1877—95	—	„ 19,00
—	1880—95	—	„ 16,00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 36,00, 28,00 og 24,00.

Digitized by Google

NOV 6 1897
LIBRARY.

Minot fund.

Folkevennen.

Udgivet

af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Ny Række.

Ell og tyvende Bind. 2det Hefte.

Christiania.

Grondahl & Sons Bogtrykkeri.

1897.

Digitized by Google

Indhold:

	Pag.
Om Gran og Furu. (Af Prof. Dr. N. Wille) V.	81
Fra fjerne Lande	100
Insekterne og Planterne	111
Napoleons sidste Dage	122
Henry Drummond	136
Lidt om Shakspeares Digtning (Af N. Hertzberg)	140
Vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr V.	156

Som Tillægshefte til Folkevennen for 1894 er **udkommet:**
I de fremmede Havne. Billeder fra Sjømandsmissionen.
Anden Række. Af Birger Hall, forhenv. Sjømandspræst.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aargangene 1869—96	med Tillægshefter	for Kr.	27,00
— 1877—96	—	= „	20,00
— 1880—96	—	= „	17,00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00 og 25.00.

Digitized by Google

Om Gran og Furu.

Af Prof. Dr. N. Wille.

V.

Undertiden finder man her og der en Afart af Granen, som er bleven kaldt Slangegran, fordi dens Grene ere lange og tynde, næsten ugrenede og bøier Spidsen lidt opover paaminde om en Slange, der reiser Hovedet for at bide; desuden afviger den derved, at Naalene er betydeligt længere end paa den almindelige Gran og staa ret ud til alle Sider, medens de paa den almindelige Gran ere bøiede ud horisontalt, saa Grenene faa et fladt Udseende.

Denne besynderlige Afart omtales først af den bekjendte svenske Botaniker Carl Linné fra Elfdal i Dalerne, hvor han i Aaret 1734 fandt et eneste Exemplar og senere fandt han et andet i Smaaland 1841. Her i Landet er den fundet paa noget over 20 Steder, men i Almindelighed kun enkeltvis, iallefald ikke mange sammen. Det er derfor ingen Tvivl om, at den fremkommer leilighedsvis af Frø af almindelig Gran og hvis man saar Frø af Slangegran, da viser det sig ogsaa, at de allerfleste Planter, som komme op, blive lig den almindelige Gran. Hvorledes denne og lignende besynderlige Afvigelser fremkomme, ved man ikke, sikkert er iallefald at denne Afart ikke er en Bastard mellem Gran og Furu, som det først blev antaget, da den var opdaget og ingen Forklaring kunde findes til et saa merkeligt afvigende Udseende.

Digitized by Google

Man har ogsaa en „Hængegran," hvor de yderste Grene ligesom paa Hængebirken ere lange, ugrenede og hænge slapt ned. Denne Afart er ogsaa først funden i Sverige 1777 i Södermanland, hvor den havde 2—3 Alen lange, ret nedhængende, meget bøielige Grene, som kun henimod Enden havde Naale og Kongler. Senere er den funden flere Steds i Sverige og ogsaa i Norge har man Grantræer, som vise et noget lignende Udseende, selv om det vel er tvivlsomt, om de hængende Grene blive fuldt saa lange.

Af dyrkede Graner maa særlig nævnes „Edelgranen," som ikke saa sjelden er plantet i det sydlige Norge, hvor den endog kan holde sig paa Meheia ved Kongsberg i en Høide af 1450 Fod o. H. I Tyskland kaldes den „Hvidgran" i Modsætning til vor almindelige Gran, som der kaldes „Rødgran." Disse Navne ere ogsaa i Virkeligheden meget betegnende; thi naar man ser dem sammen i en Skov, da fremtræder hos Edelgranen Barkens hvidagtige Farve særdeles stærkt imod den brune eller rettere rødlige Farve hos Barken af den almindelige Gran; man maa imidlertid helst se dem begge sammen for at denne Forskjel skal blive særligt fremtrædende.

Edelgranen voxer vild i Syd- og Mellemeuropa og har flade Blade, som ovenpaa ere meget mørkere grønne end hos vor almindelige Gran og paa Undersiden har to hvide Rænder. Desuden ere Konglerne hos Edelgranen altid oprette og ere anderledes byggede, saaledes at blandt andet Kongleskjællene falde af, medens Konglen endnu hænger paa Træet. Træet har ogsaa mere opadrettede Grene og gjør et stoltere og mørkere Indtryk end vor almindelige Gran.

Som levende Hegn er den overordentlig smuk, men den er betydeligt mere ømfindtlig end vor almindelige Gran, saa dens Anvendelse som saadant hos os bliver iallefald temmelig indskrænket.

Den kan, der hvor den forekommer vild, opnaa en

Digitized by Google

betydelig Størrelse, idet Stammen kan naa en Høide af 200 Fod og et Omfang af 20 Fod. Hos os bliver den dog neppe saa stor, men i den botaniske Have i Christiania staar dog et Træ som 1885 havde en Høide af 68′ og i Brysthøide var lidt over 5 Fod i Omfang.

Af og til dyrkes ogsaa andre fremmede Granarter i Landet, men de ere forholdsvis sjeldnere og have heller ikke nogen større Betydning, saa de her kunne overspringes.

VI.

Saavel den almindelige Gran som Edelgranen har, som man jo kunde vente, spillet en stor Rolle i de forskjellige Folks Skikke og Overtro, og særlig har Granen Betydning hos de germaniske Folkeslag.

Mest kjendt er jo Grantræets Benyttelse i Julen som Juletræ. Uagtet denne Skik vistnok har en hedensk Oprindelse er den dog i sin nuværende Form langtfra saa gammel, som man skulde tro. Det er muligt, at Juletræet nævnes i et fransk Digt fra det 13de Aarhundrede, men nogen stor Udbredelse kan det iallefald ei have havt, da det ikke omtales af Luther. Først i det 17de Aarhundrede ved man det sikkert omtalt og da var det ikke for det godes Skyld, idet nemlig en Professor Daunhauer ivrer derimod som et Afguderi og et Djævelens Paafund. Endog i forrige Aarhundrede hører man det kun undtagelsesvis nævnt i Tyskland, saaledes fandt Gøthe det hos Minna Stock, Theodor Kørners Bedstemoder, i Leipzig 1765, men Schleiermacher nævner det ikke endnu 1805 som nogen almindelig Bestanddel af Julefesten i Berlin. Efter Krigen mod Napoleon synes det imidlertid at have faaet en rask Udbredelse, saaledes bragte en preussisk Officer Skikken til Danzig 1815. Til England blev Skikken overført af Prindsgemal Albert og til Frankrige af Hertuginden Helene af Orleans. Det

Digitized by Google

er særlig Germanerne, som har optaget Skikken og bragt den med sig til alle Lande, hvor Germaner bo.

Hid til Norge er Skikken vistnok kommen i de første Aar af dette Aarhundrede; som et Bidrag til Bevis hertil kan jeg meddele følgende efter min Faders Fortælling. I hans Barndomshjem paa Vestby Præstegaard havde man hørt om, at Juleaften i enkelte Huse i Kjøbenhavn feiredes med Juletræ og da man netop ventede sin Bedstefader, Admiral Stochfleth paa Besøg til Juleaften, lavede min Fader og hans Søskende istand et Juletræ for at overraske ham ved Modtagelsen. Overraskelse blev det ogsaa, men ikke af den behageligste Slags; thi den gamle Admiral blev meget vred og spurgte, om man havde stillet op Grantræ som Tegn paa Begravelse, hvilket jo da var almindelig Skik. Dette Juletræ maatte bort og Begivenheden gjorde saa stærkt Indtryk paa min Fader, at der i hans Hus altid blev benyttet Furu som Juletræ og ikke Gran. Den omtalte Begivenhed maa altsaa have tildraget sig før Admiral Stochfleths Død 1ste April 1818 og da var altsaa Juletræet en Nyhed i Norge.

Allerede hos de gamle Grækere havde Naaletræerne en stor Betydning i religiøs Henseende, men det er ei saa let at udskille, hvilke Arter som i hvert enkelt Tilfælde er ment, da deres Udtryk „pitus“ synes at være en Fællesbetegnelse for alle træartede Naaletræer. Fallefald kan ei være ment vor almindelige Gran, som ei forekommer i Grækenland, men vel en Hvidgran (Abies Apollonis), som er ganske almindelig og rimeligvis ogsaa en Art af Furu (Pinus halepensis) og Pinjen (Pinus Pinea). I et saadant Naaletræ („pitus“) var det, at Pentheus havde klatret op for at belure Bakantindernes Festligheder, som anførtes af hans Moder, men han blev opdaget af de rasende Kvinder, som fældte Træet og sønderrev ham. Sagnet fortæller videre, at Pythia siden havde paalagt Beboerne af Korinth at ære Træet som en Gud (Dionysos). Da Pentheus betyder „Sorgens Mand,“ og herved tydeligt henpeges paa den lidende

Digitized by Google

Dionysos, synes det sandsynligt, at dette hentyder paa en tidligere Dyrkelse af Granen, som helliget Dionysos. Ogsaa ellers i den græske Mythologi henspilles der oftere paa Granen eller Furuen.

Det er dog særligt blandt Germanernes Sagn og Skikke, at Granen i Tidernes Løb har spillet en Rolle. Granen er det tydske „Livstræ," som staar frisk og grøn, naar alt andet er nøgent og øde i den ugjæstemilde Aarstid. Vistnok var det ei helliget nogen særskilt Gud, men i de Egne, hvor Egen manglede, der mente man, at Guderne boede i store og vakre Graner og i deres Grenes Sus syntes de gamle Germaner at høre den tusendstemmede Sang af Wodans (Odins) Hær. Med Graner smykkede man i Juletiden sine Huse for festligt at modtage Guderne og Fædrenes Aander og paa Arnen tændtes da Juleblokken, Rodenden af en stor Gran.

Fra den kristne Tid knytter sig ogsaa en Mængde Sagn til Granen og dette beror vistnok for en stor Del derpaa, at dens krandsstillede Grene danne smaa Kors. Disse skulde ifølge Sagnet være fremkommet derfor, at Christi Kors var forfærdiget af en Gran. At Granen er stedse grøn sættes ogsaa i Forbindelse hermed, det var fordi Christi Blod randt ned paa Korsets Stamme; ifølge et andet Sagn skulde dog dette bero paa, at Granen beskyttende bredte sine Grene over Christus, da han engang vandrede i Regn; medens de andre Trær med sænkede Grene og Blade lod Regnet dryppe ned paa ham; til Tak herfor lod Herren Granens Løv grønnes saavel Sommer som Vinter og derfor er ogsaa Granen et Billede paa Haab og Standhaftighed.

Hermed hænger vel da sammen Granens Brug ved Bryllup og Begravelse. I Wandersleben i Thüringen bliver der ved Brylluper sat et Par Grantræer foran Bryllupshuset som et Tegn paa hjertelige Ønsker, som Granen grønnes tro og bestandig, saa skal Lykken være en tro Gjæst i det nye Hjem. I Norge har det været Skik ved Brylluper at bestrø Kirkegulvet med finhakket

Digitized by Google

Granbar, især Granknup, hvilket maaske skulde henpege paa Troskab, men muligens kun var ment som Pynt.

Allerede i det gamle Rom benyttedes Granen ved Begravelser og dette hang rimeligvis sammen med, at den var viet til Poseidon (Underverdenens Gud). I den kristne Tid kunde altsaa Granen benyttes som Henpegen paa det evige Liv og det er jo almindeligt i Norge, at der ved Begravelser sættes to afhuggede Grantræer udenfor Sørgehuset samt at Veien og Graven bestrøes med Granbar, ligesom ogsaa ofte Graven indvendig beklædes med Granbar. Dette sidste skal ifølge Unger ogsaa være Skik i Steiermark i Østerrige, naar Jomfruer eller rige Personer begraves.

Sikkert kan ikke enhver Anvendelse af Granbar tillægges en saadan symbolsk Betydning; det er saaledes visselig kun af Skjønheds- og Renlighedshensyn at man lægger Granbar foran Hellen ved Indgangsdøren paa Landet og vel væsentlig det samme som gjør, at man ved Høitider bestrør Gulvet med Granknup eller Brisk.

Derimod har Granens Benyttelse som Bygningskrands visseligen symbolsk Betydning; enten man sætter op paa Mønet et Grantræ eller en Krands af Granbar pyntet med Baand, saa skal dette efter den oprindelige Tro holde Lyn og Storm borte fra Huset, som skal staa og bevares til Barnebarnets Tid.

I Schwabeu i Tydskland planter man paa sine Steder Pintseaften eller Pintsemorgeu saamange afhuggede Grantræer foran hvert Hus, som der er Heste og disse Grantræer holdes siden for hellige og maa ikke røres, før de ere helt tørre.

Undertiden forekomme Huldrelimer, som fremkaldes af en Sop, paa Grantræer og til disse knytter der sig da ogsaa naturligvis Overtro. Paa visse Steder saavel i Norge som i Sverige spigrede man tidligere op saadanne over Stalddøren for at „Maren" skulde ride dem og ikke Hestene. Det blev nemlig antaget, at de vare

Digitized by Google

fremkaldte af Maren og at hun foretrak at ride paa dem, naar hun havde dem forhaanden.

VII.

Furuen, eller som den i Østerdalen kaldes Tal eller Tol, taaler bedre Fugtighed end Granen, er derfor ogsaa mere udbredt paa Vestlandet samt i det vestlige Europa, hvor den findes vildvoxende saavel i Danmark som England. Maaske kan dog dette forklares derved, at den er indvandret tidligere end Granen og saaledes har faaet Tid til at trænge længere frem mod Vest end denne.

Furuen findes næsten i hele Norge og mangler egentlig kun i den allernordligste Del; thi saa langt mod Nord som i Alten (70° n. Br.) har man en Furuskov med Træer, som ere 60 Fod høie og 5 Fod i Omfang i Brysthøide, saa det tyder ikke netop paa, at den vantrives deroppe.

Vi finder jo, at Furuen afviger ganske meget fra Granen; paa lang Vei kan man kjende dem fra hverandre, da Furuen er lysere og saa har Kronen et andet Udseende, idet den er mere afrundet og Grenenes Ender søge mere opover, end hos Granen.

Selv om Furuen staar spredt, har den dog ikke Grene ned til Jorden, men den kvister sig nedtil, selv om den ogsaa er udsat for fuldt Sollys paa sin Stamme og den kan gjøre dette uden Skade, thi dens Bark er saa tyk og har saa mange Korklag, at den ikke resikerer at faa Solbrand som Granen. Naar Barken har tiltaget endel i Tykkelse, begynder den saakaldte Barkdannelse, hvorved smaa Barkflykker skalles af og falder til Jorden rundt om Stammen. Den er et Lystræ, som kan trives paa tørere og magrere Jord end Granen; derfor ere ogsaa Furuskovene lysere og tørere end Granskovene, men de danne derfor til Gjengjæld heller ikke saa meget Muld og Moserne ere sjeldnere under Furu-

Digitized by Google

trær, end under Grantrær. Da Furuen er langt nøi-
sommere med Jordbunden end Granen og særlig ynder
en løs, muldblandet Sandjord, vil man let forstaa, at
Sandmoer langt hellere bør beplantes med Furu, end
med noget andet Træslag. Paa de store Sandsletter i
Tydskland f. Ex. i Brandenburg finder man derfor og-
saa en udstrakt Kultur af Furuskov, som staar der næsten
som Regimenter af Soldater, ranke og stive og saa vel
stelte som om det var Haveplanter.

Men hvorsomhelst Skyggetrær træffe sammen med
Lystrær synes de første at vinde Overhaand, hvis de
overlades til sig selv og endnu raskere gaar dette, naar
Menneskene hjælpe til, som saa mange Steder i de norske
Skove, hvor der før har staaet prægtig Furuskov; men
denne er bleven nedhugget og saa har Granerne voxet
frem og beskygget Jorden saa tæt, at ikke unge Furutrær
have kunnet voxe frem i de nedhuggedes Sted. Paa
denne Maade er da Furuskoven lidt efter lidt trængt
tilbage af Granskoven og dette endog undertiden paa en
Jordbund, som slet ikke er skikket for Granskov. Hvor
saadant er indtruffet, der bør man naturligvis se til at
udrydde Granskoven og faa saaet eller plantet Furu,
som passer for Forholdene og med Tiden kan udvikle
sig til værdifuld Skov.

Da store Furutrær gjerne benyttes til Skibsmaster
og ere meget værdifulde, er det ei saa godt at sige, hvor
stor eller hvor gammel Furuen kan blive, men man har
havt et Par Furutrær fra Holden i nedre Telemarken,
som vare 104—105 Fod høie, samt uden Bark havde
et Tversnit af 34 Tommer, og noget lignende skal findes
i Klosterskoven ved Skien. I 1878 blev der i Lavig
Prestegjæld i Sogn hugget en Furu, som vistnok ikke
var mere end 60 Fod høi, men den var 216 Aar gam-
mel og holdt 4 Fod fra Jorden, 18 Fod i Omfang;
den var saa sværr, at enkelte Grene af den kunde benyt-
tes som Hustømmer. Men Furuen kan dog blive meget
ældre; thi der findes en Skive af et Furutræ fra Alten,

Digitized by Google

som ifølge Aarringerne maa have været 400 Aar gammelt og i Ovickjock i det svenske Lapland er der paa en Høide over Havet af 1000 Fod fundet en Furu, hvis Stamme kun havde en Diameter af 10 Tommer, men viste 453 Aarringe.

Paa Fjeldene i Norge gaar Furuen i Regelen 300 Fod høiere end Granen, saa dens Grændse i det sydlige kan sættes til omtrent 3000 Fod, ved Polarkredsen til 1200 Fod og i Finmarken til 600—700 Fod, men dette er dog ingen bestemt sikker Regel; thi det indtræffer af og til, at Granen gaar høiere i vore Fjelde ogsaa. I Alperne gaar Granen lige til 7000 Fod, medens Furuen sjelden gaar høiere end til 4800 Fod over Havet.

Af Furuen har man i de nordlige Egne og i Fjeldtrakter en Varietet, der er bleven kaldt den lappiske Furu (Pinus silvestris L. var. lapponica Fr.), som udmerker sig derved, at Naalene ere kortere og bredere, rettere, stivere og mere udspilede, samt staa anordnede næsten krandsformet paa Grenene med Mellemrum efter Aarsskuddenes Hanblomstsamlinger. Undertiden findes ogsaa en Form af Furuen, som har korte kun 0,5—1,2 cm. lange Naale og synes at staa i et noget lignende Forhold til den almindelige Furu som Slangegranen til den almindelige Gran.

Furuen lader sig ikke saa villig klippe som Granen og danner ikke rodslaaende Grene som denne, men den har lettere end Granen for at danne Grojare, om den saares og hvis Toppen knækkes, saa kan den ligesom Granen danne ny Top, idet Spidsen af Sidegrenene voxer i Veiret, og paa lignende Maade kan der voxe frem hele Furutræer af Grene paa omblæste Stammer. En eiendommelig Voxemaade hos Furuen beskrives fra en Myr ved Elmhults Jernbanestation i Sverige. Disse Furutræer havde nemlig horisontale, krybende og krogede Grene, som paa Grund af Myrens Tilvext for en stor Del vare nedsænkede indtil alnedybt i Myren, saa kun

Digitized by Google

de øverste, bladbærende Grene vare synlige over Mosen. Disse Stammer vare meget smale, i Regelen ikke mere end 2—3 Tommer i Diameter, men viste alligevel en Alder af ikke mindre end indtil 150 Aar.

Hvor Furuen voxer paa Steder, som ere udsatte for stærk Blæst, enten ude ved Kysten eller oppe i Fjeldene finder man gjerne, at den bliver stærkt forkrøblet, med korte, krogede Grene. Ofte finder man ogsaa her, at Veden er vreden mere eller mindre stærkt, men altid mod Solen, saa man paa halvraadne Stammer kan pille ud Stykker der næsten danne en Ring rundt Stammen. At dette beror derpaa, at Vedcellerne i de ydre Dele har voxet saa meget, at de ei faa Plads i Længderetningen, men maa stille sig skjævt, kan man vistnok let paavise, men den egentlige indre Aarsag til dette eiendommelige Fænomen har man endnu ikke opklaret. Der endog været dem, som troede, at det beroede paa at Vinden snurrede Træerne rundt, som naar man tvinder en Hyssing, men dette er naturligvis en ren Fabel. Saadanne vredne Furutræer blive utroligt seige og ere selvfølgelig omtrent umulige at kløve efter Længden, men dette Tømmer har desværre den slemme Egenskab, at det let kaster sig, saa det f. Ex. ikke kan anvendes til Bygningstømmer.

Foruden Granens før nævnte Sopsygdomme, som ogsaa kan angribe Furuen, er denne udsat for Angreb af et Par farlige Soppe, som Granen er fri for, nemlig Knækkesygen og Blæreruften. Den første af disse optræder saavel paa vor vilde Furu som paa dyrkede Arter og den angriber saavel unge Træer som unge Grene paa gamle Træer. Den Sop, som frembringer Knækkesygen har det latinske Navn Melampsora pinitorqua og sætter sig fast lidt nedenfor Toppen af Skuddene, som derved faar en forandret Retning, saa de voxe nedover eller til Siderne og enten blive S-formet bøiet, eller faar en Bøining som en Bajonet; ofte dø Grenene ogsaa bort efter et saadant Angreb, men iallefald bliver Træet

Digitized by Google

værdiløst, naar Hovedstammen bliver vanskabt paa en saadan Maade. Det er eiendommeligt for denne ligesom den følgende og de fleste Rustsoppe, at de voxe og udvikle sig under forskjellig Form paa ulige Planter. Knækkesygesoppen, som forresten kan holde sig Aarevis i Furustammen, danner Sporer, som spire paa Asp og der frembringe en ny Slags Sporer, som saa atter smitte over paa Furu igjen. Dette bidrager til at sprede Soppen, men kan ogsaa blive et Middel til at udrydde den; thi hvis man altsaa har en kostbar Furuskov, som trues af Knækkesyge, da kan man hindre eller ialfald betydeligt indskrænke dens Herjinger, hvis man udrydder alle Aspetræer, saa Soppen ikke faar disse til at udvikle sine bestemte Slags Sporer paa. Blæreruften er hos os meget slem til at angribe den i senere Tid temmelig almindeligt plantede Weymouth-Furu, men Former af Blæreruft kan ogsaa være ganske besværlig for vor almindelige, vildvoxende Furu. Man har Former, som kun angribe Naalene, men værre ere de, som have sit Tilhold paa selve Grenene, hvor der i Barken dannes blæreformede 3—5 mm. store Forhøininger, som ere fulde af et gulbrunt Sporepulver, der syger til alle Kanter, naar det blæreformede Hylster tilslut brister. Paa denne Maade fremkommer da Saar paa Grenene, som sætter Træet tilbage i Udvikling, idet Barken sprækker op og Kvaen rinder ud. Blæreruften udvikler sig især paa unge Grene hos yngre Trær og disse Grene dø da gjerne bort. Men desuden kan Soppens Mycelium leve i de ældre Trærs Bark og fremkalder da en Sygdom, som i Tydskland har faaet Navne der betyde: Kræft, Furubrand og Furupest, hvilket ogsaa er nokssaa betegnende for Soppens Herjinger. Myceliet lever vistnok mest i Barken, men kan ogsaa gjennem Marvstraalerne trænge ind i Veden, hvor da Harpixkanalerne ødelægges og Cellerne fyldes med Kvae, som ogsaa rinder ud af Saaret. Hvor dette Mycelium findes, danner der sig ingen nye Aarringe, idet Tilvæxten staar stille; men Myceliet selv staar

Digitized by Google

derimod ikke stille, det æder sig langsomt videre og kan efter et Antal af Aar, lige til 50, omfatte hele Stammen, hvis øvre Del da dør bort. Hvis nu et saadant Saar har dannet sig nedenfor selve Kronen, er det altsaa klart, at hele Træet dør ud.

Denne for Furuens Trivsel saa skadelige Svp danner ogsaa Sporestadier paa andre Planter saasom paa Senecio vulgaris, men det er dog endnu usikkert, om de Blæresoppe, som gaa paa Naalene og paa Stammerne, ere forskjellige Arter og ligesaa om det er forskjellige Arter paa de forskjellige Furuarter; thi det kan jo ogsaa tænkes, at det i Grunden er samme Art, som har tilpasset sig paa disse ulige Maader og saa ikke mere har saa let for at komme bort fra de engang antagne Vaner. Disse Spørgsmaal har stor Betydning for Bekjæmpelsen af Sopherjingerne, men heri er man altsaa ikke kommen synderlig langt, og i vort Land bekymrer man sig i Almindelighed endnu mindre derom, end i andre f. Ex. Tydskland, hvor Trævirket som saadant er forholdsvis sjeldnere og derfor har en større Værdi, saa det kan lønne sig at anvende Tid og Arbeide paa at hjælpe Skovene i deres Kamp for Tilværelsen, saa de ikke gaa under; men udvikle sig hurtigst og bedst muligt.

VIII.

Det er en almindelig Mening udover Landet, at Skovene tidligere har gaaet høiere tilfjelds og længere ud mod Kysten, end nu er Tilfældet, ja at Strækninger, som nu ere næsten træløse, tidligere have været dækkede af store Skove. Denne Afskovning gjælder vistnok ogsaa med Hensyn til Birken, men det er dog særlig Furu og Gran, som paa disse Udkanter har trukket sig tilbage, og naar man kommer til Udposterne paa saadanne Steder, da gjør Skoven ogsaa et paafaldende oldingeagtigt Indtryk. Jeg erindrer saaledes Furuskoven i Vettismark i Sogn, det er noget gribende høitideligt ved denne Ur-

Digitized by Google

skov, som Menneskene kun lidet have plyndret, da der er saa liden Adgang til at nyttiggjøre sig de store Træstammer. Men ikke destomindre holder Skoven tydeligvis paa at forsvinde. Høiest oppe ser man kjæmpemæssige Furutræer, som staa der afkvistede og afbarkede med sine lavbevoxede Stammer og strækkende enkelte store nøgne Grene op mod Himmelen. De ere døde og lidt efter lidt, efterhvert som Raadenheden trænger ind i de svære Stammer, styrte de til Marken og omdannes langsomt til Muld. Men ingen yngre Slægt træder i de gamle faldne Kjæmpers Spor, de staa alene som Minder om en forbigangen bedre Tid; de falde en efter en, betegnende for hver Gang en Tilbagegang af Skovgrændsen; thi først længere nede kan man endnu finde Ungskov, som har spiret op af det selvsaaede Frø. Saadan var Vettismark, da jeg for snart 20 Aar siden besøgte den; Tilstanden har visselig ikke senere forandret sig til det bedre og ligedan er Forholdene paa mange andre Steder ogsaa, kun med den Forskjel, at der hvor Menneskene har lettere Adgang, der gaar Ødelæggelsen raskere og der faar ingen gamle Stammer staa igjen som Vidner fra gamle Dage.

Men ser man nøie efter, saa viser der sig rundtom i Landet Mærker efter, at Skovene har strakt sig høiere tilfjelds og længere mod Havet, selv hvor der nu ikke er at øine et eneste Træ. Dækket af Torvmosernes bevarende Lag finder man ofte paa saadanne Steder Stubber, som tyde paa en rig og frodig Trævegetation, og dette langt over den nuværende Trægrændse. Saaledes gaar nu Furuen paa Vestsiden af Hardangervidden i Eifjord ikke høiere end til 2300′ o. H., men jeg fandt i 1877 Rester af Furutræer til en Høide af 3200 og hørte, at de skulde være seede i Myrene ved Nordmanslaagen i en Høide af omtrent 4000′ o. H., hvor de ogsaa senere ere fundne af Realkandidat A. Dahl. Af saadanne Exempler kunde nævnes mange fra alle vore Høifjeldsvidder. Blot i Gudbrandsdalen og Valders

Digitized by Google

har saaledes afdøde Forstmester Barth beregnet, at der skulde være 23 Kvadratmile afskovede Strækninger, som tidligere have været bevoxede med Birk og Furu, maaske delvis ogsaa med Gran. Langs Kysten har ogsaa en voldsom Afskovning fundet Sted f. Ex. paa Lister og Jæderen, samt paa Øerne lige op til Trondhjemsfjorden; Øerne Karmøen og Smølen oppvise saaledes alene et afskovet Felt af henimod 10 Kvadratmiles Udstrækning. Ligeledes har man store afskovede Strækninger langs Kysten i Nordlands og Finmarkens Amt, f. Ex. den flere Mile lange, brede og flade Strand nordenfor Varangerfjorden, som tidligere maa have været bevoxet med Birkeskov.

Under hvilken Tidsperiode denne Afskovning væsentlig har fundet Sted er ei saa let at sige. I Regelen turde den vel ligge betydeligt længere tilbage i Tiden, end Folketroen er tilbøielig til at forestille sig; thi historiske Undersøgelser synes bevise, at Bebyggelsen i de sidste Par Aarhundreder ikke nogensinde har gaaet høiere tilfjelds, end nu er Tilfældet og det vilde den visselig have gjort, om Skovene havde strukket sig saa meget længere. Men undertiden har dog ogsaa Afskovningen fundet Sted i en forholdsvis senere Tid. Gerhard Schøning meddeler saaledes i sin „Reise gjennem det nordlige Gudbrandsdalen i Aaret 1775," at der paa Dovre mellem Fogstuen og Jerkin fandtes nogle faa Furutræer, men de ere forlængst forsvundne ligesom nogle Rester af en større Skog, som for nogle Aar siden fandtes lidt østenfor Jerkin paa en Høide af 3200′ o. H. Hvor nu Røros ligger og hvor der ei findes et Træ, skal der tidligere have været saa stor og frodig Furuskov, at man for at finde den rette Vei maatte blinke i Trærne; men allerede i Slutningen af forrige Aarhundrede var denne Skov saa ødelagt, at kun nogle enkelte Træer fandtes igjen.

Spørger vi nu, om Aarsagerne til denne Landets Afskovning, da er det ei saa let med Bestemthed at paa-

Digitized by Google

pege alle disse, men nogle og vel de vigtigste kjende vi dog, nemlig saadanne som enten endnu paagaa, saa at vi med Sikkerhed kunne iagttage dem, eller have sat saadanne Mærker efter sig, at vi ikke kunne være i Tvivl om, at de have existeret.

Af disse kunne vi da først nævne Landets Stigning, som jo bevislig har været omtrent 600′ i den sydlige Del af Norge, siden Istiden; vi kan imidlertid ikke regne med hele dette Antal Fod som Stigning siden Landet blev skovbevoxet og kan derfor heller ikke anse Skovgrændsens Synken paa Høifjeldene som alene fremkaldt af denne Aarsag, selv om den altsaa kan have medvirket til en Sænkning af 2—300 Fod, hvilket maaske kan betegne Landets Stigning, siden det blev dækket med Skov. Da nu altsaa Skovgrændsen mangesteds i vore Høifjelde har sunket mindst 1000′, maa man vistnok tage Klimatforandringer med til Hjælp for at forklare Sænkningen af Skovgrændsen til sin nuværende Høide.

At virkelig en Klimatforandring har fundet Sted i den senere geologiske Tid, ja rimeligvis endog saa sent, at Landet har været bebygget, derfor taler mangt og meget, her skal kun mindes om, at der i mange Myre findes Stubbelag, som tyde paa at Klimatet tidligere har været tørrere og varmere, ligesaa tyde de mange Rester efter Hassel, Eg, Ask og Lind, som man støder paa der, hvor disse Planter nu ikke mere voxe, paa at de have havt en større tidligere Udbredelse og da disse Træer elske et tørt og varmt Klimat, maa jo deres tidligere større Udbredelse nærmest tydes som et Bevis for, at Klimatet har forandret sig siden den Tid, de havde en saa meget mere udstrakt Udbredelse i vort Land.

Af de endnu virkende Faktorer, som baade bidrager til at Skovgrændsen gaar ned paa Fjeldene og at Skovene trækker sig tilbage mange Steder paa Kysten, hvor den har vanskeligere for at regenereres, maa fremfor alt nævnes Mennesker og planteædende Dyr.

Ved ufornuftig Hugning kan Skoven meget let

Digitized by Google

hindres fra at komme op igjen, enten fordi der mangler Frøtrær, som kan tilsaa de nøgne Strækninger, eller fordi at de enkeltvis staaende eller opvoxende Træer ikke formaa at voxe frem under det ugunstige Klimat, som Træerne blot kunne modstaa i samlet Flok og naar saa Menneskene gjøre Indgreb i denne, da bukke de under for Klimatets stadigt gnavende Angreb. Hvor man har bratte Fjeldsider, der vil ogsaa disse, om Skoven hugges bort, miste sit Dække af Jord, idet denne skylles bort med Regnet eller under Snesmeltningen, hvorved Muligheden for, at en ny Skovvegetation kan opkomme, vil være afskaaret for lange Tider.

Sæterbruget med sit uhyre Forbrug af Brændemateriale har visselig mangesteds paa Høifjeldene, hvor de forekom oppe ved Skovgrændsen, hvor Betingelserne for Skovens Reproduktion vare daarlige, bidraget til at ødelægge Skoven og hindre dens Gjenvext, hvorved altsaa Skovgrændsen lidt efter lidt er bleven trykket tilbage. Mange Sætre ere endog blevne nedlagte af Mangel paa det nødvendige Brænde. Da jeg for 20 Aar siden bereiste Hardangervidden, kunde man ved den saakaldte Littlos Sæter se Grundmure efter 18 Sæterbygninger, men nu var kun en eneste bevoet, da det var altfor besværligt at skaffe Brænde, bestaaende af Dvergbirk og Fjeldbrisk, som ellers voxe i Mængder overalt paa Fjeldvidden, men omkring dette Sted var udryddet i en vid Omkreds, saa der maatte foretages lange Expeditioner, naar de skulde indsamles. Her kunde der ikke være Tale om, at Klimatforandringer vare med i Spillet; Udryddelsen af disse Fjeldplanter skyldtes Menneskenes Virksomhed.

Men ogsaa af Ondskab eller Uforsigtighed kan Menneskene ved at paasætte Skovbrand ødelægge Skoven og hvis den har liden Reproduktionskraft, saa ville saadanne Strækninger senere blive skovløse. Næsten overalt i vort Land finder man Kulrester her og der i Jorden som Minder om tidligere Skovbrande. Og de mange Fortællinger om, at Krigene førtes „med Mord og Brand"

Digitized by Google

betegner vel, at ikke alene Vaaningshuſene brændtes, men ogſaa andet brændbart, hvoriblandt da i første Række Skoven, og visſelig var dette ſidſte en ganſke alvorlig Maade at ſkade ſine Fiender paa; thi det ſkulde jo ei ſaa meget til at bygge op nye Huſe, naar man blot havde Skov i Nærheden, men var denne brændt, da blev Bebyggelſen i høi Grad vanſkeliggjort.

Men desuden fremkaldes Skovbrand meget ofte ved Uforſigtighed, og denne har ſaa meget lettere Anledning til at forekomme, efterat Kaffeen er bleven indført ſom Nationaldrik; de Skovbrande, ſom forſkrive ſig fra Kaffekogninger i Skoven, turde være utallige, og den Skade de have anrettet turde kunne anſlaaes til Millioner. I de kolosſale Skovſtrækninger, ſom findes i Bygderne Idre og Särna i østre Dalarne i Sverige og ſom ſtrække ſig henimod den norſke Grændſe, kan man næſten overalt paa Træerne ſe Merker efter tidligere Skovbrande, ja der fortaltes, at man undertiden paa ſamme Træ kunde ſe Merker efter 3 forſkjellige Skovbrande. Saadanne Brandſaar ſkade Træerne meget, ſaa deres Salgsværdi bliver ubetydelig, mod hvad den kunde have været. Disſe Skovbrande paaſtodes væſentlig at ſkyldes Gjæteres og Jægeres Kaffekogning og Tobakspiber. I Särnaſkovene findes over ſtore Strækninger ingen Underſkov, da Jordbunden er dækket af Renlav, hvori Furuens Frø raadne uden at ſpire; Betingelſerne for Skovens Reparation er altſaa daarlige, og det er da klart, at man her ved ufornuftig Hugſt eller anden Ødelæggelſe af Skoven let nok kan frembringe ſtore ſkovløſe Strækninger, iſtedenfor de nuværende Urſkove.

Man bør dog ikke gjøre Menneſkene anſvarlige for alle Skovbrande; thi undertiden opſtaa ogſaa ſaadanne ved Lynnedſlag, ſelv om denne Aarſag visſelig er langt mindre virkſom end Menneſkene.

Medens Menneſkene og visſe Inſekter væſentlig udmerke ſig ved at ødelægge de beſtaaende Skove, ere

Digitized by Google

endel Dyr ligesaa virksomme til at hindre deres Gjenvæxt, naar de engang ere forsvundne. Saadanne Dyr ere fremforalt Faar og Gjeder, men ogsaa Elg og Kreaturer, som i utrolig Grad kunne ødelægge Naaletræernes unge Spirer.

Faar og Gjeder spise gjerne Toppen af Naaletræerne, som jeg allerede tidligere har omtalt, og naar de unge Planter komme op, bides de da tvert over og dø ud, dette bidrager da naturligvis virksomt til, at intet Træ kan komme til at voxe op paa saadanne Steder. Skovingeniør Krog anfører som et instruktivt Exempel herpaa, at i Kinservik i Hardanger fandt han en stor Strækning bevoxet med 11 Aar gammel Furuskov. Det viste sig da, at det her netop var 11 Aar siden Gjeden blev afskaffet. Gjeder og Faar er med andre Ord det bedste Middel til at hindre Skovens Gjenvæxt. Men ogsaa Kreaturerne kunne udføre dette samme Udryddelsesarbeide, hvis Foderet er knapt; thi er der rigt med Græs, da pleie de gjerne at foretrække dette fremfor Naaletræerne. I denne Henseende kan jeg forøvrigt indskrænke mig til at citere, hvad Ch. Darwin fortæller om Betydningen af Indhegning, saa Kreaturene ei kunne komme til at afgnave de unge Planter. Han skriver nemlig følgende: „Men hvor vigtig Indhegningen kan være, det fik jeg en tydelig Forestilling om i Nærheden af Farnham i Surrey (i det sydlige England). Her er der vidtstrakte Heder med nogle faa Grupper af gamle Furutræer paa Toppen af fjerne Høie. I de sidste 10 Aar er der bleven indhegnet store Strækninger, og selvsaaet Furu vælter nu op af Jorden saa tæt, at de ikke nær alle kunne blive ilive. Da jeg havde forvisset mig om, at disse unge Træer hverken var bleven saaede eller plantede, blev jeg saa forbauset over den Mængde, der var af dem, at jeg gik rundt til forskjellige Udsigtspunkter, hvorfra jeg kunde overskue Hundreder af Acres uindhegnet Hede, og jeg kunde bogstavelig talt ikke faa Øie paa en eneste Furu med Undtagelse af de gamle plantede

Digitized by Google

Grupper paa Høiene. Men da jeg nu bøiede Lyngbuskene til Side og saa nøie til, saa fandt jeg en Mængde Kimplanter og smaa Træer, som stadigt vare blevne afgnavede af Kvæget. Paa en Flæk, der var lidt over to Kvadratalen og laa flere hundrede Alen borte fra en af de gamle Trægrupper, talte jeg 32 smaa Træer, og et af dem med 26 Aarringe havde i en lang Aarrække søgt at løfte sit Hoved over Lyngbuskene; men det havde ikke magtet. Det var da altsaa ikke saa forunderligt, at Jorden, saasnart den var blevet indhegnet, blev tykt bedækket med frodigt voxende unge Furutræer. Men det kunde dog aldrig falde Nogen ind, at Kvæget vilde have søgt saa nøie og saa heldigt efter Føde paa en i saa høi Grad gold og saa vidstrakt Hede."

Denne Darwins Skildring er malende nok, og naturligvis sker saadant ikke alene i England, men ogsaa i andre Lande, hvor Kreaturerne gaa frit ude. Hvis der er godt om Græs og Forholdene for Skovens Gjenvæxt forøvrigt ere gode, vil Ungskov komme op alligevel, idet Kreaturerne isaafald ikke kan holde den nede, men er Føden knap og Betingelserne for Skovens Tilvæxt for Resten daarlige, da kunne Kreaturerne som vi se helt hindre dens Fremkomst, og da hjælper intet andet end Indhegning.

Undertiden optræder enkelte for Skovene skadelige Insekter i særdeles store Mængder og kunne da ødelægge store Strækninger. Dette er ofte Tilfælde i Tydskland, men saadant indtræffer undertiden ogsaa i vort Land. Hos os kan egentlig af større saadanne Ødelæggelser væsentlig nævnes de der fremkaldtes af Furuspinderen, som i Aarene 1812—16 herjede gjennem Smaalenene, Østerdalen, Modum og Krydsherred i den Grad, at hele Strækninger af tidligere frodig Furuskov stod berøvet sine Barnaale og havde et saa fortørket Udseende, som om de vare beskadigede af Skovbrand.

Vi se saaledes, at mange Kræfter arbeide paa at ødelægge Skovene og hindre deres Gjenvæxt og blandt

Digitized by Google

disse Ødelæggelseskræfter spiller Mennesket en meget betydelig, maaske den betydeligste Rolle. Her i vort Land have ogsaa disse nedbrydende Bestræbelser været meget virksomme i sit Ødelæggelsesarbeide, idet vældige Strækninger i Tidernes Løb ere blevne berøvede sit Skovdække. Skoven, som er en af vore største Velstandskilder, har vistnok gjennem Aarhundreder været i Tilbagegang i vort Land, og fremdeles udnyttes den af Menneskene paa den letsindigste Maade for Øieblikkets Behov, uden Tanke paa Fremtiden.

Det er paatide, at der her gribes alvorligt ind, hvis ikke vore Efterkommere engang i Fremtiden skulle faa et skovløst Land i Arv fra lidet fremsynte Forfædre.

Fra fjerne Lande.

Beduiner.

En amerikansk Maler, Talbot Kelly, som hovedsagelig lever i Ægypten og er kjendt for sine udmerkede østerlandske Billeder, leverer i et amerikansk Tidsskrift en Artikel om Beduiner, saaledes som han har lært dem at kjende ved at leve sammen med dem i Ørkenen, og som vi gjengiver enkelte Træk af.

Det er efter hans Mening en Feiltagelse naar man tænker sig Beduinerne som blodtørstige Røvere. Vistnok kan det være temmelig ubehageligt at træffe store Følger omvandrende Arabere for en Reisende, der er uden Beskyttelse, men det er dog langtfra at Beduinerne er saadanne Banditter, som man tror.

Digitized by Google

Da de har været Hyrder og Nomader gjennem Slægtled, har de væsentlig udviklet sin Dygtighed i Retning af at opdrætte Faar, Gjeder, Kameler og Heste. Røveri kan de nok drive, men dette er en Hændelse og ikke Regel, og nærmest anser de det som en Afvexling i sit ensformige Liv. Og paa en Maade kan det jo siges at de, som eneste regjerende Magt i den forresten ubeboede Ørken, som er deres, har en Slags Ret til at kræve sin Tribut af de Fremmede, som passerer over deres Territorium. Jeg husker saaledes, siger Mr. Kelly, at jeg engang fandt en Høvdings Søn pyntet i en Silkejakke, tydeligvis bestemt for en europæisk Dame, og da jeg spurgte ham, hvorfra han havde faaet den, svarede han ligefrem: „Allah har givet disse skidne Ægyptere alt det fede Land, hvor de kan sætte sig ned og se Føden voxe lige for sine Øine. Vor Arvelod er Ørkenen. — Vi tager Told af Ørkenen," tilføiede han med Betydning.

Mit første Møde med Beduiner var høist tilfældigt, men heldigvis medførte det for mig ingen Ubehageligheder. Jeg opholdt mig i Fakons i den ægyptiske Provinds Sharkieh, som Gjæst hos Høvdingen Mohamed Abdun, da en arabisk Sheik eller Høvding hændelsesvis kom der forbi, modtog Mahomed Abduns gjæstfrie Indbydelse, og ved Maaltidet blev sat til samme Bret som jeg. Jeg blev i høi Grad slagen af den Gamles ædle Ydre og rolige, stive Værdighed, og da jeg begyndte at bryde Brødet efter god orientalsk Skik, var jeg lidet forberedt paa at faa se ham springe op i den største Sindsbevægelse. „Ha! her er en Englænder, som forstaar os. Han spiser med Fingrene."

Denne lille Tildragelse bevirkede da at vi let kom i en venskabelig Samtale med hinanden. Vi komplimenterede hinanden saa det var en Lyst, og sluttelig modtog jeg en meget indtrægende Indbydelse til at besøge ham og hans Stamme.

Faa Dage derefter ankom der til Fakons en rigt

Digitized by Google

opsadlet Hest, flere Pakdyr og et Følge af Arabere tilhest, der skulde ledsage mig og Mit til deres Stammes Kvarter.

Saa daarligt Ry som Beduinerne har, var det ikke uden visse bange Anelser, at jeg sagde Civilisationen Farvel og afskar mig selv fra ethvert Samfund med Udenverdenen. Men Rideturen i den tidlige Morgen forjog snart enhver anden Følelse end Henrykkelse over Færden og over det herlige Sceneri, som blev mere og mere interessant, eftersom vi lod bag os Fakons frugtbare Marker og Palmelunde og trængte ind i Ørkenen. Det var en af disse herlige Morgener, som er eiendommelige for det ægyptiske Foraar. Solen, som netop hævede sig over Horisonten, var kun som en blaagtig Lysning, der dog lovede os en herlig Dag. Ørkenen saa mild og venlig ud i den bløde Belysning. De fjerne Palmer viftede som Fjære af en eller anden stor, graa Fugl, og Røgen fra en Beduinleir steg op mod den sølvgraa Luft, i hvilken vort lille Selskab dannede den eneste Plet, hvori der var Farve.

Faa Timer senere stod Solen høit paa Himlen i al sin Vælde, Ørkenen kastede et blændende Gjenskin tilbage, og jeg gjorde min første Erfaring med Hensyn til de Plager der er uadskillelige fra Ørkenens, hvor Skygge er ukjendt, og Tørst en stadig Følgesvend.

Den Modtagelse jeg fik ved min Ankomst til Leiren, var høist tilfredsstillende — en fuldendt Blanding af Omhu, Høiagtelse og Gjæstfrihed. Efter at have kysset min Haand hjalp Høvdingen mig med at stige af Hesten, bød mig Velkommen og sagde at mit Besøg var en Velsignelse for ham og hans Hus. Han førte mig til mit Telt og sagde: „Dette Hus er Dit med alt hvad deri er; Du handler som Du vil med det, og med os, Dine Tjenere" — en i Sandhed bibelsk Hilsen, som strax førte mig tilbage til Fader Abrahams Dage, et Indtryk som endnu mere forhøiedes, da der blev bragt Vand, og mit Ansigt, Hænder og Fødder blev vaskede. Derpaa

Digitized by Google

blev der anvist mig Hynder til at hvile paa i Teltet, medens Høvdingen trak sig tilbage for at gjøre Forberedelser tilAftensmaaltidet.

Efter Muhameds Lære har enhver veifarende Mand Ret til tre Dages Gjæstfrihed, men kommer der en Mand som indbuden Gjæst, er der ikke Grændser for den Elskværdighed, hvormed hans Værtsfolk overvælder ham.

Mit første bestemte Indtryk af Beduinerne var den udprægede Lighed mellem det Liv, de fører, og det Liv, som beskrives i det gamle Testamente. De løse, flydende Klædebon, de høie, imponerende Skikkelser, de stærke, majestætiske Ansigter af en noget jødisk Type, i Forbindelse med deres gammeltestamentlige Hilsener, minder en stadig om de gamle Patriarker. Deres Liv, Tanker, Udtryksmaade og Beskjæftigelse er forbleven uforandret gjennem alle disse Aarhundreder, og alle Samtaler og daglige Optrin havde fit Præg fra Abraham af.

Skjønt Araberne er Nomader, er De det snarere af Nødvendighed end af Valg; der hvor de finder nok Vand og rige Græsgange, slaar de fast Leir, som de indgjærder, og der bygger de ofte Boliger af Sten eller Ler til sine Gjæster.

Naar de flytter, nøier de sig med meget smaa Telte, som let lader sig pakke og bære, men i de faste Leire er deres Hjem store nok. Det jeg beboede var omtrent tusend Kvadratfod, omtrent elleve Fod høit i Midten og skraanende mod Siderne. Teltdugen var som sædvanlig forfærdiget af Gjedehaar med brede kulørte Striber i fort, grønt, blaat og hvidt. Fra Sømmerne hang der Fryndser, fra hvilke der atter er spændt store Teltvægge, som inddeler Teltet i særskilte Rum for de forskjellige Medlemmer af Familjen.

Møblementet er simpelt. Tæpper er spredte over Sandgulvet, og Puder ligger strøede omkring ovenpaa dette. I et Hjørne staar en „Zeer" eller stor Vandbeholder, og ved Siden af denne hænger et Drikkebæger

Digitized by Google

af Messing eller Kobber. Rundt Væggene staar en Række malede Kister, i hvilke alt Løsøre pakkes under Flytningen. Naar jeg saa nævner et Par fornnderlig forarbeidede Lamper og et stort Fyrfad der, halvt begravet i Sandet, tjener til Ildsted, tror jeg jeg har opregnet alt.

Beduinerne er huslige i sine Vaner og sin Færd, og alt om dem har sine kjære Minder. Teltdugen spindes, farves og væves af deres Kvinder og Børn, ligeledes deres Sadeldækker og Remmer, og alt dette har en saadan Værdi for dem, at man umulig for Penge kan faa kjøbt den mindste Ting, deres Kvinder har arbeidet, hvorimod de rundhaandet giver fra sig hvad det skal være som Venskabstegn. En Beduin har i Regelen kun een Hustru og er knytte ttil hende og hendes Børn med en Hengivenhed, som ikke er almindelig blandt Orientaler, og jeg tror, at det arabiske Ord „Watan" er det eneste, som fuldt ud svarer til det germaniske „Hjem."

Jeg fik ikke lang Tid til at anstille rolige Betragtninger, eftersom alle de mest fremtrædende Mænd inden Stammen snart troppede op for at yde sin Hyldest til „den Fremmede, som var kommen indenfor deres Porte." Alle tog de af sine Sko indenfor Døren, nærmede sig under mange Buk, og kysfede min Haand med det ene Ord „Mahubbah!" — „Velkommen!" Derpaa satte de sig i en lang Række paa den anden Side af Teltet. Ingen talte til mig, uden jeg talte til ham først; selv Høvdingen, hvis Gjæst jeg var, satte sig aldrig paa Tæppet ved min Side, uden at jeg indbød ham dertil. Det er bogstavelig saa, at en Gjæsts Telt er helligt og hele Stammen Gjæstens lydige Tjenere, og skjønt jeg gjentagne Gange aflagde forholdsvis lange Besøg hos denne samme Stamme, lykkedes det mig dog aldrig at faa min Vært til at modtage den ringeste Gave.

Jeg husker, at jeg engang spurgte Høvdingen for Hanaardi-Araberne om han kjendte noget til den Stamme, som boede i Gizah. Han spyttede paa Marken og sagde:

Digitized by Google

„De er ikke Beduiner; de tager Drikkepenge.“ Paa denne Maade udtrykte han sin Foragt for dem, der viste Beregning naar de ydede Tjenester.

Ved en anden Anledning forsøgte jeg at faa en ung Araber, som af Høvdingen var bleven sat til min specielle Tjeneste, til at tage imod nogle Penge, da han en hel Maaned havde fulgt mig tro som en Skygge. Han blev aldeles forfærdet. „Nei, nei, kjære Herre, pin mig ikke. Høvdingen vilde dræbe mig, om han vidste jeg havde modtaget en Gave.“ Alle Overtalelser var spildte paa ham.

Livet i Ørkenen vænner en til Afholdenhed. Man staar op med Solen og faar da en Skaal Hestemelk og en liden Kop sort Kaffe. Man udfører sin Dagsgjerning, og med Undtagelse af en Kop Kaffe nu og da og noget let Brød, faar man intet Maaltid før efter Solnedgang. Man vænner sig hurtig til lang Faste og Afholdenhed fra al Slags Drik, og den enkle Middag man faar om Aftenen bliver en desto større Nydelse. Om Maden er simpel, er den udmerket stelt, og Maaltidet bestaar i Regelen af en Ret afkogt Ris, hvorover der er hældt smeltet Smør. Rundt Fadet ligger der Duer fyldte med Nødder og Specerier, og ovenpaa Rispyramiden er der anbragt et Lam eller et Kid, som hyppig er kogt helt. Ofte serveres der opkogte Bønner og undertiden endog nogle friske Grønsager; dette udgjør Maaltidet, tilligemed det almindelige flade Brød og en stor Rispudding. Salt sees sjelden, og det er et stort Savn — men den første Dag en Gjæst er nærværende, sættes det altid frem — og Drikkevand er der ofte Mangel paa. Efter Middagen tændes der midt i Teltet et Baal af Stikker og Kamelmøg, og rundt dette samler vi os og nyder en Kop Eftermiddags-Kaffe, en Pibe, og har vi Lyst, passiarer vi.

Araberne har nemlig en udmerket Leveregel: Ingen behøver at tale for at tale. De er meget glade i at faa sig en god Passiar, og ønsker man at faa en

Digitized by Google

Samtale igang kommer de en ivrig imøde paa Halvveien, men vil man heller tænke, nægter de en heller ikke Taushedens Nydelse.

Mange vil kanske forbauses ved at høre tale om Baal om Aftenerne, men da bliver det ofte kvært koldt, og naar man om Dagen har stegt sig i Solen, er Overgangen svær, naar Kviksølvet efter Solnedgang pludselig falder til lidt over Frysepunktet. Tiltrods for Baal, Tæpper og tyk Yderfrak maatte jeg mangen Gang tage mig til at springe rundt Teltet for at faa Varme i Kroppen igjen.

Natten i Ørkenen er høitidelig. De uendelige Strækninger svinder hen i Mørket, og Naturens Stilhed bliver næsten pinlig. Nu og da hører man en Jakal hyle, en Hest knægge, men det er som om dette kun forhøier Stilheden, medens den forunderlige Atmosfære gjør at Stjernerne ser saa meget større ud end hos os, og kommer en saa nær, at man faar en trykkende Følelse af sin egen Lidenhed. Ofte har man spurgt mig, hvormed jeg fordriver Tiden i Ørkenen, og mit Svar er: jeg maler Alt der er malerisk, og Ørkenen er bestandig skjøn. En uendelig Variation i Lokalfarve, en Rigdom af vilde Blomster og af Insekter giver stadig Afvexling, medens de uendelige Vidder, bølgende som et Hav, der pludselig er stivnet til absolut Ro, giver et Indtryk af Storhed og af Hvile, som intet efter min Mening kan overgaa. Men med det skiftende Veir — hvor mange Forandringer gaar der da ikke over dette tause Land; hvor forbausende er ikke Overgangene fra Graat til Guld, medens Solstraalerne leger Gjemsel mellem dets Bølger, eller Dagens hvidglødende Hede viger Pladsen for Solnedgangens Violet og Gult!

Føi saa til Ørkenens uforklarlige Skjønhed, at der stadig er „Emner" for Haanden — snart en Gjedehyrde, som vogter sin Hjord, eller en Flok Arabere som øver sine Heste; huslig Færdsel omkring Teltene, en Negerslave, som brænder Kaffe, Kvinder i sorte Svøb

Digitized by Google

svævende fra Telt til Telt, broget klædte Børn, Smaapigerne legende med Stene i Sandet og Gutterne paa Færde med Spilopper her som andet Sted! Overalt et „Sujet.“ Ørkenen er et Paradis for Malere; det eneste er, at man ikke kan faa gjort Tiendedelen af hvad man gjerne vilde.

* * *

En Nat, som vi sad sammen om Ilden, faldt Samtalen paa andre Lande og andre Folkeslag, og jeg fortalte netop om mine Oplevelser blandt Maurerne, da en Mand, som havde kjendt mig fra Ægypten, udbrød: „Men Paschaen har ogsaa været paa Island.“

„Vidunderligt!“ udbrød de. „Igaar ved Nordpolen, Idag i Ørkenen! Fortæl os om Island, Effendi.“

Da det ikke var mig muligt at nægte dem noget, begyndte jeg da strax saa godt jeg kunde at beskrive de forunderlige Vulkaner, Lavastrømmene, Brœerne, de varme Kilder, kort alt hvad jeg havde seet i dette Land saa rigt paa geologiske Overraskelser, og alt dette lod det til, at de fuldstændig forstod.

Endelig fortalte jeg dem, at Solen skinnede Nat og Dag om Sommeren og slet ikke om Vinteren. Men da protesterede de alle som en, og raabte „umuligt.“ Jeg maatte ikke tænke mig de var saa godtroende, — thi Solen stod jo op hver Morgen og gik ned hver Aften. De saa det jo med sine egne Øine. Ja, visselig!

Uden at svare noget bad jeg om en Lampe og en Vandkrukke, vendte den med Halsen ned saa den blev som en rund Kugle, tog et Stykke Kul fra Ildstedet og merkede med dette Ægyptens og Islands Beliggenhed paa Kloden.

„Se,“ sagde jeg, „er ikke Jorden saa rund som denne Vandkrukke?“

„Jo,“ svarede de i Kor, „det tror vi.“

„Godt“ — jeg holder Lampen i den ene Haand

Digitized by Google

og Vandkrukken i den anden og dreier den rundt. — „I ser, at baade Island og Ægypten har det halve Døgn Dag, det andet halve Døgn Nat. Men om Sommeren staar Solen høit" — hæver Lampen — „og Ægypten faar frembeles det ene halve Døgn Dag, det andet halve Døgn Nat, medens Island faar bare Sol."

„Visselig!"

„Men om Vinteren staar Solen lavt" — sænker Lampen og dreier frembeles paa Vandkrukken — „og Ægypten beholder sin Nat og Dag, men Island faar slet ingen Sol."

Denne Anskuelsesøvelse gjorde en glimrende Virkning, thi de sprang op i stærk Sindsbevægelse og udbrød: „O vidunderligt! Vi har hørt om dette, men ikke troet det. Du har klargjort det for vor Forstand. Nu ved vi, at det maa være saa."

Denne lille Begivenhed slog mig som et kraftigt Bevis for deres Modtagelighed for al Slags Lærdom, og jeg overraskedes ogsaa ved at høre at de havde noget Begreb om et saa fjerntliggende Land som Island. Intelligente til en vis Grad, har Beduinerne nemlig meget lidet af hvad vi kalder Uddannelse. Stammernes Digte og Sange, Eventyr og Legender gaar i mundtlig Overleverelse fra Slægt til Slægt; egentlig boglig Lærdom er fuldkommen ukjendt, og der er endogsaa faa, som kan skrive sit Navn.

Hanaardi- og Nephaarta-Araberne er berømte Hesteopdrættere og sætter stor Stolthed i sine Stutterier. Disse Heste er ogsaa de bedste „Arabere," jeg nogensinde har seet. Langt fra at være de gazelleagtige Skabninger, man tænker sig, er de i Regelen stærkt byggede Dyr. Deres svære Hals og Skuldre gjør at Bagpartiet kanske ser noget let ud, men de er stærke nok, og de udvikler en mageløs Hurtighed i Trav. Overalt i den syriske og mesopotamiske Ørken træffer man paa Udsendinger fra disse Araberstammer, der søger efter gode Avls-Hopper, og jeg har hørt sige, at der er bleven

Digitized by Google

givet indtil 18,000 Kr. for en saadan Hoppe. Et Dyr som dette bliver aldrig solgt og aldrig redet.

Jeg husker, jeg en Gang saa en Del Nephaarta-Heste blive bragt frem for en Udsending af Khediven, som ønskede at kjøbe et Par. Det var omkring en fem og tyve Heste, som blev ført frem, alle saa deilige Dyr som tænkes kunde, med Undtagelse af en, som rigtig saa stygg ud. Saasnart Høvdingen fik se den, udbrød han: „Før den bort. Giv den til den første Mand Du møder. Jeg vil aldrig tilstaa, at den Hest har tilhørt vor Stamme.“ Khediven udvalgte to, som jeg saa ham betale 9000 Kr. for.

De fuldstændig arabiske Heste er temmelig vanskelige at ride, men naar først nogle Dage er gaaede og Hest og Rytter er bleven forsonede med hinanden, er de føielige nok og lette at træne. Hver Mand maa bogstavelig ride sin Hest til for sig selv, og kommer en anden og skal ride et tilsyneladende roligt Dyr, faar han Lykke til at gjøre det hele om igjen. Det lader til, at der mellem Hest og Rytter hersker en stiltiende Overenskomst om, at deres forenede Løbebane skal begynde med en Styrkeprøve. For den der som jeg er Gjæst i Ørkenen og derfor stadig maa bytte Hest, er Udsigterne derfor just ikke hyggelige. De første Dage i en Beduinerleir er altid en Trængselens Tid, thi man bliver først sent myg i Lemmerne igjen, naar man rigtig har tumlet med en gjenstridig Ganger.

Skjønt de efterhaanden bliver rolige og lydige under sin Herres Haand, maa man, naar man rider sammen med andre, være yderst forsigtig, at man ikke kommer hinanden saa nær, at Hestene kan spænde hinanden, thi ellers kan det komme til at se stygt ud. Hestene er altid oplagte til Kamp, og de er fule nok til altid at se spagest ud lige før Udbruddet kommer. En Dag, jeg red sammen med Samana-Arabere, var saaledes to af dem skjødesløse nok til at ride for nær ind paa mig. Jeg raabte og advarede dem, men før de

Digitized by Google

kunde komme undaf, havde min Hest boret Tænderne dybt ind i Halsen paa en af de andre Heste, medens den anden blev dræbt af et Spark i Maven. Heldigvis kom vi Ryttere fra det med nogle lette Skrammer, men det er ikke altid det gaar saa godt. Rider man i fuldt Gallop, er Hestene optagne af dette, og er ikke farlige, men strax man sagtner Farten maa man passe paa at at være forsigtig.

Intet paa Jord kan sammenlignes med et hurtigt Ridt i Ørkenen. Man har for sig den jevne Sandslette, man giver sin Hest et Tegn, og afsted farer den med rt saadant Sæt, at man kan være glad om man kan holde sig i Sadelen. Jeg har virkelig seet Sadelgjorden briste, og Mand og Sadel ligge i Sandet med Hesten hundrede Meter foran sig. Disse Heste langer ud paa en Maade, som jeg fik føle, da min Hest engang med Bagfoden slog Hælen af min Støvle! [?] Saa har de en merkelig Skik til. Efter et Gallop fortsætter de ikke i Trav, men de standser med et, og har de en saadan Fart i sig, at de glider fremover flere Meter. Derfor er det, at alle arabiske Heste kun er skoet paa Forbenene.

Man forstaar at et saadant Ridt er spændende, og før man bliver vant til det, vel saa det. Jeg tilstaar, at jeg ikke følte mig meget modig da jeg første Gang saa min Hest blive ført frem af fire Mand, som havde sin fulde Hyre med at holde den, og det gik op for mig, at denne vælige Ganger var min, og at den fik jeg se til at holde mig fast paa. Lykken har imidlertid været mig gunstig; jeg er endnu ikke bleven kastet af, og har derved vundet et Navn som Rytter, som jeg ved kun er daarligt fortjent.

Araberne er selv glimrende Ryttere, og sætter en stor Fornøielse i alskens Kunstridt, hvorved de kan lægge sin Færdighed for Dagen. Et af disse er, at en lang Linje merkes op med Vandkrukker, stillet op i Zikzak paa hver Side af Veien. Med Hesten i fuldeste Fart hæn-

Digitized by Google

ger Rytteren sig paa Siden af Sadelen, og med den utroligste Hurtighed, tager de op Vandkrukke efter Vandkrukke og svinger dem over til den anden Side uden at knuse en eneste.

En anden Kunst, som i Begyndelsen ser temmelig forfærdelig ud, er at ride i fuld Fart ind paa hinanden og standse pludselig naar Hestesnuden rører ved den andens, og Etiketten forbyder fuldstændig ethvert Forsøg paa at vige til Side.

Insekterne og Planterne.

Naar Solen om Vaaren igjen faar Magt og lokker Blomster frem paa Eng, Buske og Trær, begynder ogsaa Insekterne sit travle Arbeide, søger Blomsterstøv og Honningsafter og bringer med fornøiet Summen sin duftende Byrde hjem. Fra den tidlige Morgen til den sildige Aften er de paafærde; mere maaske end ved nogen anden Skabning fornemmer vi i deres lette Flugt og glade Stemmer Naturens ordløse Lovsang til dens almægtige Herre, der har givet den Liv og Evnen til at glæde sig ved Livet. Hvem har ikke følt denne Glæde med, følt Glæden over Natnrens vaagnende Liv, naar han i det varme Solskin har lyttet til Humlernes eller Biernes glade Summen, medens de omsværmer et Siljetræ, en Stikkelsbærbusk, et Æbletræ eller et andet af de mange Trær og Buske, som om Vaaren aabner sine Tusender af Honningkilder for Insekternes letvingede Skare? Men hvor mange har vel tænkt paa, at disse samme Insekter, medens de tilsyneladende saa forgløse leger med Blomsterne i Solskinnet og blot synes at nyde sin Tilværelse,

Digitized by Google

i Virkeligheden udfører et stort og vigtigt Arbeide i Naturens hemmelighedsfulde Husholdning? Hvor mange har vel vidst, at, hvis Insekterne ikke besøgte deres Æble-, Pære- og Kirsebærtræer i Blomstringstiden, saa vilde de have en daarlig Æble-, Pære- og Kirsebærhøst ivente? Hvormangen Frøavler tænker paa, at, hvis Humler og Bier ikke omsværmer hans Kløvermarker, vil til Høsten hans Frøavl efter al Sandsynlighed slaa feil eller ialfald blive mindre god. „Bare Snak!" vil vel Mangen fristes til at svare til den Tale; „hvad kan Insekternes Omsværmen blandt Blomsterne om Vaaren have at gjøre med Mængden og Godheden af, hvad der kommer i Lade og Forraadskammer om Høsten? Bild os dog ikke noget saadant ind!" Ja underligt er det i Sandhed, men det er dog kun et af de mange Undere i Naturens saa vidunderlig sammensøiede Mekanisme, hvor den ene Hemmelighed lukker sig op efter den anden for den forskende Menneskeaand. At det er underligt, er derfor ingen Grund til Tvivl.

Vi skal i det følgende forsøge at klargjøre Sagen.

Ser vi nøiere paa en Blomst f. Ex. en Kirsebærblomst, saa vil vi se, at der indenfor de 5 hvide Blomsterblade (Kronbladene) sidder en Krans af omtrent 20 traadformige Smaastilke, der paa sin Top bærer en tydelig torummet Knap (Støvdragerne). Naar Støvdragerne er modne, aabner Knopperne sig ved en Ridse, og det melfine Blomsterstøv, af forskjellig Farve hos forskjellige Blomster, kommer frem. Indenfor Støvdragernes Krans sidder hos Kirsebærblomsten et i sin nedre Del til en aflang Sæk udvidet Legeme, der oventil gaar over i en smal Stilk, hvis øverste Ende er noget udvidet. Den nederste videre Del kaldes „Frugtknuden," den derpaa siddende Stilk kaldes „Griffelen" og Griffelens lidt udvidede Top kaldes „Arret." Inde i Frugtknuden sidder Eggene, der, naar de er befrugtede, kaldes Frø. Støvdragere og Frugtknude med Ar findes hos alle blomsterbærende Plantre, men deres Antal

Digitized by Google

kan være meget forskjelligt, og deres Form kan ogsaa variere noget, om man end altid kan gjenkjende de samme Grundtræk i Bygningen. Støvdragerne med sit Blomsterstøv og Frugtknuden med sine Eg er de vigtigste Dele af Blomsten. Ved deres Samvirken frembringes det Frø, hvorpaa Planternes Formerelse beror.

Intet spiredygtigt Frø og ingen Frugt kan udvikle sig af Blomsten, hvis ikke Støvdragernes Blomsterstøv kommer hen paa Frugtknudens Ar og derfra befrugter Eggene. Naar Støvknopperne er modne, aabner de sig og slipper Blomsterstøvet ud. Kommer nu noget af dette Blomsterstøv hen paa Frugtknudens Ar, fastholdes det der af den klæbrige Væske, som altid dækker Arret, saalænge dette er friskt. Her begynder det lille Støvkorn at voxe; det forlænger sig og voxer gjennem Griffelen ned i Frugtknuden. Først naar en Del af det forlængede Støvkorns Indhold er optaget i de i Frugtknuden siddende Eg, udvikles der i disse en Spire til en ny Plante. Er dette skeet, kommer der nyt Liv i Eggene; de udvikler sig til spiredygtige Frø, og den dem omgivende Frugtknude, tildels ogsaa andre nærstaaende Dele af Blomsten eller Blomsterstilken svulmer ud og bliver til Frugt.

Kommer der intet Blomsterstøv paa Arret, medens dette endnu er friskt, med andre Ord: Finder der ingen Befrugtning Sted, visner Blomsten snart og falder af, og man faar hverken Frugt eller Frø. Hvor ofte har det ikke hændt, at et Frugttræ, som om Vaaren stod overdrysset med Blomster, alligevel kun har baaret faa Frugter! Undersøger man da Træet efter Blomstringen, vil man finde, at de fleste Blomster, forsaavidt de ikke allerede er affaldne, staar der med Bæger og Stilk blege, slappe og visne, falder af, og der bliver intet af dem. Kun et Faatal staar fyldige, saftige og tiltager i Størrelse fra Uge til anden. Hvad er Grunden hertil? Jo, de fleste Blomster er ikke blevne befrugtede, det vil sige, der er intet Blomsterstøv kommet paa Frugtknudens Ar,

Digitized by Google

medens dette endnu var friſkt. Derfor kan der heller ikke udvikle ſig noget ſpiredygtigt Frø, og derfor bliver der heller ingen Frugt af Blomſten. Kun det Faatal af Blomſter, der udvikler ſig til Frugt, har faaet det uundværlige Blomſterſtøv i rette Tid. Hvorledes kommer nu Blomſterſtøvet hen paa Arret? Undertiden er Blomſterne ſaaledes byggede, at det kan falde fra Støvknopperne ned paa Arret. Men i de allerfleſte Tilfælde er det Vinden eller Inſekterne, ſom fører det derhen. Ja, man har ved en Række ſkarpſindige Jagttagelſer fundet ud, at en ſtor Del Blomſter er ſaaledes indrettede, at Frugtknudernes Ar ialfald i den førſte Blomſtringstid ſlet ikke kan faa Blomſterſtøv fra Støvdragerne i ſamme Blomſt. I mange Blomſter modnes ſaaledes Støvdragerne før Arret. Her kan altſaa, ialfald i Blomſtringens førſte Tid, Blomſterſtøvet ikke befrugte de i ſamme Blomſt værende Frø, da der, ſelv om det ſkulde komme hen paa Blomſtens endnu umodne Ar, ikke vil kunne komme nogen Befrugtning iſtand. Kommer der derimod et Inſekt f. Ex. en Bi, og tager noget af Blomſterſtøvet med ſig i ſin Haarbeklædning, vil den, naar den derefter beſøger en anden tidligere udſprungen Blomſt, hvis Ar er modne, bevirke en Befrugtning af denne Blomſt. Til dette Slags Planter hører f. Ex. de ſtorblomſtrede Geranier, de fleſte Saxifrager, Mjølke (Epilobium augustifolium), Augnablom (Parmassia palustris), Baldrian (Valeriana) o. m. fl. I andre Blomſter, ſom f. Ex. de ſmaablomſtrede Geranier og Almetræerne, er omvendt Arrene førſt modne paa en Tid, da der intet Blomſterſtøv er at faa fra den Blomſt, hvori de ſtaar, fordi ingen af dens Støvdragere endnu er modne. Her bringer Inſekterne Blomſterſtøv fra andre Blomſter, hvis Støvdragere juſt nu er modne og ſtaar belæſſede med Blomſterſtøv; Befrugtningen ſkyldes her altſaa Inſekterne.

I en ſtor Del Planter opnaaes det ſamme paa en meget enkelt Maade. Det er de ſaakaldte „Enbo"-

Digitized by Google

og „Tvebo"-Planter, hos hvem der findes særskilte Frugtblomster og Støvblomster, dels paa samme Plante, dels paa forskjellige Planter af samme Art. Da her de Blomster, som har Frugtknude, mangler Støvdragere og omvendt, kan Befrugtningen kun ske ved Vindens eller Insekternes Hjælp. Hid hører bl. a. Birken, Hasselen og alle Seljearter.

Spørger man nu, hvad Grunden er til denne Anordning, saa maa Svaret vistnok blive: Det er til Fordel for Udviklingen af kraftigt Frø og dermed ganske vist ogsaa af veludviklet Frugt, at Blomsten befrugtes ved Blomsterstøv fra en anden Blomst („Fremmedbestøvning"). Ved endel Planter er det ved Undersøgelser og Experimenter paavist, at der slet ingen Befrugtning finder Sted ved „Selvbestøvning" (Bestøvning fra Støvdragere i samme Blomst). Her er altsaa Insekternes eller Vindens Hjælp absolut nødvendig; uden den faar man hverken Frø eller Frugt. Ved andre Planter er der sørget for, at „Selvbestøvning" er hindret under den første Del af Blomstringstiden, for at der kan blive Plads for „Fremmedbestøvning;" men skulde denne udeblive f. Ex. paa Grund af, at længere Tids Regnveir hindrer Insekterne i at føre Blomsterstøv fra Blomst til Blomst, saa finder paa et senere Stadium af Blomstringen „Selvbestøvning" Sted. Altsaa: Planten er først og fremst indrettet for „Fremmedbestøvning" som det fordelagtigste, men „Selvbestøvningen" holdes ligesom i Reserve for det Tilfælde, at den første skulde slaa feil.

Længe troede man, at det var Vinden alene, som formidlede Overførelsen af Blomsterstøvet. Dette er imidlertid kun Tilfældet for forholdsvis faa Planters Vedkommende, blandt dem fremfor alt Naaletræerne og Græssene (Kornarterne), hvis Bestøvning saagodtsom udelukkende besørges af Vinden.

At det er Insekterne, som spiller Hovedrollen ved Planternes Befrugtning, blev først kjendt for omtrent

Digitized by Google

100 Aar siden. Det var Sprengel, som i 1793 paaviste dette i sin Bog: „Naturens opdagede Hemmelighed i Blomsternes Bygning og Befrugtning.“ De uanseelige Haar, som sidder paa den nederste Del af Kronbladene hos Skov-Storkeneb, Geranium silvaticum, og under hvilke der er Honningdraaber skjulte, førte denne Naturforsker til den Opdagelse, at Honningsafterne hos Planterne først og fremst affondres for Insekternes Skyld, og at disse Honningsafter ved særegne Indretninger er beskyttede mod Regn, saa at den kan nydes rene og ubedærvede af Insekterne.

Da han nu videre ved Undersøgelsen af Forglemmigeien (Myosotis palustris) granskede Betydningen af den gule Ring, som omgiver Aabningen til Blomsterkronens Rør, og som stikker saa smukt af mod Kronbræmmets himmelblaa Farve, kom han til den Slutning, at Blomsterkronens smukt farvede Pletter, Linier og Figurer viser Insekterne Veien til Honninggjemmet. Ved andre Planter paaviste han, at navnlig Bierne bliver lokkede til ved Blomsternes Vellugt og deres i lang Afstand synlige smukke Farver, og at de, medens de flyver fra Blomst til Blomst for at suge Honning, med sit Legemes Haarbeklædning stryger Blomsterstøvet af og overfører det til andre Blomster.

Sprengels Undersøgelser blev førte videre af Darwin og hans talrige Elever og Efterfølgere. Darwin mente endog, idet han dog vistnok overvurderede Krydsningens Betydning, at kunne paastaa, at ingen Plante er istand til at bestaa i et ubegrænset Antal Slægtled ved Selvbestøvning, og at Krydsning mellem forskjellige Planter af samme Art maa opstilles som ueftergivelig Betingelse for deres vedblivende Bestaaen. Hans Elever og Efterfølgere har dernæst leveret Beviserne for, at en Mængde Blomsters eiendommelige Bygning har den nødtrykkelige Bestemmelse, enten fuldstændig eller ialfald til

Digitized by Google

en vis Tid under Blomstens Udvikling, at hindre Selvbestøvning og befordre Krydsningen. Der er paa dette Felt gjort talrige og overordentlig interessante Jagttagelser, for hvilke der her ikke kan gjøres Rede. De samme skarpsindige Forskere er ogsaa komne til det Resultat, at naar en Plante befrugtes ved fremmed Blomsterstøv, saa udvikler den Frø og Frugter, som er meget talrigere, kraftigere og mere udviklingsdygtige, end om den var befrugtet ved Blomsterstøv fra samme Blomst. Tør det nu end som ovenfor antydet hænde, at Fremmedbestøvningen i adskillige Tilfælde ikke er saa absolut nødvendig, som disse Forskere mente, saa staar det dog fast, at i en stor Del Tilfælde er Overførelsen af Blomsterstøv ved Insekternes eller Vindens Hjælp en uefstergivelig Betingelse for, at der skal kunne udvikle sig Frø og Frugt, ligesom der er aldeles overveiende Sandsynlighed for, at der, hvor Befrugtningen kan komme istand paa begge Maader, baade med og uden Insekternes Hjælp, der er den ved Insekterne formidlede Krydsning det fordelagtigste for Planten.

Saaledes er den Tjeneste, Bien gjør Blomsterne, idet den søger sin Næring hos dem, meget større end den, Blomsterne gjør Bien. Landmanden og Gartneren kan derfor ikke sætte stor nok Pris paa, at en talløs Hær af Bier og andre honningsøgende Insekter i Blomstringstiden omsværmer hans Frugttræer og Marker.

Vi skal anføre nogle Experimenter og Erfaringer, der bekræfter Rigtigheden af, hvad der ovenfor er sagt om Insekternes og navnlig Biernes Betydning for Frugt- og Frøavl.

Type Blomsterhoveder af hollandsk Kløver, til hvilke Bierne havde Adgang, gav Darwin 2290 spiredygtige Frø. Type Blomsterhoveder af samme Plante, der var saaledes beskyttede, at Bierne ikke kunde komme til dem, gav ikke et eneste spiredygtigt Frø. Paa New-Zealand fik man ikke Frø af Rødkløver, før man indførte Bier

Digitized by Google

og Humler*). Senere Undersøgelser synes at have godtgiort, at der er enkelte Kløverarter, som ikke giver spiredygtigt Frø, medmindre de bliver bestøvede ved Insekter, medens de fleste Arter skal kunne befrugtes saavel ved Selvbestøvning som ved Insektstøvning.

Paa Chatam-Øerne i Øst for New-Zealand i Australien, hvor Jorden er meget frugtbar, plantede europæiske Nybyggere Frugttræer og Bærbuske, som de havde faaet fra sit Fædreland. De trivedes fortrinlig, men Frugt vilde de ikke bære. Kolonisterne, som ikke kunde skjønne Aarsagen hertil, tænkte allerede paa at sælde sine Frugttræer, da der blev sendt nogle Bikuber over til Øerne af en Englænder, Wood. Nu bar de Træer, hvis Blomster blev besøgte af Bierne, rigelig Frugt. Eftersom Bierne formerede sig, begyndte ogsaa de i længere Afstand voxende Frugttræer at give rigt Udbytte.

En Amerikaner, Merton B. Waite, har gjort følgende Forsøg. Paa tre Pæretræer af den bekjendte, fortrinlige Sort „Hertuginden af Augouleme" spændte han Net over 170 Blomsterklaser og hindrede derved Insekterne fra at komme til dem. Kun 14,5 Pct. af Blomsterne satte Frugt. Derimod gav 40 Blomsterklaser af samme Pæresort, til hvilke Insekterne havde uhindret Adgang 107 Pærer, det vil sige: 36,3 Pct. af Blomsterne satte Frugt. 67 Blomsterklaser af en anden Pæresort, der var beskyttede mod Besøg af Insekter, satte slet ikke Frugt, medens 37 Blomsterklaser af samme Pæresort, til hvilke Bierne havde uhindret Adgang, gav 67 Pærer.

En fransk Godseier, Gobard fra Dijon; har for nogen Tid siden meddelt et meget interessant Exempel

*) Vor almindelige Rødkløver (Trifolium protense) søges i Regelen ikke af Bierne, da dens Honning ligger saa dybt, at Bierne ikke kan naa den, men der gives andre rødblomstrende Kløverarter, som hører ttl de aller bedste Bi-Planter.

Digitized by Google

paa, hvilken Indflydelse Biernes Besøg kan have paa Frugtavlens Udbytte. Frugthøsten paa hans Gods blev tiltrods for, at hans Træer var fuldt bæredygtige og blomstrede rigt, stadig mindre og mindre. Da alle Bikuber i Egnen var uddøde, skaffede han sig paa en Vens Raad flere Dusin Bikuber. Fra den Tid af tiltog hans Frugthøst i Rigdom paa en ganske forbausende Maade.

Man har forsøgt at skaffe sig en Forestilling om den Nytte, et Bifolk gjør Landmanden og Gartneren, ved følgende Beregning. Et Bifolk har om Sommeren gjennemsnitlig 20,000 Arbeidsbier. Hvert Minut flyver omtrent 80 af disse ud; fra Kl. 7 om Morgenen til Kl. 5 om Eftermiddagen gjør dette tilsammen 48,000 Udflugter. Paa hver Udflugt besøger en Bi mindst 50 Blomster. Det bliver henved $2^1/_2$ Million hver Dag. Nu regner man gjennemsnitlig 100 gode Udflugtsdage i Løbet af Sommeren. Følgelig bliver i et Aar meget over 200 Millioner Blomster besøgte af Bierne. Hvis nu blot Tiendedelen af disse Blomster bliver befrugtede ved Hjælp af Bierne, faar man endnu over 20 Millioner Befrugtninger pr. Bikube. Nu kan man vistnok ikke her i vort Klima gjøre Regning paa saa mange gode Trækdage som 100, allermindst, naar man, som man vel er nødt til, indskrænker den Del af Aaret, hvori Biernes Besøg hos Blomsterne har nogen Betydning for Frugt- og Frøavlen, til høist 3 Maaneder. Men der er allerede i den ovenfor gjengivne, af Sagkyndige udførte Beregning gjort saa stort Afslag, at naar vi nuder vore Forhold ansætter de af Bierne virkelig udførte Befrugtninger til 10 Millioner aarlig pr. Kube, behøver vi neppe at frygte for, at Beregningen skulde være for høi. Dertil kommer endnu, at 20,000 Arbeidsbier pr. Kube er lavt regnet; en god Kube kan have det dobbelte og mere end det dobbelte Antal.

Blandt alle Insekter, som besøger Blomsterne, indtager Bierne den første Plads. Paa Grund af sin Sugemunds Indretning kan Bien hente sin Føde hos Blomster

Digitized by Google

og i Honninggjemmer af den mest forskjellige Bygning. Den kan lige godt slikke op det flade, tynde Honningbelæg i Kjerneplanternes Blomster, som den kan suge op den Honning, der er skjult i Læbeblomsternes trange Kronrør eller bag Boragoens Svælgklapper. Derfor strækker dens Arbeidsfelt sig ud over en talløs Mængde forskjellige Plantearter. Exempelvis skal vi nævne, at af de af Dr. H. Müller undersøgte i Tyskland vildtvoxende 571 Plantearter bliver næsten Halvparten besøgt af Honningbien. Intet andet Insekt skal beflyve saa mange forskjellige Planter som Bien.

Intet andet Samfund af Insekter kan stille saa umaadelige Hærskarer i Marken. Humlerne gaar tilgrunde om Vinteren; kun enkelte Humlemødre overlever den. Disse skal da om Vaaren grunde hver sit nye Samfund, der aldrig paa langt nær naar Bisamfundet i Styrke. En Bikube sender derimod allerede den første Vaardag, Veiret tillader dens Beboere at komme ud, sine Tusender i Marken. En stærk Bikube kan tælle 50,000 Arbeidsbier og derover. Hvilket uhyre, for Landmanden og Gartneren nyttigt Arbeide maa ikke disse Hærskarer kunne udføre!

Saa stor er den Nytte, Bierne ved at befordre Planternes Befrugtning gjør, at den der, hvor Landbruget drives rationelt, ansees for at være ialfald lige stor som den Nytte, de gjør ved at give Honning og Vox. I Egne, hvor der dyrkes Raps og Boghvede, hvor der drives Frøavl, hvor Foderet vindes af kunstige Enge besaaede med Kløver, Esparsette og andre Fodervexter, der tillige er fortrinlige Honningplanter, eller hvor Frugttræer og Bærbuske giver Landmanden et kjærkomment Tillæg til hans tarvelige Indtægter, der holdes Bier ogsaa for Landbrugets og Frugtavlens Skyld. I vort Land er der nu vistnok store Landsdele, hvor det egentlige Landbrug vel ikke vil have ret stor Nytte af Bierne. Dette gjælder navnlig den vestlige og nordlige Del af Landet. Der, hvor man endnu næsten udeluk-

Digitized by Google

kende har naturlige Enge, i hvilke Kløveren ikke spiller nogen stor Rolle, og hvor man af Kulturplanter næsten blot dyrker Korn og Poteter, vil der ikke være nogen særdeles stor Opfordring til at holde Bier for Landbrugets Skyld. Men der er ogsaa i vort Land store Strøg, vi tænker da fornemmelig paa Østlandets lavere Egne, hvor Landbruget kunde have have ialfald nogen Støtte af Biavlen. Men der er navnlig to Binæringer ved Landbruget, for hvilke en mere udbredt Biavl utvivlsomt vilde være til paatagelig Nytte, og det er Frugtavl og Frøavl. Mangesteds paa Østlandet spiller Frugtavlen nu en vis Rolle som en Binæring, der kan trænges vel under Gaardsbrugets nu saa vanskelige Vilkaar, i Hardanger og Sogn er den for ikke faa en af deres bedste Indtægtskilder. Og her vilde det ganske vist lønne sig at holde Bier. Vi vil derfor raade enhver, som har en Have med Frugttræer og Bærbuske (hvad de sidste angaar, navnlig Stikkelsbær og Bringebær; Ribs og Solbær søges kun lidet af Bierne), og som kan affe den Tid, som Bistellet kræver — indretter man sig praktisk, er den ikke stor —, til at skaffe sig Bier. Det Arbeide, man ofrer sine Bier, vil man faa godt betalt derved, at de, foruden at give Honning og Vox, ogsaa vil skaffe en rigere Frugt- og Bærhøst.

Det samme gjælder de Egne, hvor man er begyndt at drive paa Frøavl, navnlig af Alrikkekløver og Hvidkløver. Efter de Erfaringer, som er gjorte andetsteds, af hvilke vi ovenfor har nævnt enkelte, kan det neppe være tvivlsomt, at Biavl, drevet ved Siden af, vil hjælpe til at skaffe rigere og sikrere Frøhøst. Og Frøavlen burde have en stor Fremtid i vort Land.

Digitized by Google

Napoleons sidste Dage*).

Da Napoleon efter Slaget ved Waterloo vendte tilbage til Paris, var han en nedbrudt Mand; hans Holdning var som om han var halvveis lammet; han nægtede at tage nogen Bestemmelse og fremmumlede tomme, indholdsløse Sætninger med hurtig og utydelig Udtale. Medlemmer af Raadet fik Audients; de blev dristigere eftersom Napoleon blev tausere, og tilslut var Ordet „Tronfrasigelse" paa Alles Læber.

Fuldkommen nedbrudt tilbragte Napoleon Aftenen i mørkt Tungsind, overveiede det ene Alternativ efter det andet, og bestemte sig ikke for noget. Skulde han ved Morgengry vise sig foran Tuilerierne, sammenkalde de Tropper, som allerede var komne til Paris, og opløse det forhadte Kammer? Denne Tanke forblev en Drøm. Kamret aabnede sit Møde til den sædvanlige Tid den næste Morgen, og efter Forslag af et ubetydeligt Medlem forlangte det Keiserens Tronfrasigelse. Budskabet blev ham bragt af den militære Kommandant i Palais Bourbon, hvor den lovgivende Forsamling havde sit Sæde, og Kommandanten tilføiede paa eget Ansvar, at hvis Napoleon nægtede at abdicere, vilde Kamrene erklære ham „utlæg." Keiseren blev først rasende, men ud paa Eftermiddagen dikterede han sin Tronfrasigelse til Lucien. Ikke før modtog Kammeret denne, før den vilde Bevægelse blandt de Deputerede lagde sig, og et nyt Direktoriat, bestaaende af Carnot, Fouché, Caulincourt og Quinette tog Regjeringens Tøiler. Byen ind-

*) Efter W. Inv. Sloane.

Digitized by Google

vilgede, og Time gik efter Time uden at Noget afbrød den dybe Stilhed rundt Elyseet, med Undtagelse af at Arbeidere gik forbi og raabte op til Vinduerne og forlangte Napoleon til Diktator. Men der indtraadte en Forandring i Folkestemningen efterhvert som Tropperne fra Waterloo begyndte at komme tilbage til Paris, og Soldaterne paastod at de fremdeles havde en Keiser, samt rasede mod dem, som efter deres Mening havde forraadt ham. Tanken om at støtte Napoleon med Militærmagt begyndte at sprede sig, og da de Soldater, som kom tilbage efter at have undertrykt Oprøret i Vendée, føiede sine Stemmer til Kameraternes fra Waterloo, begyndte de nye Magthavende at blive bange for Napoleon. Marskalk Davout havde fra først af været den, som havde opfordret Napoleon til at søge at hævde sig ved Vaabenmagt, men da Keiseren nu vilde det, modsatte Marskalken sig.

Den 25de Juni trak da den faldne Storhed sig tilbage til Malmaison, hvor han i Selskab med Dronning Hortense og nogle andre trofaste Venner i fire Dage hengav sig til Stedets vemodige Minder. Her skrev han forresten ogsaa en Afskedsadresse til Armeen, og under stadig Raadslagning med en Regjeringskomitee lagde han Planen for en Flugt til de forenede Stater. I dette Øiemed blev to Fregatter stillet til Raadighed for ham, som „nylig havde været Keiser af Frankrig." Alt var færdigt den 29de Juni. Den Dag marscherede et Regimente forbi og raabte: „Længe leve Keiseren!" og Napoleon gjorde et sidste fortvivlet Forsøg. Han sendte Bud til Paris og tilbød sin Tjeneste som simpel General for at frelse Hovedstaden og slaa de allierede Hære, som nu nærmede sig, men endnu ikke havde forenet sig. Fouché — det ene Medlem af det nye Direktoriat — svarede paa en fornærmende Maade, at Regjeringen ikke længere kunde staa til Ansvar for Ansøgerens Sikkerhed, og Napoleon forstod endelig at alt var forbi paa den Kant. Han begav sig øieblikkelig paa Vei til Rochefort, ledsaget af Bertrand, Savary og Gourgand. General

Digitized by Google

Becker sluttede sig til Følget, som Udsending fra den foreløbige Regjering.

Fra først af havde det været hans Hensigt at reise videre med al mulig Hast; men i Rambouillet gjorde han Holdt og tilbragte Aftenen med at affatte to Skrivelser. I den ene androg han om at faa Møbler sendt sig fra Paris, i den anden om at faa Bibliotheket i Petit Trianon, samt det store Verk over Ægypten, hvor der var opbevaret saa meget fra hans ulykkelige Færd til dette Land. Den næste Morgen kom et Bud fra Paris med Efterretning om de Allieredes Bevægelser. „Det er ude med Paris!" udbrød han og drog strax videre. Masser af Mennesker stimlede sammen langs den Vei, han kjørte; undertiden raabte de Leve for ham, og bestandig viste deres Holdning Agtelse. Ja et Par Kavaleri-Regimenter viste en saadan Begeistring, at General Becker kom paa den Tanke at sende en Stafet til Regjeringen med Forslag om at samle en Armee i Napoleons Navn, thi dette kunde endnu virke Vidundre. Netop som Generalen havde skrevet færdig sit Dokument kom der Budskab om, at der var bleven hørt Kannonade foran Paris den 30te. Napoleon dikterte da en Efterskrift: „Vi haaber Fienden vil give Dem Tid til at dække Paris og føre Forhandlingerne frem til et godt Resultat. I Tilfælde af at engelske Krydsere skulde hindre Keiserens Afreise, kan I disponere over ham som menig Soldat." Ved et underligt Sammentræf viste der sig virkelig en engelsk Krydser udenfor Rocheforts Havn nogle Dage senere. Hvilken Sammenhæng nu dette end kan have havt med hans Forslag, ser man dog tydelig at Napoleon greb enhver Anledning til at forhale Tiden for sin Afreise, ja han indledede endog en Korrespondence med Kommandanterne i Bordeaux og Vendée for at styrte „den ulovlige Regjering." Han naaede ikke Rochefort før den 3die Juli. Atter nølede han i fem Dage. Men de Allierede holdt paa at drage ind i Paris, Wellington førte Ludvig XVIII tilbage til sin Trone;

Digitized by Google

om otteogfirti Timer vilde Forbundets Fyrster være der. Blücher havde givet en preussisk Afdeling Ordre til at gribe og skyde hans Modstander, hvor de kunde faa fat paa ham. Den 8de gik han da ombord paa en af Fregatterne, men Skibene blev opholdte i to Dage af ugunstigt Veir.

Den 10de kom de engelske Krydsere i Sigte, og Las Casas, som var bleven ansat som Napoleons Privatsekretær, blev sendt for at udspørge Kaptein Maitland ombord paa „Bellerofon" om hvilke Ordres han havde fra den britiske Regjering. Han vendte tilbage med den Hilsen, at den engelske Officer altid vilde være rede til at modtage Napoleon og føre ham til England, men at han ikke kunde indestaa for at Ex-Keiseren kunde faa bosætte sig der eller faa sin Frihed til at reise til Amerika.

Efter dette Svar maatte han næsten opgive Tanken paa at søge Tilflugt i England. Las Casas søgte nok en Sammenkomst. Ifølge hans Beretning slog Maitland da om i en anden Tone og oplyste, at Kongen og han Ministre ikke havde Enevoldsmagt i England, at det engelske Folks Ædelmodighed og Frisind tilsidst altid vilde blive høieste Instants. Dette var i Maitlands Mund kun Talemaader; for Las Casas var det en vægtig Bemerkning. Men Napoleon, som var et Bytte for stærke Tvivl, havde mange Planer paa en Gang. Saaledes kjøbte han to smaa Halvdækkere for ved Hjælp af dem at borde et dansk Skib, som krydsede udenfor Havnen, en Plan, som imidlertid strax blev opgivet. To af Fregattens unge Officerer foreslog at de skulde seile over til New-York i det lille Skib. Napoleon tog dette Forslag under alvorlig Overveielse, men da han kom til at tænke paa, at saadanne Fartøier altid maatte indtage sin sidste Forsyning paa Spaniens eller Portugals Kyster, opgav han Planen, thi han vilde ikke risikere at falde i Hænderne paa sine bitreste Fiender. Saa kom der Bud om, at der laa et amerikansk Fartøi ved Girondes

Digitized by Google

Munding. General Lallemand galloperede afsted for at høre hvorvidt der under amerikansk Flag kunde findes Sikkerhed for den Fredløse. Han vendte tilbage med det Svar, at Kapteinen vilde være „stolt og lykkelig." Men nu havde Napoleon i Mellemtiden bestemt sig til at „stole paa Englands Ædelmodighed." Den 13de sendtes Gourgand til London med en Anmodning til Prins-Regenten om, at det maatte tillades Keiseren at bosætte sig et Sted paa Landet i England under Navn af General Duroc.

Den 15de gik Napoleon ombord paa „Bellerofon," hvor han blev modtaget med alle Hædersbevisninger. Den næste Dag afseilede Skibet og kastede den 24de Anker i Torbay. Paa denne Reise var Keiseren ofte tung og søvnig og gjorde Indtryk af at være afkræftet; men han var yderst elskværdig mod Officererne, viste Maitland Billeder af sin Hustru og sin Søn, og beklagede sig dybt over at skulle skilles fra dem. Optrinene i Torbay var merkelige. Folkemassen stod tæt sammenpakket langs Kysten; paa Havnen vrimlede der af Baade af alle Slags; Folk gjorde hvad det skulde være naar de blot kunde have Haab om at faa et Glimt af dette Uhyre, som havde spredt en Rædsel om sig, der havde modnet en hel Generation til Mænd. Lykkedes det Nogen at faa dette Glimt, dirrede Luften af Hurraraab. Da Skibet havde ligget der nogle Dage, fik det Ordre til at gaa til Plymouth-Sound, men det hjalp intet; da Skuelystne strømmede nu did i lige store Skarer.

Mange har undrets over at Napoleon overgav sig til Englænderne; men der var i Virkeligheden intet andet Valg for en nedbrudt Mand i hans Stilling. Hans Beundrere har Ret naar de siger, at det var langt ædlere af ham at ville overleve sin egen Storhed end om han vilde have taget sit Liv. Og havde han givet sig ind paa en Række romantiske Eventyr som de paatænkte — f. Ex. skjult sig paa et dansk Skib, eller flygtet i aaben Baad eller lignende — vilde dette kunde have øget

Digitized by Google

Skammen ved hans Tilfangetagelse. Var han kommen ombord i et amerikansk Skib, vilde dette strax være bleven indberettet af Spioner, og i de Dage vilde det amerikanske Flag ikke have kunnet beskytte ham. Det er muligt at han Dagen efter Waterloo havde kunnet samle en Hær i Paris, men det er tvivlsomt, Kongedømmets Dag var atter inde. Der findes i Revolutionens Aarbøger intet som i Rædsel kan sammenlignes med den royalistiske Fanatisme, som greb hele det sydlige Frankrig ved Underretningen om Nederlaget ved Waterloo. I Historien fik den Navn af „den hvide Terrorisme;" den greb hurtig om sig; Bourbonnernes Sag seirede overalt, og da Napoleon indskibede sig, var det kun i Rochefort, Nantes og Bordeaux, Trikoloren vaiede. Hans Familje var proskriberet, Ney og Labedoyère sad fængslede, dømte til Døden. At have overgivet sig til Wellington eller Blücher, vilde have været det samme som at søge den visse Død, at have samlet de spredte Soldater, han kunde faa fat i, og forsøgt at danne en Hær, vilde have været at begynde en Guerillakrig. At søge Tilflugt hos Officerer af den engelske Marine var den eneste Udvei som stod ham aaben, hvorved han kunde bevare nogen Værdighed og have det mindste Haab om personlig Sikkerhed.

For England var dette hans Valg ikke meget heldigt. Den engelske Premierminister, Lord Liverpool skrev den 20de Juni, „at han skulde ønske, Napoleon var bleven fangen af Ludvig XVIII og skudt som Oprører." Men for England gik det jo ikke an at udmaale Dødsstraf for politisk Forbrydelse. Hvad Ministre end privat kunde tænke og sige, kunde de dog aldrig under Debatten foreslaa noget andet end Fangenskab.

Fra Wien foresloges St. Helena, som et af de fjerneste Punkter i den beboede Verden. Øen laantes af det ostindiske Kompagni; ved en Parlamentsakt oprettedes der en særskilt Regjering for den, og den afskares fra alle Forbindelser med Udenverdenen „for bedre at

Digitized by Google

kunne tjene til Fængsel for Napoleon Bonaparte." De Allierede — Tyskland, Østerrige, Rusland og England — erklærede den 2den August, at den fordums Keiser skulde være deres fælles Fange. De øvrige Allierede gav England Retten til at bestemme det Sted, hvor han skulde holdes fangen, men hver for sig sikrede de sig Ret til at sende særskilte Kommissærer for at overbevise sig om, at han ogsaa virkelig var der.

Afgjørelsen meddeltes Napoleon uden alt Omsvøb af Lord Keith, Sir Henry Banbury og Mr. Meike, Lord Keiths Sekretær. Til hvem henvendte de sig? Til General Banaparte, en almindelig Borger! Budskabet blev oplæst paa Fransk, og Napoleon viste en fuldendt Selvbeherskelse. Paa Spørgsmaalet, om han havde noget at bemerke, svarede han uden al Vrede og Bitterhed, idet han baade ligeoverfor det britiske Folk og Efterslægten nedlagde Protest mod Dommen. Han var, sagde han, kommen som en frivillig Gjæst, han ønskede at blive modtagen som saadan ifølge Folkerettens Love og at faa bosætte sig i Englaud som engelsk Borger. I den Tid, som vilde medgaa før han kunde blive naturaliseret, vilde han opholde sig under Opsyn hvorsomhelst i England, syv (norske) Mil fra hvilkensomhelst Søhavn. Han kunde ikke leve paa St. Helena. Han var vant til at ride tre Mile om Dagen, og han kunde ikke gjøre dette paa en liden Klippe ved Verdens Ende. Han kunde have søgt til sin Svigerfader, Keiseren af Østerrig, eller til den russiske Czar, men „saa længe Trikoloren vaiede," havde han Tillid til den engelske Gjæstfrihed. Skjønt styrtet, var han fremdeles Fyrste, og han fortjente at blive behandlet som saadan. Han erklærede med Fyndighed at han foretrak Døden for St. Helena. Udsendingerne trak sig tause tilbage fra denne gribende Scene. Lord Keith havde før udtalt sin Taknemmelighed for Napoleon for den personlige Elskværdighed, han havde vist en ung Slægtning af ham, som var bleven fangen ved Waterloo. Han kaldte Napoleon tilbage og spurgte ham, om der

Digitized by Google

intet Tribunal var, som han kunde indanke sin Sag for. Svaret blev høfligt benægtende, men Lord Keith forsikrede ham om, at den engelske Regjering vilde gjøre hvad den kunde for at mildne Situationen, saavidt Klogskab tillod det. „Hvorledes?" spurgte Napoleon: „St. Helena," svarede Lord Keith, „er dog at foretrække for et lidet Sted i England; ikke at tale om at blive sendt tilbage til Frankrig eller til Rusland." „Rusland!" udbrød Napoleon, og forglemte sig et Øieblik. „Det forbyde Gud." Dette var den eneste Gang han viste nogen Sindsbevægelse. Alle de, der var Vidner til denne lange og trifte Underhandling, har givet det samme Vidnesbyrd om Napoleons værdige Holdning under hele Optrinet. Endelig nedlagde han en skreven Protest, hvori han paakaldte Historiens Dom. En Fiende, som i tyve Aar havde ført Krig mod det engelske Folk, kommer af sig selv for at søge Beskyttelse under de engelske Love, men hvordan besvarer England denne Tillid? Han anstillede en Sammenligning mellem sig selv og Themistocles, som tog sin Tilflugt til Perserne og blev venlig behandlet af dem. Sammenligningen haltede forsaavidt som den store Græker aldrig tvang sin Fiende ind i forviklede Alliancer, medens Napoleon havde tvunget England ind i flere forskjellige politiske Forbindelser, som det havde maattet søge af ren Selvopholdelsesdrift. Desuden kom han ikke frivillig. Hans Liv havde ikke været værd en Kobbermynt hverken i Frankrig eller andensteds, og havde han flygtet tilsøs havde det været det samme som at drage Forfølgerne efter sig. Selv sagde han jo, at hvor der var saa meget Vand, at et Skib kunde flyde, der vaiede det britiske Flag. Alligevel var der mange i England som saa Sagen paa samme Maade som han, der var megen Deltagelse, og der blev ogsaa gjort nogle unyttige Forsøg paa at befri ham.

Reisen til St. Helena foregik ombord paa „Northumberland," Chef Admiral Cockburn. Han fik et Følge bestaaende af tredive Personer, som han selv havde valgt.

Digitized by Google

Det var hans Venner Bertrand, Montholon og Las Casas med Hustruer og Børn, desuden Gourgaud og en polsk Adjutant Prowtowski. Der var sexten Tjenere, af hvilke tolv var Napoleons. Reisen var kjedsommelig og fattig paa Begivenheder. Admiralen holdt engelske Skikke og slog en Streg over den Etikette, som iagttages ligeoverfor kronede Hoveder, men han stod paa den allerbedste Fod med sin berømte Fange. Undertiden opstod der Misforstaaelser, og Admiralen blev bag sin Ryg kaldet „Hajen," men saadanne smaa Storme gik af uden videre Følger. Napoleon havde faaet det udmerkede Bibliothek fra Trianon, som han havde bedet om, og han læste og skrev næsten hele Formiddagen. Om Aftenerne spillede han Kort om lave Indsatser eller ogsaa Schack, som han langtfra var nogen Mester i. Han var forsigtig med hvad han spiste, gik meget, og lod til at være i glimrende Humør, da han nu var frisk.

St. Helena er en udbrændt Vulkan, som hæver sig 2,700 Fod over Havet og er omkring 45 Kvadratmile i Omkreds. Den har steile Kyster, men en udmerket Havn, Jamestown, som Skibene i den Tid anløb paa Tur fra England over Kap til Indien. Den laa 4000 Mile fra London, 1140 fra Afrikas Kyst, 1180 fra det nærmeste Punkt i Syd-Amerika. Der var nogle faa tusend Indbyggere af blandet Race, og skjønt Klimaet er fugtigt, er det dog ganske sundt. Nu udstedte England en Parlamentsakt, hvorved det udviklede sit Vandomraade omkring Øen til tre Gange den sædvanlige Udstrækning og holdt Krydsere seilende der, saa det blev ganske umuligt for noget mistænkeligt Skib at nærme sig Øen. Dette tilligemed mange andre mindre Forholdsregler gjorde St. Helena til et Fængsel, hvorfra han umulig kunde undslippe.

Den 16de Oktober 1815 steg han iland der.

Det Hus, som var udseet for den keiserlige Fange, var et stort Farmhus, som laa paa en Høislette 2000 Fod over Havet. Sletten var jevn og indhegnet ved

Digitized by Google

naturlige Grændser, saa at den var let at bevogte, og den kunde overskues i hele sin Udstrækning af Skiltvagterne. Senere blev der udmaalt en Strækning paa vel $1^3/_4$ norsk Mil i Omkreds, inden hvis Grændser Fangen kunde bevæge sig frit; ønskede han at passere denne Linje, maatte han være ledsaget af en engelsk Officer.

I Betragtning af de Tiders Opfatning af hvad en Fyrste havde Krav paa, var Stedet yderst tarveligt; selv nu er det, efter at være bleven paabygget og istandsat, bleven anseet for et passende Opholdssted for en styrtet Zulu-Høvding. Longwood hed Stedet, og til Nød kunde det nok have gaaet an for en General Bonaparte; det var unægtelig bedre end et Fængsel, men det beskedne Udstyr var langt fra at svare til den Overdaadighed, som var bleven Napoleons anden Natur.

Da Napoleon kom til Øen var Huset imidlertid fuldstændig ubeboeligt, og Exkeiseren boede som Gjæst hos en Kjøbmand Balcombe fra Oktober til først i December. Skiltvagterne og Patruljerne holdt sig om Dagen paa sex hundrede Skridts Afstand, men om Natten blev der stillet stærk Vagt tæt omkring Huset, og to Gange i Løbet af Døgnet maatte den vagthavende Officer forvisse sig om, at Fangen virkelig var tilstede. Det var umuligt at udtænke en større Forsigtighed end den der blev vist, men Admiral Cockburn var en saa elskværdig og rolig Mand, at Fangen ikke kunde gjøre andet end for et Syns Skyld nedlægge sin Protest mod denne Tvang.

Anderledes blev det da Lord Cockburn i April 1816 afløstes af Sir Hudson Lowe. Denne Mand var hverken heftig, streng eller ondskabsfuld, men smaalig og pedantisk, og han var ingenlunde den Sag voxen at have med en Mand som Napoleon at gjøre. Med denne ulykkelige Embedsmands Komme begynder egentlig Napoleons St. Helena-Periode — en Periode der psychologisk er ligesaa lærerig som nogen anden i hans Liv, og som med Hensyn til smaalige Beregninger og Intriger

Digitized by Google

kun kunde sammenlignes med hans uheldige Agitationer paa Korsika.

Napoleon arbeidede her med et dobbelt Maal for Øie — at retfærdiggjøre sig og at blive fri. Friheden haabede han at opnaa ved at bearbeide de engelske Liberales Følelser, og for at retfærdiggjøre sig skrev han en Selvbiografi, hvori han stærkt fremholdt det demokratiske og gavnlige ved sin Virksomhed, medens han rent glemte sit Tyranni og sin uhyre personlige Ærgjerrighed. Den sørgelige Historie om denne Kamp mellem en afvæbnet Kjæmpe og en almægtig Dværg kan være uinteressant i sine Smaatræk, men i det Store er den god til at faa Forstand af.

Hofreglementet blev strengt iagttaget paa Longwood, og den magtesløse Monark spillede med saadant Held den lutrede Vismand, at de Beretninger, som naaede frem til den fjerne Verden, virkelig vakte stor Medlidenhed blandt dem, som stod Sagen fjernere.

Formiddagene tilbragte han med Læsning og Skrivning, ligesom han havde gjort ombord. Om Eftermiddagene skulde man more sig og bevæge sig, men af dette sidste blev der mindre og mindre, og han blev tilsidst baade tyk og dvask. Hans Søvn var uregelmæssig og urolig. Om Aftenerne læste han sine Yndlingsforfattere, Voltaire, Corneille og Ossian; desuden læste han meget i Bibelen. Naar han disputerede fremholdt han altid sine gamle Meninger fra sine halvstuderede Dage, blandt andet forsvarede han Flerkoneriet som en udmerket Indretning. Jevnlig klagede han over Longwood, og tilsidst blev der virkelig i England bygget et nyt Træhus, som blev sendt over og opført i Nærheden af dette, men han gjorde Vanskeligheder ved alt muligt og flyttede aldrig derhen. Han arbeidede ogsaa uafbrudt paa at skaffe sig direkte Forbindelser med sine Venner i England, og endelig gik dette saa vidt at Las Casas blev sendt bort. En anden af hans Venner, Gourgaud, reiste ogsaa, efter Foregivende fordi han var bleven Uvenner

Digitized by Google

med Montholon, men i Virkeligheden for at agitere for Napoleons Befrielse hos Alexander, Keiser Frants og Marie Louise. Napoleon tilstod i et ubevogtet Øieblik, at intet levende Menneske kunde have tilfredsstillet ham som Guvernør paa St. Helena, og han var baade flink og utrættelig i sine Anstrængelser for at sværte Lowe. I England udkom der dengang nogle anonyme „Breve fra Kap det gode Haab," som nu er optagne i den officielle samlede Udgave af Napoleons Verker. I disse Breve gav han Ondt af sig over Klimaet paa St. Helena, skildrede det uretfærdige ved sit Fangenskab og haanede Guvernøren. Bogen blev meget læst og gav Whiggerne i Parlamentet mange Vaaben ihænde mod Toryregjeringen. Dette Held gjorde Forfatteren dristigere, og mange flere Skrifter fra hans Haand blev paa en uforklarlig Maade offentliggjorte i England.

Hans Helbred holdt sig upaaklageligt i henved fire Aar. Hans Læge, O'Meara, var flink og paapasselig, men da det kom dertil at han blev sin Patients hengivne Slave, blev han afskediget af Lowe. Derpaa blev de foruroligende Tegn, som fra Tid til anden havde vist sig, mere og mere hyppige, og han begyndte at blive tungsindig og holde sig for sig selv. Om Høsten 1819 blev en korsikansk Læge, Antommarchi, installeret paa Longwood. Det lykkedes ham undertiden at lindre Smerterne. De havde mange fortrolige Samtaler, og disse skylder vi hvad vi ved om Napoleons Barndom. Men efterhvert som Tiden gik, aftog den høie Fanges Kræfter mere og mere, og Sygdommens Hærjninger blev overmaade tydelige. Lowe plagede ham frygtelig ved at trænge sig ind paa ham hver eneste Dag for at indhente Oplysninger til sin daglige Rapport.

To Præster havde ledsaget Antommarchi, og efter deres Komme læstes der Messe hver Morgen i et lidet Kapel, som stødte op til Sygeværelset. Men skjønt han nu forberedte sig til Døden, gav hans Hevngjerrighed sig frit Løb. Hans efterladte Testamente er en tro Afspei-

Digitized by Google

ling af hans Natur. Sproget er klart og enkelt, og dog er der en skjult Mening i hver Linje. Med Hensyn til Religion havde han i bedste Fald været Deist, men i sin sidste Tid gav han sig et Skin af Fromhed, som han hverken følte eller praktiserede. Frankrig havde han elsket og brugt som en dygtig Haandverker bruger et Redskab, men de sidste Ord i hans Testamente tolker den reneste lidenskabelige Kjærlighed. Sin Søn anbefalede han „Kjærlighed til det Rette, der er det eneste, som kan anspore til store Gjerninger," og for sin troløse Hustru udtalte han de ømmeste Følelser. Det var hans Haab, at det engelske Folk vilde hævne sig paa det engelske Faamænds-Styre, og at Frankrig vilde tilgive dem, der havde forraadt det, som han tilgav dem. Skylden for Enghiens Mord tog han paa sig selv.

Den anden Del af hans Testamente indeholdt en Række Bestemmelser, der tog sig overmaade ædelmodige ud paa Papiret, hvor han fordelte en indbildt Privatformue, som han selv anslog til 250,000,000 Francs. Han glemte ikke en eneste, som havde vist ham den mindste Tjeneste fra hans tidligste Barndom af. I et Codicil betænkte han ogsaa en Mand ved Navn Coutillon, som havde været under Forhør for at have forsøgt at myrde Wellington, „Cautillon havde ligesaa stor Ret til at myrde Wellington som Wellington havde til at sende mig til St. Helena for at dø der."

Dette var i kort Begreb Indholdet af hans Henvendelse til Eftertiden, og i samme Dokument skrev han, at han ønskede at dø i den kristne Kirkes Skjød, hvis Lære er Kjærlighed, hvis Moral er „tilgiv Dine Fiender."

„Jeg slog Bro over Anarkiets Afgrund og bragte Orden ud af Kaos: Jeg lutrede Revolutionen, forædlede Folket og gjorde Kongerne stærke. Jeg har valt Ærgjerrigheden tillive, belønnet Fortjenesten, udvidet Ærens Grændsemerker." — Dette var Napoleons Ord i 1816. Disse vanvittige Drømme levede han i indtil sin Død.

Digitized by Google

Om Høsten 1820 forstod han, hvordan det var fat med ham, og hele Vinteren igjennem var han svag og nedstemt. I Februar 1821 begyndte det at gaa hurtig nedover, og Symptomerne paa hans Sygdom, Kræft i Maven, blev mere og mere fremtrædende, men tiltrods for sin Svaghed saa han dog Døden imøde med Ro.

Den 3die Mai tilkaldtes tre engelske Læger, som nylig var ankomne. De kunde blot anbefale smertestillende Midler, men ved Hjælp af disse holdt han til en vis Grad sine Aandsevner vedlige. To Dage senere udbrød der en Orkan, ledsaget af heftige Regnskyl. En stor Pil, som Napoleon havde tilbragt mange Timer under, knækkedes; de Træer, han med egen Haand havde plantet, rykkedes op med Rode, og en Hvirvelvind ødelagde den Have han havde arbeidet i for Motionens Skyld. Indenfor de fire Vægge var den Døendes Adskillelse fra Livet neppe mindre voldsom. De sidste Ord, de lyttende Øren kunde fange idet Sol gik op, var „Front — — Armee." Madame Bertrand og hendes Børn var tilstede. Gutten besvimede ved Synet af sin døende Ven, og Smaapigerne udbrød i høilydte Veklager. Kl. 11 om Formiddagen begyndte Dødskampen. Lidt før Kl. 6 om Eftermiddagen gjorde Hjertet en sidste krampagtig Anstrængelse før det ophørte at slaa. De tro Venner, som havde vaaget ved hans Dødsleie, bøiede sine Hoveder. To Officerer traadte ind midt under det første voldsomme Udbrud af Sorg, befølte de kolde Lemmer, konstaterede at Døden var indtraadt. og gik uden at sige et Ord.

Englands Fange var undsluppen.

Digitized by Google

Henry Drummond.

Blandt engelske religiøse Forfattere, som er blevne kjendte og elskede her i Landet, er der neppe nogen, der har et saa kjendt og elsket Navn som den nys afdøde Professor ved Edinburgh, Universitet Henry Drummond. Hans religiøst-videnskabelige Værk „Naturens Lov i Aandens Verden" har vundet en stor Udbredelse her hos os, og en end større Udbredelse har hans Smaaskrifter havt, saasom „Det største i Verden," „Fred være med Eder," „Staden uden Kirke" og andre*). De er blevne overførte paa vort Sprog af Pastor Birger Hall, og det er neppe for meget sagt, at de paa mange af os har øvet en ligefrem velsignende Virkning, om de end ogsaa paa andre Kanter kan være blevne mødt med Indsigelser. Man fandt at Drummond gjorde Kristendommen for let. For ham var den visselig ogsaa meget let; hans lyse og gode Natur kjendte lidet til Strid og Kamp; hans Liv var Liv for Kristus, og det at føre sit Liv paa denne Maade, i stor omfattende Menneskekjærlighed, var ham let og kjært.

Han var født i 1851 i den lille By Stirling i Skotland og blev saaledes kun 46 Aar gammel. De Biografier, Aviserne indeholder, viser os alle det samme Billede af en lys Personlighed, en Mand, der altid er i Virksomhed og altid taler Hjertets Sprog. Saadan var han i sin Studentertid, saadan virkede han siden

*) En engelsk Biograf siger om ham, at han neppe nogetsteds i Udlandet, saa stor hans Berømmelse end var, var saa afholdt som i Norge. „Hvor jeg kom, bestormede man mig med Spørgsmaalet: Kjender De Drummond?" siger han.

Digitized by Google

som Professor blandt Studenterne, paa hvem han altid øvede stærk Indflydelse. Han havde en egen praktisk Maade at tale Religion paa, som vi kjender fra hans Verker. En Ven af ham siger f. Ex. at han aldrig kan huske, at han talte til Studenterne om deres „Sjæle," men altid om deres „Liv." Han bragte dem til at føle, at deres Liv var den ene store uvurderlige Gave, de havde faaet, at de kunde forspilde dette eller gjøre det værdifuldt for Menneskene, dyrebart for den Gud, de skulde give det tilbage til. Kristus og Djævelen — d. v. s. Kristus og Verden, Kristus og Egoismen — kjæmpede om Vindingen, og Drummond sagde: „giv det til Kristus." Dette var hans Omkvæde. Alle hans livfulde interessante Foredrag gik ud paa at belyse den store Herlighed og Glæde ved et Liv for Kristus. Al Forandring fra det gamle Liv til det Nye maa foregaa gjennem Kristus, og det var et af hans mange eiendommelige Udtryk, at han bad sine Venner om at blive Venner med Kristus. En ædel Ven kan have den Indflydelse paa os, at vi selv bliver ædle, og hvis det at leve sammen med Mennesker, som i fjerneste Grad er gjennemsyrede af Kristi Dyder, kan virke lutrende og forædlende, hvilken Indflydelse maa det da ikke have at være Venner med Kristus selv? Da hans eget Væsen var det Exempel paa den lyse og gavmilde Kristenkjærlighed, han prædikede, er det intet Under, at han vandt en Indflydelse blandt Studenterne som faa, og den Del af hans Arbeide, som faldt mellem dem, er maaske hans mest betydningsfulde. I 1877 var han bleven Lector og blev siden Professor i Naturvidenskab ved Glasgows Fri-Kirke-Kollegium, men hver Uge reiste han op til Edinburgh for at holde sine religiøse Foredrag for Studenterne, og han sparede da ingen Umage for at gjøre disse Aftener saa tiltalende som muligt. Vinter efter Vinter kom han tilbage, og for mange Studenter var der ikke noget kjærere Syn end de gule Plakater i Universitetsporten, som forkyndte, at i Aften skulde Profes-

Digitized by Google

for Drummond tale. Det var det praktiske og aktive ved hans hele Optræden, der bragte ind som en ny Livets Strøm. De gamle Opbyggelsesmøder med Sange og Bønner passede ikke længere, fordi de kun henvendte sig til en Side af den menneskelige Natur. Her indførtes noget nyt, man søgte efter hvad der praktisk kunde forbedre Livet, hvordan man kunde leve saaledes at man blev til Gavn for andre.

Allerede i 1874 havde Studenterne begyndt at danne en religiøs Forening. De leiede en Sal, hvor der holdtes ugentlige Møder, og hvor de fik sine Professorer og andre fremragende Mænd til at holde Foredrag for sig. Der existerede ingen Komitee og ingen Regler, alt blev holdt fuldkommen privat, og enhver Brammen ligeoverfor Verden dømtes paa det strengeste. Professor Drummond kalder denne Forening en „Surdeig," og han gjør Gang efter Gang opmerksom paa, at det netop er Universitetets dygtigste Mænd, de flinkeste Medicinere, de ypperste Turnere o. s. v. som har sluttet sig til den. I en By som Edinburgh, hvor 4,000 Studenter lever paa Hybler uden Hjemmets Støtte, hændte det aarligaars at mangfoldige gik tilgrunde. Nu er Procentantallet af dem som bukker under for Ungdommedens Fristelser meget ringere, medens Procenten af dem, som tager virkelig gode Examener, er hævet betydeligt. Det maa her bemerkes, at de religiøse Møder aldrig faar Lov til at gribe forstyrrende ind i Studentens Arbeide.

Et andet Resultat har denne Vækkelse bragt, og det er de saakaldte Universitets-Settlementer. Nogle unge Mænd slaar sig sammen, leier et Hus i et af de fattige Kvartaler og bor der. De hverken prædiker eller holder Møder, men de hjælper Syge, faar istand Kaffe-Koncerter og gjør hvad de kan for at skaffe uskyldige Fornøielser. De lever ganske simpelthen sammen med de Fattige, og stoler paa at de skal kunne virke ved Exemplets Magt.

Digitized by Google

Ogsaa i disse Fattigkvarterer var Drummond vel kjendt. Saaledes holdt han om Søndagene jevnlig Opbyggelser paa et Theater af laveste Sort, som en foretagsom Skuespiller havde oprettet i en af Edinburghs Udkanter, og hvor han Ugens sex Arbeidsdage samlede den raaeste Pøbel om Aftenerne. Men i England og Skotland gives der som bekjendt ikke Theaterforestillinger om Søndagene, og hver Søndag talte Drummond i lang Tid fra denne foragtede Scene, og det lykkedes ham at samle akkurat de samme Tilhørere som de, der ellers om Ugedagene fyldte Theatret. Mange af Edinburghs raaeste Pøbel hørte her for første Gang Evangeliet.

Drummond var uddannet som Theolog, men en rigtig orthodox Theolog blev han aldrig, og skjøndt hans kjæreste og største Virksomhed altid var den prestelige, var det dog, som før nævnt, intet theologisk men et naturvidenskabeligt Professorat han beklædte i Glasgow. Alle der kjender hans Verk over „Naturens Lov i Aandens Verden," vil have en stærk Følelse af at han forstod og elskede Naturen som faa, og at han i en sjelden Grad havde Evne til at læse i denne aabne Bog. Som Videnskabsmand foretog han ogsaa en Reise til det Indre af Afrika, hvorom han fortalte i en liden Reisebeskrivelse, kaldet „det tropiske Afrika," hvoraf enkelte Udtog har været oversatte i dette Tidsskrift. Han foretog ogsaa andre Reiser baade til Australien, Japan, Island og Afrika, og var som Foredragsholder velkommen overalt.

Han, der før aldrig havde været syg, fik for to Aar siden et Mavesaar, som Lægerne ikke kunde raade Bugt med og neppe ganske forstod. Sygdommen var i den sidste Tid bleven mindre smertefuld, og man begyndte atter at fatte Haab, men hans Kraft var brudt, og den 11te Marts d. A. sov han hen.

Selv havde han engang sagt om en Ven, der afgik ved en, menneskelig talt, for tidlig Død:

„En Mand kan betragte sit Arbeide paa to Maader — som sit eget og som sin Herres. Er det hans

Digitized by Google

eget, og han maa forlade det i sin Manddoms bedste Aar, ser det ud som om det er en gruſom, næſten ufattelig Forurettelſe. Men er det hans Herres, ſer han hverken frem eller tilbage, men lægger ned ſit Verktøi uden et Suk, thi han tror, at han kun ſkal gaa videre til bedre Arbeide."

Lidt om Shakſpeares*) Digtning.

(Af N. Hertzberg).

Som en Stjerne med en mægtig Lysglans, der pludſelig viſer ſig paa en mørk Himmel, fremtræder den engelſke Digter William Shakſpeare i Slutningen af det 16de Aarhundrede.

Han hører til de Forfattere, ſom aldrig ældes, aldrig gaar af Mode; han er hævet over Tidernes ſkiftende Smag; han griber Sindene endnu den Dag idag med ſamme, ja større Magt end den, hvormed han for 300 Aar ſiden greb ſin Samtid. Der har aldrig været nogen Digter der ſaaledes ſom han har lodtet Dybderne i Menneſkeſjælen, ingen, der ſom han har forſtaaet at oprulle Billeder af Perſoner, vexlende og farverige ſom Livet ſelv. Konger og Dronninger, Prinſer og Prinſeſſer, Statsmænd, Prælater, Hærførere, Riddere, Narre og lyſtige Fyre med den ubetalelige Falſtaf i Spidſen, rænkefulde Raadſlagninger, hemmelige Sammenſværgelſer, aabenbare Oprør, Krige, Slag med Seier og Nederlag, enhver Lykkens Omſkiftelſe — Alt afløſer hinanden i hans Dramaer ſom de vexlende Billeder i et Kaleido-

*) Udtales: „Sjækſpir."

Digitized by Google

skop. Der findes ingen Last eller Dyd, ingen Lidenskab, som han ikke har forstaaet at skildre med den dybe Sjælekjenders Sikkerhed: Ærgjærrighed, Skinsyge, Hykleri, Raahed, Vildskab, Forbryderens Samvittighedsangst og Fortvivlelse — Ædelmodighed, Troskab, Kjærlighed, Frimodighed i Døden — alt afmaler han med en Sandhed, som virker rystende eller opløftende.

Træffende karakteriserer en tysk Kritiker, Schlegel, Forskjellen mellem den franske Forfatter Voltaire, der ogsaa skrev Skuespil, og Shakspeare paa følgende Maade:

„Mester Arouet (Voltaire) siger, at
han græder, Shakspeare græder."

Det er selve Lidenskaben, Sorgen, Vreden, Hadet, Kjærligheden, Frimodigheden midt i Undergangen, som vi høre tale i sit eget Sprog. Vor, i saa mange Henseender slappe Tid forstaar ikke altid fuldt ud at vurdere denne stærke Umiddelbarhed hos den gamle engelske Digter; man hører derfor i vor Tid ofte Shakspeare bestyldt for overdreven eller hul Pathos. Jeg vover dog at paastaa, at den, der er modtagelig for ægte Poesi, ved at fordybe sig i hans Digtning snart vil føle sig betagen og henreven af den; der vil aabne sig for ham en ny og rig Verden, han før ikke kjendte, han vil styrkes og forfriskes som ved et Bad i det rene og salte Hav.

Jeg ved intet bedre Middel til at give Indtryk af Særegenhederne ved hans Digtning, end gjennem Gjengivelser af endel særlig berømte Steder i hans Skuespil, der indeholder de mest fuldtonende og gribende Udtryk for Følelser og Lidenskaber, som nogen Literatur eier.

I det historiske Sørgespil „Kong Johan" er Constance, der er Enke og Moder til den unge Arthur, som var den retmæssige Arving til den engelske Throne, Repræsentant for den lidenskabelige og fortvivlede Moderkjærlighed. Kong Johan har bemægtiget sig hendes Søns Throne, har sat ham i Fængsel og leiet en Morder for at tage hans Liv. Aldrig har vel en Moders Sorg

Digitized by Google

faaet et mere pathetisk og paa samme Tid mere gribende Udtryk end i hendes Ord:

„Lad mig med Sorgen ene;
jeg lære vil min Sorg at være stolt . . .
Til mig og til min stolte Sorrigs Sæde
kald Konger hid! thi Sorgen er saa stor,
at kun den vide, nagelfaste Jord
kan bære den! Her jeg og Sorgen throner,
for den sig bøje Konger selv med Kroner."
„Ja, Sorgen er hos mig i Barnets Sted.
Den ligger i hans Seng, den følger mig,
den taler med hans Blik, hans Ord gjentager,
de tomme Klæder fylder med hans Billed;
har jeg da Aarsag ei at elske Sorgen!
Min Søn, min Søn, min elskte Søn
mit Liv, min Fryd, min Enketrøst
min Sorrigs Lægedom!"

Enhver, der kjender Hamlet, dette maaske dybsindigste af alle Shakspeares Stykker, vil uden Tvivl mindes, med hvilken Gru den Scene fylder En, hvor Hamlets Faders Aand aabenbarer sig for ham.

Hamlets Fader, den forrige Konge af Danmark, er, mens han sov, bleven snigmyrdet af sin Broder, der har tilranet sig Thronen. Hamlets Moder, der var i Ledtog med Morderen, ægter denne, og er nu Dronning. Ingen kjender dog til denne frygtelige Forbrydelse. Hamlets Faders Aand, der opholder sig i Skjærsilden, hvor han er dømt til at udsone sine Synder, har dog ikke Ro i Graven, før han faar aabenbaret sin Søn hans Farbroders og hans Moders Gjerning, og paalagt ham at bringe den for Lyset og hævne den.

Medens den berømte italienske Digter Dante i „Inferno" udførlig og indgaaende skildrer de Fortabtes Straffe og Pinsler, bestaar det Virkningsfulde i, hvad Shakspeare lader den i Skjærsilden lidende Aand sige, netop i det Hemmelighedsfulde, det Afbrudte, der ikke afslører Gravens eller Evighedens Gaade, men kun lader

Digitized by Google

ane det Grufulde, hvilket netop derfor øver en saa meget stærkere Virkning paa Indbildningskraften.

„Jeg er din Faders Aand,
dømt til en Tid at gaa igjen om Natten
og Dagen over til i Ild at faste,
indtil min Synd, i Livets Dage øvet,
ubbrændt og renset er. — Var det mig ei forment
mit Fængsels dybe Løndom at udsige,
jeg kunde bringe dig en Aabenbaring,
hvis mindste Ord slog Flænger i din Sjæl,
Is i dit Ungdomsblod; sit dine Øine
lig Stjerner til at skyde ud af Banen,
de tykke Lokker til at stilles ad,
og hvert et Haar at reises paa dit Hoved
som Børster paa det vrede Pindsvin. Men
hint Evighedens Dyb ei aabnes maa
for Kjød og Blod.“

Der er dog maaske intet Sted i dette Sørgespil, der Slægt efter Slægt har gjort et stærkere Indtryk paa Sindene, end Hamlets verdensberømte Enetale eller Monolog i 3die Akt. Nærmest er hans Ord, saaledes som de er motiverede i Dramaet, et Udtryk for den indre Splid i ham selv. Paa den ene Side staar hans Faders Aands Krav, at hevne hans unaturlige Mord og hans eget hellige Løfte om at bringe det for Dagen og at hevne det; paa den anden Side hans Sky for at være Hevnens Redskab mod sin egen Moder. Denne uhyre Konflikt lammer hans Vilje og sænker ham ned i en dyb Tungsindighed, som gjør ham Livet til en Byrde, han gjerne vilde kaste af; paa den anden Side fremstiller sig for ham Selvmordets Feighed og det evige Ansvar. Det er Menneskehedens gamle og dog altid nye Spørgsmaal: Er alt forbi i Døden? Skal ogsaa Sjælen blive til Intet, og med den alle Lidelser, Sorger og Synder?

Eller: Er Livet *her* kun en Drøm og en Skygge, mens *efter* Døden Livet først egentlig begynder? Er det sandt, at hvad vi her har saaet, skal vi hisset høste?

Digitized by Google

Er det kun et Skræmmebillede eller kun et Foster af en syg Fantasi, hint forfærdelige Ord om Ormen, som aldrig dør, og Ilden, som aldrig slukkes?

Men Hamlets Monolog har ogsaa en almen Gyldighed; dens Indhold sprænger den individuelle Ramme, som Dramaet giver den, og aabner os et Indblik i de tunge og mørke Tanker, der fører til den mest fortvivlede og grufulde Gjerning, et Menneske kan begaa, egenmægtig at forkorte sin Naadestid og med denne Synd at fremstille sig for Guds Dom.

„At være eller ei, — derom der spørges!
Er det vor Sjæl mer værdigt at den taaler
den vrede Lykkes Pileskud og Stenkast,
end at den væbner sig mod Sorgers Hav
og ved en Modstand ender dem? — Dø, sove —
— ei mer; og ved en Søvn at vide, at vi ende
den Sjæleangst, de tusend Lidelser,
som Kjød er Arving til — det er et Maal,
vi andagtsfuld maa ønske os. — Dø, — sove
— at sove — muligt drømme; (det er Gaaden!)
thi Drømmene, som i hin Søvn tør komme,
naar al vor jordiske Sorg vi har afrystet,
de byde os at standse; denne Tanke
er det, som Kummers Liv saa langt udspinder.
Hvo vilde slæbe Byrder
og sukke, stønne under Livets Tyngde,
hvis ei en Gru for noget efter Døden,
det uopdagede Rige, fra hvis Grændse
ei Vandrer kommer hjem, forvirrer Viljen,
saa heller vi den Kval, vi har, vil lide
end fly mod andre, som vi ikke kjende.
Saa gjør Samvittighed os alle feige;
Beslutningens medfødte Ungdomsvarme
dør i det kolde, syge Overlæg.
Og Foretagender af Marv og Kraft
ved denne Tanke vende sine Strømme
og miste Navn af Daad."

* * *

Kong Lear er i høiere Grad end maaske noget andet menneskeligt Digterverk en Illustration af de gud-

Digitized by Google

dommelige Ord: „Hædre din Fader og din Moder“ og: „Ravne skal udhakke det Øie, som spotter sin Fader, og som foragter at hænge ved sin Moder.“

Vistnok har Kong Lear syndet, idet han, bedragen af et udvortes Skin og af sin egen opblussende Heftighed, dødelig foruretter sin yngste ham saa dybt hengivne og ædle Datter Cordelia, medens han deler sit Rige mellem hendes onde Søstre og overvælder dem med Velgjerninger; — forsvaavidt er den Nemesis, der rammer ham gjennem de tvende, ældre Døtres Utaknemmelighed, fremkaldt af hans Uretfærdighed. Men dette kan ikke afvende Følgerne af disse Døtres unaturlige og oprørende Haardhed mod sin Fader og heller ikke formindske Vegten af hans Forbandelser. I de Ord, Kong Lear henvender til Goneril, har vi atter et af hine voldsomme Udbrud af en mægtig Pathos, som kun Shakspeare har at opvise:

„Hør mig Natur,
Kvæl dit Forsæt, hvis slig en Kvinde du vil frugtbar gjøre!
Led Goldhed ind i Moderlivet; lad aldrig
fra hendes visne Legem' udgaa
et Barn til hendes Fryd; men, skal hun føde,
da vorde det et Smertensbarn; det leve
dig til uhyre, unaturlig Marter;
det stemple Rynker i din Ungdomspande,
det grave Furer i dit Kind af Taarer,
det lønne al din Modersorg og Ømhed
med Spot og Spe, saa at du selv kan føle,
hvor saarere end Slangens Stik det smerter,
et utaknemmeligt Barn at eje.
Fader-Forbandelsens ulægelige Vunder
skal værke i dig gjennem Marv og Ben.
Græd end engang, I, gamle sløve Øine,
for denne Sag jeg river Eder ud
og kaster Eder med de spildte Taarer
paa haarde Stene, som I ville smelte.“

Paa Høiden af tragisk Kunst staar Scenen i 3die Akt, hvor Kong Lear ude paa den vilde Hede, uden Tag over Hovedet midt i Uveiret og Stormen, forladt

Digitized by Google

af alle undtagen af sin Hofnar, raser i Vanvid. Gjennem den Nat, der omhyller hans Forstand, og hvori hans Børns Utaknemmelighed har drevet ham ind, glimter frem sammen med Udbruddet af hans Vanvid de høieste og dybeste Tanker. Han ligner en Ruin af en fordums majestætisk Borg; i den forvirrede Tale er der Spor af en ædel og høitbegavet Aand; men Grundakkorden, som klinger gjennem det Hele, er den saarede Faderkjærligheds Smerte, den uhyre Krænkelse af Pieteten, der jager den gamle Fader med det sølvgraa Hoved ud i Stormen og Uveiret uden Ly og Tag.

„I Himlens Sluser og du stærke Storm, ras
til Taarne synke, Spir og Fløie knækkes,
I tankesnare Lyn, som splitte Ege,
svid af mit Haar, og du forfærdelige Torden,
slaa Jordens Kugle flak og flad, bryd sønder
Naturens Former, og fortær alt Stof,
hvoraf hin utaknemmelige Slægt udspringer!
Ei Regn, Storm, Torden, Ild er mine Døtre;
Eder jeg ei anklager for Utaknemlighed;
Eder jeg aldrig gav et Kongerige
og kaldte Eder aldrig Børn; I skylde mig ei Pligt,
og dog jeg kalder Eder Tjenersvende,
som i Forbund med to uhyre Døtre
nu rase mod mit gamle sølvgraa Hoved.
. . . . I dybt begravne Synder!
spræng Eders mørke Grav, og raaber til
de frygtelige Stevningsmænd om Naade!
Jeg er en Mand, mer syndet mod, end Synder."

* * *

Romeo og Julie, som Shakspeare skrev i sin første Manddomsalder, kan man kalde Kjærlighedens eller Elskovens dramatiske Høisang. Det er den middelalderste Romantik, til hvis Tolk den engelske Digter især i dette Drama har gjort sig, og som atter igjen i Begyndelsen af vort Aarhundrede her i Norden navnlig gjennem Ohlenschläger vandt saadan Magt over alle følsomme Sjæle.

Digitized by Google

Romeo og Julie, siger den tyske Shakspear-Granster Schlegel, er en Lovprisning af den uudsigelige Følelse, som løfter Sjælen til dens høieste Flugt; men Dramaet er tillige en tungsindig Elegi over denne Følelses Forgjængelighed.

Vistnok er det, man kalder „Forelskelsen," forgjængeligt; men Kjærligheden, den ægte Kjærlighed mellem Mand og Kvinde, er det ikke.

Forelskelsen er kun det naturbestemte Grundlag og er bestemt til at vige Pladsen for den sande og ægte Kjærlighed; denne er, som en anden Shakspear-Fortolker, Ulrici har sagt, det høieste og herligste, som et Menneske har; den er Kilden til al Sædelighed, al Skjønhed, al Storhed, paa denne den sande Kjærlighed hviler Ægteskabet, Familien, Hjemmet, Samfundet.

Det, som „Romeo og Julie" forherliger er nærmest „Forelskelsen," som paa mange Steder i dette Drama ogsaa har faaet det skjønneste Udtryk, som nogen Digter nogensinde har givet den; der er imidlertid ved Forelskelsen noget egoistisk, selvgodt eller hensynsløst, der sætter sin egen Lykke i Besiddelsen over alt andet, og som egenmægtigt vil fjerne alle Hindringer, selv med Krænkelse af den høiere sædelige Lov; saa er det ogsaa med Romeos og Julies Kjærlighed. Med sin dybe Sands for det Ethiske lader Shakspeare derfor Udviklingen blive tragisk. Den grændseløse Lidenskab bringer de Elskende til at løsrive sig fra Forældremagten og derved til at krænke en af Samfundets Grundlove. Ved Modgangen, Lidelsen og tilsidst Undergangen straffes Selvisktheden, og Digteren lader os ane, at den glødende Lidenskab, der knytter Romeo og Julie sammen, gjennem Prøvelsen lutres til den sande Kjærlighed, der er afstreifet Lidenskabens Urenhed.

Gjennem denne Lutrelsens Proces udfolder sig „Romeos ædle Mandighed, og Julies skjønne Kjærlighed" (Ulrici); Kjærlighed giver dem Kraft til at over-

Digitized by Google

vinde selv Dødens Skræk og saaledes aflægge Vidnesbyrd om Kjærlighedens Udødelighed.

Ved det første Syn af Julie slaar Kjærligheden som et Lyn ned i Romeos Sjæl.

„Det er min Elskte, det er min Udvalgte.
O, vidste hun, hun var det!
Hun taler, dog hun siger Intet;
— Intet? Jo, hendes Øje taler,
det skjønneste af Himlens Stjernepar
er bortsendt og har bedet hendes Øjne
at skinne; hendes Kinders Glands
bestjæmmer Stjernerne, som Dagens Lys
en Lampes Skin; fra hendes Øje strømmer
et Straalehav igjennem Luftens Rige,
saa Fugle synge, mene, det er Morgen.
Se, hvor sin Kind hun støtter paa sin Haand!
O, var jeg Handsken blot paa hendes Haand,
saa rørte jeg ved hendes Kind."

Julies Kjærlighed er ikke mindre varm og stærk; ved det første Møde giver hun den Udtryk i følgende, af den fineste Kvindelighed beaandede Ord:

„Min Ømhed er saa grændseløs som Havet,
saa dyb min Kjærlighed; jo mer jeg giver,
jo mer jeg har; thi begge har ei Ende!"

Af uforlignelig Skjønhed er den Scene i 3die Akt, hvor Romeo og Julie har sit sidste Afskedsmøde, efterat de er hemmelig ægtevieede af Munken Lorenzo, og efterat Romeo efter Tybalts Drab er bleven landsforvist.

Ulykken og Lidelsen har her afstreifet Kjærligheden det heftige, stormende og lidenskabelige og givet den et renere, mere sværmerisk og rørende Præg. Romeo og Julie er nu Mand og Hustru, men de maa skilles, maaske for stedse. Morgenen gryr alt: Tiden er omme, men de formaa ikke at rive sig løs fra hinanden. Her kjæmper Angsten for at skilles med Frygten for den Fare, der truer Romeo, hvis han bliver.

Digitized by Google

Julie.

„Vil du alt gaa? Det er jo langt til Dag,
det Nattergalen var, ei Morgenens Lærke,
som nylig strækkede dit bange Øre;
hver Nat den synger hist i Abildtræet;
tro mig, du Kjære, det var Nattergalen.

Romeo.

Nei, det var Lærken, Morgenens Herold,
ei Nattergalen. Ser du, Elskte, ei
i Østen de misundelige Striber
paa Bremmen af de lette Morgenskyer?
Nu — Flugt er Liv, men Venten bringer Døden.

Julie.

Tro mig, hin Glands er ikke Morgenrøden.
Det er ei Himmelblus fra Solens Aande,
der skal inat din Fakkelbærer være
og lyse paa din Vei, o vent endnu, før Du forlader mig.

Romeo.

Belan! hint Blaa er ikke Morgnens Øie,
det er ei Lærkens Slag, hvis Dirren fylder
den høie Himmelhvælving over os.
Glad venter jeg; uvillig vil jeg gaa,
Kom Død, velkommen, Julie vil det saa!
min Elskede, det er ei Morgengry.

Julie.

Det er, det er! o fly, min Elskte, fly!
Det Lærken er, som synger saa forskrækt,
i haarde Mislyd.
Man siger Lærkens Sang er sød og liflig;
ak, denne synger jo vor Adskedssang;
dens Røst dig ud af mine Arme river,
den kalder Solen op, og dig, min Sol, bortdriver,
fly, mer og mer forgyldes Bjergets Top,
og mer og mer vor Jammers Sol gaar op.

Hvis det var tilladt at anvende det bibelske Ord: „Kjærlighed er stærk som Døden," ogsaa om den Kjær-

Digitized by Google

lighed, der kan være mellem Mand og Kvinde, da maatte det være paa Romeos Smertes-Udbrud i Gravkapellet ved Julies Baare, hvor hun ligger i dødlignende Dvale.

„Min elskte Hustru!
Skjønt Døden suget har din Aandes Honning,
formaar dens Magt dog intet mod din Skjønhed;
du er ei overvunden; paa Kind og Læber
vaier Skjønheds Rosenfane,
og Dødens blege Flag er der ei plantet.
Hvor er du endnu skjøn; man skulde tro,
at Dødens Skygge kunde elske,
at denne Rædslens Konge her dig vil
beholde som sin Brud.
Her, her hos Døden vil jeg derfor blive,
hos Ormene, som ere dine Terner;
her, her vil jeg opslaa mit Fredspaulun
for Evigheden; her afryster nu
mit trætte Liv de vrede Stjerners Aag."

En af de merkeligste Karakterer i Shakspeares historiske Skuespil er Kong Richard den Tredie. I hele det rige Galleri af Personer fra denne ved politiske Storme og Lidenskaber saa oprørte Episode af Englands Historie, som Shakspeare fører frem, er der ingen, der vækker større Rædsel og Gru end Richard den Tredie; der falder ikke et eneste Lysstreif af Forsoning over denne mørke Skikkelse; han er et Indbegreb af alle onde menneskelige Lidenskaber, en Djævel i Menneskeskikkelse. Hans Udvortes svarer til hans Indre; det er merket med en skræk-indjagende Hæslighed. Stykkets kvindelige Furie, Dronning Margrethe, siger til ham:

„Du ligner hverken Fader eller Moder,
men kun en brændemerket vanskabt Uting
af milde Forsyn tegnet for at skyes
som Øglebid og giftig Slangebraad."

Om sig selv siger han:

mig Kjærlighed forsvor i Moders Liv,
at jeg dens blide Lov ei skulde følge,
min Arm Naturen skrumped lig en visnen Gren

Digitized by Google

og reiste paa min Ryg et hæsligt Bjerg,
hvor Grimhed sidder og mit Legem haaner.
. . . Og siden Himlen saa mit Legem danned,
lad Helvede da gjøre Sindet kroget.
Jeg har ei Brødre, ligner ingen Broder,
og Kjærlighed, kaldt af Graasfjægge himmelsk,
lad den hos Mennesker lig andre bo,
men ei hos mig; thi jeg mig selv er nok."

De drivende Kræfter i hans Karakter er en grændseløs Selvgodhed og en brændende Ærgjærrighed; har Naturen negtet ham anden menneskelig Lykke, vil han i al Fald herske over Mennestene og foragte dem.

„Da vor Jord ei anden Fryd mig giver
end den at herske, haane og nedtrampe
enhver af bedre Skabning end mig selv,
saa er min Himmel kun: min Drøm om Kronen,
og denne Jord jeg for et Helved regner,
indtil paa den vanskabte Krop mit Hoved
omslynget bliver af den gyldne Ring."

Og for at naa dette Maal skyr han intet Middel:

„Jeg smile kan og myrde, mens jeg smiler,
med hyklet Taare mine Kinder væde;
jeg Taler spille vil saa godt som Mester,
bedrage flere lumsk end selv Ulysses;
lig Proteus mig forvandle til min Fordel
og tage onde Machiavel i Skole.
Alt dette kan jeg; jeg skal Kronen vinde,
ja, sad den høiere; jeg skal den finde."

Der er ingen Forbrydelse, han ikke begaar. Alle, der staa mellem ham og Thronen, lige til værgeløse Børn, lader han snigmyrde, Kvinders Ære træder han under Fod. Han er en Mester i Hykleriets Kunst, en født Skuespiller, der kan føre Lidenskabens Sprog, mens hans Hjerte er koldt som Is og haardt som Staal, som skuffende kan spille den angrende og bodfærdige Synder og tale fromt og gudfrygtigt, medens han ruger over nyt Forræderi og nye Forbrydelser.

Det er utvivlsomt Shakspeares Hensigt gjennem

Digitized by Google

Richards Karakter-Udvikling at vise, hvorledes et Menneske kommer til religiøs og moralsk Forhærdelse; men han lader os ogsaa kaste et Blik ned i den Fortabelse og den Afgrund af haabløs Fortvivlelse, der tilsidst, naar Guds Taalmod er udtømt, og Gjengjældelsens og Dommens Time er kommen, griber den Forhærdede allerede her, som Forbud paa, hvad der venter ham hisset.

Natten før Slaget ved Bosworth, der skiller Richard ved Liv og Krone, aabenbare sig for ham i en Drøm eller Vision Aanderne af alle dem, han har myrdet, varsle hans nærforestaaende Død og udtale grusfulde Forbandelser over ham. Forvildet og forfærdet af disse Syn farer Richard op af sit Leje og bryder ud i den berømte Slutnings-Monolog, der med ryslende Sandhed maler den fortabte Sjæls Angst, hvor ingen Straale af Haab lyser.

„Samvittighed, du feige, du forfærder!
Blaat Lyset brænder; det er døde Midnat.
Hvad frygter jeg? mig selv? jeg er alene!
Og Richard elsker Richard; — jeg er jeg.
Er nogen Morder her? nei; jo, jeg er en!
saa flygt! — Flygte fra mig selv! hvorfor?
for Hevnen! Hevnen paa mig selv?
Jeg elsker jo mit eget Selv; hvorfor?
Mon for det Gode, jeg har gjort mig selv?
nei, nei, jeg hade bør mig selv
for hadefulde Gjerning mod mig selv!
Thi min Samvittighed har tusind Tunger,
hver Tunge bringer frem en særskilt Klage,
hver Klage mig fordømmer som en Niding,
Meneb, ja Meneb af den værste Art,
Mord, grusomt Mord, Mord efter Mord
og alle Synder, Synd af alle Slags
til Skranken trænge, raabe: Skyldig, skyldig!"

I disse indledende Bemerkninger om den Shakspeare'ske Digtning kommer jeg endelig til et Punkt, der er af den største Betydning, naar det gjælder at forklare den enestaaende Indflydelse, som den har havt og har over Gemytterne.

Digitized by Google

Shakspeare traadte frem i en i verdenshistorisk Henseende stærkt bevæget, ja i den aandelig maaske stærkest bevægede Tid, som nogensinde har været, i et aandeligt Vaarbruds Tid, da de i Middelalderens lange Vinter slumrende Spirer brød frem med uimodstaaelig Styrke.

Dette store og merkelige Omslag skyldes først og frem Reformationen. Gjennem de folkelige Oversættelser paa Modersmaalet af den hellige Skrift, der ved den nylig tilgodegjorte Bogtrykkerkunst blev tilgjængelig for Alle, gjennem den dybe Inderlighed og glødende Iver, hvormed Kristendommen forkyndtes baade af Læg og Lærd, vaktes en religiøs Bevægelse, der i Renhed og Styrke kunde maale sig med den i Grundlæggelsens og den første Kjærligheds Tid. Kristendommen hævdede sig atter som den Magt, der overvinder Verden, den evig unge og foryngende; vistnok for den frem som et Stormveir over Samfundene og brød ned det gamle og udlevede, men den var tillige som den milde frugtbargjørende Regn over det golde og fortørkede, som efterlader en levende og rig Vegetation.

Aldrig har der vel været nogen Tid, da Menneskelivets store og evige Spørgsmaal i den Grad beskjæftigede Aanderne, som da. I Følge med det nyvakte religiøse og sædelige Liv kom en ny Interesse for Videnskab, Poesi og Kunst. Det 16de Aarh. er ikke alene Luthers, Calvins og Zwinglis, det er ogsaa Michel Angelos, Rafaels, Tassos, Shakspeares Aarhundrede.

Fornemmelig var det i England, at de Kræfter, der rystede Europa i dette Aarhundrede, og fremkaldte saa mange Nydannelser, stødte sammen og udkjæmpede sin Kamp. Her var alle Betingelser tilstede til en kraftig Vext for Reformationens Udsæd; her havde Protestantismen under Dronning Elisabeth seiret over Katholicismen; her mødtes gammel, hævdet politisk Frihed med et kraftigt og rigt bevæget Folkeliv; her var der en Fortid, rig paa de mest vexlende historiske Begivenheder, paa

Digitized by Google

Romantik og Heroisme, som gav et vidt Felt baade for Historikeren og Digteren. Aldrig kunde en Shakspeare fødes til en mere beleilig Tid og paa et mere beleiligt Sted.

Af begge har derfor hans Verdens- eller Livsanskuelse faaet sit uudslettelige Præg. Spørges der om, hvilket dette Præg er, da maa Svaret utvivlsomt være: Det er Reformations-Aarhundredets dybe, inderlige, i Kristendommen bundende Livssyn. Det er ikke den hedenske Oldtids mørke, i Grunden fortvivlede Betragtning af Skjæbnen, den urokkelige, haarde, for Menneskenes Lidelser blinde, døve og utilgjængelige, hvor den menneskelige Frihed er som Bølgen, der knuses mod Klippen; men det er den kristelige, hvor det er den levende Gud, som styrer Menneskenes Skjæbne, vistnok med Retfærdighed, men ogsaa med Kjærlighed, ja som overfor den Angrende og Bodfærdige er den uendelige Barmhjertighed. Selv over de mørkeste og mest tragiske Billeder, som Shakspeare maler, hvælver sig den guddommelige Retfærdigheds straalende Himmelbro, der paa samme Tid oplyser, forklarer og forsoner, forener Himlen med Jorden, Tiden med Evigheden i eet vidunderligt, stort, frigjørende og opløftende Syn.

Blandt de mangfoldige Steder, som her kunde anføres, skal jeg indskrænke mig til at meddele nogle, der især er egnet til at vise Shakspeares dybe og skjønne, man kan sige barnlige Pietet ligeoverfor Kristendommen.

I 1ste Akt, 1ste Scene i „Hamlet," siger Høvdingen Marcellus, idet han henspiller til den gamle Tro, at ved det første Hanegal om Morgenen forsvinde de Afdødes Aander, der gaa igjen om Natten:

„Man siger, naar det lakker ad den Aarstid,
hvori vor Frelsers Fødsel helligholdes,
hin Morgenens Fugl skal synge hele Natten,
og da — der siges — tør ei Gjenfærd gaa;
sund Natten er, ei Trolddom rammer,
saa hellig og saa naaderig er Tiden."

Digitized by Google

I „Romeo og Julie, hvor Julies Forældre udbryde i trøstesløse Klager over hendes Død, siger Munken Lorenzo:

. . . . „Smertessfrig ei Smerten mildne!
Den fagre Pige eied I kun halvt
med Himlen; nu har Himlen hende hel;
I kunde ei bevare Eders Del for Døden,
Himlen bevarer nu sin Del i evigt Liv.
Ophøie hende, det var Eders Himmel,
nu græde I, da hun i Himlen er.
Bedst gift den Brud, som ung faar Himlens Brudekrone!
Stands Eders Graad! Strør Eders Rosmariner
paa dette fagre Lig.
Naturen fordrer Graad, naar Sorgen saarer,
men Haabet smiler ad Naturens Taarer."

I „Kjøbmanden fra Venedig" forherliger Shakspeare den skjønne religiøse, ægte kristelige Tanke, at det ikke er Retten, men Naaden, den frie guddommelige Naade, som alene kan frelse Menneskет.

„At tvinges er ei Naadens Egenskab;
den dryppер som den milde Regn fra Himlen
til Jorden; dobbelt den velsignet er;
velsigner den, der giver, den, der tager,
er mægtigst i den mægtigste; den pryder
Monarken paa hans Throne mer end Kronen.
Sceptret den timelige Magt betegner,
men Naaden overstiger Sceptrets Vælde.
Den er Guddommens eget Kjendetegn,
og jordisk Magt da kommer Himlens nærmest,
naar Naade krydrer Retfærd."

I det fine og dybsindige Stykke „Lige for Lige" lægger Shakspeare i Isabella's Mund selve Kristendommens Grundtanke, Reformationens Kjærne og Stjerne, alle bange og ængstede Samvittigheders Tilflugt og Trøst:

„Alverden var hjemfalden til Guds Vrede;
men Han, som kunde lade Straffen ramme,
gav os Forsoningen. Hvor gik det Eder,
hvis Han, som Dommen holder i sin Haand,

Digitized by Google

Jer dømte, som I er? Betænker dette, og Naaden vil paa Eders Læber aande med Barnets Uskyld."

Der klages, og det visselig ofte med Grund, over vore Dages saakaldte realistiske og Problemdigtning, at den kun efterlader Tomhed og Lede; man føler sig der omgiven som af en uren, klam og lummer Atmosfære.

Anderledes derimod virker Læsningen af Shakspeare; paa de Høider, hvor han fører os op, føler man sig aandelig styrket, beriget og frigjort; det er, som man indaander Fjeldets friske og rene Luft og føler sig Himlen nærmere.

Vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr*).

Ved M. J.

V.

Koen og Oxen.

Af alle Husdyr skulde kanske Hornkvæget, Koen og Oxen, særlig vække vor Interesse, da disse Dyr utvivlsomt har indtaget en overmaade vigtig Plads i vore egne Forfædres Historie, vigtigere end de fleste andre Dyr. Hos de ariske Folk var omtrentlig hver Mand Kvægrøgter. Ligesom hos Kafferne og Damarafolket i Sydafrika nutildags dreiede alle deres Tanker sig om Hjorderne. Dette kan sees ogsaa af det gamle Sprog Sanskrit, idet dette Sprogs Ord for Konge op-

*) Efter Dr. Louis Robinson.

Digitized by Google

rindelig betyder „en flink Hyrde." Ordet for en Forsamling eller for Mødestedet for en Kongres var det samme som for en et Fjøs (eller Indhegning). En Soldat var „en, som kjæmper for Hjorden." Det kan se ud som om de ikke agtede noget andet i Værden værd at herske over eller at tale om eller at kjæmpe for. Professor Max Müller hidleder Ordet Datter fra det gamle Udtryk for en Budeie. I de gode gamle Tider har de øiensynlig ikke taget nogen Notits af unge Damer, som ikke har til en vis Grad af Fuldkommenhed forstaaet at skjøtte Kreaturerne.

Koen eller Oxen var gjennem lange Tider den gjældende Værdibestemmelse. Alting lige fra en ny Kjortel til en ny Hustru blev værdsat til saa og saa mange Kjør. I de forskjellige moderne Sprog er flere af de Ord, som henpeger paa Penge og Værdier, afledede fra gamle Ord for Kvæg. Men vi vil her ikke gaa nærmere ind paa dette, kun søge — i Lighed med vore tidligere Artikler om Husdyrene — at finde Oprindelsen til enkelte af de mest eiendommelige og værdifulde Træk hos vort Hornkvæg.

Dette nedstammer fra mindst to vilde Varieteter, den ene, Bos primigenius eller Urus, var et prægtigt Dyr af Størrelse som Elgen og med uhyre Horn. Disse Dyr beboede sandsynligvis de mere aabne, parklignende Landskaber og myrlændte Sletter, der kun var sparsomt bevoxede med Trær. Thi Hornenes Størrelse passede ikke for Livet i tætte Skove. I Northumberland i Chillingham Park har man en Art hvide Kjør, som antages at stamme fra denne vilde Varietet.

Den anden, Bos longifrons, var meget mindre og havde korte Horn. Disse Dyr havde sandsynligvis sit Opholdssted i Skove med aabne græsbevoxede Pladse, hvor de græssede sammen med Raabukken og Hinden.

Enkelte Naturforskere antager, at en anden vild Art, Bos frontosus, ogsaa maa henregnes blandt det

Digitized by Google

moderne Kvægs Stamfædre, særlig da for det norske Kvægs Vedkommende.

Tidligere benyttede man sig langt mere almindelig af Oxens Styrke end nutildags. I enkelte Lande og Dele af Lande, som f. Ex. i Southdown-Distriktet i England, bruges endnu Oxer til at pløie og harve med, prægtige sorte Dyr, som gaar i „Beite" sammen. I Amerika har man nu afskaffet Trækoxen og foretrækker overalt den vakre Hest; men de første Plougfurer i de forenede Stater jomfruelige Jordbund blev trukne af Kreaturer, som Emigranter havde ført med sig.

Til at trække Tømmer er Oxen særlig skikket. Dens taalmodige Temperament og Styrke gjør, at den passer bedre for dette Arbeide end den raske, ømfindtlige Hest. I Frankrig og nogle andre europæiske Lande holder den, naar det gjælder tungt Arbeide, endnu Hesten Stangen, og hos de træge Østerlændinger, hvor man aldrig har benyttet den svære Træk-Hest, er det Oxen, som maa til saavel ved Jordarbeidet som ved Korntærskning.

I Sussex og tildels i Ny-England bruges endnu den gamle Form af Sæletøiet (Aaget), som lader Tyngden hvile paa den øverste Del af Nakken. I Frankrig og Tydskland bliver Aaget vanligen fæstet til Hornene og Panden, saaledes at Dyrene trækker Byrden med Hovedet.

Humane Folk, saavel i England som i Amerika, har fundet denne primitive Art Sæletøi barbarisk og har bestemt „Kraven" og Brystremmerne til Sæletøi for Oxen. Jeg vil søge at vise, at disse velmente Forsøg til en Forbedring fremkaldtes ved en Misforstaaelse saavel af Dyrenes Livshistorie som af deres Vaner, og derfor ikke egnede sig for de Skabninger, hvis Vel disse Godtfolk mente at ophjælpe.

Hvilke var nu de naturlige Omstændigheder, som hos det vilde Kvæg fremkaldte den Styrke, som Menneskene har fundet saa brugbar? Tildels maa den ligesom Hestens Hurtighed og Udholdenhed tilskrives langvarige Kampe med rovlystne Fiender. Det svagere og

Digitized by Google

mindre Kvæg vilde selvfølgelig lettere falde som Bytte, end det større og stærkere. Men vi vil finde den væsentlige Grund i den Omstændighed, at der altid stod en fortvivlet Kamp om Mesterskabet mellem de rivaliserende Oxer indbyrdes, idet der stredes om, hvem som skulde herske over Hjorden. I disse Kampe blev naturligvis den Stærkeste og mest Energiske Seierherre. Der var i Almindelighed mere Spørgsmaal om Tyngde og Styrke end om Behændighed; thi Oxen kjæmper ved at lægge al sin Tyngde til og støde Modstanderen med Hornene. Der er ingen Tvivl om, at Ur-Oxens massive Forpart udvikledes ved den Vane at bruge sig selv som et Projektil, hvorved den forjog Rivalen og opkastede sig til Hersker. Men den almindelige Oxe hylder en anden Angrebsmethode. Han forsøger at faa kastet Modstanderen op i Luften, og naar han har at gjøre med en Fiende, som veier mangfoldige Skippund, saa kræver dette betydelig Styrke i Nakken.

Nu er det juist denne selvsamme Kraft, som udfordres til den indbyrdes Krig, der gjør Oxen saa nyttig i det fredelige Agerdyrkningsarbeide. Menneskene har endnu ikke stukket sit Sværd i Plaugfuren, men Oxen har gjennem flere Tidsaldre bøiet sin muskuløse Nakke, ved hvis Hjælp han pleiede at overvinde og forjage sine Fiender, under det Aag, som trækker Plaugen. Det er ganske forbausende, hvor stærk Nakken er ogsaa hos den svagere Del af Hornkvæget. Jeg har seet en ung slank Jersey-Kvige kaste en stor Støbejerns-Bøtte i Veiret med Hornene saa let som om det kunde været en Thekop. Det kan da synes som om den franske Bondes Maade at fæste Draget til Oxen paa skulde være den mest hensigtsvarende, og at de nyere velmente Forslag er mindre heldige.

Det gammeldags Aag, som hviler paa Høiden af Nakken, er et Slags Middelvei. Det er bedre end Brystremmerne, men ikke saa godt som det lettere Aag, der slutter sig om Panden og den anden Del af Hornene;

Digitized by Google

Naturen har selv ved Hovedets og Nakkens Bygning bestemt Oxen til at „støde, drive fremad," og da nu det at trække er idelig Stød fremad med noget vedheftet, saa kan man være temmelig sikker paa, at dette, at hefte Byrden ved Nakken og Hornene, er den bedste Maade at trække Læsset paa for Oxebeitet.

* * *

Hvoraf kommer det, at Koen er os saa overordentlig nyttig og kan yde os rigelige Mængder af Melk?

Svaret er dette: Fordi den oprindelig er et Skovens Dyr, som ofte maatte forlade sin Unge og vandre langveis efter Føde. Det vilde Kvæg gjemmer sine unge Kalve i Krattet. Ulig Føllet har Kalven ingen kraftig Bevægelsesevne, den kunde derfor ikke følge Moderen, naar hun drog til de rigt græsbevoxede aabne Pladse i Skoven. Den diende Kalv kunde altsaa ikke faa sit Maaltid, naar den følte Trang til det, saaledes som Føllet, der aldrig er borte fra Hoppen. Kalven maatte vente, til Moderen kom tilbage. Men denne Ordning gjorde det ogsaa nødvendigt, at Koens Yver (Jur) kunde opbevare en hel Del Melk, som langsomt samlede sig i de Timer, den var borte fra Kalven. Heraf den store „Sæk" som altid udmerker en god Melkeko, og heraf ogsaa den vigtige Kjendsgjerning, at Koen holder Melken tilbage i Yveret, indtil Budeien kommer for at melke den.

Den Vane at „drøvtygge," som udmerker Kjør og andre græsædende Dyr, fortæller os det samme. De fik ikke Tid til at fordøie Græsset, naar de var ude for at søge Føden, men var nødte til at indtage saa stort Forraad som muligt i saa kort Tid som muligt, nemlig medens de vidste sig nogenlunde sikre for vilde Rovdyr. Naar de saa havde indtaget sin Portion, trak de sig tilbage til sine trygge Gjemmesteder og lagde sig ned for i Ro og Mag at kunne tygge Drøv.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkevennen

redigeret af H. Lassen og udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillægget **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Folkelæsning

udgives af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grej Fremstilling af et eller andet almeninteressant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig **Pris** og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Aviskioster, ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner **Oktavsider** populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

NOV 6 1897
LIBRARY
VII 3
Minot fund

Folkevennen.

Udgivet

af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Ny Række.

En og tyvende Bind. 3die Hefte.

Christiania.

Grøndahl & Sons Bogtrykkeri.

1897.

Digitized by Google

Indhold:

	Pag.
Minder fra Nordland. XI.	161
Abbedens Gave	181
Fra Ny-York	189
Vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr. VI.	194
Gudsdomme	206
Kuba. I.	227

Som Tillægshefte til Folkevennen for 1894 er udkommet:
I de fremmede Havne. Billeder fra Sjømandsmissionen.
Anden Række. Af Birger Hall, forhenv. Sjømandspræst.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aargangene	1869—96	med Tillægshefter	for Kr	27,00
—	1877—96	= —	= „	20,00
—	1880—96	= —	= „	17,00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00 og 25.00.

Digitized by Google

Minder fra Nordland.

XI.

Lidt om den religiøse Bevægelse i Kautokeino i Begyndelsen af 50-Aarene.

Jeg erindrer saa godt som det var idag, hvilken Bestyrtelse og Forfærdelse, der greb os, da Beretningen naaede os om Ugjerningen i Kautokeino i Høsten 1852. Vi havde nok længe vidst, at der paa enkelte Steder i Finmarken, og da særlig i Kautokeino, var en stærk religiøs Bevægelse blandt de nomadiserende Lapper, og at denne tildels skulde have artet sig noget skjævt, men dels var en saadan Foreteelse intet usædvanligt i de Aar, især i de nordlige Egne af Landet, dels antog man, at det skjæve og usunde i den var en hel Del overdrevet af Modstanderne, og da især af dem, der gjerne vil se noget sværmeriskt og usundt i enhver aandelig Bevægelse. De af Stiftets Geistlighed, der stod venligsindet ligeoverfor det Liv, der var begyndt at røre sig hist og her i Stiftet, saaledes den nidkjære og varmhjertede Biskop Juell, der gjorde flere Reiser hen til denne afsidesliggende Fjeldbygd og endog havde lært sig Lappisk for at kunne tale til og med Folket i deres eget Sprog, følte sig forvissede om, at den aandelige Bevægelse, der havde grebet en Del af dette Folk, vilde blive det til Velsignelse, naar den kunde ledes i det rette Spor.

For at man nogenlunde skal kunne forstaa, hvorledes det kunde ske, at Bevægelsen paa dette Sted kunde udskeie saa sørgeligt, skal jeg, dels efter Mænd, der havde levet

Digitized by Google

og virket iblandt Lapperne, dels efter hvad jeg selv kjender til dette Folk, forudskikke følgende:

Kautokeinos Præstegjælds Befolkning bestod dengang, og det samme er vel endnu Tilfældet, for allerstørstedelen af Fjeldfinner (nomadiserende Lapper), der ingen faste Boliger har, men vanker omkring fra Sted til Sted med deres Renhjorde, der er deres eneste Eiendom, og hvoraf de leve; af Renens Kjød og Melk (som de tilbereder til Ost) ernære de sig, med dens Hud klæde de sig og for den tiltusser Finnen sig sine øvrige faa Fornødenheder. Om Vinteren opholder de sig paa Fjeldsletterne omkring Kirkestedet i en vid Kreds og kan da paa sine Vandringer ofte fjerne sig en 9 Mil fra dette, ligetil Karesuando i svensk Lapmarken og endnu længere, for i de ublide Vintermaaneder at søge Ly i de mere skovrige Trakter og for at finde tilstrækkelig af Renmose for deres Hjorder. Om Vaaren trække de vestover til Egne nærmere Sjøen, for saa sidst paa Sommeren igjen at drage til sine Fjeldvidder. Det er dog ikke Lapperne selv, men deres Rensdyr som bestemme disse to aarlige Hovedvandringer. Saaledes som Kautokeino-Finnerne tilbringe Livet er det ogsaa Tilfældet med Fjeldfinnerne andre Steder, dog med den Forskjel, at de længere syd paa, saasom i Nordland, opholde sig ved Sjøen om Vinteren, men drage tilfjelds om Sommeren for at undgaa den besværlige Myg.

At dette afsondrede Liv i disse stille Fjeldørkener, som dette Folk i umindelige Tider har ført, maa have havt Indflydelse paa, ja saa at sige præget ikke blot deres Karakter, men deres hele Naturel, kan vel med Sikkerhed antages. Disse øde vide Fjeldstrækninger, hvori Lappen fra lidet Barn af færdes, og hvis uendelig Ensformighed og dødlignende Stilhed gjør et saa eiendommeligt Indtryk paa Sindet, kan ikke andet end virke paa dette saa fantasirige Folk og give dem dette egne Træk af Modtagelighed for overnaturlige Indtryk, der igjen leder til, at de langt mere end Andre hendrages

Digitized by Google

til alt, hvad der lyder vidunderligt og hemmelighedsfuldt, og som kan sætte Indbildningskraft og Følelse i Bevægelse. Fjeldfinnen ligner i dette som i saa mange andre Stykker et Barn, der ikke er istand til at reflektere over hvad det hører eller ser. Pastor Stockfleth siger ogsaa om dem, at der hos hele Finnefolk findes en Blanding af Barnets og Mandens Egenskaber, en dybere Følelse for det Aandelige, men ogsaa Barnets Sorgløshed; hvad den kommende Dag maatte bringe, volder Folket ingen ængstende Bekymring; det lader hver Dag have nok i sin egen Plage; Barnets fromme Enfoldighed og barnlige Tro, dets hele elskværdige Barnlighed udmerker den ufordervede Fin. „Men," lægger han til, „Folkets Modtagelighed og Godtroenhed kan jo vistnok let gaa over til Lettroenhed, dets Sorgløshed til Letsindighed."

Men der er ogsaa et andet Træk hos dette Folk, hvori det ogsaa ligner Barnet, men vel at merke det Barn, som har faaet Lov til i et og alt at raade sig selv. Dette frie og ubundne Liv fra den tidligste Barndom, hvor ingen Grændser stænger, hvor han kan vælge sin Plads efter Ønske, og hvor han saa kan gjøre og lade som det behager ham, saa at han i et og alt er sin egen Herre, dette leder saa let til en Selvraadighedens Aand, der saa ofte ytrer sig, naar den borgerlige Lov med sine Krav træder dem i Veien. Selv Barnet har hos dem neppe Begreb om noget saadant som Lydighed, da ogsaa de fra Smaa af er vante til at raade sig selv. Naar saa hertil kommer, at den præstelige Betjening i al Fald i Kautokeino i saa mange Aarrækker havde været liden, idet Præsten kun har opholdt sig der i 2 Maaneder af Aaret og ofte ikke saalænge engang, og dette paa den Tid af Aaret, da Finnerne med sine Renhjorder var længst borte fra Kirkestedet, saa vil man nok kunne skjønne, at Paavirkningen fra denne Side ikke kunde blive synderlig stor, og det saa meget mere som den Smule Undervisning, der meddeltes dem, saavel i som udenfor Kirken, løb i et for dem

Digitized by Google

uforstaaeligt Sprog, saa at Tolk altid maatte benyttes. Først i 1852 fik Kautokeino Menighed sin egen Præst, der kunde tiltale Lapperne i deres eget Sprog.

Den merkelige religiøse Bevægelse*), især blandt Kautokeino-Lapperne, som vi nu skal fortælle om, var dog ikke, som man skulde tro, udgaaet fra den aandelige Vækkelse, som i Begyndelsen af 50-Aarene gik over en stor Del af vort Land. Allerede i Begyndelsen af Aaret 1845 viste der sig Tegn til en aandelig Bevægelse i Kautokeino. Denne skrev sig oprindelig fra det nærmeste svenske Nabosogn Karesuando, hvor den bekjendte Læstadius dengang var Præst. Denne nidkjære Mand, hvis religiøse Anskuelser dog var noget egne, søgte af alle Kræfter ved de skarpeste Prædikener og paa andre Maader at paavirke sin Menighed, der ligesom i Kautokeino væsentlig bestod af Lapper, og ivrede ved sine Tordentaler mod de ogsaa i Karesuando herskende Laster, navnlig Drukkenskab og Rentyveri. De Kautokeino-Finner, som hver Vinter færdedes i Karesuando, bragte snart Underretning til sine Sognefolk om disse merkelige Prædikener og om den Opsigt og Bevægelse, de var begyndt at vække derstedes. Andre reiste nu ogsaa derhen for at se og høre, hvad der gik for sig. Dette havde endnu ingen videre Følger. Men nu ankom i Vinteren 1847 6 Mennesker, 3 Finner og 3 Kvæner, til Kautokeino, udsendte, som de sagde, af Læstadius for hver at prædike Omvendelse. Læstadius pleiede nemlig at indsamle Penge for — som han i sit Billedsprog udtrykte sig — „at kunne sende Hunde ud for at gjø." Ogsaa Præstens Datter fulgte med, hvilken dog ikke skulde prædike i Kautokeino, men i Alten for dem, der ikke forstod Lappisk eller Kvænsk, medens de andre 6 forblev i Kautokeino.

*) I efterstaaende kortfattede Skildring af denne har jeg væsentlig søgt Oplysninger i daværende Sognepræst Hvoslefs Indberetning om Tilstanden i Kautokeino indtil Høsten 1851, da Stockfleth ankom. Ligesaa Stockfleth „Mine Missionsmesser i Finnmarken."

Digitized by Google

Dette var paa den Tid af Aaret, da Kautokeino var uden Præst. Hvor man vilde høre paa dem, der lagde de fornemmelig an paa at bringe sine Tilhørere i Skræk ved med glødende Farver at udmale for dem de Fordømtes Pinsler i Helvede og foreholde dem det skammelige og ugudelige i deres hidtil førte Levnet i Drukkenskab, Rentyveri og Utugt. Enkelte begyndte ogsaa snart at give Afkald paa Brændevinet og føre et andet Liv, i alfald i det Ydre, end før, og forsaavidt har jo Begyndelsen af deres Virken i Kautokeino gode Frugter; men Feilen var, at de rettede sine Opvækkelsestaler næsten udelukkende mod det Ydre, de aabenbare Laster, medens de lod Hjertet med dets dybe Fordærvelse, men tillige dets Frelsetrang saagodtsom uberørt. For at støtte sine Formaninger oplæste de Stykker af Læstadius's Prædikener, som de havde ladet afskrive, og som enkelte af dem havde lært sig til at læse. Derefter pleiede de affordre Tilhørerne en Erklæring, om de ansaa Prædikanterne for Guds Børn og altsaa berettigede til at tale som de gjorde. De, der afgav en saadan Erklæring, maatte da knæle ned paa Stedet og bede Guds Aand om Syndserkjendelse. Derpaa skulde de skrifte deres Synder for at bevise at deres Bøn var hørt og at de havde faaet denne Syndserkjendelse. Under dette Skriftemaal, som Prædikanterne selv ledede ved sine Spørgsmaal, betjente disse sig ofte af det hos Lapperne saa hyppig anvendte Billedsprog, og et af de første Spørgsmaal var da sædvanlig: hvor mange Børn (Synder) har du? og hvilke er deres Navne? Der fordredes da visse udvortes Tegn paa Anger, saasom den skiftende Ansigtsfarve, Blikket o. s. v. Aflagde nu nogen ogsaa sine udvortes Synder, erklæredes han for gjenfødt og maatte da gjøre Rede for i hvilket Øieblik dette var foregaaet, og hvorledes det var gaaet til, og om han under dette havde følt sig baade med Legeme og Sjel i Luerne og derpaa i Himlen, og der i Aanden faaet Forvisning om, at han var

Digitized by Google

et gjenfødt og benaadet Guds Barn. Efter at have bestaaet denne Prøve fik de Befaling til at prædike.

Efter at have arbeidet en Tid reiste disse 6 Prædikanter, men kom tilbage i Vinteren 1848 og var nu, som de mente, komne et langt Stadium længere frem, idet de nu var iførte Christi Retfærdighed og kunde saaledes optræde med større Magt og Myndighed. Saavel Sorgen over Synden som Glæden over Syndsforladelsen skulde nu aabenbare sig tydeligere end første Gang. Ligesom Syndesorgen ytrede sig ved Graad og Stønnen, saa skulde Glæden vise sig ved Latter, Dansen, Hoppen og Springen. Dette var begyndt i det svenske Naboſogn, hvor et Øienvidne forsikrede, at efter en Altergang jublede, dansede og omfavnede man hinanden ved Alteret af Glæde over at være bleven delagtig i Sakramentet; og den, der kjender lidt til de barnlige, letbevægelige Stemningsmennesker, Finnerne, der aldrig er vante til at lægge noget Baand paa sine Følelser, vil ikke finde det saa underligt, at noget saadant har været Tilfældet.

I Kautokeino ytrede dette sig dog endnu kun svagt, men blev senere mere almindeligt. Forøvrigt var alt endnu roligt; man læste flittigt i de nu erholdte finske Bøger, endog ældre Folk, som først maatte lære sig de latinske Bogstaver. Man talte med hverandre om Nødvendigheden af at vaagne op af Syndens Søvn; Antallet af dem, der aflagde Brændevinsdrik og Rentyveri, forøgedes, og en Forandring til det bedre syntes at ville indtræde, og dette vilde visseligen ogsaa bleven Tilfældet, havde man haft en sprogkyndig Præst, der havde forstaaet og villet lede Bevægelsen. Dette bestyrkes man ogsaa i, naar man læser hint næsten, rørende Brev til Pastor Stockfleth*) som Finnerne dikterede Kand. theol. Lassen, der i denne bevægede Tid opholdt sig i Kautokeino for at studere det lappiske Sprog. Brevet, som Lassen efter Lappernes Diktat nedskrev Ord for Ord

*) Stockfleth var paa denne Tid endnu i Kristiania.

Digitized by Google

paa Lappisk, lyder efter Stockfleths ordrette Oversættelse saaledes:

„Du naadige Lærer og Sjæleførger! Kautokeino Menighed har syntes godt om Stockfleths Bøger. Vi takke dig at have oversat Bøger i vort Sprog, og vi bede dig fremdeles ved Guds Bistand, om det er muligt, da at skaffe os hid Salmebøger, som benyttes i Kirken. Vi ønskede, dersom det var muligt, en i Finsk kyndig Præst, som kunde prædike uden Tolk. Vi har levet vel, hvad Legemet angaar, siden du sidst var her. Ved Guds Naade er det skeet, at vi har begyndt at fornemme det syndige Levnet, i hvilket vi hidtil har vandret, og med Guds Naade ville vi med Ydmyghed ty til Gjenløseren. Vi længes efter at se dig igjen, om det var muligt. Hele Menigheden frembringer mange Hilsener."

I et Efterskrift havde Finnerne anmodet Lassen om at tilføie, at de havde aldeles afskaffet al Brændevinshandel og Brændevinsdrik i Kautokeino. Saaledes lyder Finnernes gjentagne Bøn om en sprogkyndig Præst, men Kautokeino var baade denne og følgende Vinter uden al præstelig Betjening.

Under saadanne Omstændigheder var der desværre Grund til at befrygte, at det vilde tage en forkjert Retning. Prædikanterne reiste, efter at der var opstaaet Strid iblandt dem og deres Disciple om Syner og Drømme, som endte med, at de gjensidigen fordømte hinanden til Helvede; de kom ikke mere tilbage, men deres i mange Stykker fra Skriften afvigende Lære bar ikke udelukkende gode Frugter. Der lærtes saaledes, at Forvisningen om Barneretten i Guds Rige skulde alene grunde sig paa de af Aanden virkede indre Rørelser og Fornemmelser, uafhængige saavel af Sakramenterne som af Guds Forjættelses Ord. Den Ydmyghedens og Selvfornægtelsens trange Vei, som Herren henviser til for dem, som vil følge ham, kom man saaledes mere og mere bort fra. Man mente nu, at de indre Rørelser

Digitized by Google

altid var bevirkede af Guds Aand, „Aanden," og af disse lod de sig føre og styre.

Den følgende Vinter begyndte de egentlige Udskeielser, idet Nogle begyndte at kalde sig hellige og retfærdige i den Forstand, at de nu var ganske syndefri; i det høieste stak Syndigheden endnu kun i de udvortes Lemmer; Hjerket havde intet at gjøre dermed, medens andre viste den ligesom ud for sig. Fra nu af, siger Hvoslef i sin senere Indberetning, gjorde Hovmod, Hykleri og andre dermed forbundne Udvæxter større og større Fremgang. Lysten til at læse og omgaaes med Guds Ord ophørte. Løsenet blev nu Aand, Aand! og kun Aand. Saaledes gik det da stadigen mere og mere i sværmerisk Retning med de stakkels saagodtsom til sig selv overladte Kautokeino-Lapper.

Mellem de Fornemste af disse Aandelige begyndte der nu en formelig Kappestrid om, hvem der var den største, og hvem der havde de høieste Aabenbarelser og Naadeserfaringer. Enkelte kom endog med Paastande som disse, at de var opstandne, var kun Aand uden Kjød, ja ligetil en saa formastelig Tale som en Enkelt af dem kom med, at han var Kristus. Dette var i Vinteren 1850, da de som sædvanlig laa med sine Renbyer i vid Kreds omkring Kirkestedet, og fra nu af begyndte Uro og Forvirring at udbrede sig over hele Menigheden. Hvor de, der havde opkastet sig til Ledere, drog frem, gebærdede de sig med en Myndighed og Voldsomhed, der formelig indgjød Skræk, saa at de, der ikke kunde anerkjende den Slags Aandelighed, ikke vovede nogen Mosigelse, men blev tvungne til Taushed. Alt kom nu an paa det Ydre: til Kirken skulde man saaledes komme i stygge Klæder og uden Bælte, (det sidste er hos Fin Tegn paa Sorg). Kvindernes Huer, der bagtil havde Formen af et afstumpet Krumhorn, skulde nu være simpelt flade og dannede efter Hovedet; thi en Djævel sad i det hule Træstykke, som bevirkede den krummede Form o. s. v.

Digitized by Google

Advarsler og Formaninger om ikke at nære saa høie Tanker om sig selv mødte de med Bibelsteder som: „Hvad Samfund er der mellem Christus og Belial? Den Gjenfødte kan ikke synde, thi han er født af Gud; den Troende har Aanden som ransager alle Ting, ogsaa Guds Dybheder“ o. s. v.

Ud paa Vaaren 1851, da Lederne havde samlet saa mange om sig, at de troede sig stærke nok, indtraadte nu ogsaa Forstyrrelse af den offentlige Orden og Roligheb. Den som endnu vovede at gjøre Indvendinger, tagne af Skriften, mod deres vilde Færd, fik nu blot det Svar, at han kunde fare til det Sted, hvor han hørte hjemme, og Bibelen efter ham; den havde de nu, da de havde faaet Aanden, ingen Brug for.

I denne aandelige Rus afkastedes omsider alle Baand; den Troende, hed det, havde Frihed til at gjøre alt; thi hvad han end foretog sig, saa kunde det ikke være Synd, da han styredes af den Helligaand, og de Aandelige skulde regjere Jorden. Den iboende Selvraadighed, Trods og kjødelige Lyst fik saaledes frit Løb, fornemmelig hos Lederne. Præsterne og Øvrigheden var Djævle, som man hverken skyldte Lydighed eller Skat. De Aandelige var Præster og Øvrighed, Profeter og Apostler; dem skulde man lyde, de skulde besidde alt.

Ogsaa de Lapper, der hver Sommer pleiede at komme ned til Tromsø, hvor de da i den vakre Tromsødal slog sig ned med sine Renhjorder, var paa denne Tid grebne af Bevægelsen, og jeg erindrer hvilket eget Indtryk det gjorde paa mig, da jeg som purt ungt Menneske under et Ophold i Tromsø i 1851 sammen med endel Jevnaldrende gjorde en Tur over Sundet til Dalen for at besøge de der liggende Lapper og faa se deres Renflokke. Ved vor Ankomst op til deres Telte fandt vi de fleste liggende næsegrus paa Jorden udenfor under Jamren og Hylen; de var neppe til at bevæge til at se op eller besvare vor Hilsen. Vi havde en i vort

Digitized by Google

Følge fra Byen, der var kyndig i deres Sprog, og da denne gav sig i Snak med dem og spurgte, hvad der feilede dem, vilde de neppe værdige ham noget Svar, da, som de omsider sagde, det var noget som han og vi andre ikke forstod sig paa, da vi ikke havde Aanden, og deri kunde de nu vistnok have Ret; ingen af os forstod synderligt af hvad her foregik. Da vi fremsatte vort Ønske om at faa se dem drive deres Renhjorder ned fra Fjeldet og Melkningen af disse, likte de øiensynlig ikke dette, men værre blev det, da vi i vor Tankeløshed mod Betaling ønskede at faa smage paa det tørrede Rensdyrkjød, der hang paa Stænger rundt omkring Teltene; da haglede det ned over os med mindre behagelige Navne, som Farisæere, Kjødelige, Verdens Børn o. s. v. der kun havde Sands for Mad og saadanne Verdens Ting. De var dog med Undtagelse af det Anførte rolige, og de Unge iblandt dem efterkom snart vort Ønske og sprang opover Dalen; om en kort Tid hørte vi Hundeglam, og snart efter havde vi den Fornøielse at faa se det hele Mylder af Ren komme farende nedover Fjeldsiderne til høire og venstre. Ikke mindre interessant var det, naar Hundene drev Flokkene henimod Teltene og Lapperne med Sikkerhed slyngede sine Lassoer henover Hornene paa dem, de vilde fange for at melke. Enkelte af dem saa dog saa melankolske og bedrøvede ud, at det kunde gjøre en ondt i Hjertet, og der var vist ingen Tvivl om, at deres Syndesorg var oprigtig.

Havde dette været i Kautokeino, var vi sandsynligvis blevne pidskede, thi saaledes var man nu der begyndt at behandle saadanne Uaandelige som vi. Der gik det — som ovenfor nævnt — mere og mere i vild værmerisk Retning. Da Lapperne om Sommeren vandrede mod Sjøen, gjorde de Optøier i Skjærvø, og da de om Høsten var vendt tilbage til Fjeldet, gjorde de inden Menigheden aabenbare Brud paa den offentlige Orden, Rolighed og Sædelighed.

Pastor Stockfleth, der under sine Missionsreiser

Digitized by Google

nn var naaet til Vadsø og skulde begynde sin Virksomhed i Østfinmarken, ilede paa Biskopens Anmodning til Kautokeino for med sit nøie Kjendskab til Finnerne og deres Sprog at søge at standse Forvirringen. Om hvorledes han ved sin Ankomst fandt Tilstanden, skal jeg lade ham selv fortælle, idet jeg anfører enkelte Uddrag af hans egen Beretning derom, der viser til hvilken Høide Forvildelserne nu var stegne:

„Det var Aftenen den 21de Oktober, at jeg efter 8 Aars Fraværelse ankom til Kautokeino. Jeg fandt her de religiøse Forvildelser saadanne, at de overtraf alt, hvad jeg havde tænkt mig som muligt. Da vi nærmede os Kirkestedet, hørtes Lyden af støiende og buldrende Mennesker; der stode udenfor Handelsmandens Hus, udstødende vilde Raab om Omvendelse, ledsagede med Fordømmelsesdomme og Trudsler. Mørket hindrede dem fra at se os, og Støien, de gjorde, fra at høre os. De værste af Anførerne var samlede og havde nu paa tredie Døgn saagodtsom uden Søvn raset. Deres Voldsomhed var især i de sidste Døgn tiltaget; Mænd og Kvinder var blevne pidskede, fordi de ikke vilde gaa over til disse forvildede Mennesker, som brød ind i Husene og udøvede Voldsomheder. I Handelsmandens Hus havde de saaledes brudt ind, revet Kjolen istykker paa hans Hustru, fordi hun ikke kunde erkjende deres Aandelighed, og var derpaa trængt ind i Kramboden og alle andre Værelser og lyst Forbandelse over alt og Alle.

„Da jeg ikke vilde afvente deres Besøg, gik jeg strax Morgenen efter min Ankomst alene hen til dem. Jeg kom ind i en lang mørk Gang og aabnede Døren til Stuen og gik ind. Jeg hilsede, men ingen besvarede min Hilsen. Jeg sagde, hvem jeg var, og at jeg ønskede at faa tale med Kirkeværgerne, der ogsaa var Medhjælpere, og i hvis Hus de havde taget sin Bolig, naar de kom til Kirkestedet. Jeg fik fremdeles intet Svar og saa mig nu nærmere om i Stuen. Tvende Mandspersoner og et Fruentimmer hoppede med begge Benene

Digitized by Google

op og ned, fordømmende alle Uomvendte til H.; paa Gulvet laa Mænd, Kvinder og Børn. Da jeg omsider blev kjendt, vendte de tre Hoppende sig imod mig, fordoblede deres Bevægelser og blev end mere høirøstede; da de trængte mig ind paa Livet, bragte et Par Rap af en Spadserstok, jeg havde i Haanden, dem til at standse med deres videre Fremtrængen imod mig. Men nu kom der Liv i dem, der laa paa Gulvet, alle kom paa Benene, hoppede, sloge op og ned med Armene med ophidsede og fordreiede Ansigter, udstødende Trudsler og Fordømmelser over alle Uomvendte. Jeg stod som hensunken i Beskuelsen af deres vilde Færd. Der laa noget saa vanvittigt, noget saa dæmonisk i deres Vildskab. Ogsaa et 10 Aar gammelt Drengebarn trængte sig frem mellem de Voxne, uafladeligen hoppende som de, med de samme fortrukne Ansigtstræk som de, og udstødende de samme Forbandelser som de. Jeg gik omsider langsomt ud af Døren og gjennem den trange mørke Gang; de fulgte mig hujende i et Skridts Afstand. Da jeg var kommen udenfor og havde gaaet nogle Skridt, vendte jeg mig om og blev atter staaende for at se paa dem. Hujende, hoppende og bandende stillede de sig op udenfor Huset, de var da saa hæse, at man ikke kunde skjælne artikulerede Lyd."

Stockfleths rolige og bestemte, men tillige kjærlige Maade at behandle dem paa, hans Samtaler, Formaninger og Bøn for og med de mere Rolige iblandt dem bevirkede omsider, at flere og flere samlede sig om ham og søgte at komme til sand kristelig Erkjendelse; det blev saaledes en kort Tid forholdsvis roligt; men det var kun en Ro foran Stormen. Der var nemlig flere Tegn paa, at de egentlige Ledere ikke syntes om denne Ro og Besindighed og vilde opbyde alt for at faa den forstyrret. Først kom der en af disse opfanatiserede Fin, en ellers brav og retskaffen Mand, ind til Presten og forlangte med Heftighed, dels ved Ord, dels ved en Slags hujende Sang, at denne skulde erkjende ham for

Digitized by Google

at være, ikke Kristus, men høiere end Kristus, hvis ikke var Præsten hjemfalden til Fordømmelsen. Om Aftenen kom han tilbage, ledsaget af 3 andre og var nu endnu voldsommere og truede med at Præsten som et Djævelens Barn ingen Fred skulde nyde. Da alle Forestillinger var forgjæves, bleve de ved tilkaldte Hjælp bragte ud og Døren afstængt. Da det ikke lykkedes dem at bryde Døren op, begav de sig til sit sædvanlige Opholdssted og hujede og støiede hele Natten. Næsten Morgen, da de drog til sin Renby, lovede de truende, at komme mere mandstærke igjen. Anende hvad der vilde ske, saa Præsten sig nødt til at sende en Expres til Fogden i Alten med Anmodning om at denne strax vilde sende Politiassistance for at faa de 6 Ledere arresterede og opretholde Ordenen paa Kirkestedet. Inden dette kunde ske samlede de 6 Hovedledere, forstærkede med 4 andre, sig i Kirkeværgens Hus, og forblev der under Støi og Hujen den ganske Dag. Tidlig om Morgenen næste Dag kom først 2 af dem til Præsten og fremsatte sine sædvanlige Fordringer til denne, at han skulde erkjende dem for rette Aandelige og gaa over til dem. Da nu Præsten bestemt erklærede, at han aldrig kunde blive enig med dem, saalænge de ikke vilde erkjende og afstaa fra sine Vildfarelser, men at han imidlertid takkede enhver, der saaledes paa en fredelig Maade kom og talede med ham, udbrød de begge med Heftighed, at han kunde takke sin Fader Djævelen; de vilde ikke modtage en Saadans Tak, og for derpaa opbragte udaf Døren. Kort derefter kom alle 10 og erklærede, at der nu paa de øvrige Aandeliges Vegne skulde holdes en „en Generalforsamling." En anden end Stockfleth vilde visseligen have følt sig uhyggelig tilmode, ene som han var, blandt disse forvildede Mennesker, men han hørte med den største Ro paa deres Tale. Denne bestod nu først i en Straffetale til Præsten, samt en Beretning om flere Syner og Aabenbarelser, som deres Ordfører sagde at have haft, hvori Kristus havde aabenbaret sig for ham

Digitized by Google

og overgivet ham Dommermagten. Det øvrige var de samme Paastande og Lærdomme, som vi kjende af det ovenfor anførte, og som Præsten maatte love strax at nedskrive: De var komne for at bringe Ufred; der, hvor de var, maatte der ikke være Fred; de, som havde Aanden, kunde ikke synde. De var Lemmer paa Gud, og Gud kunde ikke straffe og dømme sine egne Lemmer; de var døde og kunde derfor ikke dø mere, de havde kun aandelige Legemer. De var Bibelen, baade det ny Testamente og Sinai, de var saaledes berettigede til at dømme. De kom endog med saa gudsbespottelige Paastande, at de var Gud Fader, Sønnen og Aanden, Sønnen havde tabt sin Magt, som nu var hos dem: var Præsten rigtig af Aanden saaledes som de, saa lod han Ingen beholde Liv og Fred, der ikke som han havde Aanden; saaledes gjorde de og saaledes vilde de gjøre.

De mest voldsomme blev kort efter arresterede for deres Brud saavel paa Kirkefreden som den borgerlige Orden. Men der var endnu dem af de Aandelige, som fremdeles troede sig berettigede til at optræde og handle som de gjorde, og som derfor blev et Slags nye Ledere. At fortælle om alt, hvad der efter troværdige Beretninger forefaldt i denne Tid, vilde blive forlangt. Jeg skal dog, førend jeg gaar over til at omtale Forvildelsens Toppunkt, Mordgjerningen, lade Stockfleth fortælle om et Par fremtrædende Episoder, hvoraf den ene var et nyt Brud paa Kirkefreden:

„Under Skriftetalen Søndag den 10de November," skriver Stockfleth i sin Dagbog: „udstødte en af Agitatorerne enkelte Udraab, der varslede om Uroligheder. Idet Kirkesangeren traadte frem i Kordøren og begyndte paa Indgangsbønnen, og jeg knælede for Alteret, saa jeg et Glimt af Finnen, der gik forbi Alteret. Pludselig lyder fra Prædikestolen en klar og lydelig Røst, udtalende: 1) Fordømmelsesdom over Præsten; 2) at saadanne Præster ikke burde taales og 3) at Menigheden opfordredes til nu at slutte sig til ham, Agitatoren. Da

Digitized by Google

Manden havde udtalt disse tre Theses, holdt han endelig inde og lod sig uden videre Modstand føre ned af Prædikestolen; det lod som om han ikke rigtig følte sig ganske hjemme der. Men nu stillede han sig i Kordøren og begyndte nærmere at udvikle hine tre Paastande, og lod sig ikke bringe til Taushed. I sin begeistrede Tale henvendte han sig snart til Menigheden og snart til mig, opfordrende os til at omvende os fra Mørket og Satan til ham. Et smukt Ydre, et behageligt mandigt Organ forenet med en mærkværdig ildfuld Veltalenhed gjorde, at jeg ikke uden Deltagelse kunde høre ham. „Bøi Knæ og bed!" raabte omsider Finnen til mig i sin Torden-Prædiken, da han blev afbrudt af de tre fra Alten sendte Politiassistenter. Han brugte den mest fortvivlede Modstand, men blev omsider overmandet og bragt ud, fulgt af flere, som med Magt søgte at rive ham løs."

Der forefaldt dog ogsaa meget i denne Tid udover Høsten og Vinteren, som kunde glæde: Flere og flere bleve de, der efter Samtale med Præsten og Overhøring ønskede at stedes for Guds Bord. Mange kom nu ogsaa for at aflægge Synds bekjendelse og Bekjendelse af Vildfarelse, og der var Tider, da Præsten flere Dage i Træk fra Morgen til Aften var optaget med Samtaler og Veiledning.

Der kunde ogsaa forekomme næsten komiske Scener. Saaledes kom sent en Søndag Aften en Fin, (en af hine Aandelige) til Præsten, kastede sig paa en Stol, saa mørkt paa Præsten og sagde: Jeg er kommen for at aarelade dig Præst. „Jeg," siger Stockfleth, „takkede ham for hans Tjenestagtighed, men ønskede i alfald Udsættelse, da det var saa sent. Men han var ikke at formaa til nogen Udsættelse med at udtappe noget af (kanske helst alt) det Djævleblod, der flød i mine Aarer, og talte uafbrudt om, at dette maatte ske nu. Saa sid da i Mørket og tal, tænkte jeg og tog Lysesaxen for at slukke Lysene og gaa ind i et andet Værelse. Da jeg

Digitized by Google

slukkede det ene Lys, taug han pludselig og saa stivt paa mig, men da jeg slukkede det andet Lys, for han som en Stormvind ud af Døren; jeg saa ham ikke siden."

Om Vaaren 1852 kom den til Kautokeino udnævnte Præst, nuværende Biskop Hvoslef, der var Sproget fuldkommen mægtig, og Stockfleth reiste. Det samme Uvæsen blandt de mest Fanatiske vedblev dog endnu, men der var dog forholdsvis roligt udover Sommeren, men sidst paa denne kom de gamle Ledere tilbage efter at have udstaaet deres idømte Straf. Foruden hvad man før var vant til at høre, lød nu ogsaa Trudsler om Hævn, især mod Handelsmand Ruth, fordi denne havde maattet optræde som Vidne imod dem og da efter den saa forbittrede Aslak Hettas Foregivende skulde have aflagt falskt Vidnesbyrd; dernæst mod den konstituerede Lensmand Bucht, fordi han skulde have behandlet dem haardt under Arresteringen. Mod Handelsmand Ruth havde desuden Hovedmanden for den senere Ugjerning, før nævnte Aslak, et gammelt Nag.

Mordgjerningen*) den 8de November s. A. synes saaledes at være udgaaet ligesaa meget af personligt Had som af religiøs Fanatisme. Heri bestyrkes man ogsaa af de hadefulde Ytringer, som Aslak Hætta lod sig forlyde med allerede tidlig paa Høsten; da hed det, at „den røde Hane skulde gale over Ruths Hus. Der skulde skulde staa et Blodbad paa Rabben (Stedet, hvor Ruths Huse stod). Vand- og Brødstraffen skulde nok blive betalt" o. s. v.

Ifølge hvad der oplystes under Forhøret, blev der allerede da den første Sne havde lagt sig, mellem Anførerne og deres Tilhængere lagt Planer om at drage til Kautokeino for at prædike Omvendelse og dræbe dem, der ikke vilde omvende sig. Paa Forhaand var dog

*) Angaaende denne har jeg faaet Anledning til at gjøre mig bekjendt med Forhørsakterne desangaaende.

Digitized by Google

Handelsmand Ruth og Lensmand Bucht udseede til at dræbes, fordi de, som Aslak Hetta sagde, var ubodfærdige, og da var det ingen Synd at dræbe saadanne, der desuden af fornævnte Grunde var ham saa forhadt. Derpaa skulde saavel Ruths Huse som Kirken og Præstegaarden opbrændes; Præsten med Familie og Tyende samt Ruths Hustru skulde da ifølge denne Plan føres til deres Renby, forat de der kunde bevirke deres Omvendelse. Denne Plan synes dog kun at være Lederen bekjendt, medens Følget kun fik høre, at de skulde til Kautokeino for at stride mod de Vantro, men Aftalen var dog, at de Alle skulde staa til Ansvar for, hvad der blev udført, om de end ikke selv deltog i alt.

Det var nu 6 Hovedledere og da fornemmelig Aslak om at gjøre at samle tilstrækkelig Styrke, og hertil brugtes baade Overtalelse og Trudsler, for at formaa saa mange som muligt til at flytte til deres Renby. For at bringe dem did, der endnu ikke godvillig vilde komme, drev de deres Rensdyr derhen for derved at tvinge Eierne til at følge efter. Endog Vold blev anvendt mod de Gjenstridige. En af Følget forklarede saaledes under Forhøret, at han 4 Dage før Toget til Kautokeino kom til Aslak Hettas Renby, og at han der med Magt blev holdt tilbage af denne og endog med Kniv truet paa Livet for at formaaes til at antage dennes Tro, hvortil han omsider af Frygt maatte bekvemme sig, og blev siden hver Dag pidsket med Ris for at gjøres til et føieligt Redskab. Han fik da ogsaa under denne Behandling saa meget af Aslaks Aand, at han siden endog var meget aktiv under Ugjerningen.

Da Aslak Hetta troede sig stærk nok til at udføre sin Plan, søgte han af al Magt at fanatisere sine Tilhængere, og mod dem, der endnu kunde vise nogen Betænkelighed, brugte han de skarpeste Trudsler.

Søndag Aften den 7de November forlod de omtalte Ledere med et Følge af omkring 30 Personer, Mænd og Kvinder, sin Renby. Underveis søgte de paa deres

Digitized by Google

sædvanlige Maade at forstærke dette Følge. Paa Veien til Kautokeino tog den vilde Flok ind hos en af de Fastboende; Manden var fraværende, men de hjemmeværende 4 Kvinder blev mishandlede med Ris, hvorfra der medbragtes et helt Læs fra Renbyen.

Tidlig Mandag Morgen den for Kautokeino Menighed saa skrækkelige 8de November brød Følget op for saa hurtig som muligt at kunne naa til Bestemmelsesstedet, da Aslak Hetta, som han udtalte til en af sine Aandsfæller, „brændte af Begjærlighed efter at kunne komme til at dræbe Bucht og Ruth.“ Paa Veien til Kautokeino kjørte Aslak bagefter, forsynet med en stor Klubbe i Pulken, og passede noie paa at Ingen skulde undkomme.

Ankomne til Kautokeino begav de sig først hen til Skydsskafferen. Ogsaa ham opfordrede de til at slaa sig til deres Følge, men da han ikke vilde indlade sig herpaa, maatte han og hans Husfæller behandles med den almindelige Pidskning; de tog derpaa med Magt hans voxne Datter med, der skrækslagen og grædende fulgte dem.

Derpaa begav den hele Skare sig, bevæbnet med Klubber og lange tykke Birkestøre, hen til Ruths Bolig. Her fandt de udenfor Huset Lensmand Bucht og Handelsmand Ruth og dennes Tjenestegut. Først blev Bucht angreben af Aslak Hetta og en af dennes fornemste Staldbrødre, og under Raabet, „bered dig nu!“ blev han af deres Klubber øieblikkelig slaaet til Jorden. Da Ruth løb hen for at hjælpe Bucht, blev ogsaa han angreben af to andre af Lederne, medens en tredie greb ham om Benene for at faa ham til at falde. Derpaa gik man i Fællesskab løs paa alle tre, og under store Mishandlinger faldt da Ruth som det første Offer. Ruths Hustru, der vilde ile sin Mand til Hjælp, undgik kun derved sin Mands Skjæbne, at en resolut Tjenestepige fik revet hende bort fra Voldsmændene, efter at hun af disse havde faaet et Slag i Hovedet, og derpaa

Digitized by Google

bragt hen til Præstegaarden. Tjenestegutten lykkedes det efter endel Slag at undkomme og skjule sig paa et Loft i Hovedbygningen.

Medens Bucht laa bedøvet paa Marken, blev der tilføiet ham flere Knivstik i Ryggen; da han siden kom lidt til Bevidstheb, krøb han op paa det samme Loft, hvor Tjenestegutten havde skjult sig, fik afstængt Døren og slæbt sig hen til en Seng, hvorpaa han lagde sig. Da Ugjerningsmændene kom til Kundskab herom, begav de sig med Aslak Hetta i Spidsen op paa Loftet, hug Døren op og gjorde derpaa Ende paa hans Liv omtrent paa samme grufulde Maade som Finnerne undertiden anvender, naar de slagter en Ren.

Efter at Ruth og Bucht var myrdede, blev den paa Loftet værende Tjenestegut greben og slæbt ud af Huset til den nærliggende Præstegaard. Her laa allerede Præsten bunden, og Gutten blev nu bunden med samme Taug som han, og derpaa ligesom Præsten og de øvrige i Huset værende Folk af Finnerne mishandlede med Ris. Medens endel var beskjæftigede med disse Mishandlinger i Præstegaarden, foretog de øvrige sig at udbringe alt Husgeraad af Handelsmandens Hus og forsynede sig fra Kramboden med betydelige Kvanta Kaffe, Sukker, Smør, Knive og mange flere Sager, samt Krudt og Kugler, hvilket alt blev indpakket i de medbragte Kjærisser (Renslæder). Hensigten var — efter deres Forklaring — at medbringe disse Sager til deres Renby for at benyttes af dem, som de agtede at føre med sig, nemlig Præsten og Kvinderne samt ovennævnte Tjenestegut, medens Krudtet og Kuglerne skulde anvendes til deres Forsvar mod dem, som vilde angribe dem. Efter at alt saaledes var forberedt, gav Aslak Hetta Ordre til at antænde Huset, med Betydelse af at enhver, som ikke vilde efterkomme Befalingen, skulde blive dræbt. Selv bar han den fornødne Ved tilstede. Da man i Forveien havde sørget for behørigt Lufttræk ved at udslaa Vinduerne, stod Bygningen snart i lys Lue. Præsten

Digitized by Google

blev nu løst af sine Baand og af en af Lederne for Forbrydelsen ført udenfor Præstegaarden og tiltalt saaledes: „Der kan du se, hvorledes de Ubodfærdige brænder i Helvede: nu er Guds Vredes Dag kommen.“ Pidskescenerne i Præstegaarden, hvilke fornemmelig her udførtes af Kvinderne, fornyedes med forøget Grusomhed; især blev Præsten og flere af Tjenestepigerne skrækkelig mishandlede. „Gud var dog saa naadig,“ siger Præsten, „at han lod min Hustru og Madam Ruth spares meget under disse Mishandlinger.“ Det er ret eiendommeligt, at naar Præsten bad sin Hustru og de øvrige Ulykkelige ikke at forsage, men have Tillid til Gud og i forenet Bøn betro sig i Guds Haand, saa synes dette at have opbragt disse forvildede Mennesker, thi da fordoblede de deres Slag. Under disse rædselsfulde Timer, i hvilke de Ulykkelige i Præstegaarden ikke vidste, hvad Bestemmelse man tilslut havde med dem, enten de skulde indebrændes eller bortføres, var der dog ligesom en Anelse, der sagde dem, at Gud paa en eller anden Maade vilde sende Hjælp, og i dette Haab blev de ikke skuffede.

Den ovennævnte Skydsskaffer, der af Finnernes Ankomst og voldsomme Opførsel befrygtede Ondt, havde ufortøvet ilet til det en Mil fra Kautokeino liggende Autzi, hvor de fleste af Kautokeinos Fastboende dengang — og vel for endel ogsaa endnu — pleiede at tilbringe Vinteren. Med den hæderlige Kirkesanger i Spidsen begav nu herfra 16 Mænd og 3 Kvinder sig paa Vei til Kautokeino. Komne et Stykke frem, saa de i den halvmørke Eftermiddag Luerne af de brændende Huse der, og en Gysen gjennemfor den lille Skare. Da de var komne saa nær, at de kunde skjelne hinanden, bemerkede de, at Voldsmændene kom dem imøde. Kirkesangerens Opfordring til, at en af disse vilde komme til dem, for at de kunde faa vide, hvad deres Mening var, besvarede de med Spørgsmaalet, om Autzifolkene vilde overgive sig. Da dette negtedes, rykkede Lapperne frem,

Digitized by Google

bevæbnede med Klubber og Støre, men blev efter et kort Slagsmaal overmandede, uagtet de i Antal var dobbelt saa mange. De blev nu bundne og indsatte, først i Præstens Stabur, og derfra i Arrest transporterede til Alten. To af dem døde i Arresten af de Saar, de havde erholdt i Kampen. Af de andre maatte to af de egentlige Anstiftere og Udøvere af den skrækkelige Udaad, deriblandt Aslak Hetta, bøde med Livet; de øvrige dømtes til kortere eller længere Tids Strafarbeide.

Denne i sig selv saa sørgelige Udskeielse af Bevægelsen, der, som vi har seet, fornemmelig skyldes en enkelt Person, blev dog et Middel i Forsynets Haand at bringe Folket til Besindelse, og den over Stedet gaaende Vækkelse kom saaledes efterhaanden i et sundere Spor, og var der end endnu megen Overfladiskhed og skjæve religiøse Opfatninger at bekjæmpe, saa vil vi dog med deres daværende Præst ønske og haabe, at det mere og mere i Tidens Løb er lysnet i Hjerterne hos de saa letbevægelige, men i mange Stykker saa elskelige Lapper.

Abbedens Gave*).

Den ærværdige Fader Francis havde, efter tre Aars Missionsarbeide i Alaskas ensomme Ødemarker, faaet Ordre fra sine Overordnede til at vende tilbage tilbage til Civilisationen og her virke til Gavn for de stakkels Eskimoer, for hvem han nu saalænge havde ofret sig helt og holdent.

Ikke sjelden hænder det dem, der trænger helt

*) Af John J. A'Becket.

Digitized by Google

frem mod dette store, stille, islagte ensomme Nord med sine vide Sletter og sin usigelige Ensomhed, at de der ofrer sin Forstand. Sindet bukker under for den forfærdelige Affondrethed i disse arktiske Regioner.

Men Fader Francis vendte tilbage til mere menneskelige Forhold med Sindet lige friskt og fyrigt som da han reiste, og lige brændende af Iver efter at gavne sine stakkels Alaskaere ved sine Foredrag i de forenede Stater, som han før havde været for at virke blandt dem selv deroppe i Ødemarken.

En Morgen, som han netop den foregaaende Aften havde holdt et meget heldigt Foredrag og havde samlet ind mange Penge, blev han end yderligere opmuntret ved at finde en Postanvisning fra Frankrig blandt de Breve, Posten havde bragt ham. Den var bleven sendt efter ham fra Washington, hvor han havde været nogle Uger i Forveien. Den var fra Marseille, hvorfra den gode Abbed François Xaver Brunel sendte Fader Francis den store Gave af ni og tredive hundrede Francs til hans Alaska-Mission.

Syv hundrede og otti Dollars var en smuk Overraskelse. Det Brev, der medfulgte fra den velgjørende Abbed nede i det varme Syden, var en overmaade passende Kommentar til denne hellige Rundhaandethed:

„Jeg har," saa stod der, „med stor Opbyggelse læst om Deres Arbeide i Alaska, ærværdige Fader, og jeg har følt mig dreven til at sende min beskedne Skjærv til Hjælp for disse stakkels Sønner af det islagte Nord, agtende det for en stor Naade at faa Lov til at deltage i saa ædel en Gjerning og trods al Uværdighed derved blive delagtig i Gjerningen og dens Belønning."

Tilvisse, et overmaade opmuntrende Brev, gjennem fransk i Form og Tone. Den galliske Pietisme styr ikke Stilens Elegance. Fader Francis smilede ad den „beskedne Skjærv," men det var en Beskedenhed i Udtrykket man godt kunde tiltro en fransk Præst, som var saa ædelmodig, at han sendte denne store Sum til en

Digitized by Google

Missjon, som ikke stod under den franske Kirke. Sandsynligvis var denne storartede Abbed endnu mere rundhaandet mod de Missjoner, der bestyredes af Frankrigs præstelige Sønner.

Han skrev til Postkontoret i Washington og bad dem ordne det saa, at han kunde faa Pengene udbetalte i New-York. Han fik da ogsaa strax et Postbevis for for sex og tredive Cents*), samt et Brev, hvori det oplystes, at Indløsningen af den udenlandske Postanvisning havde kostet tre Cents.

Sex og tredive Cents!

Fader Francis stirrede i største Forbauselse paa denne latterlig lille Sum. Hvad kunde det betyde? Naturligvis stak der en latterlig Misforstaaelse etsteds. Men hvordan var de komne paa at gjøre det til sex og tredive Cents? Hvorfor sex og tredive? De sagde, at de havde knebet tre. Saa maatte de altsaa have læst ni og tredive. Pludselig brast den gode Præst i en hjertelig Latter. Der var gaaet et Lys op for ham. Paa den franske Pengeanvisning stod der ni og tredive Cents. Altsaa ni og tredive Hundreder — Francs underforstaaet. Enhver som kunde fransk vidste jo at Cent betød hundrede, Cents Hundreder; men disse pudsige Folk i Washington havde læst det for ni og tredive Cents, amerikanske Penge, havde trukket tre fra og sendte ham sex og tredive.

Det var den fornøieligste Misforstaaelse, men den var ærgerlig ogsaa. Fader Franeis betragtede Anvisningen i dette nye Lys og tog den for sig fra den anden Side, for at se hvor langt han paa den Maade kom med den. — En fransk Abbed, og især en Abbed fra Sydfrankrig, kjendte sandsynligvis end ikke Ordet Cent som Benævnelse paa en amerikansk Mynt. Men hvis man nu gik ud fra, at han havde brugt det engelske Ord, saa maatte man jo tro, at han ogsaa vilde have sat

*) En Cent = $3^{7}/_{10}$ Øre.

Digitized by Google

ni og tredive paa engelsk. Og end ydermere — havde den gode Abbed villet sende en saadan liden Gave mange tusende Mile afsted, til de stakkels Eskimoer, som boede spredt over en saa uhyre Strækning som det nordlige Alaska, da vilde han i det mindste have kjøbt en Postanvisning paa to Francs, og det var akkurat fyrgetyve Cents.

Jo mere Fader Francis tænkte over Sagen, desto mere blev han overbevist om at Poststyrelsen i Washington havde gjort sig skyldig i en komisk Feiltagelse. Men da dette var en Misforstaaelse, som berøvede hans kjære Eskimoer syv hundrede og ni og sytti Dollars en og sexti Cents, kunde den neppe betegnes som liden.

Han sendte da Anvisningen tilbage til Washington og angav sine Grunde for ikke at kunne gaa ind paa en Forklaring, der stod i en saa pinlig Overensstemmelse med Abbedens Udtryk: „beskeden Gave." Men Anvisningen kom uforandret tilbage til ham. Poststyrelsen fastholdt at de havde læst Summen rigtig og tilføiede, at Forskjellen i de to Landes Mynt gjorde, at et to Francs-Stykke, som i Frankrig var værd fyrgetyve Cents, i Amerika skrumpede ind til ni og tredive.

Fader Francis rystede paa Hovedet, bedrøvet over en saadan Paastaaelighed, men han forstod, at han nu ikke havde andet at gjøre end at skrive til Abbeden og fortælle ham, hvor indviklet det hele var blevet. Han følte, at den varmhjertede Mand vilde have sin uskyldige Fornøielse af disse merkværdige Misforstaaelser, og at han øieblikkelig vilde svare og gjøre det klart for de paastaaelige Mennesker, at Eskimoerne skulde have en hel Del flere Penge end sex og tredive Cents.

Til rette Tid kom ogsaa et tyndt Brev tilbage over Oceanet. Med et Forventningens Smil aabnede han det hurtig og for det igjennem. Den elegante Stil, hvori Epistelen var affattet, forhindrede ikke i mindste Maade at der stod, hvad der stod. Denne fremmede Missioners Velgjører forklarede med stor Elskværdighed

Digitized by Google

og mange retoriske Sving, at af verdsligt Gods havde han kun lidet at raade over, men at den gode Gud heldigvis ogsaa saa de smaa Gaver, efterhvert det var Giverens Hjertelag, som var det afgjørende for ham. Og derfor pleiede Abbeden, da Søndagsindsamlingen engang imellem gav et noget rigere Udbytte end sædvanligt, at tilfredsstille sin Kjærlighed til de udenlandske Missioner ved at sende ud Overskuddet for saaledes at bidrage sin ringe Skjærv til at plante Korset ved Jorderigs fjerneste Ender, og han gjorde dette, ogsaa naar Bidraget var saa lidet at det, som i dette Tilfælde, kunde udregnes i Øre.

Theologien i den franske Præsts Brev var uangribelig. Hans Gave kom ganske unægtelig ind under Læren om Enkens Skjerv. Fader Francis opsendte et Suk over sine Eskimoers forduftede Hundreder, men kom sig hurtig igjen, takket være en skarp Sands for det komiske, der her, som saa ofte ellers, er en udmerket Hjælp i Livet. Og saa begyndte han at regne ud Resultatet af Abbedens Gave.

De fyrgetyve Cents Værdi, som var bleven sendt til Alaska fra Frankrig, var i de forenede Stater skrumpet ind til syv og tredive Cents. Ved Omgjørelsen af den udenlandske Anvisning til en Indenlandsk var disse atter svundet ind til ni og tredive Cents i de forenede Stater. Porto for to Breve til Washington reducerede yderligere Summen til to og tredive Cents. Fem Cents til et Brev til Abbeden, det blev syv og tyve. For at bringe Ordren til New-York fra Jersey City, hvor han boede, havde han maattet lægge ud fem Cents til Omnibus'en og tre Cents til Overfarten over Hudson, og nok en fem Cent til Omnibus til Postkontoret. Paa Hjemveien de samme Udlæg. Alt i Alt sex og tyve Cents, som, subtraheret fra de syv og tyve, gjorde Abbeden til den lykkelige Eier af *en Cent*, som han kunde overdrage Alaska-Missionen.

At have sparet Omnibusfragten ved at gaa, vilde

Digitized by Google

have taget en saadan Tid, at selv en saa besteden Mand som Fader Francis maatte indse, det var daarlig Økonomi. Hvordan han nu skulde anvende Abbedens Cent saaledes, at den kom til at gjøre mest muligt godt, det var i Sandhed noget at tænke paa. En Udvei til at undgaa al Spekulation vilde det være, om han bestemte sig for at lade den gaa ind i de ti tusend Dollars, som var det direkte Udbytte af hans Forelæsninger for Missionen.

Men siden nu Abbedens Almisse havde været Gjenstand for international Korrespondance, forekom det ham mest passende, at en virkelig haandgribelig Ting til en Værdi af en Cent skulde komme op til det islagte Nord som Gave fra en Abbed i det solvarme Syden. Saaledes bevaredes bedst Værdigheden.

Da den Tid kom, da han skulde vende tilbage til levende Død deroppe i den forfærdelige Snesørken, vendte Fader Francis Ansigtet mod Polen, omendskjønt han følte sig fast overbevist om, at hans næste Reise fra Alaska ikke vilde komme til at gjælde de forenede Stater, men Riget hisset.

Tre Maaneder efter hans Tilbagekomst fandt der en Prisuddeling Sted i en Skole, Søstrene af St. Anna havde paa Yukons Bredder. Fader Francis skulde uddele Belønningerne.

Og disse smaa Eskimobørn — Gutter som Piger — havde været saa flittige og flinke, at der mellem dem som opnaaede Belønninger kun var nogle faa Points Forskjel. Fire a fem var næsten helt naaede frem til det høieste Antal Pointer, som overhovedet kunde opnaaes, to tusend.

En liden Gut, Eralok, var den som kom først. Efter ham fulgte Ermionok, en liden Eskimopige med maanerundt Ansigt. Menneskenaturen er den samme overalt i hele Verden. Denne lille kvindelige Studerende følte sig lige krænket ved ikke at vinde første Pris, som nogen Aspirant til en „Lænestol“ i det franske

Digitized by Google

Akademi kunde føle sig ved ikke at blive optagen blandt de syvgetyve „Udødelige.“ Ermionoks maanerunde Ansigt var badet i Taarer, fremkaldte af Ærgrelse over at Eralok skulde have faaet Forsprang for hende.

Etiketten blandt Eskimoerne fordrer, at man skal modtage sine Gaver med Ryggen vendt mod Giveren, saaledes at man nærmer sig ham med Hænderne paa Ryggen. I mere civiliserede Egne vender man først Giveren Ryggen naar man har fikret sig Gaven.

En anden mærkelig Skik, de havde, var at de derpaa gik sin Vei, med Haanden, hvori de havde Gaven, holdt ret ud fra Legemet.

Fader Francis var glad over at Folkeskikken her fordrede, at de smaa Studenter skulde komme baglængs op til ham for at hente sin Gave; thi skjønt han af sit varme Hjerte virkelig ynkede lille Ermionok, som var saa ulykkelig over at hun ikke vandt første Pris, kunde han dog paa ingen Maade forhindre at hans velvillige Læber fortrak sig til et Smil, da han opdagede, at uden at noget Menneske havde tænkt noget derved, var den forgrædte lille Piges Gevinst bleven — et rødt Bomulds-Lommetørklæde.

Og Prestens elskelige Smil blev end muntrere ved Synet af den ubeskrivelig komiske lille Figur Ermionok gjorde, som hun gik sin Vei, ganske firkantet i sin Skindpelt og sit store Hovedplag af Vildgaasskind.

Neppe havde han faaet lagt sit Ansigt i de sædvanlige mildt-rolige Folder, før han paa en af de bageste Bænke opdagede et andet Barn, som havde endnu større Krav paa hans Medlidenhed. Hun var mindre end Ermionok, og hun var mange Favne dybere nedsænket i Fortvivlelse. Han spurgte Skolebestyrerinden om Grunden til den Lilles Fortvivlelse.

„Stakkels lille Mumyulee,“ sagde hun deltagende, „hun fik bare et Point for lidet til at opnaa at faa nogen Belønning. Jeg er bange for at Skuffelsen vil

Digitized by Google

gjøre hende modløs for Fremtiden, og hun har været saa flittig hele Tiden."

Fader Francis saa paa den lille Stakkar, som sad der og vandede sine visnede Forhaabninger med unyttige Taarer. Det forekom ham som om man her havde for sig et af disse Tilfælde, da en lidt lempeligere Retfærdighed vilde have været en større Dyd end den spartanske og ubøielige Retskaffenhed, som her havde gjort sig gjældende. En Tanke slog ned i ham og bragte et lattermildt Glimt i hans milde blaa Øine.

„Hvor meget koster et af disse Lommetørklæder, Søster?" hviskede han til Lærerinden.

„Bare en Cent, kan De tænke." Vi kjøber Tøi i Stykkevis og syr dem selv.

En Cent! Akkurat hvad han havde tilbage af den franske Abbeds Gave.

„Skaf mig et, Søster. Jeg skal betale Dem en Cent for det."

Og derpaa fortalte han Børnene, at han, takket være en stor Ven af deres Mission, som boede langt, langt borte i et Land, hvor der altid var Solskin, og ved en Sø, som altid var blaa og smilende, saa sig istand til ved denne Leilighed at uddele en Extrapræmie, og at den vilde tilfalde lille Mymyulee, som Belønning for hendes sjeldne Flid.

Da man endelig kunde klargjøre for den lille sorgopløste Mumyulee, at hun dog skulde faa en Præmie, skinnede hendes taarevædte Ansigt endnu klarere af Lykke end af den Storvask det nu havde gjennemgaaet. Med Trin saa lette som Luft, og som retfærdiggjorde hendes Navn Mumyulee (smukke Danserinde) trippede hun frem med Aanden i Halsen, kom baglængs op for at hente sin Gave og gik stoltelig tilbage til sin Plads med „den franske Abbeds Extrapræmie" flagrende i sin lille brune Haand som et triumferende Banner.

„Jeg er ikke sikker paa," tænkte Fader Francis, fremdeles med det samme humoristiske Glimt i de klare

Digitized by Google

Øine og et vemodigt Smil spillende om Læberne, „at det vilde være godt om det blev bekjendt hvor lang en Arm saa liden Skjænk kan have. Der vilde kanske komme altfor megen Smaamynt ind til Missionen.“

Fra Ny-York*).

De Mennesker, som af Ny-York hovedsagelig kun faar et Indtryk af Størrelse — enorm Størrelse! — er enten Folk, som nylig er komne did, eller ogsaa ikke har nogen videre Opfatningsevne. Den som kjender Ny-York nøie, saadan som vi Indfødte gjør det, den forundrer sig allermest over den Enhed, der herster i denne brogede Sammensætning. Det er dette, som udgjør Byens Karakteristik, og som gjør, at denne Karakteristik blir saa rent aparte. Der er mange andre Byer, som er meget store, der er mange andre Byer, som har voxet med endnu større Hurtighed, men ingen By i Verden er saa sammensat af forskjellige Elementer som Ny-York, og dog saa fuldstændig sig selv.

Mere end 76 Prc. af Ny-Yorks nuværende Befolkning er født af udenlandske Mødre, mere end 40 Prc. er født paa udenlandsk Grund, og mange af disse Fremmede, som kommer did fra fjerne Lande, vedbliver at leve der i Kolonier sammen med sine Landsmænd. Men medens alle disse Kolonier og alle disse særskilte Individer bidrager til at give Ny-York sit Stempel, forstyrrer de dog ingenlunde dens Enhed; de gjør kun hver sit til at forhøie dens merkelige Præg af en sammensat

*) Efter Van Reusselaer i „Century Magazine.“

Digitized by Google

Individualitet, som dog er og blir en Individualitet. Saa og med Byens Bebyggelse. Den er et Hulter til Bulter; Bygninger af alle Størrelser og alle Farver trænger sig ind paa hinanden og trodser ethvert Begreb om Harmoni. Og dog har dette Virvar sin egen fremtrædende Eiendommelighed, opstaaet derved at Byen ligger paa en lang og smal Ø, hvor Tomterne er dyre, og hvor man derfor indretter sig derefter.

Desuden er Ny-York slet ingen ny By, skjønt den er saa ung tilsinds som nogen kan ønske sig. Og ogsaa dette har bidraget til at skabe dens Individualitet og til at gjøre den end mere broget.

Manhatto-Øen, som nu er slugt af Byen, og hvor der i sin Tid var berømte Skibsverfter, sendte Bæverskind til England i Dronning Elisabeths Tid, og i 1626 grundedes en By der. Det første store Kapitel i denne Byes Historie afsluttedes i 1664, da „Ny-Amsterdam" fra Hollænderne gik over til Englænderne og ombødtes til Ny-York efter Hertugen af York — den senere Jacob II. Hvem tænker paa Petersburg som en typisk moderne By? Og dog var Petersburg ikke til i 1664.

Hugenotterne kom med de første Hollændere, og flere og flere fulgte efter i de følgende Aar. Mange af de saakaldte Hollændere var Flamlændere eller Walloner af gallisk Blod. Englændere, Skotlændere og Irlændere kom før Storbritannien gjorde sit Indtog. Portugisere, Schweizere, Danske, Spanske, Norske, Svenske, Tyskere, Negre, Vestindiere — kortsagt, Prøver af saa mange Nationaliteter, at Peter Stuyvesant i 1660 regjerede over 1400 Mennesker, som efter hvad vi har hørt, talte atten forskjellige Tungemaal. Dette er saa mærkeligt, at man efter det næsten ikke blir forbauset naar man hører, at det samlede Antal Børn paa en Folkeskole i Ny-Yorks Østend i 1895, mere eller mindre direkte skrev sig fra 29 forskjellige Lande.

Men det var dog længe før Uafhængighedskrigen at Ny-York samlede sig som en engelsktalende Enhed.

Digitized by Google

Amerikanismen fæstedes og forhøiedes ved en stadig Indvandring fra Ny-England, som snart begyndte, og som fik Navn af „Connecticut-Invasionen," og ingen europæisk, asiatisk eller afrikansk Indvandring, som senere har overgaaet Byen, har havt mindste afsvækkende Indflydelse paa dens amerikanske Præg.

Saaledes ogsaa med Bebyggelsen. Bygmestrene har arbeidet omkap med Indvandrerne. Vi behøver ikke at gaa længere tilbage end til 1839, og vi kan da citere en Philip Hone, som skrev, at „hele Ny-York blev bygget om hvert tiende Aar." Han erklærer, at Nedrivningen var forfærdelig. Kvartaler saa ud som de laa i Ruiner efter et Jordskjælv. En Kjøbmand Hubbard, som i 1875 udgav sine Memoirer, fortæller, at Ny-York er bleven ombygget to a tre Gange i de sidste otti nitti Aar.

Men at gaa i Detaljer vilde her føre os for langt. Det er umuligt at forklare denne merkelige Forening af nyt og gammelt, amerikansk og udenlandsk, eller give nogen Forestilling om dens eiendommelige og maleriske Sammensætning. Heller vil vi gaa over til at nævne særskilt nogle af de Steder, som først vil paatrænge sig Alles Opmerksomhed.

II.

Hvilket Sted i Ny-York skal vi saa nævne som mest betegnende for Nutiden?

Børsen ligger jo midt i Ny-Yorks Forretningsstrøg? Ja, men Børs er der i alle store Byer, og en vis Artslighed maa der være over alle. Noget der er langt mere udpræget Amerikansk og langt mere specielt „Ny-Yorsk" er de enorme Forretningsbygninger. Dem findes der ikke Mage til i Europa, og skjøndt de er spredte over hele Amerika, og Chicago har lært at bygge dem efter, har de dog sin Oprindelse i Ny-York. Bygmestrene har her indrettet sig efter Prisen paa Jordsmon, som gjør at Ny-Yorks Sand er lige saa værdifuld som

Digitized by Google

Californiens Guldstøv, og de har bygget i Luften paa en Maade, som kun er bleven mulig siden man fik Damp-Heisemaskiner. Aar efter Aar er disse Bygninger blevne høiere og høiere, og der er efterhaanden bleven saa mange af dem, at de ganske har forandret Byens Ydre. Mange af Gaderne i Forretningsstrøget tager sig ud som de Kløfter, den taalmodige Elv gjennem Aartusender har gravet ud mellem lodrette Klipper. Her finder man de mest karakteristiske og for Ny-York mest betegnende Steder.

Gaar man ind i en af største af disse Bygninger, vil man snart opdage, at den neppe kan kaldes et Hus, men at den næsten er en By i og for sig. Den optager omkring et Kvartal. Den har to og tredive Heisemaskiner, og disse befordrer omkring fyrgetyve Tusend Passagerer hver Dag. Den store Forretning, som eier Bygningen, optager en hel Etage med Haller saa store som Kirker, og Regimenter af Kontorfolk. De andre Etager leies af lige store Kompagnier, og mange er de, som her gjør store Forretninger i den ene eller den anden Branche. Man vil ikke forbauses saa meget ved at høre deres Antal, som man vilde forbauses, hvis man saa, med hvilken Luxus den prosaiske Penge-Tjening nutildags omgiver sig. Forfatteren undres, hvad hans Bedstefader vilde have sagt om dette. Ingen i Ny-York gjorde i sin Tid større Forretninger end han; han sendte store, prægtige Skibe Jorden rundt, og drev Handel paa mange Havne. Og dog maatte hans egen Søn, i det første han kom paa Kontoret hos ham, begynde med at sandstrø Gulvet, og Forfatteren kan selv huske, hvor lidet og tarveligt dette mægtige Kontor var, med Baugsprydene af Skibene, som laa langs med South-Street, stikkende næsten ind ad Vinduerne.

Nu vandrer man hen over polerede Marmorgulve. Regjeringen har tilstaaet Bygningen et Postkontor for sig. Et stort Bibliothek og en Restaurant er kun til for Husets Advokater, en anden Restaurant er aaben for

Digitized by Google

hvem der maatte ty til den; der er Rækker af Butiker i den høie, hvælvede Midtgang, og der er desuden Barber-Saloner, Skopudser-Saloner o. s. v. Man kan næsten sige, at man i en saadan Bygning kan faa alle Livets Fornødenheder tilfredsstillede, men man maa jo dog søge udenfor dem, om man ønsker sig huslig Lykke, eller vil gaa i Kirke eller Theater.

Man forbauses næsten ogsaa over, at der ikke forlængst er „startet" et Missions-Kapel i en eller anden Krog, og at der ikke paa den Fjeldtop, som kalder sig selv Taget, findes en Have. Men paa dette Tag har det meteorologiske Bureau indtil nylig havt sit Sæde, og under Huset i selve Jordens Indre kan man med Tryghed deponere sine Skatte.

De store staalpandsrede Sikkerhedskjældere ser virkelig, ud som om de kunde gjemme alle Ny-Yorks Rigdomme, og enten ens Andel i disse er stor eller liden, kan hver faa, hvad der passer for ham. Man kan leie et Skab saa lidet, at det næsten fyldes af et Diamant-Halssmykke, og man kan leie et saa stort som et ordentligt Værelse, hvoraf Afgiften betyder det samme som Renterne af en stor Formue. Lange smale Gange løber mellem disse Skabe som Gaden løber mellem Huse, og der er ogsaa Steder, hvor andre Gjenstande end Guld og Sølv, Juveler og Værdigjenstande kan opbevares. Jeg har seet store Rum fyldte af Kufferter, og et Rum husker jeg med Væggene vaade af Damp, som var fyldt med Baller af en skinnende, lysegul Vare — Raasilke, saa kostbar, men ogsaa saa forgjængelig, at den stadig maatte holdes fugtig for ikke at miste sin Elasticitet.

Naar man saa i disse Skatkamre, hvor utalte Rigdomme er ophobede, ser Marmorgulve, som ved Mekanik løftes og lægger sig over Døre, som paa Forhaand er sikre nok, og Sluser, som sender kogende Damp ned over enhver, som vover sig til at fingre ved dem, er det ikke underligt, at man kommer til at tænke paa Orientens Magi — betydelig forbedret forresten gjennem vor Tids

Digitized by Google

Opfindelser. Naturligvis er der Rækker af smaa Kabinetter, hvor Crœsus i al Stilhed kan sidde og stelle med sine Grunker, og store prægtige Samlingsværelser, bevogtede af Skildvagter og afspærrede for den Nysgierrige ved Døre og Skranker.

Naturligvis dør alt det Liv og Arbeide, disse kolossale Bygninger huser, bort efterhvert som Dagen dør bort. Allerede tidlig paa Aftenen er her øde og tomt paa næsten alle Hold, kun paa enkelte Kanter hersker det samme Liv om Natten som andetsteds om Dagen. Først blandt disse Undtagelser kommer Blad-Afdelingerne. Her er det næsten Midnat førend de uhyre Presser begynder at brøle og stønne, og Virksomheden stiger og stiger til det lider langt paa Morgenkvisten.

Vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr*).

Ved M. J.

VI.

Svinet.

Vor Forfatter siger, at Svinet kan i een Henseende stilles Side om Side med Faaret, som vi i forrige Artikel omhandlede, forsaavidt som Mennesket gjør sig liden og ingen Nytte af dem begge, medens de lever. Thi, siger han, med Undtagelse af den aarlige Uldtribut, Faaret afgiver, bliver disse Dyr Eieren kun derigjennem nyttige, at han opkaster sig til deres Livsarving og

*) Efter Dr. Louis Robinson.

Digitized by Google

derpaa anordner den regelmæssige aarlige Afgang i Flokken.

Men vi kan ikke egentlig gaa med paa at tilkjende Uldafkastningen saa lidet Værd, som disse Ord synes at levne den. Hos os spiller Ulden, saavidt vi ved, endnu en overmaade stor Rolle i de Distrikter, hvor der holdes Faar, og hvorvel der i den senere Tid lægges an paa ogsaa at opdrætte Racer, som væsentlig kun holdes for Kjødets Skyld, nemlig ved den store Faareavl til Slagt, saa haaber vi, at den norske Bonde snarere mere nu end nogensinde — ialfald naar vi henser til de sidste Decennier — skal tillægge Faarets Uld Værd og dyrke de Racer, som frembringer den bedste Uld; thi Spinding, Vævning — Brug af hjemmevirkede Stoffer maa tage et nyt Opsving, om der skal blive Velstand i Landet.

Nei, Faaret og Svinet har hos os ligesaalidt i dette Punkt som i noget andet synderlig tilfælles. Deres Vaner er forskjellige og deres Historie er forskjellig. Jo mere vi betragter dem, desto klarere fremstiller det sig for os, at disse Dyr har udviklet sig under høist ulige Forholde. Og det indrømmede vi alle, at hos begge maa de Eiendommeligheder, som gjør dem saa værdifulde for os, have tjent til at berede og udvikle dem for Menneskets Brug længe længe før Nogen tænkte paa at tæmme dem.

Nu betragter vi et levende Svin som saa og saa meget ombandrende Flesk. Dets andre fysiske og moralske Egenskaber forsvinder fuldstændig i Tanken paa de Pund saltet og røget Svinekjød, som vi haaber at erholde. Lad os derfor først undersøge, hvorfra Svinet har Evnen til at kunne lægge paa sig Fleskет. Selvfølgelig er det klart, at intet vildt Dyr kunde leve længe i den Tilstand, hvori vi finder et præmieret Svin, naar vi besøger et eller andet „Fæsjaa.“ Langvarige og ihærdige Bestræbelser fra Menneskenes Side har udviklet denne Egenskab hos de tamme Svineracer saavel i Europa som i

Digitized by Google

Amerika og ikke mindst i det fjerne Østen. Vi skylder den skarpsindige Kineser meget, naar det gjælder vort Svinekjøds delikate Smag, næsten ligesaa meget, som naar vi ser hen til vor The og vort Porcelæn.

Europas vilde Svin er en tør mager Kjæmpe, som trængte megen Civilisation, før dets senede Krop kunde blive overstoppet og forsynet med det behørige Fedtlag. For mange lange Tider siden fandt Opdrætterne, at det europæiske Svin vandt ved at blive krydset med det kinesiske. Disse er af en hel forskjellig Race og findes nu for Tiden ikke vilde overalt. De nøiagtige og omhyggelige Mongoler har gjennem Aarhundreder dyrket og opelsket det kinesiske Svin, og deres Skjøtsel har utvivlsomt bragt det op til den Rang, det har indtaget i Opdrætteres Øine.

Men Tilbøieligheden til at lægge Fedt paa sig, naar Dyret fik tilstrækkeligt af passende Føde, skriver sig dog fra Tider, der ligger langt længere tilbage end det kinesiske Keiserdømmes. Det var høist nødvendigt, at Svinets vilde Forfædre lagde sig til denne Vane i det alt andet end varme Klima; thi efter al Rimelighed maatte de Svin, som ikke var fede, omkomme i haarde Vintre. Man vil kanske ikke tro, at der er nogen Lighed mellem fedt Flesk og Honning; men en Analyse siger os, at — kemisk seet — er der stor Lighed. I begge Tilfælde er det Forraad, som lagdes op for Vinteren af de respektive Eiere, Beholdninger, som Menneskets — denne Stortyv — har bemægtiget sig. Derimod er der den Forskjel, at medens Bien samler sine opsparede Midler i en fælles Bank, bærer hvert enkelt Svin sine omkring med sig.

Om Vaaren og om Sommeren kunde det vilde Svin i Nord- og Mellem-Europa ved at rode flittig efter Rødder og hvad ellers det kunde opdrive sikre sig et nødtørftigt Udkomme. Men naar Høsten kom, og Egenødder og Bøgekjærner laa i mængdevis paa Marken, da fraadsede det rigtig. Desuden fik det i denne

Digitized by Google

Aarstid være nogenlunde i Fred for Fiender, da disse festede mellem Nøddetrærne og de nu modne Bær. Følgen var, at det lagde sig mægtig ud i de faa Uger mellem det Tidspunkt, da Eg og Bøg kastede sine Frugter, og den Tid, da Kulden indfandt sig. Saa kom Vinteren, da det maatte søge sin Føde under Sneen eller paa haardfrossen Mark. Og endda havde det den værste Tid ivente, naar Vinteren var tilende, medens Jorden endnu var tilfrosset og alle nedfaldne Nødder var opsamlede af de Tusender sultne Dyr. Grisen var da ikke længere fed; det opsamlede Forraad var næsten forbrugt, Spørgsmaalet var, om den kunde redde sit Flesk.

Man vil heraf se, at det Svin, som havde nogle Skillinger i Sparebanken i Form af Flesk (Spek), medens Kammeraterne var insolvente, vilde i en særlig streng Vinter være blandt de faa, som havde Udsigt til at kunne komme igjennem med Livet. Det vilde da selvfølgelig overføre sine Tendentser til at lægge Flesk paa sig til Efterkommerne, og herfra skriver det sig da, at intet Dyr nu for Tiden egner sig saaledes til Fedning som vort tamme Svin.

Mange andre Dyr, som lever under nogetnær samme Betingelser, deler med Svinet denne Evne til at kunne opsamle et Forraad af Fedt i Overflødighedens Dage, men den er ikke i noget andet Tilfælde af Mennesket bleven benyttet i saa stor Udstrækning.

* * *

Der er to andre Eiendommeligheder ved Svinet, som vi finder at være af Værd: den tykke Hud og det buskede Klædebon. Vi vil søge at finde Oprindelsen til begge. Vi har seet, at Hesten, Æslet, Faaret, Gjeden fandt det nødvendigt at trække sig bort fra de lave og myrlændte Egne, hvor Beklædning var overflødig og som vrimlede af rovbegjærlige Fiender.

Ikke saa med det vilde Svin. Det blev der og bød Faren Trods. Dersom man vil iagttage en mager

Digitized by Google

Gris, saa vil man strax se, at den er bygget saaledes, at den skulde kunne komme frem mellem det tætteste Rørkrat og „Jungle." Den er formet omtrent lig en undersøisk Baad eller en Torpedo. Dens Tryne er den spidse Ende af en Kegle til at tvinge de tætte Stammer i Urkrattet tilside med. Skindet er, særlig over Skuldrene og Ryggen, meget tykt.

Det vilde Svins bustede Dragt er en ypperlig Beskyttelse mod Torne, og det styrter hovedkulds afsted gjennem tætte Masser af Tornekrat og Buske, hvor intet andet Dyr kan følge det. Dersom nogen af os vilde forsøge at følge det paa den vilde Fart, skulde vi faa vore Klæder og vort gode Skind revet i Filler. Grisen faar kun sit Haar kjæmmet og sin Hud kløet, og det liker den godt.

Det ægte Vildsvin og andre Svineracer, som er undslupne Fangenskabet i de forskjellige Dele af Verden, streifer om i Hjorder til gjensidig Beskyttelse, og naar en er angrebet, staar de andre denne bi med Hjælp og Forsvar. Dette giver Forklaring paa den oprindelige Brug af Svinets gjennemtrængende Stemme, og af, at det øieblikkelig er rede til at benytte denne, naar det er i Nød. Naar vi hører en Gris ilskrige, har vi i dette Skrig et Vidnesbyrd om Racens uforfærdede Bedrifter i fordums Tid, et Vidnesbyrd, ligesaa veltalende og eftertrykkeligt som nogen Festtale paa Fædrelandets Frihedsdag eller andre til Stordaads og Heltebedrifters Ære. I vild Tilstand var det dens Raab om Hjælp, et Raab, som den vidste, at Kammeraterne, alle som een, vil besvare med Mod og usvigelig Loyalitet. Mangen en Jæger har maattet skynde sig at klatre op i et Træ, naar han havde saaret et Medlem af en Svinehjord.

Svinet vilde ingenlunde spendere sine Lunger til saa øresønderrivende Skrig, dersom det ikke var aldeles sikker paa at have Gavn af det. Dets Skrig er derfor et levende Udtryk for dets Tro paa og Tillid til Brødrenes ædle moralske Følelser. Det udtrykker præcis

Digitized by Google

samme Mening, som en Talers Ord, naar han siger: „Mine Herrer, jeg kjender vel til Deres Mod og Troskab! I har vist saa mange Gange tidligere, at I ikke er nogle Tværdrivere, som stikker Hovedet under Dynen, naar Partiet er i Fare! Jeg stoler derfor trygt paa, at I vil staa mig bi i nærværende Krise!"

Svinets stadige Grynten er ogsaa af Interesse, idet den fortæller noget om de Betingelser, under hvilke de vilde Forfædre levede. En Svinehjord, som spredte sig i det lange Græs eller mellem Bregnerne i en europæisk Skov, vilde snart tabe hverandre af syne. Men idet alle som en gaar og grynter, giver de sin nærmeste Nabo Underretning om sin Tilstedeværelse, og paa den Maade vil hvert enkelt Lem altid kunne staa i Forbindelse med Flokken.

Nu, saa er der Forskjel paa Grynten og Grynten. Dersom en af vore Læsere vil gjøre som den opfindsomme Mr. Garner*) og benytte en Fonograf til nærmeste Svinestald, vilde snart kunne samle sig Materiel til Ordbog og Grammatik over Svinesproget. Hvor tæt end Junglen var, vilde det vilde Svin ved at lægge Mærke til den forskjellige Betoning, de forskjellige Eftertryk i Gryntingen tilhøire og tilvenstre for sig meget godt kunne fortælle, hvad de skjulte Kammerater derinde i Tykningen mente og tænkte.

Der er en anden Eiendommelighed ved suidæ eller Svinestammen, som er af overmaade Vigtighed for Bonden, og som paa samme Tid giver tragiske Meddelelser om de Forholde, under hvilke vort tamme Svins vilde Forfædre levede. De er meget frugtbare disse Dyr, og avler i een Fødsel fra et halvt til et helt Snes Unger, medens de Husdyr, vi før har talt om, som Regel kun avler en eller to.

I fri Tilstand forbliver Antallet Individer af en

*) Den Englænder, der har fortalt saa meget om Aberne, — hvilket dog ikke altid har været saa paalideligt.

Digitized by Google

bestemt Art konstant fra Aar til Aar. Dersom det fordobles hvert Aar, vilde Verden snart blive overbefolket. Sæt, at Antallet af Svin øgedes tifold og kunde finde Underhold, da skulde der ikke mange Generationer til, før Jorden var saa tæt bepakket med Svin som Forgaarden til et stort Svineslagteri lige før en Storslagtning. Der maa altsaa være en tilsvarende aarlig Afgang, som ækvivalerer med Tilgangen eller for at tale end tydeligere, der maa ikke aarlig komme flere Individer til, end der aarlig gaar af.

Men hvilken tragisk Tingenes Tilstand, vil man sige. Af hver Familie paa et Dusin Individer skal altsaa kun et eller to være ilive næste Vaar! Sandelig, Svinet bøder dyrt for sin Trodsighed at ville forblive i skovlændte Myrer. Ulven og Bjørnen, Losen og Pantheren er de væsentlige Faktorer i denne forfærdelige Ødelæggelsesproces.

Man vil finde, at det er den almindelige Lov: hvis et Dyr er Lem af en stor Familie, født paa samme Tid som det selv, da er dets Udsigter til et langt Liv ikke rare. Et Livs-Assurance-Selskab vilde ikke akceptere et Tilbud fra samme til nogen Pris, undtagen i Livrente-Afdelingen, og ligesaalidt vilde et Selskab for Ulykkesforsikring gjøre det.

Den naturlige Levetid er længere for Svinet end for Faaret, og den forfærdelig store Dødelighedsprocent skyldes næsten udelukkende Voldsomheder af en eller anden Art. Dersom Svinet ikke bliver gjort til Maaltid for en byttesøgende Fiende, vil det sandsynligvis blive dræbt i Kamp; thi de fleste vilde Svin angriber uforsagt hvadsomhelst ligefra en Kattekilling til et Lokomotiv.

Ogsaa denne hensynsløse Kamplyst hos Svinet har Mennesket draget Nytte af i de Distrikter, som engang var overfyldt af Klapperslanger, og merkeligt nok synes Slangen at vide, at den har truffet sin Overmand, saasnart den gryntende Slaaskjæmpe viser sig. Det kan godt være, at en af Svinets fjerne, gjæve Forfædre har

Digitized by Google

taget det værste Stød i den Kamp paa Liv og Død, som har staaet mellem Slangeslægten og Jordens varmblodede Beboere. Og hvis saa er, da skylder vi dem en dybere Taknemmelighed end vi sagtens har tænkt over.

VII.

Hunden og Katten.

Vi kommer nu til dem af vore Husdyr, som vi vel vil regne for vore nærmeste Venner — Hesten uforta lt. Hunden og Katten er ialfald de af Dyrene, vi stadigst lever sammen med i vore Hjem. Og vi har ved nærmere Betragtning ligesaa meget at lære af dem, som af de Husdyr, vi tidligere har omtalt.

Hunden fortæller os ved hele sin Færd og alle sine Vaner, at dens Forfædre levede i Samfund, sluttede til Selvforsvar og for at skaffe Levebrød. Kattens Vaner derimod viser os, at den fra de tidligste Tider har været en ensom, omstreifende Røver. Den første er Socialist, den sidste er Individualist, slet og ret. Ganske ligesom Hesten villigen lyder Menneskets Vilje, fordi de unge Dyr i alle de vilde Flokke var sine naturlige Førere lydige, saaledes er Hunden rede til at adlyde sine Overordnede i det nye „Samfund," hvori den befinder sig.

Man kan godt forstaa paa Hundens Væsen og Færd, at den betragter sin Herre som Chefen, den skal adlyde, medens den anser Familiens og Husstandens øvrige Lemmer som sine Kammerater. Selve dens Lærvillighed og Forstand maa med Hensyn til disse Egenskabers Oprindelse henføres til den Kjendsgjerning, at Flokken maatte sikre sig sit Vildt ved Fællesoperationer af en vanskelig og møisommelig Art. De vilde canidæ, og særlig de af Slægten, som maa henregnes til vor Hushunds Forfædre, jagede ofte paa Dyr, der var meget større end de selv, og derfor blev fornuftigt Sam-

Digitized by Google

arbeide en absolut Livsbetingelse, thi en eneste Ulv kunde ikke gjøre det af med en Bøffel eller en Elg.

Katten derimod søger i Regelen sit Bytte blandt Skabninger, der er mindre og svagere, end den selv er, og paa Grund af, at den stilt og listelig kaster sig over sit Offer, finder den det ikke klogt eller hensigtssvarende at slutte sig i Flok og Følge. Af Naturen hengiven til Ensomhed og Uafhængighed, bliver den heller ikke i fangen Tilstand et Lem af Standen paa samme Maade som Hunden, men synes at betragte Husets menneskelige Indvaanere mere som en Del af Bohavet end som Kammerater.

Dersom vi nøiere gjør os Rede for, hvad Grundlag eller hvad Raamateriale for en Mening om Menneskeslægten den vilde Kat medbragte ind i Fangenskabet, vil vi finde, at disse var af en ganske anden Natur end dem, vi forefinder hos Hunden. Hunden befandt sig altid i sine Kammeraters Selskab, og da den saa sluttede sig til Mennesket, overførte den sin Loyalitet og sine andre Vaner og Følelser til den nye Regjering, akkurat som en Soldat, der gaar ud af Tjenesten, bringer den Vane prompt at adlyde enhver Befaling med sig over i den civile Tjeneste. I Korthed sagt: „Hundens Herre betragtes som Flokkens Førstemand."

Denne Maade at betragte nye Ting som Dele af, hvad der er gammelt og kjendt, er almindelig nok. Da Beboerne af Sydhavsøerne første Gang fik se en Hest, udbrød de: „For en svær Gris!" Og da Boston havde faaet sit Navn, tænkte udentvivl mange af dem, som kom bid, mere paa den lille By paa Lincolnshire-Kysten end paa den nye Storstad.

Men Katten var en enslig Omstreifer, hvis Kammerater var Træerne i dens fædrene Skove. Den fandt et Hjem i hule Træstammer og et sikkert Tilflugtssted mellem Træernes Grene. Hvorledes vi kan vide, at Kattens Forfædre levede i Skovene? Jo, fordi en Kattekilling er ligesaa færdig til at rende op i et Træ, som

Digitized by Google

en And til at dukke i Vandet. Endvidere af den Grund, at næsten alle Skovboere er spættede eller stribede i i Farven, saa de vanskelig skal kunne sees i den Vexling af Lys og Skygge, som falder under Træerne.

„Medens jeg," siger Forfatteren af nærværende Betragtninger etsteds, „overveiede, hvorledes Katten fra sit Standpunkt sandsynligvis saa de menneskelige Væsener an, bemerkede en skarpsindig Ven, at Katten formodentlig betragter Mennesket som et Slags bevægeligt og flytbart Træ, behageligt at skubbe sig op til, og hvis lavere Dele yder et bekvemt Sæde, medens der fra de øverste Grene leilighedsvis falder Lækkerbidskener i Form af Kjødstykker og andre delikate Sager. Vi kan le af denne Hypothese, men den er bygget paa en ganske respektabel Række Kjendsgjerninger. Naar Øboeren gjør Slutninger fra Grisen til Hesten, hvorfor skulde da ikke Katten gjøre det samme fra det velkjendte Træ til den fremmede Organisme, kaldet Mennesket?"

Aldrig kan vi bedre iagttage den store Forskjel mellem Hundens og Kattens Vaner, end naar de faar Mad. En Hund vil enten sluge sit Stykke i samme Øieblik den faar det, eller den vil løbe bort med det til et stille Sted, hvor den i Ro og Mag kan fortære det. Den bærer sig altid ad som om den var ræd for, at Skatten skulde blive snappet fra den, og naar den gnaver et Ben, tillader den neppe, at dens egen Herre kommer i dens Nærhed. Den bliver ialfald oftest i bistert Humør. I vild Tilstand fandt mellem Hundene altid Kamp Sted om de bedste Dele, strax et Dyr var fældet, og som allerede ovenfor nævnt, din Hund gjør dig den Ære at betragte dig som et Lem af dens Samfund. Og netop af denne Grund anser den det for høist sandsynligt, at du har Lyst paa Benet, vil søge at tage det fra den og selv gnave det.

Som de fleste af os udentvivl ofte har bemerket, bærer Katten sig ganske anderledes ad. Naar man giver den en Bid Mad, er det første den griber til, at be-

Digitized by Google

snuse denne vel til alle Kanter, hvorefter den da vel-overveiet og betænksom griber til og sætter sig for i Ro at fortære Viden. Der bliver aldrig Tale om hurtigst muligt at faa forvaret den der, hvorfra ingen rovlysten Kammerat kan hente den tilbage, saaledes som vi ser det hos Hunden. Det er klart, at Katten er vant til at indtage sine Maaltider i uforstyrret Ro. Det falder ikke den ind, at dens Herske eller Herskerinde muligens kan være en Medbeiler til den Lækkerbid, den har faaet.

Er Hundens Valgsprog „jo flere, des bedre," saa er Kattens „jo færre, des bedre vi farer." Naar man skal holde Middag paa en Spurv eller en Mus, saa jo mindre Selskab des bedre. Det er let at se, at Kattens Klør og Tænder ikke er stikkede til at angribe et større og kraftfuldt Bytte. Og vi maa tilstaa, at den fashionable Mynde, den forædte Mops og den blødagtige Kavalerhund vilde tage sig værdigere ud, om de angreb en Oxe eller en Saubuk, end naar de jager en stakkels Kattepus.

Det er ofte bemerket og omtalt, at Katten holder mere ved Stedet end ved Menneskene, hvorimod en Hund vil følge sin Herre og finder sig hjemme, hvor det skal være. Ogsaa i Træk ser vi tydelige Spor af Forfædrenes Vaner fra den Tid af, da de befandt sig i vild Tilstand. Naturforskere fortæller os, at vilde Katte næsten altid vælger et eller andet bestemt Sted til Hovedkvarter og fra dette af driver Jagt i det omkringliggende Distrikt. Vilde Hjorder af Hundeslægten, som Ulve, Jackaler o. fl. breder sig derimod flokkevis udover Egnen og slaar Leir, hvorsomhelst de finder en bekvem Plads. Enhver af dem føler sig hjemme, saa længe han er sammen med sine Kammerater. Naar et levvint Væsen som f. Ex. et Raadyr, en Hjort, en Antelope er jaget op, kan selvfølgelig Jagten ofte afsluttes mange Mile borte fra Udgangspunktet. Og de trætte og udmasede Forfølgere vil da ganske naturligen lægge sig ned for at hvile og sove

Digitized by Google

paa det første det bedste Sted, som frembyder en god Seng.

Som Darwin har paapeget, pleier en Hund, naar den skal lægge sig, gaa flere Gange rundt, krølle sig sammen kan vi næsten kalde det. Dette er rimeligvis en Vane, Hunden har bibeholdt fra Forfædrenes Maade at rede sig Leie paa i Præriegræsset eller Jungelen, idet de har villet rydde Græsset tilside, bøie det under sig og gjøre sig Sovepladsen komfortabel.

* * *

Skjønt vi trygt kan sige, at Hunden er det fuldstændigst tæmmede Dyr vi har, er det dog nokfaa let at kunne føre enhver Evne hos den, som vi finder god og nyttig for os, tilbage til den Tid, da den faa at sige var sin egen Herre og selv besørgede sine Affærer.

Det er Umagen værd at lægge Mærke til et og andet fremtrædende Træk hos de Hunde, man er fortrolig med, og at grunde ud, hvorledes de sandsynligvis kan være fremkomne under de oprindelige, naturlige Livsbetingelser. Saaledes er Gaardshundens Vane at gjø, naar en Fremmed nærmer sig, øiensynlig at henføre til den Omstændighed, at Skildvagterne ved Flokken maatte gjøre Allarm, saasnart en Fiende nærmede sig Leiren.

Katten er — siger vor Forfatter — tiltrods for dens nu tilvante huslige Egenskaber i Virkeligheden det mindst tæmmede Dyr af alle vore husvante Venner og Tjenere blandt disse Skabninger. Hvad dens Pligter angaar, saa har Mennesket i det Stykke kun lidet, saagodtsom intet kunnet lære den. Den Maade, hvorpaa den jager og fanger Rotter, Mus og Fugle, er fuldstændig dens egen. Den er snareſt et vildt Dyr, som har slaaet sig ned i vore Huse for sin egen Skyld. Som Tjener eller Slave kan den ikke ansees.

Vi vil her tillade os at bemerke, at mange Mennesker har seet en Ven i sin Kat og fundet, at den er fuldt tilgjængelig for menneskelig Paavirkning baade i

Digitized by Google

den ene og den anden Retning, medens paa samme Tid vel de allerfleste af os vil være enige i, at saa paalidelig og trofast som Hunden er og bliver Katten dog aldrig.

* * *

Idet vi her afslutter vor Artikkelrække om „vilde nedarvede Træk hos vore Husdyr" maa vi tilføie, at Forfatteren udtrykkelig fremholder, at det snarere har været hans Mening at give Tilskyndelse til fortsatte nøiere Jagttagelser, end den har været at belære. Han mener, at vil man rigtig faa Greb paa en Sag, faar man selv rode og grave efter den. Der er ingen Tvivl om, at medens vi er unge, er vore Sandser, Syn og Hørsel virksommere end i en mere fremskreden Levealder, og vore Jagttagelsesevner skarpere. Ved Løsningen af de mange Problemer i Naturens Historie er det disse Evner, det har skortet paa hos vore vise Mænd — mener han — Evner, som nødvendigvis maa gaa Haand i Haand med Evnen til at gjøre Slutninger og at skille Klinten fra Hveden. En omhyggelig Jagttagelse af Smaatræk hos de Dyr, som omgiver os, vil, saasandt de foretages med Interesse for Sagen og Kjærlighed til Sandheden, hjælpe Videnskaben fremad og berede os selv mange Glæder.

Gudsdomme.

(Tildels efter det Tyske, ved O. F).

Gudsdomme er en ældgammel Indretning. Spor dertil træffes allerede hos Israeliterne og Grækerne, men det er egentlig Inderne og Germanerne, der har sat dem

Digitized by Google

i et fuldstændigt System. Enhver har hørt tale om Jernbyrd og ved, at denne Art af Gudsdomme kom i Brug i vort Land, efterat det var blevet kristnet, og al Geistligheden havde speciel Befatning dermed. Det var ogsaa netop den kristne Kirke, som hos de germaniske Folkeslag kom til at øve en stærk Indflydelse paa deres Udvikling og den særegne Form, de antog, skjønt deres Oprindelse tilhører en Tid, der ligger langt forud for Kristendommens Indførelse hos disse Folk.

Hos de ældste Germaner var de rent formelle Bevismidler, som for Retten stod til Dommernes Raadighed, Ed eller Gudsdom, navnlig Kamp mellem Klager og Anklagede. Nogen egentlig Bevisførsel ved Vidneforklaring brugtes oprindelig ikke; Eden aflagdes af den Anklagede, det var en Uskyldsed, hvorved han kunde rense sig, saafremt den blev støttet ved Ed fra et Antal Edshjælpere eller Mededsmænd. Disses Bekræftelse gik altsaa ikke ud paa, at de ifølge personlig Kundskab om Sagens Sammenhæng vidste, at denne forholdt sig som Parten havde angivet, men at de paa Grund af sin Tillid til ham var overbeviste om, at hans eget edelige Udsagn maatte være sandt. Imidlertid havde den Anklagede kun da Ret til at aflægge en saadan Uskyldsed, hvis han var en fri Mand, besad et uplettet Rygte, havde egen Grundeiendom og det nødvendige Antal Mededsmænd; Trælle og Fremmede, Forbrydere, Eiendomsløse og saadanne, der ingen Mededsmænd fandt, var udygtige til Uskyldseden. Manglede nu den Anklagede Forudsætningerne for denne, saa gjaldt han uden videre for skyldig, ifald det ikke blev ham tilladt at underkaste sig en Gudsdom. Imidlertid udviklede efterhaanden begge Bevismaader sig ved Siden af hinanden, og i Almindelighed synes den retslige Afgjørelse at have bestemt, hvilken af dem der skulde vælges, samt hvad der skulde indtræde, alt efterson de lykkedes eller ikke. I tvivlsomme Tilfælde kunde altsaa Dommeren give Afkald paa sin Ret til at afgjøre Skyldspørgsmaalet og istedet

Digitized by Google

derfor med den Mistænkte anstille hine Prøver, som man har kaldt Gudsdomme, og hvorved Gud selv som høieste Dommer forkyndte Sandheden og Retten. De hvilede paa den faste Tro, at bestandig den Uskyldige vilde seire, den Skyldige ligge under.

Som allerede nævnt er de af hedensk Oprindelse disse Gudsdomme eller Ordalier, som de efter et angelsaksisk Ord kaldes (Ordal d. s. s. tysk Urtheil, d. e. Dom). Men de er dog for Størstedeken kun bekjendte i det Omfang, som de fik gjennem Kristendommen. De havde fæstet saa dybe Rødder i Folkets Tro, at Kristendommen og den senere Lovgivning først lidt efter lidt formaaede at faa Bugt med dem, ja meget mere i Begyndelsen og lang Tid ned igjennem maatte taale dem og hellige dem ved kirkelige Ceremonier. Legenden lader jo selv den kristne Tro forsvare og bevise ved Gudsdomme, ja enkelte Klostre blev udstyrede med Retten til at lade afholde visse Prøver. Enkelte af dem maa man ligetil betegne som prestelige. Det er utallige Exempler paa saadanne Prøver, som af Krønikeskriverne og af Folkesagnet berettes os, og næsten stadig har de en heldig Udgang. At tillægge dem allesammen historisk Værd, gaar naturligvis ikke an, men paa den anden Side tør man heller ikke i alle Tilfælde se Bedrageri eller kunstig anvendte Midler. At lægende og stuffende Midler har staaet til Geistlighedens Raadighed og ofte er blevet anvendt af den, maa dog anses for sikkert. Forøvrigt møder vi allerede i Middelalderen Stemmer, der har sine egne Tanker om disse Guddomme, og oplyste tyske Digtere i det 13de og 14de Aarhundrede styr heller ikke at overdænge dem med Haan og Spot.

I dens enkleste Skikkelse møder vi Ildprøven hos de ripuariske Franker. Den Anklagede maatte holde sin bare Haand, formodentlig en nøiagtig bestemt Tid, i Ilden, og gjaldt for uskyldig, hvis han trak den uskadt ud igjen. Ellers maatte han gaa gjennem et flammende Baal i den bare Skjorte eller, som nogle Forskrifter

Digitized by Google

forlangte, endog i en Voxskjorte. Paa denne Maade skal Richardis, Kong Karl den Tykkes anden Gemalinde, have bevist sin Uskyldighed (Aar 887). Krøniken beretter os det i følgende morsomt naive Vers:

Hun paa sig tog en Skjorte,
Som dertil laget var.
Paa alle fire Ender,
paa Fødder og paa Hænder
den Skjorte de antænder.
Og paa en liden Stund
Skjorten af hende ganske brandt,
Voxet ned paa Brostenen randt.
Saa fried hun sig ifra Ulykken den tunge,
og Dei gratias de sjnnge.

Langt hyppigere og mere udbredt end disse to Slags Ildprøver var den, som vi her i Norden har givet Navnet Jernbyrd. Sædvanlig blev et glødende Stykke Jern, eet eller flere Pund tungt, baaret ni Skridt langt med bare Hænder, eller ni Plogjern blev glødede og lagte i bestemte Mellemrum fra hinanden, og over disse maatte da den Anklagede gaa barfodet. I Nordtyskland som overhovedet hos de nordiske Folk synes den førstnævnte Maade at have været den mest yndede Uskyldsprøve hos Kvinderne, saaledes skal Kunigunde, Henrik den 2dens Gemalinde, og Emma, Moder til Edvard Confessor, paa denne Vis have renset sig for Beskyldningen for Utroskab. Et berømt Exempel herpaa fra vor egen Historie har vi i Inga fra Varteigs, Haakon Haakonssøns Moders, Jernbyrd paa Rigsmødet i Bergen 1218, da det gjaldt at bevise Haakons kongelige Herkomst og Ret til Tronen: „Saaledes var det da afgjort, at Inga Kongsmoder skulde stedes til Jernbyrd. Hun begav sig strax til Kristkirken for anden Gang at underkaste sig den foreskrevne Faste. Sammen med hende fastede Sigurd Kongsfrænde, Dagfinn Bonde, Andres Skjaldarband og flere andre, baade Geistlige og Lægfolk, og der blev sat en Vagt paa tolv Mand uden-

Digitized by Google

for Kirken for at paase, at ingen Uvedkommende trængte sig ind og forstyrrede Fasten. I denne Tid var Skule Jarl meget blid mod Kongen, saa blid, at alle forstod, at der maatte stikke noget under. Forklaringen herpaa fik man snart. Skule havde i sin Tjeneste en Udlænding fra Brabant ved Navn Sigard; han havde Ord for at være en klogtig Mand og hændig til hvad det skulde være. Tidlig Onsdag Morgen, Dagen før Jernbyrden skulde foregaa, stod han udenfor Kristkirken og forlangte at faa Dagfinn Bonde i Tale. Dagfinn kom. Sigard tog ham tilside og sagde: „Jeg ved, at I er meget ængstelige for, hvad Udfald eders Sag vil faa. Da jeg vil Kongen vel, skal jeg lære eder et Middel, som kan gjøre Jernet uskadeligt. Jeg ved nemlig et Græs, som har den Kraft, at naar jeg gnider det paa Kongemoderens Haand, saa kan hun trygt bære Jernet og bestaa Prøven heldig." Dagfinn Bonde tvang sig og sagde: „Gud velsigne dig: du er en forstandig og skjønsom Mand! Men sig mig, hvor voxer det Græs, som har en saadan underfuld Kraft?" „Det voxer," sagde Sigard, „paa dit og paa hver Mands Hus her i Bergen." „Ja saa," svarede Dagfinn. Men vi skal ikke have nogen kunstig Hjælp eller Lægedom i denne Sag. Vi vil sætte vor Lid til, hvad Jesus Kristus vil gjøre af sin Naade og efter sine Helgenes Forbøn. Men pak dig bort med din Snak! Kommer du igjen med dette, skal du se, det gaar dig ilde." Med den Besked maatte Sigard gaa. Men Dagfinn paalagde Kongemoderen og de Mænd, som var hos hende, at de skulde tage sig vare for Sigard som for sin værste Uven; thi det var bare Fulhed i alt, hvad han for med. — En Morgen tidlig efter Primamessen (omtrent Kl. 6) bar Inga Jernet. Da var Kongen, Jarlen, Erkebiskopen og alle de øvrige Biskoper og Høvdinger tilstede. Prøven løb heldig af. Og den Dag, da Kongsmoderens Haand blev løst, „gjorde Gud," siger den gamle Sagafortæller „i sin Miskund det store Jertegn, at den var fuldkommen

Digitized by Google

uskadt, og alle, som saa den, sagde, at Haanden var meget fagrere nu, end før hun bar Jernet; det sandede baade Venner og Uvenner." Nu kunde Jarlen ikke fremføre nogen Indvending mere mod Kongens lovlige Arveret til Tronen. Den følgende Søndag holdtes der Thing paa Kristkirkegaarden, hvor Erkebiskopen i alle Høvdingers Overvær lyste Jernbyrdens Udfald og truede med Bansstraf hver den, som herefter maatte trøste sig til at drage Kongens Herkomst i Tvivl*)."

Var saaledes Skikken at bære Jern den sædvanlige hos Kvinder, saa var efter de gamle Lovbøger Prøven med at gaa over gloende Jern ikke mindre brugelig hos Mænd; dog viser Beretningerne, at ogsaa hos dem fandt den første Maade hyppig Anvendelse. Harald Gille beviste som bekjendt, at han var Magnus Barfots Søn, ved at gaa over ni gloende Plogjern, „vorvel denne Skirsle**) tyktes de fleste noget haard, da han alene skulde fremme den for at bevise sin Herkomst, ikke for at faa Kongedømmet." Denne Gudsdom fandt Sted i Sems Kirke ved Tunsberg under Overvær af Kong Sigurd, hans Søn Magnus og mange andre, og Harald gik henover Jernene, støttet til to Biskoper og paakaldende sin Skytshelgen, den hellige Columba. Da skal Magnus, fortæller Sagaen, have ytret: „Ikke træder han Jernene som en modig Mand." „Det var sagt talt," sagde Kongen, „han skilte sig ved det som en Mand." Da Harald havde gaaet over det sidste Jern, kastede han sig i en Seng, som holdtes opredt for ham. Tre Dage efter undersøgte man hans Fødder, og man fandt da, at de var uskadte.

Foruden de allerede nævnte Bevismidler omtales ogsaa, at den Sagsøgte maatte stikke Haanden i en

*) Efter Overland: Illustr. Norges Historie.

**) En Gudsdom benævntes hos os almindelig gudskirsla (eller blot skirsla) d. e. Gudsrensels eller vitnit mikla d. e. det store Vidne.

Digitized by Google

gloende Handske. Krønikerne vrimler af Beretninger om lykkelig bestaaet Jernbyrd. En høist mirakulos Historie fortæller den lybske Krønike om en Mand i den Stad Wittenberg, der var beskyldt for at have stukket Ild i nogle Huse: „Han negtede det og pukkede saalunde paa sin Usyld, at han vilde bære paa et gloende Jern. Det blev givet ham ihænde, og han bar det uden Skrig. Da han kom til Maalet ved Kirkegaarden, kastede han det af Haanden, og det forsvandt." Et Aar derefter, da en „ragede og grov" i Sandet, fandt han Jernet og brændte sin Haand paa det. „De, som vare tilstede, forundrede sig derover og sagde det til Fogden; men han kom hin forrige Tidende ihu og lod Manden gribe. Han tilstod, at han havde stukket Husene i Brand, og blev lagt paa Hjulet."

Ved Vandprøven adskilte man to Arter, alt eftersom man anvendte hedt eller koldt Vand. Prøven med hedt Vand eller „Kjedeltaget" var i hele Middelalderen næst Jernbyrden den Dom, som oftest kom til Anvendelse; den synes at være overmaade gammel, idet den allerede omtales i de saliske Frankers, i Vestgoternes og Frisernes gamle Love. Den bestod deri, at den Anklagede med blottet Arm maatte tage op af en Kjedel med kogende Vand en Ring eller en Sten. Sædvanlig hang Stenen, der havde et Hønseægs Størrelse, i en Snor, og Dommeren sænkede den saa langt ned, som der var blevet bestemt; jo stærkere Mistanken, desto dybere maatte Armen stikkes nedi. Det berømteste Exempel herpaa frembyder Kong Lothars Gemalinde Thietberge, som ifølge Beslutning af Synoden i Metz rensede sig for Beskyldningen for Egteskabsbrud ved Hjælp af Kjedeltaget, som en af hendes Tjenere bestod for hende. I Norge ialfald anvendtes Kjedeltaget kun, naar den Sagsøgte var en Kvinde, og navnlig, synes det, naar Beskyldningen angik Trolddom eller dermed beslægtede Forbrydelser.

Digitized by Google

Ved Prøven med det kolde Vand blev den Anklagede afklædt og med en Snor om Halsen, for at kunne trækkes op igjen en eller flere Gange, kastet i Vandet. Sank han, var det et Tegn paa hans Uskyldighed, men svømmede han ovenpaa, var dermed hans Brøde bevist. Det paafaldende i denne Anskuelse synes at kunne forklares af den gamle Folketro, at det rene Vand, dette hellige Element, ikke vilde optage en Misdæder i sig; maaske turde ogsaa Præsternes Brug af Vandet som Vievand staa i Sammenhæng dermed, ligesom det ogsaa fortjener at mærkes, at Prøven ikke foretoges i flydende Vand, men i et stort, med Vand fyldt Kar. Vidnesbyrd om den hyppige Brug af denne Gudsdom giver saavel Krønikernes Fortællinger som mange Forordninger; at den stammer fra gammel Tid, beviser et strengt Forbud gjennem Ludvig den Fromme i 823, og hvor rodfæstet Skikken alligevel var, sees af dens hyppige Brug ved Hexeprocesserne i det 16de og 17de Aarhundrede. Imidlertid synes den kun at have været anvendt blandt simplere Folk af begge Kjøn, hvad der forresten ogsaa udtrykkelig fremhæves i en Forordning af Keiser Henrik den 3die.

Ild- og Vandprøverne rækker uden Spørgsmaal helt tilbage i den hedenske Tid, selv om der derom ingen bestemt Efterretning er os bevaret, og de i den Form, hvori de er kommet til os, bærer et heltud kirkeligt Præg. Den, der vilde bestaa dem, blev allerede en Tidlang før overgivet Præsterne og maatte forberede sig ved religiøse Øvelser, navnlig Faste. Paa den bestemte Dag fik Folket ikke komme ind i Kirken, kun visse Vidner, som havde taget Del i den religiøse Indvielse, blev indladte. I vort Land foretoges Jernbyrden i Landdistrikterne i vedkommende Hovedkirke, i Byerne i en vis dertil en Gang for alle af Biskopen udseet Sognekirke. Den omtales endog som en egen Indtægtskilde for Kristkirken i Bergen. — Efter Indladelsen i Kirken blev de nødvendige Forberedelser trufne, Kjedelen sat

Digitized by Google

over, Jernet lagt i Ilden o. s. v. Medens den Anklagede knælede ned, bad Præsten om Guds Bistand, at han maatte beskytte Uskylden og straffe Skylden, og besvor efter endt Messe den Anklagede om ikke at friste Gud og ikke træde hen til Altret, hvis han var skyldig; taug han, saa rakte han ham Hostien. Alle Tilstedeværende blev bestænkede med Vievand; medens man iførte den Anklagede andre Klæder, sang Præsten et kort Litani og udtalte over Vandet eller Jernet en Exorcisme (Djævlebesværgelse) og en Velsignelse, hvori han opregnede en Mængde Undere af det gamle og nye Testamente, stænkede Vievand paa Jernet, der laa paa Ilden, og rakte det til den Anklagede, eller Kjedelen blev taget af Ilden, og Stenen sænket nedi o. s. v. Paafaldende er det, at Udfaldet af Jernbyrden og Kjedeltaget aldrig blev afgjort strax. Tvertimod, hvor meget end Skikkene ved Gudsdommene i enkelte Punkter kan afvige fra hinanden, overalt finder vi dog paa germanisk Omraade den Forskrift, at Haanden strax efter bestaaet Prøve skulde blive indbundet og forseglet, og først den tredje Dag skulde Bindet atter blive taget af, og Afgjørelsen, om den var skadet eller ikke, afgives i Nærvær af Modpartiet, af specielle Vidner og Folket.

De norske Love kjender ingen andre Gudsdomme end Jernbyrden og Kjedeltaget, og ogsaa disse blev afskaffede under Haakon Haakonssøns Regjering efter Overenskomst mellem ham og den pavelige Legat Vilhelm af Sabina, da denne i 1247 opholdt sig i Norge. Hos de sydligere Folk har man flere slige Gudsdomme med et endnu mere kirkeligt Præg, f. Ex. Korsprøven, Prøven med det indviede Brød og Nadverprøven. Ved den første af dem maatte den Anklagede med korsvis udstrakte Arme fremsige Bønner og Salmer uden at blive træt. Stod der to Parter overfor hinanden, maatte begge staa med oprakte Hænder ved et Kors; den af dem, der først lod Hænderne synke eller bevægede dem, gjaldt for besejret; undertiden blev der

Digitized by Google

ogsaa fordret, at begge saa længe skulde staa foran Korset, til en af dem faldt om af Udmattelse. Da man ikke finder noget Spor af denne Gudsdom hverken i tyske eller nordiske Lovsamlinger, synes den at være af senere Oprindelse og maaske at være opfundet af de Geistlige for at erstatte Tvekampen. Den omtales første Gang i et Kapitular af Pipin fra Aaret 752; ogsaa Karl den Store har flere Gange forordnet den og navnlig paabudt, at istedetfor Kamp en Korsprøve skulde være det afgjørende, om der skulde opstaa Strid mellem hans Sønner om Grændser og Landomraade. Ligeledes maatte en Gang alle Nonnerne i Klostret Bischofsheim ved Korsprøven bevise sin Renhed og Uskyldighed, da et nyfødt Barn blev fundet i en Dam i Nærheden. Men efter et Forbud i Aaret 816 fra Ludvig den Fromme, hvem den forekom som en Vanhelligelse af Kristi Død, er den vistnok kommen mere og mere af Brug.

Prøven med det indviede Brød var sædvanlig hos Angelsaxer, Friser og Franker. Der blev rakt den Anklagede et Stykke indviet Brød eller Ost, og han gjaldt for overbevist, hvis han ikke med Lethed kunde synke det, hvis det blev siddende ham i Halsen eller igjen maatte tages ud.

Ved Siden af denne Gudsdom var Nadverprøven især i Brug hos Geistligheden, om man end ofte ogsaa lod Lægfolk faa Adgang til den. Man gik ved den ud fra den Forestilling, at den Forbryder, som, tiltrods for at han var sig sin Skyld bevidst, dog formaastede sig til at nyde det hellige Sakrament, vilde blive straffet med en pludselig Død. Saaledes maatte endog Lorthar den Yngre, Konge af Lotharingen, i 869 underkaste sig denne Gudsdom.

Ligesom Prøven med det indviede Brød, saaledes synes ogsaa Ligbaareproven at hvile paa en meget gammel Folketro, hvorvel Middelalderens Retsbøger intet nævner derom. Den blev anvendt for at finde ud Forøveren af et Mord. Den Myrdede blev lagt paa en

Digitized by Google

Baare, og nu maatte de Personer, paa hvem Mistanken hvilede, træde hen til Liget og under Fremsigelse af bestemte Formler berøre det med Haanden. Naar nu den Skyldige nærmede sig den Døde, saa troede man, at et Tegn vilde ske, at Saarene vilde begynde at bløde, eller den Døde vilde bevæge sig eller forandre Ansigtsfarve. Skede intet saadant, og bekjendte den Mistænkte ikke frivillig, saa tog man hans Uskyld uden videre for bevist. Fremgangsmaaden med denne Gudsdom viser paa de forskjellige Steder temmelig mange Afvigelser i det enkelte fra hinanden; nogle Steder maa den Anklagede gaa tre Gange om Baaren, tre Gange knæle ved den, kysse den Myrdede, raabe hans Navn, sværge paa sin Uskyldighed o. s. v.

Til de allerældste Gudsdomme hører fremdeles Lodkastning og Tvekamp, om hvilke historiske Kilder beviser os, at de stammer fra Hedenskabets dunkleste Tid. Kanske netop fordi de saa afgjort er af hedensk Oprindelse, tog Geistligheden Forargelse af dem og søgte at bekjæmpe dem, hvorvel det netop var i den kristne Tid, at de erholdt sit bestemte Præg af Gudsdom. Disse to Bevismidler staar derfor i en noksaa udpræget Modsætning til de egentlige prestelige Domme.

Allerede i det 6te Aarhundrede ser vi med Visshed, at Lodkastningen er i Brug hos Frankerne for derved at udforske Guddommens Vilje; den bliver hos dem anvendt ved Beskyldning for Tyveri eller ogsaa paalagt Fremmede, der ingen Mededsmænd kunde finde. Fremgangsmaaden med den beskrives udførlig i den gammelfrisiske Lov: „Naar nogen dræbes i et Oplob eller i Haandgemæng, og Morderen ikke lader sig finde blandt deres Tal, der var tilstede, saa staar det den, hvem det paaligger at kræve Bod, frit at udvælge syv af Deltagerne og beskylde dem for Mord. Hver af dem tør rense sig selv fra Anklagen ved Hjælp af tolv Mededsmænd. Derpaa skal alle gaa til Kirken og tvende Lodder lægges paa Altret eller paa Relikvierne. De skal

Digitized by Google

være tvende Stave, hvoraf den ene er betegnet med Korsets Tegn. Loddene skal man indvikle i ren Uld, og Præsten, eller hvis han mangler, en uskyldig Gut tage dem fra Altret, hvorunder Gud anraabes om, at han ved et tydeligt Tegn vil aabenbare, om de syv Anklagede har sværet paa Sandheden. Hvis det, der er betegnet med Korset, hæves op, saa er alle uskyldige, der har sværet, men hvis det er det andet, saa skal enhver af de syv gjøre en Stav og forsyne den med sit Tegn. Atter skal Loddene indhylles i ren Uld og lægges paa Altret, og Præsten eller Gutten løfte den ene efter den anden op. Den, hvis Lod sidst hæves iveiret, skal betale Boden." Da dette Bevismiddel ikke mere omtales i senere Kilder, og Historien ikke byder noget Exempel paa dens Anvendelse, tør man formode, at den snart har ligget under for Geistlighedens Angreb.

Det fortjener at nævnes, at der hos den hedenske Tids Nordmænd, dog kun paa et enkelt Sted i Sagaerne, omtales en egen Slags Gudsdom: at ganga undir jarðarmen (d. e. at gaa under Jordstrimmelen). Det bestod deri, at der skares op et vist Antal Strimler Grønsvær, som det lynes gjerne tre, hvis Ender var fast ved Jorden, medens de i Midten var hævede noget iveiret. Lykkedes det at krybe under dem, uden at de sønderreves eller faldt ned, da var den fremsatte Paastand bevist.

Den berømteste, ædleste og hyppigste blandt alle Ordalier er Kampdommen. Medens de øvrige Gudsdomme lidt efter lidt mere fandt sin Anvendelse blot paa Ringe, Hjælpeløse og Ufrede, blev Kampen alene i Brug blandt de ædle Stænder. Her gav den Uskyldige sig ikke blindt hen i et Elements Vold, men stolede paa sin egen Kraft og Vaabenfærdighed. Det er klart, at en saadan Bevismaade mere stemte med den Aand, der raadede hos et stridbart og kamplystent Folkefærd.

Af vore Sagaer ved vi, at netop dette Retsmiddel hyppig brugtes hos de gamle Nordmænd, navnlig

Digitized by Google

til at godtgjøre en eller anden Fordrings Retmæssighed. Hvis den, som fremsatte Fordringen, seirede, da var den omtvistede Gjenstand hans; tabte han, maatte han, som det hed, „løse sig af Holmen“ ved en forud bestemt Sum. Holmgang er jo som bekjendt det almindelige Navn for denne Art af Tvekamp, fordi man til Kampplads helst valgte en Holme, idet der var en bestemt Grændse, udover hvilken ingen af de kjæmpende maatte vige.

Karakteristisk er det, at Holmgangen i Regelen var forbunden med religiøse Handlinger, med Offer eller Bøn, og var som saadan paa det nøieste sammenknyttet med Aasatroen. Med Kristendommens Indførelse blev den, saaledes som Sagaerne udtrykkelig beretter os, afskaffet baade paa Island og i Norge, og i de kristne norske og islandske Love er ethvert Spor af den forsvundet. I den sidste hedenske Tid havde rigtignok dens oprindelig religiøse Betydning stærkt traadt i Baggrunden, og professionelle Slagskjæmper benyttede Holmgangen som et Middel til at sætte sig i Besiddelse af Gods og Rigdomme. Man skjelnede mellem to Arter Kamp, Holmgang og Enekamp (einvigi), af hvilke den sidste synes at have været mere enkel, medens Holmgangens Regler var mere kunstige og vidtløftige; begge Navne bruges dog ofte ifleng. Vi anfører her et Exempel paa en slig Tvekamp, hentet fra Egil Skallagrimssøns Saga.

„Egil Skallagrimsson havde til samme Tid en Arv at fordre i Norge, hvilken en vis Atle den Korte sad inde med paa Grund af en uretfærdig Dom af Kong Erik Blodøxe. Da Erik nu var fordreven af Landet, troede Egil, at han maaske kunde drive sin Ret igjennem, og begav sig derfor til Atles Gaard Ask paa Øen Feuring ved Hordaland for at fordre Arven. Atle negtede at udrede den, men modtog Egils Stevning til Gulathing for der at faa Sagen paadømt. Begge indfandt sig ogsaa til Thinge. Egil fordrede nu Arven; men Atle bød Tylftered eller Ed af tolv Mænd for, at han

Digitized by Google

intet Gods, Egil tilhørende, havde i sin Varetægt. Da Atle gik til Retten med dem, der skulde aflægge Eden for ham, gik Egil imod ham og sagde, at han ei vil modtage hans Eder for sit Gods: „Jeg vil byde dig en anden Lov, den nemlig at vi skal gaa paa Holm her paa Thinget og den, der seirer, have dette Gods.“ Det, som Egil sagde, var ogsaa Lov og gammel Sed, at hver Mand havde Ret til at fordre en anden til Holmgang, hvad enten han saa skulde værge eller søge sin Sag. Atle sagde, at han ei vilde afslaa Egil Holmgang. Saa tog Atle og Egil hinanden i Haand og kom overens om, at de skulde gaa paa Holm, og at den Seirende skulde eie de Jorder, hvorom de trættede. Derpaa ruster de sig til Holmgangen. Egil gik frem og havde Hjelm paa Hovedet, Skjold for sig og et Spyd i Haanden; men Sverdet Dragvandil fæstede han ved sin høire Haand. Det var Holmgangsmændenes Skik at indrette sig saaledes, at de ei behøvede at drage sit Sverd paa Holmen, men derimod kunde lade Sverdet følge Haanden, saa det strax var tilrede, naar man vilde bruge det. Atle var ligedan rustet som Egil. Han var vant til Holmgang, desuden stærk og meget modig. Der blev ledet frem en stor og gammel Oxe; denne blev kaldt Blotnaut, og den Seirende skulde dræbe det. Undertiden var der eet Naut, undertiden lod ogsaa hver af de tvende, som gik paa Holm, fremlede sit. Da de var rustede til Holmgangen, løb de mod hinanden og skjød først sine Spyd; men intet af dem fæstede sig i Skjoldet, de blev begge staaende i Jorden. Derpaa greb de til sine Sverd; de gik fast ind paa hinanden og skiftede Hug. Atle veg ikke tilbage. De hug tidt og haardt, og snart blev Skjoldene ubrugbare. Da Atles Skjold var blevet meget fordærvet, kastede han det, greb Sverdet med begge Hænder og hug rask. Egil hug til ham over Axlen, men Sverdet bed ikke; han gav det andet og tredje Hug, og det var ham let at faa Hug paa Atle; thi denne havde intet Vern. Men skjønt Egil svang Sverdet af al Kraft,

Digitized by Google

saa bed det dog ikke, hvor han end hug. Egil ser nu, at det ei saaledes kunde nytte; thi hans Skjold begyndte at blive ubrugbart. Han slap da Sværdet og Skjoldet, løb ind paa Atle og greb ham med Hænderne. Nu mærkede man, hvem der var stærkest. Atle faldt paa Ryggen, men Egil kastede sig grue ned over ham og bed hans Strube isønder. Saaledes lod Atle sit Liv. Egil sprang hurtig op og didhen, hvor Blotnautet stod, greb med den ene Haand i Mulen og med den anden i Hornet og vred saa haardt om at Fødderne paa Dyret kom i Veiret, og Halsbenet gik istykker. Egil tilegnede sig derpaa alle de Jorder, om hvilke Trætten havde været."

Man træffer ofte i Sagaerne Beretninger om forskjellige særegne og kunstig indrettede Tvekampe; saaledes sees under Holmgangen Kampen stundom at foregaa paa en Feld eller Kappe under Jagttagelse af en hele Mængde specielle Regler. I en enkelt Saga omtales ogsaa en egen Art Tvekamp under Navnet Kargang, der minder noget om senere Tiders Beltespænding og bestod deri, at de kjæmpende Parter lod sig indeslutte i et oventil tildækket Kar og i Mørket vexlede Hug, som de søgte at afbøde med et Kjevle.

I det tyske Retsvæsen er det en mangfoldig Anvendelse, som Tvekampen har. Den gjaldt her som et Middel til at rense sig ved Siden af Eden, saa at Valget alt efter Omstændighederne afhang af den Anklagede eller Klageren, og blev anvendt i Sager, hvor Modparterne stod nogenlunde lige over hinanden, ved Strid om Grændserne for Land og Gebet, eller naar et Vidne eller endog en Dom skulde anfegtes. Isærdeleshed fremhæves der, at enhver, der blev sigtet for Utroskab mod Kongen, „efter al Ret" skulde kjæmpe for dennes Øine. Berømt er i denne Henseende Grev Bera af Barcelonas Kamp under Ludvig den Fromme; i Nærheden af Aachens Palads, i Nærvær af Keiseren og hans Stormænd mødte han efter gotisk Skik tilhest i fuld

Digitized by Google

Rustning og erklærede sig først for skyldig, da han laa under i Striden. Ved en anden Leilighed forlangte Markgrev Bernhard, der var beskyldt for utilladelig Omgang med Keiserinde Judith, at rense sig paa samme Maade; men da ingen offentlig vovede at træde op mod ham og bestaa Kampen, blev Usktyldseden tilladt ham. At møde frem til en Kamp kunde i Regelen blot den frie Mand, der var i fuld Besiddelse af sine Rettigheder og var fuldt ud vaabenfør. Først da Stænderne skiltes skarpere, og den krigerske Ære i middelaldersk Forstand ikke længere tilkom alle Frie, dannede der sig den Grundsætning, som ogsaa kommer tilorde i Retsbøgerne, at man kun ligeoverfor jevnbyrdige Standsfæller behøvede at møde til Kamp for sin Ret. Personer, som ikke selv var istand til at kjæmpe, kunde eller maatte, alt efterssom de var Klagere eller Anklagede, stille en anden for sig. Samfund, Stiftelser og Kvinder valgte sig altid sin Kjæmper og lønnede Seieren. Men vægrede sig deres nærmeste „Sverdmaag" for at træde op for dem, saa var det i enkelte Tilfælde, dog sandsynligvis først i en noget senere Tid, tilladt ogsaa Kvinder at forsvare sig selv. For at udjevne Uligheden i Kræfter opfandt man eiendommelige Arter af Kvindekampe. „Manden," heder det i Beskrivelse deraf, „staar ved en saadan Kamp nede i en rund, noget vid Grav indtil Beltet og har i den høire Haand en Kølle, hvormed han slaar efter Kvinden; men han tør ikke stige op eller løbe efter hende, heller ikke engang støtte sig med den frie Haand mod Gravens Kant, hvis han ikke vil tabe. Kvinden har i Haanden et Stykke Tøi, i hvis ene Ende der er knyttet ind en nogle Pund tung Sten, hvormed hun slaar efter Manden. Hvis Kvinden kan komme bagpaa sin Modstander, anstrænger hun sig for at trække hans Hoved bagover fra Graven og kvæle ham; afbøder Manden Slaget med Køllen, saa vikler Tøistykket sig om den, og Kvinden faar derved Anledning til at rive Manden Køllen ud af Haanden. Afbøder han Slaget med den

Digitized by Google

venstre Haand, saa har han Leilighed til at trække Kvinden til sig nedi Graven, hvorfor han stræber at gribe hende om Livet." Efter en anden Beretning staar Manden lige til Navlen i en tre Fod vid Grav, Kvinden ti Fod derfra. Begge har tre Stave, hvoraf hver er omtrent en Alen lang og to Tommer tyk; fortil er der til hver bundet en sædvanlig tre Pund tung Sten. Slaar Manden efter Kvinden og griber derunder med Haanden ved Randen af Graven, hvori han staar, saa har han tabt en af sine Stokke; overiler Kvinden sig og slaar under dette efter Manden, taber hun ligeledes en af sine Stokke. Den, som nu paa denne Maade først mister sine Stave, er overvunden og bliver erklæret for skyldig. Endnu i Aaret 1288 blev i Bern en saadan Kamp udkjæmpet, hvorved Kvinden vandt Seieren.

Da den retslige Tvekamp i Middelalderen hyppigere og hyppigere kom i Brug, uddannede der sig i de forskjellige germaniske Lande en egen Kampproces, som vi lærer at kjende af Rets- og Lovbøgerne og af særegne Kampforordninger, forfattede for de i de fleste Tilfælde alene kompetente Greveretter. Paa det Sted, hvor der klagedes og Dommeren havde tilladt Kampen, blev denne oprindelig ogsaa udfegtet; først senere blev keiserlige og fyrstelige Forleninger enkelte Steder ophøiede til Kampretter eller ogsaa med Dommermyndighed beklædte Personer udstyrede med Retten til at lade alle Tvekampe indenfor et vist Omraade udkjæmpe under sin Opsigt og Ledelse. Særdeles bekjendte var saaledes i det 14de og 15de Aarh. Kampretterne i Byerne Hall i Schwaben, Anspach, Würzburg etc., ligeledes fik tidlig Hertugerne af Lothringen Ret til at føre Forsædet ved alle retslige Tvekampe mellem Rhinen og Mosel.

Kampplads en blev anvist af Dommeren; dog gaves der paa Steder, hvor man hyppig afholdt retslige Tvekampe, bestemte Kampplads e, saakaldte „Ringe," som i Regelen var af rund eller oval Form, et Hesteløb eller Pileskud langt, var omgivet med Pæle, Skranker eller

Digitized by Google

Tauge for at holde tilbage Sammenstimmel og Indtrængen af Uvedkommende og hindre Kjæmperne i at undvige. Opretholdelsen af Ordenen i det enkelte havde særegne Tilsynsmænd; de maatte fordele ligelig Sol og Vind, Lys og Skygge, forat ikke den ene Kjæmper skulde have nogen Formon for den anden, og skulde med Dommerens Tilladelse bruge de lange Stave, hvormed de var forsynede, til at støtte de faldende, saarede eller udmattede med.

En hel Mængde forskjellige Bestemmelser var der ogsaa truffet angaaende de ved Kampen tilladte Vaaben, hvad vi dog her ikke kan gaa nøiere ind paa. Vi sporer forresten i senere Tider en Bestræbelse hos Lovgiverne for at gjøre Vaabnene mindre livsfarlige, dels dannede ogsaa Ridderstandens Udvikling en Forandring. Før Kampen begyndte, blev der tilbudt Fred, og begge Kjæmpere maatte besværge Rigtigheden af sine Udsagn. Den sædvanlige Time for Kampens Begyndelse var Kl. 6 om Morgenen; var den ene Modstander ikke paa Pladsen inden Kl. 3 om Eftermiddagen, faldt sædvanlig Afgjørelsen ud til den andens Fordel. Den, der forsvarede sig til Solnedgang, blev frikjendt, da Seieren ingenlunde fræevede Modstanderens Drab. Som beseiret gjaldt den, hvis Blod først farvede Jorden, som først veg udover visse fastsatte Skranker, ved Afkræftelse eller Tab af sine Vaaben ikke mere var istand til at kjæmpe eller for tredie Gang maatte ty til Tilsynsmandens Stang. Ofte blev den Tabende ovenikjøbet straffet, og der blev paalagt den beseirede Anklager den samme Bod, som retslig var bestemt for den Forbrydelse, hvorfor han havde sigtet sin Modpart.

Til disse Kampe mellem almindelige Frie svarer nu ingenlunde de Beskrivelser, som Digterne har overleveret os om Riddernes retslige Tvekampe. De møder altid tilhest, fuldstændig rustede i Jern som til Turnering eller til Slag, og ogsaa Kampens Gang er en ganske anden. De Adeliges retslige Kampe smeltede

Digitized by Google

meget snart sammen med de ridderlige Kampe om Æressager, hvorved Ideen om en Gudsdom traadte tilbage, og de mere fik Karakteren af en senere Tids Dueller.

I Gudsdommenes Historie er det en eiendommelig Foreteelse, at de saakaldte geistlige Ordalier ligesaa meget ligger i Strid med den ridderlige Tvekamp som med Eden og Lodkastningen. Allerede Karolingerne gjorde sig, under prestelig Indflydelse, al mulig Umage med at fortrænge den blodige Vaabendom for Retten, at forandre Sværkampen til Kamp med Køller eller at erstatte dem med Korsprøven. Men medens Lodkastningen synes at have ligget under for de Geistliges Angreb, gjennembrød Tvekampen tiltrods for alle deres Anstrængelser stadig paany de kunstige Skranker, om den end maatte taale de geistlige Ordalier ved Siden af sig. Medens Kampretten selv rak saa vidt, at Klageren strax kunde forkaste den Anklagedes Edshjælpere, ja spærre ham Kirkedøren for derved at afholde ham fra Ed og udfordre ham til Kamp, saa lykkedes det Geistligheden aldrig at erstatte Eden, der havde et saa vidt Spillerum i den verdslige Ret, ved Ild- og Vandprøverne, hvor meget den end maatte holde disse Gudsdomme for et langt mere passende Middel til at komme efter Sandheden. Under disse Omstændigheder kunde de prestelige Ordalier aldrig vinde det Spillerum i den verdslige Ret, som Geistligheden tilstræbte; men til de Ufrie, de Hørige og Livegne, de Fattige, til den betrængte Uskyld kunde de byde sin Gudsdom som en sidste Tilflugt, og sikkerlig har et stort Antal lykkelig bestaaede Ild- og Vandprøver været en Velgjerning for Menneskeheden.

Gudsdommene er i Tyskland kun lidt efter lidt døde hen uden noget almindeligt Forbud. Blandt Fyrsterne var det først Hohenstaufferen Fredrik den 2den, som afgjort udtalte sig mod dem og ved en Forordning for sine italienske Stater mest muligt søgte at indskrænke eller ganske at ophæve dem. Blandt Folket hævede Stæderne først sine Stemmer mod Ordalierne, forbød

Digitized by Google

hos sig Kampdom ved Rettergangen og lod ingen Borger stevne for en udenbys Ret. Hvor langsomt dog Forandringen gik for sig i Retslivet, viser det Faktum, at endnu omkring 1450 lød en Kjendelse af Hofretten i Rothweil paa Tvekamp. Dog naar en Forfatter i 1600-Tallet som Øienvidne fortæller om Kamprettens Bestaaen i Franken, saa kan disse Tvekampe ikke være at henføre til den egentlige Kampordal, der i Løbet af det 16de og 17de Aarh. var kommet af Brug som Følge af den romerske Rets Indførelse, men har vel Hensyn til den endnu hos Ridderstanden vanlige Skik at udfegte sine Stridigheder med Vaaben istedetfor at underkaste dem en Domstols Kjendelse. Disse Tvekampe var mere Dueller i dette Ords nuværende Betydning og adskilte sig væsentlig fra disse derved, at de var tilladte og stod under retsligt Opsyn.

I samme Grad som den romerske Ret gjorde sig gjældende i Tyskland, forsvandt ogsaa de øvrige Gudsdomme: i den romerske Proces fandtes der ingen Plads for dem. Og dog, selv om der kunde træde Tortur istedet i Tilfælde, hvor de var blevne brugte, saa er der dog mangfoldige Vidnesbyrd om, at der krævedes Aarhundreder for at udrydde den gamle Vane. I Holsten f. Ex. ser vi i 1440 et Retsthing ved Anklage for Gaderov paabyde Kjedelprøven, og den ditmarsiske Kroniſt Nescorus fortæller os om en Jernbyrd, som en Kvinde lykkelig bestod i 1563. I de følgende Aarhundreder var det Hexeprocesserne, som vakte de fra Retten omtrent forsvundne Gudsdomme, den kolde Vandprøve og den saakaldte Veining som Midler til at bevise den formentlige Skyld igjen, til nyt Liv. Endnu i Aaret 1728 bliver os følgende berettet om en Hexeproces: „Man bragte de Dømte til Prøven, sænkede dem med sammenbundne Hænder og Fødder og et langt Taug om Livet i Vandet, men paa Hexes Vis svømmede de ovenpaa lig en Træsko. Derefter blev de strax bragte til den anden Prøve, nemlig lagte paa Vægten, forat man

Digitized by Google

kunde se, hvor tung den ene eller anden var, hvorved da høiligen var at undre sig over, at en stor og tyk Kvinde ikke veiede mere end $1^1/_2$ Kvintin, hendes Mand, der heller ikke var af de mindste, kun 5 Kvintin, men de øvrige gjennemgaaende 1 Lod og 3 Kvintin eller endnu mindre. Den 30te ds. blev derpaa Dommen fuldbyrdet paa 30 Personer, der samtlige blev levende brændte, hvoriblandt ogsaa Bydommeren, der Aaret før havde siddet i sit Embede og havde været agtet af enhver, i sin Alders 82de Aar maatte pryde Brændestabelen."

Som en af de sidste Rester af Gudsdomme har Ligbaareprøven holdt sig lige ind i de sidste Aarhundreder, ja den synes først i disse særdeles hyppig at være kommen til Anvendelse for Retten. Siden det 16de Aarhundrede var den gamle Grundanskuelse om en Fremgangsmaade, hvormed man rensede sig for en Anklage, allerede glemt. Den blev siden mere brugt som Tortur for at komme paa Spor efter den ubekjendte Gjerningsmand eller til at udpresse en Tilstaaelse. Da i Aaret 1503 Hans Spieß i Bern var blevet mistænkt for at have slaaet sin Hustru ihjel, og ingen Marter hjalp, „da blev kjendt for Ret, at man skulde grave op Kvinden, som da havde ligget tyve Dage paa Kirkegaarden, lægge hende paa en Baare og føre ham nøgen over den, og han skulde lægge sin høire Haand paa hende og sverge en Ed ved Gud og alle Helgener, at han ingen Skyld havde i denne Død. Og da dette var indrettet, saa at han kunde se hende: jo nærmere han gik mod hende, jo mere kastede hun ligesom rasende Skum op, og da han kom ganske nær hen og skal sverge, da skifter hun Farve og begyndte at bløde, saa at Blodet randt gjennem Baaren. Da faldt han ned paa sine Knæ og bekjendte offentlig sit Mord og begjærede Naade." Endnu i det 17de Aarh. bliver selv i Landslovene Brugen af denne Prøve foreskrevet, og Retslærde i hin Tid udtaler sig derhen, at blandt alle Gudsdomme var af de kristelige Øvrigheder Ligebaareprøven bibeholdt, fordi ved denne,

Digitized by Google

saaledes som en Mængde Exempler beviste, Guds Haand og Guds Dom tydeligere var at spore end i de andre. Ja selv i det 18de Aarh. ansaa man Blødning hos Liget, om ikke som fuldt Bevis, saa dog ialfald som tilstrækkelig Grund til at skride til Anvendelse af Pinebænken. Skribenter fra Begyndelsen af Aarhundredet nøier sig imidlertid allerede med at anbefale Forsigtighed ved Anvendelsen af denne Prøve, og af den Maade, hvorpaa Kriminalisterne nogle Aartier senere udtaler sig derom, ser vi, at den Anskuelse, som ganske forkastede Ligbaareprøven, begyndte at fæstne sig. Saaledes forsvandt først omkring Midten af det 18de Aarhundrede de sidste Spor af Gudsdomme i Tyskland.

Kuba.

Af og til ser man Efterretninger fra Kuba, snart om at Spanierne har seiret over Oprørerne, snart at Oprørerne har gjort et heldigt Greb, snart at de forenede Stater vil træde imellem o. s. v. Vi vil i det følgende klargjøre os Stillingen paa Kuba: Øens Naturforhold, Befolkning m. m., med det Maal at søge at forstaa Grunden til den nationale Reisning og Bevægelsens langsomme Udvikling.

I.

Under Fællesnavnet Vest-Indien sammenfatter man den Samling af større og mindre Øer som strækker sig fra Halvøen Florida i Nord i en Bue mod Øst og Syd ned mod Orinokkos Munding i Syd-Amerika. Man pleier at dele Øerne i tre Grupper: I Nord de lave

Digitized by Google

og for det meste ganske smaa Bahama-Øer, i Midten de fire store Øer: Kuba, Jamaika, Haiti og Porto-Riko, og sydligst de mange smaa Øer.

Sit Navn — Vest-Indien — har Øerne som bekjendt faaet deraf, at Kolombus troede, han var kommen til Indien. At finde nogen ny Verdensdel var ikke Maalet for hans Reise; han vilde finde en kortere Vei til det rige Indien ved at reise mod Vest, medens man før maatte seile helt syd mod Afrika. Folkene blev kaldt Indianere, paa samme Maade et misvisende Navn.

Det var i Aaret 1492 den 12te Oktober Kolombus landede her. Han kaldte den Ø, han først stødte paa, Sant Salvadore ɔ: Frelsen; thi nu var hans Forehavende reddet. Folkene begyndte nemlig at knurre, da de syntes det bar saa langt afsted mod Vest, og han maatte love dem, at han vilde vende om, dersom de ikke snart fik Land i Sigte. Man kan ikke nu med Bestemthed sige, hvilken Ø Kolumbus kom til; men Beskrivelsen synes nærmest at passe paa en af Bahama-Øerne. Herfra gik saa Opdagelserne raskt for sig, fra Ø til Ø og over til Fastlandet, mod Vest og Syd. Det var især Spaniere og Portugisere, som ledede Opdagelserne her og vandt sig store Kolonier, saavel paa de vestindiske Øer som i Nord- og Syd-Amerika. Men disse Besiddelser er lidt efter lidt gaaet tabt for Spanien og Portugal, da de er gaaet over til at blive selvstændige Riger. Det eneste Spanierne har igjen nu er Kuba, Portoriko og nogle smaa tilliggende Øer; men dette er ogsaa en meget værdifuld Eiendom. Nogen sikker eller rolig Eiendom er det dog aldeles ikke. Længe har der været Gjæring i Gemytterne; man har været misfornøiet med Spaniernes Maade at styre Landet paa, og dertil er der god Grund. Ønsket om at skille sig fra Spanien er blevet stærkere og stærkere. Den vilde da enten blive en selvstændig Stat, en Republik, i Lighed med de sydamerikanske, eller slutte sig til de nordamerikanske forenede Stater. Der har gjentagne Gange været Oprør,

Digitized by Google

men det har hidtil lykkets Spanierne at blive Herrer. For Tiden er der et nyt Oprør, og Spanierne anspænder alle sine Kræfter for at besejre det; men det ser ikke meget lyst ud for dem. Udfaldet af Krigen er endnu meget uvis, med mindre der skulde hende noget ganske uforudseet.

Det er ogsaa et Spørgmaal, om ikke de forenede Stater staar bag denne Bevægelse, om ikke ligefrem med Penge eller Hjælp paa anden Maade, saa indirekte ved aabent at vedkjende sig den Sætning: Amerika kun for Amerikanere, og altsaa: Kuba kun for Kreolerne, ikke for Spanierne.

Vi vil nu betragte Øen lidt nærmere, først dens Naturforholde dernæst de politiske.

Kuba er ofte, og det med Rette, kaldet „Antillernes Perle," „Vestens Have;" Øen har saa mange Betingelser for at kunne blive en Perle af et Land, at kunne dyrkes som en Have, naar den kom under et bedre Styre.

Øen ligger med sin vestlige Ende omtrent midtveis mellem de to Halvøer: Florida i de forenede Stater og Yucatan i Mexiko. I Nord ligger Bahama-Øerne som en Vold ud mod det aabne Atlanterhav, i Syd har vi det store indelukkede karaibiske Hav. Efter sin Beliggenhed og Form maa Kuba betragtes som en naturlig Fortsættelse af Halvøen Yucatan, skilt fra den ved et 20 Mile bredt Sund. Engang har de visselig været sammenhængende, saavel Øerne indbyrdes som med de to fremspringende Halvøer paa Fastlandet.

Det vestligste Punkt paa Øen er Kap San Antonio, 85° vestl. Længde, det østligste er Kap Maisi, 74°. Øen bliver omtrent 120 Mile lang, men til Gjengjæld er den ganske smal. Smalest er den i Vest, hvor der f. Ex. ved Havanna kun er 4 Mile tvers over, fra Hav til Hav. Paa enkelte Steder kan Bredden stige til vel 15 Mile. Der findes intet Sted paa hele Øen, som har længere Vei til Kysten end godt og vel 5 Mile.

Digitized by Google

Sættes 10 Mile som Middelbredde — det er forøvrigt vel høit — faar vi et Fladindhold af henved 1200 Kv. Mile eller større end Portugal og meget større end Smaastaterne i Europa (Danmark, Holland o. s. v.). Man glemmer saa let dette, da man er vant til at se disse Dele af Jorden paa et Kort med meget mindre Maalestok end de enkelte Lande i Europa. Af det samlede Fladindhold af alle de vestindiske Øer indtager Kuba det halve.

Denne Øens Form har havt sin store Indflydelse paa Øens Historie. Da Spanierne først havde faaet fast Fod ved Kysten, var det en let Sag for dem at trænge ind i det Indre og lægge hele Øen under sig. I Løbet af nogle Aartier var ogsaa Øen gjort fuldstændig Spansk. Men nu bliver i akkurat i samme Mon Vanskeligheden stor, naar det gjælder at fastholde Magten paa den.

Hvor der findes Veie, kan man som Regel naa tvers over paa een Dag; kun paa faa Steder trænger man 2 a 3 Dage. Hvor der er Jernbane, gjør man det paa ligesaa mange Timer. Man forstaar, at det er meget let at bringe de forskjellige Produkter fra det Indre ud til Kysten, til Handelspladsene, og de fleste Jernbaner er ogsaa bygget for privat Regning som korte Tverbaner. Men i Tilfælde af Krig er der mange Punkter, hvor en Fiende kan komme i Land og Øen kræver derfor en udstrakt Vagttjeneste og stort Mandskab, medens Tropper tillands maa føres lange Veie. Derfor bliver Øen vanskelig at forsvare og dette forklarer den langsomme Fremgang Spanierne har havt trods sin store Hærstyrke.

Hvilke Vanskeligheder Spanierne har at kjæmpe med fremgaar af hvad et amerikansk Blad fortæller.

En Nordmand var første Styrmand ombord paa et Dampskib, som gik mellem Filadelfia og Jamaica i Frugtfart. Kapteinen havde nok god Fragt paa Frugten, men han troede der kunde blive en Skilling at tjene extra ved at gjøre en liden Afstikker bort om Kuba.

Digitized by Google

Han sluttede derfor Kontrakt med Oprørerne om at tage med sig en Ladning med Geværer og Ammunition til Kuba. Skibet tog ind sin Ladning et Stykke nedenfor Filadelfia, uden at blive opdaget. Desuden tog de med sig flere Frivillige, en Læge og endog en høiere Militær som Passagerer. Saa bar det afsted, at se til som den uskyldigste Frugtbaad i Verden.

Efter 4 Dages Seilads blev Kursen sat for Kuba og Skibet kastede Anker i en liden Havn; indenfor var en tæt Palmelund, og man maatte nærmest tro, at Landet her var folketomt. Men ikke før havde Skibsjollen lagt til Land og givet Signal, før det yrede af Folk langs Stranden. Det saa ud som om hvert Træ havde skjult en Mand, og Skibet fik en begeistret Modtagelse. Det vanskelige Arbeide med Losningen var snart udført, uden at de blev opdaget af nogen spansk Krydser. De var som sædvanlig ikke der, hvor de skulde være. Rifler og Ammunition blev pakket paa Mulæsler og ført ind i Landet til General Maceos Hær.

Den nordligste Punkt af Øen ved Havanna, ligger ganske nær den nordlige Vendekreds; det sydligste, Kap de Cruz, ligger lidt sønden for den 20de Breddegrad (Nord). Øen ligger altsaa i sin Helhed inden den hede Zone, men i dens nordligste Del.

Kysten er ikke indskaaren af større Fjorde, men desto mere af mindre Bugter, saa der findes en sand Rigdom paa naturlige Havne, tildels særdeles gode, saa de kan tage imod de største og dybest gaaende Skibe og beskytte dem mod Storm og Sjøgang. Naar der er Nordenvind, er det vistnok meget vanskelig at seile baade ind og ud, da Indløbet til Havnene som oftest er meget trang. Ved Havanna er den saaledes ikke mere end noget over 300 Meter bred. Havnene har som Regel Form som en Flaske: trang i Indløbet, bredere længere ind. Derved taber rigtignok en stor Del af Havnene sin Betydning og er tildels ubrugelige for Seilskibe,

Digitized by Google

navnlig da Havnene paa Nordsiden, som er udsat for Passaten.

Af større Øer har vi paa Sydsiden een: Pinos; af mindre er der nær sagt en utallig Mængde. Der strækker sig langs Kysten en Krans af Koralklipper og Øer, svarende til vor Skjærgaard. Millioner af Koraldyr er her endnu i fuld Virksomhed med at udvide dette Net og gjøre det endnu tættere. Paa enkelte Steder er dette Koralrev ganske smalt, og Havdybet ligger nær Kysten, navnlig i den østlige Del, hvor der ogsaa er de høieste Fjelde. I den vestlige Del er Koralrevet fra 4 a 5 Mile lige op til 10 a 12 Mile bredt. Her er Farten med Seilskibe meget farlig baade for dem, som kommer udenfra Havet, og for dem, som seiler langs Kysten. Paa sine Steder er det lige til umuligt for større Skibe at komme ind mellem disse Rev. Om disse smaa Øer — Cagos kaldes de — bruser stadig Brændinger; ind mellem dem gaar der stadig en stærk Strøm af Tidevand og gjør Farten ikke mindre farlig, saa kun meget dygtige Lodse kan finde Veien. Hertil kommer saa de voldsomme Orkaner, der kan indfinde sig meget pludselig og anrette store Ødelæggelser. I 1846 gik saaledes over 200 Skibe tilgrunde ud for Kuba i een eneste Storm. Saadanne Ødelæggelser er vistnok ikke meget hyppige men dog altid en Mulighed, saa man aldrig kan føle sig sikker.

Kuba er for største Delen et Bjergland, navnlig i den østlige Del, der har stærkt udprægede Fjeldkjeder, f. Ex. Sierra de Maestra, og Toppe til en Høide af 2500 Meter, Pico de Tarquinio, en anseelig Høide saa nær Kysten og paa en Ø. Hovedkjeden gaar her i Retningen fra Kap Cruz til Kap Maisi, eller omtrent lige i Øst og Vest, ellers følger den Øens Længderetning. I den centrale Del af Øen naar Fjeldene en Høide af 1500 Meter, men aftager jo længere man kommer mod Vest, efterhvor Øen bliver smalere. Omtrent midt paa Øen, ved Moron, strækker en Sænk-

Digitized by Google

ning i Landet sig tvers over Øen og deler den i to omtrent lige store Halvdele, som vi i det følgende vil faa se har ikke saa lidet udpræget forskjellig Karakter. Langs Kysten er der en flad og jevn Strækning indover Landet et Stykke af meget forskjellig Bredde, kun nogle faa Meter over Havet. Dette er Øens frugtbare Del.

Fjeldene bestaar væsentlig af Kalksten og Jordbunden paa Sletterne og i Dalene af opløste Levninger af Kalksten, den her saa eiendommelige „Tierra Colorado," Rødjord. Indimellem er der ældre og fastere Stenarter som Porfyr, Granit, Serpentin.

Da Kalkstenene forvitrer lettere og vaskes bort, danner der sig Huler, større og mindre. Mange af disse er endnu til, af endnu flere finder man sammenstyrtede Levninger. Paa mange Steder forsvinder Stenene i saadanne Huler paa kortere eller længere Strækninger, og der er naturlige Overgange, Broer. Indsjøerne har gjennemgaaende en kredsrund eller oval Form, hvilket tyder paa, at ogsaa de engang har været Huler; det samme er Tilfældet med Havnene ude ved Kysten.

Naturforholdene er ogsaa saadanne, at en Forvitring af Kalksten maatte gaa temmelig rask for sig. Snart er der voldsomme Regnskyl, og det gjør Stenen blød; snart er der glødende Solbrand og vedholdende Tørke, og det gjør Stenen sprød og porøs; Vandet siver ned gjennem de porøse Stene; over- og underjordiske Strømme vasker bort og fører med sig det som er opløst. Endelig maa ogsaa nævnes, at Øen har været hjemsøgt af mange og tildels voldsomme Jordrystelser — i dette Aarhundrede saaledes i 1826, 52 og 83.

Efter Øens hele Form og Bygning er det paa Forhaand givet, at her ikke kan være Tale om noget samlet større Elvedrag. Der er derimod en Rigdom paa mange smaa Tverelve, der paa sin Vis ned til Kysten danner betydelige Fossefald, som især i Regntiden udmerker sig ved sin Vildhed. Da Vandet indeholder opløst Kalk, er det klart og lyseblaat. I Sydøst er

Digitized by Google

det største Elvedrag, Cauto henved 30 Mile lang. Den kommer fra S. Maestra og flyder i sit nedre Løb gjennem en Slette, den selv i Aarenes Løb har aflagret og endnu Aar om andet udvider ved Mundingen. Denne Elv gjør en Undtagelse fra de andre ogsaa deri, at den er seilbar 10 à 12 Mile opover. Ved stærkt Regn bliver Strømmen i den meget strid og merkes langt til Havs.

Da Øen helt op ligger inden den hede Zone, har den et tropisk Klima. Passaten er den fremherskende Vind fra November til April med udholdende Nordvest-Vind, der til sine Tider kan være nokſaa stærk. I den øvrige Del af Aaret, vore Sommermaaneder, er Vinden foranderlig eller der indtræder ofte ren Vindstille. Vinden fører om Sommeren med sig en Rigdom af Fugtighed fra Alanterhavet, og denne fortætter sig over sig over Øen og falder ned der som Regn; ligesaa fører de sydlige Vinde fra det karibiske Hav med sig Fugtighed. Sommertiden bliver derfor paa Kuba en udpræget Regntid. Om Vinteren derimod er Passaten en tør Vind, og der indtræder da en Tørketid. Denne Tørketid kan enkelte Aar strække sig lige til Udgangen af Mai og Regntiden til Gjengjæld ud i December. Regnet kommer som Regel temmelig voldsomt, saa een Dag kan give op til 10 à 12 % eller $^1/_{10}$ af hele Aarets Regnmængde.

Da Kuba ligger saa nær det nordamerikanske Fastland, var det at vente, at der fra den Kant maatte spores Forstyrrelser i Øens Trope- og Kystklima. Især om Vinteren kan Nordenvinden fra Fastlandet medføre temmelig pludselig Forandringer. Termometret kan i det indre af Øen om Natten synke flere Grader under Frysepunktet, saa der lægger sig Is paa Vandet og Rim paa Marken. Men der falder aldrig Sne, for disse nordvestlige Vinde er tørre.

I Regntiden har man de fleste Orkaner og da fornemmelig i dens sidste Halvdel, August og September.

Digitized by Google

I Hovedstaden Havanna stiger Termometret sjelden høiere end til + 35° C. og synker sjelden lavere end til + 10° C. Middeltemperaturen bliver + 25° C., lidt mere end f. Ex. i Calcutta. Den midlere Januar-Temperatur paa Kuba er flere Grader høiere end Juli-Temperaturen i Mellem-Europa.

Maaling af Nedbør er meget ufuldstændig. Man mener dog at kunne anslaa den til omtrent det samme som Sydstaterne, nemlig ca. 1200 Millimeter.

Det har vist sig, at dette kunne passe meget godt for Europæerne, vistnok for en ikke liden Del paa Grund af de kjøligere nordlige Vinde. Ganske vist optræder ogsaa her de tropiske Sygdomme, som den gule Feber, Sumpfeber o. l., men de har aldrig faaet nogen stor Magt over den indvandrede Befolkning. De fra Europa indførte tamme Dyr har befundet sig særdeles vel her, lige fra Hesten til Bien. Tobak og Sukker er ogsaa indført og de er verdensberømte, derimod synes ikke de europæiske Korn- og Frugtsorter at trives saa godt. Sukkeret er Øens fornemste Produkt. Paa de mange og store Plantager avles omtrent en Trediedel af alt Rørsukker i hele Verden. Men Rørsukkeret har faaet en slem Konkurrent i Roe-Sukkeret, som stadig vinder et større Marked og trykker Prisen ned. Dyrkningen af Tobak drives især i den vestlige Del med Havanna som Midtpunkt. Tobakken udføres dels i Blade dels som Cigarer. Af Cigarfabriker skal der findes 600 og af dem igjen de $^2/_3$ i Havanna. De skal sysselsætte 25,000 Arbeidere.

I den østlige Del af Øen, der er mere bjergfuld, drives tillige Fædrift, Skogdrift og nogen Grubedrift.

Den kalkholdige Rød-Jord er meget frugtbar, især hvor den er bleven tilstrækkelig blandet med almindelig Madjord, raadne Blade o. l., og bleven brun. Men der findes ogsaa Strækninger, som er dækket med Grus og aldeles ufrugtbare, fuldstændig ørkenagtige. Der er saaledes en rig Afvexling, fra Strækninger med en over-

Digitized by Google

ordentlig rig og frodig Vegetation lige til rene Ørke
strøg.

At faa anlagt Veie og Jernbaner har vær
forbundet med store Vanskeligheder, navnlig i Øe
Længderetning. Man maa da over mange Elve, so
i Regntiden svulmer hurtig op og faar en riven
Strøm; man maa passere mange Tverdale, tildels m
dybe Slug. Størst er Hindringerne i den østlige D
af Øen. Man begyndte ganske tidlig med at anlæg
Jernbaner, men der er endnu ingen Hovedlinie lan
efter Øen; man maa nøie sig med en daarlig Landeve
som følger Vandskillet i det Indre. I Regntiden
den aldeles ufarbar. Derimod er der mange korte
Jernbaner fra det Indre ud til Kysten, de fleste anla
for privat Regning for at føre Udbyttet af Avlinge
hurtigere og sikrere frem til Udskibningsstedet. Særl
er dette Tilfældet i den vestlige Del, hvor der driv
mest Avl af Tobak og Sukker. Jalt er der henv
200 Mile Jernbane.

Af Byer maa særlig nævnes Hovedstaden Ha
vanna (eller Habana). Det er en gammel spansk B
anlagt 1519, og endnu dens Hovedstad og vigtigste Ha
delsplads. Havnen er særdeles rummelig og Kyst
udenfor er heller ikke saa farlig som de fleste Sted
ellers. Byens Omegn er vakker, med en rig trop
Vegetation, med Haver, Parker og Plantager; men By
selv er mindre anselig med sine trange, smudsige Gade
som ikke er brolagte kun makadamiserede. Husene
lave og har fladt Tag. Indbyggertallet er nu ov
200,000 — noget større end Kristiania altsaa — hvor
en Fjerdepart er Negre. I den gamle, ærværdige Dom
kirke er Kolumbus's Aske bisat. Byen har et Unive
sitet, talrige Cigarfabriker og en saa betydelig Hande
især med Sukker og Tobak, Honning og Rom, at d
bliver en af de fornemste Handelsbyer i hele Amerik
Den underholder en livlig Dampskibsforbindelse m
Europa.

Digitized by Google

Af andre Byer kan nævnes Matanzas — noget østenfor Havanna — ogsaa en vigtig Havn for Øens Udførsel, med henimod 40,000 Indbyggere.

Paa Sydøst-Kysten ligger Santjago de Cuba — Erkebiskopens Sæde, med over 40,000 Indbyggere.

I det hele raader der en paafaldende stærk Tendens til at pakke sig sammen i Byerne. Med en Befolkning paa omtr. 1½ Million har Øen en Hovedstad paa over 200,000 Indbyggere, opimod 250,000, og og ikke mindre end omkring 10 Byer med 20,000 Indbyggere og derover, lige op til over 40,000, med et samlet Indbyggertal paa henved ½ Million. Med andre Ord: omtrent en Trediedel af Befolkningen bor i de større Byer. Til Gjengjæld bor Befolkningen meget spredt ud over Landet. Nærmere herom senere.

Efter denne Oversigt over de geografiske Forhold skal vi se lidt paa Øens Historie og Befolkningens indre Forhold.

Som tidligere nævnt blev Øen opdaget af Kolombus den 27de Oktober 1492 paa hans første Reise. Man stod længe i den Formening, at den udgjorde en Del af Fastlandet, indtil den blev omseilet i 1508. I 1511 blev Kuba lagt fuldstændig under Spanien. I Begyndelsen tog man noget Hensyn til de Indfødte, og de blev behandlet forholdsvis med Mildhed. Men Interessserne krydsede hinanden snart, eftersom den europæiske Indvandring tog til. De Indfødte blev snart de Underlegne og maatte vige, saa de allerede efter 50 Aars Forløb var saagodtsom udryddet eller fordrevet. Havanna blev anlagt og stærkt befæstet som Hovedstad for den spanske Koloni. Ud over Øen lagde man sig paa Sletterne efter Dyrkning af Tobak og i Fjeldtrakterne efter Faareavl.

For at faa større Indtægter af Øen blev i 1717 Tobakshandelen gjort til Monopol for Staten. Derved fremkaldtes naturligvis Smugleri i stor Skala og det bidrog sit til at demoralisere Befolkningen. Til at

Digitized by Google

arbeide i Plantagerne indførtes Negerslaver fra Afri
og det gjorde Forholdene endnu værre.

Ved Midten af forrige Aarhundrede (1760) v
Kuba en kort Tid i Englands Eie og tog i den Tid
merkeligt Opsving. Da Spanierne igjen overtog sin ti
ligere Besiddelse maatte de give Handelen fri, og det v
en god Støtte. Dog havde Øen ved Udgangen af Aa
hundredet kun vel 1/4 Million Indbyggere eller en Sjet
part af den nuværende.

Eftersom Spanierne imidlertid tabte sine Besidde
ser paa Fastlandet, i Syd-Amerika og Mexiko, steg den
Besiddelses Værd. Dermed steg Indvandringen f
Spanien og Spaniernes hele Opmerksomhed og Omso
for Kolonien. I de 25 Aar fra 1792—1817 fordo
ledes Befolkningen, i de derpaa følgende 25 Aar fo
dobledes den paany, saa den i 1845 var steget til ov
1 Million. Senere er Vexten gaaet mere langsomt, s
der nu er vel en og en halv Million Indbyggere.

Lige siden 1812 har Øen været hjemsøgt af gje
tagne Negeropstande. England fordrede, at Slaveha
delen skulde høre op, men Spanierne indførte stadig n
Skarer fra Afrika til at arbeide i Plantagerne. O
standen i 1848 skal have kostet 10,000 Negre Livet
det begyndte at bringe Plantage-Eierne paa andre Ta
ker. Samtidig begyndte den farvede Befolkning at f
Støtte hos de forenede Stater, som havde stor Lyst p
Øen og endog tilbød at kjøbe den, men fik Afslag
Spanierne. Den begyndte saa en hemmelig Agitati
mod Spanierne og for en Tilslutning til de forene
Stater efter det opstillede Princip: Amerika for Ame
kanerne. Den amerikanske Borgerkrig standsede den
Bevægelse for en Tid og gav Amerikanerne saa nok
gjøre og tænke paa i egne Anliggender. Men da R
volutionen begyndte i Spanien i 1868 brød Oprøret l
paa Kuba. Øen blev erklæret for en Republik, u
hængig af Spanien. Først efter 10 Aars Kampe kun
Opstanden siges at være kuet.

Digitized by Google

I 1880 blev endelig Slaveriet opløst, saaledes at Slaverne efterhaanden skulde gives fri og Loven vare fuldstændig gjennemført i 1888. I 1883 fandtes der endnu 140,000 Slaver. Men Plantage-Eierne fik ingen Erstatning for dette betydelige Tab i Eiendom og derved gik Misfornøielsen med Spaniernes Styre over til dem. Bevægelsen i Syvtiaarene var kuet, men der var Fængstof nok til en ny. Det faar Spanierne føle nu; men nu er den saa meget farligere, som det ikke længere er den farvede Befolkning mod Europæerne, men hele den paa Kuba indfødte Befolkning — hvide og farvede — mod de fra Europa indvandrede.

Og denne Bevægelse staar under en stærk Paavirkning fra Vens mægtige Nabo mod Nord, de forenede Stater. Det er med Forholdet mellem de forskjellige Stater som med Himmellegemerne; de øve en bestemmende Indflydelse paa hinanden. Og nu ligger de forenede Stater saa meget nærmere end Spanien, saa det allerede af den Grund paa Forhaand var at vente, at den spanske Indflydelse vilde have en stærk Modvegt. Fra Kuba er der kort Vei, høist nogle faa Dages, til de større amerikanske Havnestæder. Dertil har Landene temmelig forskjellig Produktionsforholde, saa de saa langt fra at konkurrere tvertom udfylder hinanden, navnlig da de østlige og nordlige af Staterne. Disse har Metaller og Korn, Kuba har Tobak, Sukker og Frugt (f. Ex. Bananer), og derved opstaar en livlig Handelsforbindelse. Dette gjør, at politiske Ideer overføres fra den mere udviklede Nabo, Staterne, til den mindre udviklede, Kuba, og dette er ikke til Gavn for Spanierne. Hist er Frihed, Lighed, Oplysning, raske Fremskridt; paa Kuba: Underkuelse, Vankundighed og Stilstand. Spanierne kom til at staa i et endnu grellere Lys. Og Amerikanerne har hellere pustet til Bevægelsen end arbeidet mod den, til det sidste havde jo i Grunden liden Opfordring. Kuba vilde ogsaa efter sin Størrelse passe pent ind i den nordamerikanske Statsordning.

Digitized by Google

Kubas Befolkning udgjør nu lidt over $1^1/_2$ Mil
Indbyggere. I 1879 fordelte disse sig saaledes: he
ved 1 Mill. Hvide, 300,000 Farvede, 170,000 for
Slaver. Nu er alle frie og Fordelingen kan opstill
saaledes: 1 Mill. Hvide, $^1/_2$ Mill. Farvede, 50,0
Kinesere. Jevnt fordelt over Øen vil dette give en B
folkning paa 1250 pr. Kvadratmil. Efter europæi
Forholde vil det sige, at Landet ikke er synderlig t
befolket — hellere tyndt — Spanien har saaledes melle
3 og 4 Tusend og England mere end 10 Tusend. B
folkningen fordeler sig temmelig ujevnt. Man kan ogs
i denne Henseende dele Øen i to Halvdele, en vestlig
en østlig. Ligesom den vestlige er den fladeste og frug
bareste, saaledes bor ogsaa her $^3/_4$ af hele Øens B
folkning. Provindsen Havanna alene har $^1/_2$ Mill.
er den tætteste befolkede Del af Øen. Dernæst Matan
zas med nær 300,000. I den store Provinds Puert
Principe er der kun 70,000 Mennesker.

Som forhen paapegt bor en uforholdsmæssig st
Del af Befolkningen i Byerne — lige op til 70 p
Dernæst samler Befolkningen sig langs Kysten. Det
hænger nøie sammen med Næringsveiene, der væsentlig
bestaar i Dyrkning af Tobaksplanten og Sukker-Rør
og Forædling af dette. Folkene samler sig ganske natur
lig om Tilvirkningsstederne, men dermed bliver ogsa
hele Befolkningens Trivsel afhængig af Afsætningen
disse Produkter til Udlandet, paa samme Tid som e
stor Del af de almindelige Fornødenheder maa hente
fra Udlandet.

(Sluttes).

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkevennen

redigeret af H. Lassen og udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillægget **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Folkelæsning

udgives af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grei Fremstilling af et eller andet almeninteressant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig Pris og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Avisskuffer, ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oktavsider populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

SEP 20 1898
LIBRARY

Folkevennen.

Udgivet

af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Ny Række.

En og tyvende Bind. 4de og 5te Hefte.

Christiania.

Grøndahl & Sons Bogtrykkeri.

1897.

Digitized by Google

Indhold:

	Pag.
Jul i Rom (Af H. F.)	241
Kuba (Af Jnmm. Flood). Slutning	248
Wartburg. Med 2 Illustrationer. (Ved O. F.)	254
Karakterer af den islandske Ættesaga (I popular Fremstilling ved Didrik Grønvold)	275
Af en Nordpolfarers Dagbog. En ædsom Dødskamp. (Efter B. Gilders)	303
Lidt om Vandets Smaadyr. Vandmidderne (Af Sig. Thor)	312
Sprogkampen i Østerrige. (Af Redaktionen)	325
Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie. (Ved Premierlieutenant N.)	333
Et Landskab under Troperne. (Én Nytaarsdagsmorgen paa Jamaica)	352
Husflid og Husraad:	
Salonbænk med Aaklæde	365
Opbevaring af raat Kjød	367

Som Tillægshefte til Folkevennen for 1894 er udkommet:
I de fremmede Havne. Billeder fra Sjømandsmissionen.
Anden Række. Af Birger Hall, forhenv. Sjømandspræst.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aargangene 1869—96 med Tillægshefter . . . for Kr. 27,00
— 1877—96 » — . . . » 20,00
— 1880—96 » — . . . » 17,00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37,00, 29,00 og 25,00.

Digitized by Google

Jul i Rom.

Julen hører Norden til. Den skal komme med Sne
ndrende kold Himmel, saa skal der være Fromesse i
kalkede Kirker, og saa skal der være Juletræ i
og megen Madduft fra Kjøkkenet, mange Julekort
Posten, og Folk skal nikke til hverandre og sige
elig Jul."

Alt dette merker man intet til i Rom. Himlen
i og klar, Luften let, Roser blomstrer og Apelsin-
staar gule af Frugt. Rigtignok kommer af og til
ag med Taage, Regn og sølet Veir, men i det hele
er det en nordisk August- eller i det høieste Sep-
rstemning over Naturen. Saa bliver det da natur-
at Julen, denne gamle, kjendte Ven, allerede ved
rste Optræden hernede virker fremmed — der er
hele dens Maade at være paa noget non-chalent,
vagabondagtigt, og den viser ingen Tilbøielighed til
gge sig hjemme — hvad vi Nordboer i Julehøi-
sætter saadan Pris paa. Julen hernede kommer
ende ned gjennem Sydens Byer, og store Optog
den, Røgelse brænder og Kjerter lyser, Messer
s og Klokker kimer. Og dog trods Kirkefester,
Bønner, Korstegn og Vievand er Sydens Jul i
den en Vagabond fra Antiken og ikke saa lidt af
denst Hellener. Den antike Toga stikker frem under
ædningen — forslidt og forrevet.

Saa en vakker Dag holdt Julen sit Indtog i den
Stad. Skandinaverne slutter sig sammen og fei-
Juleaften i „Skandinavisk Forening" — en For-
for „Kunstnere og Videnskabsdyrkere," som det høi-
g staar udenfor Porten. Den skandinaviske Fore-

Digitized by Google

ning er et lidet Norden midt i den evige Stad n
Nordens Aviser og et godt Bibliothek. Den ligger i
langt borte fra en gammel Slegtning af sig, den hell
Birgittas Kloster. Ogsaa Foreningen er allerede ga
mel. Den har sine Aner lige ned i den dunkle roma
tiske Tid, da ingen Mennesker med Fløielsfrakke og fl
rende Lokker skramlede Europa igjennem pr. Postvo
til Rom. — Den stammer fra en Tid, da Roma v
den eneste Stad, hvor man kunde leve frit i Kunste
frie Verden, fra en Tid, da al Jordlivets Poesi syn
at hvile over romerske Osterier og romerske Modell
„Ils sont passés ces jours de fête," — men det er
egen god Stemning, der møder en i Foreningens Bibl
thek. Man „stedes til Møde" med en Række af 40
50 Aarenes Mænd, baade med dem, der skar sig La
bær i Livet og med dem, der ingen Laurbær skar.

Fra 60-Aarene har ogsaa Bjørnson og Jb
givet Foreningen Glans, og deres Navne er for e
knyttede til — Klageprotokollerne.

„Væk med det grønne som stinker! udraaber Bjø
son i Anledning af Dekorationerne, der efter Julefes
er blevne hængende for længe — „ifjor skrev vi: v
med det grønne, som stinker. Det stinker mindre ia
fordi det er mindre, men det er saa stygt, at om Rave
kilde vil lade det repræsentere sin Smag i Dekoratio
saget, saa bør vi, hans Kammerater, afværge det ved
bede Bestyrelsen tage det bort. Rom d. $^{25}/_{1}$ 61."

Kort og syndig skriver Ibsen engang
„Danserindens venstre Taa foreslaaes anskaffet.

Rom $^{5}/_{11}$ 65.

Henrik Ibsen.

Danserinden er en stor sølverne Gibsfigur
Foreningens Eiendom — som nu gjennem Henrik Ibs
energiske Optræden er uden Feil og Lyde.

Videre er der af vor store kampberedte Dig
flere Efterladenskaber. Den $^{10}/_{3}$ 68 bestylder han

Digitized by Google

ſtyrelſen for „Dumhed“ i Anledning af Opſigelſe af et italienſk Blad, og kan umulig tro, at de Herrer Bergſøe og Børjeſon kan have nogen Del deri. Hvis ikke Bladet igjen anſkaffes, vil han, Ibſen, benytte ſin lovlige Ret og ſammenkalde Generalforſamling. Beſtyrelſen erklærede, at den ikke kunde finde ſig i Ibſens Sprog, hvorpaa Ibſen ſvarer:

„Jeg erklærer mig villig at udſtryge det paaklagede Udtryk (nemlig Beſtyldningen for Dumhed) under den Betingelſe, at jeg med Beſtyrelſens Samtykke kan indſætte grov Tankeløshed iſtedet.“

Rom $^{14}/_{3}$ 68.

Henrik Ibſen.

I denne Forening, rig paa Minder, feiredes altſaa Julen Anno 1896 af cirka 50 hjemløſe Nordboer, hvoraf ſtørſte Parten var Nordmænd. Af notable Perſonligheder ſaaes: Prof. Lorentz Dietrichſon, Eilif Peterſen, Bernt Lie, Hans Kinck m. fl. Stemningen var livlig og Stof til Underholdning ſavnedes ikke. De fleſte af Skandinaverne var bereiſte, beprøvede Mænd — en kunde fortælle om en ikke helt farefri Oplevelſe i en Beduiner-Leir, en anden om Egypten helt ned til anden Kataraft. Vor Formand, den brede, gemytlige C. M. Roſs, fortalte om Livet ved et lidet tyſk Fyrſtehof, hvor han havde opholdt ſig et Par Maaneder og malet Prinſeſſer i Paſtel. En ung, elegant Danſke fortalte om Spanien og iſær om en Donna i Sevilla, medens en finſk Arkitekt priſede Wien og Wienerinderne.

Man hyggede ſig og var efter Evne veltalende. Der blev ſagt mange ſmukke Ting, og der blev ſagt Ting, ſom ved feſtlig Belysning og i Feſtſtemning let kunde komme til at forvexles med Aandrigheder.

For dem, der ønſker et Feſtreferat, hidſættes følgende:

Salen var ſmukt dekoreret. Der blev ſunget en Feſtkantate, forfattet af Bernt Lie. Ved Bordet foreſlog

Digitized by Google

Formanden en Skaal for de 3 nordiske Rigers Monarke
samt talte for Julen.

Prof. Dietrichsen holdt en humoristisk Tale fo
Vertinderne, hvori Prof. logisk ved Hjælp af Saga o
græsk Mythologi beviste, at Kvinden burde ofre si
„Dette havde vore Vertinder gjort" osv. osv. Sene
blev der holdt Taler for Italien, for Damerne, fo
Finland, for Rom. Tilslut kom Eilif Petersen m
den, som han udtrykte sig, ordinæreste af alle Tale
Talen for de Fraværende. Idet Glassene tømtes, sendt
Tanker mod Norden. Hver havde vel et Sted deropp
hvor Tankerne var hjemme.

Da Festen lidt efter Midnat var endt, skiltes Se
skabet; nogle gik for at høre Midnatsmessen, and
hjemover.

Jeg drev om paa Roms Gader og tænkte p
Hjemmet og Norge, nynnede paa „Ja vi elsker" og p
Salmemelodier. Saa kom svingende om et Hjørne m
Sang og Klang et Selskab paa 8 à 10 unge Persone
foruden Kvinder og Børn. Der var to Guitarer
tre Mandoliner med. I Spidsen saaes en Anfører, d
agerte Dirigent og slog i Luften med Stokken. J
sluttede mig til Selskabet, og med Dirigenten under d
ene Arm og en anden Gentleman under den anden dr
jeg fra Sted til Sted. Det blev sunget og danset, j
se! i Rom kan man synge og skraale, hvor man vil
saa meget, man vil; thi her er Julen lidt af en Bag
bond fra Antiken. Der blev skaalet i Campanje
gyldne Druevin og holdt Tale for Kong Umberto,
Paven og for Garibaldi. En Musikant, der ha
spillet i den Stad Regensburg, og som deraf kunde
Par gebrokne tyske Fraser, holdt under stormende Ju
en Tale der sluttede med „es lepe der Konik von N
vegia!" Nordmanden takkede paa sin Konges Vegne.
Efter megen Omflakken kom vi tilsidst ned mod Col
seum, og paa denne historiske Grund blev der danset
og lydelig sunget Marseillaisen.

Digitized by Google

Selskabet var ikke udsøgt, Slubberter var de vist ammen, disse Italienere, men — der laa Maaneskin Colosseum.

Først Dagen derpaa stod den historiske Blasfemi, avde gjort os skyldige i, klar for mig.

Da Følget senere adskiltes, gik jeg med Dirigenten nem Ghetto'en — Roms gamle Jødekvarter — over te Sexto op paa Janiculum. Det var der Hanni- stod og saa Roma, dets Mure og Tinder uden at e sig til at storme. Som Hannibal paa Janiculum nok enhver engang i sit Liv staa og se udover mod som man aldrig skal naa.

Dog — bort med unyttige Reflektioner! Det var nat og stjerneklart, og Roma laa for vore Fødder. hvor mange poetiske Øieblikke lader man ikke flagre orbi uden ret at lægge Merke til dem. Først senere er de op i Erindringen som store Oplevelser. Jeg ikke engang, om jeg tænkte paa, at det Taarn som de sig derhenne mod Nathimlen, var Taarnet paa jeldknaus, der kaldes „Kapitol," og at derunder laa Blads „Forum Romanum" (Roms Torv).

Under Julen og langt udover Nytaar feires der om store kirkelige Fester. Disse Fester er nu blot vag Afglans fra Fortiden, men den katholske Kirke og de gamle Renaissancefesters sidste Skanse i vort Fabriker og Krudtrøg indsodede Aarhundrede. De olske Kammerherrer bærer endnu de gamle Tiders buxer og sorte Silkestrømper, høihælede Sko med Spænder, Baret og kort spansk Kappe slængt over lderen. Sweizergarden har endnu Verdens vakreste orm — der siges efter Tegning af ingen mindre end Helangelo.

Men Festlighederne gaar dog tilbage under den erende Pave — og dette til stor Sorg for det erske Folk og den romerske Adel, ja, for mangen en

Digitized by Google

elegant Kardinal ogsaa. Leo XIII er Europas fø
Diplomat, men Pius IX var den sidste festlige Pa
og derfor hører man ofte i Rom tale om „de gyl
Dage under Pio nono."

Under Julen feires der som sagt store kirke
Fester i Rom. St. Peter er Hovedkirken, og o
Petersspladsen — Verdens vakreste Plads — strøm
Menneskemassen forbi Berninis berømte Springvand
imod Apostelens Helligdom. Dômen er fuld af M
neskер, og dets uhyre Kuppelrum er svagt oplyst af Da
skjæret, som trænger ind. Røgelse og Kjerteos læg
dertil en egen Taagestemning over det hele, hvorigjenn
Tabernaklets barok-snoede Søiler skimtes. I Baggr
den svagt Kjerteskjær og Korsang. Læg dertil en Fo
masse, der kun er tænkelig i det evige Roma —
sees Italienere af alle Folkeklasser — Officerer, Civ
Herrer og Damer i eleganteste Toiletter, blandede
fillede Kampagnoler, Folk med Forbryder-Ansig
intelligente Benediktinermunke i hvide Dragter og Ka
cinermunke med langt ærværdigt Skjæg, og saa Udl
dinge, reisende Lorder, franske Rentiers og lysløf
Germaner, Typer af alle disse Folk, der siden Fo
vandringens Dage har oversvømmet Italien.

Paa en Nordlænding gjør Kirkegangen, især
Hovedkirkerne paa de store Høitidsdage, et ganske bro
fremmedartet Indtryk. Den giver nærmest Indtryk
en Folkeforlystelse, og hvis Voltaires Udtryk: „alt
tilladt undtagen det kjedelige" ogsaa skal gjælde i ki
lige Spørgsmaal, da staar den katholske Kirke la
fremme for de fleste. Man kjeder sig aldrig der
overalt er det noget, der tiltaler Øiet, og saa Musik

Jeg har under mine Vandringer i Kirkerne
saa megen stille, inderlig Andagt, og det være langt
mig at frakjende Italienerne dette, men denne Høim
i St. Peter gav dog nærmest Indtryk af en lystig Fo
fest. Det summede en om Ørene af Snak, man
Smil og glade Ansigter, der hilsedes og pludredes,

Digitized by Google

de næsten tro sig oppe paa Monte Pincio ved Sol-
gang. Man fatter, at den jevne, ærlige Martin
her ikke kunde have synderlig Forstaaelse for slig en
stendom. Religiøs Festivitas laa ikke for ham. Ka-
eristist skriver han et Sted: „Vi Tyskere, vi drikker
ske vist, til vi er nær ved at revne, medens Ita-
erne er ædruelige; men de er de ugudeligste af alle
nneske, de spotter over den sande Religion og gjør
: af vor Kristendom."

Der er forskjellige Opfatninger om, hvad der bør
es „religiøs Andagt." De forskjellige Nationer og
forskjellige Temperamenter er herved bestemmende. De
olske Præster har med billig Hensyntagen hertil givet
lændingen en Gudstjeneste, som er afpasset efter hans
mperament.

Denne Juledagsmesse saa man mangen en Andæg-
i Knæ paa Stengulvet tællende paa sin Rosenkrans
n at forstyrres af Larmen omkring i St. Peters
ligdom, medens Bønner, Messer og Snak i broder-
Forening summede om St. Peters ærværdige Bronce-
ue, der tronede høit over Menneskenes Hoveder. Tætte
ærme af Mennesker gaar her forbi og kysser Aposte-
s Taa, og mangen en liden Romerinde presser sine
lenlæber mod denne gjennem Aarhundreder afkysfede
i.

Julen gaar med den ene Fest efter den anden
t for Hyrderne, snart for de hellige Trekonger; Kir-
e er propfulde. Men Nordboere kommer ikke i den
e Feststemning, thi — Julen hører Norden til, den
komme med Sne og tindrende kold Himmel, der
være Fromesse i enkle, kalkede Kirker o. s. v. og
skal der være Juletræ og megen Madduft fra Kjøk-
et.

H. F.

Digitized by Google

Kuba.

(Slutning).

I politisk Henseende har denne Befolkninge
Fordeling stor Betydning. Den som vil være Herre o
Øen, maa først og fremst sikre sig den vestlige tredie
og nogle Hovedpunkter i det Indre. I de tyndt bef
kede Egne i det østlige kan en Borgerkrig vare Aarev
selv under rolige Tider er det vanskelig at opretho
Orden og Ro. Brandstiftelser paa Plantagerne, Plj
dringer og Mord hører der til daglige Begivenheder.

I sin Sammensætning ligner Befolkningen Sy
Staternes. En Overvægt af det sorte Elem
truede Øen lige ind i 40-Aarene, da næsten 60 p
var Negre. Dette var grundet i den stadige Indfør
af Slaver. Efter at den ophørte, samtidig med
Indvandringen fra Europa vedblev, er der et kjendel
Omslag, saaledes at den hvide Befolkning nu er
overveiende ogsaa i Antal. Slaveriet blev vistnok fø
ophævet i 1880, men ikke desto mindre er Skillet mell
Hvid og Sort ikke saa skarp som i andre Dele af A
rika. Man har mange Exempler paa, at begavede N
latter har formaaet at hæve sig til indflydelsesrige S
linger. De mange Misforholde ved Spaniernes F
valtning og de mange Opstande har efterladt sig d
Spor i den farvede Befolknings Karakter. Der fin
Uafhængighedsfølelse, vild Kamplyst og Ubændighed, n
ogsaa afgjort forbryderiske Tilbøieligheder, navnlig i
østligere Dele af Øen.

Den hvide Befolkning er af ren spansk

Digitized by Google

lse og temmelig ensartet ikke blot i Sprog og Seder
ogsaa i Religion. Men trods denne Enhed i Op-
lse er der en dyb Kløft og uforsonlig Modsætning
m de paa Kuba fødte Hvide, hvilke gjerne kaldes
oler, og de fra Europa indvandrede. Kreolerne
sig kaldet til at være Herrer ved den Kjendsgjer-
at de første Gang saa Dagens Lys paa Kuba;
det er ikke i fysisk Henseende nogen kraftig Race,
gnlig paa Grund af det tropiske Klimas Indflydelse.
paastaar, at de savner det selvbevidste, aabne Mod
teden tyr til List og Rænker. Meget betegnende
et saaledes, at de mest fremragende Førere i den
rende Opstand ikke er Kreoler, men Mulatter, Hai-
, Mexikaner, ja endog en Polak. De nyindvan-
Spaniere udmerker sig ved sin kraftige Bygning
iljestyrke, dertil er flittige og driftige. I Antal er
erne dem langt overlegne, i Forhold som 3 til een;
de Indvandredes Energi og Kraft opveier dette,
ig i de større Kystbyer og fremfor alt i Havanna,
de er det afgjort dominerende Element.

Til Kreolerne henregnes gjerne Guajiros. I
ligheden er det en lysfarvet Blanding, i hvilken
findes en Levning af Øens oprindelige Befolkning.
passer udmerket for Øens Klima, deri ligner de
tterne, og udgjør i Fredstid en væsentlig Del af
derne paa Plantagerne. Men i Revolutionskrigene
er de en ligesaa vigtig Del af Oprørerne. De
s let af vild Lidenskab, er lige saa seige til at holde
om nøisomme, og de forstaar bedre end nogen
at haandtere den sabelformede kubanske Kniv-
cte

Af andre Hvide end Spanierne tæller man kun
over 10,000, og mere end Halvdelen heraf i Ha-
a. Men de har til Gjengjæld de største Kapitaler,
er en stor Indflydelse paa Befolkningen, sporer den
remskridt, men de øver ogsaa en skarp Kritik over
panske Misforhold og bidrager derved sit til at

Digitized by Google

nære Misfornøielsen. Især gjælder dette de indvandr
Amerikanere, fra de forenede Stater, og disse er stæ
repræsenteret blandt disse Hvide. Dem er det man
at takke for de store Fremskridt paa Plantagerne
Brug af Maskinerne og i hele Grubedriften.

Saa er der 50,000 kinesiske Arbeidere, Kuli
der arbeider flittig og stille i Byerne, paa Plantagerne
i Fabrikerne. I politisk Henseende er de aldeles p
sive; nogen Blanding af dem og den øvrige Befolkn
finder ikke Sted.

At der maatte opstaa Forvirring i et Land m
saa blandet Befolkning var noget, man paa Forhaa
kunde vente, selv under en bedre og klogere Styre
end den Spanske. Men nu har Styrelsen altid søgt
Støtte hos dem, som sidst er indvandret fra Moderl
det, navnlig ved at besætte alle høiere Embeder m
saadanne. Derved blev Kløften mellem de Indvandr
og Kreolerne stadig større, Modsætningen skarpere. D
dens de Indvandrede i sin Loyalitet overfor den spa
Trone udartede lige til Terrorisme og betragtede Ge
ralstatholderen, der repræsenterer Tronen, som en T
tator, blev der paa den anden Side en Oprører næ
af hver eneste Kreol. Om de ikke vovede aabent at
frem som Oprørere, af Frygt for Liv og Gods, saa st
tede de dog sine Meningsfæller, naar de bare ku
komme til, i al Stilhed.

Efter den store Opstand i 1868—78 har Re
ringen søgt at befæste den indre Fred og Orden dert
at Øen Kuba blev erklæret for en spansk Provi
som skulde nyde alle Spaniens Friheder, og fra den
møder ogsaa Repræsentanter fra Øen i den spanske
tionalforsamling, for Tiden 44. Men disse Repræs
tanter danner en liden og lidet paagtet Minoritet.
er nu engang en Kjendsgjerning, at Kuba er grundf
stjellig fra Spanien, og denne Forskjel lader sig ikke
hæve ved et Magtbud. Det vilde have været mere h
sigtsmæssigt at behandle Øen som det den er, en Kol

Digitized by Google

at tilstaa dens Befolkning mere Ret til at styre sig selv og lade indflydelsesrige Kreoler faa Adgang til de høiere Embeder. Det er jo klart, at Kreolerne maa føle sig meget tiltalt af det Forbillede, de har saa nær i de forenede Stater; men en anden Sag er det, om en Republik paa Kuba vilde have den samme Fremgang. Der kan være flere Grunde, som taler for, at man heller kan vente en lige saa øde og gold Tilstand som i de sydamerikanske Republiker. Om en Tilslutning til den nordamerikanske Union vilde gavne mere er ogsaa tvivlsomt; thi man skal erindre, at den Kamp, som for Tiden raser paa Kuba, ligesom Kampen i sexti og sytti Aarene, ikke bare er en Kamp mellem Folket og Regjeringen, men tillige en Kamp mellem forskjellige Folkeracer, hvis Interesser krydser hinanden, altsaa en virkelig Borgerkrig, som let bærer i sig Spirerne til en ny Krig.

Befolkningens økonomiske Stilling er for Tiden meget daarlig, og den nye Krig har ikke mindst Skyld heri. Kuba er ganske vist blevet det første Land i Verden i at avle Rør-Sukker — i 1894 over 1 Mill. Ton, i 1895 noget mindre, Tobakken derfra staar høiest i Værd; Eiendommenes Værdi er forholdsvis meget stor, og Udførselen beløb sig i 1892 til over 300 Mill. Kr., Statskassens Indtægter var i 1894 85 Mill. Kr. Men heraf kan man ikke saadan uden videre slutte sig til Øens Velstand. Af Statskassens Indtægter sluger Statsgjælden den ene Halvdel, Forsvarsvæsenet næsten en Trediedel, og da er der ikke meget igjen til produktive Øiemed. Paa den anden Side hviler der over alle Klasser et frygteligt Tryk af Skatterne; Eiendommene er beheftet med en tung Gjæld. Dertil maa man erindre, at den store Udførsel af Sukker og Tobak ikke blot skal dække Renter og Skatter, men ogsaa Udgifterne til Industriprodukter, ja for en stor Del til almindelige Næringsmidler som Korn, Mel, Kjød o. s. v.

Øens Hovedsvaghed ligger nemlig i den Ensidighed, hvormed Produktionen drives. Og det vigtigste af

Digitized by Google

Øens Produkter — Rør-Sukkeret — har ikke alene udholde Konkurrancen med andre Lande, som avler Rø Sukker, men ogsaa med dem, som avler Roe-Sukk og denne Avl er i de senere Aar i meget stærk Fre gang. Ikke stort bedre er det med Tobakken. Udfø selen har ogsaa i de senere Aar havt en synkende Te dens. I 1892 blev der udført ca. 240,000 Baller m Bladtobak, i 1893 henved 230,000, i 1889 blev d udført ca. 250 Mill. Cigarer, i 1893 knapt 150 Mi

Saa har den spanske Regjering været kortsynet n til at støtte Bestræbelserne for at samle de faste Eie domme mere og mere paa enkelte Hænder. Følgen her er den, at ligeoverfor et Faatal af rige Plantere sta der en hel Del løse Arbeidere uden Eiendom, især blan de Farvede. De eier intet uden sin Kniv, en Hæng matte og sin Skatteseddel; de færdes uden fast Hje snart her snart der, eftersom der er Anledning til A beide. Selv i gode Tider vil der blandt saadanne vo op mange Banditter; i daarligere Tider bliver dis talrigere, og under en Borgerkrig spiller de en meg fremtrædende Rolle. De har lidet at tabe, men meg at vinde.

Fremdeles har den spanske Regjering ikke kun rive sig løs fra den gamle Grundsætning at se me paa sine egne end paa Øens Interesser. Moderlan begunstiges paa mange Maader, ved Sjøfartslove Skibsafgifter, ved Toldtarif o. s. v. Ethvert spansk S bliver saaledes betragtet som en Kystfarer inden eg Land. Til at fremme Øens Vel, til Jernbaner og Lø deveie, til Kanal- og Dam-Anlæg bliver der intet t overs, og Kuba staar paa samme Standpunkt som for Menneskealder siden.

For at gjøre Ondet endnu værre er Embedsmæ dene baade daarlig og uregelmæssig lønnet; de svig derfor ogsaa ofte sin Pligt og holder sig skadesløs p andre Maader f. Ex. ved Bestikkelser.

Man forstaar let, at disse økonomiske Vanskeli

Digitized by Google

heder giver Anledning til megen Utilfredshed og avler meget Ondt. Det er derfor ikke at undres over, at den lovlydige og besindige Del af Befolkningen forlanger Reformer, mere og mere indtrængende, og at den lovløse og radikale Del søger Helsebod i Oprør og truer med ganske at afkaste det spanske Aag. Det er ikke at negte, at en grundig Kur er overmaade vanskelig og lader sig ikke udføre i en Haandevending. Først maa der skaffes en paalidelig Forvaltning, dernæst et godt og fuldstændigt Vei- og Jernbanenet. Dette vil medføre store Udgifter, men naar Næringsveie bliver ophjulpet derved, naar den offentlige Ro og Orden bliver gjenoprettet, naar Borgerkrig stanser, saa vil disse Udgifter lønne sig, da er de i Grunden en Besparelse for Landet. Fremdeles maatte man arbeide for at fremme Næringsveiene, saa Øen ikke var saa afhængig af et Par Produkter — Sukker og Tobak; — man maatte tænke mere paa de smaa Grundeiere og faa indskrænket Antallet af dem, der bor paa Landet uden at have nogen Jord. Spaniens sneversynte Handels- og Sjøfartspolitik overfor Kolonien maatte ophøre, og Kuba maatte faa udbytte sine Produkter med andre Landes paa en friere og mere fornuftig Maade end hidtil har været Tilfældet.

Disse Reformer sigter paa at forbedre Øens økonomiske Kaar, og dermed vil man uden Tvivl have truffet Roden til meget Ondt. Modsætningen inden Befolkningen vilde være der frembeles, men ogsaa den vilde tabe meget af sin Farlighed.

Men vil Spanien, om det raader Bugt med denne Opstand, kunne sætte Reformer i Verk? Ja! det er et andet Spørgsmaal. Der er fra Spaniens Side, foruden ven Mangel paa Interesse, ogsaa ven Uvidenhed tilstede. Ikke findes der noget ordentlig Kart over Kysten, ikke nogen ordentlig Opmaaling af Arealet eller topografisk Kart over det Indre, ingen fuldstændig og grundig Undersøgelse af Øens geologiske Bygning, ikke noget indgaaende Kjendskab til Klima og Udbredelsen af

Digitized by Google

Dyr og Planter. De statistiske Oplysninger, som der findes, er baade ufuldstændige og for gamle. Men hvad skal en Regjering og Nationalforsamling gjøre for en Kolonі, som de kjender saa daarlig til? De som skal regjere, maa dog først og fremst kjende til dem, de skal regjere over, ellers begaar de Feil paa Feil, selv om de har den bedste Hensigt af Verden.

Nu hevner Uvidenheden sig. De, som fører Regjeringens Tropper, kjender ikke det Terræn de har for sig, men deres Modstandere kjender det meget nøie. Medens de spanske Generaler ligner en Mand, der forsigtig famler sig frem i et mørkt Rum og uventet støder paa en Hindring snart her snart der, ligner Oprørernes Bevægelser snarere et vildt Dyrs, præget af vild Energi og styret af et skarpt Øie. Og som Ledelsen er tillands saaledes er den ogsaa tilsjøs.

Jmm. Flood.

Wartburg.

(Ved O. F.)

Der, hvor de bløde Bølgelinjer af Thüringerwalds Skovaaser ved Eisenach strækker sig ind i Hørseldalen, hvorigjennem allerede i den tidligste Middelalder den ældgamle Militær- og Handelsvei gik, der forbandt Nord- og Sydtyskland, og hvor nu Dampvognen bruser langs Skraaningen af det sagnrige Hørselbjerg, der troner paa sin skovomsuste Klippe Wartburg, Dronningen blandt alle Tysklands Borge. Om end mangen Borg i Europa overgaar den i Størrelse, optager den dog Veddekampen med de mest Feirede blandt dem ved sit Indres glimrende Udstyr og den maleriske Beliggenhed midt i

Digitized by Google

det prægtigste Bjerglandskab. Men hvad der gjør den til noget eneſtaaende i ſit Slags, er de ſtore, for det tyſke Folk hellige Minder, der er knyttede til dens Navn og har givet den Indvielſen for alle Tider.

Som den nu ſtaar med ſine prægtige Rum, giver Wartburg et tro Speilbillede af forgangne Aarhundreders Romantik, dennes Glans og fortryllende Duft. Som om ingen anden Ridderborg ſnor ſig om den en Krans af dybſindige og farverige Sagn, en Skat for Thüringernes poetiſke Gemyt. Men for det tyſke Folk blev denne ærværdige Borg et ſymbolſk Mindesmerke om de vældigſte Begivenheder i den tyſke Kultur- og Folkehiſtorie, et kneiſende Fyrtaarn i den mørke Aandsnat, hvorfra engang — under Luther — det klareſte Lys ſeirrigt brød ſig Vei til alle Lande, bringende Frihed og Forløsning fra Aandstyranniet. Det har fremfor alt gjort Wartburg til en Helligdom for Tyſkland. Siden dens uforlignelige Reſtauration ved Storhertug Karl Alexander af Sachſen-Weimar er den bleven til et Valfartsſted ikke alene for Tyſkere; fra alle Lande kommer man hvert Aar for at ſe dette ſjeldne og vidunderlige Sted, ſom det ligger der, ragende høit over de ſuſende Bjergſkove med den herligſte Udſigt over Fjeld og Mark.

Man maa ſe det, naar Morgentaagen bølger mellem Dalene, den førſte Fugleſang klinger fra Bøgelierne, og det gyldne Kors paa det mægtige Taarn blinker i Solglandſen. Og ikke mindre ſkjøn er Wartburg ved Aftenstid, naar Solen ſynker dybere og dybere i purpurne Skyer. Sidder man da paa den enſomme Bjergſkrænt, kommer Drømmene ſvævende af ſig ſelv, og gamle Billeder, halvt hendøde Erindringer vaagner igjen til Liv. Og hvilke Erindringer!

Klinger det ikke ſom dæmpede Hovſlag, ſom Klirren af blanke Staalruſtninger fra den lyttende Dal? Allerede rasler Vindebroen ned, og paa herlig ſmykkede Gangere ſprænger Riddere ind, de brogede Fjære nikker fra Hjelmene, Solen glitrer i Skjolde og Panſere, og

Digitized by Google

til Vaabenleg tumler de sig i Borggaarden. Og naa Aftenen kommer, da sidder de om den knitrende Ild og medens Bægeret gaar om i Kredsen, dreier Samtale sig om Ulve- og Bjørnejagt, om blodige Feider, o Farerne fjernt i det forjættede Land. Det er Middel alderen i dens fængslende, brogede Pragt. Og som Billede fra himmelske Høider dukker op mellem alt det den hellige Elisabeths rørende Skikkelse. Fortærend Andagtsglød, verdensfornegtende Bodsvæsen omsvæve hende som Virakskyer. For hende forvandler Brødet si til Roser, af Klippens Sten lokker hun frem den lægend Kilde. Hvor hun skrider frem, sker Under paa Under Engle ledsager hende gjennem tætte Skoger og Fare.

Og igjen stiger et nyt Billede op. I Sangerı salen deroppe sidder Fyrsteparret i Kredsen af Ridder og Vasaller. Harperne klinger, og Sang ledsager Strengenes Lyd; de herligste Sange fremvælder af Walther von der Vogelweides Digterbryst. Da bryder Spil o Sang af. Heinrich von Osterlingen har ligget under Veddekampen, hans Hoved er hjemfaldet til Bøddelen Bestyrtelse maler sig i alles Træk. Men Sangere flygter til Landgrevindens Fødder og skjuler tryglend om Hjælp sit Aasyn i hendes solderige Kjole.

Aarhundreder svinder. Som et voxende Torden bulder sitrer det gjennem Verden. Da straaler et klar Lys fra den stille Thüringer Fæstning ud over Landene og som Jubel gaar det gjennem Sindene: Luther ha skjænket sit Folk Bibelen. Som en Stormvind bruse det gjennem Hjerterne og bryder sig mægtig Vei i den herlige Sang: „Vor Gud, han er saa fast en Borg“ St. Peters Stol synes at vakle, Rom skjælver for den jevne Augustinermunk.

Og atter bruser Aarhundreder hen. I Friheds kampene har det tyske Folk afrystet Napoleons, den for sikanske Erobrers, Aag. Under Blod og usigelige Ofre gav det sit kjæreste hen: Arvefienden blev tilintetgjort men værre end af hans Jernhaand knugedes Folkeslagen

Digitized by Google

den mørkeste Reaktion. Da er det igjen hin høie
ringer Borg, hvorfra det tyske Folk modtager Tegnet
Seier og Kamp. Den Studenterfest, som her i 1817
des til Minde om Reformationen, gav trods al
ktionens Forfølgelse Frihedsbevægelserne Vind i
ene.

Fra nu af indtraadte der ikke nogen Pause, hvori
tburg syntes forglemt. Og saa kommer der en Tid,
n høihjertet Fyrstes Daadskraft, Kunstsans og Kjær-
d til Fortiden lader den forfaldne Borg igjen op-
i uanet Pragt.

Det første Arbeide paa Wartburg begyndte i Som-
n 1067. Hvad denne Borgs Anlæg angaar, flyder
rie og Sagn over hinanden, især da dens Grund-
er var Ludvig den 2den, „Springeren", Thüringer
ets mest glimrende og feirede Sagnhelt. Sagnet har
r ikke undladt rigt at udsmykke netop denne Begi-
ed med romantiske Tilsætninger. — Ludvig var, da
efter sin Faders Død fik Regjeringen, 16 Aar
nel. Han boede da paa Schauenburg, men den
, dristige og ærgjerrige Fyrste længtes ud fra sin
ge Skovdal, hans høitflyvende Sind stræbte efter
t og Rigdom. Hans skarpe Blik sagde ham, at et
tpunkt for en saadan Magt bødes ham i Hørsel-
n, hvor Veiene fra Erfurt og Mühlhausen mødtes
ørte ned til det sydvestlige Tyskland. Men uheldig-
sad her allerede Frankensteinerne paa sit Slot oven-
Eisenach, en mægtig Herskerslegt, hvis Borge om-
dede Skraaningerne mod Floden Werra, og som
ang var langt rigere og mægtigere end Ludvigs
Dog, han skyede intet for at naa sit dristige Maal.
Paa Werras høire Bred laa Frankensteinernes
nslot, og tvers overfor hævede sig den Top, som nu
r Navnet Wartburg og beherskede Hørseldalen. For
t overliste Frankensteinerne fandt Ludvig paa føl-
e Skjelmsstykke. En mørk Nat indfandt han sig med
Riddere paa Toppen. Hver af dem bar en Kurv,

Digitized by Google

fuld af Jord, som var taget af Grunden, hvor
Schauenburg laa. Den blev nu væltet ud deroppe,
saa blev der foreløbig anlagt et Blokhus paa de
Jord. Frankensteinerne satte et meget forbløffet An
op, da de en Morgen opdagede dette uventede Nabos
De gjorde Indsigelser, de drog væbnede derover, n
alt forgjæves. Da henvendte de overlistede sig til K
seren og anklagede den slue Greve. Indstevnt erklær
Ludvig, at han havde reist Borgen paa sin egen J
og Grund og vilde underkaste sig Dom og Ret. Ke
ren affordrede ham Ed. Da drog han med sine t
Riddere hen til Wartburg. De stødte sine Sverd
Jorden og svor, at denne Grund altid havde væ
thüringsk, og at Ludvig retmæssig havde arvet
efter sin Fader. Da tilkjendte Keiseren Greven Bjerg

Nu reiste den statelige Stenbygning sig lige
de forbitrede Frankensteiners Øine. Mange Folk fa
herunder Arbeide og slog sig ned ved Foden af Fjeld
Paa den Vis opstod efterhaanden Byen Eisenach; d
overordentlig gunstige Beliggenhed lod den raskt skyde Be
Handel og Haandværk blomstrede op, og ved geistl
Stiftelser, Gudshuse og Klostre, ved Udfoldelse af Pr
og Afholdelse af høitidelige Messer sørgede Kirken
mere og mere at øge Byens Trafik og Betydning. F
uden Wartburg byggede Ludvig sig senere længere n
et nyt, mægtigt Bjergslot. Der lærte han ogsaa Pfa
grev Fredrik af Sachsens unge Gemalinde, den skjø
Adelheid, at kjende. Dermed begyndte det mørke Pu
i hans Liv. Af glødende Tilbøielighed voxte Forb
delsen frem. Pfalzgreven blev lokket i en Fælde
myrdet i Skoven, og efter forløbet Sørgeaar førte L
vig den forførende Kvinde som sin Gemalinde op
Wartburg. Siden kom dog efter et daabrigt og f
vovent Liv Angeren over den bristige Greve; da stift
han i en stille Dal et herligt Kloster, hvor han s
Munk tilbragte sit Livs Aften og døde som en tre
ottiaarig Olding.

Digitized by Google

Ludvigs Søn blev af Keiser Lothar for sine tro
neſter udnævnt til Landgreve over hele Thüringen.
rmed var hans Faders driſtige Drøm gaaet i Opfyl-
e. Og nu fik ogſaa Wartburg et endnu mere glim-
de Ydre, ligeſom ogſaa en til den nye Fyrſteværdighed
rende Hofholdning. Thüringens første Landgreve døde
: blot 15 Aars Regjering og fulgtes af Sønnen,
dvig den 2den, der kun var 11 Aar gammel og ſtod
er ſin Moders Formynderſkab. Først efter hendes
overtog han Regjeringens Tøiler. Denne Mellem-
havde Adelen draget ſig til Nytte og ſkaanſelsløſt
og udſuget Folket. Den livsglade Yngling havde
n Anelſe om ſit Folks Lidelſe. Men ſaa hændte det,
an engang forvildede ſig paa Jagten og tilſlut fandt
til en Smedje. Den gamle Smed kjendte Land-
en, uden dog at lade ſig merke dermed; men under
eidet raabte han i Takt til Slæggens Slag mod det
ende Jern: „Landgrev, bliv haard! Landgrev, bliv
d!“ Forundret ſpurgte Ludvig, hvad det ſkulde be-
og nu fik han høre, hvor haardt hans Folk led
r den rovgjerrige Adels Mishandling. Og han
e ſig Smedens Ord paa Sinde; han tog Bønderne
rſvar og regjerede med Kraft og Klogſkab. Men de
modige Adelsmænd bød ham Trods og reiſte ſig i
Oprør. Dog, Folket biſtod ſin Fyrſte, og med en
af Borgere og Bønder brød Han Adelens Mod-
, dens Borge blev ſtormede, og Anførerne toges
nge. Og ſaa var det, at Ludvig lod diſſe ſpænde,
og fire, for Plogen, og naar de ikke trak flittig nok,
e hans Piſk ned over deres Ryg. Den Dag i Dag
s det Markſtykke, hvor denne Scene fandt Sted, for
elageren“. Men Ludvig bar fra nu af ſtadig et
er under ſin Vaabentrøie, da han vidſte, at de vilde
e ham efter Livet. Folket kaldte ham derfor „Jern-
en“. Uendelig rigt har Sagnet udſmykket denne
tes Liv, ligeſom det fortæller, at Vaſallerne, da han
72 var død, bar hans Kiſte paa ſine Skuldre den

Digitized by Google

tolv Mil lange Vei til det Kloster, hvor Liget s
hvile, stadig i Frygt for, at den haarde Landgreve e
engang kunde vaagne op.

Blandt hans Efterfølgere gjorde Hermann de
Wartburg til et Fristed for tyske Mestersangere, so
indbød til sit Hof, hvor de aarevis nød godt a
kunstbegeistrede Fyrstes Gjæstfrihed, blev udmerke
holdt høit i Ære. Her fuldendte Digteren Wolfra
Eschenbach sin „Parsifal", og her skal i Aaret 120
berømte Sangerkamp, „Wartburgerkrigen", have f
Sted, som har faaet ny Glans ved Richard Wa
Opera „Tannhäuser" og har givet Poesi, Male
Tonekunst rigt og belivende Stof. Rigtignok har
deren og Sangeren Tannhäuser aldrig betraadt
burg, og nyere Forskere frakjender overhovedet
Sangerkrig enhver historisk Virkelighed. Men Folke
fuldt og fast paa Veddekampen. Sagnet, hvis H
træk allerede er antydet, er i al Korthed følgende:
navnkundige Sangere har en Dag i Veddesang be
Landgrev Hermann, medens Heinrich von Osterd
priser Hertug Leopold af Østerrig; mere og mer
bitret bliver Kampen, og Sangerne bestemmer, a
der ligger under, skal dø for Bøddelens Haand.
rich erklæres overvunden. Da flygter Sangeren til
indens Fødder og trygler om Naade. Den høie
bestemmer, at Heinrich skal faa et Aars Frist, hvor
han maa begive sig til Ungarn og hente den be
Sanger og Troldmand Klingsor. Han drager da
fjerne Land og finder den hemmelighedsfulde W
Denne hyller ham i sin Kappe, og saa flyver de p
Nat til Wartburg. Klingsor modtages her med
Ære og bilægger ved sin Visdom Striden.

Men snart fulgte der nye Tider; de glim
Hoffeste svandt, Ridderspil, Dans, Sang og lystig
fulgtes af Faste, Bodsøvelse og Barmhjertighedsgj
ger. I 1212 havde et fire-aarigt Barn holdt sit
tog paa Wartburg; det var en liden ungarsk Pri

Digitized by Google

ved Navn Elisabeth, der var bestemt til Brud for Ludvig den 3djes Søn. Hun blev da fra nu af opdraget her sammen med sin vordende, dengang 11aarige Gemal. 14 Aar gammel blev hun viet til ham. Elisabeth blev allerede i levende Live æret som en Helgeninde. Utallige er de fromme Historier og Undergjerninger, som Sagnet ved at fortælle om denne fromme Kvinde. Næsten hver Fodsbred Jord omkring Wartburg minder om denne ædle Fyrstindes Undere, der har erhvervet sig en fast Plads i Thüringerfolkets Sind. Til de Fattige, Syge og Fortrykte skjænkede hun Gaver med fulde Hænder; paa sit Legeme bar hun en Bodsdragt af Haar og piskede sig selv hver Fredag. Stadig omsvævede hende usynlige Engle, fortæller Legenden. Naar hun traadte ud paa Borggaarden med Pigerne for at hænge op det vaskede Tøi, skjød Solstraaler ned, hvorpaa hun hængte Tøiet. Da hendes Ægtefælle syntes, at hendes Godgjørenhed gik for vidt og en Gang mødte hende, mens hun var paa Veien med Brød og Klæder til de Fattige, blev Brødet forvandlet til Roser, da Greven vilde se, hvad hun skjulte i sit Forklæde. — Da hendes Gemal var død i det hellige Land, flygtede hun, plaget af sin havesyge Svoger, Henrik Raspe, til sin Skriftefader, Kjætterbrænderen Konrad af Marburg. De haarde Selvpinsler og Bodsøvelser, som denne fanatiske Munk paalagde hende, var den svage Fyrstinde for meget; hun sygnede hen og døde i sit fire og tyvende Aar. Fem Aar efter blev hendes Ben i Domkirken i Marburg i Nærvær af Keiseren, mange Fyrster, Biskoper og en Mængde Mennesker erklæret hellige. Keiser Fredrik den 2den, den geniale Hohenstaufer, som havde havt til Hensigt at ægte Elisabeth, tog af sit Hoved en gylden Krone, satte den paa Helgenindens Hoved og sagde: „Da jeg ikke fik krone hende paa Jorden som Keiserinde, saa vil jeg med denne Krone ære hende som evig Dronning i Himmelen"! Uforglemmeligt er hendes Minde blevet i Thüringen, hvor

Digitized by Google

Legender og Sagn med rørende Kjærlighed priser
„hellige Elisabeth".

Saa forløb der tre Aarhundreder. Man sk
Aar 1521. Da drog ind paa Wartburg, stille og he
melighedsfuld, en Gjest, som skulde give det ærværd
Thüringerslot en Betydning, som aldrig før. Det
Martin Luther. Paa Rigsdagen i Worms ha
den uforfærdede Munk for Keiseren og den glimre
Forsamling aflagt sin Troesbekjendelse. Vel havde K
seren sikret ham frit Leide — dog, de sachsiske Fyr
stolede ikke paa det keiserlige Ord, hvorfor Kurfyrst Fred
den Vise besluttede i al Stilhed at fange Luther og
en Tid skjule ham for Offentligheden. Af Slotsfogd
paa Wartburg, Hans von Berlepsch, og fem andre f
klædte Riddere, blev da Luther opsnappet og bragt
det øde, halvt forglemte Bjergslot. Der levede nu
formatoren i 10 Maaneder som „Junker Jørg", i
han anlagde Ridderdragt og lod sit Skjæg voxe. H
oppe sad han i sin „Eremitbolig", i sit „Fugleherberg
sin „Ø Patmos", som han kalder det, og lagde med
Bibeloversættelse ligesom Slutstenen til det vældige
formationsverk. Undertiden drev han ogsaa paa Ja
en „bittersød" Fornøielse, en „Sysselsættelse, som pas
sig vel for ledige Folk". Eller han steg ned i den
lige Helldal, hvor nu Fritz Reuters hvide Villa ligger
samlede Jordbær og lyttede til Fuglesangen. Verd
derude holdt ham for død, og kun hans fortroligste V
ner kjendte til hans hemmelige Opholdssted. I den Ce
som han dengang beboede, viser man endnu den —
og til af omsorgsfulde Hænder fornyede — Flek p
Væggen, hvor engang Luther i ærlig Vrede slynge
Blækhuset, da Djævelen trængte ham altfor haardt.
paa Wartburg endnu levende Overlevering ved forøvr

*) Her tilbragte den bekjendte plattyske Digter sine sidste 2
fra 1867—74.

Digitized by Google

berette, at det skal have været en ganske yndig Djæ=
Slotsfoged von Berlepsch's friske Datter, som for=
rede hans Sanger. Derpaa synes ogsaa et Sted i et
v at hentyde, som han skrev til sin kjæreste Ven
lanchton.

Det var vistnok Kurfyrsten af Sachsens Agt at
e Luther endnu længere i sikker Forvaring. Men
havde ikke regnet med denne sterkt følsomme Naturs
stighed. Da Efterretningen om Billedstormernes og
ndehordernes Udskeielser hobede sig mere og mere, holdt
ormatoren ikke længere ud deroppe paa Borgen. Som
fra sit Leie opjaget Løve brød han op og viste sig
alles Forbauselse snart derpaa i Wittenberg, idet han
sterk Haand dæmpede Oprøret og sagde sig løs fra
Fællesskab med disse Tilhængere. Men til Wart=
kom han aldrig mere tilbage.

Tre hundrede Aar drog nu atter hen over det helt
lemte Slot. I forrige Aarhundrede var Smagen og
staaelsen for middelalderlig Romantik gaaet tabt. Med
ren over Napoleon, den korsikanske Verdenserobrer,
gnede ogsaa igjen Længselen efter Enighed og Frihed,
igesom Sagnet om Keiseren i Kyffhäuser igjen opstod
Glans, saa kastedes der ogsaa et nyt Skjær over
rtburg. Da derpaa en tranghjertet Politik tilintet=
de et tappert, offervilligt Folks Drømme, brød den
e ind, da de skuffede Gemytter slyngede ud den første
rlige Protest mod Frihedsfiendtlighedens Tryk.

Navnlig inden Studenterverdenen var det, at Drøm=
e om en tysk Enhedsstat og de liberale Bestræbelser
forresten temmelig abstrakte endnu — overhovedet
ede. Ved at appellere til Folket, ved at smigre
onalitetsfølelsen, ved gyldne Løfter om „Tysklands
ødelse" og om frie Forfatninger havde Regjerin=
e søgt at mane den Folkeaand tillive, som skulde
e sit til at knuse Napoleons Vælde. Men neppe var
den betvungen, den saakaldte „Frihedskrig" endt
13), før Løfterne var glemte, alt, hvad der smagte

Digitized by Google

af Frihedsideer eller sociale Fremskridt blev holdt ne
og over Landene rugede en tung og brutal Reakti
hvis ledende Aand var den østerrigske Statsmand M
ternich. Skuffelsen og Bitterheden i Tyskland var st

18de Oktober 1817 skulde Reformationens Jub
fest feires. Man havde foranstaltet et Møde af Udsk
dinge fra Studenterkorpser fra alle Kanter af Tyskla
paa Wartburg. Fra Torvpladsen i Eisenach togede
Dag 500 Studenter med flere Professorer op til Wa
burg, hvor Storhertug Karl August havde overladt d
Ridderselen til deres Middagsmaaltid. Man istemte
gamle protestantiske Kampsang „Vor Gud han er saa
en Borg", hvorefter en theologisk Student holdt en fla
mende Tale. Om Eftermiddagen fandt i Eisenach
høitidelig Gudstjeneste Sted, og om Aftenen gik
endnu engang i et prægtigt Fakkeltog op til Borg
hvor der tændtes Glædesbaal. Dermed var den eg
lige Fest tilende. Men den skulde faa et Efterspil, h
Følger blev i Sandhed tragiske. Der blev foreslaaet,
man efter Luthers Exempel, der havde brændt den
velige Banbulle, skulde opbrænde, hvad Frihedens Fi
der havde skrevet, og nu blev der da symbolsk holdt D
over det, der stod i Strid med Stemningen inden
tyske Folk. I Flammerne kastedes Verker af Kotze
og Haller*), Gensdarmeriets Lovbog af den preuss
Justitsminister o. s. v., et Officers-Snøreliv, en Ha
pisk og en Korporalstok. Der blev sunget Fædrelan
sange, og Dagen derpaa nød man i Eisenach den hel
Nadver, hvorefter man forlod Byen.

Denne Wartburgfest vakte en uhyre Opsigt i T
land ligesom langt udover dets Grænser, en Opsigt,
langtfra svarede til dens Betydning. Der var me
hul Pathos i Frihedsytringerne, slig som de kom tilo
i Studenterverdenen, og der skulde endnu gaa Aar
hen, før Folkeaanden i sin Helhed saaledes var grel

*) To særlig forhadte Forfattere.

Digitized by Google

f Frihedens Sag, at den kunde slaa et virkelig alvorligt
slag. Men det var dog allerede en Frihedstrang, som
egyndte at slide i Lænken, og hint temmelig uskyldige
dbrud fremkaldte de voldsomste Forholdsregler fra Re-
jeringernes Side for at dæmpe alt, hvad der sandtes
f Opposition og Frisind. De krænkede Forfattere ra-
de, og der fulgte Undersøgelse paa Undersøgelse. Af
sse resulterede der dog næsten intet, men blandt den
Lademiske Ungdom steg Begeistringens Bølge høit. Da
ede der en Begivenhed, som stod i nøie Sammenhæng
ed Wartburgerfesten og skulde faa sørgelige Følger for
rihedens Sag. Den flaue Spot, hvormed Forfatteren
otzebue, hvis krybende Natur ei havde Forstaaelse for
idens Frihedsstræben, forfulgte Ungdommens Idealisme,
avde gjort ham grundig forhadt af denne. Af den rus-
ke Regjering var det ham overdraget at give Keiseren
aanedlige Indberetninger om Litteraturens Tilstand,
n offentlige Mening o. lign. Han gjaldt derfor i den
uderende Ungdoms Øine for en russisk Spion. En
ig sværmerisk Student, Karl Sand, besluttede at rydde
m afveien. Han indfandt sig i Mannheim, hvor han
der et falskt Navn lod sig melde hos Kotzebue, hvem
n stødte sin Dolk i Brystet. Efter et Par forgjæves
orsøg paa at dræbe sig selv blev han grebet og bragt
Fængsel. Fjorten Maaneder efter led han Døden un-
r Bøddeløxen. Det var det tristeste Efterspil til Wart-
rgerfesten; forøvrigt gav den Anledning til de strengeste
ensurforhold, til en forbitret og til det yderste smaalig
orfølgelse fra Myndighederne mod Tidens Frihedsstræ-
n, hvorunder Tusinder af tyske Ynglinge maatte vandre
Fængsel eller Landflygtighed.

Efter hin skjæbnesvangre Fest fulgte der atter en
lle Tid for Wartburg. Men saa skulde Slottet paany
eves til Glans og Ære. Kort efter sin Tronbestigelse
kjendegav Storhertug Karl Alexander af Sachsen-Wei-
ar, at det var hans Agt at reise sine Fædres Borg,
første Landgrevers Residens, i en ny, straalende

Digitized by Google

Skikkelse. Hans fine Kunstsans, hans inderlige Kjærli
hed til sin ærerige Ets Fortid, hans Interesse for d
middelalderske Romantik bestyrkede denne Ide, der fan
en begeistret Gjenklang i alle tyske Hjerter. Først or
kring 1847 begyndte dog Ombygningen og Restauration
for Alvor. Planen for denne var, at den skulde gi
„Et tro Billede af Wartburgs Glansperiode i det 12
Aarhundrede som Sæde for kunstelskende Landgrever
som Kampplads for Middelalderens største tyske Digte
og derpaa senere i Begyndelsen af det 16de Aarh. so
Luthers Asyl og det Sted, hvorfra den store Troeskam
udgik". Begeistrede fulgte Arkitekter, Billedhugger
Malere og Kunsthaandværkere Kaldet, og Wartburg st
som en ny Phonix op af Glemselens Aske. Nærmere
gaa ind paa Enkeltheder, at give en fyldig Beskrivelse
Wartburg og dets Kunstskatte lader sig ikke vel her gjø
Vi vil kun i korte Træk give et Omrids af Borge
Skikkelse, og hvad den gjemmer af historisk og kunstner
Interesse.

Wartburgs Beliggenhed (se Billedet) oppe p
en steil og vildt kløftet Fjeldhøide gjorde det ellers so
vanlige Anlæg af Volde og Vandgrave, som man s
ofte ser draget dobbelt og tredobbelt om middelalder
Borge, unødig. Kun der, hvor den steilt opstigende Bor
vei naar Vindebroen, havde man sprængt bort et Sty
Fjeld, og over denne Kløft lagt Vindebroen; naar den
var trukket i Veiret, var Fæstningen faktisk uangribel
fra alle Kanter. Allerede paa Opveien har man d
herligste Udsigt over det omliggende Landskab. Er m
kommen over Vindebroen og har passeret den trang
mørke Portgang, hvor Borgens lille Besætning befind
sig, saa naar man over den ujevne, kantede Stengru
ind i „Forborgen" med dens Ridderhus og Staldby
ninger. Heroppefra har man et henrivende Skue. Und
sig har man Eisenach med dets Husklynger og Mari
dalen med dens talrige smukke Villaer og Haveanlæ
strax i Nærheden den yndige Hørseldal, der begrænse

Digitized by Google

Schloß Wartburg.

Digitized by Google

af skovklædte Udløbere af Thüringerwald, i det fjern
fortoner sig Vorderrhøns blaalige Basaltfjelde; tilvenst
hæver sig nøgne og gule, steile og underlig formede, t
mægtige Fjeldpartier, hvoraf især et tiltrækker sig er
Opmerksomhed. Det er Hørselbjergs Kalkfjeld, et mæ
tigt, fritliggende Bjergparti, der mod Vest springer ud
en skarp, udoverhængende Spids, dette sagnrige Fjel
hvortil de forskjelligste Tider har henført sine Fantasifostr
den vilde Jæger og den tro Eckart, Tannhäuser og V
nus, Underblomster, funklende Skatte og Troldtøi,
endog Skjærsilden. Blandt Forborgens Bygninger da
ner Ridderhusets underste Stokværk Slotskommandante
Bolig; naar Porten til denne aabnes, staar man m
en Gang midt i det 15de Aarhundrede, man tror
aande i Reformationens Luft. Den gammeldagse Forh
med dens Stengulv, dens eiendommelige Arkitektur, Va
ben og Smykker fra hine fjerne Dage, de koselige la
Værelser indenfor med de dybe Vinduesnischer og Ka
napper, med deres Billeder og Træskjærerarbeider, anti
Drikkeskaale og andet ærværdigt Husgeraad og endel
med den herlige Udsigt over Fjeld og Land, alt det
danner en Seværdighed af første Rang. Allerede p
Luthers Tid havde Borgfogden her sin Bolig. I dis
Rum dvælede ofte Reformatoren i sine ledige Stund
i lunefuld eller alvorlig Samtale med Hans von Be
lepsch; her saa han vel ogsaa dennes elskelige Datter
de klare Øine, saa det kom over ham i hans Celle,
han mente, at den Onde drev sit Spil med ham. So
det nu ser ud i disse Rum, saa det vel allerede dengan
i Hovedsagen ud; dette og Erindringen om hine Da
giver dem deres Fortryllelse. Tusinder af Menneske
har besøgt dem, næsten alle Europas kronede Hovede
nærsagt alt, hvad Kunst og Videnskab, Armé og Dipl
mati, Handel og Vandel har at opvise af berømte Navn
har i Løbet af et halvt Aarhundrede taget ind her.

Det øverste Stokværk i Ridderhuset gjemmer al
som staar i Forbindelse med Reformationens store Ti

Digitized by Google

Alle Wartburgbesøgeres Mekka er naturligvis den lille Lutherstue. Den hele Stemning i dette smale Rum minder os om den kjernetyske, vældige Mand, om end intet af det, som nu ens Øine med Bevægelse betragter, var her under hint Luthers Ophold. Bordet stammer fra et af de af Luthers Slegtninge i Møhra engang beboede Huse, efterat det egte Bord, hvorpaa Bibeloversættelsen foregik, lidt efter lidt af „begeistrede" Besøgere er blevet slæbt bort i Fliser og Splinter, som de har spiket af. En lignende Skjæbne har rammet den Seng, som er blevet skjænket til dette Sted fra Borgen Gleichen. Sagnet fortæller, at Reformatoren en Nat som tilfældig Gjest paa hin Borg skal have sovet i den. Her findes fremdeles hans Faders Grubelampe, hans Pengebøsse fra den Tid, da han som fattig Skolegut i Eisenach løb om og sang for Godtfolks Døre; endvidere Billeder af hans Forældre, hans Ven Lukas Cranach og af ham selv. Et egenhændigt Brev fra Reformatoren hænger indrammet nedenunder, et Bogskrin indeholder Bibelen; en prægtig Kiste gjemmer de første Bibeludgaver efter Luthers Oversættelse o. s. v. Nær den af Borgens Grusudgravede Ovn ser man den berømte Blækflek, der forresten forlængst er slemt medtaget ved Besøgernes Naragtighed. Vakker er Udsigten fra Vinduet ned til den grønne Skovaas. Her holdt Luther i 10 Maaneder til som Junker Jørg. Borgfogden tillod ham tilslut ogsaa længere Udflugter, kun maatte han underveis i Vertshusene ikke lægge fra sig Sværdet og ikke „strax kaste sig over Bøgerne, forat man ikke skulde holde ham for en Skriver eller Præst". Saaledes har da Luther hemmelig besøgt Eisenach, Erfurt og Gotha. Paa et Sted blev han gjenkjendt og kun med Møie reddet tilbage til Wartburg. Ogsaa i Wittenberg var han ved Slutten af November i Arnsdorfs Hus, hvor han tilbragte nogle glade Dage og saa vendte tilbage til Wartburg. Mindst Fornøielse havde han af Jagten, hvori han deltog af Sundhedshensyn. „Jeg har", saa skriver han, „ogsaa her

Digitized by Google

blandt Jægernet og Hunde havt theologiske Tanke
Og ved Slutten af dette til Vennen Spalatin rett
Brev heder det: „Da vi paa mine Bønner havde f
ret en liden Hare, og jeg havde stukket den i Ern
paa min Troie, men saa en Stund var gaaet bort,
fandt imidlertid Hundene den stakkars Hare og bed
høire Bagben istykker paa den, tvers igjennem Trøi
og rev dens Strube over, saa vi fandt den død. Sa
ledes raser ogsaa Paven og Satan, at han kan fordæ
ogsaa de frelste Sjæle, og bekymrer sig lidet om n
Møie".

De tre Reformationssale, som ligger i Flugt n
Lutherstuen, skal i Hovedsagen gjenspeile hine Dag
Aand, den lutrede Tro, Tilbagevendelsen til tysk Væs
Kraft og Renhed. Det var baade Arkitektur, Maleri
Plastik, som denne Opgave tilfaldt, og den blev fortr
felig løst. I det første Rum hersker Dürers nye,
fremarbeidende Stil, i det andet den tidligere Rena
sance, i det sidste det egte tyske Renaissance. Vægma
rierne gjennem alle tre Værelser viser Luthers Livsgan
Disses kostbare Tavlfelter, deres rige Udstyr, Farvern
Harmoni og Glans, alt dette forener sig til stor kun
nerisk Virkning.

Ligeoverfor Lutherstuen ligger et Rum med
smukt gammelt Karnap, der stammer fra det Harsdørf
ske Hus i Nürnberg og ogsaa har sin Plads i Overle
ringen. Fra Nürnberg hidrører ligeledes det tilstøden
nette Gemak, den saakaldte Pirkheimer-Stue, hvor d
brave Nürnberger Raadsherre og kraftige Befordrer
Reformationen har boet. Slige smaa Celler blev i d
Tid byggede ind i de større Familierum for at gi
Husherren Anledning til at trække sig tilbage til sti
Arbeide eller vigtige Raadslagninger.

Herfra kommer man til den bitte lille Væfeldrive
stue, fra hvis Vinduer den ulykkelige Landgrevinde Ma
garethe efter Sagnet, da hun flygtede for sine Fiend
lod sig sire ned i Dybet i en Kurv. Da var det, h

Digitized by Google

Afskedens Smerte, idet hun kyssede sine Børn, bed sin
lle Søn i Kindet, saa han Livet igjennem beholdt Ar
reſter; det var den i Traditionen berømte Fredrik „med
et bidte Kind". Den fra dette Rum førende „Marga-
tegang" bringer os ind i det saakaldte „Dirnitz". Her-
ed forstodes et ved Ovn opvarmet Rum, medens man
dtil den Tid kun brugte en aaben Arne eller Kamin.
Wartburgs Dirnitz er et af de allerførste i sit Slags.
u gjemmer forresten dette Rum det prægtige Rustkam-
er, der indeholder en rig Samling af Pladerustninger
a det 15de og 16de Aarh., hvoraf mange er sande
kesterverker. Denne Del af Borgen er ellers fuldstæn-
g opbygget paany, thi allerede 1319 laa den i Rui-
r, idet en Lynstraale slog ned og ødelagde den.

Over Rustkammeret ligger forskjellige paa middel-
derst Vis indrettede Rum for den storhertugelige Fami-
. Vi kommer videre til den saakaldte Kemenate, der
udstyret med en righoldig Samling af Antikviteter og
overmaade interessant Galleri af Anebilleder. Her
nder man blandt andet den berømte Grevinde af Orla-
ünde, „den hvide Dame", der som Forbud paa store
lykker i Aarhundreder har vist sig ved Midnatstimen i
lottet i Berlin. Af de øvrige Rum vil vi kun nævne
n hellige Elisabets Værelse. Vi passerer det høie,
eldige Taarn og naar det egentlige Palads. Denne
rlige Bygning med de tætstaaende Buevinduer, forsirede
ed kunstfulde Smaasøiler, er Wartburgs Glanspunkt.
en har tre Stokverk. Langs det underste løber et af
ten opført aabent Galleri eller Svalgang, der er skilt
a de indenfor liggende Rum ved en tyk Mur, hvori
ennem lave Døre fører til det indre. I Beleirings-
ber kunde man trække sig herhen, hvorpaa Indgangene
sft blev tilmurede. Men ellers tjente den aabne Gang
Underholdning og Forfriskelse i den smukkeste Aars-
. Nedenunder holdt man her Ædelfalke og andre
agtfugle til Fornøielse for Mændene, medens i det
enfor liggende Galleri i andet Stokverk Sangfugle

Digitized by Google

Ridderſalen paa Wartburg.

Digitized by Google

vidrede. Her hvilede Damerne paa Hynder og lyttede til sine Yndlingers Sang.

Det nederste Stokværk indeholder Landgrevernes Kjøkken, hvor alt er bevaret i sin oprindelige Skikkelse: Tagets kraftige Stenbuer, den massive, med Skulpturer smykkede Søile midt i Rummet, alle de gammeldagse Hjørner, Kroge og Døre. Indenfor ligger Spisesal og Fruestue, der byder et tro Billede af det tolvte Aarh. med alt sit antike Udstyr, selsomme, ældgamle Kar og Krus, vældige Drikkebægre, tunge, plumpe Møbler, udskaarne Skabe og Hylder, underlig formede Lysholdere og Lysekroner, statelige Hjortevirer, Skindfelder og Tepper. Før man begyndte at bruge Ovne, holdt man til saadanne Rum; Stengulvet bestrøedes med Granbar, Skindfelder beskyttede Fødderne mod Kulden. Stenvæggene var behængte med kostbare Tepper, den vældige Kamin, hvori tillige for Herskabets Øine finere Retter tilberedtes eller andre opvarmedes, meddelte Værelset Varme. Karakteristiske for disse to Rum er ogsaa de brede, høie Vindueskarmer, foran hvilke man satte Skamler. Paa disse ligesom paa de med Puder belagte Karme tog da Kvinderne Plads for at spille Luth, betragte Landskabet eller lytte til de nedenunder siddende Mænds Samtale. Derfor heder det saa ofte om Kvinderne hos Middelalderens Digtere, at „de sad i Vinduerne".

I andet Stokværk findes „Sangersalen" med Moritz von Schwinds mægtige Vægmaleri „Sangerkrigen". Gjennem Elisabethgalleriet naar vi det stemningsfulde Kapel, som trods sin nuværende prægtige Udsmykning endnu i det væsentlige frembyder det samme Billede som paa Luthers Tid. Skjønt Prædikestolen bærer Aarstallet 1625, altsaa er bleven forarbeidet 104 Aar senere end Luthers Tilfangetagelse, betragter dog Folket den med den største Andagt og vil ikke lade sig rokke i den Tro, at det var paa den, Reformatoren engang prædikede. For ei at saare Folket i dets fromme Tro, har da Stor-

Digitized by Google

hertugen ved Kapellets Restauration ladet Prædikestolen staa, skjønt den med Hensyn til Stil ikke hører til den Tid, som dette hellige Sted skal gjenspeile. At Luther har prædiket paa Wartburg bevidner han selv nogle Gange, saaledes i et Brev til Spalatin: „Jeg er over al Maade belæsset med Arbeide, maa dagligen prædike tvende Gange, lægge tilrette Salmer, indrette Postillen, for ei at tale om de Breve, som skal skrives til gode Venner, og andre Hindringer, som dagligen forefalder, maa tale snart med dem, der omgiver mig, snart med fremmede Folk, handle, give Raad". Ved Reformationens Indførelse for man her som andetsteds frem paa den mest uskjønsomme Maade; Kapellets Indre blev fuldstændig forandret, de gamle Malerier overkalkede, Taghvælvet malet paany i den svulstige Stil, som stemte med den Tids Smag.

Det tredie Stokverk indtages af den glimrende, langstrakte Fest- eller Riddersal (se Billedet S. 272), der stammer fra omtrent 1130. Det hørte dengang til den gode Tone at anlægge en saadan Vaaben- eller Festsal i øverste Stokverk. Gallerierne i Salens halve Høide var bestemte for Tilskuerne og Spillemændene. De af Søiler baarne Vinduer var ikke lukkede af Glas, men havde kun et Gitterverk eller blev, naar Faklerne flammede, tillukkede med Tepper, hvorfor dette Rum ogsaa kun blev benyttet i den varmere Aarstid. Det var i Middelalderens mest glimrende og troesbegeistrede Tid, der til sin egen Pragtudfoldelse føiede Orientens Luxus og forfinede Sans, at denne Festsal opstod. Hensynet hertil blev det bestemmende ved den herlige Festsals Udsmykning; en Lovsang over Kristendommen og de Heltegjerninger, hvortil denne begeistrede Wartburgs Borgherrer, hvoraf tre tog Korset og drog til det hellige Land: det er det, som Kunstnerne med Pensel og Meisel har foreviget i denne Hal. Store Dage har den oftere seet, og berømte Forsamlinger har fundet Sted i den. Men den skjønneste Festdag var dog den, da Wartburg i 1867

Digitized by Google

feirede sin 80aarige Julefest, og Komponisten Liszt i Nærvær af Hoffet og en glimrende Forsamling her personlig ledede Opførelsen af sit Oratorium „Den hellige Elisabeth“.

Beskrivelsen af den berømte Borg er ved de ovenfor angivne Træk paa langt nær udtømt. Men hvad her er fortalt, vil dog være tilstrækkeligt til at give en Forestilling om, hvorledes det stolte Bygværk ved sin Fornyelse har faaet en Skikkelse, der svarer til den rige Skat af uforglemmelige Minder, som Sagn og Historie spinder om den. Der breder sig over den et poetisk Skjær som om kanske intet andet Sted i tyske Lande.

Karakterer af den islandske Ættesaga

i populær Fremstilling

ved Didrik Grønvold.

Indledning.

En Aften for en Række af Aar siden sad jeg sammen med tre høitstaaende norske Embedsmænd og lyttede opmærksomt til deres Samtale om forskjellige vigtige politiske og literære Emner, der var oppe i Tiden.

I Samtalens Løb bragtes, jeg kan ikke nu erindre hvorledes, de islandske Ættesagaer paa Bane. Da sagde den Ene af dem: „Jeg har aldrig kunnet forstaa, hvad Stort der skal være ved denne islandske Ættesaga. Den handler jo ikke om Andet end Mord og Drab fra Begyndelsen til Enden.“

Hvortil den anden, en anseet Jurist, føiede følgende: „Fuldstændig enig! Nei, at læse en Tale af

Digitized by Google

Cicero: det er en ganske anden Nydelse." Men saa rettede den tredie sig op og sagde: „Jeg kan aldeles ikke være enig med Dem, mine Herrer. For der gives vel ikke i Literaturen noget saa vakkert som bare den Skildring i Njaals Saga, hvor Gunnar fra Lidarende, dømt fredløs, rider ud fra sin Gaard. Han har taget Afsked med sin Hustru og sine Folk. Men nede i Fljótslíden snubler Hesten, og han kommer til at se sig tilbage, og da siger han: „Fager er Liden, aldrig har den syntes mig saa fager før, Agrene gule og Tunet slaaet. Jeg vil ride hjem og intetsteds fare."

I al sin Simpelhed er dette et Udtryk for Jordbrottens Hjemfølelse og Hjemglæde saa ophøiet, at vi har neppe Sidestykke dertil. Thi det 'er Døden, som venter ham for hvert Skridt derhjemme, — og alligevel: „Jeg vil ride hjem og intetsteds fare."

Det er sandt, at vi hører meget om Mord og Drab i Sagaen. Sanker vi Valen i Njaals Saga, saa kan det vist beløbe sig til op mod 100 Faldne, og førte vi Statistik over den hele Sagarække, saa kom vi kanske op i 1000.

Men vi maa erindre, at Sagaen er skreven for en anden Tids Læsere end vor, for Læsere, der følger Stormændenes blodige Sammenstød omtrent med den samme Interesse, som vi følger Fredrik den Store, Napoleon og Moltke fra Valplads til Valplads, hvor under Kanonernes Torden og Geværildens Knitren Tusender og atter Tusender strækkes til Jorden eller lemlæstes for Livstid.

Vi maa da se bort fra, hvad der var stødende i de Tiders Samfundsmoral, ligesom det kan tænkes, at en Eftertid maa søge at se bort fra, hvad der for den vil staa som stødende og barbarisk i vor, naar det gælder at kunne fælde en nogenlunde uhildet Dom om Sagaernes Værd. Vi maa spørge: Giver de et ægte Udtryk for Folkets Liv og Tænkemaade, og har det lykkedes dem at

Digitized by Google

fængsle vor Interesse, vor Medfølelse for de skildrede Mennesker?

Det Spørgsmaal maa ubetinget besvares bekræftende for den islandske Ættesagaes Vedkommende.

Vor Tids Fortællekunst er kommet meget længere i kunstnerisk Henseende. Den er rigere paa Farver, den tager de fineste Afskygninger med i Billedet, den er udgaaet af en større Kundskabsfylde, en høiere Samfundsmoral, den omspænder langt større Samfundskredse end den islandske Saga. Men saa eier Sagaen et uomtvisteligt Fortrin i Skildringens hensynsløse Kraft, i Karakterernes Storslagenhed og i dens Virkelighedstroskab, idet den er knyttet til Traditionen om kjendte Personligheder.

Naar jeg tænker mig den hele Række af Ættesagaer, samlede fra næsten alle Islands Hovedbygder, først i Rækken Njaals Saga, den islandske Fortællings Hovedværk, saa den store Eyrbyggjasaga og Egils Saga, begge med sit rige kulturhistoriske Indhold, den poetiske Gunnlaugssaga, den ved sin dramatiske Spænding og Psykologi saa høit fremragende Gisle Surssøns Saga, det aandfulde Digterportræt i Hallfred Vandraadaskalds Saga, den fantastiske Grettes Saga, de dystre Østfjordssagaer o. a., ser jeg uvilkaarlig for mig som Billedet af en mægtig gammel Furuskog. Alle er af det samme stærke Tømmer, alle har indbyrdes Lighedspunkter og Sammenhæng, og Suset i deres Kroner er den norrøne Folkeaands kolde, friske Livspust med en Undertone af stort og ægte Tungsind, af strengt Livsalvor.

Det synes, som de voldsomme Kampe mellem Ætterne i Fristatens første Tider maa have gjort et uudsletteligt Indtryk paa Tiden, siden de saaledes gjennem flere Slægtled fortaltes og gjenfortaltes, indtil de antagelig i den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede begyndte at nedskrive Traditionen. Stilen i disse første Sagaberetninger har vistnok været temmelig ubehjælpelig og Kompositionen løs. Men Kjernen i dem, de store Hoved-

Digitized by Google

optrin og de mest karakteristiske Ordstifter har visselig staaet faste og sikre i den levende Fortællings Form. Vi kan tænke os disse første Udkast som f. Ex. Brudstykket af Hvid Grimkels Saga eller den gamle Heidarviga Saga, den mest antike af alle.

Saa skyder den islandske Literatur en glimrende Vækst i Snorres Aarhundrede, i den islandske Literaturs Guldalder omk. 1200—1250. Da samles Edda-Kvadene, da bygger Snorre Sturlason sin Heimskringla i klassisk Stil op paa de tidligere historiske Beretningers Grundlag, da nedskriver han sin Lærebog i Skaldekunsten, den yngre Edda, og idet Fristaten begynder at vakle i sine Fuger, bearbeider og fuldstændiggjør en Række historisk interesserede og slægtkjære Mænd rundt hele Øen Traditionen og de sprødte første Saganedtegnelser til kunstneriske ensstøbte Ættesagaer og bevarer Billederne af det Svundne for Efterverdenen i en Glans, som aldrig vil blegne. De benytter foruden Sagatraditionen ogsaa gamle Kvad og Mindesmærker paa Begivenhedernes Grund, som de undersøger og fornyer Billedet af. I enkelte viser Overarbeidelsen tydelig, at Forfatteren uvilkaarlig kan have præget Fremstillingen af sin særlige Interesse for en enkelt Side af det gamle Fristatssamfund, som for Exempel Rettergangen og Lovgivningen. Dette er gjort gjældende med Styrke baade for Njaals og de Sammensvornes Saga. I Eyrbyggja træffer man en udpræget kulturhistorisk Retning. I Vatnsdølernes Saga synes en from Kirkens Mand at være Bearbeideren, siden den saa stærkt fremhæver Ingemunds milde Forsonlighed i en Tid, da Eftergivelse af Krænkelser ansaaes som et Tegn paa Æreløshed og Ynkelighed. I Laxdøla er der gjort fremtrædende Feil mod Kronologien, og hele Sagaens Iklædning med den typiske indledende Drøm, der forbereder og varsler Gudruns fire ulykkelige Ægteskaber, viser, at her maa Omdigtningen af Stoffet ikke have været ubetydelig.

Digitized by Google

Men trods alt dette er selv de, om man saa vil alde det, moderniserede Sagaer isprængt med saamange evende og oprindelige Træk af den gamle Tid og dens Menneskers Udtrykssæt og Livsfølelse, at der alligevel er t stort Sprang fra den og til den følgende Periodes versatte Riderroman, der tilslut udarter i Euphemia-iserues rimende Pjat.

I det Følgende er der gjort et Forsøg paa af et rige Stof at fremdrage og belyse nogle af Sagaernes aest fremtrædende Karakterer. Store Partier er derved leven gjengivne i forkortet Gjenfortælling. Men det aaatte gjøres, naar Indtrykket af Hovedskikkelsen kke skulde spredes. Samtidig er der medtaget Skil-ringer af de Omgivelser, hvori Begivenhederne udvikler ig, og Oplysninger om Skikke og Eiendommeligheder i en gamle Tid, som var Islænderne vel kjendte, men om vi stadig maa opsøge for at faa den rette For-taaelse af Forholdet. Er der herved ydet Læseren nogen Veiledning, og kunde denne Fremstillingsmaade saa riste til videre Selvstudium af Kilderne, saa turde dette ille Arbeide ogsaa have gjort sin Nytte og Forfatterens Hovedhensigt være naaet: den nemlig at vække eller be-aare Interessen for vor gamle nationale Literatur.

Hallgerd.

Hallgerd, Datteren af den mægtige Høvding Hoskuld Dalakolsson paa Hoskuldsstad i det vestlige Is-land, Halvsøster til Olaf Paa paa Hjardarholt, er ved Siden af Gudrun Usvivsdatter, Hovedskikkelsen i Lax-dølasaga, utvivlsomt en af de vildeste Koindeskikkelser i

Digitized by Google

den islandske Ættesaga for ikke at sige i Verdenslitteraturen.

Hun udgyder ikke en Draabe Blod i den hele Saga; men hun volder Drab paa Drab, og hun bringer Ulykke med sig, hvor hun kommer hen.

Grunddraget i hendes Karakter er en ualmindelig Handlekraft, men knyttet til en Stolthed, der stiger til Hovmod, ja, man kunde næsten sige til Storhedsvanvid. Saasnart hun tror sig eller sin Værdighed det allerringeste krænket, tørster hun kun efter Hævn, og da skyr hun *intet* Middel for at opnaa den.

Hendes Stolthed bunder først og fremst i Ættestoltheden, i den aristokratiske Selvfølelse. Vi maa nemlig erindre, at Høvdingerne paa Island dengang var noget andet og mere end Storbønder nutildags. Disse Høvdinger optræder i glimrende Rustninger med hele Skarer af haandgangne Mænd i Følge. De sidder som Magnater paa sine Hovedgaarde og har fuldt op af Leilændinge under sig. De nedstammer fra norske Herser og Jarler, ja, nogle endog fra Kongerne. Deraf Forkjærligheden for Slægtsregistrene, som vi jo helst vil overspringe eller betragter, kunstnerisk talt, som et Baand paa Fortællingens naturlige Gang og Livfuldhed. Men disse Slægtregistre giver just sin Forklaring til Personernes Optræden og Handlemaade. I en vis Forstand handler Sagaen væsentlig om disse gamle islandske Ætters Familietvistigheder og Familieskandaler. Udenfor staar det menige Folk, der beilede til deres Gunst og Bistand, som naar for Exempel Bondegnieren Hønsethore tilbyder en mægtig Høvding at skjænke ham Halvparten af sit Gods mod at faa Lov til at opfostre hans Søn, naturligvis med Faderens mægtige Bistand under Vanskeligheder som Vederlag.

Et saadant Stormandsvælde kunde Øen senere i Middelalderen ikke opretholde. Dengang var det muligt ved de Rigdomme, som erhvervedes udenfor Landet paa Vikingetogene. Vi ser dem bringe hjem Guld og Sølv,

Digitized by Google

kostbare Klæder og alskens Udstyr, Vaaben og endelig Trælle, der uden Godtgjørelse maatte forrette alt det grovere Gaardsarbeide.

De var komne fra et stort Skovland, hvor deres nærmeste Forfædre havde siddet omkring i Bygderne i stærkttømrede, høiloftede Herse-, Jarle- eller Kongehaller med det bedste Udstyr, som Tiden raadede over, herskende saagodtsom uindskrænket hver i sin Kreds. Derfor forsøgte de at holde det oppe i den gamle Stil i det nye, men karrigere Hjemland, indtil efterhaanden Ætterne dels udryddedes, dels forarmedes, og den kostbare Bebyggelse med Haller, Stabur og talrige Udhuse af Tømmer maatte vige for den islandske Bondegaards enkle Tørvvæg med de spidse Gavle ud mod Tunet, en Byggestil, som først i de seneste Tider begynder at afløses af Tømmerstuer.

Hallgerd følte sig alt tidlig som den storættede Kvinde. Gjennem sin Bedstemoder, Thorgerd, nedstammede hun fra ingen mindre end Ragnar Lodbrok, gjennem sin Oldemoder, Unnr, Datter af Hersen Ketil Fladnev i Romsdalen, fra Hersen Grun i Sogn, Stamfaderen til de største Ætter i de islandske Vestfjorde. Da hun faar en Datter med sin anden Mand, Glum, og Barnet skulde faa Navn, siger hun: „Barnet skal opkaldes efter min Farmor og hede Thorgerd. Thi hun nedstammer i sin Fædreneæt fra Sigurd Fafnesbane". Vi ser, hun holder sig til det Ætled, der fører høiest og fornemst op. Men uagtet hun har saameget fornemt at slægte paa, saa synes det, som om dette kvindelige Skud paa Stammen ved Aarsager, der ofte kan være skjult for det menneskelige Blik, har faaet et stridere og mere forvorpent Sind end de andre i Ætten, og det anes allerede tidligt.

Det fortælles nemlig i Sagaens Begyndelse, at engang havde Hoskuld, hendes Fader, Gjæstebud. Der var hans Broder Hrut, og han sad nærmest ham. Hallgerd legede paa Gulvet med de andre Piger. Hun

Digitized by Google

havde et smukt Ansigt, var stor af Vext, og hendes Haar var sagert som Silke og saa svært, at det naaede hende til Bæltet.

Hoskuld kalder paa hende: „Kom hid til mig,“ sagde han. Hun gik straks hen til ham. Han tog hende under Hagen og kyssede hende. Derpaa gik hun bort. Da sagde Hoskuld til Hrut: „Hvad synes du om denne Pige? Synes du ikke, hun er vakker?“ Hrut taug. Hoskuld spurgte for anden Gang. Da svarte Hrut: „Ualmindelig vakker er hun, og mange komme til at undgjælde for det. Men det ved jeg ikke, hvorfra der er kommet Tyvsøine i vore Ætter.“

Da blev Hoskuld vred, og det var koldt mellem Brødrene nogen Tid.

Hrut, der skildres som den kloge og fremsynte Mand, saa bag denne Skjønhed i Blikkets urolige og hurtige Glimt noget af et Rovdyrs Begjærlighed og Grumhed.

Men var der slette Spirer i Pigen, saa blev de ikke nogen Binding, at hun, uvist af hvilken Grund, sendtes til Opfostring hos en Mand ved Navn Tjostolv. Han var fra Suderøerne. Det var en stærk og vaaben dygtig Mand. Han havde dræbt mange, men ingen bødet. Sagaen tilføier ligefrem, at han bedrede ikke Hallgerds Sind.

Saa kommer Tidsaanden til. Man er jo „Barn af sin Tid“ ogsaa. Og Tiden var en saadan, som gav de vilde og tvilesløse Kræfter i Menneskenaturen kun altfor rig Næring, naar Tilbøieligheden var tilstede.

Denne Tids Mænd og Kvinder havde, de fleste af dem, en usfyrlig Selvfølelse. De lever som Naturens stærke Børn i fri Luft. Slægten er ikke udartet af narkotiske Nydelser, af det opslidende Arbeidsliv, af Selskabelighedens anstrengende Fornøielser, af Modens usunde Krav. Deres Blod er rigt og voldsomt pulserende, deres Nerver stærke til Ufølsomhed. Vi beundrer den

Digitized by Google

Kraft, hvormed de taaler legemlige Lidelser, og vi forfærdes for den raa Ligegyldighed, hvormed de udgyder Blod. Hos dem er der kort mellem Tanke og Beslutning, mellem Beslutning og Handling. Selv Gunnar paa Lidarende, hvem det pinte at udgyde Blod, gribes af Hævnfølelsens overvældende Lidenskab. Vi har en Maalestok for, hvor opbrusende de var, naar Sagaen fortæller, at under en Hestkamp, da Gunnars Venner havde tirret ham, var han saa rolig, at én Mand kunde holde ham. Vi fatter uvilkaarlig, hvilke Kræfter der skulde til at holde de ustyrligste fra hinanden, naar det ene Ord tog det andet, og de røg paa hinanden som vilde Dyr.

Med disse Mænd for Øie voxede Hallgerd op, med deres udændige Sind i Arv, hvortil kom den stærke Følsomhed og Omtaaligheb, som fulgte af, at hun var Kvinde. Naar saa hertil kommer, at hun var af stor Skjønhed og kjendte dens Magt, da blir det ikke saa vanskeligt at forstaa meget af, hvad der vil ske.

Hallgerd var stor af Vext. Derfor fik hun et Øgenavn. Det lød Langbrok. Mærkelig nok kaldes hun etsteds i Landna'ma Hallgerd Snuinbrok, hvilket betyder den, som klæder sig i ternet, skotsk Tøi. Navnlig dvæler Sagaen ved hendes Haar. Det var saa stort, at hun kunde hylle sig helt ind i det.

Saa hænder det en Dag, at der kommer ridende to Mænd til Hoskuldstad. Det er en rig og pengekjær Bonde, Usvif og hans Søn Thorvald. De kom ude fra Medallsstranden. Ved den smale, langt udstikkende Landtunge eller Halvø, paa hvis Pynt Snæfellsjøkul ligger, deles Islands Vestkyst i to Parter. Syd gaar Faxefjordens Havbugt ind til Borgarfjord og Reykjavik. Nordenfor Halvøen er den mægtige Breidfjord, ved hvis inderste Bred talrige Dale udmunder. Blandt de sydligste af disse var Laxaadalen. Der laa Hoskuldstad. Fjordarmen udenfor kaldes Hvamsfjorden. Paa dens Nordside laa Medalfellsstranden, hvorfra de to Mænd var.

Digitized by Google

Hoskuld tager vel imod dem, og de kommer straf frem med sit Ærinde: Thorvald vil fæste Hallgerd ti Hustru. Hoskuld skjuler ikke for dem, at Hallgerd ha et haardt Sind. „Men om hendes Udseende og Væse kan I selv dømme," siger han. Sagen er, at Hoskuli gjerne vil faa hende gift og ud af Huset. De bliver d forligte om Handelen — stort andet er det ikke — o saa fæster Thorvald sig Hallgerd til Hustru. Det, so afgjordes ved Fæstemaalet, var Medgiften fra Brudens Side, Tilgiften og Morgengaven fra Mandens Side hvilket blev Konens personlige Eiendom, et Slags Livs forsikring i Tilfælde af Død eller Skilsmisse.

Hallgerd var ikke bleven spurgt. Det var ikk nødvendigt, men gjordes dog af hensynsfulde Forældre Nu faar hun det at vide, og det gaar hende forfærdeli nær. Det blir en hel Scene mellem Fader og Datter og det gaar hvast til. „Nu har jeg faaet Bevis pa det," siger hun, „som jeg længe har anet, at du vild ikke elske mig saa høit, som du stadig sagde, siden de ikke syntes dig værdt, at der blev talt til mig angaaend dette Giftermaal, og det synes mig ikke saa anseeligt som du lovede mig." — „Jeg sætter ikke dit Hovmo saa høit," svarer Faderen, „at det skulde komme iveie for min Handel. Jeg skal raade, og ikke du, hvis der bliver Uenighed mellem os." „Stor er din eger Stolthed," svarer hun, „og det er ikke underligt, a jeg har nogen."

Ladt i Stikken af Faderen gaar hun til sin Fosterfader Tjostolv, og han trøster hende: „Tag du det med Ro. Du skal nok blive bortgiftet igjen, og da skal du selv blive spurgt. Thi jeg skal overalt handle efter din Vilje, undtagen der, hvor Hrut og din Fader er."

Hallgerds Illusioner om et stort og fornemt Giftermaal er ved denne Mesalliance brustne, og det gjælder nu at tage Tingen med Koldblodighed og se Tiden an. Sin virkelige Sindsstemning dølger hun. I

Digitized by Google

Brylluppet er hun den lystigste af alle. Paa Hjemærden trækker Usviv sin Søn tilside og spørger ham, om an er fornøiet, og hvorledes det er gaaet med hans g Hallgerds Samtale. „Godt," siger Brudgommen, hun har været rigtig blid mod mig, og du kan se Bevis paa det: hun ler ved hvert Ord."

Men Usviv tror ikke paa hendes Latter. Gamingen er ikke omtaaget af en Forelskelsesrus. Han nærker nok, at denne Lystighed er overdreven og unaurlig.

Der bliver heller ingen Glæde af Ægteskabet. Tjostolv, sin Fosterfar, har hun taget med sig, og det r ingen hyggelig Gjæst at have i Huset. Maaske det ar et af Giftermaalsvilkaarene: den dyre Pris for den agre Brud. Hallgerd er ødsel og uforstandig. Husyre ligger ikke for hende, og hun er saa ganske ung og nerfaren, paa samme Tid som hun vil leve paa stor Fod. Om Vaaren er Huset tomt for Skrei og Mel, n stor Skam for en Husmoder, en ligefrem Skandale. Men det volder just ikke Hallgerd nogen Ulejlighed. Hun ætter dristig Sagen paa Hovedet. Hun gaar til sin Mand og skjænder dygtig paa ham. „Det nytter ikke at idde her. Vi trænger baade Skrei og Mel". Gemalen illader sig at bemærke, at han har ikke skaffet mindre il Huset end sædvanlig, og dog er det nu alt opbrugt. Men Hallgerd besvarer hans rolige Bebreidelse med en y Uartighed. „Det kommer ikke mig ved", siger hun, at du og din Fader har sultet for at faa Penge". Da arer Thorvald op i Sinne. Dette bliver ham for drøit, g han slaar hende i Ansigtet, saa hun bløder. Saa gaar han ned til sit Nøst med 8 Huskarle, sætter en Skude paa Vandet og ror med Folket ud til Bjørnerne i Breidfjorden, hvor han har Forraad liggende baade af Skrei og Mel.

Der sidder Hallgerd blødende tilbage. Hoskuld Dalakolssøns Datter slaaet af en Bonde! Tjostolv ommer til og spørger, hvem der har tilredt hende.

Digitized by Google

„Thorvald, min Mand, voldte det. Ikke stor Hjælp havde jeg af dig dengang, om du ellers bryder dig om mig". „Jeg vidste det ikke," siger han. „Men jeg skal nok hævne dette".

Saaledes egger hun Tjostolv op. Han tager sin Øxe, gaar ned til Tjæren og ror i en Sexæring afsted efter de andre. Saa sørger han for at komme paa Tomandshaand med Thorvald, og efter et kort Ordskifte hugger han ham ned paa Baaden, just som han staar alene og laster Varerne. Da Folkene kommer til, er Baaden, Ladningen og Thorvald gaaet tilbunds.

Tjostolv kommer hjem med Øxen blodig. Hallgerd bruger ikke mange Ord. I den største Spænding, naar det gjælder Liv og Død, kommer der noget af Marmorets Ro over disse Nordboer.

„Øxen din er blodig. Hvad har du udrettet?" „Jeg har sørget for, at du nu kan blive bortgiftet for anden Gang". „Saa melder du mig Thorvalds Død", siger hun. „Jeg gjør det", siger han.

Det er Alt, hvad der blir ytret om den Sag. Men hurtig tager Hallgerd sin Beslutning. Tjostolv stikker hun afsted til sin troldkyndige Morbroder Svan. Han vil nok beskytte Drabsmanden. Derpaa lader hun sine Heste sadle. Hun vil ride hjem til sin Fader. Men først kalder hun alle sine Folk om sig, lukker op sine Kister og giver hver af dem en Gave til Afsked, og, siger Sagaen, „de sørgede Alle over hende". Hun havde ført Huset paa Stormandsvis.

Saa red Hallgerd hjem. Hun var bleven den ubehagelige Ægteherre og det simple Giftermaal kvit. Nutildags har det hændt, at Kvinderne har brugt Gift. Dengang gik det mere lige løs paa Sagen. Men selv for hin blodige Tid var dette for stivt. Da Hoskuld senere faar vide, at det er Hallgerd, som har voldt Drabet — for dette fortier hun naturligvis for sin Fader ved Hjemkomsten, siger bare kort og godt, at Manden er død, og at Tjostolv har dræbt ham — ja, saa blev

Digitized by Google

Hoskuld saa rød som Blod, og efter sin Broder Hruts Raad betaler han uden at mukke dobbelt Mandebod til Usvid for Sønnens Drab. Det var saameget som Sølvværdien af 240 Alen Vadmel. Dette var altsaa den dobbelte Værdi af et Menneskeliv dengang. Gamlingen synes, at han er bleven ærefuldt behandlet, og da han saa ovenikjøbet faar en fin Kappe i Tilgift af Høvdingen, reiser han formelig oprømt hjem til Gaarden sin paa Medalfellsstranden.

Dette Giftermaalsdrama blev nu en Tid et almindeligt Samtaleemne. Hallgerd var kommen i Folkemunde som en vidløftig ung Dame, saaledes som rimelig kunde være. Men det varer ikke længe, før en ny Mand til trods for Advarsler melder sig som Beiler til den lokkende, men farlige Kvindes Haand.

Denne Mand, ved Navn Glúm, er stor, sterk og fager. Han er rig og af fornem Slægt. Hans Broder Thorain er endog Lovsigemand, den høieste Værdighed paa Island i Fristatens Tid. Sammen med en tredie Broder eier de tre store Gaarde: Varmalæk, Langey og Laugarnæs.

Saa rider Glúm med sin Broder og type Mand til Hoskuldstad. De bliver der om Natten. Morgenen efter sender Hoskuld Bud efter sin Broder Hrut, der strax indfinder sig. De Fremmede har ikke nævnt sit Erinde endnu. Det er ikke passende for Storfolk at buse ud med Sagen med det samme saaledes som Usvid og Thorvald, der kom med type Mand i Følge.

Hrut er strax paa det Rene med, hvad det gjælder. Saa samles de Alle til Raadslagning ude paa Tunet, og efter Hruts Forslag bliver Hallgerd tilkaldt. Hun skal denne Gang *selv* afgjøre, om hun vil have Glúm eller ei. Strax efter kommer hun, ledsaget af to Kvinder. Hun er klædt i en kostbar blaa Kappe. Indunder den bærer hun Skarlagenskjortel med Sølvbælte om Livet. Haaret falder ned paa begge Sider og er

Digitized by Google

trukket ind under Bæltet, saa langt er det. Rank o
storvoxen maa hun nok have stukket Mændene i Diner
i sin prægtige Stas. Da hun saa faar vide, i hvilk
Erinde hun er tilkaldt, er det, som hun undergaar e
hel Forvandling. Hun bliver straalende Solskin. Hu
lyser af Glæde og Imødekommenhed. Til Glúm sig
hun, at hun tror nok, hun skal komme til at synes o
ham. Dette er jo et langt anseeligere Gifte end d
tidligere, og Afgjørelsen er lagt helt i hendes egne Hæ
der. Saa fæster hun sig til Glúm, og Alt gaar i de
bedste Orden. Det bliver ogsaa bestemt, at Tjostol
ikke skal være med. Hun gaar udenvidere ind derpaa.

Saaledes gaar Hallgerd til Yderligheder i sin
Følelser. Ve den, der handler hende imod. Men gj
man hende tillags, kan hun blive næsten saa medgjørl
som et Lam.

Hele hendes Ægteskab med Glúm skildres ogsaa
de lyseste Farver. Det er som den fredlyste Plet i d
vilde og sønderrevne Fjeldlandskab. Sommeren efter f
der hun et vakkert Pigebarn, der opkaldes efter den æ
store Bedstemoder Thorgerd, saaledes som før fortalt.

Ikke længe faar denne Glæde vare. Tjostolv ha
gjort Fortræd paa Hoskuldsstad og er bleven jaget væ
Nu søger han hen til sin Fosterdatter for at faa et Op
holdssted.

Da gaar Hallgerd til sin Mand, lægger Arme
om hans Hals og beder ham om at tage imod Tjostolv
Hun skal dog ikke, siger hun, tage det ilde op, om ha
har liden Lyst dertil. Glúm samtykker strax, siden hu
bærer sig saa vakkert ad. „Men sig Tjostolv“, tilføie
hun, „at hvis han tager sig noget Ondt til, saa sk
han paa Dør!“

Det varede ikke længe, før Tjostolv begyndte a
blive ubehagelig og lægge sig ud med Folk. Aldrig to
dog Hallgerd ham i Forsvar. Men uagtet Thorarin
Lovsigemand paa det indstændigste tilraadede sin Brode

Digitized by Google

Glúm at jage ham bort, lader Glúm ham dog med en forstandig Godslighed blive boende.

Endelig en Høst bryder Uveiret løs mellem dem. Glúm vil sende Tjostolv afsted tilfjelds med Folene for at lede efter Sauer, som er kommet bort. Tjostolv vægrer sig. „Jeg vil ikke gaa i dine Trælles Spor", siger han. „Men reis med selv, saa skal jeg følge dig". Det voxer til en voldsom Ordstrid mellem dem, og Hallgerd, der sidder udenfor Huset i det gode Veir, hører den. Glúm kommer ud og fortæller hende, hvad der staar paa. Men nu tager hun for første Gang sin Fosterfaders Parti. Hvorledes og hvorfor siges ikke. Men sandsynligt er det, at hun her følger Gjestefrihedens Ureslov i sit Syn paa denne Sag. Tjostolv, der er optaget som en Fremmed i deres Hus, kan dog ikke behandles og benyttes som en af Huskarlene. Mand og Kone kommer op i en hvas Ordstrid, som ender med, at Glúm slaar til Hallgerd.

Men hun var saa glad i ham, siger Sagaen, at hun kunde ikke beherske sig og græd høilydt.

Græde høilydt, ikke beherske sig — større kunde ikke hendes Følelser for ham betegnes i denne handlingsfolde Tid. Det er ogsaa tydeligt, at hun ikke har tænkt sig dette som andet end et forbigaaende Uveir. Thi da Tjostolv kommer til og beklager hende, under forblommede Trudsler mod Glúm, siger hun ligefrem: „Du skal ikke hævne dette, ei heller blande dig op i min Mands og mine Anliggender".

Med et ondt Smil gaar Tjostolv bort efter de andre, som med Glúm er dragne tilfjelds.

Ikke lang Stund efter kommer han tilbage. Øxen er blodig igjen, og atter det samme korte Ordskifte.

Hun sagde til ham: „Hvad nyt har du at melde? Hvorfor er Øxen din blodig? Han svarede: „Ikke ved jeg, hvorledes det vil tykkes dig. Jeg melder dig Glúms Drab".

Digitized by Google

Hun lo til det og sagde: „Du er ikke at spøge med“.

Denne Gang beherſker hun ſig, ja, hun beherſker ſig ſlig, at hun tvinger ſig til at le, le, ſaa at hun narrer Tjostolv til at følge hendes Raad, det Raad, de ſkal ſende ham i Døden, For Glúm maa hun hævne Slaget paa Øret til trods!

Det Raad, hun giver Tjostolv, er at drage til hendes Farbroder Hrut. „Han vil nok tage ſig af dig“ ſiger hun med en Tvetydighed i Ordene, der først gjør Tjostolv betænkelig. Men hendes iskolde Ro narrer ham, og han drager afſted. Han kommer til Hrulſtad midt paa Natten. Hrut kommer ud, og da han faar vide Glúms Drab, og at Hallgerd har ſendt Tjostolv til ham, ſaa forſtaar han ſtrax Vinket. Folk dengang var ſkarptænkte og ſnartænkte. Et Øieblik efter ligger Tjostolv paa ſin onde Gjerning.

Thorarin kunde ikke ſtrengt taget fordre Bøder for ſin Broder. Drabsmanden var jo dræbt og Hævnen fuldbyrdet. Men Hoskuld og Hrut trøſtede ham med gode Gaver. Saa overtog Thorarin Varmaløk, medens Hallgerd for til Laugarnæs, den Gaard paa Sydlande ikke langt fra det nuværende Reykjavik, ſom hun arvede efter Glúm. Her boede hun i en Række af Aar og opfostrede ſin Datter Thorgerd.

Hvor dybt hun ſørgede over Glúm, og hvor længe det melder ikke Sagaen noget om. Vi bør tro, at de har gaaet ind paa hende. Den Dag, hun gav Tjostolv Plads ved ſin Arne, havde hun fældt ſin Mands og ſin Fosterfaders Dødsdom. Gjengjældelſen havde rammet hende grumt og ubønhørligt. Men den har ikke knækket hende. Efterſom Aarene gaar, vender hendes ſterke vilde Livsmod tilbage. Skjæbnen fører hende ſammen med en tredie Mand, Gunnar paa Lidarende, hvis Haand hun vinder, og i den Kreds, hvori hun ved ham føres ind, møder hun en ſterk, uforſonlig kvindelig Modſtander i Njaals Huſtru Bergthora. I denne Kamp egges hen-

Digitized by Google

des vilde Instinkter, hendes uforsonlige hævngjerrige Natur paany. Ved hende voxer Striden mellem Ætterne til et Uveir, hvori Gunnar fældes, og Njaals Gaard Bergthorskvol gaar op i Luer.

Gunnar paa Lidarende var kommen hjem fra en berømmelig Udenlandsfærd til sin Gaard paa Sydlandet. Her ligger det store Elvedistrikt under det mægtige, vulkanske Høidedrag, hvis østligste Del dannes af Hekla og Eyjafjallajøkul. Elv efter Elv strømmer ned mod Havet fra Vest til Øst: Hvitaa, med Afløb fra Thingvallavatnet, Thorsaa, begge Rangaaerne og Elven Markarfljot. Øverst i Fljøtsleden mellem Rangaa og Markarfljot laa Gunnars Gaard Lidarende. Nede ved Havet paa Landøernes smale Halvø, der stikker ud som en Molo for Elvemundingerne, laa Bergthorskvol, Njaals Gaard.

Skildringen af Venskabet mellem Gunnar og Njaal er en af Ættesagaens ædleste Skud. Der kunde endog reises det Spørgsmaal, om ikke Gunnars Skikkelse er bleven idealiseret af Sagaens Bearbeider under Indflydelse af det 13de Aarhundredes frembrydende Ridderdigtning. Men paa den anden Side eier Sagaerne mange ligesaa ridderlige Skikkelser fra samme Tid og tidligere, Skikkelser som Thoralv Kveldulvsson og Gisle Sursson eller kongelige Heroer som Haakon den Gode og Olav Trygvesson, saa Gunnars Karakter i sine Hovedtræk dog kan være fuldt ægte.

Gunnar og Njaal er ogsaa Mænd af ædel Race og hvorfor gaa ud fra, at Høvdingegalleriet bare skulde bestaa af Vildmænd og Blodhævnere? Skildringen af Gunnar er heller ikke sødlig og slikket. Den er fast og helt mandig. Det heder om ham:

„Gunnar var stor af Vext og sterk og en Mester i alle Idrætter. Han hug og skjød med begge Hænder, naar han vilde, og han svang Sverdet saa raskt, at det saa ud som tre i Luften. Han skjød bedst af Alle med Bue og traf Alt, han sigtede paa. Han sprang høiere end sin egen Høide i fulde Hærklæder og ligesaa langt

Digitized by Google

bagfor som fremfor sig. Han svømmede som en Sæl. Der var ikke den Leg, hvori Nogen turde byde sig til mod ham, og saa har været sagt, at hans Lige ikke fandtes. Han var væn at se til, lys af Hud og rød i Kinderne. Hans Næse var ret og lidt opstaaende foran, Øinene blaa og livlige, Haaret stort med vakkert Fald og Farve. Han var høvisk og velopdragen, mandig og uforfærdet, gavmild og sagtmodig, tro mod Venner, men vanskelig i Valget af dem".

„Njaal var saa lovsterk, at hans Mage ikke fandtes. Dybtænkt var han og fremsynt, gav gjerne Raad og gav godt Raad, saa at Alt slog til, som han raadede. Han var sagtmodig og veltænkende og løste hver Mands Vanskelighed, naar Nogen tyede til ham. Hans Kone Bergthora var dygtig og af et godt Hjertelag, men noget strid af sig. Af Njaalssønnerne havde navnlig den ældste, Skarphedinn, arvet hendes stridbare Natur. Njaal havde én legemlig Lyde: han var skjægløs".

„Min Troskab mod dig", sagde Njaal til Gunnar, „skal vare til min Dødsdag", — og han holdt Ord. Venskabet bestod de haardeste Prøver, som noget Venskab kunde bestaa. Gang paa Gang volder deres Hustruer og Slægtninge Drab og Fortræd. Det gaar ofte deres Slægtsære nær; men saavidt den kan opretholdes ved hæderligt Forlig, saa gjør de Forsøget.

Efter sin Hjemkomst tænker Gunnar paa at drage til Althinget. Njaal, som forudser, at Berømmelsen vil volde ham Vanskeligheder, fraraader ham det. Men Broderen, Kolskjegg, der har fulgt ham paa Vikingfærden, og visselig er stolt af sin gilde Broder, egger ham meget. „Du vil voxe i Ære ved det; thi mangen Mand vil søge dig der". Kvinderne tænker han nu ikke paa. „Jeg har været lidet for at gjøre mig til", siger Gunnar, „men godt synes det mig at træffe gode Mænd".

Paa Althinget gjør Brødrene slig Opsigt, at Folk farer ud af hver Bod for at stirre paa dem. Hallgerd var ogsaa kommet paa Thinget. Hun sad nu som den

Digitized by Google

ægtige Enke paa sin Gaard Laugarnæs og hørte derfor ed til Mosfellingernes Sveit. Mosfell er en af Hoedgaardene Øst for Reykjavik og Navnet paa Fjeldbeden et i Øst for Byen. Det er fra denne Egn, den norske familie Moltzfeldt skal nedstamme.

Om Hallgerds og Gunnars første Møde paa Thinet fortæller Sagaen saaledes:

„En Dag, da Gunnar gik fra Lovbjerget og kom orbi Mosfellingernes Bod, saa han Kvinder gaa sig nøde. De var fagert klædte. Blandt de forreste var er én, som var stadseligere end alle de Andre. Da de nødtes, hilste hun strax Gunnar. Han optog hendes ilsen vel og spurgte, hvem hun var. Hun kaldte sig allgerd og sagde, at hun var Datter af Hoskuld Dalalsson. Hun talte djærvt til ham og bad ham fortælle m sine Færder. Han sagde, at det vilde han ikke nægte ende. Saa satte de sig ned og talte sammen. Hun ar saaledes klædt, at hun var i rød Kjortel med megen Stads paa. Over Kjortelen havde hun en Skarlagenskappe, udsyet med Guld helt ned i Skjøderne. Haaret aldt ned over Brystet og bar baade stort og fagert. Gunnar var i de Stadsklæder, han havde faaet af Harald Gormsson. Paa Haanden havde han Ringen Haakonsave. De talte længe sammen, indtil han spurgte hende, m hun var ugift. Hun sagde, at det var hun, men at et nyttede ikke mange at forsøge sig hos hende. „Synes a Ingen dig god nok?“ „Det just ikke“, sagde hun, men den første, den bedste tager jeg ikke“. „Hvad ilde du svare“, sagde han, „dersom jeg bad om dig“. Det har du ikke i Sinde“, svarede hun. „Det er ikke aa sikkert“, svarede han. „Mener du noget med det“, agde hun, „saa faar du spørge min Far“.

Gunnar gaar derpaa til Hoskuld og Hrut. De agde ikke Skjul paa Hallgerds haarde Sind. Der skulde ke være nogen Uærlighed fra deres Side „ved Handeen“. „Hun er lidt af hvert“, sagde Hrut. Gunnar begyndte at faa Betænkeligheder. Men saaledes havde

Digitized by Google

hun under Samtalen besnæret hans Sind og omtaage hans Sanser, at han overvinder alle Tvivl, og Hallgerd fæster sig til ham. Det er et Giftermaal, hvori hendes Forfængelighed og Ærgjerrighed, hendes Higen efter a overtrumfe Alle ved at vinde den navnkundigste Mand det bedste Gifte paa Althinget — har havt den aller største Del.

Hun er nu antagelig nogle og tredive Aar, den sterke, fuldmodne Kvinde. Thi Datteren Thorgerd e bleven fjorten Aar gammel.

Njaal blev ilde tilmode over Giftermaalet, d Gunnar fortalte ham det.

„Hun vil volde alt ondt, naar hun kommer he øster", sagde han.

„Aldrig skal hun forstyrre vort Venskab", svared Gunnar.

Nu staar Bryllupet med Glans og Pragt pa Lidarende. Sydlandets Stormænd har givet 'Møde Indenfor Gunnar sidder hans Slægtninge, udenfor pa Langvæggen de fornemste Gjæster, hvoriblandt Njaal o hans Sønner og saa selvfølgelig Hallgerds Fader Hos kuld og hans Sønner.

Paa Pallen eller Tverbænken har Hallgerd Sæd mellem Thorhalla, gift med Njaals yngste Søn, Helge og sin vakre Datter Thorgerd. Under Bryllupet give Thraain Sigfussøn, Gunnars Frænde, sig til at stirr paa Thorgerd Hallgerdsdatter. Han kan ikke faa Øinen fra den unge Pige. Men hans spodske Hustru, som ha ikke er glad i, lægger Merke dertil og sender ham stra et bidende og haanligt Vers. Øieblikkelig reiser Thraai sig og forlanger Skilsmisse. Enten skal han eller hu fra Gildet. Enden paa det bliver, at Konen trækker de korteste Straa. Hun maa pakke sammen og ride bort Det gaar formelig med amerikansk Hurtighed.

Saa let det gik med at blive skilt, ligesaa let gi det med at blive gift igjen.

Digitized by Google

Thi strax efter gaar Thraain sammen med Gunnar hen til Forbænken og spør, om Mor og Datter har noget imod, at Thraain faar Thorgerd tilægte. Nei, det var der ikke noget at indvende imod; saa bytter bare Thorhalla og Thorgerd Plads, og nu sidder der to Brude paa Bænken, den ene Moderen, den anden Datteren!

Thorgerd fulgte da sin Mand Thraain hjem og blev en dygtig Kone. Hallgerd overtog Styret af Gaarden paa Lidarende. Hun var nu driftig og myndig og kom neppe tilkort med Skrei og Mel, som i sit første Ægteskab.

Det lader til at have gaaet noksaa godt med Gunnars og Hallgerds Ægteskab en Tid, indtil Vinteren kommer, da Gunnar efter gammel Skik reiser paa Gjæsteri til sin Ven Njaal.

En Aften under Besøget kommer Thorhalla, den yngste af Husets Sønnekoner, hjem med sin Mand Helge. Thorhalla var Datter af Asgrim Ellidagrimsson og nedstammede fra en anseet Mand, ved Navn Önðut Kraake, bosat paa Agderkanten i Kvinesdal i Harald Haarfagres Dage.

Bergthora, Njaals Hustru, likte vel ikke den nye vakre, men stormodige Husfrue paa Lidarende. Hun griber Leiligheden til at berede Hallgerd en Ydmygelse. I Alles Paahør byder hun hende give Plads for Thorhalla, sin yngste Svigerdatter. Hallgerd negter at flytte sig. Hun vil ikke være noget Skumpelskud, siger hun. I Texten staar der „hornkerling", det vil sige er Kjærring, der anvises Plads borte i Krogen. Men Bergthora sætter sin Vilje igjennem.

Vulkanen i Hallgerds Sind, som i mange Aar har været forholdsvis rolig, rører sig igjen. Da Bergthora en Stund efter bærer Vaskevand til Gjæsterne, tager Hallgerd hende ved Haanden og siger: „Du og Njaal har da Intet at sige paa hinanden. Du har Kartnegl paa hver Finger, og han er skjegløs".

Digitized by Google

„Det er sandt“, svarer Bergthora; „men ingen af os kaster den anden det i Næsen. Thorvald, din Husbond, var ikke skjegløs. Men alligevel voldte du hans Bane“.

Da raabte Hallgerd: „Lidet nytter det at have den gjæveste Helt paa Island til Mand, hvis du ikke hævner dette, Gunnar“! Men Gunnar stod op, traadte frem foran Bordet og sagde: „Hjem vil jeg fare. Det er bedst, at du trætter med dine Gaardsfolk og ikke med anden Mands Hus. Desuden har jeg og mangen en Tjeneste at lønne Njaal for, og jeg vil ikke gjøre mig til Nar for dit Sinne“.

Dermed for de hjem. Men ved Afskeden sagde Hallgerd til Bergthora: „Kom det ihu, at vi er ikke skilt hermed“. „Det bliver værst for dig“, svarede Bergthora.

Saaledes falder Tiltale og Svar hurtig paa hinanden ligesom Øxehug. Den glade Venskabsfest er afløst af Uhygge og Misstemning. Vistnok er Hallgerd egget; men hun tager sig selv tilrette paa en Maade som hverken vidner om Klogskab eller Høimod.

Om Sommeren drager Gunnar til Althinget. Før Afreisen advarer han Hallgerd mod at stifte Ugang. „Trold tage dine Venner“, er det Svar, han faar.

Det vilde blive for vidløftigt at følge de nu kommende Begivenheder i alle Enkeltheder.

Først dræber Fruerne Trælle for hinanden — en nokſaa haardhændt Maade at drille hinanden paa. Nu en Træl er jo bare værdt 12 Aurer i Bod. Saa gaar det ud over de frigivne Tjenere. Njaal og Gunnar ordner Sagerne Gang paa Gang. Hallgerd og Bergthora fortsætter lige godt. Men da saa Hallgerd faar Gunnars Frænde, Sigmund, der er paa Besøg paa Lidarende, til at slaa ihjel Njaalssønnernes Fosterfader Thord Lausingeſøn, da maa Gunnar og Njaal opbyde al sin Klogt, al sin Besindighed for at faa Sagen forligt. Gunnar betaler dobbelt Mandebod for Thord

Digitized by Google

men giver samtidig Sigmund en alvorlig Paamindelse om at holde sig i Skindet.

Ulykkeligvis er Sigmund en svag Natur. Han lader sig atter forlede af Hallgerd til onde Ting. Hvorledes dette gaar til, fortæller Sagaen saa livagtigt, saa virkelighedstro, at det maa gjengives i sin Helhed. Paa samme Tid som det er et næsten fotografisk Billede af det daglige Liv i den hedenske Periode, tegner det Hallgerd, som hun er i sit Væsen og i sin Fremfærd, med enkle og skarpe Træk. Lyset kan ikke være skarpere, Skyggerne ikke dybere, og dog er Intet udvisket. Hendes Had til Njaalsfamilien lader hende ikke faa Rist eller Ro, og hun tilgiver aldrig Gunnar, at han hor staaet med dem mod hende.

„Gunnar og Njaal", heder det, „holdt ved at være lige gode Venner, skjønt der var libet Venskab mellem Gaardene forresten. Engang kom nogle Tiggerkvinder til Lidarende fra Bergthorskvol. De for med meget Sladder og vilde gjerne snakke ondt om Folk. Hallgerd havde en Dyngje, (et Hus, hvori Kvinderne holdt til med sit Haandarbeide), og der sad hun ofte. Der var Thorgerd, hendes Datter, Thraain Sigfusson, Sigmund og en Mængde Kvinder. Gunnar var der ikke, heller ikke hans Broder Kolskjeg. Tiggerkvinderne kom ind i Dyngjen. Hallgerd hilste dem og lod dem sidde ned og spurgte efter Nyt. De sagde, at de Intet vidste. Hallgerd spurgte, hvor de havde været om Natten. „Paa Bergthorskvol", sagde de. „Hvad tog Njaal sig til"? spurgte Hallgerd. „Han strævede med at sidde", svarede de. „Hvad gjorde Njaals Sønner"? spurgte Hallgerd, „de mener nu, at de er de gjæveste Karle". „De er store nok af Vext", svarte Tiggerkjærringerne, „men de har ikke gjort stort af sig hidindtil. Skarphedin hvæssede en Øx, Grim skjæftede et Spyd, Helge hamrede Hjaltet paa et Sverd, Hoskuld satte Haandfang paa et Skjold". „Da har de noget Stort i Sinde", sagde Hallgerd. „Det ved vi ikke", svarede de. „Hvad

Digitized by Google

gjorde Njaals Huskarle?" spurgte Hallgerd. „Vi ved ikke, hvad de andre gjorde; men én af dem kjørte Møg op paa Bakkerne". „Hvad skulde det være godt for"? sagde Hallgerd. „Han sagde, at der vilde det blive bedre Græs end noget andet Sted". „Ilde bruger Njaal da sit Vid, han som ved Raad for noget af hvert", sagde Hallgerd. „Hvorledes det"? spørger de. „Det skal jeg svare, som sandt er", siger hun. „Hvorfor kjører han ikke Møg i sit Skjæg, at han kunde blive som andre Mænd? Vi vil kalde ham den skjægløse Mand og hans Sønner Møgskjæggingerne. Kvæd Noget om det, Sigmund, og lad os nyde Godt af, at du er Skald". „Det er jeg strax rede til", sagde han og kvad nu tre Viser, hvori han fæstede disse Øgenavne ved Njaal og hans Sønner. „Du er jo en hel Skat, saa villig som du er", sagde Hallgerd til Sigmund. Men i det samme kom Gunnar ind.

Han havde staaet udenfor Dyngjen og hørt Ukvemsordene. Det kvak i dem, da de saa ham træde ind, og de taug Alle. Før havde der været Støi og høi Latter. Gunnar var forfærdelig opbragt og sagde til Sigmund: „Du er et Fjog, og det nytter lidet at give dig Raad. Du gjør dig lystig over Njaals Sønner og, hvad der er det værste, over ham selv, og det efter Alt, hvad du før har gjort dem. Dette vil blive din Bane. Og det siger jeg, at dersom Nogen hærmer disse Ord eller Viser, da skal han jages paa Dør og have min Vrede".

Saa stor Rædsel stod der af ham hos Alle, at Ingen turde hærme disse Ord.

Tiggerkvinderne drager naturligvis øieblikkelig afsted ned til Bergthorshval for at gjøre sig disse Nyheder indbringende. De opsøger Bergthora og meddeler hende Alt i Enrum. Om Kvælden fortæller hun sin Mand og sine Sønner, hvilke Gaver de har faaet i Øgenavnene. Bergthora raser. Skarphedin faar røde Pletter i Kinderne, og Sveden staar ham i Panden, Grim bider sig i Læben, men Helge er som ellers og siger Intet.

Digitized by Google

Alene Njaal bevarer Ligevægten. Gunnars Optræden er ham Opreisning nok. „Det er ikke værdt at tage saa paa Vei, Kone. Det gaar saa til i mangen Sag, som En kan have Aarsag til Vrgrelse af, at det er uvist, om En faar bedst Ord ved at hævne sig".

Om Natten farer dog Njaalssønnerne op i Fljotsliden. Om Morgenen faar de Tag i Sigmund, og han falder for Skarphedins Øxe Rimmugygin. Gunnar gjorde Intet ved Sagen. I tre Aar laa Sigmund uhævnet, indtil Njaal af egen Drift bødede Drabet med dobbelt Mandebod.

Hallgerd kunde ikke trods alle Forsøg bryde ned Venskabet mellem de to Mænd. Snart fik hun dog Leilighed til at gjøre Fortræd paa en anden Kant. Det er under Striden mellem Ottkell og Skamkell.

Gunnar havde af sin Godhed givet saameget bort et Aar, at han selv led Mangel paa Foder og Mad. Han rider da hen til en Mand i Dalen ved Navn Ottkell, boende paa Gaarden Kirkebø, for at kjøbe hos ham. Egget af sin Nabo Skamkell til at optræde som den overlegne ligeoverfor Høvdingen, der er i Knibe, nægter Ottkell ham at kjøbe og det paa en haanlig og uvillig Maade. Det bliver kun til, at Gunnar kjøber en Træl af Ottkell ved Navn Melkolv.

Gunnar red da hjem.

Njaal fik vide om den Vanskelighed, Gunnar var kommen i. Straks bandt han og hans Sønner Hø paa femten Heste og Mad paa fem. De for op til Lidarende, kaldte Gunnar ud — de vilde vel ikke gaa ind til Hallgerd — og sagde, at her var baade Hø og Mad til Gave. Gunnar skulde ikke henvende sig til andre end ham, hvis han trængte noget. „Gode er dine Gaver," svarede Gunnar, „men endnu mere værd tykkes mig dit og dine Sønners Venskab."

Nøden var saaledes afhjulpen, men ikke efter Hallgerds Sind. Hun besluttede at give Ottkell en Mindelse paa egen Haand og efter sit Sind. Hun sendte

Digitized by Google

nemlig Trællen Melkolv, som de havde kjøbt hos Ottkell, afsted en Nat og lod ham, som hun havde vetskræmt ved sine Trudsler paa Livet. hvis han ikke adløb, stjæle baade Smør og Ost og derpaa brænde hele Staburet op. Nu havde hun voldt baade Tyveri og Ildspaasættelse. Ved sin usalige Hævnlyst havde hun sat Forbrydermærket paa sin Pande. Selv Trællen indvendte: „Jeg har aldrig været saa nøie paa det; men Tyv har jeg ikke været.“ Vi kan derfor tænke os, hvilken Skjændsel det maatte være for Gunnar, hvilken sjælelig Pine det maatte bringe ham, hvis han fik Rede paa, hvorledes det var gaaet til. Han havde været fraværende paa Althinget og kommer nu hjem i stort Følge. Flere af Thingmændene paa Sydøstkysten havde han alt forinden indbudt til at være Gjæster hos sig paa Tilbagereisen.

Hallgerd satte Mad paa Bordet, og der var baade Ost og Smør. Gunnar vidste, at de havde ikke slig Mad i Huset paa Grund af Uaaret og spørger, hvorfra al Maden er kommet.

„Ikke andetstedsfra, end at du vel kan spise den,“ siger Hallgerd. „Desuden er det ikke Mænds Sag at blande sig i Madstellet.“

Da aner Gunnar, der paa Thinget havde hørt om Branden, hvorledes det hænger sammen. „Ilde var det,“ siger han, „om jeg skulde gjøre mig til Hæler.“ Han er i et saadant Sindsoprør over den Vanære, der er ramt ham og hans Hus, at han endelig koger over og giver hende et Slag paa Øret.

Denne Gang taug hun ikke. Hun truede. Det Slag skulde hun huske Gunnar og lønne ham, saasnart hun kunde. Derpaa gik hun fra Bordet; al den stjaalne Maden blev baaret ud, og Kjødmad sat ind.

Efter dette er det sidste Baand mellem Gunnar og Hallgerd brustet. Har der været et blødende Saar før, saa er det nu bleven ulægeligt.

Digitized by Google

For Ottkell og hans Venner gjælder det nu at bringe Tyveriet for Dagen. Først troede de nemlig, at Staburet var bleven antændt, fordi det stødte op til et Ildhus. Men de har fundet Trællen Melkolvs Kniv og Belte i Nærheden af Brandstedet, og nu er Mistanken paa det rette Spor. For en Fryd det maatte være for dem at kunne komme Gunnar tillivs med en saadan Sag! Sammen med Mord Valgardsson, Gunnars Frænde, men værste Fiende, lægger de en snedig Plan. De sender ud Kvinder med Smaating, som de skulde forære Madmødrene omkring paa Gaardene. Saa fik man se, hvorledes de blev lønnede. „Thi alle har for Skik," sagde Mord, „først at give bort det, som er stjaalet, om de har noget Sligt at gjemme paa. Saaledes ogsaa nu, hvis Branden er voldt af Folk."

Mord sendte da Kvinderne ud. De kom hjem med hele Bører. Men hos Hallgerd havde de faaet mest. Hun havde givet Kvinderne en hel Ost i stykkevis. Mord reiste med Osten til Ottkell, og Stykkerne passede akkurat ind i Ottkells Osteform! Saaledes var Hallgerd gaaet i Fælden. Hun kunde ikke længer spille den krænkede Uskyldighed, og det blev nu Gunnars Sag at rage Kastanjerne ud af Ilden for hende. Ved Njaals Hjælp lykkedes det Gunnar at faa Selvdømme i Sagen, da Modstanderne havde faret med Løgn, og han kom ud af det med den største Ære for sig selv.

Det er en Kjendsgjerning, at Tyveri i høi Grad nedbryder Æresfølelsen hos et Menneske, og Hallgerd er det vel gaaet ligedan. Hun har krænket sin egen Ets Hæder. Det er kun de sletteste Naturer, hun kan vinde for sig herefter.

Tyverisagen førte Gunnar op i en Række nye Kampe, hvori Drab fulgte paa Drab. For sin Æres Skyld maatte han endelig slaa til, uagtet han spurgte sig selv, om han var mindre modig end de fleste, siden det gjorde ham saa ondt at dræbe Mænd. Tilslut blev han dømt fredløs. Vi ved, han kunde ikke nænne at

Digitized by Google

forlade sin Gaard. Alene Hallgerd blev glad, da han kom tilbage. Hun vidste, at nu var der Udsigt til at blive ham kvit. Saa dybt var hun sunket siden den Dag, hun selv bad ham om at gaa til sin Fader og afgjøre deres Giftermaal.

Det sidste Optrin i Dramaet udspilles, da den fredløse Gunnar endelig overfaldes paa Lidarende. I den yderste Nød, da hans Bue er brusten, beder han Hallgerd skjænke ham to Lokker af sit Haar, forat hun og hans gamle Moder Rannveig deraf kan sno en Streng til Buen. „Gjælder det dig noget?“ spurgte hun. „Det gjælder Livet,“ sagde han; „thi de skal aldrig komme mig nær, saalænge jeg kan bruge Buen.“ „Da skal jeg nu mindes dig det Slag, du gav mig,“ sagde hun, jeg er lige glad, enten du værger dig længe eller kort.“

„Hver har sin Maade at gjøre sig navnkundig paa,“ sagde Gunnar, „og jeg skal ikke længe bede dig om dette.“ Rannveig sagde: „Et Umenneske er du, og din Skam skal længe mindes.“

Efter Gunnars Fald turde ikke Hallgerd blive længere paa Lidarende. Den gamle Moder var saa haard mod hende, at det var med Nød, hun holdt sig fra at dræbe hende. Hallgerd tyede da til sin Datter Thorgerd paa Grjotaa. Der boede hun med sin Søn Grane Gunnarsøn.

Endnu en Gang hører vi om hende i Sagaen.

Njaalssønnerne var bleven uenige med Thraain Sigfussøn, fordi de havde maattet lide Overlast i Norge for Thraains Skyld. Thraain havde nemlig beskyttet en Ildgjerningsmand ved Navn Hrapp, der havde brændt et Hov for Haakon Jarl. Njaalssønnerne havde derimod afvist Hrapp, da han forfulgt søgte til dem. Jarlen lod alligevel sin Vrede gaa ud over de uskyldige Njaalssønner, der med Nød og Neppe reddede Livet. Ved ny Haan bidrager hun kun til at umuliggjøre ethvert Forlig, da Njaalssønnerne søger Thraain op paa Grjotaa. Med Fryd slynger hun dem det gamle Øge-

Digitized by Google

navn i Ansigtet og bliver derved medvirkende til Stridens Opblussen igjen og til Njaals og hans Sønners Undergang. Med Hrapp, der havde taget Ophold paa Grjotaa hos hendes Svigerson, sagdes hun senere af Nogle at have staaet i et utilladeligt Forhold. Andre benægtede det. Saaledes forsvinder hun af Sagaen, ogsaa mistænkt for Tabet af sin kvindelige Ære, med sit Navn knyttet til en af de gemene Ildgjerningsmænd, hvis Lige hun saa ofte før havde benyttet til Redskab for sine onde Gjerninger.

Paa Laugarnæs vises man nu Hallgerds Grav (Hallgerðar leiði). Hvadenten nu det er hendes virkelige Grav eller ei, saa tyder dette hen paa, at hun efter Thraains Død maa have trukket sig tilbage fra Grjotaa til sin Gaard Laugarnæs igjen og der have endt sine Dage. Saaledes har Traditionen om Hallgerd holdt sig lige ned til vor egen Tid.

Af en Nordpolfarers Dagbog*).

En ræbsom Dødskamp.

(Efter V. Gilders).

Under Komando af Kaptein de Long forlod Skibet Jeanette San Francisko den 8de Juli 1879 med det Maal at naa Nordpolen gjennem Behrings-strædet. Allerede i November samme Aar frøs Skibet fuldstændig inde sydost for Wrangels Land (ell. Ø) for ikke mere at komme løs. Det drev videre med Isen

*) Mere om Opdagelsesreiser her nord findes i Folkevennens Tillægshefte for 1880: B. Geelmuyden: „Vor Tids geografiske Opdagelser." Endvidere i Aargangene 1878 1884, 1885 og 1890.

Digitized by Google

mod nordvest, og gik under den 13de Juni 1881 — altsaa efter næsten 2 Aars Drift — nord for de nysibiriske Øer, trykket af den svare Pakis. Mandskabet forlod betids det synkende Skib og tiltraadte Tilbagereisen mod Syd over Is og Sne. Da de kom til aabent Vand, fordelte de Long sine Folk paa de tre Baade, de havde medtaget; men allerede den første Nat blev de skilt ad i en Storm. Værst gik det den Afdeling, som de Long selv ledede. De følgende Linjer af hans Dagbog vil give os et Indblik i de forfærdelige Lidelser, som de arme Mennesker maatte udstaa.

1ste Oktober (næsten 4 Maaneder efter Forliset. De var da naaet frem til Sibiriens Fastland): Alle Mand op, da Kokken meldte The. Til Frokost nød vi et halvt Pund Rensdyrkjød og The. Derpaa blev to Mand sendt ud for at undersøge Lenas Hovedarm, medens nogle andre gik ud for at samle Ved. Det er daarlig med Eriksen, og Doktoren maatte idag igjen tage bort flere Tær. Naar vi ikke snart menneskelig Bolig, maa Amputationen vel blive fortsat, til Fødderne er taget. Nu har han bare en Taa igjen.

2den Oktober; Den hele Dag har vi været paa Isen og antager derfor, at vi har Vand under os. Men Floden er saa smal og har saa mange Bøininger, at det umulig kan være en seilbar Arm. Mit Kart er ubrugeligt. Jeg maa uden Ophold fortsætte den tunge Marsch mod Syd og overlade til Gud at føre os til en eller anden Koloni. At vi er ude af Stand til at hjælpe os selv, er jeg for længe siden paa det rene med. En klar, stille og vakker Dag har bragt os et opmuntrende Solskin. Vejen er iset; Mad har vi kun for nogle faa Dage. Intetsteds en Hytte at se. Paa den høie, steile Bred gjorde vi Holdt for at tilbringe en slem Nat. Til Aften et halvt Pund Kjød og The. Antændte et stort Baal og lavede os et Leje af Drivtømmer. Om Natten blæste det stærkt.

Mandag 3die Oktober: Det var forfærdelig

Digitized by Google

ldt og surt. Jeg gav alle Mand The, derpaa kom vi
møisommelig afsted indtil Kl. 5 Morgen, da vi spiste
n sidste Portion med Kjød med lidt The til. Nu har
igjen bare lidt Punmikau (presset Kjød og Fedt) og
halv udsultet Hund. Gud hjælpe os! Han alene
d, hvor langt vi har at gaa, før vi naar frem til
Kennesker. Eriksen nærmer sig hurtig sit Endelig. Han
svag og taler vildt, bare han lukker Øinene. Vi
ister alle Lysten til at sove, selv de, som kunde faa
ve. Vor halve Dagsmarsch udgjorde omtrent 5 Km.
nder Middagshvilen troede Alexia, at han havde set
Hytte. Vi tiltraadte derfor Marschen og havde til-
agelagt omtrent 1 Km., da Isen brast under mig, og
g faldt i Vandet lige til Skulderen. Men min Randsel
ldt mig oppe. Medens jeg arbeidede mig op igjen,
ldt Gørtz lige bag mig i til Halsen og bag ham igjen
ollins. En slem Stilling! Ikke før vare vi komne
igjen af Vandet, før vi var overtrukne med et Lag
ed Is og stod i Fare for at fryse ihjel. Vi hinkede
g videre, indtil vi kom til det Sted, hvor Hytten skulde
gge. Nindermann steg op paa den høiere liggende
red, og Doktoren fulgte efter ham. Først raabte de:
anske rigtig! Kom op her! Men neppe var vi kommet
, før Nindermann skreg: Her er ingen Hytte! Til
in store Forfærdelse saa jeg bare en stor Jordhøi, som
stnok var lagt til af Mennesker til et Signal. Med
ngt Hjerte maatte jeg give Ordre til at slaa Leir i
Hule ved Strandbredden, og snart sad vi omkring
aalet og tørrede vore Klæder, medens den kolde, bidende
ind blæste i Ryggen paa os. Til Aften havde vi ikke
det end Hunden. Jeg befalede Iversen at slagte den
gjøre den istand. Strax efterat vi havde gjort Holdt,
vde jeg sendt Alexia ud med Gevær, for at undersøge,
n den Hytte vi mente at se, ogsaa var bare en Ind-
ldning. I Skumringen kom han tilbage og meldte,
han var ganske sikker paa, at det var en stor Hytte.
an havde selv været inde i den og havde fundet noget

Digitized by Google

Rensdyrkjød og Ben der. Da Alexia ikke var sik
paa, om han kunde finde Hytten igjen i Mørket, in
rettede vi os, hvor vi var, saa godt det lod sig gj
for Natten. Vi tre gjennemvaade dampede foran Ild
I det kolde Veir og den raa Vind, som vi ikke ha
nogen Beskyttelse mod, stod Fremtiden for mig som
mørk, trist Nat. Eriksen begyndte snart at tale vil
og det forhøiede vor Elendighed. Varme blev vi ik
og det syntes os umulig, at vi kunde blive tør igj
Jeg syntes, vi alle var som bedøvede, saa jeg var ba
for, at nogen af os kunde dø samme Nat. Saa
bragte vi vor tredie Nat uden Søvn. Havde ikke Ale
hyllet mig ind i sin Sælhundspels og sat sig tæt i
til mig for at holde mig varm, vilde jeg uden Tv
være frosset ihjel. Nu dampede mine Klæder, mede
jeg skalv og rystede som af Feberfrost. Eriksens St
nen og forvirrede Tale klang uafladelig i denne f
færdelig Stilhed. Gud give, at jeg ikke igjen maa
faa opleve en saa forfærdelig Nat.

Tirsdag 4de Oktober: Saasnart det lysnede
Dag reiste vi os alle ap for at varme os ved lidt
vægelse. Kokken gjorde strax Theen istand. Hu
tømte hver sit Bæger i sig, og saa pakkede vi vort L
Eriksen var bevidsløs. Vi maatte binde ham n
Remmer paa Slæden. Efter en anstrængende Ma
naaede vi Hytten. Lægen undersøgte Eriksen og
talte sin Frygt for, at han ikke havde mange Ti
igjen. Jeg opfordrede derfor Folkene til, før vi be
os til Ro, at bede sammen en Bøn for den Døe
De gjorde det paa en rolig, ærbødig Maade. Vi sa
Vagt ved Ilden og lagde os saa alle til Ro, undta
Alexia. Han gik Kl. 10 om Formiddagen ud
Jagt, men kom allerede ved Middagstid tilbage u
noget Bytte og gjennemvaad. Han var faldt i Is

Onsdag 5te Oktober: Kl. 7 begyndte Kokken
gjøre istand The til os paa de Theblader, han ha
brugt igaar. Dermed maatte vi holde ud til Aft

Digitized by Google

Nu har vi et halvt Pund Hundekjød for Dagen til at leve af. Kl. 9 gik Alexia igjen ud paa Jagt, og jeg sendte de andre Folkene ud for at samle Kvister til at dække Gulvet i Hytten vor med. Det frosne Jordgulv tinede under os, naar vi laa, og gjorde os saa vaade og kolde, at det var umuligt at faa sove. Kl. 12 kom Alexia igjen. Han havde ikke set noget. Han gik denne Gang over Floden, men maatte snart vende om, da han ikke holdt ud at kjæmpe sig frem mod den bidende Vind.

Torsdag 6te Oktober: Kl. 7 alle Mand op. Fik et Bæger The af tredie Gangs Opkog, blandet med lidt Alkohol. Alle meget svage. Stormen stilner noget af. Ved Middagstid skal Nindermann og Noros tiltræde sin Ilmarsch til Humak-Lurka. Kl. 8 døde Eriksen. Jeg henvendte nogle Trøstens og Opmuntringens Ord til Mændene. Alexia kom tilbage med tomme Hænder, i tæt Snedrev. For Guds Skyld — hvad skal der blive af os? Endnu har vi lidt Hundekjød, men kanske vi endnu er mange Mil fra Folk! Vi kan ikke skaffe Eriksen nogen Grav, da Jorden er frossen, og vi har ikke noget at grave med. Vi maa begrave ham i Floden. Vi lagde ham ind i noget Sejldug og bedækkede ham med et Flag. Saa lod jeg Folkene gjøre sig istand. Hver fik lidt Alkohol; saa vil vi forsøge at begrave ham. Men vi er alle saa svage, at jeg ved ikke, hvordan det vil gaa. Kl. 12 holdt jeg Begravelsestjeneste, saa bragte vi den Døde ned til Floden. Efter at have hugget et Hul i Isen, sænkede vi ham ned og viste ham den sidste Ære ved tre Skud. Ved Bredden vil vi sætte en Støtte med Indskrift paa. Jeg fordelte hans Klæder mellem hans Kamerater. Iversen fik hans Bibel, og jeg tog en Lok af hans Haar.

Fredag: Frokosten bestod af Resten af Hundekjødet og The. Vor sidste Rest af The gik idag paa Kjedelen, og nu skal vi gjøre en Marsch paa over 3 Mil paa nogle Theblade, som allerede er brugt en Gang, og lidt Alkohol. Jeg stoler paa Gud og haaber,

Digitized by Google

at han, som har sørget for os hidtil, ikke vil lade os dø af Sult. Vi marscherte 3 Km. videre, men da var det ogsaa forbi med alle vore Kræfter; vi gik som i Søvne. Fladen ved Siden af en stor Haug Drivtømmer syntes mig vel egnet til Kogested, og jeg gav Befaling til at holde Middagsraft. Lidt Alkohol og The. Imidlertid sendte jeg Alexia ud for om mulig at skaffe os noget spiseligt, og han kom snart tilbage med en Snehøne. Vi kogte Suppe paa den; Resten spiste vi til Aften med lidt Alkohol til. Saa krøb vi under et Dækken for Natten.

Lørdag 8de Oktober: Alle Mand op Kl. 5. Frokost: lidt Alkohol i 1/4 Liter varmt Vand.

Søndag 9de: Op Kl. 4. Lidt Alkohol. Holdt Gudstjeneste. Sendte Nindermann og Noros i Forvejen for at søge Hjælp. De tog med sig et Dækken, et Gevær, 40 Patroner og 40 Gram Alkohol. De skal holde sig paa den vestlige Bred, indtil de naar en Koloni. Kl. 7 brød de op, ledsaget af vort Hurra. Selv gav vi os paa Vei Kl. 8. Overskred Floden. Faldt i Isen. Alle vaade til Knæerne. Stansede og gjorde op Varme. Tørrede Klæderne. Kl. 10 videre. Lee faldt sammen. Middagsraft. Alexia skjød 3 Snehøner. Vi koger Suppe. Følger Nindermanns Spor. Høi steil Bred. Isen paa Floden driver hurtig mod Nord. Kl. 4 kom vi til en hel Del Drivtømmer, hvor vi gjorde Holdt. Finder en Baad. Ti Gram Alkohol. Til Aften et Stykke Rensdyrskind. Krøb ind i en Hulning ved Bredden. Alle Mand svage og elendige. Gud hjælpe os!

Tirsdag 11te Oktober: Sydveststorm med Sne. Umuligt at røre os. Intet Vildt. Som Næring, lidt Glycerin og varmt Vand. Ingen Ved mere i vor Nærhed.

Onsdag 12te Oktober. Frokost: Resten af Glycerin; varmt Vand. Til Middag havde vi et Par Næver arktisk Græs i en Bolle Vand; drak Extrakten.

Digitized by Google

Vi bliver alle svagere og svagere. Har knapt nok Kraft til at hente Ved.

Torsdag 13de: Græs-The. Ingen Underretning fra Rindermann. Vi er i Guds Haand. Hvis han ikke forbarmer sig over os, er vi fortabt. Vi kan ikke komme frem mod Vinden, og at blive her er det samme som at sulte ihjæl. Efter Middag brød vi op. Tabte Lee. Gik tilbage. Han havde lagt sig ned for at dø. Vi fremsagde alle vort Fadervor og Trosbekjendelsen. Forfærdelig Nat.

Fredag: Græs-The. Til Middag en Theske Glycerin og Græsthe. Alexia skjød en Snehøne. Kogte Suppe.

Lørdag: Græs-The og to gamle Støvler. Alexia svag, Lee ligesaa. Kom til en tom Kornbaad. Stans og Leir. Seet Røg paa den sydlige Horisont.

Søndag: Alexia aldeles udmattet. Gudstjeneste.

Mandag: Alexia døende. Vi beder Bønnen for Syge. Ved Solnedgang døde han. Afkræftelse ved Sult. Bedækkede ham med et Flag.

Tirsdag: Stille, mild Luft. Snefald. Om Eftermiddagen begrov vi Alexia. Lagde ham paa Isen paa Floden og dækkede ham med Isflag.

Onsdag: Skar Teltet itu; gjorde Fodbeklædning deraf.

Fredag: Henved Midnat fandt Doktoren og jeg Kaach liggende død mellem os. Lee døde i Middags.

Lørdag: For svage til at kunne bringe Lees og Kaachs Lig ned paa Isen. Doktor Collins og jeg bar dem et Stykke bort, ud af Syne. Da lukkede jeg mine Øine.

Søndag: Alle temmelig svage. Sov eller hvilede idetmindste idag. Før det blev mørkt, bragte vi sammen den nødvendige Ved. Holdt Andagt. Alle syge.

Mandag: Frygtelig Nat.

Torsdag: Iversen ganske kraftløs.

Fredag: Idagmorges døde Iversen.

Digitized by Google

Lørdag: Inat døde Dresler.

Søndag 30te Oktober (140de Dag): Boyd og Gørtz døde inat; Mr. Collins døende.

I Marts 1882 brød en Expedition op for at anstille Efterforskninger, ledet af Overingeniør Nedville og Matros Nindermann. Han var en af de to, de Long havde sendt i Forveien og havde saaledes undgaaet at dele deres Skjæbne. Under utrolige Anstrængelser havde disse to fortsat sin Vei mod Syd, indtil de traf paa Tunguserne, men trods flere Dages Forhandlinger var det dem ikke muligt at faa dem til at yde nogen Hjælp.

Den 23de Marts brød de op fra Matvey, og snart fandt de ogsaa det Vrag af en Baad, som de efter Nindermanns Raad havde holdt skarp Udkig med. I Nærheden af dette havde Nindermann forladt dem og noget langt videre kunde de udmattede Mænd ikke være komne. Hans Antagelse bekræftede sig. Idet de gik langs med Stranden, kom de til en Snedrive. Fire sammenbundne Pæler stak frem af den og Løbet af et Gevær, som hang paa Pælene. Her maatte de have havt en Leirplads. Straxt blev to Jakuter sat til at skuffe bort den over 2 M. høie Sne, og det varede ikke længe, før vi fandt to Lig, tæt ved Siden af hinanden. Det var Boyd og Gørtz. Nedville steg imidlertid op paa den nærliggende Elvebred og opdagede en mørk Gjenstand, som tydelig merkede sig ud fra den ensformige Sneflade. Omtrent 1 Km. fra Netpladsen ragede en Kjedel frem af Sneen — og ikke den alene. Nedville ilede straxt derhen, han stødte til noget haardt med Foden, og da han bøjede sig, saa han, det var en stiv, nøgen Haand. Hurtig var Sneen skaffet bort, og

Digitized by Google

nu saa Nedville for sig Liget af den ulykkelige Kaptein de Long. Lige ved Siden laa Dr. Ambler og ved hans Fødder den kinesiske Kok. Halvteltet var bredt over deres Fødder og et tykt, stort Uldtæppe havde aabenbart tjent dem til Beskyttelse. I Nærheden fandtes Levningerne af en Varme: Kjedelen indeholdt endnu nogle Stykker af Vidiegrene, hvoraf de havde kogt sig The. Tæt ved Siden af de Long laa hans Dagbog, af hvis triste Indhold vi ovenfor har meddelt nogle Uddrag. Alle de Dødes Fødder var omviklet med Kluder, men disse har ikke kunnet beskytte dem ordentlig mod Kulde og Fugtighed. Ingen af dem havde Støvler paa; men i deres Lommer fandt man Stykker af halvt forbrændt Læder, Levninger af deres Pelsstøvler, hvilket altfor tydelig viste, hvor vidt Hungeren havde drevet de elendige Stakler. Hænder og Klæder var forbrændt og svedne — det saa ud, som de med den sidste Anstrængelse for at varme sig havde ligetil krøbet ind i Varmen. Boyd laa i Virkeligheden midt oppe i Levningerne af Varmen, hans Klæder var gjennembrændt lige til Huden.

Nedville lod alle Ligene bringe hen til Toppen af en Høide og her reiste han et Gravminde af Vraget af Baaden. Paa et Kors blev indridset følgende: Til Minde om tolv Officerer og Matroser fra Polardamperen Jeanette, hvilke omkom af Hunger: Lena-Deltaet i Oktober 1881.

Digitized by Google

Lidt om Vandets Smaadyr. Vandmidderne.

Af Sig. Thor, Konservator ved Universitetets zoologiske Museum.

Man hører ikke sjelden Udtrykket: „En Draabe Vand bestaar kun af Dyr." Mange tror derved at have sagt noget rigtig videnskabeligt; men Sætningen er aldeles falsk. Ganske rent Vand indeholder ikke Dyr; og selv mindre rent Vand bestaar slet ikke af Dyr. Men det er sandt, en Draabe Vand kan indeholde en forbausende Masse levende Væsener, saavel Planter som Dyr, ofte saa smaa, at de kun kan sees ved Hjælp af Mikroskop.

Foruden disse rent mikroskopiske Væsener findes der i større Vandsamlinger Dyr af snart sagt alle mulige Former og Størrelser, fra Slimdyr, Polypper, Søstjerner, Orme, Krebsdyr, Insekter o. s. v. til de største Fiske og Kjæmpehvaler.

Jeg vil her i dette korte Opsæt henlede Opmærksomheden paa nogle mindre kjendte Dyr, Vandmidderne, som staar paa Overgangen til mikroskopiske, men hvoraf de fleste dog kan sees med blotte Øine. Skal de undersøges nøiere, maa middelsstærke Mikroskoper anvendes. Disse Dyr findes næsten alle i Ferskvand, ogsaa i de norske Elve, Bække, Indsøer, Tjern, Damme og Sumpe, især hvor der findes rig Plantevæxt. Man faar dem ofte fra Brønde eller Damme op i Bøtter eller Kar med Drikkevand, Kreaturvand o. s. fr.; det er neppe tvivlsomt, at Kreaturerne ofte drikker dem i sig. Det synes saaledes at kunne have ogsaa praktisk Interesse at faa undersøgt Spørgsmaalet, om de er gavnlige

Digitized by Google

eller skadelige, fremdeles om deres Forhold til Fisken o. l. Desværre har man endnu lidet Kjendskab til disse Forhold; men saafremt Interessen for at iagttage dem nøiere vækkes, kunde man haabe at faa flere paalidelige Kjendsgjerninger at bygge videre Undersøgelser paa. Selv uden Hensyn til den praktiske Nytte medfører det altid Interesse og Fornøielse at gjøre sig nøiere bekjendt med Naturens brogede Liv og studere selv de smaa Dyrs Færd og Forhold.

Norges Vandmidder er endnu ikke synderlig kjendte; ifjor Sommer begyndte jeg Undersøgelsen af dem og fandt allerede da (1896), over 50 Arter; men jeg er vis paa, at her ved længere Efterforskning vil kunne findes langt flere. I enkelte Vand og Damme er der yrende fuldt af dem, i andre findes der næsten ingen eller slet ingen.

Det videnskabelige Navn paa Vandmidderne skulde efter sin Sammensætning betyde Vandedderkopper; men det er mindre korrekt. Vandmidderne er en Familie af Middernes Orden.

Midderne regnes af de fleste Zoologer til Edderkoppenes Klasse, fordi de i voxen Tilstand ligesom Edderkoppene har uleddet Bagkrop, 8 Ben, 2 Kjævefamlere og tildels Aanderør. Fra de ægte Edderkoppe og fra Skorpionerne skilles Midderne ved, at Legemet er næsten uleddet, Hoved, Bryst og Bagkrop gaar hos de fleste saa i ét, at man ikke kan vise Grænser mellem dem. Af Midder gives der igjen flere forskjellige Sorter, man pleier at dele dem i 10 (eller flere) Familier.

De mest kjendte i det daglige Liv er 1) Oste- og Melmidder, 2) Blodmidder eller „Skovflaat", 3) de store røde Jordmidder og de der frembringer Sygdomme, — som 4) Fnat- og Skabmidder og 5) Haarsækmidder. De mindst kjendte blandt Folk er vistnok de haardskallede: 6) Snabelmidder, 7) Skjoldmidder, som lever i Træfjæler etc., 8) In-

Digitized by Google

sektmidder, som ogsaa ofte findes under Stene, Bord, Gjødsel etc. og 9) Galmidder, bitte smaa, langstrakte, som frembringer Galler paa forskjellige Træer.

Den før nævnte 10de Familie Vandmidderne, har man vistnok ofte seet i Vand og Damme; men deres Bygning og Liv er lidet kjendt. Jeg vil her fremstille nogle af de vigtigste Træk.

a) Form og Farve:

Vandmiddernes Kropsform er oftest elliptisk rund, men kan hos enkelte være ganske kugleformig, hos andre meget langstrakt. Hoved, Bryst og Bagkrop er hos de fleste nøie sammenvoxede, kun i enkelte Tilfælde kan man se tydelig Deling. Munddelene (Læbe, Famlere, Snabel) kan dog let skilles fra den øvrige Krop. Farven er hyppigst rød, brun eller grøn med mørkere Rygflekker og hvidt eller gult (rødt) Kors paa Ryggen; men der er mange Afskygninger, lige fra sort til hvidt eller vandklart. Meget af Farverne skriver sig fra indre Organer, som skinner igjennem Huden.

b) Huden bestaar af 2 Lag, en tynd, farveløs Overhud og en farveførende Underhud, som undertiden er myg og blød, men undertiden aldeles haard som et Panser. Som oftest er Huden i det hele blød, men enkelte Steder forhærdet, især Læben og Benenes Fæsteplader paa Bugen, samt enkelte Rygskjolde (hos ganske faa). Huden gjennembores (mest hos de panserklædte Arter) af forskjellige Slags Porer, hvis Betydning man ikke altid kan forklare. Enkelte ledsager Haarene, andre er Udførselskanaler for Kjertler, andre staar muligens i Aandedrættets Tjeneste o. s. v. Foruden de mindre Porer er der hos mange større Porer, som kan sees ved Hjælp af en god Lupe, Kjønskopperne (paa Bugen), hvis Betydning er meget vanskelig at forstaa. Med det blotte Øie kan man undertiden se regelmæssige Rader (4—8) af faa Haar paa Rygsiden og Merker efter Muskelfæste især for nogle Muskler, der gaar tvert igjennem Kroppen fra Ryg til Bug. Paa enkelte Ste-

Digitized by Google

der findes større Samlinger af Haar f. Ex. ved Kjønsfeltet, paa Famlerne og især paa Benene. Her kan man skjelne mellem mange Slags Haar, hvoraf jeg kun skal nævne stive Spydhaar (til Forsvar), lange bevægelige Følehaar, fjærformede Haar og lange, myge, glinsende Svømmehaar, som oftest samlede i Bundter paa de yderste Fodled. De fleste Vandmidder kan svømme (ved Benenes Hjælp). Enkelte kan kun krybe om paa Bunden eller paa Vandplanter. Disse og nogle andre mangler Svømmehaar; dog kan flere, som mangler egentlige Svømmehaar, svømme. Larverne (Ungerne) kan leve en Tid i Luften eller paa det Tørre.

c) Munddele og Ben. De voxne Vandmidder har altid 4 Par (= 8) Ben, hvert med 6 bevægelige Led, det sidste Led med 2 (sjelden 1 eller flere) Klør. Benene udgaar fra de saakaldte Hofteplader (paa Bugen); de er gjerne haarde, egentlig 8, men oftest forenede 2 og 2 til 4 Plader (2 Par) og danner tildels Bryst- eller Bugpanser. Fra 1ste og 2det Hofteparpar udgaar 1ste og 2det Benpar, fra 3die og 4de Hofteparpar 3die og 4de Benpar. Undertiden er alle Hofteplader sammenvoxede til et Stykke, hvortil hos enkelte ogsaa det ydre Stykke af Munden, Underlæben, er fæstet. Til Læben er de 2 femledede Famlere (Palper) fæstede. De tjener dels til at føle, dels til at gribe og angribe med. Deres 5 Led er meget forskjellig udstyrede hos de forskjellige Slægter, især er 2det og 4de Led ofte forsynede med Tagger, Tænder og Haar. De andre Munddele, Kjæverne er vanskelige at se, da de er smaa og ligger inde i Læben eller Snabelen. Kjæverne er korte, smale, oftest 2-ledede med krumt, skarpt Endeled, der ligner en Sigd. Disse stikker de frem gjennem et Hul i Underlæben (Munden). Vandmiddernes Mund sammenlignes gjerne med et Sugerør eller en Snabel, hvormed de suger i sig Safter af det Dyr, som de har bidt Hul i, medens de fastholder det med Famlere og Ben. De er saaledes i Almindelighed

Digitized by Google

Rovdyr, som mest lever af Smaakrebs og af andre Vandmidder, sjeldnere af Insektlarver eller af Infusionsdyr. De lever som før nævnt i Ferskvand, oste i urent Vand, grunde Damme o. lign., naar der kun er rig Plantevæxt. Andre Arter lever i de store Indsøer, andre i Elve og Bække, andre i mindre Vand, Myrtjern og Damme med middelsrent Vand.

d) Indre Organer.

Man kunde tro, at disse smaa Vanddyr ligesom de endnu mindre, Infusionsdyrene, manglede Mave, Tarme, Blod, Nerver, Øine o. s. v. Langtfra! De har baade Fordøielsessystem, Blod, Nerver, Muskler, Aanderedskaber, Forplantningsredskaber (Eg- og Sædgjemmer o. s. v.) og Sanseredskaber. Vandmidderne mangler ligesom næsten alle Midder Hjerte og Aarer. Blodet er lyst og drives omkring i Kroppens Rum ved Legemets Bevægelser og Muskelsammentrækninger. Nervesystemets Hovedparti ligger fortil om Spiserøret. Fra den øvre Nerveknude udgaar Nerver til Øinene, Munden og Famlerne, fra de nedre Nerver til Benene og Kjønsorganerne. Desuden findes flere mindre Nerveknuder rundt om i Legemet.

Aandedrættet sker gjennem Luftrør, der er spredt omkring i Legemet. Hovedindtaget er (forskjellig fra Insekter og de fleste Midder) sandsynligvis i Munden, hvor Luftrørene gjennemborer Kjæverne og har et Reservoir (Luftkammer) bag dem. Desuden tror man, at Vandmidderne maa aande nede i Vandet ved Hjælp af Hudporer eller Haar.

Fordøielsesorganerne.

Fra Sugemunden fører et Spiserør, der ved Hjælp af sine Muskler virker som en Suge- og Pumpeindretning, tvert igjennem det store Nervecentrum. Mavetarmen stiger op mod Ryggen, er meget stor og udsender 9 store Blindsække, 1 fortil og 4 til hver Side. Disse skinner hos mange Vandmidder tydelig igjennem Huden og danner de mørke Ryg- og Sideflekker, som

Digitized by Google

man saa ofte ser. Den bagre Ende af Mavetarmen bøier sig nedad og smalner mere og mere, indtil den paa Bugsiden udmunder i en Ring med fin Aabning, tæt foran en anden større Aabning. Denne større Aabning er Mundingen or en stor, midt paa Ryggen liggende lys Rygkjertel (Exkretionsorgan), der fortil har 2 stærke Grene. Denne skinner igjennem og danner det lyse Kors paa Ryggen, som sees hos mange af Vandmidderne. Bethydningen af disse store Organer er endnu ikke ganske klar. Forresten findes hos flere Vandmidder mange andre store Kjertelgrupper, især i Bagkroppen, samt i Forkroppen 3 Par Kjertler, der aabner sig i Mundhulen og rimeligvis tjener Fordøielsen.

e) Sanserne.

Hvorledes det forholder sig med Vandmiddernes Lugt, Smag og Hørelse, ved man lidet eller intet om. Der er Grund til at tro, at enkelte Haar spiller en Rolle ved Følelsen som hos mange andre Dyr.

Vandmidderne har 4 tydelige Øine, 2 paa hver Side. Hos de fleste er de 2 Øine paa hver Side forenede, saa det ser ud, som om de kun har 1 Par Øine. Enkelte har et 5te uparret Øie lidt bagenfor de andre, i Midtlinjen. De laveste Slægter („Sumpmidde") har alle 4 Øine tæt sammen i en saakaldt „Øienbrille". Flere af de lavere Vandmidder har 1 eller flere Pande- eller Rygskjolde mellem og bag Øinene.

f) Formeringen.

Vandmidderne er af adskilt Kjøn. Forskjellen mellem Hanner og Hunner er undertiden meget iøinefaldende, især paa 4de Benpar, der f. Ex. hos Krumfodhannerne har en egen Udskjæring paa 4de Led, medens 3die Benpar er stærkt forkortet; hos „Halemidderne" har 4de Benpars 4de Led hos Hannen et eget Tilhæng og desuden har Hannerne en langstrakt Bagkrop (lang Hale), medens Hunnerne har næsten kugleformig Krop. I Bughulen findes Sæd- og Eggjemmer. Karakteristisk for de fleste Vandmidder er de eiendommelige Suge-

Digitized by Google

kopper (paa Bugsiden), oftest anbragt paa egne Plader. Man er endnu ikke ganske paa det Rene med Anvendelsen af disse Sugekopper, Koppeplader og Generationsklapper. Men for os, som undersøger disse Dyr, er Sugekoppernes Form, Antal, Stilling o. s. v. hos mange det bedste Middel til at kjende Slægter og Arter fra hinanden. Andre vigtige Artsmærker er Hosteladernes Form, Størrelse og Stilling, Famlernes Form, deres Haar og Tagger (Tænder), Benenes Form og Længde, Svømmehaarenes Stilling og Størrelse, Øinenes Stilling. Farven kan ogsaa yde god Hjælp; dog maa man ikke lægge for stor Vægt paa den; thi Farverne kan vexle meget hos samme Art, ja endog hos samme Dyr, eftersom det er mæt eller tomt o. s. fr.

g) Eggene og Ungerne.

Vandmidderne lægger Eg ofte i store Kager paa Planter eller andre Gjenstande i Vandet. Man kan med Lethed faa se det i smaa Aqvarier, hvor man kan faa dem til at fæste Eggene paa Glasvæggene. Hvis man følger disse Egs Udvikling, en Gang eller to om Dagen ser paa dem med en Lupe gjennem Glasset, kan man se, hvor den mørke Flek i Eggene voxer og faar Indbugtninger, samt endelig begynder at faa Ben og Hoved og (efter en 14 Dages Tid à 3 Uger) kryber ud af Egget og svømmer om. De er da meget smaa, kaldes Larver og er temmelig forskjellige fra de Voxne, har en lang snabelformig Forkrop (eller Hoved), store Fæsteplader og kun 3 Par Ben. Efter et kortere eller længere frit Liv i Vandet pleier Larverne at kaste sig paa et Dyr, som findes i Vandet, sædvanlig et Vandinsekt, hvortil det fæster sig med Sugesnabelen og af hvilket det suger sin Næring. Man tror, at Vandmidderne ved disse sine ufrivillige Værters Hjælp kommer fra ét Vand til et andet, idet de fleste Vandinsekter kan flyve. Paa denne Maade forklarer man Vandmidbernes Udbredelse til nye Egne. Sjeldnere sker dette kanske ved Vandfugles Hjælp og paa andre Maader.

Digitized by Google

Enkelte Larver borer sig ind i Muslinger og snylter der hele sit Liv.

Ved Enden af sit Larveliv trækker Vandmidden sig atter tilbage i et Hvilestadium, hvor den paany kommer til at ligne et Æg.

Ud af Hylstret kommer nu et Dyr med 4 Par Ben, med Mund og Fødder omtrent som de Voxne, men uden Kjønsaabning og oftest med 2 eller ganske faa Par Kjønskopper; de kaldes Nymfer, lever og svømmer om frit ganske som Voxne, med hvilke man ofte har forvexlet dem.

Derpaa trækker Nymfen sig atter tilbage i et nyt Hvilestadium; dens Hud bliver som et ydre Hylster og selv fra Famlere og Ben trækker Indholdet sig tilbage, saa Dyret atter faar stor Lighed med et Æg.

Inde i dette Hylster udvikler nu de forskjellige Organer sig, og om en (ofte lang) Tid f. Ex. $^1/_2$ Aar sprænger de Hylstret og frem kommer de fuldkomne Vandmidder. I den første Tid er ofte Kroppen liden og Benene lange, Huden blød og Farverne blege, et Forhold, som under Væxten snart forandres, især hos Hunnerne.

*

* *

Skal man faa ordentlig Rede paa Vandmiddernes Bygning, Liv og Forhold, maa man studere dem videnskabelig; men dette Arbeide kræver adskillig Tid, er vanskeligt og neppe interessant for andre end specielle Zoologer, hvorfor jeg ikke vil anbefale Læserne det. Derimod skal jeg søge at fremstille, hvordan man paa en letvint Maade kan faa et overfladisk Indblik i disse og andre Vanddyrs Liv og Færd og samtidig adsprede sig i nogle ledige Timer paa en uskyldig, lærerig og efter min Mening interessant Maade.

Digitized by Google

Til at udføre mit Forslag kræves en stille, helst solklar Sommerdag (det gaar an lige fra Mai til Oktober). Lad os da gaa hen til Bredden af et Vand eller en større Dam med god Græsvext ude i Vandet. Vi lægger os paa Bredden; eller hvis det er for fugtigt, eller vi er gamle og snart bliver lemstre af at ligge der, saar vi se at indrette os lidt behageligere. Lad os da faa fat paa en Baad og lægge os bekvemt i den, lidt ud fra Land, saa vi kan se ned imellem Planterne i Vandet. Vi kan godt være flere i Baaden, nogle ser ud fra hver Side; da kan vi prate sammen om, hvad vi ser, men vi maa ligge stille, ellers forstyrrer Bølgerne vort Syn; det samme gjælder, hvis det blæser.

Vi ligger da og glor ned i Vandet; er vi saa heldige at træffe et Vand, rigt paa Krebsdyr, Insekter, Vandmidder o. s. v., saa vil vi kunne faa nok at se.

Nej, for en Vrimmel af smaa lyse Dyr! Det ser næsten ud som en Myggesværm i Luften. Sværmen bestaar mest af nogle smaa Krebsdyr, Dafnier, Vandmiddernes bedste Mad; og se den rare langstrakte, som skvætter frem et Stykke og derpaa staar stille; den har 2 lange Følehorn paa Panden; det er en anden meget almindelig liden Krebs, Vandloppen, som sjeldnere spises af vore Vandmidder. Men se! der kommer en mørk Kugle med 8 lange Ben; den seiler støt og sikkert som en lastet Listerbaad; det er en Vandmidde af Slægten Krumfod; lad os kalde den: mørk Krumfod. Au! der blev den taget af en endnu større kuglerund rød Vandmidde, „den høirøde Krumfod"; den er en svær Røver og en af vore allerstørste Vandmidder, over 3 mm. lang og næsten lige saa bred og tyk. Krumfod-Slægtens Hanner har en egen Krumning eller Udskjæring paa de 2 bagerste Bens 4de Led, lange Svømmehaar paa alle Ben og svømmer godt. Den høirøde har som mange af denne Slægt lange, kraftige Famlere med store Tænder paa 4de Led.

Digitized by Google

Men se nu lidt til Venstre; der kommer en rigtig langbenet, gulhvid Vandmidde med korte Famlere og faa Svømmehaar, men med lange Torne paa det tykke første Benpar; det er den fromme tykbenede Ryksvømmer 1,5 mm. lang; den bevæger sig stødvis frem; naar den standser Bevægelsen, synker den nedover. Men bag den kommer en hørød, stø Svømmer, vel forsynet med Svømmehaar (sidste Benpar mangler Klør); den ser ikke ud til at være bange; aanei, det er en kraftig Røver, 8 mm. lang: vi kalder den „den mørkflekkede Rødhud". Den kjendes med Lupen letteſt paa 4de Hofteplade, der er 3-kantet med det ene Hjørne draget langt bagud. De lange Famlere har paa 2det Led en kort Tag med en bagudbøiet Torn i Spidsen. Men hvad er det for en liden rund, rødgul, kortbenet Vandmidde, som kommer raſk svømmende med hurtige Tag, sætter sig paa et Straa og slænger Bagbenene op paa Ryggen? Jo, da maa det være Hunnen af en Halemidde, en talrig Slægt.

Halemidderne har en meget haard Hudskal, fuldt af fine Porer; paa Ryggen er et ringformigt eller halvmaaneformigt Stykke af Skallen løst, ligesom udskaaret ved en „Ryglinje". Hunnerne har i Regelen kugleformig Krop; men Hannerne har et Haletilhæng, som hos enkelte er meget langt, hos de fleste derimod kort, med udstaaende Hjørner! Ofte har de Horn eller Tagger paa Ryggen. Det er hyggelige, ikke meget røverske, men haardføre Vandmidder, som trives godt, om man tager dem ind i et Glas Vand eller i et Aqvarium med Vandplanter i. Se, der kom en Krumfod og tog den, vi saa. Lad os se, hvordan det gaar. Røveren sætter sig med Byttet paa et Blad. Halemidden synes at være temmelig rolig; gjør den da ikke Modstand? Lader den sig rolig spise op? Nei, der slap Krumfoden sit Bytte. Halemidden svømmer livlig videre og sætter sig, som om intet var hændt. Var den da ikke i Livsfare? Aanei, Halemidden har saa haard Hudskal, at der skal

Digitized by Google

meget til, før en Rødhud eller Krumfod faar stukket Kn
paa den. Da maatte den helst træffe oppe i Ryglinjen
Men selv andre Vandmidder med blødere Hud kan slipp
usfadte fra en røversk Vandmidde, selv om de lang Ti
har været i dennes Klør.

Er ikke der igjen en Ryksvømmer? Nei, den lig
ner bare; denne har lidt længere, jevnsmale Ben o
meget lange Famlere; det er en „Traadfod". De
er meget fredelig mod andre Vandmidder; derimod spis
den Smaakrebs o. a. Den liker ikke at svømme, me
klatrer helst paa Vandplanterne. Se, der kommer e
5—6 Vandmidder næsten i Følge. De har forreste
vist ikke noget videre med hverandre at gjøre, saa d
er rent tilfældigt, at de kommer samtidig. Den ene
dem, en Ryksvømmer og den anden, en Krumfod, grib
hver sin Smaakrebs og gaar tilbunds med Byttet. N
ser vi snart tilhøire, snart tilvenstre, snart ret under o
nogle af de Arter vi har lært at kjende. Flere af de
synes at have det rigtig travlt; de svømmer af al
Kræfter og forsvinder i det fjerne. Hvorfor stræver
slig? Er det af gammel Vane? Er de ude for at næ
sig? Eller for at tage sig en Tur? Øver de sig i
svømme? Er de paa Flugt eller Forfølgelse? Eller
det nogen, de leder efter? Kanske lidt af hvert. Me
ofteſt er det vel Nærings sorgerne, der driver dem afsted
De lever jo i et stadigt Madstræv. Desuden har
Eglægning og meget andet at tænke paa, som vi rim
ligvis ikke kjender ordentlig til. Vi kjender jo ikke dere
Tanker og Følelser; vi kan blot gjætte os dertil af de
vi ser dem foretage sig.

Men spørger En kanske: Faar vi ikke se flere m
Arter? Aa, det kommer saamen an paa. Er Lykk
god, kan vi muligens faa se en gulbrun, tyk Dykk
midde, der mangler egentlige Svømmehaar, men n
kan svømme lidt alligevel. Den har ogsaa en Tand p
2det Led af de lange Famlere. Men vil vi faa se fler
er det bedst, at vi fører Baaden lidt nærmere mod Lan

Digitized by Google

saa vi tydelig kan se dem, der bevæger sig paa og i den mudrede Bund. Har vi Taalmodighed, tør vi kanske faa se mange; men det kan vare længe. Vi vil kun titte saalænge, til vi har opdaget den store, røde, rynkede, fløielshaarede Dyndkryber. Den mangler aldeles Svømmehaar og kan kun krybe paa Bunden eller opover Kviste og Straa; den kan leve af mikroskopiske Smaadyr. Om vi tager den op af Vandet, synker den sammen som en formløs Slimklump, saa blød er den.

Der kommer endelig en, jeg længe har ventet paa, en meget almindelig, den flade, haarede, røde „Sumpmidde", som er fundet i alle de undersøgte Lande, selv i Afrika og Amerika, altsaa en Kosmopolit. Den er let at kjende paa Dinenes Stilling og paa, at 4de Benpar mangler Svømmehaar, medens de 3 forreste Par har saadanne. Alle 4 Dine sidder tæt sammen paa Panden. Den svømmer nokſaa bra. Naar den svømmer, slæber den Bagbenene udstrakte efter sig; de er ubrugelige til at svømme med. Den findes baade i rent og i temmelig urent Vand, naar der kun er rig Plantevæxt. Den tjener flere af de andre Vandmidder til Føde og er daarlig til at forsvare sig.

Det er sjelden, at vi samtidig faar se saamange forskjellige Vandmidder, som her er nævnt. Jeg har omtalt en Del af de i det sydlige og centrale Norge almindeligste; nordover (omkring Trondhjem) og i Østerdalen findes almindeligst en liden gulrød „t-mærket Tykmave" i Elve og Judsøer. Alle 8 Hofteplader er sammenvoxede til et Stykke, som bedækker Størstedelen af Bugsiden. Den ynder især rent Vand og Vandplanter med traadfine Blade. Den spises af Fiske (som Ørret og Sik).

Har nogen Lyst til at se lidt mere paa Vandmiddernes Liv paa nært Hold, saa kan dette let iværksættes. Man fanger dem bedst ved Hjælp af en Haav, en spids Pose (lig en Toplue) af tyndt Tøi, syet paa en Staaltraadring og denne fæstes til en Kjep. Naar

Digitized by Google

man fører denne Haav gjennem Vandet med Aabningen foran, filer Vandet igjennem, medens Dyrene bliver tilbage. Til saa smaa Dyr bør helst bruges tyndt Tøi (Lenon, Gardintøi, Sigtedug eller lignende).

De fangne Dyr slippes saa i et Aqvarinm eller et større Glas. Sørger man for at slippe Vandplanter (og kanske Snegler) ned i Glasbeholderen, saa Vandet holder sig friskt, og kanske lidt Krebsdyr til Mad, saa har Vandmidderne det rigtig godt og trives udmærket. Gjennem Glasvæggene kan man nu i Ro og Mag betragte dem og fornøie sig ved at se deres Adfærd. Man kan da vist derved more sig ligesaa godt som ved at se paa de dumme, evindelige Guldfiskene, som saa mange har. Jo længere man fortsætter en saadan Undersøgelse, des mere nyt opdager man og des mere interesserer den.

Ved en kort Betragtning som ovenfor antydet af Livet i en Dam eller et Vand, tænker jeg, at en eller anden kan faa Øie for, hvor rigt Livet er ogsaa i det mindre, selv om man blot ofrer en liden Del deraf sin Opmærksomhed. Vi har jo i det Foregaaende kun kastet et flygtigt Blik paa nogle Vandmidders og Krebsdyrs Færd. Vi har ikke engang betragtet alle Vandmidder, endmindre alle Krebsdyr; og vi har fuldstændig overseet de saa almindelige Vandbiller, der er langt større og mere iøinefaldende og som findes i langt større Mængde. Deres Liv og Forhold er ikke mindre interessant for den videbegjærlige. Kanske vi en anden Gang kan faa Lyst til at gjøre nærmere Bekjendtskab med dem.

Digitized by Google

Sprogkampen i Østerrige.

I. Befolkningsforhold.

Den forbitrede Sprogkamp, som for Tiden paagaar i Østerige, har sin store Interesse at følge og vil vistnok blive af Betydning for denne Stats Fremtid. For ret at forstaa denne Kamps Rækkevidde skal vi i Korthed for Tidsskriftets Læsere redegjøre Stillingen som den nu er mellem Rigets forskjellige Befolkningselementer.

Saalangt tilbage den sikre Historie naar, har de Egne, som i vore Dage bærer Navnet „Det østerigsk-ungarske Monarki", huset de mest forskjelligartede Folk. I det romerske Keiserdømmes sidste Dage og Middelalderens første Aarhundreder var Donaudalen en Folkeslagenes Vandrevei. Her var Hjemstedet for keltiske og germanske Folk, og helt hid trængte de seirrige romerske Legioner. Da Romerstatens Kraft var brudt, og de germanske Folk havde endt sine Vandringer og erobret de vestlige Lande, var det den mægtige slaviske Stammes Tur at besætte en større Del af det herreløse Omraade. Samtidig som Slaverne trængte ind og besatte de forrige germanske Lande øst for Elben, rykkede de ogsaa ind i Bøhmen og Mähren. Karpatherne dannede her Sproggrænsen mod Syd. Paa Karl den Stores Tid gjorde Mongolerne sit andet Fremstød, og i det 10de Aarhundrede trængte Magyarerne, et andet mongolsk Rytterfolk, frem og besatte Ungarns uhyre Græsstepper. Da Slaverne i den senere Middelalder gjorde sig til Herrer over store Dele af Balkanhalvøen, blev ikke Donau længere

Digitized by Google

en Sproggrænse paa denne Kant; fra Syd bredte den slaviske Befolkning sig nordover ind i Ungarn.

Mangelen paa national Enhed blev endda større, da Huset Habsburg, som fra første Stund med et forunderligt Held forstod ved Giftermaal at samle Land under sig, kom i Besiddelse af store Strækninger i Italien. Fra Syd trængte det italienske Sprog ind i Sydtyrol, medens i den længst mod Øst liggende Del af Riget et andet romansk Sprog, det rumænske, har overskredet Karpatherne og bredt sig udover det fjeldrige Siebenbürgen.

Der gives saaledes neppe nogen Stat i vor Verdensdel, som har et mere broget Befolkningskart at opvise end Østerrige-Ungarn. I Tidens Løb har naturligvis en stor Sammensmeltning fundet Sted, især mellem beslægtede Stammer, ligesom ogsaa Folketypen mangesteds har ændret sig. Folk, som reiser i Tyskland og derfra gjæster Østerriges tyske Alpelandskaber, vil snart merke den store Ulighed i Sprog, Sæder og Karakter.

Det østerrigsk-ungarske Monarkis Befolkning (tilsammen over 41 Millioner) falder efter den vanlige Inddeling i fire Hovedgrupper: Germaner, Slaver, Magyarer og romanske Folk; hertil kommer de talrige Jøder og Zigøinere. Gruppernes Talrighed fremgaar ifølge de sidste Opgaver af følgende Oversigt[1]):

			Østerrige		Ungarn.	
1.	Tyskere		omtr. $8^1/_2$ Mill.		over 2 Mill.	$= 10^1/_2$
2.	Czeker og Slovaker	Slaviske Folk.	$5^1/_2$ „		omtr. 2 „	$= 18^1/_2$
	Polakker		$3^1/_2$ „		—	
	Ruthener		3 „		omtr. $^1/_2$ „	
	Kroater og Serber		over $^1/_2$ „		over $2^1/_2$ „	
	Slovener		over 1 „		omtr. $^1/_{10}$ „	
3.	Magyarer				— $7^1/_2$ „	
4.	Italienere, Rumæner	romanske Folk			over $^1/_2$ „ omtr. 3 „	

[1]) Oversigten er hentet fra det fortræffelige Verk: Europa, som udkommer paa Brødrene Salmonsens Forlag i Kjøbenhavn.

Digitized by Google

Vi skal meddele nogle korte Træk til Belysning af disse Gruppers indbyrdes Forhold og Sprogkampens Udvikling.

1. Germanerne. Germanerne har i sin dobbelte Egenskab af rigsgrundlæggende Folk og Kulturbærere til langt ind i vort Aarhundrede med en vis Ret anseet sig som det herskende Folk i Dobbeltriget. Det er karakteristisk for Tyskernes Stilling og Betydning, at selv i Ungarn, hvor de fordetmeste er gaaede op i den magyariske Befolkning, har de grundet de fleste Byer, og skabt Landets Industri. Overalt, hvor tyske Kolonier har dannet sig, har de efterladt Spor, som ikke er lette at udslette.

2. Slaverne udgjør omtrent Halvdelen af Monarkiets Befolkning. De falder, som det fremgaar af Oversigten, i mange Underafdelinger og har i Modsætning til Magyarerne lettere for at blande sig med andre Folk. Den i enhver Henseende betydeligste og kraftigste Afdeling af Slaverne er Cekkerne (udtales Tjekker), som er det herskende Folk i Bøhmen. Efter deres Nederlag i Trediveaarskrigen kom Bøhmen ganske under tysk Styrelse, og fra denne Tid stammer det sterke Racehad mellem Tyskere og Cekker. Fra 1820 af har Cekkerne reist sig til en begeistret Kamp for sin Nationalitet og sit Sprog. Ja, deres Bestræbelser gik langt videre end til at befri sit eget Land fra Tyskernes Overhøihed; de følte sig kaldet til at hæve sine Frænder til Europas første, saafremt det kunde lykkes at vække den store slaviske Stamme til Bevidsthed om sin Styrke og kalde til Live dens slumrende Kræfter. Fra nu af var den panslaviske Tanke skabt.

I det store Revolutionsaar 1848 reiste Cekkerne i Prag sig mod Tyskerne og krævede Selvstyre. Reisningen blev slaaet til Jorden, men senere har Cekkerne tiltvunget sig den ene Indrømmelse efter den anden. I Prag ser man dette bedst. Her findes et cekist Universitet, Nationalteater og Skoler, og Gadenavnene er

Digitized by Google

cekiſke. Men endda vedvarer Fiendſkabet. Cekkerne udgjør over 60 pCt. af Bøhmens Befolkning og gjør følgelig Fordring paa i Et og Alt at være det herſkende Folk.

Ogſaa de ſlaviſke Slovaker i Nordungarn hævder kraftig ſin Nationalitet og er i Sprog nærbeſlægtet med Cekkerne. Blandt Sydſlaverne er Kroaterne de eiendommeligſte og ſelvſtændigſte; de har ſiden 1848 været afgjorte Fiender af Magyarerne og gjør Fordring paa at blive ligeſtillet med diſſe.

3. Magyarerne er ogſaa et kraftigt Folk, hvis Styrke bl. a. beſtaar i, at de danner en kompakt Maſſe i det midtre Ungarn. De har intet tilfælles med dette Lands øvrige Befolkning. „Ungareren er i det hele Modſætningernes Mand. Som hans Muſik ſaa gribende maler det, er han ſnart alvorlig eller vemodig, ſnart lyſtig ſtemt. Det ene Øieblik jubler han himmelhøit, det næſte er han „bedrøvet indtil Døden“. Han er Stemningsmenneſke til Fingerſpidſerne, har alle dettes Dyder og Lyder, er høiſindet, lidenſkabelig, ridderlig, modig, men ogſaa lunefuld, indbildſk og pralende, heftig og upaalidelig. Snart er han livlig og begeiſtret ſom en Franſkmand, ſnart kold, flegmatiſk og beregnende ſom en Englænder“.

Dette er Øſterrige-Ungarns repræſentative Folk, men ved Siden af dem maa man ogſaa regne med de romanſke Stammers Millioner, ſom ved ſin naturlige Sammenhæng med de tilgrændſende Egnes beſlægtede Folk ogſaa er en Hindring for Enhedsbeſtræbelſerne.

II. Hiſtoriſk Overblik over Sprogforholdenes Udvikling.

Denne Øſterrige-Ungarns fuldſtændige Mangel paa organiſk Enhed og nationale Splittelſe har til alle Tider været Rigets Svaghed og voldt dets Herſkere de ſtørſte Vanſkeligheder. Allerede Keiſer Joſef II ſøgte i Slut-

Digitized by Google

ningen af forrige Aarhundrede at tilveiebringe en Sammensmeltning mellem Rigets uensartede Dele, men alle hans velmente Forsøg i denne Retning indbragte ham alene Skuffelser og Nederlag. Efter Napoleons Fald vaagnede Nationalfølelsen i vor Verdensdel for Alvor, og dermed begyndte ogsaa de egentlige Vanskeligheder for Styrelsen med Hensyn paa Spørgsmaalet.

Den egentlige Sprogkamp tog sin Begyndelse i Bøhmen. I Riget var Tysken overmægtigt overalt; Hovedstad og Hof var tyske, Styrelsens, Skolens og Hærens Sprog tysk. Da vaagnede i 1819 som med ét Slag den cekiske Nationalitet op af sin aarhundrederlange Søvn ved Fremdragelsen af et Haandskrift, fundet i et Kloster, som mentes at indeholde nationale cekiske Sange fra Slutningen af det 13de Aarhundrede. Saa begyndte begeistrede Fædrelandsvenner at minde om deres gamle Litteratur og om Nationens fordums saa hæderlige Historie; der grundedes videnskabelige og litterære Foreninger, og Patrioten Palacky skrev Bøhmens Historie. — En lignende Bevægelse sporedes omtrent samtidig hos Sydslaverne, især hos Kroaterne; den havde i Agram sit politiske og litterære Midtpunkt. Sprogkampen aabnedes først i Ungarn, hvortil de fleste Kroater hørte, men her gik Magyarerne, som siden 1830 begyndte en temmelig vidtgaaende politisk og national Agitation, af med Seiren. Dette fik et Udslag i Bestemmelserne om, at magyarisk blev det herskende Sprog i Rigsdag, Skoler og Styrelse (1844).

I det store Revolutionsaar (1848) knagede den østerrigsk-ungarske Stat i alle sine Sammenføininger; i Bøhmen, Ungarn og Kroatien fandt nationale Reisninger Sted. Men som bekjendt lykkedes det den nuværende Keiser Frans Josef, dels paa Grund af Racehadet mellem Magyarer og Slaver, dels ved det mægtige Rislands Hjælp at blive Herre over Reisningerne. Indrømmelsernes Tid var nu forbi; den keiserlige Styrelse forkyndte gjennem et Manifest sin aabenbare Hensigt

Digitized by Google

„at forene til et stort Statslegeme alle Rigets Dele og dets Nationaliteter". Og da Statens Midtpunkt var det tyske Wien, gik Enhedsbestræbelserne ud paa at gjøre dette Sprog til Rigssprog og lægge Styrelsen udelukkende i Hænderne paa tyske Embedsmænd.

Som alt politisk Liv ophørte i Østerrige-Ungarn indtil 1859, saa ogsaa den nationale Sprogkamp. Først ved den Ordning mellem Rigets to Dele, som blev truffet efter Nederlaget i 1866, kom der Fart i Sprogbevægelsen. Men ogsaa Forfatningen af 1867 mere stillede Spørgsmaalet end egentlig løste det. Den proklamerede Princippet om „Lighed i Rettigheder" mellem Rigets Folk og Sprog „i Skole, Embedsforretninger og det offentlige Liv". Men Rigets Enhed fordrede et Statssprog for de fælles Anliggender, og tysk var jo det eneste, hvori alle de forskjellige Nationaliteter kunde gjøre sig forstaaelige for hverandre. Ja selv i lokale Retsforhold var det vanskeligt at gjennemføre Lighedsprincipet; thi det syntes jo umuligt at afkræve Embedsmændene Indsigt i alle Provinsens Sprog.

Hvad Sproget i Nationalforsamlingen angaar bestemtes, at magyarisk i den ungarske Rigsdag skulde være det officielle Sprog undtagen for Repræsentanterne fra Kroatien, som fik Ret til at tale sit nationale Sprog. I det østerrigske Rigsraad fik Talerne Ret til at benytte sit naturlige Idiom, medens Edsformularerne læses saavel paa Tysk som paa Repræsentantens Sprog. Det stenografiske Referat og Protokollerne affattes paa tysk.

I Tiden nærmest efter 1867 krænkedes imidlertid den nye Grundlovs Lighedsprincipper med Hensyn til Sprogforholdet af det tyskfindede Ministerium Auersperg, som aabent arbeidede for en stærk Enhedsstat. For at vise sit Mishag undlod de cekiske Repræsentanter at møde i det østerrigske Rigsraad. I 1879 afløstes imidlertid Ministeriet Auersperg af Ministeriet Tauffe (1879—93), som slog ind paa en afgjort Forsoningspolitik. I 1880 fulgte en ny Sprogforordning for

Digitized by Google

Bøhmen og Mähren, som bestemte, at Embedsmændene skulde besvare de Henvendelser, som rettedes til dem i det Sprog, hvori Henvendelserne var skrevet; fremdeles skulde alle offentlige Bekjendtgjørelser affattes i de to herskende Sprog (tysk og cekisk). Endelig skulde kriminelle Sager paadømmes i den Anklagedes Sprog. — Som man kunde vente, reiste sig en heftig Protest fra disse to Landsdeles tysktalende Befolkning, som saa sin længe hævdede Førerstilling truet, og som forstod, at herefter de høieste Stillinger vilde glide ud af dens Hænder. Men Tyskernes Protest fandt ingen Gjenklang hos Ministeriet og det parlamentariske Udvalg, for hvem den forelagdes. I nær Tilslutning med Sprogforordningen oprettedes slaviske høiere Skoler, og i 1882 gjennemførtes den længe forberedte Deling af det tyske Universitet i Prag. Alle disse Foranstaltninger hilsedes med Jubel af Cekkerne. — Endelig rettedes i 1886 en Henvendelse til Domstolene i Prag og Brünn om, at alle Retsdokumenter skulde udføres i det Sprog, hvori de først var indsendt, et sikkert Middel til at blive af med de tyske Retsembedsmænd, som var ubekjendt med det cekiske Sprog.

Disse Forhold maa tages i Betragtning for at forstaa den nærværende flokede Stilling og forbitrede Sprogkamp i Østerrige. Efter den nye Valglov af 4 Marts forsaar kom Østerriges Rigsraad til at bestaa af 425 Repræsentanter, som efter Valgene fordeltes saaledes efter Nationaliteterne: 205 Tyskere, 196 Slaver (deriblandt 85 Cekker og 71 Polakker) og 24 Romaner. Paa Grund af indre Strid er Tyskerne i Rigsraadet underlegne ligeoversor de endrægtige Slaver.

For at sikre sig Flertal i Rigsraadet nærmede den nuværende østerrigske Ministerpræsident Badeni sig til Cekkerne og offentliggjorde i April 1887 de nokſom bekjendte Sprogforordninger for Bøhmen og Mähren. De fastslaar den fuldstændige Ligestilling for tysk og cekisk, saaledes, at alle officielle Aktstykker af Embedsmændene

Digitized by Google

skal afgjøres og besvares i det Sprog, hvori de fra først af er affattet. Hvorledes disse Sprogforordninger kan komme til at ramme de tyske Embedsmænd, vil fremgaa af følgende praktiske Exempel: „Hvis en Mand henvender sig paa cekisk til Postkontoret i Byen Karlsbad angaaende et Brev, han har sendt til Byen Reichenberg, har han ikke blot Ret til at faa Svar paa cekisk, men Postkontoret i Karlsbad er forpligtet til at brevveksle med Postkontoret i Reichenberg angaaende Sagen, skjønt begge disse Byer er næsten rent tyske og følgelig har tyske Postembedsmænd".

Som man kunde vente, har Tyskerne i det østerrigske Storting (Rigsraadet) reist en voldsom Modstand mod disse forhadte Sprogforordninger, og Møderne i Mai frembød utallige skandaløse Scener, ja maatte Gang paa Gang afbrydes. Badeni opløste Forsamlingen, uden at den var kommet til noget Resultat.

I September sammentraadte Rigsraadet paany, og til alles Forundring foregik i al Ro Valget af de Udsendinge, som paa Østeriges Vegne skal forhandle om de to Staters — Østerriges og Ungarns — fælles Budget. Men før det andet store Spørgsmaal: om Forlængelsen af den Overenskomst, som fastsætter de politiske og økonomiske Forhold mellem Østerige og Ungarn kunde blive ordnet, kom i forrige Maaned atter Sprogforordningerne paa Dagsordenen. Som det vil være i alle vore Læseres friske Erindring, udartede Tyskernes Obstruktion saaledes, at de voldsomste og for parlamentariske Forsamlinger ganske nedværdigende Scener fandt Sted. Da det tegnede til alvorlig Forstyrrelse af den offentlige Ro og Orden, bestemte Ministeriet Badeni sig til at gaa af, og Keiseren modtog dets Demissionsandragende. Men i den Omstændighed, at det er til et af det afgaaede Ministeriums Medlemmer Gautsch von Frankenthurn Keiseren har overdraget det Hverv at danne det nye Ministerium, synes det at fremgaa, at Badenis cekervenlige Politik ikke skal opgives.

Digitized by Google

At de østerrigske Tyskeres Modstand mod Sprogforordningerne har vakt en saa levende Deltagelse ogsaa hos sine Landsmænd i Tyskland, skal visselig ikke bidrage til at lette den svære Opgave, som i Fremtiden venter Østerriges Keiser og ledende Statsmænd.

Redaktionen.

Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie.

Ved Premierlieutenant R.

Væsentlig fremstillet efter følgende Kilder: Krag: Kort Underretning om Frederikshalds By (1848), Faye: Karl den 12te i Norge, Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie, 3die Bind Schrøeder: Fredrikshalds Beskrivelse (1730), Hoff: Topografisk Journal for Norge, I, II og III Del (1790), Illustreret Nyhedsblad, VIII og IX Aarg., Hoyer: Leben Friederich des 4ten, Militært Tidsskrift, 9de—16de Hefte, Riegels: Fierde Friederichs Historie, Vidar for 1834, Ove Malling: Store og gode Handlinger, Norberg: Karl den 12tes Historie, Scheel: Almindeligt Udkast til Krigens Skueplads, Fryxell: Berättelser ur svenska Historien, 12 og 29 (1843), Sven Lagerbring: Kongeriget Sverrigs Historie (Odense 1783), Landsberg: Allerunderdanigst Relation til Hans Kongelige Majestet, Moe: Aktstykker til den norske Krigshistorie (1838), Norske Samlinger, 1ste Bind (1852), Bussæus: Historisk Dagregister (Kjøbenhavn 1770), Munch: Sage, II (1819), Rist: Friderichshalds Ære-Krands (1809), Historisk Tidsskrift, O. A. Overland: Illustreret Norges Historie, Kristiania 1891. Overland: Fra en svunden Tid.

Digitized by Google

For nogle Aar siden kom jeg ved en ren Hændelse til at gjennemblade en liden Bog: „Kort Underretning om Fredrikshalds By", forfattet af Sognepræst Krag. Fra min Historieundervisning kjendte jeg jo noget til Fortidens ærefulde Tildragelser omkring Fredrikshald; men jeg kunde ikke mindes noget Sted at have læst en saa omhyggelig og patriotisk Skildring af denne minderige Tid af vort Fædrelands Historie, som i denne lille halvglemte Bog. Fra dens Blade strømmede der mig imøde den inderligste Taknemmelighed og den varmeste patriotiske Begeistring for hin Tids brave Borgere, — en Begeistring, der helt naturlig baade maatte og burde rive med sig en ung Mand, hvis hele Livsgjerning var viet til det store og smukke Maal: I Farens Stund at yde den energiske og selvopofrende Modstand, som Fredrikshalds Borgere har givet Norges Sønner i Arv. Dels af personlig Begeistring for dette manende og opmuntrende fædrelandshistoriske Stof, dels af Trang til i størst mulig Grad at gjøre det kjendt ogsaa for andre, begyndte jeg strax at studere og samle de forskjellige Optegnelser om Fredrikshald. Der var saa meget mere Opfordring hertil, som netop i de Tider Forsvarsnihilismen raasede som værst i vort Land; hvor sundt da at faa høre lidt fra en Tid, hvor „alt for Fædrelandet" var Løsnet, ikke alene i Ord, men ogsaa i Gjerning, hvor vek Selvopgivelse og Mangel paa Offervillighed var „ukjendt af al Dyd og Orden."

Forskjellige Omstændigheder gjorde, at min Plan og mit Ønske først nu for en Del kan realiseres — jeg siger for en Del; thi mangt og meget af mit fleraarige Arbeide er i det følgende ikke taget med, da det formodentlig kun vilde være af Interesse for Folk, der er fødte og opvoxede i Fredrikshald. Naar „Folkevennen" nu ofrer mig saa megen Plads, som den gjør, skylder jeg at frembære min Tak til Skriftets Redaktør.

Det er ikke noget nyt, der i det følgende vil bydes „Folkevennen"s Læsere; jeg har kun forsøgt at samle og supplere de forskjellige Kilder, for saaledes at kunne

Digitized by Google

fremstille Begivenhederne saa fyldigt som muligt. At øve nogen historisk Kritik ligger udenfor min Opgave.

Vi har jo alle saa ofte hørt omtale de krigshistoriske Begivenheder ved Fredrikshald — sjelden hører man noget til Byens civile Historie. Jeg har derfor troet, det kunde have sin Interesse ogsaa at tage lidt med af denne. Man læser jo med Glæde om den store Mands Heltegjerninger — hvorfor ikke ogsaa høre lidt om den store Mand selv? Jeg vil derfor begynde med:

A. Fredrikshalds civile Historie.

1. Byens Grundlæggelse og Vext.

Alle husker vistnok, at Fredrikshald fra først af hed Halden. Det oldnorske Ord „Hald" betyder Klippe, og Navnet var derfor meget betegnende, da Byens Fæstning, Fredriksten, ligger paa en ca. 400 ' høi Bjergknaus. Byens oprindelige Navn er ogsaa forsøgt udledet paa en anden Maade. „Hel", „Hall" eller „Hald" betyder ogsaa Tilhold eller Bolig, og man har benyttet denne Betydning af Ordet, da Herrerne til det store Onsgods lige ved Byen formodes i sin Tid at have havt et Lyststed der, hvor den nuværende Fæstning ligger. Dette Lyststed skal da være bleven benyttet som et Slags Landsted om Sommeren for „de høie Herrer". Denne Forklaring tør vel være mindre sandsynlig, men som Bevis for, at dette Landsted virkelig har existeret anføres, at man ved at grave nogle Alen ned i Jorden ved Anlægget af et nyt Fæstningsværk har fundet Statuen af „en Bildmand med sin Kølle", der muligens kan have tjent som Pryd ved Lystslottet. Denne Statue blev „til bestandig Erindring" indmuret ved Indgangen til det nye Fæstningsværk. Schrøeder (Rektor i Fredrikshald omkring 1730) kalder den „den vidtberømte Tvillingby," fordi Tistedalselven løber midt igjennem Byen og deler den i 2 Dele, den nordre og den søndre, forenede med en 150 Alen lang Bro.

Digitized by Google

Denne Bro kaldes først „Langbroen“, senere „Communications- eller Nordside Broen“ og var forsynet med 2 Lygter, samt havde to Mand af Garnisonen til sin Bevogtning. Fra først af havde den ved sin ene Ende en Svingel og Port, der brændte i 1660 og 1716 og siden ikke er bleven gjenopført. Som senere skal fortælles, spillede denne Bro i 1659 og 1716 en betydelig Rolle. Baade denne og en anden Bro, „Skibsbroen“, blev, som saa meget andet i Fredrikshald, beskyttede ved kongelige Privilegier.

Fredrikshalds første Hus skal have staaet paa Tangen mellem Elven og Havnen, den saakaldte „Bagertange“, og var en uanselig liden Fiskerhytte. Hvor længe det er, siden de første Huse blev byggede paa det Sted, hvor Byen nu ligger, derom har man ikke nogen sikker Efterretning, da alle gamle Dokumenter, som kunde have givet Oplysning herom, gik tilgrunde ved Byens Brand i 1716. Der, hvor Byens store Bro ligger, maa allerede i meget lang Tid have været et Færgested. I Nærheden har sandsynligvis ligget nogle Fiskerhuse, hvori Herregaarden Ons's Fiskere har boet. At Fiskeriet ogsaa paa den Tid var meget større end nu, ansees i „Hoffs topografiske Journal“ for utvilsomt, da det med Elven siden Fabrikkernes Anlæg flydende Sagmug for en stor Del har jaget den væk. Al den Fisk, der ikke kunde fortæres paa Herregaarden, er saa bleven ført til nærmeste By eller omkringliggende Herregaarde, og denne lille Fiskehandel antages at flere Fiskere med Herremandens Tilladelse og mod at betale Grundleie har slaaet sig ned her; saaledes er af disse faa Huse lidt efter lidt bleven en Flække.

For Færgestedets Tilværelse allerede længe før Byens Anlæg taler den Omstændighed, at Bønderne i Id og Enningdalen maatte passere Elven for at komme til sit Værnething, der først holdtes i Sarpsborg, men ved Sarpsborgs Brand i 1567 blev flyttet til Fredriksstad.

Digitized by Google

Man kan dog med omtrentlig Nøiagtighed bestemme, naar Stedet er bleven saa bebygget, at det kan kaldes en By. Det var overordentlig gunstig beliggende for Anlægget af en saadan; thi foruden omtalte Fiskeri kom ogsaa en betydelig Transit — Transport — og Landhandel, og faa Steder ligger bekvemmere til for Søhandelen, saa lige ved Havet og Tistedalselven. At Stedet i længere Tid tilbage end i Almindelighed antaget maa have havt en vis Anseelse, sluttes af den Sammenkomst, som blev holdt der af Rigets fornemste Mænd allerede i 1653, nemlig Statholder Iver Krabbe, Jørgen Bjelke og Reichwein (Holbergs Danmarkshistorie, 3die Bind).

Frederich Wilhelm Thue (død som Toldinspektør i Slutn. af det 18de Aarhundrede og forhenværende Tolder i Fredrikshald) er af den Mening, at Fiskeriet ikke kan have spillet nogen Rolle ved Byens Tilblivelse; men han er dog enig i, at Tistedalselven har været den væsentligste Faktor ved Byens Anlæg, da den, foruden sine mange andre Fordele, ogsaa var særlig skikket for Anlæg af Sagbrug. Dette er vistnok ogsaa det sandsynligste og eneste rigtige, naar man ser, hvorledes Elven i den Henseende er bleven udnyttet. Ved Glommen (Sarpsfossen) skal vistnok de første Sagbrug i Landet have ligget; men da Afstanden mellem Glommens og Tistedalselvens Udløb kun er 3 Mil, maa den sidste næsten samtidig ogsaa have faaet sine Kværne og Brug. Det kan derfor med omtrentlig Sikkerhed antages, at Brugene ved Elven er blevne anlagte omkring Midten af det 16de Aarhundrede, og allerede ved Slutn. af samme maa Stedet kunne have handlet med skaaren Træ-laft og selvfølgelig været en Kjøbstad. Som Støtte for dette Ræsonnement fortælles, at der omkring 1620 i Byen skal have boet en meget gammel Mand, der kunde huske den Tid, da der paa Stedet kun havde været 4 Huse.

Fredrikshald har vistnok fra Begyndelsen af altid

Digitized by Google

havt Hovedoplaget og været Hovedstationen for Udskibningen af Trælast; men ogsaa ved Hvaløerne, Sponviken, Skjebergkilen og Knivsø har Bønderne i Omegnen udskibet Tømmeret fra sine Skove. For at faa al Handelen samlet paa et Sted og muligens for at ophjælpe Fredrikshald befalede imidlertid Statholderen Gyldenløve den 10de April 1686 „Udsiddere i Skjebergkilen og Knivsø at flytte til Friederichshald eller Friederichsstad, og at ingen Trælasthandel ved Udhavnene maatte lides eller tilstedes." Dette har formodentlig ogsaa været Aarsag til, at Toldboden var anlagt i Svinesund, efter hvilken den lige til 1727 har Navn.

Tistedalens Brug var hele Tiden op igjennem den Kilde, hvortil man tyede, naar Byen var bleven ødelagt af Krig eller Ildebrand. At selve Bygrunden ogsaa engang har været Skov ligesom Omegnen, er høist sandsynlig, da Befolkningen ved at grave Kjeldere til sine Huse traf paa store Rødder og halvt forraadnede Træstammer.

Foruden Tistedalsverkerne havde man ogsaa Skoningsfos- og Porsnæssagene, der alle blev tilført Tømmer fra et Distrikt 14 Mile langt og 3—4 Mile bredt. Omkring 1730 laa ved Tistedalselven ikke mindre end 26 Sage paa en Strækning af 500 Skridt, ved Granerød 3 Sage og ved Skoningsfossen og Parsnæs 4 Sage og 1 Kværnhus. Allerede i 1741 var Sagenes Antal forøget til 41 med en aarlig Tiende af ca. 519 Rdl.

Schrøeder fortæller saaledes om disse Sagbrug:

„Spatseer een Fierdings-Vei og gaa til Tistedalen,
Besee dend over alt fra Hovedet og til Halen,
Du haver aldrig seet (jeg ved du sige skal)
Paa kortere Distantz eet større Saugers Tal."

Den Grund, hvorpaa Byen anlagdes, tilhørte oprindelig det store Ons-Gods; men dette kjøbte Christian

Digitized by Google

den 5te 23de Marts 1683 af Admiral Christian Bjelke og forærede det til Byen ved at Gavebrev af 1686. Godset blev i Begyndelsen udstukket til Byens Borgere mod et aarlig Afgift. Det tilhørte fra de ældste Tider Bjelkefamilien.

Den 10de April 1665 fik Halden Stadsprivilegier og eget Vaaben af den da regjerende Konge, Fredrik den 3die, efter hvem Byen blev kaldet Fredrikshald. Om Byens Vaaben heder det saaledes i Privilegiet: „Og have vi forordnet og bevilget Byens Vaaben at være: Een med Harnisk væbnet Mand med et blott Slagsværd i Haanden, staaende paa et Bierg eller Klippe." Som man ser: Saa at sige et Varsel om, hvad de kommende Tider skulde bringe.

Som nævnt, blev Fredrikshald ned gjennem Tiden beskyttet af en Mængde kongelige Privilegier og Gavebreve. Alle Grene af Næringslivet — og da fornemmelig Handelen — nød godt af disse Privilegier, og det kunde ogsaa mangen Gang høilig trænges, at man kom den haardt hjemsøgte og ilde medfarne lille By tilhjælp. Byens første Privilegium er dateret 21de Febr. 1672 og blev udfærdiget af den da regjerende Konge, Christian den 5te. Schrøeder fortæller meget fornøieligt herom:

„Jeg blev forsikret om Hands Kongelige Gunst,
Som jeg i Gierningen fornam var ingen Dunst."

Før jeg gaar over til næste Afsnit skal jeg kun i al Korthed omtale nogle statistiske og for Byens Vækst og Trivsel meget karakteristiske Data.

I 1716 var Husenes Antal ca. 350. Heraf laa de største paa Sydsiden, der allerede dengang, ligesom lige ned til de senere Tider, har været den vigtigste Del af Fredrikshald. Husene har for det meste været af Træ og de fleste høist ubetydelige, da ikke mindre end 213 Huse ved Branden i 1716 hver var taxerede for

Digitized by Google

en Sum under 100 Rdl. — ja der var endog Huse værdsatte til kun 8 Rdl. Medens Skatteydernes Antal i 1715 var 252, var dette et Par Aar senere efter de haarde Tider i 1716 og 18 sunket til 167.

I 1769 beløb Indbyggerantallet sig til det kuriøse Tal 3333, Garnisonen ikke medregnet. Nogle Aar senere havde Byen 512 Huse og 74 Gader samt 2 Torve, hvoraf det ene benyttedes som Exercerplads. De fleste af Gaderne var allerede dengang stensatte, men smale og krogede. Professor Wilse siger i en Beskrivelse over Spydbergs Prestegjæld, „at Nordsiden paa Friderichshald kunde efter Ildebranden blevet ligesaa ordentlig bebygt som den søndre Del, havde de fleste Borgere forstaaet at faa en Firkandt istedenfor en Trekandt uden at miste.“ Thue liker øiensynlig ikke den Bemerkning, da han finder, at man i saa Fald havde maattet borskyde Rødsbjerget og borttaget de bedste Haver og Engstykker, „som er Byens Herlighed.“ I 1846 angives Folkemængden til 5000 og Husenes Antal til 478 mod 542 i 1838; heraf laa 247 paa Sydsiden af Elven, 295 paa Nordsiden.

2. Ældre Huse og Fabrikbygninger m. v.

Fredrikshalds Borgere har udvist en ikke ubetydelig og mangeartet Virksomhed. Der fandtes saaledes:

4 Tobaksspinderier, det ældste sandsynligvis anlagt i 1754. Ifølge Beretningerne var Afsætningen ujevn; men Fabrikkerne gik dog aldrig med Tab, „grundet paa den almindelige Mands Smag, som tilligemed hans Fordomme synes uforanderlige.“

En Sukkerfabrik, den eneste i det søndenfjeldske Norge, anlagt i 1752. Den var hele 4 Etager høi og prydet med et smukt Taarn, men undergik i Tidens Løb flere Forandringer og Tilbygninger. Over Indgangen prangede Byens Vaaben med Symbolet „Gud er med Os“. Angaaende Sukkeromsætningen bemærker Hoff, „at til Christiansands Stift og de vestre Steder

Digitized by Google

af Aggerhuus Stift henføres næsten intet, undtagen den Sirup, som Honningkag-Bageren Normann i Langesund forbruger." — Desuden var der en Reberbane, en Linnedfabrik „med 2 Stole, 12 Rokke og en Mesterinde" samt en „Hammer-, Hytte og Stampemølle, der dog var forsvunden allerede i 1790.

Foruden disse Fabrikker havde Byen i Slutten af Aarhundredet 49 Haandverksmestere med Svende og Drenge, hvis Arbeide „kan selv uden Skam sættes ved Siden af lige Art i de store Stæder; især kan de Stole, her forfærdiges efter alle Slags Modeller, ikke paa nogen Maade gjøres bedre."

Af Stiftelser og Skoler fandtes:

Arbeidshuset, stiftet af Niels Ancher i 1790 og beregnet paa „de fattige af Ladhed",

Fattighuset Ebenezer anlagt ca. 1730, rummende „24 Personer af Fruentimmerkjønnet" — vel at merke naar de havde avanceret til at blive „gamle skrøbelige og skikkelige Koner",

Fattighuset med Plads til 60 Fattige. Dette var ifølge Hoff saa sindrigt indrettet, „at det nu er meget sjeldent her paa Gaden at se nogen omløbende Betler",

Raadhuset med „6 Arrester og 3 Kjældere", samt Almueskolen med i 1840 500 Elever og — 3 Lærere(!) Hertil kom Underofficersskolen, en Haandgjerningsskole med det storartede Personale af 1 Lærerinde, Borgerskolen og den høiere Skole, Latinskolen, hvis Rektor efter tilstrækkelig lang pædagogisk Virksomhed som Regel havde gjort sig fortjent til at blive Sognepræst.

Endelig havde man et Apothek, et Badehus, der selv nutildags ikke findes i enhver By, samt til Aandens verdslige Opbyggelse et „Komødiehus", der rummede 3 a 400 Tilskuere.

Hos „Hoff" nævnes ogsaa et Sygehus. Sundhedskommissionen, hvis der fandtes nogen, maa paa de

Digitized by Google

Tider have været en velvillig Institution, da det blev benyttet som — Soldaterkaserne.

3. Byens Kirker.

Indtil 1759 havde Byen 2 Kirker, en paa den nordre og en paa den syndre Side. „Christians Kirke" paa Nordsiden brædte i 1759, og i 1769 blev derfor den søndre og den nordre Del forenede til et Hovedsogn. Tilladelsen til at opføre denne Kirke blev given af Christian den 5te den 17de Marts 1688.

Medens Fredrikshald endnu kun var saa at sige en liden Flekke, fik den af Christian den 4de et Kapel, Christi Krybbe kaldet (10de Decbr. 1629). Det blev i 1660 nedrevet af de nidkjære Borgere for at give Plads til et Batteri; men allerede i 1661 blev paa samme Sted opbygget en Kirke, Christi Herberg, som imidlertid brændte op i 1716, da Borgerne satte Ild paa Byen, for at Fienden ikke skulde have noget Tilhold der. En ny Kirke, Immanuels Kirke, blev bygget og indviet i 1729 af Biskop Deichmann efter Schrøeders Jubelsang. Den brændte i 1826, men er senere gjenopbygget, tildels ved Hjælp af en Gave fra Kong Carl Johan. I dens Kjælderhvælvinger blev efterhaanden hensat Levningerne af Peder og Hans Colbjørnsen, Generalmajor Landsberg og Oberstl. Ernst Colbjørnsen.

Den brændte Immanuelskirke var ifølge „Hoff" udstyret med „en Hoben Pulpiturer og indelukkede Stole — smukke og passende Malerier", ligesom Kirkegaarden var omgivet af en „temmelig høi Kalkmuur og er af en forholdsmæssig Størelse". Af Kirkens Ornamenter nævner han blandt andet „En Kalk og Disk givet af Peter Ancher, hvorpaa er sat disse to passende Linier:

„„Til Forlig mellem 2 af ulige Tanker
er denne Kalk og Disk givet af Peter Ancher.""

Digitized by Google

Endvidere omtaler han „en Messehage af mørke violet Fløiel med Sølvgaluner“ og „en Ditto af carmoisin Fløiel med brede Guldgaluner.“

Om Kirkeklokkerne fortæller han, at den største, „Tolvklokken“, havde en „ikke Ewalds poetiske Inscription“ undertegnet Anno 1732 — Johan Cold. Af dens 4 Vers lyder det første saaledes:

„Ved Krigens Nød
Og Ildens Glød
Blandt 1000 Fienders Flokke
Blev kast omkuld
Og gjort til Muld
Vor Kirke og vor Klokke.“

„Den anden, og næsten lige saa store Klokke, Femklokken kaldet, har ingen anden Inscription end disse Ord: Gud alene Æren. Og derunder Friderichshald den 4de Juli 1717. Omtrent 1/4 af denne Klokkes videste og nederste Kant, og 2—3 Tommer i Bredde og Tykkelse, er ved Ringning for høisalig Kong Friderich den Femte afbrusten, hvorved Klokken har faaet en Lyd, som paa ingen Maade staar i Forhold til dens Størrelse.“

4. Byens Ildebrande.

Fredrikshald blev i Tidens Løb haardt hjemsøgt af Ildebrande. Den første Brand i 1667 lagde næsten hele Byen i Aske. Ilden skal da have opstaaet i Raadmanden Ole Nielsens Hus. Kun Kirken og en af de sydligste Gader blev sparede.

Den 6te April 1676 brændte Byen anden Gang, idet en af de garnisonerende Løitnanters Oppassere ved Uforsigtighed satte Ild paa Søren Oluffens Gaard, hvori Løitnanten boede. Ogsaa dennegang blev Kirken og den sydlige Del af Byen reddet. 1703 hærgedes Byen af den 3die Ildebrand, ligeledes foraarsaget ved en Soldats Uforsigtighed. Ilden skal da være opstaaet i Byfogden Niels Riibes Hus. Nordsiden, som i Mellem-

Digitized by Google

tiden var indlemmet i Byen, gik imidlertid da fri. Den fjerde Ildebrand var i 1716, da Borgerne selv stak Ild paa Byen for at fordrive Fienden. Det var da

„Borgerkjærligheden tændte
For Landets Vel sin By i Brand."

Den 25de September 1759 brændte Nordsiden, 1814 tog Byen betydelig Skade af Bombardementet, 25de December 1817 brændte atter en Del af Nordsiden og den 18de Juni 1826 blev omtrent hele Byen lagt i Aske paa 3 Smaagader nær.

5. Fæstningen og Garnisonen.

Den 14de August 1661 blev den første Sten lagt til den nuværende Fæstning Fredriksten. Braadelandsskansen anlagdes i Slutningen af 1659.

I 1682 blev Fæstningen af Feltmarskalk Wedel forsterket med 4 Forter, nemlig: Gyldenløve, Dunjonen, Overbjerget og Stortaarnet, af hvilke Dunjonen meget snart indlemmedes i selve Fæstningen. Paa samme Tid blev ogsaa anlagt den indre Enveloppe og 2 Reduiter og nogle Aar senere Fæstningsglaciet paa den til Stortaarnet vendende Side med den deri beliggende saakaldte Halvmaane. Af Husbygninger opførtes ogsaa da: Det store Krudttaarn, det mindre do., det gamle hvælvede Provianthus, Kommandantboligen, et Pladsmajorhus, 5 bombefrie Hvælvinger i Bastionerne, 2 hvælvede Bryggerhuse, en Material- og Artillerismedie, de gamle Barakker i Borgerskansen af Tømmer og et Vagthus ved Gamleporten.

Schrøeder skriver i Anledning af Fæstningens og Byens Anlæg meget fornøielig saaledes:

„Min slette Fødsel var af ringe Byrd og Stamme,
Jeg ikke meget skal af samme kunne bramme.
Men siden Friderich gav mig sit store Navn,
Saa har jeg taget til mig ey til ringe Gavn.

Digitized by Google

To Søstre amme mig, tre Brødre mig bevare
Med deres Fader, som mig mesterlig forsvare,
Mod hver en fiendlig Helt, mod hver en tapper Mand,
Som mig vil rive fra min Konges Norske Land."

Med de 2 Søstre mener han Id og Marker, „Faderen" er selve Fæstningen og de 3 Brødre 3 af Forterne.

Paa Grund af de lokale Forholde er Fæstningen oprindelig bygget som en uregelmæssig 5-Kant med Hovedbastionerne Prins Christian, Overdragen, Overkongen, Prins Georg og Dronningen. Hertil kommer Borgerskansen, bygget i 1675, forat Byens Borgere i Tilfælde skulde have et Tilflugtssted. Statholderen Gyldenløve var dens Grundlægger. Omtrent paa samme Tid blev paa Byens Sydside bygget en anden Skanse, paa hvilken Statholderen selv skrev Navnet med et Stykke Kridt, idet han kaldte den Petersborg efter dens Anlægger, Peder Olsen Normand, en af de tapreste og mest uforfærdede Forsvarere i 1658, 59 og 60. — Borgerskansen blev i 1740 forsynet med grundmurede Kasematter til 384 Mand.

Efter Beleiringen i 1718 blev Fæstningen yderligere forsterket med to Glacier mod Fortet Gyldenløve, 2 Tenaljer, 1 mod Stortaarnet og 1 mod Søsiden, forskjellige større og mindre Batterier, 1 grundmuret hvælvet Provianthus, Barakker til 950 Mand samt 6 større og mindre Krudthuse, dels paa Fæstningen, dels paa Forterne.

Med Hensyn til Vand var Fæstningen meget heldig stillet, da den havde 3 rige Kilder, alle i en Høide fra 200—350 ' over Havet. Af Forterne manglede kun Stortaarnet naturlig Vandforsyning.

Blandt Fæstningens Kommandanter kan merkes følgende:

1. Guvenør Tønne Huitfeldt til 1677.
2. Oberstløitnant Hans Jacob Brun til 1717 (1718).

Digitized by Google

3. Generalmajor Barthold von Landsberg til 1727.
4. Prins Christian August til Schleswig Holstein Augustenburg til 1809.
5. Generalmajor Ohme til 1814 (fra 1810).
6. Generalmajor J. Hübner von Holst til 1816.
7. Generalløitnant Fleischer til 1837.
8. Generalløitnant Carl Mansbach til 1847.
9. Generalløitnant Hans Glad Bloch til 1853.
10. Generalmajor Christian F. Michelet til 1868.
11. Generalmajor Johan Roll Gram til 1873.
12. Oberst Adolf Fredrik Munthe til 1877.
13. Lars Marius Bing Broch til 1882.
14. Generalmajor Ch. S. Grimsgaard til 1890 og
15. Generalmajor H. J. Th. W. Ræder, der fremdeles er Fæstningens Kommandant.

Til Fæstningen med alle dens Forter, Skanser og Udenverker kræves en ikke ganske ringe Garnison, og vi skal faa se, at i Krigens Tid var den ganske godt besat. Under fredelige Forhold var Styrken mindre; i 1759 var den ca. 650 Mand stærk, i 1780 bestod den af 1 Regiment Gevorbne, 1 Artillerikompagni og 1 Jægerkorps.

Byens i det senere meget omtalte Frikompani, den foretagsomme og uforfærdede Borgervæbning, bestod oprindelig af: 1 Kaptein, 1 Premierløitnant, 1 Fændrik, 1 Adjutant, 3 Underofficerer, 2 Tamburer og 180 Menige. Kompaniets Fane havde hvid Bund, hvorpaa det kongelige Navnetræk og norske Vaaben prangede sammen med en Del Vaaben som Ornamenter. I 1840 bestod Borgervæbningen af et saakaldt Infanterikorps med 1 Stadskaptein som Øverstkommanderende.

6. Byens Handel og Havn m. v.

Fredrikshald førte i sin Tid en meget udstrakt Handelsvirksomhed baade tillands og vands. 32 Skibe, der hørte hjemme i Byen, besørgede i 1790 Søhandelen. Byen havde derfor ogsaa et ganske stort Toldpersonale

Digitized by Google

fordelt paa Sponviken og selve Byen. Trælast har været den vigtigste Handelsvare, men Borgerne har ogsaa omsat omtrent alle i den Tid brugelige Handelsartikler. Med Sverige stod man i en livlig Forbindelse allerede et Par Aarhundreder tilbage i Tiden, ja den var endog fordelagtigere da end 100 Aar senere. Privilegiernes Antal var mange, og Fredrikshald nød i længere Tid godt af Retten til „Oplag i 3 Aar paa alle Slags Varer i store og smaa Partier", foruden at den havde Toldfrihed paa en Flerhed af sine Artikler.

Naar man betænker Sagenes store Antal og hører fortælle, at General Kagge i 1660 lod opbrænde ikke mindre end 60.000 Bord ved Tistedalsbrugene, faar man et Begreb om Trælasthandelens Størrelse. Da Byen i 1685 mistede sin Frihandel med Sverige, led den et stort Tab derved, at den mistede et større Bordlager, opkjøbt i Sverige til en Værdi af $^1/_2$ Tønde Guld. Det nyttige Resultat af den nye Forordning blev, at hele Lageret blev liggende og raadne.

Thue har leveret en Slags Kritik over Handelen i Fredrikshald omkring 1790. Kritiken er ligesaa omstændelig som kjedelig; men da han kommer til Brændevinshandelen, bliver han baade vred og morsom. Han fortæller saaledes meget humoristisk:

„Brændevinshandelen har tilforn været de Handlende til Fordeel, da de Svenske i Almindelighed ikke agte paa Brændevinets Godhed eller Styrke, naar det kuns river i Halsen, hvorfor det meste ogsaa hidindtil er kommet fra St. Martin. Dette har foraarsaget, at Brændevinet ikke er bleven udført af samme Styrke eller Grader, som det er indført, men med Tilsatser saaledes formeret, at de Handlende endogsaa har kunnet forevise større Beholdning ved Oplagenes Eftersyn, end de virkelig skulde have, og endda solgt i store og smaa Partier for 16, 18 og 20 Skilling Potten, . . ." Som man ser, var der ogsaa dengang en Handelsmoral, ligesom det totale Afhold visinok endnu var en ukjendt Dyd.

Digitized by Google

Byens Havn var den meste Tid af Vinteren spærret af Is. I 1840-aarene var den inde ved Bryggerne ikke dybere, end at kun Skibe, der ikke stak dybere end 9 Fod kunde lægge til. Tager man Karter for sig af Byen fra 1715 og 1848, vil man se, at den i det mellemliggende Tidsrum har undergaaet betydelige Forandringer, idet saavel selve Elven som en stor Del af Havnen er forvandlet til fast Land „formedelst Saugspon, der opfylder Havnen og nedkommer fra Saugene gjennem Elven." Omtrent 1790 begyndte man at opmudre Havnen paa Sydsiden, „og med det opmudrede at opfylde en Indviig udenfor Kongens Brygge, der er indpælet og allerede kommen vidt, hvilket nu har Navn af Langbryggen." Endvidere er i 1789 „en Indviig mellem Bordbryggene og Sukkerhuset bleven indpælet og indklæd, hvorved de medkommende Saugspon ved Strømmens sterkere Fart, bliver udført længere paa Dybet." Paa et Kart over Byen fra 1883 er denne Opfyldning ført endnu videre, og benyttes det betydelige Areal for en stor Del af Sagbrugsforeningen til Lastetomter. Før denne Opmudring maatte Varerne bringes „i Pramme fra Skibene paa deres Ankerpladse, der baade er mere farlig og bekosteligt." De almindeligste Ankerpladse var ved Samøen, Bratøen og Rødsbryggen, men ogsaa i Lundestadsbugten, Reiersøebugten og Remmenaaen var gode Havnepladse. Ved Svinesund var ogsaa Ankerplads samt Færgested og Toldbod. Ved Helle boede en Toldopsynsmand, der havde gjort sig en Biindtægt ved at hverve norske Overløbere, „saa finder man de fra Garnisonen bortrømte Soldater gemeenlig her, naar de savnes."

Ved Pornæs laa i Tistedalselven i sin Tid en Holme, der udelukkende brugtes til Lærredsblegning. I Elven fangedes „skjønne Aarbug og Murr, hvilke sidste paa Vestlandet kaldes Koot, undertiden Ureter, og om Høsten sees Lax af temmelig Størrelse,

Digitized by Google

som ei kan fanges med Vaad formedelst nedsjunkne Stokke og Bord."

Af Gaarde i Byens Omegn omtales med megen Lovprisning Røed, der i sin Tid eiedes af Admiral Bjelke. Den var omgivet af en „smuk og kostbar anlagt Hauge." Lundestad var i 1659 General Stages Hovedkvarter. I Lundestadbugten „ligger en Holme, Galgeholmen kaldet, fordi en svensk Spion der blev hængt i Krigens Tid, med Ansigtet mod det svenske Land. Under Remmen Gaard er ved Vandet et meget høit og steilt Fjeld, Ravnebjerget kaldet, skraas over for Bratøen, som en norsk Foged red udover, da han „formedelst utilladelig Brevvexling i Krigens Tid blev eftersat, han med Hesten døde."

7. Træk af Borgernes Liv og Karakter.

Jeg lader den veltalende og meget omtalte „Hoff" faa Ordet:

„Ved høisalig Kong Christian den Sjettes og Dronning Sophia Magdalenas høie Nærværelse i Friderichshald i Aaret 1733, blev for det Kongelige Herskab fremstillet et saa sjeldent Selskab, som maaske endnu intet kronet Hoved indtil den Tid havde seet. Der var nemlig udi Oberst-Lieutenant Peder Colbjørnsens Hauge forsamlet 8 Par, Mand og Kone, hvoraf de 7 Par vare virkelig gifte med hinanden, og som alle havde levet i et og samme Ægteskab over 50 Aar, hvoraf den yngste Ægtefælle var 78 og den ældste 105 Aar; deres samtlige Alder udgjorde 1417 Aar. Disse unge Methusalems med deres Hustruer spiisede først i et dertil indrettet og paa alle Sider aabent Lysthuus for saaledes fra alle Kanter af Tilskuerne at kunne tages i Øiesyn. Det Kongelige Herskab selv ansaa dette høist sjeldne Syn med naadigst Velbehag, og blev ikke lidet rørt, da disse gamle, under en deres Alder lignende Musique, med Glædes-Taare i Øinene drak deres Majestæters Skaal med Ønske om, at Kongen og Dronningen maatte opnaa

Digitized by Google

et ligesaa langt Liv og Ægteskab som deres. Efter Maaltidet dansede ethvert af disse Par 3 Gange med en Munterhed og Glæde, som endnu mere forøgede deres Majestæters høieste Velbehag."

Ved Siden af denne historiske Mærkværdighed fortjener ganske sikkert følgende en Plads.

„Da vores med al Rette saa høit elskede Kronprinds i Aaret 1788 første Gang glædede de Norskes Hjerter, saae man atter et af de sjeldneste Syn, og maaskee det allerførste i sit Slags, nemlig: Den dyrebare Thron-Arving, fra Friderichshald til første Skifte at have en Forrider 103 Aar gammel. Af nogle Tusind Tilskuere følges og dels hørtes det kjære Ønske: O! Gid Han til Dannmarks og Norges Held blive denne Forrider lig i Alder. Denne Gamle, navnlig Bengt Eschildsen, som allerede 1716 og 1718 i Enningdalen og i Beleiringen for Friderichsteens Fæstning havde fægtet for sit Fædreland, foreviiste Hans Kongelige Høihed en Trompet og en Træstol, begge af ham selv tagne i de bemeldte Aaringer. Træstolen, maaskee lige saa gammel som Foreviiseren, var vist en Sjeldenhed, af den Aarsag, at den udi Kong Carl den Tolvtes Bordhytte, bagenfor Fortet Gyldenløve i sidste Beleiring havde været et Kongeligt Meubel."

En Trøst i al moralsk Katzenjammer er det gode gamle Ordspil: Menneskene er ikke saa gode, som de burde være, men heller ikke saa slette, som de kunde være. Dette har nok ogsaa været Tilfældet i den gode Stad Fredrikshald, og i de „gode gamle Dage" har det nok ikke altid gaaet saa regelmæssig til selv i gamle Norge. Med Brændevinshandelen i frisk Erindring vil vi atter lade vor gamle Kjending Hoff gribe Ordet.

„I det hele betragtet er Flid og Vindskibelighed her ikke ganske almindelig, især udi den tjenende Stand. Yppighed og Overdaadighed viser sig derimod næsten over alt, hvorved man synes at søge en Ære i, enten paa en eller anden, eller og ved paa mange Maader

Digitized by Google

tillige, ved glimrende og pralende Udgifter at udmærke sig, hvilke ikke sjelden, og vist ikke hos saa overstige deres sande Evne eller Formue.

Den ædle og fornuftige Tarvelighed tør saaledes næppe vise sig, ikke af Angest; thi Angest er ukjendt af al Orden og Dyd, men af Venskab, for ikke med sin rolige, nøisomme og muntre Smiil at fornærme; kun Skade, at her sees meget saa af saadanne Smiil. Religion og Sædelighed føles og æres her virkelig; men efterleves kun, som paa flere Steder, efter Omstændigheder, nemlig ligesom større eller mindre synlige Fordele dermed er forknyttede; dog kan og bør ikke nægtes, at utvungen Høflighed og Venskab mellem de forskjellige Stænder, en frie og munter Omgang, en gjæstfrie og en sand Velvillighed, jo er Stedets virkelige Grundkarakter og ligesom har sit Sæde i Fridrichshald."

I Fredrikshald siges i sin Tid at være fundet et Bevis for den Hævelsesproces, som Jordoverfladen gjennem Aarhundreder har været underkastet. Da man nemlig i 1682 vilde opbygge den forfaldne saakaldte „Kjøbmandssag og i den Hensigt begyndte at grave paa et leret Sted, fandt man Rygraden af „een stor uheldig Krop." Et Led af den blev i sin Tid benyttet som Døbefond i Asak Kirke. Den laa i en Høide af 25 a 30 Fod over Havet, og Rektor Schrøeder fortæller i sin fornøielige poetiske Beskrivelse over Byen herom saaledes:

„Der een Been-Rangel laa foruden Kjød og Scene
Af een uheldig Krop blandt Stædets Jord og Stene,
Ved Elvens stridig Foß og meget snævre Gang.
Hver Ryg-Leed overgik en Alens lange Stang.
Man studzed da man saa først disse tykke Blokke,
Deels toge dennem for afhugne Tømmer-Stokke.

Digitized by Google

Men de, som kjendte dem, og paa Hval-Fangsten saa
Fortalte, at de Been af Hvalens Ryg-Rad var.
Dends store Tykkelse gav klarlig nok tilkjende,
At dend ey kommen var igjennem Elvens Rende,
Som mere snever er end denne store Trold
Sig kunde trænge op og ey betale Told.
At han ey havde seet i mange Tiider Havet,
Af Benets Skimmelhed sig letteligt lod tee,
Som udaf Leerets Damp var svampigt til at see."

Sagen forekommer ham saa hemmelighedsfuld, at han ender med at sige:

„Thi jeg erkiender, jeg det ikke kand forstaa."

Det i det foregaaende fortalte er en Del af det, jeg har fundet i endnu opbevarede gamle Afhandlinger over Byen. Jeg vil nu gaa over til den Del af Byens Historie, der har gjort den til et kjært og ærefuldt Minde i Fædrelandets Historie.

Et Landskab under Troperne.

(En Nytaarsdagsmorgen paa Jamaica).

Det Sted, hvor vi boede paa Jamaica, laa ved Foden af en Fjeldgruppe paa Øens Østkant, og fra vort Baaningshus havde vi Udsigt bortover den brede Slette, der skraaner ned mod Byen Kingston, som ligger i omkring en norsk Mils Afstand, sex til syv hundrede Fod under os. Udenfor Kingston, med sin Bugt og sin naturlige Bølgebryder, strækker det Caraibiske Hav sig blaat og tilsløret mod Sydvest, mod Central-Amerika og Ækvator. Mod Vest og Øst stænges Udsigten af Udløbere af Fjeldkjæden, som her gaar helt ned til Kysten.

Digitized by Google

Saa lang som Dagen er, bryder Skyerne sig mod Fjeldtopper, der rager tre til fire tusind Fod over os, og sender uafladelig smaa Regnskurer ned over de høiere liggende Dale. Og ofte seiler de hen over os og udgyder enkelte Stænk ogsaa over os, medens aldrig en Draabe naar Kingston dernede. Det hænder sjelden, at Solen ikke skinner et eller andet Sted paa det Landskab, vi ser ud over, selv naar Regnen plasker paa vort eget røde Teglstens Tag. Derfor kan vi ogsaa næsten altid et eller andet Sted mod Nord se en Regnbue spænde Bro over Bjergkløfterne. Fjeldene er for det meste klædte med tropisk Skovvæxt helt til Toppen, men hist og her ser man ogsaa Flækker, der er skovbare og græsklædte; disse skal jeg senere komme tilbage til.

For hver hvid Person paa Øen findes der tredive Negre. Mange af disse lever i smaa Hytter høit oppe paa Fjeldene. Maaske har de valgt sine smaa Pladse heroppe, fordi Jorden her koster saagodtsom intet; maaske fordi Skatteopkræveren sjelden bryder sig med at klatre saa høit for at faa saa lidet; eller kanske har de faaet Lyst til at bosætte sig her, fordi Luften altid er frisk og sval, og fordi de hyppige Regnbyger giver frodig Væxt. Her har de sine smaa Flækker med Yams, Bananer og Coco, og paa Torvdagene samler Kvinderne det, de kan afse af Frugt og Grønsager, i en stor Kurv, som de sætter paa Hovedet og bærer ned til Kington; om Aftenen bærer det saa hjem igjen med samme lette og smidige Gang. De faa Penge, de paa denne Maade tjener, mere end forslaar til Ugens Udgifter. Det er et enkelt og sundt Liv, de her fører; herlige og smilende Skabninger er de ogsaa, disse sorte Fjeldnymfer.

Efter i nogle Uger at have spekuleret paa, hvorban deres Huslig vel kunde arte sig, bestemte jeg mig endelig engang for at gjøre en Reise til Skyerne og se med egne Øine. En Dag iførte jeg mig da Hjorteskinds Komager, Skindgamascher, Flannels Skjorte og Straa-

Digitized by Google

hat, tog en Bambusstok i Haanden og begav mig afsted. Det var hændelsesvis 1ste Januar 1894.

En Tropeskov.

Kl. 10 om Morgenen var Himlen skyfri og Termometret viste 80° F.

En Kovei, jeg slog ind paa, førte mig lige til en Bæk. Strax var jeg udenfor al Civilisation. Hverken saa eller hørte den mere. Træerne spredte sine Grene over mit Hoved og stængte Solen ganske anderledes ude end nogen Solskjærm kunde have gjort. Havde det ikke været for Bækken, vilde jeg strax have forvildet mig, men den tjente mig baade til Selskab og Veiviser, thi den kunde jo ikke andet end føre mig opover, og i dens Nærhed maatte Husene ligge. Langs dens sladrende Løb banede jeg mig derfor Vei.

Seet paa Afstand tager disse tropiske Skove sig omtrent ud som de amerikanske, undtagen forsaavidt som Palmerne udmærker sig ved sin eiendommelige Form og Løvværket er lettere. Men kommer man dem paa nært Hold opdager man, at lige fra den kjæmpemæssige Silkebomuld og ned til det mindste Græsstraa, er der ikke én Plante, som er akkurat Magen til dem, man kjender før.

Snylteplanter af alle Slags hjemsøger de tropiske Skove; man kommer til at tænke paa det forvredne Taugverk paa et havareret Skib, og der er over dem en Slags stille Paagaaenhed, som er grusom. Ofte tager man dem for selve det Træ, de spiser op, saa inderligt er deres skjæbnesvangre Favntag. Engang saa jeg et Træ udtæret af en saadan Snylteplante, og udenpaa den var der nok en anden Slyngplante, som langsomt, men sikkert, dræbte den første. Meget almindelig er Sianen, en tropisk Slyngplante, der arter sig som et Slags Taugverk; enkelte ikke tykkere end en Pisk, andre flere Tommer i Gjennemsnit. De hænger ret ned fra umaadelig høie Træer, er lige tykke fra øverst til nederst og meget stærke. Paa min Vei klatrede jeg opad en lodret Klippe

Digitized by Google

og kom til et Punkt, hvor det med ét saa ud som om jeg slet ikke kunde komme frem og endnu mindre tilbage, og jeg stod netop og undredes paa, hvorledes det vilde smage at falde ned fra den firti Fod høie Klippe, da jeg pludselig saa et to Tommer tykt Taug lige ved min venstre Haand. Jeg greb det og rykkede forsvarligt i det; det var tydeligvis fæstet et Steds i Høiden, og jeg var sikker paa, at det naaede til Foden af Klippen. Det viste sig saa akkurat i rette Tid, at jeg strax blev mistænksom, men jeg havde intet Valg, og jeg entrede da nedover det som en Matros og slap lykkelig og vel fra det.

Mindre Snylteplanter voxer i Totter paa Grenene og er uden Tvivl en Slags Orchidæer; andre ser igjen ud som smaa Græstuer. Bregner trænger sig frem i alle Hulninger, og overalt er der en Baggrund af den yndigste Mos. Hvor man end vender Øiet, mødes det af noget skjønt, Lag udenpaa Lag af Skjønhed i det uendelige. Der er Bregner saa store som almindelige Træer, andre saa smaa og fine som dem, Vinterfrosten tegner paa vore Ruder. Mange Steder havde et Træ faldt tværs over Bækken, og i Aarenes Løb var Stammen bleven dækket paa den herligste Maade af smaragdgrøn Mos og store Bregnekvaster. Halvrunde Svampe stod melkehvide ret i Veiret; andre hang som smaa, fine Silkepunger fra tynde Stilker. Og alle de Farver og Mønstrer i Mosernes Underlag! Det vilde været en Studie for en Mønstertegner. Hvor man end vendte Øiet, saa man i Smaat som i Stort kun Vidnesbyrd om en uendelig, uafbrudt Udfoldelse af Livets Energi; en Energi, som aldrig slap Taget, aldrig hvilede ud, men altid greb om sig, altid skabte mere, mere. Her er der ingen Vinter, som skaber Pauser i den ustandselige Udvikling og Forøgelse. Dag og Nat, Aar efter Aar gaar alt sin Gang.

Bækken er den, som taler høiest her i Skoven; dens Rislen er den eneste Lyd, man uafbrudt hører.

Digitized by Google

Gjennem disse skyggefulde Trakter summer Insekter sjelden, aldrig synger Fugle her. Paa denne Aarstid er der ingen Moskitter, som lader sin uafbrudte Summen høre. Bladene hænger ubevægelige som i et Drivhus. Denne Mangel paa enhver Bris er karakteristisk for Tropperne. Vindpust kommer der hver Dag; snart et sydligt fra det Caraibiske Hav, snart et nordligt, der slaar ned fra Fjeldene. Men ingen af dem varer mere end faa Minutter ad Gangen, og saa hænger alting atter ubevægeligt i den klare Luft. Intet Under, at Maaneder af saadan Ro undertiden afløses af en Hvirvelstorms vilde, forfærdelige Raseri.

Ingen Skove i Verden er mere fri for alle Slags Farer fra Dyr og Planteverdenen end Jamaicas. Enhver Art af Slanger er forlængst udryddet, og opdager man undertiden en liden Skorpion under en Sten, tænker den ikke paa Andet end at faa smutte bort, og tvinger man den til at stikke sig, er Pinen ikke større end den, man føler, naar man hjemme bliver stukken af en almindelig Hveps. Paa den anden Side er der Sværme af Ildfluer saa store som Bier, smukkere i Mørket end noget man kan tænke sig i Virkelighedens Verden. De kommer ind i Værelserne, sværmer omkring og viser sig som yndige Fosforglimt paa Tag og Vægger, og staar man ude paa Balkonen og ser ned over Plænen, faar man overalt Øie paa disse smaa alfeagtige Ildglimt. Men dette var en Afstikker.

Bækken bugtede sig op over Kløften i mange Slyngninger, men holdt dog en Hovedretning fra Øst mod Vest. Vandet var fuldkommen gjennemsigtigt, og det var deilig kjøligt. Det forekom mig som om der maatte kunne være Fjeldørret i de dybe Kulper, men jeg saa ingen; det eneste Tegn til Liv, jeg opdagede, var en liden mørk Krabbe, som aldeles saa ud som en af vore egne Krabber med Undtagelse af, at dens Klør var meget smaa. Jeg forbausedes over at se Krabbe i Ferskvand og fan-

Digitized by Google

gede den. Den var blød som Gelée, men om dette var dens normale Tilstand, ved jeg ikke.

Bjergkammen tilhøire hævede sig næsten lodret og skjulte Solen, saa at Skyggen var endnu dybere end Træerne alene kunde gjøre den. Jeg var badet i Sved naturligvis — thi det er Menneskets naturlige Tilstand under disse Breddegrader — men jeg var ikke varm.

En underlig Sti.

Jeg havde nu naaet et Punkt, hvor Stien truede med at forraade mig; og en Ertekrok havde den været hele Tiden; saa man een Gang bort fra den, maatte man se to Gange for at finde den igjen. Den lod som om den fulgte Bækken; men uafbrudt hoppede den over den, og viste sig gjækkende igjen meget høiere oppe. Undertiden fandt den ogsaa paa at spadsere nede i selve Bækken; da hoppede den fra Sten til Sten, klatrede over Træstammer eller krøb under dem, snoede sig snart langs Kanten paa den ene Side, eller omkring en Pæl paa den anden Side. Saa stod man med et ligeoverfor en Styrtning eller et Tømmerfar, hvor man indrømmede, at nu blev det umuligt, men netop som man vilde til at gjøre helt om, fik man tilfældigvis Øie paa en liden Lysning, og se, der var Stien igjen, den gamle Ertekrok med sit stumme: „Se her er jeg". Saa gik vi da videre sammen, høiere og høiere, og Bækken blev smalere og smalere, dens Leie mere og mere steilt og stenet. En Lysning i Løvverket tillod mig at kaste et Blik opad; jeg saa, at jeg nærmede mig Skyerne.

Imidlertid havde jeg passeret en Klynge Plataner og Bananer, for det meste ribbede for den Frugt, som var moden. Græsset under dem var nedtraadt, uden Tvivl af Negre, som havde gaaet Veien her før jeg. Men naar undtages dette, havde jeg intet Tegn seet til Menneskeliv; den tause, ubevægelige Skov, den sladrende Bæk og enkelte Glimt af den blaa Himmel over mig havde været alt mit Selskab. Bananerne kunde, for alt

Digitized by Google

hvad jeg vidste, gjerne været plukkede for en Maaned siden. Det lykkedes mig at faa slaa et Par af de grønne Frugter ned med min Stok, men de var fuldstændig uspiselige. Netop da hørte jeg en Hund gjø i det Fjerne. Jeg saa i den Retning, men kunde intet se, uden Bjerg over Bjerg af grønt Løvverk, taarnende sig høiere og høierede. Skulde jeg da aldrig komme til Bækkens Udspring?

Lidt længere oppe stod jeg rent stille. Bækkeleiet var meget smalt; Vandet styrtede nu ned mellem steile Klipper, saa det fuldstændig fyldte Leiet, og det blev saagodtsom umuligt at holde sig langs Kanterne. Jeg saa til Høire og Venstre, men mit Spøgelse af en Sti viste sig ikke. Sandsynligvis havde den dreiet om længere nede, og jeg var gaaet videre uden at have bemerket det. Men jeg vilde nødig vende om igjen, og saa tog jeg mig til at klatre op over Skrænterne, holdt mig fast i hængende Rødder og hvad jeg kunde faa fat paa, indtil jeg efter stride fem Minutter fandt mig begravet indtil Nakken i Græs, som slet ikke var Græs efter vore Begreber, men et Slags Rør fra fem til otte Fod høit, og med skarpe Kanter, som jeg let kunde have skaaret mig paa. Dette var det, som nede fra Dalen saa ud som Græsflækker og som jeg omtalte, da jeg sagde, at Fjeldene var græsklædte der, hvor Skoven slap. Men det var lettere at gaa gjennem Skoven end her, thi dette „Græs" skjulte enhver Udsigt og samtidig skyggede det ikke for Solen, som i ubarmhjertig Herlighed skinnede ned paa mig og mine Anstrængelser. Det eneste, jeg nu havde at gjøre, var for hvert Skridt at sætte den ene Fod foran den anden, hvilket ikke var saa let som det høres; det forekom mig, at jeg gjorde liden Fremgang, og jeg begyndte at blive frygtelig varm. „Du er fuldstændig kommen ud af Veien", sagde jeg til mig selv. „Du vilde have gjort bedre i at vade op Bækken. Det vilde i det mindste været kjøligt, og sandsynligvis var Du kommen til Maalet".

Digitized by Google

Nu stod jeg foran en Fjeldvæg saa steil, at jeg var nødsaget til at klatre op ad den paa Hænder og Fødder, idet jeg tog mig Tag i Græstotterne og plantede Taaspidserne vel ind i alle Revner og Sprækker. Efter en haard Kamp kom jeg tilsidst op, og da blev jeg forbauset.

Ved Maalet.

Thi her stod jeg paa en vel optraakket Vei, omkring to Meter bred, og den bar Spor ikke alene af Menneskefødder, men ogsaa af Muldyrs Hover. I et eneste Øieblik havde jeg arbeidet mig op fra et Vildnis, hvor der hverken fandtes Vei eller Sti og nu stod jeg midt i Civilisationen. Jeg maatte være lige ved en Grænd. Ja, nu hørte jeg tydelig en Kvinde le, et Barn pludre. Det lod som kom der ovenfra. Veien gik opover i den Retning, og jeg fulgte den.

For en Plantevæxt! En eneste herlig Forvirring fra Aasryg til Dalbund, fra Dalbund til Aasryg igjen. Og her, lige under mig, saa jeg Taget paa en liden Hytte. Saa lodret under mig laa den, at jeg kunde have ladet en Sten falde lige foran Stuedøren. Den hang paa Fjeldsiden som en Svalerede, og den vilde ufravigelig være gleden videre, havde ikke en Affats heldigvis standset den. Jeg bestemte mig strax til at gaa derned og hilse paa Folk. Og strax opdagede jeg da ogsaa en smal liden Sti, der førte nedover i Slyngninger som en Korketrækker, saa at jeg, naar jeg havde gaaet en ti à tolv Skridt, havde den Fornøielse at føre mit Hoved akkurat i Linie med den Plet, hvor jeg et Øieblik forud havde havt mine Fødder. Faa Minutter senere kom jeg ned til den Hylde i Fjeldet, hvor Hytten stod — den jevne Flade kunde vel være mellem tredive à firti Fod. Jeg nærmede mig beskedent, idet jeg saa mig om efter nogen, jeg kunde forestille mig for, men ingen viste sig.

Digitized by Google

En Jamaicahytte.

Hytten var en langagtig Bygning opført af Fletverk og Lerjord, samt overkalket. Med sit straatækkede Tag mindede den meget om engelske Hytter, bare meget mindre. De smaa Vinduer var beskyttede af Træspiler — ingen Ruder! — og Døren var lukket. Da jeg endelig blev sikker paa, at ingen var hjemme, gik jeg hen og kigede mellem Spilerne. Jeg saa et lidet, firkantet Rum med et glat Lergulv, et rent, blankpoleret Bord af mørkt Træ, et Par Hylder med Stentøi og to simple Stoler. Dette Rum optog over Halvdelen af Hytten. Paa Væggen til Høire var en halvaaben Dør. Mere kunde jeg ikke se.

Udenfor Døren stod en Bænk og paa denne en Lerkrukke og nogle Grønsager. Tunet udenfor Hytten bestod af nedtrampet Lerjord, akkurat som Gulvet inde i Stuen. Paa Nordsiden overskyggedes den af Palmer.

I Begyndelsen troede jeg at dette var hele Haven, men ved at træde ud paa Afgrundens Rand opdagede jeg et Anlæg, der skraanede nedover i en Vinkel paa ikke mindre end sexti Grader. Her saa jeg Cocoplantens uhyre Blade og en Række Stænger, der saa ud aldeles som vore Ærtestænger, men her var det Yam-Planten, som slyngede sig opover dem. Stængerne stod naturligvis lodrette, og saa brat var Fjeldsiden her, at jeg havde deres øverste Top i kun et Par Fods Afstand fra der, hvor jeg stod. Haven var anlagt terrasseviis, men for mig saa det ikke ud som om der paa nogen af Terrasserne var Rum til, at en Mand kunde staa der og arbeide; det forekom mig, som om Gartneren maatte hænge sig efter Reglerne paa den øverste Terrasse og stelle den nedenforliggende med Tæerne.

Det var en lodret Beliggenhed. Det letvindteste maatte være at fire en Mand i et Tau ned foran hans Arbeidsmark. Men da maatte han virkelig være forsig-

Digitized by Google

tig, at han ikke slap noget ned, thi det vilde rulle en Kilometer eller saa ned i Dalen.

Foruden ovennævnte Frugter var der nogle Kaffebusker og en Del Sukkerrør, men i Eiermandens Fraværer følte jeg mig ikke opfordret til at forsyne mig med noget. Men hvor kunde Folkene være? Man skulde dog tro, at der idetmindste skulde været en gammel Bedstefader hjemme, eller ialfald nogle Smaabørn, som kunde tage imod Folk. Men Familien havde kanske seet mig komme, havde troet, jeg var Skatteopkræveren og havde gjemt sig et Steds mellem Træerne. Jeg saa mig om til alle Kanter, men kunde intet opdage. Det var underligt. Men der maatte være andre Hytter i Nærheden, og jeg gik videre paa min Opdagelsesreise. Jeg kom ogsaa snart til Hytter, som i alle Maader lignede den, jeg først havde seet, og til min store Forbauselse stod alle disse Huse tomme. Tolv til femten smaa Gaardflekker var jeg indom, og ikke Tegn til Liv noget Steds. Hvad kunde der være skeet? Var der blevet givet et hemmeligt Signal til at forsvinde, og bevogtedes hver af mine Bevægelser af Øine, jeg ikke saa? Jeg begyndte at føle mig trykket. I Stedets Aviser havde der i det Sidste været skrevet meget om „Obi" — Troldskab. Sad nu alle disse forsvundne Mennesker og gjorde Troldskab for at sætte Ondt paa mig? Det kunde have ladet sig forklare, at et Par Familier var borte fra sine Huse, men at de alle paa een Gang skulde forlade sine Boliger, forekom mig underligt, om ikke ildevarslende. Var jeg kommen op paa et forhexet Bjerg, hvorfra jeg vilde blive manet bort, saa jeg aldrig fik se Hjem og Venner mere?

Disse Negre er dog, naar det kommer til Stykket, en uciviliseret Race. Kristendommen og Omgangen med de hvide har dog kun forandret dem i det Ydre. I Hjertet er de fremdeles afrikanske Vilde. Deres Veie er ikke vore, og vi kjender i Grunden intet til dem. Hvad ved vi om, hvad de tager sig til, hvilken Religion de

Digitized by Google

dyrker heroppe i disse affidesliggende Bjergbyer? De Sorte er meget barnlige og elskværdige, men det ved vi jo alle, at Smil kan forraade. Sæt nu, sagde jeg til mig selv, at medens Du i al Uskyldighed klatrer omkring her, og dine Venner ikke ved det mindste om Dig, er denne Landsbys Indvaanere samlede om en svær Troldkjedel og koger Seid og synger Galdrekvad, udelukkende for at paaføre dig en eller anden forfærdelig Sygdom eller bringe Dig til at falde ned og brække Nakken.

Imidlertid saa det nu ud til, at jeg var saa nær Toppen, at jeg nødig vilde vende om igjen, uden at faa et Glimt af den herlige Udsigt, som ifølge Naturens Orden maatte være ganske nær; desuden haabede jeg at finde en kortere Vei ned end den, jeg var kommen op, og til den Ende var det nødvendigt, at jeg saa, hvordan Landet laa. Følgelig dreiede jeg til Høire, klatrede opad en Fjeldsti saa brat som en Trappe, og pludselig havde jeg en Udsigt over Jamaica saa herlig, at det næsten kunde lønne sig for dens Skyld at paadrage sig Troldfolkets Vrede.

Jeg var saa høit oppe, at Høisletten under mig var forsvunden for mit Blik, og Byen Kingston syntes at ligge lige under mine Fødder. Havnen, der er saa rummelig, at flere af de største europæiske Flaader kunde faa Plads der, saa ud som en liden Dam, omgiven af en Bølgebryder ikke tykkere end en Blyantstreg; de smaa Øer udenfor saa ud som smaa Prikker. Udenfor dem strakte det Caraibiske Hav sig og høinede sig i let Taage mod Horizonten i de herligste, mest ubeskrivelige Farveafskygninger. Til Høire og venstre bredte Øen sig som dalet ned fra Himlen. Dristige Forbjerge styrtede sig i Havet, yndige, bløde Linier smeltede sammen med de vidunderlige, stadig skiftende Farvetoner, og over alt dette laa Sydens herlige Solskin og de drømmende Skygger af slumrende Skyer. Tusind Fod under mig fløi en Storfugl majestætisk henover den solskinnede Dal, og meget høiere ovenover mig seilede i ophøiet Ro en anden

Digitized by Google

Luftens Konge. Saa høit havde den svunget sig op i det endeløse Rum, at det forekom mig rimeligt, at den kom ganske bort fra Jorden.

Kunde noget Menneskeligt eller Gudommeligt øge Herligheden ved en saadan Scene? Solskin, Skygger, Farver laa i Stilhed — tropisk Ro — den Stilhed, som tilhører Høiden af Rummet. Men lyt! Hvad Toner var dette?

En Nytaarsmorgen hos Negre.

Utroligt som det kunde synes, indbildte jeg mig, at jeg hørte Musik. Det var som kom den høitidelig og triumferende rullende ud fra selve Verdensrummet, som bragte den med sig utallige Minder, der vel var usigelig fjerne, men dog faldt sammen med det hele i uendelig Harmoni. Var dette Fantasi? Var det Herligheden ved alt, hvad jeg saa, der nu gav sig Udtryk som Musik, der lød for Øret? Eller var jeg naaet op over al jordisk Musik og hørte jeg Engle kvæde til Ære for ham, som skabte denne deilige Jord, og os, og dem?

Nei, det var ikke Fantasi, og det var ikke himmelsk Musik; Tonerne kom atter og atter igjen, stærke, rige, jublende — denne skjønne Harmoni, hvor Mænd og Kvinder forener sig i Tak og Lov. De hævede sig, svulmede og sank igjen; i en Pause hørte jeg Ord, som forekom mig kjendt; derpaa begyndte Sangen paany. Den Salme skulde jeg vel kjende? Hvilken Kristen kjender den ikke? Hvem har ikke en eller anden Gang i sit Liv staaet midt i en Forsamling en Søndag Morgen og med Inderlighed sunget med denne herlige Salme, som byder os Støvets Børn „love den Herre den mægtige Konge med Ære? —“ Ja sandelig! Jeg stod her i Troperne paa et Aabenbarelsens Bjerg, og jeg hørte den gamle Jubelsalme sungen, ikke af Engle, men af en liden Forsamling sorte Medskabninger, som Nytaarsdags Morgen havde forladt sine smaa Hytter for at samles i Herrens Navn; og hvem tvivler paa, at han var midt

Digitized by Google

iblandt dem? Dette var den ligefremme Opløsning paa Hemmeligheden med den forladte Landsby og alt det andet, og hvordan det nu var eller ikke, greb det mig dybt, og jeg følte mig ydmyget og beskjæmmet der jeg stod, saa høit over Jorden. Jeg havde gaaet og spøget om Troldskab og Seid, og her var Opløsningen.

Et Par Skridt til, og paa selve Fjeldets Top, med Udsigt over Alverden og i meget nært Naboskab med Himmelen, saa jeg den lille Kirke ligge. Jeg blev staaende en Stund og skyndte mig saa tilbage igjen den Vei, jeg var kommen, thi jeg følte, at jeg ikke hæderlig kunde se den lille Menighed i Øinene. Jeg havde glemt, at Nytaarsdag var Helligdag for dem, og jeg havde udtænkt den skammeligste Forklaring paa deres Fravær fra Hjemmene. Jeg gik nedover og nedover gjennem skyggefulde Kløfter og trange Revner, mellem den stille Forsamling af Træer og Planter; jeg snublede over fantastiske Rødder og holdtes tilbage af slangeagtige Slyngplanter. Jeg ændsede dem ikke, mine Tanker var andet Steds. Men Bækkens Rumlen, som jeg længe ikke havde hørt paa, trængte sig efterhaanden frem til min Bevidsthed, og Disharmonien flød afsted paa dens Bølger. Veien blev mindre brat; jeg kunde i Ro og Mag klentre fremover under det grønne Løvtag. En Fugl sang i en Busk, et grønt Firben tittede frem under en Sten, det lysnede i Skoven, og jeg stod snart ude paa den brede Slette, hvorfra jeg havde begyndt min Vandring. Det var den første Dag i det nye Aar, og takket være den Gud, som styrer alle vore Veie og som formaar at bringe Velsignelse ogsaa ud af Nysgjerrighed, tvivler jeg paa, at jeg kunde have tilbragt den bedre end jeg gjorde.

Digitized by Google

Husflid og Husraad.

Salonbænk med Aaklæde.

I visse af Sveriges Landdistrikter forarbeider man et eget Slags Træbænke, hvis Ryg og Sæde dækkes af et Stykke vævet Stof, og hvis Hygge og Hensigtsmæssighed gjør dem til yndede Møbler i Hovedstadens Saloner. Bænkens Sidestykker er udskaarne, og da Træskjærerkunst og Aaklædevævning netop er Ting, vor Landbefolkning forstaar, synes jeg, det maatte være heldigt, om Bænken blev kjendt og optaget som Gjenstand for Sløidvirksomheden ogsaa hos os.

Det Exemplar, jeg har seet, var beiset sort, og bør de vistnok ogsaa holdes i mørke Farver for ikke at stikke formeget af mod de Træsorter, hvoraf vore Møbler vanlig er forarbeidede; den var 1 Meter høi fra Gulvet til det høieste af Ryggen, 1 Meter lang, og Sædet — anbragt i Høide med et almindeligt Stolsæde — var $^1/_2$ Meter bredt.

Bænken bestaar af Sæde, Ryg og Sidestykker, og disse sidste, der tillige gjør Tjeneste som Ben, og i hvilke Ryg og Sæde hver for sig er indfældte, maa følgelig være solid forarbeidede. Paa dem er ogsaa alt det kunstfærdige Arbeide lagt, og de giver hele Bænken en vis Lighed med en rigere udstyret Kirkebænk. Det Motiv, den svenske Træskjærer havde benyttet for sin Kunstfærdighed, var et siddende Dyr. Dettes Overkrop, der var ganske smal, strakte sig fra Sædet saa langt opover, at Hovedet, der var det smukkest udskaarne, kom til at rage et Stykke ovenfor Rygfjælen; Bagbenet gik ret nedover,

Digitized by Google

medens Forbenet løb fremover til Sædets Forkant og herfra med bøiet Knæ gik ret ned til Gulvet. En rig Bladforsiring forbandt de to Ben til en kompakt Masse. Dog, hvad Udskjæringerne angaar, kan jo disses Motiver naturligvis vexle, og her har altsaa vore Træskjærere et rigt Felt for deres Fantasi.

Hvad Ryg og Sæde angaar, bestaar de derimod kun af ganske simple høvlede, men tæt sammenføiede Bord; thi disse Dele skal ganske dækkes af Aaklædet. For at Klædet skal holdes tæt og fast ind til Trævirket, gaar ikke Bænkens Ryg helt ned til Sædet, men der er en liden Aabning imellem dem, saaledes at en Række Hemper, anbragte bag paa Aaklædet, her kan stikkes igjennem og hægtes paa en tilsvarende Række Messingknapper, som er fastskruede i Sædets bagerste Del og løber 5 Cm. udenfor Ryggen for at give Plads til Knapperne. En lignende Række Knapper findes bag paa Rygfjælen 5 Cm. nedenfor dennes øverste Kant, og for disse er ogsaa Hemper fastsyede i Aaklædet.

Tæppet selv, der altsaa dækker hele Bænken — Sidestykkerne fraregnet — og som helt maa falde saa langt ned over Bænkens Ryg, at den, om ønskes, kan stilles frit i Værelset, kan jo syes eller væves efter Forgodtbefindende. Under den Del af Tæppet, der dækker Forsiden af Bænkens Ryg og dens Sæde fastsyes et simpelt, stoppet Undertæppe, og det er heri de omtalte Hemperader er anbragte.

Til denne baade hyggelige og anvendelige Sofabænk hører et lidet poleret Bord af samme Farve. Bordet er 75 Cm. høit, 68 Cm. langt og 50 Cm. bredt. Benene, hvortil er benyttet almindelige Bord af samme Tykkelse som Bordpladen, forestiller fire fra Siden fladtrykte Gemseben. De staar stillet skraat indover fra Bordets fire Hjørner og bøier svagt mod hverandre indtil Knæleddene; men herfra ned til Hoverne atter noget udover, saa Bordet kommer til at staa godt og stødt.

Digitized by Google

Benene forbindes ved Knæerne med en mindre Plade. Den egentlige Bordplade er smukt bøiet i Randen.

En saadan Sofabænk kan, alt efter det Udstyr, som er lagt paa den, passe omtrent hvorsomhelst fra Salon til Entre og lige godt paa Land og i By; derfor kan den ogsaa trygt anbefales til Husflidens Dyrkere.

Den her beskrevne Bænk var arbeidet for den billige Pris af 25 Kroner. Hg.

Opbevaring af raat Kjød.

Paa Landsbygden, hvor man, ialfald ikke som i de større Byer, kan gaa ud og skaffe ferskt Kjød, naarsomhelst dette trænges, er det naturligvis af stor Betydning at kunne kjøbe et større Kvantum ad Gangen, end man netop i Øieblikket har Brug for; men dette kan jo, som enhver ved, idetmindste hvor der ikke er let Adgang til Is, have sin store Vanskelighed. Man tyr da gjerne til hermetisk Nedlægning, en Fremgangsmaade, der dog, hvor fortrinlig den end er, fordrer baade Tid og særskilte Apparater.

Jeg vil derfor, hvor det gjælder at bevare Kjød, især Oxekjød, for en kortere Tid — neppe over 2 à 3 Uger — anbefale en anden Maade, som jeg ved er baade letvindt og praktisk.

Vil man f. Ex. af et Oxelaar opbevare et Stykke, skjæres dette i passende Beafskiver, der pyntes, bankes, bestrøes med lidt Peber og lægges lagvis, mest mulig sammentrykkede i en Krukke. Derefter smelter man godt Smør, hælder dette — dog ikke altfor hedt — over Kjødet i saa rigelig Mængde, at det ganske dækkes, og sætter saa Krukken hen paa et kjøligt Sted. Naar Beafsen skal benyttes, saltes den, og bruger man det oversmeltede Smør til at stege den i. Har man et heldigt Opbevaringssted, vil Kjød, paa denne Maade behandlet,

Digitized by Google

smage som nyslagtet, ja vil endog efter 10—12 Dage have vundet betydelig i Mørhed.

Selv i Byerne, hvor man ofte faar baade bedre og billigere Kjød ved at kjøbe større Forsyninger, og hvor det jo ogsaa kan have sine Fordele at have noget ved Haanden, kan derfor Maaden trygt anbefales.

Hg.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkevennen

redigeret af Jens Raabe og udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillægget **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Folkelæsning

udgives af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grej Fremstilling af et eller andet almeninteressant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig Pris og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Aviskioster, ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Hidtil er udkommet:

H. Mohn: Om Polarforskning.
Kristine Bonnevie: Træk af Livet under Havfladen.
P. Engelbrethsen: Edison.
Concheron-Aamodt: Tordenskiold.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oktavsider populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

SEP 20 1898
LIBRARY

Minot fund

Folkevennen.

Udgivet

af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Ny Række.

En og tyvende Bind. 6te Hefte.

Christiania.

Grøndahl & Sons Bogtrykkeri.

1897.

Digitized by Google

Indhold:

	Pag.
Rædsler i Indien. (Med Billede). Ved A. L.	369
Navnkell Freysgode. (Af Adjunkt Grønvold).	395
Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie. (Ved Premierlieutenant R.)	418
Mirallerne og Naturlovene (Af Dr. E. F. B. Horn)	438
Sibirien og dets Fremtid. (Kjæmpejernbanen) (Ved Imm. Flood)	446
Politist Oversigt for Udlandet i 1897. (Redaktionen)	458
En aarhundredetlang Nationalkamp. (Af A. Krefting-Hansen)	467
Selskabet for Folkeoplysningens Fremme for 1896	475

Som Tillægshefte til Folkevennen for 1894 er udkommet:
I de fremmede Havne. Billeder fra Sjømandsmissionen.
Anden Række. Af Birger Hall, forhenv. Sjømandspræst.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aargangene 1869—96 med Tillægshefter . . . for Kr. 27,00
— 1877—96 » — . . . » „ 20,00
— 1880—96 » — . . . » „ 17,00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00 og 25.00.

Digitized by Google

Rædsler i Indien.
Et hungrende Land.

I.

Aarsagen til Elendigheden.

Naar vi i de efterfølgende Artikler vil søge at give en Skildring af Hungersnøden i Indien, efter en bekjendt amerikansk Forfatter, der har besøgt selve Aastedet og med egne Øine har seet al denne unævnelige Rædsel, skal vi af samme Forfatter forudskikke nogle indledende Bemærkninger, der vil forklare, hvordan det kan gaa til, at en saadan Hungersnød ret som det er kan herje et Land, der sidder inde med store Rigdomme og staar under det civiliserede Englands Overhøihed.

I 1600 dannedes det engelske ostindiske Kompagni; i 1858 stilledes Indien under den engelske Krone. Siden den Tid har Folkemængden mere end fordoblet sig. Der blev en Ende paa alt, hvad der før hæmmede dens Vækst. De indbyrdes Krige standsedes, ingen Barnemord taaltes, Pest fik ikke længere Lov til at rase uhindret, man saa ikke længere med Ligegyldighed paa Hungersdød. Civilisationens „Adel forpligter"; og alt dette kunde ikke taales. Men Landet er blevet overbefolket. Der var ikke for faa før, nu er der dobbelt saa mange som der burde være. Indien er et Rige, hvis Tilværelse afhænger af Jordbruget; praktisk talt er hele Befolkningen et Jordbrugerfolk. Landet udfører Hvede, Olie, Ris, The, Opium, Bomuld, Indigo og Skind. Men naar Jorden ophører at bære, eller bærer forlidet til Folkets Behov, staar man der. En Befolkning paa tre hundrede Millioner er i Nødstilstand. Landets Stør-

Digitized by Google

relse er neppe Halvdelen af de forenede Staters Flademaal. Meget af det er udyrket, meget bærer kun Grøde ved Hjælp af kunstig Vanding, meget er udpint ved at være blevet brugt altfor længe uden Gjødsel. Thi Folkets Jordbrug staar langt tilbage, og det er uøkonomisk. Saa indtræder der da, lad os sige med ti Aars Mellemrum, en Tørketid. Der bliver da Dyrtid i de Egne, som udelukkende afhænger af Regnet for at yde Grøde. De Egne derimod, som har kunstig Vanding, klarer sig en Tid; de svinger sig endogsaa op ved den høie Pris, de nu faar for sit Korn. Men snart udtørres de Floder og Vandværker, hvorfra de leder Vandet, og da bliver der Hungersnød over alle de Distrikter, som mangler Regn. Andre Steder har det regnet, og der er alt godt og vel.

Som bekjendt er Indiens Befolkning delt i fire, strængt adskilte Kaster, og skjønt Englænderne har erklæret sig for hævede over Kasterne, og dette til en vis Grad respekteres af Befolkningen, maa de dog være meget forsigtige med at røre ved Kastevæsenet, da det er som at tænde Ild i en Krudttønde. Det var en Krænkelse af Kastevæsenet, som vakte det store indiske Oprør i 1857. Men enhver forstaar, hvor vanskeligt det under disse Omstændigheder bliver at rette paa de store Misforhold. Kun i Forbigaaende skal vi nævne Fyrstekasten. Den sidder inde med uhyre Rigdomme, men Rajah'ernes Rigdomme er i bogstavelig Forstand „død Kapital". De bruger den kun til at leve i den forfærdeligste Overdaadighed, og hvad de ikke kan ødsle bort paa Luxus, begraver de i sine Kjældere, uden at uleilige sig med at skaffe sig Renter af sine Penge engang. Vor Hjemmelsmand fortæller om en Rajah, som paa Engelskmændenes Opfordring gik ind paa at laane dem sine Penge til et stort, offentligt Foretagende. De laa alle i Kjælderen, og der medgik fem Maaneder til at faa tællet dem op. Disse rige Fyrster kunde, om de vilde, alene afhjælpe Nøden i sine Distrikter. De giver kun meget lidet.

Digitized by Google

Aagerkarl-Kasten maa vi derimod ofre en noget nærmere Omtale.

I de fæle, smaa indiske Landsbyer bor Landmanden og Dagarbeideren. Dagarbeideren arbeider for Landmanden, men Landmanden arbeider ikke for sig selv. Han er og har altid været haabløst nedsunket i Gjæld. Aagreren er hans Herre fra hans Fødsel og indtil hans Død; han eier ham, ligesom han har eiet hans Forfædre og vil komme til at eie hans Efterkommere. Disse Aagrere heder paa indisk Bunniah'er, de er som sagt en Kaste for sig selv; det har altid været deres Forretning at laane ud Penge paa Aagerrenter og aldrig vise Barmhjertighed. Andet Arbeide har de ikke. De er en af Landets vigtigste Institutioner, og var det muligt at landsforvise dem, vilde det sandsynligvis bare blive endnu værre for Landet end det nu er, eftersom Bønderne er saa fuldstændig ude af Stand til at stelle sig selv. Følte de ikke stadig Aagerkarlens Tag i Nakken, vilde de bare sidde stille og undres paa, hvad der var iveien med dem. Kastevæsenet er Ophavet til al Bunniah'ens Magt. Det er nødvendigt, at enhver Hindu gjør et stort Gjæstebud for sin Kastes Folk, naar hans Søn gifter sig, og dette kan koste fra femti til hundrede og femti Rupi'er. Manden ved, at han aldrig kan samle sammen en saadan Sum; han ved desuden, at om han laaner den, kan han aldrig betale den tilbage; det samme ved Bunniah'en, som laaner ham Pengene. Have dem maa han imidlertid; thi gjør han ikke sit Gjæstebud, bliver han udstødt af sin Kaste, og dette er endnu en Grad værre end at være Aagerkarlens Slave. Han laaner da Summen, holder sit Gjæstebud, og saa begynder hans Slaveri. Alt han eier pantsætter han for at sikre Bunniah'en hans Rente, og naar Renten bliver saa stor, at han ikke kan betale den, har han intet mere. Bunniah'en lader ham beholde netop saa meget Ris, som han akkurat behøver, og tager selv alt det øvrige.

Gjør da ikke Landmændene Oprør under dette

Digitized by Google

Tryk? Nei. Hinduen faar Lov til at bo i sin Hytte, til at bruge de Redskaber og de Oxer, som engang var hans, men som nu er Bunniah'ens; han har sin Haandfuld Korn hver Dag, og han er tilfreds. Som andre fødte Slaver er han befriet fra Bekymringer, og han vilde ikke vide, hvad han skulde gjøre med sin Uafhængighed, om han havde den. Før i Tiden brugte han, naar Hungersnøden kom, at sulte ihjel, som om det var noget, der faldt af sig selv; Bunniah'en vilde ikke hjælpe ham; Fyrsten (Rajah'en) lige saa lidt. Naar Hungersnøden nu kommer, sulter han kun forholdsvis ihjel; han kan søge Arbeide ved de store offentlige Anlæg, som sættes igang for at give den nødlidende Befolkning Anledning til at tjene noget, eller han kan faa ligefrem Understøttelse. Hvis Englænderne alene greiede med alt dette, vilde Hinduen slet ikke behøve at sulte, bare han blot selv vilde lade sig hjælpe; men Englænderne er nødsagede til at holde mange indfødte Assistenter, og disse snyder sine Landsmænd i ni à ti Tilfælder saa meget som muligt.

Spørger man nu, hvad England med et Ord har gjort for at rette paa disse forfærdelige Forholde, svarer vi:

England fører et strengt økonomisk Styre, og alle Penge, som kan spares, lægges tilside, til Hungersnøden kommer. Naar Hjemsøgelsen truer, bruges disse Penge; Skatter lettes elles ophæves ganske; store offentlige Foretagender sættes igang, og derved skaffes der ikke alene Arbeide og Fortjeneste til de Nødlidende, men Landet beriges med Kanaler, Jernbaner og Vandværker. Fra England indløber der store Summer, som er komne sammen ved Indsamlinger; for disse kjøbes Oxer og Redskaber til de ruinerede Landsmænd, eller de anvendes som direkte Hjælp til dem, som ikke kan arbeide. I over en Menneskealder har man med stor Energi beflittet sig paa at lære de unge Hinduer et rationelt Jordbrug: Anvendelsen af Gjødsel og af Maskiner. Iøvrigt har

Digitized by Google

man forsøgt, hvordan det frygtelige Aagersystem skulde kunne ophæves eller ialfald hæmmes. Ingen af disse Forsøg er blevne kronede med synderligt Held; ofte har de kun gjort galt værre. Thi Grundaarsagen til den hele Ulykke ligger hos de Indfødte selv. Beherskede af Kastevæsenet vil de absolut laane Penge, som de ikke kan betale tilbage; og de vil meget heller eies af Bunniah'en, end de vil eie sig selv, thi Egeninteresse driver Bunniah'en til at tage bedre Vare paa dem, end de selv vilde gjøre, saa dovne og uduelige som de ere. Det bedste Haab for Fremtiden ligger i de store Landbrugsskoler, men denne Fremtid er forfærdelig fjern. Før den nye Uddannelse kan faa vise sine praktiske Følger, kan Befolkningen være hundrede Millioner større, end den nu er, og deraf kan følge en Elendighed, der endnu er uanet, selv i dette Elendighedens Hjem. Med Hensyn til Skatterne, sættes disse saa lavt som muligt for Arbeidsklassens Vedkommende, og vilde man sætte dem endnu lavere, var det udelukkende Bunniah'en, som vilde have Fordel deraf. Han vilde kunne pine saa meget mere ud af sine Ofre. Men forøgedes Skatterne, vilde Landmanden ophøre at existere, og med ham Indien; thi Bunniah'en vilde ikke røre sine Penge, før han havde suget den sidste Draabe Blod af sit Offer. Udsigterne for Indien er mørke. At de er saa mørke ligger saaledes, som vi har seet, dels i Landets, dels i Folkets Natur.

II.

Hungersnøden. Navnløse Rædsler.

Før jeg begav mig ud paa min Rundreise i det virkelige Hungersnøds-Distrikt i Indien, havde jeg i Bombay seet og hørt saa meget, at jeg ikke var ganske uden Forudsætninger til at forstaa Situationen. Men det, jeg havde hørt, havde jeg ikke hørt, hverken i Amerika eller England, hvor man ved saagodtsom intet, men jeg havde samlet mine Erfaringer ved mangfoldige Besøg

Digitized by Google

omkring i Bombays Sygehuse, og ved Samtaler med Mennesker, der skulde vide meget, og som alle modsagde hinanden. De vigtigste og paalideligste Underretninger fik jeg af Mr. Merewether, som er indisk Korrespondent for Reuters store Telegrafbureau. Han var netop kommen tilbage fra en stor Rundtur over hele Hungersnødsdistriktet, — som er fire Femtedele af Landet! — og han havde skrevet Indberetninger til alle indiske Blade og sendt korte, men fuldt ud oplysende, Telegrammer til London. Det er underligt, at Mr. Merewether er den eneste Journalist i Verden, som har gjort dette; den eneste Mand, som det var Umagen værd at høre paa. Men den Mand kjendte Stillingen; ja, han kjendte den bedre end den engelske Regjerings Embedsmænd, som tilbringer hele sin Tid og ikke sjelden ofrer sit Liv i Arbeidet for at lette Hungersnøden. Thi lad mig med een Gang forudskikke den Bemærkning, at Englænderne i Indien gjør alt, hvad Klogskab og Erfaring, heltemodig Udholdenhed og Menneskekjærlighed kan diktere dem at gjøre for at bekjæmpe denne forfærdelige Nød*). De sparer hverken Tid, Penge eller selve Livet. Men hvad de end som Regjeringsudsendinger kan foretage sig, berøves sin halve Værdi og vel saa det derved, at de er nødsagede til at bruge Indfødte som Mellemled. Saasnart den hvide Officer vender Ryggen til, stikker den Underordnede en Del — saa meget som han trygt tør og ofte lidt mere — i sin Lomme, og giver Statens Penge til sine egne forholdsvis godt stillede Venner og andre, som han er kommen overens om at dele med. Det er umuligt at standse dette afskyelige Røveri af den simple Grund, at der ikke er hvide Mænd nok i Indien. Hungersnøden har udbredt sig over en Strækning saa stor som Halvdelen af de Forenede Stater; Samfærdselsmidlerne gjør det meget vanskeligt at naa til de fjerneste liggende Strøg,

*) Disse Paastande faar staa for Korrespondentens Regning. Redaktionen.

Digitized by Google

og Klimaet er saa forfærdeligt, at ingen gjør sig noget Begreb derom, som ikke selv har prøvet det. Ingen hvid Mand kan i Længden leve paa Indiens Sletter; det hele staar paa, om han kan leve der en Tid, naar han ret som det er opfriskes ved et Ophold i et Fjelddistrikt eller en Tur hjem til England. Men skal han arbeide haardt fra Dagens Frembrud til Nattens Komme — og haardere Arbeide end at føre Kontrollen i et Hungersnødsdistrikt har jeg ikke seet — er der ikke stor Sandsynlighed for, at han overlever det. Og Hinduerne er over al Beskrivelse slu og listige; de narrer ham paa utallige Maader, og jeg skal forsøge at beskrive et Par af dem. Der dør bogstavelig Millioner Mennesker, uden at Regjeringen ved noget om det. Under den sidste store Hungersnød (1877—1878) gik det saa vidt, at Lord Lytton, som dengang var Vicekonge der, i en offentlig Tale erklærede, at kun tre eller fire Mennesker var døde af ligefrem Mangel paa Føde, medens det senere viste sig, at der under den Hungersnød var død som til sex Millioner Mennesker. Dette var, hvad der blev bevist og indrømmet, men der er under disse Omstændigheder altid mange Dødsfald, som aldrig bliver meldte. Og den Hungersnød berørte kun en liden Del af Landet, sammenlignet med denne, og dog — da jeg nu efter min Reise kom tilbage til Bombay (ikke til England) og fortalte, at otte Millioner allerede var døde af Hungersnøden eller Sygdomme, som stod i direkte Forbindelse med den, mødte man mig med den største Vantro.

Men at dette er Sandhed, det ved jeg, og det ved Mr. Merewether, og det ved Missionærerne.

Otte Millioner. Tre Gange New-Yorks Befolkning. To Gange Londons. Tænk Dem det, hvis De kan. Tænk Dem disse Millioner langsomt blive til Skeletter og saa dø af Mangel paa Føde! Var det ikke for de heroiske Anstrængelser, England gjør, vilde Antallet være dobbelt saa stort, kanske tredobbelt saa stort,

Digitized by Google

og udebliver Regnen en Maaned til, naar det kanske op til tyve Millioner. Og heller ikke standser Dødeligheden ved at selve Hungersnøden ophæves, thi Millioner ville stå der uden Saakorn og uden Oxer og Redskaber; de disse har de solgt for Føden. Og Millioner vil være saaledes svækkede, at de aldrig mere vil gjenvinde sin Helbred, og Maaned efter Maaned, Aar efter Aar, vil de fremdeles dø af Hungersnøden. Især kommer Børn sig aldrig, efter at de har gjennemgaaet et vist Stadium af Sult. De kommer ikke mere paa Listerne over dem, som nu dør af Hungersnøden, men de kommer ikke heller mindre til at dø af den, selv om de dør med Overflod rundt om sig.

De eneste hvide Mennesker i Indien, som virkelig ved noget om, hvad der foregaar rundt om dem, er Missionærerne; thi de gaar stille om og ser det som er at se, og kan ikke bedrages eller føres paa Vildspor af indfødte Underordnede. Heller ikke gjør de Indfødte sig stor Umage for at bedrage dem, da de ved, at det, Missionærerne siger, aldrig vinder Tiltro hos Regjeringen, hvis det modsiges af dennes egne Embedsmænd. En Missionær er i Regjeringens Øine en værdig, men følelsesfuld og upraktisk Mand, hvis Sympathier altfor let udnyttes, og som ikke ved noget om Nationaløkonomi. Men noget, som er længere fra Sandheden, kan neppe tænkes. Det var min store Lykke, at jeg kom sammen med Missionærer fra Begyndelsen af, og blev istand til at sammenligne deres Fremgangsmaade og deres Kundskaber med Embedsmændenes. Det var som om man sad i et Theater og først saa et Stykke fra Parket, derefter gik bag Kulisserne og saa det derfra. Embedsmændene sidder i Parket. Missionærerne gaar bag Kulisserne. Det er Embedsmændenes Ulykke, ikke deres Feil. —

Jeg forlod Bombay omtr. Kl. 10 en Aften i de første Dage af April. Termometret viste kun lidt over

Digitized by Google

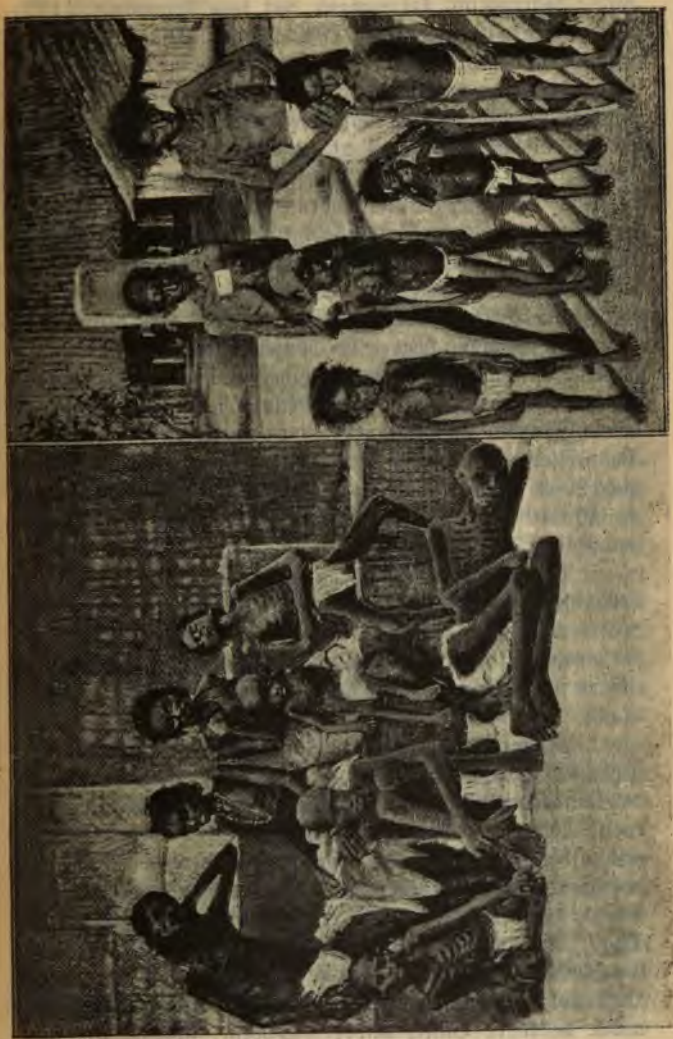

Digitized by Google

80° (Fahrenheits Termometer har som Kogepunkt 212°) og det kunde let synke til 79°, saa jeg havde mine Tæpper i Beredskab. Fem Gange i Løbet af Natten blev jeg undersøgt paa ukjendte Stationer; thi jeg kom fra en pestbefængt By, og jeg var mistænkelig. Det er kanske muligt at vænne sig til at sove i de indiske Jernbanekupeer, men jeg manglede Øvelsen. Vognene var fulde af Støv og Aske; Skindpuderne vi laa paa saa varme som Ovne, og den Luft, som slog ind gjennem Vinduerne, omtrent saa forfriskende som den, der kommer fra en Bagerovn. Dog var det endnu mærkværdig kjøligt for denne Aarstid at være; senere paa Aaret bliver der ved hver Station baaret ud Reisende, som er døde underveis af Varmen, og man sidder med Is paa Haandled og Hoved i Haab om at kunne holde sig ilive paa denne Maade. Jernbanerne er udmerket byggede, og Bestyrelsen er saa god som muligt, men hvad skal man gjøre i et Klima, hvor Termometret om Dagen kan gaa op til 120 ja 130° og blot falder nogle faa Grader om Natten?

Men Morgendæmringen kom dog tilslut, og Lyset brød hurtig frem. Vi passerede en Flod — et stort, bredt, mægtigt Flodleie. Det saa ud som en Alfarvei, saa optraakket var det af Dyr og Mennesker. Der var ikke en vaad Pyt, hvorfra man kunde have hentet et Glas Vand.

Vi farer hen over endeløse, leragtige Flader, som steges af Solen. Denne udtørrede, brune Lerørken er tre hundrede Millioner Menneskers Hjem. Det er den eneste Verden, de nogensinde har seet. Den er bestrøet med afblegede Ben. Man farer hen over en Strækning paa hundrede Mile uden at se saa meget Føde af noget Slags, at det kunde holde et lidet Barn ilive en eneste Dag. Men man kan ikke gaa hundrede eng. Mile bort fra Jernbanelinien uden at se Skeletter, som har givet Mad nok til Jakaler, Hunde og Fugle. Der ligger de, under de tørre Buske, under Klipperne, støttede op mod

Digitized by Google

Mangotræet, akkurat som de har sat sig hen for at dø. Vilde Dyr har revet lidt i dem, men ellers ligger de som de døde, blegnende i Solen; og ingen ved, hvem de var, og deres Død vil aldrig indføres i noget Regiſter. En Kvindes lange Haar flagrer mellem hendes Ribben. Et lidet Barneſkelet ligger over hendes Knæ. Saadan dør de.

Indien er de ſtore Modſætningers Land. I dette Landſkab af optørret Lere er det Mangotræet, ſom danner Modſætningen. Midt i denne forfærdelige Ufrugtbarhed ſtaar Mangotræet friſkt og grønt og ſtraalende, ſom haanende al Død og Elendighed rundt ſig. Hvordan de bærer ſig ad med dette, ved jeg ikke — om de har en Top i Roden, ſom gaar femti, ſexti Fod ned i Jorden, eller de ſuger Næring af Luften. Alt, ſom kan leve af Luften alene, kan nok holde ſig ilive i Indien. Men der ſtaar de nu. Overalt kan man ſaa Øie paa disſe ſtraalende, grønne Træer. De kaſter en dyb Skygge om ſig, og ofte ſer man fra Kupévinduet en mørk Skikkelſe ſiddende lænet op til et ſaadant Træ. De bevæger ſig ikke, disſe Skikkelſer. Der er ingen Grund til, at de ſkulde bevæge ſig. De har for længe ſiden ſpiſt den ſidſte Smule, de havde at ſpiſe, og her i Nærheden er der intet Arbeide at faa. Der ſidder de da paa Hug, ſaadan ſom de pleier at ſidde, og ſtirrer ud over den gulbrune Ørken. Og paa hele Strækningen, helt ud til Himmelbrynet, er der intet at ſpiſe. Men om nogle faa Maaneder vil Mangoen være moden, og da vil Frugterne falde ned her rundt om deres afblegede Skelet, ſom fremdeles vil ſidde her.

— — — — — — — — — — — — — —

Efterſom Dagen ſkred frem, paſſerede vi mange af de Indfødtes Landsbyer. De er en Samling Lerhytter med det letteſt mulige Tag, dannet af Bambusrør, Halm og Palmeblade. Meget ofte findes der ikke Vinduer i Hytterne; Dørene er fire til fem Fod høie, omtrent halvt ſaa brede. Meget ofte omgives en ſaadan Sam-

Digitized by Google

ling Hytter af en høi Lervold, som er nyttig til at holde Omstreifere ude. Der er da i denne kun et Par Døre til Indvaanernes Brug, og disse lukkes om Natten. Nogle faa Hunde streifer om her mellem Hytterne. Man ser døende Oxer gaa og rode med Mulen i Jorden, i det forfængelige Haab, at der dog kanske kunde findes en Rod igjen af forraadnet Græs. Saa gjør og Æsler og smaa Flokke Gjeder. Vilde blot Hinduerne spise Kjød, kunde de godt leve lidt længere. I saa Maade har Kineserne det bedre under sine Dyrtider.

Disse Landsbyer er det ældste af alt i Indien. Den samme Klasse Mennesker, som nu lever her, har levet her for Aartusinder siden. Hele det politiske Bygningsverk er baseret paa Landsbyerne; thi her bor Jordbrugeren. De store Rajah'er har sine Banker og sine Krige at passe, og deres Riger tages fra dem; men hele Tiden vedbliver Landsbyen at være den samme. Alt gaar der sin uforandrede Gang. Hvad bryder Landmændene sig om, hvem der regjerer i Paladset? Deres Herrer er Bunniah'erne, som har al deres Eiendom i Pant. Naar deres Hytter smuldrer hen, lappes de sammen igjen, der de staar, og det med den samme Lere, som før har været brugt. De er ligesaa varige i sit Slags som Pyramiderne. Der er fra et til to Tusinde Indbyggere i en saadan Hindulandsby; de fleste af dem kommer aldrig tre Mil udenfor den Landsby, hvor de er fødte. Men saa indtræffer der en Hungersnød som denne, og saa vandrer de ud, naar først Stedet er blevet saa blankt og bart som Gulvet i en Dansesal. — Naar de har revet Taget af sine Hytter for at give Halmen til Kreaturerne, naar de har solgt sit Kvæg for Ingenting, naar Bunniah'en har faaet hvert Kar, som fandtes for en Haandfuld Ris, naar han tilsidst har taget den lille Trædør af Hytten, fordi han havde Pant ogsaa i den, naar alt er ofret, som kan ofres, og alt er spist, som kan spises, — da forlader Hinduen sin Landsby med en uklar Forestilling om, at der vel andre Steder

Digitized by Google

er bedre end her. Han tager feil, men man maa lære af Erfaring, selv om man maa dø af det. Han vandrer afsted med Kone og Børn, og hele Familien har tilsammen ikke saa mange Klæder paa, at en Europæer nogenlunde anstændigt kunde dække sig med dem. Undertiden kommer de aldrig ud af Jungelen*), men dør der itide; undertiden kommer de til de offentlige Anlæg og dør der noget langsommere, undertiden staar de det over, men dette er kun i Tilfælde af, at de kommer i Ydest hos indfødte Underordnede ved Anlæggene og virkelig faar de Penge, de skal, for sit Arbeide. Hinduer har ingen Medlidenhed med hinanden, og, hvad mere er, de klager aldrig over noget Bedrag, som øves mod dem. De ved, at de selv vilde gjøre det samme under de samme Omstændigheder. Saa har det været i Indien gjennem Aartusinder.

Jubbulpore var det første Sted, hvor jeg gjorde Rast. Her traf jeg den amerikanske Missionær Mr. Johnson, som kjørte mig ud til Statens Fattighus. Her modtoges Personer, som enten paa Grund af Sygdom eller Svækkelse er ude af Stand til at arbeide ved de forskjellige Anlæg, som nu under Hungersnøden er sat igang for at skaffe Folk Fortjeneste. Høie Mure omgiver en stor, firkantet Plads, og paa den indre Side af disse Mure er der anbragt en Række lave Skur, hastig opførte smaa Bygverker, i hvilke de Syge ligger eller sidder paa Hug. Der er fire saadanne Pladse lige ved hinanden. En af dem har før været brugt som Hvileplads for Markedssøgende, der kom til Byen. De er nu alle tagne til dette Brug, og hver Plads staar under en hvid Inspektør, som besøger Stedet en Gang om Dagen.

Først kom vi ind i Barneafdelingen, og mødtes ved Porten af en indfødt Bestyrer, en Orientaler, som saa baade haard og klogtig ud. Der var omkring hundrede Børn, de fleste paa under ti Aar. Enten var deres Forældre døde fra dem, eller de havde forladt dem

*) d. v. s. tæt Kratskov.

Digitized by Google

— thi paa et vist Stadium af Sult forsvinder Forældrekjærlighedens Instinkt, og Fædre og Mødre forlader sine Børn med en forfærdelig Ro. Hindubørn er, naar de er friske, livlige og vakre, med straalende Øine, blanke som Juveler. Nogle faa af disse smaa Skabninger, som var blevne tagne ind, før Sulten havde tæret altfor meget paa dem, saa nokſaa godt ud, men Flesteparten — Døden vandrede om mellem dem. Paa de mindst udtærede kunde man tælle hvert Ribben, og der var mange smaa Skikkelser, som jeg neppe kunde taale at se paa. Hungeren dræber en Hindu meget langsomt. Forud for denne Hungersnød er der gaaet mange Aars Dyrtid — som for hvide Mennesker vilde været som den forfærdeligste Hungersnød — og gradvis er det gaaet nedover med deres Legemer. Først gaar Fedtet af Legemerne, saa Kjødet, saaat der kun er Brust og Sener igjen. Endelig — man skulde ikke tro det, men det er saa — angribes ogsaa dette. Tilbage bliver kun de skrumpne Aarer; Nerver, som kun ufuldkomment udfører Ordre fra en Hjerne, der i sig selv er udtømt og neppe menneskelig; de sammenskrumpede indre Organer og Huden, som er indtørret, kold og tør. Derimod hænder det ofte, at Maven, især paa Børn, er stærkt udvidet og stram som en Tromme, saa at det ser ud, som om den er overfyldt, og jeg har hørt mange, naar de ser Billeder af disse smaa Skabninger, bemærke, at disse har da faaet sig et godt Maaltid. Men det er ikke Føde, det er Mangel paa Føde, som er Aarsagen til den Opsvulmning; det er Vind og en Sygdom i Leveren, som gjør, at denne hovner stærkt op. Naar det er kommet saa vidt med et Barn, er det sjelden, at de overlever det. Modsætningen mellem denne tykke, runde Mave og de afpillede Lemmer er komisk og grufuld. Jeg kan ikke sammenligne disse Smaabørn med andet end Billeder; deres Lægge og Arme er som tynde Insektben, og de bevæger sig langsomt. Ja deres Gang, forsaavidt som de fremdeles kan gaa, minder ikke om noget andet som

Digitized by Google

kaldes ved det Navn. De stavrer afsted uden Spor af Spænstighed, Armene dingler livløse paa Siderne og det er kun med den største Møie, de kan løfte dem. I deres Ansigter findes der intet, som minder om Barneansigter. Den mørke Hud er strammet over en Hjerneskal, paa hvilken der ikke findes Kjød; Læberne bestaar udelukkende af stram Hud, som Tænderne skinner frem imellem; Øinene glimter mat i sine dybe Hulninger, medmindre de er borttærede af en frygtelig Øiensygdom, som følger med Hungersnøden. Halsen er ikke stort tykkere end Rygraden, og Hovedet er ofte dækket af en tyk, haard, hvidagtig Skab — Dødens Kalot. De angribes ogsaa ofte af en Mundsygdom, hvorved Munden hovner op indvendig og Mundhulen bliver opfyldt af Bylder, som udsondrer en klæbrig Vædske; de maa altid gabe og kan ikke svælge Mad. Læggerne er i Regelen bedækkede med Bylder, som Fluerne sætter sig paa. Og saadanne elendige smaa Skabninger opfødes ofte af de indfødte Bestyrere paa daarlig kogt, ofte endog ukogt Korn, hvoraf Følgen bliver, at de faar Diarre, Dysenteri og Kolera. Af saadanne Sygdomme er der i disse Barnehospitaler mange Tilfælder.

Det første, jeg lagde Mærke til, var et Barn paa fem Aar, som stod midt paa Pladsen. Armene var ikke tykkere end min Tommelfinger, dets Lægger lige tynde, Bækkenbenet tegnede sig skarpt, og Ribbenene stod ud som Spilerne i et Bur. Øinene stirrede stivt og tungt frem for sig. Hele Udtrykket i det lille Ansigt var ubeskriveligt trist, dødt og gammelt. Al Vilje, Impuls, ja Følelse var saagodtsom ganske borte hos det lille Skelet. Jeg løftede det op mellem min Tommel- og Pegefinger. Det veiede knapt mere end syv til otte Pund. Sandsynligvis kunde det ikke huske andet end Sult og havde ikke faaet et ordentlig Maaltid Mad i sit Liv. Og nu var det forladt af dem, som havde bragt det ind i Verden, eller de var maaske døde. Selv vilde det dø om en Dag eller to. Dets Hud var tør og kold og ru.

Digitized by Google

Sult og Ynk havde været det eneste, det havde havt her i Verden. Jeg maatte tænke paa mine egne Børn. Hinduerne elsker maaske sine Børn lige saa høit som vi, men Sulten og den evindelige Nød har bragt dem saavidt, at de kan spise det sidste af det, som kunde holdt Barnet ilive, og saa forlade det. Vi kan forstaa, hvad dette vil sige, naar vi vil forsøge at tænke os, at vi selv skulde gjøre det samme.

Vi gik henimod det Skur, hvor de laa, som var for svage til at staa eller gaa. En Gut sad paa Hug over et Lerkar, som han uafladelig spyttede i. Han havde Mundsygen; han kunde ikke tale; kun en mat og uartikuleret Stønnen undslap ham undertiden. Bag i Nakken havde han en stor Byld. En anden laa døende af Dysenteri. Han laa i sin egen Smuds, og han havde ikke Kræfter til at ynke sig engang. Der var et Barn, som saa langt bedre ud end de andre. Det blev pleiet af sin egen Moder. Da det altsaa kun var halvt forældreløst, havde det ingen Ret til at være her, men var alligevel blevet modtaget af en eller anden Grund. Barnet var ikke blevet sat her paa bedre Vilkaar end de andre, men ved Moderens Pleie var det kommet sig. Dette betød simpelthen, at det havde faaet sin bestemte Del af Mad, at det havde faaet saa meget, som alle de andre skulde havt. Hvorfor fik nu ikke de andre sit — de, som ingen Moder havde til at passe paa sig? Fordi den indfødte Bestyrer snød dem: de havde ingen Moder til at passe paa sig, og hvad var et Barns Liv sammenlignet med nogle faa Ørers Gevinst? Og forresten — der var liden Sandsynlighed for, at endog dette Barn kunde leve. Faa Dage senere saa jeg i Allahabad en hel Del Børn, som Missionæren havde faaet Tag i, førend de var blevne altfor udsultede. Der var blevet gjort alt for dem, som en øm og klog Omsorg kunde udtænke, de havde aldrig i sit Liv havt det saa deiligt. Men tiltrods for alt, hvad der blev gjort, døde dog tyve af hundrede, og skjønt de øvrige nu var baade livlige og

Digitized by Google

friske og nokſaa runde og gode, var de dog ingenlunde ſikre, de havde kun faaet Udſættelſe. Om to-tre Aar vilde de ſandſynligvis alle være døde. De havde ingen Modſtandskraft længere. Det Slag, Hungersnøden havde tildelt dem, havde ikke mærket dem ſynligt, men det vilde ikke deſto mindre være dødeligt.

De af Børnene, ſom var iſtand til at holde ſig paa Benene, fulgte os omkring, hvor vi ſtod og gik; naar vi ſtandſede, ſtimlede de ſammen om os; de ſtirrede op paa os med ſine udſlukkede Øine, ofte faldt de ſammen foran vore Fødder og lagde ſine ſmaa klør-lignende Hænder paa vore Støvler. Jeg kunde ikke hjælpe for, at det grøſſede i mig; det var, ſom om Inſekter kravlede paa mig. De vidſte ikke, hvad det var, de vilde bede os om, men de havde en uklar Følelſe af, at vi repræſenterede en Magt, ſom det var godt at gjøre ſig Venner med. Og intet kunde vi gjøre. Beſtyreren lovede alt; men vi vidſte, at ſaaſnart vi vendte Ryggen til, vilde Tyveriet begynde paany — det Tyveri, ſom i Hungersnøds-Tilfælde er det ſamme ſom Mord.

Fattighuſet.

Fra Barnehoſpitalet gik vi til Fattighuſet. Her var der Mænd og ældre Børn, alle udfattige og hjælpeløſe, og det maa erindres, at mange af diſſe ikke havde været bare Dagarbeidere; mange havde eiet ſmaa Gaarde med Kvæg og Arbeidsredſkaber; andre havde været Haandværkere. Og diſſe havde altid bevaret ſin beſkedne Uafhængighed. De havde aldrig bedet om Mad eller Penge. De repræſenterede den bedre Klaſſe af Maſſen af Indiens Befolkning. Vi talte med mange af dem. Det var den ſamme Hiſtorie, de alle fortalte. De havde bogſtavelig talt miſtet alt — alt, undtagen den Fille, de havde bundet om Hofterne. I denne Forfatning havde de forladt ſine Hjem, ſom de elſker lige ſaa høit ſom vi elſker vore, og i hvilke de har levet meget længere, end vi i vore, og ſom de har arvet efter en uendelig Række

Digitized by Google

Forfædre. Og saa har de vandret afsted i milevis og er komne hid alfor syge og afkræftede til at kunne arbeide. De viste os sine Hænder; slidte af Arbeide var de, men nu blodløse og sammenskrumpede. De viste os sine Maver. Det var kun en tom Skindsæk. Tyve pCt. af dem var blinde. Øienstenene var borte. Knæleddene strittede som paa Skeletter; det samme gjorde Albuerne. De eiede ikke Krop. Det var bare Stilverket, som stod igjen. Hyppigt var Fødderne opsvulmede — nok en Hungersnøds-Sygdom. Hjertet formaaede ikke længere at føre Cirkulationen ned i Fødderne. De er allerede døde. Disse døde Fødder er et sikkert Tegn paa, at den, som eier dem, ogsaa er Enden nær — jeg kom snart til at faa Øinene op for dette Dødstegn.

De stod der foran os med Hænderne løftede op til Ansigterne i Bøn; de faldt paa Knæ og lagde Hovederne i Støvet for vore Fødder. Jeg maatte minde mig selv om, at det dog var Medskabninger. De ryste af dødelig Udmattelse, men snart begyndte de at skjælve og bæve af en forunderlig Sindsbevægelse; deres Øine straalede, og de fremførte underlige, uartikulerede Lyd. De troede, at vi var komne for at frelse dem, for at hævne de Forurettelser, den haarde Bestyrer begik mod dem. De klyngede sig til den Grad ind paa os, at Missionæren blev nødt til at tale haardt til dem.

Vi gik til Kvindernes Fattighus. Der er færre Kvinder end Mænd. Jeg spurgte Missionæren hvorfor. „De dør hurtigere", svarede han. Her som paa de andre Steder strømmede de sammen om os, og Kvinder er mere ordrige end Mænd. De føler ogsaa Uret længere end Mænd gjør, og disse Kvinder talte alle til os om den Uret, de havde lidt. De forsøgte at beskrive sin Elendighed, men den ene kunde ikke blive færdig, førend hun blev skyvet tilside af en anden, som havde noget endnu værre at fortælle; og i sit Hastverk for at faa alt med fik de ingenting fortalt. Jeg kan ikke forsøge paa at beskrive, hvorledes de saa ud; alt

Digitized by Google

kvindeligt var forsvundet, og dermed ogsaa al kvindelig Blufærdighed — og i Blufærdighed staar Hindukvinden ellers mindst lige saa højt som vore egne. Hvordan det er eller ikke, ser en udhungret Kvinde endnu værre ud end en udhungret Mand; det er muligens, fordi de har mere at tabe. Vi begyndte paa vor Runde omkring i Skurene. Her laa de fleste, og kunde ikke reise sig; de forsøgte at løfte Hovederne og mumlede noget, men Anstrængelsen var for stor, og de faldt tilbage igjen. Men en af dem fik dog sat sig lidt overende, og hun begyndte at fortælle os om, hvorledes først hendes Mand var død, og saa hendes Børn, et for et, og hvorledes hun selv havde sultet og sultet, indtil der kom Saar paa hende — men midt i sin Beretning faldt hun sammen; det graa Ansigt fortrak sig til Graad, som hun ikke eiede Taarer til, og hun gjorde en Bevægelse med Hænderne, som om hun tog hele sin haabløse Elendighed og hyllede sig i den som i et Klædebon. Jeg har aldrig seet en Bevægelse paa en Gang saa magtesløs og saa forfærdelig udtryksfuld. Saa faldt Hagen ned paa Brystet, og hun sank sammen — en eneste Masse af Filler og Ben. Missionæren, som var vant til at se adskilligt, vendte sig bort og sagde med tykt Mæle: „Lad os se til at komme bort herfra". Man kan taale at se megen Jammer og Elendighed, naar man er i Stand til at bringe Hjelp; men ellers er det haardt.

Vi kjørte videre til Arbeids-Anlægget. Vi kom til en stor, bred, ujevn Stenørken, nogle faa eng. Mil udenfor Byen. Det var en Time før Solnedgang. Slettens nordligste Grændse dannedes af en Række Klipper, langs hvis Fod der stod mange smaa Bygninger. Omtrent midt paa Sletten var der samlet en Masse Mennesker. Vi gik derhen. Dagens Arbeide var netop over, og Arbeiderne skulde modtage sine Dagpenge. De var opexercerede i Firkanter; den ene halve Firkant bestod af Mænd, den anden af Kvinder, og Børnene sad i Midten i en Række. Hver Afdeling stod under en Op-

Digitized by Google

synsmand, hvis Pligt det var at holde Orden i Arbeidstiden. Kassereren var forsynet med en Liste over alle Folkene, og raabte først op hver Afdelings Formand. Eftersom hver svarede, gik han ned langs Rækkerne og lagde Pengene i de fremrakte Hænder. Naar Massen var inddelt paa denne Maade, kunde hele Betalingen let foregaa paa en halv Time. Saasnart en Afdeling havde faaet sin Betaling, reiste den sig paa et Kommandoord og fortrak. Omtrent en Time efter at vi var kommen did, var hele Massen paa Vei til Byen for at faa Korn der og for at sove. Naturligvis sover de ude. De har ingen Hjem at gaa til.

Arbeidet bestod her i at pukke Sten til Veifyld. Stenen blev bragt hid fra Klipperne af én Arbeiderafdeling og pukket af en anden. Saa og saa mange Kubikmeter maatte hver Dag brydes og pukkes. Hvis der ved Maalningen viste sig at være mindre end fastsat, blev der dengang kortet af paa hele vedkommende Afdelings Betaling. Senere er der bleven indført en Maaling, hvorved hver Mands Arbeide kan maales i et Øieblik, og han selv faar lide Tabet, hvis han ikke kan gjøre det Arbeide, som forlanges. Dette er ikke meget, da Hensigten jo væsentlig er at lade Staklerne tjene til Livsophold, og Hensynet til Arbeidets Udførelse først kommer i anden Række; men udsultede Mennesker kan naturligvis ikke gjøre stort. Disse Mennesker er saa afkræftede, at ingen kan gjøre sig et Begreb derom, som ikke har seet dem.

De var rolige og let at styre, og det lod til, at de var fornøiede med sine Dagpenge (Mændene fik 16 Øre, Kvinderne 12 Øre, og Børnene, som ikke arbeidede, 4 à 8 Øre om Dagen). En af Kvinderne, som var langt henne i sit Svangerskab, fulgte mig, hvor jeg gik og stod med foldede Hænder og et rent ubeskriveligt Blik. Jeg vilde saa gjerne have givet hende noget, men Opsynsmanden sagde, at da vilde jeg faa hundrede over mig i næste Øieblik. Jeg gav ham da ½ Krone til hende,

Digitized by Google

for at han kunde give hende den, naar jeg var gaaet. „Det vilde aldrig gaa an at give hende alt paa én Gang", sagde han, „hun vilde gaa fra Forstanden af det". Jeg bad ham da give hende en Anna eller to om Dagen. Det lovede han, og jeg tror, han holdt Ord. Imidlertid lod han hende underrette om de mange Penge, hun havde faaet, og hun forsvandt i Mængden og fulgte mig ikke mere. Missionæren fortalte mig om en anden Kvinde, som havde arbeidet ved Stenbruddene, indtil Dagen før hun fødte sit Barn og kom derud igjen fire Dage efter.

Som vi stod der og talte sammen udenfor den lille Bambushytte, som tjente Formanden og hans Assistenter til Kontor, sank Solen, og vi stod og saa paa, hvordan denne store Menneskemasse bevægede sig hen over Ørkenen, nogle i brogede Klædebon, andre pjaltede, andre nøgne. Enkelte gjorde op Ild under Klipperne og kogte sine Ris. Det var en forunderlig Scene — denne hjemløse, udsultede, forpinte Skare, som Mørket overfaldt derude paa den øde, store Stenslette. Mange af dem, som lagde sig til Ro for Natten, vilde aldrig reise sig mere.

Jeg fulgte hjem med den gode Missionær, som havde bedet mig tilbringe Natten i hans Hytte, og da han om Aftenen knælede ned og bad Gud holde sin Haand over de arme Hedninger, deltog jeg af fuldt Hjerte i hans Bøn.

III.

Hos den amerikanske Missionær.

„Indiske Reisende fortæller om os Missionærer, at vi lever i Overdaadighed, opvartes af en Hærskare Tjenere, og at vi propper de Indfødte med theologiske Læresætninger, de ikke kan forstaa, og at Resultatet af alt vort Arbeide er, at vi faar dem til at blive Hyklere, som for Vindings Skyld bekjender en Tro, de ikke har,

Digitized by Google

samt at vi ødelægger dem ved Civilisationens Laster i Stedet for at frelse dem ved dens Dyder. Ja — nu faar De selv se". — Saa lød den amerikanske Missionærs Ord.

Paa Stationen boede Missionæren med sin Hustru og en ung Dame, som var der for at hjælpe dem. De har tre—fire muhamedanske Tjenere, Hest og Vogn. Der var et Kapel og nogle nette smaa Bygninger for de Børn, som blev undervist og underholdte af Missionæren. Familien indtog tre Gange om Dagen et sundt, men yderst tarveligt Maaltid. Manden arbeidede af alle Kræfter fra Morgen til Aften, og efter Mørkets Frembrud fortsatte han paa sit Kontor med at hjælpe i Nød, afvende Ulykke, opmuntre i Sorg og først og fremst med at opsende brændende Bønner til den Gud, der for ham var langt mere Virkelighed end noget her paa Jorden. Hans yndige, fromme, uskyldige Hustru arbeidede lige saa trofast og lige saa selvopofrende som han med en Tro og en Uskyld som et Barn, men stærk og klog i alt, hvad der angik hendes Arbeide. Det samme gjorde den unge Pige. Der var omkring dem hundrede Hindubørn, som enten var forældreløse eller forladte af sine Forældre. De begyndte nu at faa lidt Kjød paa Kroppen; de lærte at læse og skrive sit eget Modersmaal, de sang Salmer til Pris for den nye, levende Gud, som elsker smaa Børn, og de samledes om Morgenen i Kapellet for at høre Beretninger om Guds gode Gjerninger. Desuden lærer de her for første Gang i sit Liv, hvad det vil sige at leve i rene, ordentlige Værelser, at faa nok Mad og stadig at blive behandlet med en klog, opofrende og stærk Kjærlighed. Disse Børn vilde være døde af Sult, havde ikke Missionæren fundet dem og frelst dem. Mange af dem vil dog, tiltrods for at de ser saa godt ud, som før sagt bukke under for den første Snev af Sygdommen. Men nu er de dog lykkelige, medens de lever. Alt Liv her førtes i den elskeligste og mest kristelige Aand; der var ikke Spor af den Hunger

Digitized by Google

efter at skabe „Omvendte", som saa ofte tillægges Missionærer. Jeg tilstaar, at jeg havde forberedt mig paa noget saadant. Men jeg saa under mit Ophold i Indien mange indfødte Kristne, og alle gjorde de et udmærket Indtryk paa mig. „De er som Menneskene i Bibelen", maatte jeg stadig sige til mig selv. De ser milde, alvorlige og beskedne ud.

Missionæren tog mig med sig til en Landsby, der laa i nogle Miles Afstand. Vi reiste med Jernbane, og paa Stationen mødtes vi af en smilende, ren og høist tiltalende Indfødt paa omkring en fem og tredive Aar, med hvem Missionæren strax fordybede sig i alvorlig Samtale. Han var Stedets kristne Prædikant, og han havde beklædt denne Stilling i mange Aar. Missionæren hørte paa hans Indberetning om Tilstanden i Landsbyen. I den Landsby, vi her besøgte, var Nøden forfærdelig. Mange af Indbyggerne var døde eller var gaaet bort, maaske for at søge Arbeide, maaske for at dø i Jungelen. Af dem, som endnu var tilbage, var de fleste Folk af en mere velstaaende Klasse, som endnu kunde holde ud, men der var ogsaa en Del, som levede i den forfærdeligste Elendighed, og disse var det, den indfødte Missionær skulde tage sig af under sin Overordnedes Inspektion. Ordren lød paa, at enhver Person, som blev funden i Nød, skulde bringes til Missionærens Hus, der saa Mad og Stel og Befaling til at komme igjen mindst to Gange om Dagen. De indfødte Missionærer fik Penge og Korn uddelt af sin Overordnede — som i dette Tilfælde var min Ven —, og de havde at aflægge Regnskab for ham, naar han besøgte dem. Det var let at se, at der herskede den fuldstændigste Tillid mellem Amerikaneren og Hinduen.

Efter ti Minutters Gang kom vi til Prædikantens Hus. Det var en noksaa stor Hytte. Foran denne var en liden Plads, som ved et Gjærde var skilt fra den støvede Landevei. En Sval, tækket med Palmeblade, løb foran Hytten. Her var skyggefuldt og godt. Indenfor

Digitized by Google

var Rummene mørke, men rene. I det hele taget udmærker de indfødte Kristnes Hjem sig ved Renslighed. Enkelte halvnøgne Skikkelser laa og sprellede ude paa Gaardspladsen. Blandt dem var en ti-tolv Børn i Alderen fra fem til ti Aar. Et Stykke fra dem sad en gammel Kvinde, der var som et Skelet. Hun havde aabne Saar paa Læggene og var fuldstændig ude af Stand til at tjene noget, selv om der havde været noget at tjene, men hun sagde, at hun dog var blevet bortsendt fra Hospitalet. Havde det ikke været for Missionen, maatte hun være død. Hun saa ud som værre end død. Og dog var der noget i hendes Ansigt — noget forhaabningsfuldt og lyst i hendes Blik —, som jeg aldrig havde seet hos Kvinderne paa Fattighusene eller paa Arbeidsstederne. Hun havde lidt saa meget som et Menneske kunde lide, hun havde intet i Verden mere, som hun kunde kalde sit, men hun syntes at føle en tryg Forvisning om, at enten hun levede eller døde, vilde man nu drage Omsorg for hende og ingen vilde længere stjæle fra hende eller mishandle hende. Saa længe hun levede, skulde hun to Gange om Dagen faa komme hid til Missionshuset og faa Mad og kjærlig Behandling. Selv var hun ikke Kristen, men hun saa Kristendommens Virkninger, og for hende var de gode.

I Baggrunden, fjernt fra de andre, sad en ung Enke og krøb sammen, bøiet over sit lille Barn. For Folk af sin egen Kaste og Troesbekjendelse var hun et fordømt Væsen; man kunde behandle hende som en Hund. Hendes eget Barn vilde vende sig fra hende med Foragt, hvis det kom til at leve længe nok til at forstaa Stillingen. Aartusinders Forbandelse knugede hende, og hun troede paa dens Berettigelse lige fuldt som nogen af hendes Landsmænd. Hun kunde ikke forstaa, hvordan disse Kristne behandlede hende med saa megen Godhed. Hun vovede ikke at se dem i Ansigtet, og hun sad som om hun ventede, at en eller anden Straffedom pludselig maatte komme over hende. Imidlertid var hun fuld-

Digitized by Google

kommen udsultet, og hendes Barn — det var forsent at frelse det. Og det vidste hun sandsynligvis.

Børn, der hverken havde Fædre eller Mødre, som de vidste om, laa spredte omkring i Gaarden — smaa, dorske, ubevægelige Grupper. Et af dem, som var rædselsfuldt at se paa, var bleven fundet ude i Jungelen, hvor det laa i Skyggen af en Klippe, forladt af sin Moder og halvdød. En Time eller to efter, saa vilde Jakalerne have spist det. Jeg kan ikke beskrive det Barneansigt, det var som Ansigtet paa et Dødningehoved. Udslukkede, frygtelige Øine stirrede ud af indtørket Skind og skarpe Knokler. — Et langt Livs Lidelser og Hærjninger i et Barns Ansigt!

„Men saa galt som her kan der dog ikke være mange andre Steder i Indien", sagde jeg.

Og Missionæren svarede: „Jeg tog Dem med hid, fordi det, De her ser, netop er et Billede paa, hvordan det ser ud over hele Indien. Disse Mennesker her repræsenterer Millioner og atter Millioner. De ønskede at se Hungersnøden. Her ser De den. Og husk saa paa, at vi i ugevis har gjort alt, hvad vi kunde for disse Mennesker. Tænk paa de hundreder af Landsbyer, hvor der ingen hvid Mand har været".

„Hvis jeg kunde faa disse Mennesker med mig til New-York", sagde jeg, „og jeg kunde faa stillet dem op paa Madison-Sqare, saa New-Yorkerne kunde faa se dem, vilde jeg paatage mig i fire og tyve Timer at skaffe saa mange Penge, at jeg kunde frelse en Million Menneskeliv. Men ingen kan tro dette, som ikke har seet det. Man vilde ikke tro paa Fotografier engang. Ja, naar jeg er kommen hjem, vil jeg ikke engang tro mig selv".

Men her tog jeg feil. Jeg skulde næsten ønske, at jeg havde havt Ret, thi hin Gruppe Mennesker ude paa den solbeskinnede Gaardsplads kommer uafbrudt for mig i al sin Gru og minder mig om, at jeg maa gjøre noget for at hjælpe dem. Jeg ser dem, naar jeg sidder ved mit Bord sammen med gode Venner, og vil jeg fra

Digitized by Google

mit Vindu se ud over det blaa Hav, staar de mellem mig og Udsigten. Jeg kan ikke blive dem kvit.

Ved A. L.

Englands Ansvar ligeoverfor Hungersnøden.

Som en passende Afslutning paa denne gribende Skildring af Rædslerne i Indien skal vi hidsætte den Kritik over det engelske Styre dersteds, som gjøres af Redaktionen for det ansete amerikanske Tidsskrift, hvorfra Skildringen er hentet.

En Hungersnød er en enkel Ting, som, for at afhjælpes, forudsætter Bestræbelser af Styrelsen, store nok til at lette Lidelserne. Englænderne roser sig af at være det rigeste Folk i Verden. Medens Indien sultede, raadnede Kornet i amerikanske Laaver og kunde blevet kjøbt til uhørt billige Priser.

Den Sandhed maa slaaes fast, at den kristne Nation, som vinder Land ved Erobring eller Kjøb, paatager sig et utvilsomt Ansvar i Retning af at beskytte det Folk, som føies til dens egen Befolkning. Med hvilke Grunde retfærdiggjør da England sin Ligegyldighed, medens tyve Millioner af dets Undersaatter dør af Sult lige for Øinene af de Lokomotiver, som saa let kunde føre noget af Verdens Overflod derhen?

Den Kjendsgjerning, at disse Dronningens Undersaatter har en anden Hudfarve end Englænderne — at de selv er fattige og at deres Land ligger langt borte — giver ikke den ringeste Undskyldning for, hvad der er hændt.

Thi Stillingen er denne:

1. England overtog Indiens Styre for af dets Folk at udpresse Hundreder af Millioner Kroner og lægge dem til allerede iforveien store Formuer.
2. England magter at skaffe det hundredobbelte af, hvad alle hungrende Hinduer kræver.
3. England udgiver Millioner til sin Dronnings Jubilæum, medens det ser paa, at disse Mennesker kjæmper en Dødskamp, som strækker sig udover Maaneder.

Digitized by Google

Tidsskriftets Redaktion tilføier tilslut, at efter ovenstaaende Artikels Offentliggjørelse maa fortsatte Rædsler i Indien siges at ske med Dronningens og hendes engelske Undersaatters Vidende og under deres Ansvar.

Redaktionen.

Ravnkell Freysgode.

(Af „Hrafnkells saga freysgoda").

Islands Østkyst, navnlig den nordøstlige Del, har adskillig Lighed med Formationer i det vesten- og nordenfjeldske Norge.

Medens der paa Islands Syd- og Vestkyst er store, flere Mil brede Herreder og Dale, som langsomt stiger op mod Høifjeldsplateauet under Vatnajøkuls eller som den ogsaa kaldes Klofajøkuls vældige Gletscherborg, hvor Vagtilden endnu lyser fra Heklas Kegle, — ser vi paa Østkysten en Række korte Fjorde indskaaret i en temmelig brat Kystside, — og begrænset af høie Fjeldrækker fører Dalen os paa et Par Mil lige op i Storfjeldene.

De nordøstligste Fjorde heder Vopnafjord, Heradsfløi og Seydisfjord. Paa Seydisfjord er nu Østlandets vigtigste Handelsplads. Vopnafjord er af mindre Betydning. Men fra den midterste, den to Mil brede Heradsfløi, fører en stor Dal med talrige Sidebygder op mod Fjeldene. Det er det bekjendte Fljotsherred.

Det dannes egentlig af to Dale, der gjennemstrømmes af mægtige Bræelve. Den nordvestlige heder Jøkulsdal med Jøkulsdalsaaen, den sydøstlige heder Tljolsdal med Elven Lagarfljot. Begge Elve forener sig til en fjordlignende Strøm paa Landet nede ved Fjordmundingen. De to Dale er adskilt ved en høi Eg eller, som de kaldes paa Island, en Hals, der danner en Fjeldhede. Det er Fljotsheden.

Digitized by Google

Under sin Reise i Island red den svenske Geolog Pajkull en Sommeraften fra det sydligere Seydisfjord over til Fljotsherredet. I sin Bog „En Sommer i Island" fortæller han herom: „Da jeg efter tre Timers Forløb over Heden nærmede mig Fljotsdalen, kunde jeg i fuldt Maal nyde det imponerende Skue, den frembød. Over den brede, men dog i Henseende til de omliggende Fjelde dybe Dal laa, da jeg om Aftenen fik den i Sigte, udbredt et blaahvidt, lidt taaget, men fuldkomment gjennemsigtigt Luftlag, der gav saavel Fjeld som Dal en magisk Belysning. Dernede speilede sig Lagarfljots hvide Stribe, i Baggrunden til venstre hævede sig i 11 geografiske Miles Afstand Snæfells næsten 6000 Fod høie Top. Paa den modsatte Side af de ved en lavere, saakaldet Hals adskilte Fljots- og Jøkulsdale, drog sig en mægtig Fjeldryg, der i Smjørfjall naaede sit høieste Punkt med 3859 Fod over Havet og endnu i Diafjall, en mod Nordøst i Havet udskydende Odde af samme Fjeldryg beholdt en Høide af 2272 Fod".

Det er i disse Egne, at Ravnkell Freysgode, Hovedpersonen i denne lille Saga, der bærer hans Navn, havde sit Hjem.

De nordøstlige Fjorde og Fjorddale synes efter Landnáma at være bebygget hovedsagelig af Nordmænd fra det vesten- og nordenfjeldske Norge: Seydisfjord af Folk fra Voss, Vopnafjord af Folk fra Strinden og Fljotsherred af Værdølinger. Men det sidstnævnte store Herred havde et saa stort Omraade, at Bebyggelsen tog Tid. Fljotsherred, som nu er et af de græsrigeste paa Island, var dengang skovbevoxet i Fjeldsiderne, medens Dalbunden var myret og stenet. Endnu er der ikke saa faa Rester af Skov paa Sydsiden af Lagarfljot.

Det fortælles da i Begyndelsen af Ravnkell Freysgodes Saga, at i Harald Haarfagers Dage, antagelig omkring Aar 920 eft. Chr., kom der en Mand ved Navn Hallfred ud til Island med sin femtenaarige Søn Ravnkell og landede i Breidfjord, en af de mindre Fjorde

Digitized by Google

syd paa Østkysten. Her satte han Bo paa en Gaard, som efter en udenlandsk Trælkvinde fik Navnet Arntrudarstad. Men efter kun ét Aars Ophold flyttede han med alle Sine nord over Fjeldene til en Sidedal af Fljotsdalen, nu kaldet Geitdalen.

En Nat drømte han, at der kom en Mand til ham og sagde: „Der ligger du, Hallfred, og temmelig uforsigtig. Flyt bort og vestenfor Lagarfljot. Der er al din Lykke". Strax om Morgenen flyttede Hallfred ned i Hoveddalen, satte over Elven og opførte en ny Gaard paa det Sted, som nu heder Tunga, d. v. s. den Landtunge eller Landstrimmel, der ligger mellem Lagarfljot og Jøkulsdalsaaen i deres nedre Løb, efterat de er kommet ud af sine særskilte Dale. Her paa Tunga boede Hallfred lige til sin Alderdom, og Gaarden kaldes endnu den Dag idag Hallfredarstad.

Men samme Dag Hallfred flyttede fra Geitdalen, kom der et Skred over det Sted, hvor hans Gaard havde ligget, og begrov en Gjed og en Buk, som var bleven tilbage. Derefter fik Dalen sit Navn Geitdalen. Ved Gaarden Torvaldstad, et Stykke oppe i Geitdalen, sees ovenfor Gaarden i Fjeldet endnu en Sænkning, hvorfra engang i fordums Tid et Fjeldskred er styrtet ned, og hvis Spor kan forfølges helt ned til Elven.

Hvorvidt vi nu i Sagaens Beretning har med et Sagn eller en virkelig Begivenhed at gjøre, er naturligvis umuligt at bestemme. Men saamange mærkelige Tilfælder har vi endog fra nyeste Tid, hvorved Ulykker er bebudet eller forudanet i Drømme eller ved Varsler, at Begivenheden ikke uden videre bør afvises som uhistorisk eller utænkelig.

I Landnáma har vi den samme Beretning. Men her kaldes Hallfred Ravnkell ligesom Sønnen. Dalen kaldes Skreddalen, som er Sidedalen til Geitdalen, og istedenfor en Buk og Gjed kommer der bort en Galte og en Oxe. Bogstaverne i Navnene paa disse Dyr: gøltr ok griðungr lader formode, at Landnámas Kilde har

Digitized by Google

været et ældre Digt, og vi tør tro, at Sagaen er paalideligere, da dens Bestemmelser af Steder og Stedsforholde idetheletaget er saa nøiagtig, at kun en eneste væsentlig Feil er bleven paaviist, og denne Feil kan let skyldes en Misforstaaelse af Afskriveren. Paa Hallfredstad boede altsaa Hallfred til sin Død. Men den unge Søn Ravnkell, der skildres som vakker og dygtig, kan ikke roe sig hjemme. Han vil blive selvstændig Mand. Han pleiede om Sommeren at ride op over Fljotsherredet. Da var Jøkulsdalen bebygget op til Broen d. v. s. omtrent tre Mile op. Men paa en af disse Udflugter saa han, at der gik en øde, ubebygget Sidedal længere oppe i Dalen, mere vestlig op mod Fljotsheden. Denne Dal tyktes ham bebyggeligere end alle andre Dale, han havde seet. Da han kom hjem, bad han Faderen skifte sit Gods med sig og sagde, at han vilde reise sit Bosted der. Faderen gav sit Samtykke, og Ravnkell opførte nu sin Gaard omtrent midt i Dalen. Denne Dal fik efter ham Navnet Ravnkellsdalen. Gaarden hed Adalbol og er endnu kjendt under dette Navn. Efterhaanden flyttede flere Folk op i Ravnkellsdalen, saa der skal have været indtil tyve Gaarde. Senere har vulkanske Udbrud lagt den øde.

Ravnkell blev Dalens Høvding og Tempelforstander og lod der reise et stort Hov eller Gudehus. Han giftede sig med en ansect Kvinde fra Laxaadalen og havde med hende to Sønner.

Om denne ene Mand Ravnkells Livsskjæbne er det nu, den lille Saga handler, som heder „Hrafnkells Saga Freysgoða."

Sagaen bestaar kun af tyve Kapitler. Vi har bare et Brudstykke af Sagaen skrevet paa Pergament, antagelig fra det 14de Aarhundrede. I sin Helhed forekommer den kun i Papirhaandskrifter, hvoraf Intet er ældre end det 17de Aarhundrede.

Men Texten stemmer merkelig overens i dem alle

Digitized by Google

saavelsom med Pergamentbrudstykket, saa vi kan have fuld Tillid til dens Ægthed.

Begivenhederne omfatter omtrent et halvt Aarhundrede fra Aar 905 til 952.

Der findes ikke et Vers i den. Idethele aftager Versene i de islandske Sagaer, efterhvert man nærmer sig Nordøst og Østlandet. I Vestfjordene var det hovedsagelig, at Skaldekunsten blomstrede, og hvor det blev almindeligt at indlægge Brudstykker af gamle Kvad i Texten dels som Pryd, dels som historiske Vidnesbyrd, — eller endog at indlægge tildigtede Vers, hvor Traditionen i denne Henseende var mangelfuld.

Forfatteren af Ravnkells Saga naar ikke den digteriske Flugt og Høide, som vi beundrer f. Ex. i Njaals Saga. Sproget er undertiden noget kort og tørt. Men den har de store Linjers Klarhed og Skarphed. Navnlig er Kompositionen merkelig ved sin Fasthed og Enkelthed. Her er ingen Overlæsselse med Bifigurer eller Sidemotiver. I al sin Korthed virker den næsten som en moderne Novelle, der i fyndige Drag med sikker Begrænsning skjænker os et Billede af et Menneskeliv, en Menneskeskjæbne.

I Ravnkell møder vi en udpræget Herskernatur. Blandt de mange selvraadige Høvdinger i den nye Fristat var Ravnkell en af de stridbeste. Han tvang under sig alle Mænd i Hoveddalen eller Jøkulsdalen. Ingen Opsætsighed vilde han taale, og for dem, som han fældte i Drab, var det umuligt at faa Oprejsning i Bøder. Paa samme Tid var han, som Herskernaturer ofte er det, mild og blid mod dem, som bøiede sig under ham. Navnlig var han god mod Folkene i Ravnkellsdalen. Mod Jøkulsdalsmændene var han strid og haard. Dette Høvdingeskab avler efterhaanden hos ham et ubændigt Overmod, en farlig Selvforblindelse. Han anser sig som uangribelig. Først gjennem en haard, men gavnlig Ydmygelse lutres han, og reiser sig igjen.

Aarsagen hertil blev en Hest. Hesten er ved

Digitized by Google

Siden af Faaret Islændernes kjæreste Dyr. Der findes nutildags paa Island paa 70,000 Mennesker omtrent 30 à 40,000 Heste eller to Heste pr. Individ. Paa de store Heder og Moser kan Hesten hele Aaret rundt i de forholdsvis milde Vintre søge sin Næring, og uden Heste vilde enhver endog kortere Reise paa Island være ugjørlig.

I sin interessante Bog „Minder fra en Islandsfærd" beretter Professor Gustav Storm om den islandske Hest: „Den islandske Hest er berømt over mange Lande som en udmerket Rideheste og fortjener al mulig Ros. Den har en let behagelig Dilt, lader sig let styre — dog maa Ridepisken hyppig benyttes — og er meget udholdende. Den staar aldrig paa Stald, men lever, naar den ikke benyttes, i fri Tilstand ude paa Græsmarkerne. Den kan ofte streife Mile vidt om, hvorfor det tidt kan tage lang Tid at samle Hestene, naar man skal have Rideture. Hesten ser, naar den føres hjem fra Græsgangene, temmelig søvnig, næsten dum ud; men er først Rytteren kommen oppaa, faar den strax Lyst til at sætte afsted. Dens Udholdenhed grænser til det Utrolige. Det har ofte hændt, at man reiser et helt Døgn med samme Hest, naar man blot en sjelden Gang stiger af og lader den samle sig nogle Græsstraa. Dens Klogskab og Forsigtighed viser sig især i Fjeldpassagerne, hvor det er en Fornøielse at se den vælge sin Fodplads mellem Stenene. Som Exempel paa dens Klogskab berettes, at naar drukne Bønder rider hjem fra Reykjavik, fatter Hesten vel sin Herres Tilstand og forstaar at balancere saaledes med sin vaklende Rytter, at denne altid kommer helskindet hjem. Stort Mod viser den ogsaa ved Færgingen over de stride, ofte farlige Elve. Man lader den ene Følgesmand sætte over Elven med Ridetøiet for at modtage Hestene og driver dem saa løse ud i Elven. Under Svømningen holder de kun Næsebor og Øine over Vandet, saa det ofte ser ud, som om de er nær ved at drukne."

Som vi ser af Sagaerne, at Tilfældet var i Old-

Digitized by Google

tiden, lægger man fremdeles ogsaa megen Vægt paa at have vakkert Rideſtel. Under Sadlerne pleier man at have et Dækken af Klæde af broget, navnlig høirød Farve med Silkebroderinger i Hjørnerne. Paa Sadelſkindet er der Meſſingknapper, og til Bidslerne gjælder det at have vakre Stænger, dels af Meſſing, og dels, naar de er rigtig fine, af Sølv, ofteſt prydede med Løvehoveder.

Som Høvding havde naturligvis Ravnkel mange Heſte. Foruden de talrige Arbeids- og Rideheſte paa Gaarden havde han oppe paa ſin Sæter tolv Avleheſte, et ſaakaldet Stod og en prægtig Hingſt. Denne Hingſt var muſegraa med ſort Stribe efter Ryggen. Halvparten af Hingſten ſkjænkede han Guden Frey, ſin Yndlingsgud, og den var derved bleven ham ſaa kjær, at han aflagde det Løfte, at han ſkulde blive den Mands Bane, ſom red den mod hans Vilje.

Dette Træk fortjener noget nærmere Omtale.

Det røber, ſom adſkillige andre, at der midt i Hedenſkabets Tid rørte ſig ogſaa mere ophøiede religiøſe Følelſer, ja, at der endog kunde beſtaa et inderligt perſonligt Forhold mellem den Enkelte og den Gud, han havde valgt til „ſin kjæreſte Ven“, ſom det betegnes.

Saaledes havde Haakon Jarl en Gudinde ved Navn Thorgerd Hølgabrud, ſom han ſkjænkede ſin ſærlige Yndeſt. Hendes Gudebillede var ſaa ſtort ſom en voxen Mand. Det havde Skaut paa Hovedet og Ring paa Fingeren. I det ſtore Gudehov hos Dale Gudbrand ſtod det i al ſin Stads opſtillet ved Siden af Thor paa hans Kjærre. Hovet blev aldrig lukket op, undtagen naar Jarlen kom paa Beſøg hos Gudbrand.

Den mægtige Høvding Thorolv Moſtrarſkegg paa Den Moſter i Søndhordland havde Thor til ſin kjæreſte Ven og raadſpurgte, da Harald Haarfager truede med at gjøre ham fredløs, hvis han ikke underkaſtede ſig, Thor, om han ſkulde bøie ſig for Kongen eller fare bort ifra Landet. Denne Raadſpørgen blev udført ſom en religiøs Ceremoni, og Gudens Svar opfattedes ſom

Digitized by Google

et Orakelsvar. Det lød, at han skulde fare til Island. Øieblikkelig rev Thorolv sit Gudehov ned, tog Hovmulden, Hovtømmeret og de to Tempelsøiler i Hovet med sig ombord paa sit Skib. Med sin Husstand, sine Venner og sin Gaardsbesætning drog han saa afsted. Thorshovet reistes paany i Nærheden af det Sted, han landede. Det var i Bredfjorden paa Thorsnæsset. Et Fjeld paa det Næs fæstede han saa stor Tro til, at han kaldte det Helgafell, d. v. s. det hellige Fjeld. Han befalede, at Ingen maatte se did utvættet, og Intet maatte dræbes der, hverken af Dyr eller Mennesker. Did troede han, at han skulde fare med alle sine Frænder efter sin Død. Paa Næssets Tange satte han Thingstedet, og det var saa helligt, at Volden ikke maatte besudles. Folk maatte fjerne sig langt bort, naar de skulde foretage sine Nødtørftshandlinger.

Den hedenske Landnamsmand saa i det Guddommelige noget Rent og Ophøiet over den jordiske Tilværelse.

Thorolvs strenge Bud vilde Efterkommerne, navnlig de overmodige Kjalleklinger, ikke finde sig i, medens hans nærmeste Slægt Thorsnesingerne holdt fast ved det. Det udartede til et helt Slag paa Thingvolden, og vi træffer saaledes inden Hedenskabet en Religionskrig i det Smaa. Følgen blev, at Thinget maatte flyttes, siden nu engang Thingvolden var bleven vanhelliget ved det udgydte Blod.

En anden Hovgode, Thorkel Maane, lod sig, da han laa paa det sidste, bære ud i Solskinnet og anbefalede sig til „den Gud, som havde skabt Solen." I dette merkelige Træk ser vi de snevre hedenske Syn udvidet til et større med vid Horizont.

Der spores idethele under den første Bebyggelse af Island stærke kristelige Paavirkninger, Paavirkninger, der skyldtes Vikingetogene til England og Irland, hvorfra mange Kelter fulgte med over til Øen.

Dette er Kristendommens Morgenrøde paa Island.

Digitized by Google

Senere faldt man tilbage til den uforfalskede Asatro eller til religiøs Ligegyldighed, indtil Althinget Aar 1000 gjorde den nye Lære til Landets Religion.

Ravnkells Forkjærlighed for Guden Frey havde sandsynlig dette personligere mere inderlige Forhold til Grund. Guden blev ikke blot et Billede, som der skulde ofres til for at faa Hjælp i det Jordiske, men var som en Ven, der elskedes og beundredes.

Frey, Njords Søn, skulde paakaldes til gode Aaringer, Fred og Velstand; thi han raadede for Regn og Solskin og Jordens Frugtbarhed. Han er blid og god; ei volder han nogen Sorg; men han løser de bundne af deres Lænker. Foruden af de personlige Grunde var det rimeligt, at Ravnkell som ivrig Rydningsmand og Jorddyrker særlig yndede denne Gud og havde helliget ham Halvparten af sin ædleste Hest. Den fik Navnet Freysfaxe, og paa Grund af sit Forhold til Frey fik Ravnkell Tilnavnet Freysgode, d. v. s. Freyspræst.

Ligeover Ravnkell Freysgodes Gaard Adalbol laa der en liden Gaard ved Navn Hole. Her boede en fattig Mand ved Navn Thorbjørn. Han havde mange Børn. Ældst af dem var en stor og dygtig ung Mand, som hed Einar. Denne Søn havde ikke Thorbjørn længer Raad til at holde hjemme. Der var saamange at forsørge, og en Vaar siger han til Einar, at han fik drage ud for at søge sig Tjeneste. „Jeg gjør ikke dette," bemærkede den gamle Far, „af Mangel paa Kjærlighed. Men alene paa Grund af min ringe Evne og min Fattigdom."

Det var i seneste Laget til at søge sig Tjeneste for Sommerhalvaaret. De fleste Ungfolk havde faaet sig Pladse rundt om paa Gaardene. Einar red dog affted og tog Veien over til Høvdingen paa Adalbol, som hilser den fattige Mands Søn med Velvilje og Glæde. „Hvorfor søger du efter dette saa sent?" spørger han. „Jeg skulde først af Alle have taget imod

Digitized by Google

dig. · Nu har jeg kun én Bestilling ledig, og den vil du vist ikke have."

Einar mente, han fik tage, hvad han kunde faa, hvordan Arbeidet end var.

Saa blev det bestemt, ut Einar skulde vogte 50 Faar oppe paa Ravnkells Sæter og desuden føre hjem Sommerveden. Herfor skulde han faa Kost og Klæder i to Halvaar. Samtidig advarede Ravnkell ham alvorlig om ikke at benytte Freyfaxe som Ridehest, og fortalte ham om det Løfte, han havde aflagt om den. De tolv Hopper kunde han derimod benytte, saameget han lysted, under Røgtningen af Faarene. „Gjør nu, som jeg siger," sluttede Ravnkell. „Thi det er et gammelt Ord, at ikke volder den Ulykken, som advarer en Anden."

Nei, det kunde der ikke blive Tale om, at Einar havde saa onde Tanker som at ville ride den Hest, som det var forbudt at ride, saameget mere som der jo var andre Heste til at ride paa.

Det gik Einar godt paa Grjotteigsfælet en lang Stund. Han havde sine femti Faar stadig samlet. Men Midtsommers blev tredive Stykker borte. Han leder over alle Havnegangene og finder dem ikke. Dyrene blev borte en hel Uge. Saa var det en Morgen, at Einar gik aarle ud, og det er da letnet med Sønden-vindstaagen og Muskregnet. Han tager Stav i Haanden, Bidsel og Hestedækken og gaar over Grjotteigsaaen, som løber forbi Sæteren. Der laa ved Elvebredden de Dyr, som havde været hjemme om Natten. Einar drev dem hjem til Sæteren og gik saa ud igjen for at lede efter dem, som var borte. Han faar Øie paa de tolv Hopper ved Elvebredden og faar i Sinde at tage sig en Hest at ride paa. Naar han red, tænkte han, bar det vel hurtigere frem, end om han gik. Da han kom hen til Hopperne, jagede han efter dem. Men de, som aldrig før havde pleiet at løbe for Folk, var nu sky, medens den vilde Freyfaxe stod saa stille, som om

Digitized by Google

dens Ben var gravet ned i Jorden. Det lider allerede frem paa Morgenen, og med Ungdommens Sorgløshed tænker Einar, at Ravnkell faar det vel aldrig at vide, om han rider Hingsten. Han tager den, bidsler den og lægger Dækkenet paa dens Ryg, rider saa op Elvekløften helt op til Snafellsjøkelen, saa vester langs Jøkelen did, hvor en liden Elv ved Navn Jøkulsaarin rinder ned og saa langs med den til Reykjasælene.

Einar spurgte alle Gjætere ved Pælene, om de ikke havde seet noget til hans Faar; men ingen havde seet dem. Einar red Freyfaxe lige fra Daggry til Klokken sex om Eftermiddagen eller Midaften, som det kaldtes. Den bar ham hurtigt afsted og vidt omkring; thi det var en udmerket Hest. Det faldt nu Einar ind, at det var paa Tide, at han drev hjem de Dyr, som var hjemme ved Sæteren, selv om han ikke fandt de andre. Han red da øster over Heden til Ravnkellsdal. Men da han kom ned til Grjotteig, hørte han Brægen op fra Elvekløften. Han dreier didhen, og der kommer tredive Faar imod ham, de selvsamme, som havde været borte hele Ugen. Han drev dem nu alle hjem med de øvrige Faar. Hingsten var dribvaad af Sved, saa det dryppede af hvert Haar. Den var stænket til med Ler og umaadelig træt.

Men det farlige og unødige Ridt drager nu videre og skjæbnesvangre Følger. Thi nu sker det besynderlige, at Dyret vælter sig tolv Gange om, udstøder en høi Vrinsken og sætter i fuldt Firsprang henover Veien. Einar farer efter den og søger at komme foran den for at gribe den og føre den tilbage. Men den er nu saa vild, at han ikke kan komme den nær. Den farer frem gjennem Dalen og stanser ikke, før den kommer hjem til Adalbol, og da den er naaet hen foran Døren, vrinsker den høit.

Ravnkell, som sad tilbords, sagde til en Kvinde, som vartede op, at hun skulde gaa til Døren. „Thi jeg hørte en Hest vrinske, og det tyktes mig, jeg kjendte

Digitized by Google

Freyfaxe." Hun gaar hen i Døren og ser den ilde tilredte Hest. Hun siger da til Ravnkell, at det er Freyfaxe, som staar derude, og at den er forfærdelig tilsølet. Ravnkell gaar da ud, og da han fik Øie paa Hingsten, sagde han: „Ilde tykkes det mig, er der handlet mod dig; men din Forstand har du i Behold, Fosterson, siden du har sagt mig det. Det skal blive hævnet. Gaa nu tilbage til din Flok"!

Saa løb Hesten tilbage til Sælet.

Enhver Eier af Heste vilde blive harm, hvis hans Yndlingsdyr blev redet og ilde redet mod hans Vilje. Men for Ravnkell kommer det til, at Hesten tillige tilhører Frey, og at han har givet det Løfte at dræbe hver den, der red den mod hans Vilje, og det var ogsaa dengang den Tro, at det gik den galt, som ikke holdt sine Løfter.

Det kan da ikke undre os, at denne Hedning ikke betænker sig paa, hvad han skal gjøre.

Om Morgenen lod han en Hest sadle og rider op til Sæteren. Han rider i blaa Klæder og havde Øxe i Haanden, men ikke flere Vaaben. Da havde just Einar drevet Dyrene ud i Kvéet eller Folden. Han laa paa Foldens Gjærde og talte over Faarene, medens Kvinderne holdt paa at malke dem.

Vi kan vel tænke os Einars Sindsstemning, da han faar se Ravnkell; men han bevarer sin Ro i det Ydre, og da Ravnkell spørger, om han har redet Freyfaxe, benægter han det ikke. Ravnkell bebreider hans Upaalidelighed i korte Ord, og uden at give ham Anledning til at forsvare sig, springer han af Hesten og giver Gutten Banehug med Øxen.

Saa rider Ravnkell hjem og faar en ny Gjæter i Einars Sted. Einar lod han begrave paa Skrænten af Fjeldet og reiste en Varde ved Siden af Stendysen over ham. Denne Varde benyttedes siden som et Tidsmærke af Sæterfolket. Naar Solen stod over den, var Klokken

Digitized by Google

6 om Eftermiddagen, netop den Tid, da Einar kom ridende hjem paa Freysaxe.

Nu faar den gamle Far Thorbjørn høre om sin Søns Drab.

Hvis vi nu havde overladt Ordet til den gjennemsnitlig øvede moderne Fortæller, vilde der sikkert have kommet Sætninger som disse: „Intet kan beskrive den gamle Mands Sorg. Hans Øine fyldtes med Taarer, og han hulkede høit. Men snart veg Smerten for Harme og Forbitrelse over Voldsmanden" o. s. v.

Men denne Slags Skildring ligger fjernt fra den gamle Fortællerkunst. Sagaen melder kun: „Thorbjørn erfarer over paa Høl Einars Drab. Han blev dybt bedrøvet over disse Tidender". Styrken af hans Sorg, hans Harme føler vi ganske anderledes levende og sandt, naar vi faar høre om, hvad den fattige Mand *vover* for at værne om sin og sin faldne Søns Hæder.

Han tager sin Hest og rider over til Adalbøl og beder Ravnkell bøde for Sønnens Drab. Ravnkell studser og siger, at det er ikke den første Mand, han har dræbt, og at det vist heller ikke er ukjendt for Thorbjørn, at han har aldrig givet Bøder for nogen Mand.

Dette Drab har dog, lader det til, gaaet mere ind paa Ravnkell, end alle de andre. Han har, trods alt, følt noget af Morderens Gru over sin Misgjerning ved Tanken paa den unge, vakre Gut, som har maattet lade sit Liv for det unaturlige Løfte, han i Overmod har aflagt. Ravnkell erkjender da for Thorbjørn, at dette Værk er blandt hans værste.

„Nu faar vi angre", siger han, „at vi har brugt for store Ord. Sjelden angrer den, som bruger færre Ord end flere".

Saa fremkommer Ravnkell med sit Erstatningstilbud, og det er stormandsmæssigt.

„Jeg vil udstyre din Gaard med Melkekjør i Sommer og med Slagt i Høst. Det skal jeg gjøre hvert Halvaar, saalænge du vil blive boende paa din Gaard.

Digitized by Google

Dine Sønner og Døtre skal jeg bringe i Vei og sørge slig for, at de skal faa gode Kaar. Alt, hvad du ved jeg har i mit Hus, og som du trænger til, skal du faa, naar du bare siger til, og du skal aldrig mere komme til at lide Mangel paa Nogetsomhelst. Du kan føre dit Hus, saalænge du har Lyst dertil. Men flyt over til mig, naar du er kjed deraf. Jeg skal da sørge for dig til din Dødsdag, og lad os saa være forligte. Jeg venter, at de Fleste vil sige, at det har været mig et dyrt Drab".

Men nu sker det Uhørte. Den usle, fattige Mand viser Tilbudet fra sig. Han vil Intet modtage af sin Søns Bane. Det er en Æresopreisning, han forlanger. Sit Svar sammenfatter han kun i det enkle Krav, at han vil, at de to skal faa Mænd til at afgjøre deres Mellemværende.

Nu har Thorbjørn rørt ved Ravnkells ømmeste Punkt, hans ubetvingelige Stolthed, hans Fordring paa at være den første i Bygden og Alles Overmand. Den forsonlige Stemning viger med ét. „Da vil du tykkes min Jævnlige, og paa det vil vi ikke blive forligte", lyder Svaret.

Thorbjørn rider bort og opover Dalen til Gaarden Laugarhus. Der bor hans velstaaende Broder Bjørn, hvem han beder om Hjælp. Broderen spørger ham, om han er rigtig vel bevaret, naar han kan afslaa et Tilbud som Ravnkells. „Klog er den, som kjender sig selv", bemerker han med et gammelt, sokratisk lydende Visdomsord. Han vil ikke vove sig til at hamle op med Ravnkell, selv om han har nogle Penge.

Med bitre Ord forlader Thorbjørn sin Broder. „Jo mere det gjælder, des ynkeligere bliver han", siger han til ham. Den Næste, han opsøger, er Bjørns Søn Saam paa Gaarden Leikskaale. Saam gjælder for at være en umedgjørlig og lovkyndig Mand. Thorbjørn banker paa Døren og beder sin Broderson komme ud. Saam hilser sin Farbroder og beder ham til Gjæst.

Digitized by Google

Men Thorbjørn trak paa det. Saam ser det sorgfulde Udtryk i hans Ansigt og spørger efter Nyt. Thorbjørn beretter nu sin Søn Einars Drab. „Det er ikke store Tidender, at Ravnkell dræber Mænd", giver Saam tørt til Svar.

Da beder Thorbjørn om hans Hjælp, og Saam faar derunder vide om Forligstilbudet. Han tager Sagen omtrent som sin Fader. Ja, han foreslaar endog, at de skal ride hen til Adalbol og optræde spagfærdigt overfor Ravnkell. Kanske han da staar ved sit Tilbud. Men hvast tager nu Thorbjørn til Orde og slynger ogsaa ham hans Ynkelighed i Ansigtet. Smaa Sager vil de gjerne overtage, men ikke denne, som er saa klar, og det, uagtet han er en lovkyndig Mand. Saaledes egget gaar endelig Saam, skjønt meget ulysten, ind paa at overtage Eftermaalet paa Ættens Vegne mod Fljotsherredets mægtigste Mand.

Ravnkell syntes, det var rent ud latterligt, da han hørte, at de havde taget Sagen op mod ham. Men om Vaaren, da Stævnedagene kom, blev han dog paa lovlig Vis stævnet til Althinget. Da samlede Ravnkell 70 vaabenføre Mænd af sit Thinglag, red sydpaa over Hederne, saa den sædvanlige Thingvei langs hele Sydkysten og videre op til Althingssletten. Det regnedes for 17 Dagsreiser.

Strax efterat Ravnkell er kommet afsted, samler Saam og Thorbjørn Folk. Det var mest løse og ledige Personer, som de selv maatte udstyre med Vaaben, Klæder og Mad. Det var ogsaa dengang som nu, at Processer kostede Penge, — mange Penge! Saa rider de tilthings, men ikke den samme Vei som Ravnkell. De drager den frygtelig besværlige, men langt kortere Indlandsvei, først nord over Mødrudalshedens Lavaørken til Herdebreidstunge, sandsynligvis en Græsningsplads ved det høie, udbrændte Vulkanfjeld Herðubreið omtrent midt paa Øen. Dette fritstaaende over 5000 Fod høie Fjeld hæver sig op som et Kastel paa Heden med steile,

Digitized by Google

mørke Vægge, indtil den svære Bjergmasse øverst ligesom tækkes af et fladt Snetag, der afsluttes med en tilspidset Top eller Knap. Langs en anden Lavaørken, Odaadhrannet (Udaadshraunet) kommer de ned i Kroksdalen paa Nordlandet, hvor de træffer Overfartsveien fra denne Landsdel til Sydlandet, den bekjendte Sand eller Sprengisandr. Det er to eller flere Dages uafbrudt Ridning med en eneste liden Græsningsplads underveis.

Saaledes lykkes det dem at komme paa Althinget før Ravnkell.

Ved sin Ankomst faar Ravnkell at vide, at de andre allerede er indtruffet, og finder det fremdeles lige latterligt. Dette Althing var et af de mest besøgte paa Island. De fleste Høvdinger var mødt frem. Saam begynder da sin Tiggergang fra den ene til den anden for at faa deres Bistand. Thi Ret paa almindelig Maade kunde man dengang som oftest ikke faa. Sex og tredive Storhøvdinger dannede Lagretten og udnævnte Dommerne. Det gjaldt at vinde Nogle af dem for Sagen. Men det blev Nei og atter Nei. Ingen vilde sætte sin Anseelse paa Spil for Saams Skyld ved at lægge sig ud med Ravnkell. Da sank Modet baade for Thorbjørn og Saam. Det gik saa ind paa dem, at de hverken fik Søvn eller kunde spise. Det saa kun ud til, at de maatte reise tilbage med Skam og Vanære.

En Morgen aarle vækker gamle Thorbjørn Saam. „Jeg kan ikke faa sove", siger han. Saa staar de begge op og gaar ned til Øxaraaen for at vaske sig. Da sagde Thorbjørn til Saam, at de fik drive sammen sine Heste og se til at komme sig hjem. Det var let at se, at dette bare vilde blive dem til Spot og Spe.

Bittert bebreidede Saam sin Farbroder, at han havde faaet ham til at indlade sig paa Sagen, istedenfor at tage imod de gode Vilkaar, Ravnkell bød. Thorbjørn havde bebreidet de andre for Feighed. Men nu vilde ikke Saam alligevel slutte, før a l t Haab var ude.

Digitized by Google

Det gik saa ind paa Thorbjørn, at han satte sig til at græde.

I det samme ser de nogle Mænd gaa ud fra en Bod vestenfor Øxaraaen lidt nedenfor det Sted, hvor de sidder. I Spidsen for dem gaar en Mand af et høvdingsmæssigt Udseende. Han er høi og vakker, med regelmæssige Ansigtstræk og rødlig Hudfarve. Han er klædt i en løvgrøn Kjortel og er omgjordet med et kostbart Sverd. Han er let at kjende; thi i det lysebrune Haar har han en ganske lys Lok paa venstre Side.

Forunderlige Nøiagtighed, som drager frem en saadan Enkelthed i det ydre Billede, hvad nu enten Sagaens Forfatter har benyttet en Personlighed fra sin egen Tid til Forbillede, eller der i denne Skildring ligger en med samvittighedsfuld Troskab bevaret Tradition.

Saam foreslaar, at de skal gaa hen og hilse paa denne Mand. De gjør saa, og den fremmede Mand hilser først paa dem og spørger, hvem de er.

De oplyser herom, og til Gjengjæld faar Saam vide, at Manden heder Thorkell Tjostarson og er vesten fra Torskefjorden. Han er ikke Godeordsmand selv, men har overdraget Høvdingeskabet til sin Broder Thorgeir. Han er i Slægt med den mægtige Kveldulvsæt paa Borg i Borgarfjorden. I syv Aar har han været udenlands og tjent i den græske Hær i Miklagard.

Til ham betror nu Saam tillidsfuldt deres fortvivlede Sag. Thorkell henviser dem til sin Broder. Han er ung og ærgjerrig. Med de gamle Høvdinger vil slige gjerne kappes.

Saam mener, at det nytter ikke, hvis ikke Thorkell selv støtter dem. Jo, det vil Thorkell nok, men giver dem med dette Formaal et ganske besynderligt Raad: De skal gaa hen i Boden, hvor Broderen Thorgeir endnu ligger og sover. Naar de kommer ind der, vil de faa se to Soveposer. „I den ene“, siger han, „ligger Thorgeir, min Broder. Han har en stor Byld paa Foden, og derfor har han sovet lidet om Nætterne. Men

Digitized by Google

nu braſt Bylden i Nat og Tappen i Bylden er ude. Nu er han falden i Søvn og har ſtukket Foden frem af Sovepoſen ſin mod Fodfjælen paa Grund af den Hede, ſom der er i Foden. Saa ſkal gamle Thorbjørn rave overende og falde paa Fodfjælen, men i det ſamme gribe om Taaen, ſom er forbunden, og rykke haardt til og ſe til, hvorledes han tager det".

Saam ryſtede paa Hovedet. Dette var viſt det mærkeligſte Raad, han nogenſinde havde hørt, naar det gjaldt at vinde en Mand for ſig: først at vække ham af hans gode Søvn efter mange ſøvnløſe Nætter og ſaa ovenikjøbet rykke ham i den ømme, ſyge Fod! Men Thorkell bliver ved ſit. Vil de ikke gjøre ſom han ſiger, fik de ingen Hjælp af ham. Der er ikke andet for. De faar friſte Raadet!

Følgen er naturligvis, at Thorgeir farer op i flyvende Sinne og ſpørger, hvem der tør driſte ſig til at bære ſig ſlig ad. Men Saam og Thorbjørn ved ikke et Ord at ſvare. Da træder Thorkell raſk ind i Boden. Han beder Broderen ikke være vred. Thi det Saar, den gamle Mand bærer paa, er meget værre, end den Bylden, han har paa Taaen. Han har miſtet ſin Søn og kan ikke faa Opreisning for ham.

Grættent ſvarer Thorgeir, at han vel ikke ſkal undgjælde for det. „Det var ikke mig, ſom dræbte Sønnen hans, og derfor maa han ikke hævne dette paa mig", ſiger han.

„Han vilde ikke hævne det paa dig", ſvarer Thorkell. „Han for haardere frem, end han vilde, paa Grund af ſine ſvage Øine. Han ventede ſig nogen Hjælp af dig. Det vilde være mandigt at ſtøtte ham nu, da alle Høvdinger umandigt unddrager ham ſin Beſkyttelſe.

Da Broderen faar høre, at det er Ravnkell Freysgode, ſom er Drabsmanden, begynder ogſaa han paa den gamle Viſen om, at det er en altfor mægtig Mand at lægge ſig ud med. Men da bemærker Thorkell ſpydigt: „Det kan gjerne være, at hvis jeg var Høvding, ſaa

Digitized by Google

vilde det tykkes mig slemt at binde an med Ravnkell. Men ikke forekommer det mig slig. Thi jeg vilde helst have med den at bestille, som gjør det broget for alle. Det vilde øge min Anseelse, om jeg fik Ravnkell roet rundt".

Saa klogtig og djærvt fører han Sagen, at han tilslut faar Broderen med sig.

Kisteglade gaar Saam og Thorbjørn hjemover i den tidlige Morgenstund. Alle Folk undres over, hvor hurtigt deres Sind har forandret sig, de, som før har været saa uglade.

Ved Dommen blev Ravnkell og hans Mænd trængte til Side af en hel Skare Modstandere. Han faar ikke føre sin Sag lovligt frem. Den lovkyndige Saam er nu paa sin høie Hest og fører Thorbjørns Sag med slig Kraft og Dygtighed, at han faar Ravnkell dømt endog til den værste Form af Fredløshed. Han bliver gjort fuldstændig retsløs.

Med et eneste Slag har Stillingen forandret sig. Nu er det Ravnkell, som tager sine Heste og rider hjemover, og han er ikke blid over Sagens Udfald. Han har aldrig oplevet noget saadant før. Men Saam brisker sig af den Seir, han har vundet. Leende spørger Brødrene ham, da Thinget er opløst, om han er fornøiet. Jo, det var han selvfølgelig. Ravnkell havde nu lidt en Skam, som længe vilde mindes, og det var mange Penge værdt.

Men Brødrene gjør nu Saam opmærksom paa, at Ravnkell ikke er helt fredløs, saalænge ikke Namsretten er sat. Ved denne Ret forkyndte Sagsøgeren den over Sagvolderen fældede Dom og satte den igjennem ved Exekution. Dette skulde ske fjorten Dage efter Althingets Opløsning paa hans Hjemsted. Desuden, sagde Brødrene, maatte ikke Saam indbilde sig, at Ravnkell lod sig kue, naar han fik beholde sit Høvdingeskab. Folk vilde nok have den samme Skræk for ham som før, saa stor Magt og Rigdom, saa mange Mænd, som han havde

Digitized by Google

om sig. Det kunde hænde, at Saam vilde komme til at bukke dybere.

Brødrene foreslaar nu, at de skal følge Saam til Østfjordene og faa Sagen bragt til Ende. Det er ridderlige Folk. De vil ikke hjælpe Saam bare halvveis.

Saa drager de, otti Mand tilsammen, den vilde Indlandsvei tilbage til Fljotsherredet. En Morgen tidlig overfalder de den intet Ondt anende Ravnkell paa Adalbol, slæber ham ud af Sengen og ned paa Tunet. Kvinder og Børn bliver jaget ind i et Hus. Ravnkell gjør det ene Forligstilbud efter det andet, men til ingen Nytte. Med Knive stikker Saam og hans Mænd Huller gjennem den Ulykkeliges og hans Hjemmemænds Knæhaser. Gjennem Hullerne trækker de Reb og hænger dem alle, med Hovederne nedad, over en Tværstang paa Tunet, som bruges til at hænge Klæder paa. I denne Stilling bliver de Alle hængende, medens Thorgeir og Saam gaar hen og oplæser Dommen.

Det skulde ske i et Pileskuds Afstand paa et Sted, hvor der hverken var Aker eller Eng. Det tog derfor Tid, før de kom tilbage. Da var Dinene underløbne af Blod paa de Hængende, og da først blev de tagne ned.

Da sagde Thorgeir til Saam, at nu fik han gjøre med Ravnkell, som han lystede. Nu var det ikke vanskeligt at komme til rette med ham. Efter Ravnkells Ord i det Følgende vilde ogsaa Døden have været ham mere velkommen end at leve efter en slig Ydmygelse. Det er dog dette, Saam vil berede ham. Vilkaarene er, at han skal flytte bort fra Adalbol med alle sine Folk og blot med saa meget Gods, som Saam vil give ham.

Gaarden og Høvdingeskabet vil Saam selv have, og paa dem skal hverken Ravnkell eller hans Efterkommere gjøre Fordringer. Heller ikke skal han være nærmere end østenfor Fljotsherred.

Kun for sine Sønners Skyld gik Ravnkell ind paa disse Vilkaar. Saam skiftede Godset. Ravnkell fik saagodtsom Intet og kun ét Vaaben: en Øxe!

Digitized by Google

Tjostarsønnerne bebreidede Saam, at han ikke havde dræbt Ravnkell med det Samme. Men derved var der nu Intet at gjøre.

Nu maa den mægtige Høvding med alle sine Folk endnu samme Dag forlade Adalbol, den Gaard, han har ryddet og bygget i tyve Aar. Hele hans bedste Mandomsværk er ødet for ham. Pint, fornedret og fattig som den usleste af sine Thingbønder drager han bort. Hvilken Færd for ham at maatte fare ned gjennem Jøkulsdalen forbi Gaard efter Gaard der, hvor han nylig har herskет som en Konge.

Videre gaar det helt over Lagarfljot. Der faar han paa Borg — thi de faa Penge, han har tilbage, maa han kjøbe Gaardsredskaber for — en liden, næsten udryddet Gaard, som heder Lokhylla. Den eneste Herlighed ved den var, at der fulgte adskillig Skov med den.

Rundt om i Herrederne talte nu Folk om Ravnkells Fald. De sandede det gamle Ord, at „Overmodets Liv er kortvarigt". Dog var ikke Alle fornøiet med Høvdingbyttet.

Endnu en sidste Tort maa Ravnkell lide. Han faar vide, at Tjostarsønnerne har dræbt hans Yndlingshest Freyfaxe og brændt op hans Gudehov. Ravnkell maa se sin Tro styrte sammen som et Blændværk, siden Sligt kan ske ustraffet af Himlen. „Det er nok Daarskab at tro paa Guderne", udbrød han og blotede aldrig mere siden den Dag!

Men nu — i Ulykken — kommer Ravnkells bedste Egenskaber ham til Gode. Ydmygelsen har bevunget hans Stormandsindbildninger, hans Herskerfølelse, men ikke knækket hans Arbeidskraft. Han har Sønner, som skal frem. For deres Skyld har han villet tage Livet, og han har prøvet et Rydningsværk før. Skoven bryder han ned og reiser sig en stadselig Gaard. Endnu heder den Ravnkellsstad. Men store er Vanskelighederne det første Aar. Han maa leve af Fiskeri i Elven, hvilket heldigvis det Aar slaar godt til, og samtidig maa en

Digitized by Google

anden Arbeidskarl være med og sætte op Husene. Han opdrætter Kalve og Kid, og efterhaanden følger der Fremgang med Arbeidet. Hans Magt voxer for hvert Aar, og tilslut sidder han som en anerkjendt Høvding paa Ravnkellsstad. Rundt ham flokkes Folk. Det voxer til et stort Herred vestenfor Lagarfljot. Alle bøiede sig her for hans Vilje; for han var trods Alt den overlegne Mand. Kun er han meget mere afholdt. Han er bleven en langt gjævere og omgjængeligere Mand.

Saam havde sat sig ned paa Adalbol, medens Thorbjørn fik Saams Gaard Leikskaale. Den gamle Fader var bleven en Velstandsmand, medens Einar stiv og kold hvilede under Stendyssen paa Grjotteigsfælet.

Ravnkell og Saam mødtes ofte der, hvor Folk kom sammen. De bragte dog aldrig sit Mellemværende paa Bane.

Sex Aar var forløbne, og det gamle Saar syntes næsten tilgroet.

Da er en Morgen en af Ravnkells Tjenestekvinder ude og vasker Tøi nede ved Elven. Midt under Arbeidet faar hun se en stadselig klædt Mand ride opover Herredet i Følge med fem andre, alle klædte i farvede Klæder og med fagre Skjolde. Hun drager Kjendsel paa den fornemste af dem. Det er Saams Broder Eyvind, som kommer hjem efter et Udenlandsophold paa syv Aar.

Nu faar Kvindemenneskets Fart paa sig. Vasken soper hun sammen og løber hjem med den, kaster den der fra sig paa en Brændestabel og flyr hæseblæsende ind i Skaalen, hvor Ravnkell med Gaardens bedste Mænd endnu ligger og hviler.

Med rivende Hurtighed og Veltalenhed foreholder hun Høvdingerne deres Ladhed, medens unge Folk, som har faret udenlands, kommer hjem med Hæder og stiller dem helt i Skygge. Talens virkningsfulde Slutning er da, at „nu for Eyvind Bjarnarson opover langs Elven med et saa fagert Skjold, at det lyste af det. Det er en saa mandig Karl, at i ham vilde der være Hævn".

Digitized by Google

Ved Blodhævnen toges der nemlig særligt Hensyn til, at den, som dræbtes til Hævn, maatte svare i Anseelse til den, som var krænket eller dræbt.

Det stiller dog alle vore Begreber paa Hovedet at se en Kvinde saa opsat paa at faa et Menneske taget afdage. Men det karakteriserer Tiden og dens strenge Æresmoral levende nok.

I Ravnkells Svar føles dog en Uvilje mod Kvinder, naar han svarer: „Det kan være, at der er mangt og meget Sandt i hvad du siger, endskjønt du ikke drives af det Gode. Det er nu bedst, at dit Strœv øges. Far hurtigt ned paa Vidivellir efter Hallsteinssønnerne Sighvat og Snorre. Bed dem hurtig komme til mig med de Mœnd, som der er vaabenføre."

Nu følger en af disse Overfaldsskildringer, som mindst af Alt tiltaler os i Sagaerne, naar nemlig en Uskyldig i Ætten maa lide for en Overlast, en Anden har begaaet. Det er dog noget Andet, naar Gunnar paa Lidarende endelig slaar dem ned, som har tirret ham.

Selve Skildringen af Overfaldet er udført med en Nøiagtighed og Anskueligbed, hvad det Stedlige angaar, med en Korthed, Klarhed og Spœnding, hvad selve Handlingen angaar, som viser os Sagaskrivernes strenge Virkelighedstroskab, deres fyndige episke Stil i dens Fuldkommenhed. Eyvind blev dræbt, og før Saam, som havde faaet Nys om Drabet, fik besinde sig, blev han selv overfaldt af Ravnkell med sytti Mand paa Adalbol.

Det skal siges til Ravnkells Ære, at han lemlæstede ikke Saam, som denne havde gjort med ham. Men bort maatte han med alle sine Mœnd, og Ravnkell overtog nu sit gamle Høvdingskab og sin Gaard.

Saam flyttede til Leikskaale. Han fik ikke Oprejsning. Da han henvendte sig til Tjostarsønnerne igjen, sagde de, at nu fik han selv lide for en Uforstand, eftersom han ikke dræbte Ravnkell med en Gang. Med Skjældsord red Saam bort. Det var den Tak, de fik tilslut.

Digitized by Google

Ravnkell boede i mange Aar paa Adalbol og døde der Sottedød. Hans Gravhaug er i Ravnkellsdalen ved Adalbol. Der blev lagt i Haugen hos ham meget Gods, alle hans Hærklæder og hans gode Spyd.

I 1890 blev Haugen udgravet af Arkivar Vigfusson. Han fandt der baade Menneskeben og Smykker. Dette maa efter al Sandsynlighed være Ravnkells Ben, og Fundet er nu indlemmet i Oldsagssamlingen paa Reykjavik.

Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie.

Ved Premierlieutenant R.

B. Fredrikshalds Krigshistorie.

1. Aaret 1658.

Den svenske Konge, Karl den 10de Gustav, havde i 1658 erklæret Danmark-Norge Krig og lod i den Anledning nogle af sine Tropper over Wasbøns Toldsted trænge ind i Enningdalen for derfra at gaa mod Ladestedet Halden. Sted og Tid var meget heldigt valgt, da de fleste Tropper søndenfjelds havde trukket sig opover mod det trondhjemske for under Generalmajor Reichweins Anførsel at befri Trondhjems By og Stift for Svenskerne, der graserede uhindret deroppe.

Sent om Aftenen den 13de Septbr. leirede Svenskerne sig paa Idesletten, $^1/_2$ Mil søndenfor Byen. I Liholt- og Sildeklevene havde et Par Kompanier norske lagt sig i Baghold, da de fik høre om Fiendens Indrykning i Landet; Svenskerne undgik dem imidlertid og kom antagelig over Bøeklevene ned paa Idesletten.

Digitized by Google

Anføreren, Generalløitnant Harald Stage (oprindelig en svensk Landshøvding), havde selv taget Bolig paa Id Præstegaard for siden at marschere videre og foretage det egentlige Angreb paa Byen senere paa Dagen. Hans Armee, der skal have udgjort 2,000 Mand, hvoraf 1,200 Ryttere, leirede sig paa Præstegaardens Jorder, hvor de tog det endnu ikke indhøstede Korn af Strene for at lave sig Leirhytter.

Paa Id Præstegaard boede dengang Præsten Nils Olsson, en Broder af den senere saa berømte Peder Olsson Nordman, som paa den Tid var Kjøbmand i Halden, samt midlertidig af Statholderen, Nils Trolle var udnævnt til Major over Landfolket i Id og Marker Len istedenfor Tønne Huitfeldt, der var i Kjøbenhavn. Nils Olsson forsøgte ved en glimrende Beværtning at forhindre Stage fra at drage videre samme Dag; thi intet var jo naturligere, end at han gjerne vilde underrette sin Broder om den forestaaende Ulykke, forat han kunde faa Tid til at redde sig og sine og varsko sine Landsmænd. Nils Olsson indbildte derfor Stage, at Byen var fuld af Militære, og dette, i Forbindelse med den gode Beværtning, bevægede Generalen til at udsætte den videre Marsch til næste Dag. I sit Overmod troede han vel ogsaa, at han i en Haandvending skulde gjøre det af med Nordmændene. Men det skulde ikke gaa saa let alligevel.

Peder Nordman fik i rette Tid Bud fra sin Broder paa Id. Men istedenfor at samle alle Eiendele og rømme sin Vei, besluttede han, efter Raadslagning med Borgeren Mathias Bjørn, at være ligesaa gjæstmild som sin Broder og ogsaa beværte den svenske General, men paa en lidt anden Maade end Broderen. I det Øiemed sendte han Ilbud til Fredrikstad efter Hjælp og begyndte, hvor den senere Gamleport laa, at opføre en Skanse af Træ, løse Stene og Jord, samt lod fra et af sine Skibe hente 2 Topunds Kanoner. Da man manglede Kugler, lod han samme Nat gjøre Former af Mursten

Digitized by Google

og støbe Kugler af Bly. Karduser lavede man af fint Bøssekrudt og Skraasække af Musketkugler. Foruden de 2 Kompanier Soldater, som var i Byen, kom 2 Kompanier Fodfolk 1 Dragonregiment og 4 Kanoner fra Fredriksstad under Oberst Schade og Oberstløitnant Brochtorffs, ligesom frivillige strømmede til fra alle Kanter. Kompanierne i Libolt- og Sildeklevene listede sig Natten til den 14de September ubemerkede af Svenskerne ind i Byen.

Dette var altsaa den Frokost, som Peder Nordman agtede at servere for Stage, og vi maa i Sandhed beundre den Hurtighed og Snarraadighed, hvormed han i Løbet af nogle faa Timer forstod at skaffe de forskjellige Retter tilveie.

Stage brød op tidlig den næste Morgen den 14de September, og den listige Idepræst forsøgte fremdeles at forhale Tiden ved at byde ham Frokost, førend han drog videre; men Stage svarede overmodig, at han haabede, hans Broder i Byen holdt ligesaa godt Kjøkken som han, saa han skulde ikke uleilige sig. Generalen rykkede altsaa frem med flyvende Faner og klingende Spil; men da han var kommen i Nærheden af Overbjerget paa den Side, der vendte mod den senere Hovedfæstning, blev han ubehagelig overrasket ved at modtage første Ret af Peder Nordmans Beværtning: en Salve lige i Fronten af sine Afdelinger, saavel fra Infanteriet som Kanonerne. Mathias Bjørn, som rettede de sidste, sigtede med Vilje en Del for høit, fortælles der; men da han ved første Skud mærkede, at Sigtet svarede til Afstanden, brugte han med bedste Virkning sine 3 Kanoner mod Fienden, der begyndte sin Opmarsch til Angreb. Svenskerne gjorde helt om og trak sig bagom nogle Fjeldknauser; men Stage udsendte dog nogle Rytterafdelinger for at faa opklaret, hvad dette var for nogle uventede Foreteelser. Efter Beretningerne blev disse imidlertid saa godt modtagne af de gjæstfrie Haldensere, at de „rent glemte at vende tilbage igjen."

Digitized by Google

Kl. 8 om Morgenen lod Stage sin Hovedstyrke rykke frem til Angreb; Kampen varede til Kl. 3 Eftermiddag og endte med, at Svenskerne med Tabet af 14 Mand maatte trække sig tilbage til Idesletten. Paa Nordmændenes Side faldt kun 9 Stykker, saa man kan jo ikke egentlig kalde Kampen blodig. En Lykke var det, at man havde faaet Natten at forberede sig paa; thi ellers vilde der næppe blevet Tale om Modstand ligeoverfor en saadan Overmagt.

Et Par Dage senere fortsatte Stage sin Retrait gjennem Enningdalen, men lod først, som Tak for sidst, Præstegaarden paa Id gaa op i Luer. Foruden de før nævnte 14 Mand, som Svenskerne lod blive igjen paa Valpladsen, skal de, ifølge nogle Beretninger, alt i alt have mistet 120 Mand, hvoraf 13 Officerer, samt havt 200 Saarede.

Saaledes var da Halden for denne Gang frelst, takket være de to Brødre Nordman. Svenskernes Frygt og Lettroenhed spillede heller ikke nogen liden Rolle i det heldige Udfald; thi det fortælles, at da de to Kompanier og Dragonregimentet med Trommer og Musik i Spidsen ankom fra Fredrikstad, troede Fienden paa Grund af Ekkoet rundt omkring, at det var en stor Styrke og retirerede skyndsomt til Idesletten. Jonas Rist siger, at den omhandlede Undsætning kom fra Thune over Saudsund medførende 3 Trepunds Kanoner, deltog i Affæren og afgjorde Udfaldet til Fordel for Haldenserne.

Efter dette første Angreb følte Byens Borgere sig ikke trygge for et nyt, og paa Oberst Cretz's Forslag byggede de, som tidligere omtalt, en Skanse bestaaende af løst paa hinanden lagte Stene, paa det Sted, hvor Fæstningen nu ligger. Ligeledes blev paa Bjergknauserne rundt omkring anlagt Smaaskanser, der blev satte i Forbindelse med Hovedskansen.

2. Aaret 1659.

Hvad Byens Borgere havde forudseet skulde snart

Digitized by Google

gaa i Opfyldelse; thi allerede næste Aar, 1659, kom General Stage igjen; men forrige Aars Erfaring havde lært ham, at han maatte have større Styrke med sig end første Gang, hvis han vilde komme nogen Vei med Haldenserne. Dennegang indfandt han sig derfor med 4000 Mand og 6 Kanoner, med hvilke han over Isen fra „Wegesidens-Land" gik over Singlesjorden og ind i Skjebergkilen og videre gjennem Skjeberg og Bergs Præstegjæld til Gaarden Lundestad, hvor han den 4de Februar opslog sit Hovedkvarter. Stage agtede altsaa nu at angribe Byen fra Nordsiden istedenfor, som forrige Gang, fra Sydsiden. Sine 6 Kanoner havde han plantet paa Sansen lige udenfor Halden, som han derfor agtede at bombardere.

Dennegang var imidlertid Nordmændene ikke saa uforberedte som sidst, ihvorvel Tilstanden i Byen, som vi senere skal se, ikke var synderlig stortartet. Foruden den før nævnte Hovedskanse Cretzensten og Smaaskanserne, havde de forsøgt at forskanse sig paa følgende Maade:

Nordsidens Gader spærrede de med Gran- og Furutræer, hvis Grene de afstumpede, og bag disse stod opstillede 1 Kompani Skyttere med Elven og Broen bag sig. Desuden havde de laget et Hegn af Granbuske og Kvister, som gik rundt hele Byen og var af almindelig Mandshøide, forat Rytteriet ikke skulde kunne sætte over. Søndenfor Byen blev laget en Vaag, 12 Alen bred og 1000 Fod lang, ligeledes med et Gjærde foran; denne Forskansning skulde altsaa bidrage til Forsvaret af Sydsiden. I selve Byen laa en mindre Garnison under General Bjelke samt 2 Kompanier Ryttere og ditto Dragoner, der kommanderedes at Guvernør Tønne Huitfeldt og Oberst Budde, „med hvilke Borgerskabet i alt vare enige". Disse sidste stod opstillede bag Vaagen.

Besætningens Styrke var 1400 Mand alt i alt; men heraf var omtrent Halvparten syge og ukampdygtige. Desuden havde man kun Proviant for 4 Dage, saa særlig heldigt var Nordmændene ikke stillede.

Digitized by Google

Kl. 8 om Morgenen sendte General Stage en Trompeter ind i Byen og opfordrede Forsvarerne til at overgive sig, truende med ellers at hærje Byen med Mord og Ildebrand. Disse svarede da: „Gjør du dit bedste, vi vil i Guds Navn gjøre vort". Da Trompeteren var reden sin Vei, begyndte Bombardementet med 6 trepunds Kanoner fra Sanøen og varede til Kl. 2 næste Morgen; men Skuddene tilføiede Byen liden eller ingen Skade. Kl. 11 kom Hovedstyrken marscherende fra Lundestad, og trods forrige Aars Lærepenge troede Stage ogsaa denne-gang, at Byen skulde blive ham et let Bytte. Før Frem-rykningen ordnede han sine Tropper paa Veien i et Kanonskuds Afstand fra Byen. Under den videre Frem-marsch dræbtes en af hans bedste Partigjængere, Lasse Feier.

De først angrebne af Byens Forsvarere var det ene Kompani Skyttere bag Grangjerdet. Efter en heftig Ildgivning maatte disse retirere over Broen, men stak først Ild paa alle de Huse, de kunde, forat Røgen skulde drive Fienden i Øinene.

Under Retraiten over Broen var Fienden ikke mere end 12 Alen fra de Flygtende, og da disse havde slup-pet igjennem den ved Broenden opførte Port, var Sven-skerne allerede ved „Svingelen", en 12 Alen foran Porten anbragt spansk Rytter, der foreløbig stansede Forfølgerne (denne Svingel existerede ligetil 1716). Stansningen benyttede Nordmændene til atter at beskyde Fienden fra Broens anden Ende. Den forreste af de fremstormende Fiender var en Major, Bengt Andersen, som skulde gjøre en gammel Forseelse god igjen ved at udvise stor Tapper-hed. Han fulgtes af 4 Soldater, hver med sin Helle-barde, og 1 Kompani Skyttere med 3 blaa og 1 hvid Fane. I det samme de kom til Svingelen og skulde løfte denne op, fik de en Salve, „der lukkede Majorens og flere andres Øine". Angriberne trængte desuagtet længere og længere frem, og tilslut blev Trængselen paa Broen saa stor, at en Mængde Soldater faldt i Elven

Digitized by Google

og druknede. Da de forreste tilsidst saa sig nødt til at trække sig tilbage, naaede Trængselen sit Høidepunkt ved dette dobbelte Tryk baade for- og bagfra, og „utallige“ — siger en Samtidig — „var de, som faldt i Elven og de, som døde ved Fiendehaand“. Schrøeder fortæller ligeledes, at naar Vandet var klart og stille, kunde man lang Tid efter paa Bunden af Elven se de hvide Hovedskaller af de faldne svenske.

Angrebet blev saaledes fuldstændig afslaaet, og General Stage trak sig Kl. 2 om Morgenen med Levningerne af sin Hær tilbage til Lundestad med den Trusel, at han nok skulde komme igjen næste Dag; men istedenfor at fornye Angrebet foretrak han at vende tilbage til Sverige, og saaledes var Faren ogsaa for dennegang lykkelig afværget. Et stort Held var det for Haldenserne, at Isen gik op, da Svenskerne ellers uden Vanskelighed kunde have rykket over den tilfrosne Elv med langt større Front end den, de nu havde under Benyttelsen af den smale og ubekvemme Bro. „Forsynet staar den tapre bi“!

De faldne Svenskere blev dels nedsænkede i en Vaag i Isen, dels medtagne af Svenskerne og kastede i en aaben muret Grav ved Bergs Kirke, hvor Rist fortæller, at Præsten Anders Hvid i 1719 viste ham et endnu resterende Lig, der „endnu laa der helt, dog ganske fort og indtørret, svart som en Mumie at tilse“. Den Tids Hygiene maa saaledes have staaet paa et forbausende lavt Standpunkt.

Som et Exempel paa Stages Overmod fortælles, at han havde ført med sig 280 Høslæder, paa hvilke det var Meningen at hjemføre det erobrede Bytte. Slæderne maatte istedenfor benyttes til Sygetransport.

Af Forsvarerne i 1659 udmerkede sig især Guvernøren Tønne Huitfeldt, der havde Overkommandoen, Oberst Budde og den fra forrige Aar saa bekjendte Peder Olsson Nordmand samt Major Forbus, der havde Kommandoen ved Broen. Blandt de faldne var den

Digitized by Google

tapre og meget afholdte Oberstløitnant Urne. Af Nordmændene var forøvrigt 13 døde og saarede; hvor stort de Svenskes Tab var, ved man ikke; men sandsynligvis var det ganske betydeligt, da de ikke opfyldte sin Trusel at komme igjen næste Dag. En saadan Affære, som den paa Broen, hører vel ogsaa til de mere grufulde Begivenheder i Krigen.

Tilstanden i Garnisonen var elendig; Øverland fortæller saaledes i sin „Norges Historie" herom:

„Efter Seieren vilde Jørgen Bjelke, at Statholderen skulde komme for at tage Hæren i Øiesyn. Denne vilde imidlertid ikke forlade Akershus og sendte sin — Frue istedet. Ved Synet af Soldaternes elendige og halvnøgne Forfatning brast hun i Graad, og hendes Ledsager, Oberst H. J. Schort, udbrød: „Gud naade den, som skal kommandere slig en Armé!"

Naar man læser saadant, hvor maa man ikke da gribes af Tak og Beundring ligeoverfor disse ufortrødne Mænd, trofaste som de var mod sit Land og sin Konge. I en Forfatning, hvor Soldatens største og væsentligste Egenskaber har staaet og altid vil komme til at staa sin haardeste Prøve: Under de største sjælelige og legemlige Lidelser skabte de sit Fædrelands Sønner et hæderfuldt Minde at se tilbage paa.

3. Aaret 1660.

I Krigens og Ufredens Tid havde man her i Norge det Ordspil, at naar Svensken ikke længere formaaede noget mod Danmark, vendte han sig mod Norge. Dette slog til i 1660, idet Karl den 10de Gustav efter et mislykket Angreb paa Danmark i Begyndelsen af Januar lod Generalerne Lorentz Kagge (Lars Kagg), Harald Stage og Gustav Horn marschere over Norges Grænse med en Hær paa 9000 Mand, 12 store Kanoner (18, 12, 6 og $1^1/_2$ Punds), 2 Mørsere paa henholdsvis 100 og 80 Pund og et ubekjendt Antal Feltkanoner. Atter var det Fredrikshald, som maatte staa

Digitized by Google

for — den af Krigens Rædsler saa haardt hjemsøgte lille Grænseby.

Kagge førte Overkommandoen og gik fra Helle over Isen paa Idefjorden til Østerkilen i Id og videre til Femsøen, hvor han den 12te Januar leirede sig ved Bjørnestad, Wedern og Asak Kirke. Den 13de kom Artilleriet med sin Bedækning efter Hovedarmeen og sluttede sig til Leiren ved Bjørnestad. Karl den 10de Gustav havde i Krigen i Polen ofte indtaget sterke Befæstninger med den samme Styrke, og han troede derfor let at kunne betvinge en liden, næsten aaben Kjøbstad. Men han skulde foran Halden blive grusomt skuffet.

Efter det første Angreb havde Haldenserne, som i det Foregaaende nævnt, pallisaderet hele den søndre Del af Byen, og da man nu atter ventede et nyt, befæstede man sig saa godt, man kunde. Kirken, som var af Træ, blev nedrevet, da den stod udenfor Pallisaderne, og maatte give Plads for et Batteri paa 4 Kanoner. Endvidere blev alle paa Nordsiden af Elven staaende Huse afbrændte, forat Fienden ikke skulde finde noget Tilhold der, Skansen Cretzensteen blev forsynet med 16 Kanoner af forskjellig Størrelse, og ved Toldboden og paa Sørhalden var allerede Aaret iforveien opført Blokhuse, hvert forsynet med 4 Kanoner. Den tilfrosne Elv blev med meget Besvær holdt aaben ved en bred Raak. Tønne Huitfeldt havde fremdeles Kommandoen over Fæstningen, og Besætningen udgjorde omtrent 1800 Mand af Akershusske og Smaalenske Regiment under Oberstерne Just von Hoven og Schade. Jørgen Bjelke var reist til Fredriksstad for at hente Forsterkning.

Dagen efter sin Ankomst til Asak (12te og 13de Januar) sendte Kagge en Trompeter ind i Byen med den stolte Besked, at „Rigets Marschall Kagge med en stor Armé til Hest og Fods, samt et anseligt Artilleri var i Nærheden for at bringe dette Sted under svensk Herredømme, om ikke med det Gode, da med Ild og Sverd". Tønne Huitfeldt aabnede Brevet i Overvær af

Digitized by Google

Peder Nordman, Christian Holberg, Digterens Fader, og Just von Hoven. Han svarede ikke mindre stolt, „at de ikke kunde forsvare for deres Konge at give sig saa let, da de havde et godt Mandskab inde og dertil var forsynede med alt det, som fornødent gjordes. Fienden maatte derfor gjøre sit Bedste, de vilde forsvare sig til sidste Mand, og de havde ikke andet til Tjeneste end Lod og Krudt, hvormed de agtede at gjøre dem tilgode, saalænge de kunde". Trompeteren vendte tilbage med de Ord: „For Gud, I skulle ikke faa et saadant Tilbud i Morgen", hvorpaa Peder Olsson Nordman svarede: „Gid I faa hverken Ro eller Søvn, førend I komme, vi skulle tage imod eder som ærlige Folk".

I den følgende Tid sendte Kagge stadig Trompetere ind i Byen for snart med Trusler, snart med Løfter at bevæge Haldenserne til Overgivelse, og da han engang gjorde dem Foreſtillinger i Anledning af deres Mangler paa Fødemidler, svarede Nordman med at sende en Kurv til Kagge, fyldt med tamme og vilde Fugle, Harer, Kalvekjød, Rhinskvin, Tobak, Brændevin, Brød og andre Lækkerier, for hvilke Sager Kagge sendte Nordman en høflig Takkeskrivelse. Mangelen paa Levnetsmidler blev dog tilsidst i høi Grad følelig; men aldrig hævede der sig nogen Røst for, at Byen burde overgive sig. Som et Bevis paa, hvor fast bestemt man var i denne Retning, kan følgende lille Sagnhistorie tjene: En Morgen fandt man paa Isen en hvid Hest, der var skudt af Fienden. Den havde et Dækken paa sig, hvortil var fæstet en Seddel med den Paaskrift:

Naar du lærer denne Hest at spinde,
Skal du Halden vinde.

Da den af Kagge først udsendte Trompeter var vendt tilbage til Leiren med de norskes kjække Svar, begyndte Fiendtlighederne, idet den nylig anlagte Braadelandsskanse den 14de Januar blev angreben. Under det heftige Forsvar stak en Soldat af Uforsigtighed en brænd-

Digitized by Google

dende Lunte ned i et Krudtfad; Fienden benyttede sig af den derved opstaaede Forvirring, løb Storm og indtog Skanſen. Denne Kamp varede fra Kl. 8 Fm. til 1 Em. Skanſen var imidlertid et altfor vigtigt Punkt til, at Svenſkerne længe skulde beholde den, og Forſvarerne tog den Beſlutning, at erobre den igjen, det koſte, hvad det vilde. Tre af Anførerne, nemlig Peder Nordman, Oberſt Budde og Major Forbus, ſamlede de Mandſkaber, der kunde undværes, delte dem i 3 Afdelinger og ſtormede Kl. 3 med dragen Sabel Skanſen fra tre Kanter. Kampen varede en Time og endte med, at Svenſkerne maatte retirere efter at have miſtet 75 af ſine, hvoriblandt 1 Oberſt, 2 Kapteiner, 1 Sergeant og 2 Korporaler; 13 Menige blev fangede, netop ſom de ſtod paa Sprang over Muren. Paa Nordmændenes Side dræbtes 12 og 52 ſaaredes.

Det var paa høi Tid, at Skanſen blev tilbageerobret; thi allerede var 400 Svenſke i Anmarſch for at underſtøtte ſine haardt betrængte Brødre. Disſe angreb paany, men trak ſig den følgende Dag om Aftenen tilbage til ſin Leir ved Aſak. Disſe to Stormforſøg koſtede de ſvenſke alt i alt henved 500 døde og ſaarede.

I de følgende Dage gjorde Kagge gjentagende Gange blind Allarm, ligeſom han ved Streifpartier forurolige Omegnen for at ſkaffe ſig Furage.

Den 21de Januar flyttede Kagge ſin Leir fra Aſak til Ous, plantede nogle Kanoner der og opførte et Bryſtværn af Gran- og Furutræer, mellem hvilke man fyldte Jord og Stene. Dels fra det her dannede Batteri og andre Batterier (ialt 8) blev nu Byen beſkudt begge de to følgende Dage den 22de og 23de Januar. Den 22de var en Søndag, og Bombardementet begyndte, netop ſom der blev holdt Gudstjeneſte i Byen. Samtidig hermed ſendte Kagge 6 Kanoner lidt nordenfor Rødsbjerget for at bombardere en her i en Haſt opført Skanſe, hvor Major Forbus kommanderede.

Digitized by Google

Den 23de om Eftermiddagen blev Byen atter ved en Trompeter opfordret til at overgive sig; men da Haldenserne fremdeles viste samme Haardnakkethed, beskød man ogsaa den 24de fra Kl. 3 Morgen Byen med gloende Kugler, Granater, Bomber og Stene paa 12, 6 og 2 Pund, af hvilke 27 faldt ned i selve Byen uden at gjøre nogen Skade, hvorpaa Kagge om Eftermiddagen atter afsendte en Trompeter med Brev og med den Trusel, „at dersom de ikke nu overgav sig, vilde han hævne Byen med Mord og Brand". Haldenserne gjennem Tønne Huitfeldt svarede imidlertid ogsaa dennegang ligesaa modigt som sidst, „at han maatte gjøre sit Bedste, de skulde tage mod ham med hvad for Haanden var". For at skræmme dem lod Kagge Eskevigens Huse stikke i Brand, forat „de kunde se, hvad der ventede dem".

Medens Bombardementet om Eftermiddagen endnu varede, sendte Kagge ligeledes Kl. 11 en Trompeter til Skansen paa Rødsbjerget med den samme Trusel som til Byens Borgere. Denne Trompeter fik dog et ligesaa kjækt Svar, som den til Byen sendte; „de vidste ikke andet til Kagges Tjeneste end Lod og Krudt". Dette var saameget dristigere svaret, som Major Forbus ikke havde andet at forsvare sin daarlige Skanse med end 2 smaa Kanoner og 2 Kompanier Soldater. Efterat han i 3 Dage og Nætter fra den 22de Kl. 7 Fm. til den 23de Kl. 3 om Morgenen havde kjæmpet paa det tapreste og afslaaet mange Storme, maatte han dog tilsidst vige, da hans Folk, som var udmattede til det yderste af Nattevaagen, Hunger og Kulde, ikke længer kunde modstaa den af Beleirerne udførte Generalstorm. Forbus med sine Soldater flygtede over Isen ind i Byen, medens de gjenblevne Saarede ubarmhjertigt myrdedes af Seierherrerne, trods deres Raab om Pardon, som det fortælles kunde høres lige ind i Byen.

Schrøeder har skildret denne Krigens Umenneskelighed i følgende illustrerende Ordelag:

Digitized by Google

„Omsider fik han dog Røds-Bjergets liden Skantze,
Og de, som vare der, for Klingen maatte dantze.
Det var mig Skade nok, de Adgang derved fick
At ængste mine Folck og Stædets liden Prick.
Nu misted een sit Been, een Armene og Hænder,
Fra andre Kuglerne tog Munden, Kind og Tænder".

Samtidig med Anfaldet paa Rødsbjergsskanſen blev ogſaa en Skanſe paa Sauøen ſtormet, men forgjæves.

Fienden bragte derpaa ſamme Dag ſine Kanoner op paa Rødsbjerget ind i den tagne Skanſe og beſkød herfra Byen med gloende Kugler fra 15 Kanoner, „hvilke han meſtendels alle paa én Tid antændte". Dette fortſatte de med ligetil 3die Februar. Som Svar herpaa ſkjød Nordmændene igjen ſaa godt, de kunde, ſamt gjorde den 29de Januar nogle heldige Udfald, under hvilke de ødelagde en Del af Fiendens Blenderinger paa Rødsbjerget.

Den 4de Februar ſtanſede foreløbig Fiendtlighederne, da Svenſkerne havde faaet høre, at nogle norſke Tropper var ankomne til Borge i Nærheden af „Herre-Braadene", $2^1/_2$ Mil fra Halden. Dette var de af General Jørgen Bjelke ſamlede Soldater. Kagge ſendte ſtrax en Del af Armeen did, nemlig 20 Mand Ryttere af hvert Kompani og Halvparten af Infanteriet, leverede den 6te ved Kirken et Slag, der varede fra Kl. 9 Fm. til 3 Em., men maatte rømme Valpladſen med Tabet af 200 Mand, hvoriblandt 1 Oberſt og flere Officerer. De norſke var ca. 3000 Mand ſterke (hvoraf dog 1800 var uøvede Bønder) anførte af General Bjelke ſelv.

De Beleirede fik imidlertid vide, at Kagge havde detacheret en Del af ſine Folk og gjorde derfor 6te Februar Kl. 2 om Morgenen et Udfald mod en ſvenſk Leir lidt øſtenfor Overbjerget. Udbyttet blev 2 Faner og 3 Tønder Krudt, ſom kom godt med, da man begyndte at lide Mangel paa Ammunition. Efter den førſte Storm var der nemlig ikke mere end et Fad Krudt igjen i Byen foruden det, Soldaterne havde i ſine Taſker,

Digitized by Google

og hvormed de maatte hjælpe sig i hele 3 Uger for dog at have noget igjen til den sidste befrygtede Storm.

Efter Udfaldet tog hele den svenske Leir Flugten til sit Provianthus ved Id Kirke. Samme Dag blev ogsaa den svenske Leir ved Asak forsterket med „to halve Cartouer og en Fyrmørser fra Marad-Skandsen".

Den 6te Februar opførte Fienden et Blokhus paa Haldens nordre Side og et i en Dal søndenfor Ousgaarden, samt anlagde et nyt Batteri i et Bøssestuds Afstand fra Broenden. Til det ene af Blokhusene tog de alle Træhusene og et Stenhus af hollandsk Sten paa Ous-godset, lod det tømre dobbelt og forsynede det med 4 Skydehuller. Porsnæssagene maatte ogsaa yde sin Tribut af Bord og Deler. I dette Blokhus anbragtes 4 Stykker, og samme Aften og hele den paafølgende Nat beskjød man i Maanesskinnet Byen, saa man ikke kunde gaa i Gaderne af Frygt for at saares af de nedfaldende Tagstene. At de Beleirede svarede paa Tiltale og svarede godt, ser man deraf, at de skjød en af sine Kugler gjennem Mundingen paa en af Fiendens Kanoner og tilslut tvang ham til at opbrænde Blokhuset, udenat Skydningen fra de 4 Mørsere dog derfor ophørte. Fiendens Kugler var derimod ofte mindre farlige; der fortælles, at engang faldt en Bombe ned i et Hus, hvor en af Pigerne havde gaaet op paa en Svale for at hente Ved, og idet Bomben sprang, ødelagde den Svalen og en Del af Huset; men Pigen blev uskadt staaende igjen paa en Bjelke.

En anden Gang faldt en gloende Kugle ned midt imellem Mand og Kone i Sengen; den brændte op Klæderne, men skadede ingen af dem. Nogle store Granater, som faldt gjennem Tagene og Loftene og kunde gjort stor Skade, faldt paa sine egne Rør og blev dæmpede, „saa de Beleirede daglig saa Guds synderlige og underlige Beskyttelse".

Tilstanden var meget daarlig paa begge Sider. Fiendens Rytteri maatte hente Foder til sine Heste i en

Digitized by Google

3 à 4 Miles Omkreds fra Leiren, og Nød og Sygdom hærjede i den. Omegnen var ogsaa saa udplyndret for Proviant, at denne kun kunde tilveiebringes med megen Vanskelighed. Tilsidst blev Fodermangelen saa stor, at de fleste af Hestene døde, hvorfor Rytteriet maatte gjøre Tjeneste tilfods.

Man faar et meget klart Begreb om Tilstanden, naar man hører, hvad General Kagge skriver i et af sine Breve:

„Der har været Soldater, som paa 10 Dages Tid ikke har smagt en Bid Brød eller har havt andet end Isvand at drikke. Alle Huse har været forladte. Den eneste Føde, man har kunnet overkomme, har været Kjød uden Salt. Kulden har været saa sterk, at Ryttere er frosne ihjel paa sine Heste, saa og Knægterne paa Feltvagt. Alligevel har man ikke hørt en eneste Mand knurre".

I Byen var der, paa noget Korn nær, ikke mere igjen i Provianthuset. Tilsidst blev alle Borgere tilsagte at have 4 Dages Kost i Beredskab for sig og sin Husstand for det Tilfælde, at man skulde blive nødt til at slaa sig igjennem. I en Borgerforsamling blev det besluttet, at de, som kunde, skulde tage sig af Besætningen, da de syntes det var bedre, end at Fienden skulde tage, hvad de havde tilovers. Med sin sædvanlige Opofrelse paatog Peder Nordman sig at forsyne Jakob Dues bergenhusiske Kompani paa 407 Mand, Borgeren Mathias Bjørn 175 o. s. v. Det i Magasinet resterende Korn satte man Fangerne til at male paa Haandkværne og i store Kværnstene, som var bragte ind i Byen fra Tistedalen før Beleiringen. Disse Stene dreves med Svingen af store Kugler paa en Stang og var i Bevægelse baade Nat og Dag.

„Haldens Beleiring" — siger Øverland — „er utvilsomt et af de skjønneste og rigeste Minder i vor hele Historie; men op over hele den udsøgte Helteskare rager en imponerende nordisk Hjæmpeskikkelse saa djerv og stolt,

Digitized by Google

som nogen af dem, vore Sagaer har skildret: Det er Forsvarets Leder, Tønne Huitfeldt selv".

Den 7de Februar holdt Fienden sig i Ro, og den 8de vendte de til Borge afsendte Tropper tilbage, hvorpaa Skansen paa Rødsbjerget fik igjen 2 Mørsere, som var den berøvet i Anledning af Borgeslaget.

Den 9de udsendte de Beleirede om Natten et lidet Streifparti, der paa Sønderholm overraskede 4 af Kagges Staldkarle, hvoraf de 3 dræbtes og 1 førtes fangen med til Byen. Skydningen var dog saa heftig fra Blokhusets 2 Mørsere og 12 og 6 pundige Kanoner, at ingen kunde vise sig paa Gaderne.

Den 11te flyttede Kagge Blokhusets Skyds til Rødsbjerget og skjød derpaa med 5 af sine Stykker, og

den 12te bragte han 4 Stykker fra Rødsbjerget til Asak, ligesom han førte „to halve Cartover" og flere Batterier ind under Risumbjerget. Kanonerne i Blokhuset ved Broen havnede tilsidst paa Brandbjerget.

Den 13de Februar sendte Kagge atter en Trompeter til Byen med den sædvanlige Opfordring til at overgive sig; desuden lod han dem vide, at han ikke vilde hæve Beleiringen, førend Besætningen og Borgerskabet var bragt til Lydighed. Vilkaarene for Overgivelsen kunde de selv opsætte for siden at faa hans Samtykke, og skulde de faa Kongen af Sveriges Bekræftelse derpaa inden 8 Dage. Men lige stolt og lige freidigt blev der svaret: „Os fattes intet; Fienden maatte frit gjøre sit Bedste, vi ville forsvare os til sidste Mand". Det var ved denne Leilighed, at Peder Nordman sendte sin berømmelige Kurv til Kagge.

Den 14de Februar førte Fienden sine Kanoner bort fra Brandbjerget, og samme Dag sprang en af hans 12 pundige, ligesom den ene halve Kartov blev gjort ubrugelig. Efter den 14de udsendte de Beleirede ofte store Patruljer nordenfor Risummyrene og gjorde blind Allarm for at forurolige Fienden.

Digitized by Google

Den 15de og 16de var Kanonaden fremdeles lige livlig fra Høiderne rundt omkring, og den 16de passerede „11 Faner Fodfolk“ (sandsynligvis Dalkarle) Gaarden Ous, klædte i graa Klæder og med Køllerter. Den 17de kanoneredes atter livligt fra Rødsbjerget, den 18de var Hviledag og den 19de udsendtes en Trompeter med Spørgsmaal, om man vilde give Brandskat af Tistedalens Brug, som af Kagge var vurderet til 5,000 Rdlr.; men Peder Nordman svarede: „Vi ville heller anvende de Penge til at opbygge Bruget paany, da de, selv om de betalte, dog alligevel ikke holdt, hvad de lovede. Da Trompeteren vendte tilbage, raabte han paa alle Gadehjørner, „at da de ikke havde villet antage saa gode Vilkaar, saa skulde de nu vente en Generalstorm, og da skulde ei skaanes Barnet i Vuggen.“

Den bebudede Generalstorm udførtes den 20de Kl. 11 Form. og rettedes mod Braaadelandsskandsen, der skulde blive den første og den sidste Skandse, som Svenskerne stormede under denne Beleiring. Da Infanteriet var svundet stærkt ind, maatte Rytteriet stige af. Veiret var meget fugtigt og taaget. Rytterne havde bevæbnet sig med 3 Alen lange Stænger, i hvis ene Ende de paa en ligesaa lang fingertyk Snor havde bundet en 3pundig Kanonkugle for med disse at løsrive Skandsens Stene. Endvidere medførte Dragonerne i samme Øiemed lange Stager med Jernpigger og Jernkroge paa, medens Fodfolket skulde bruge Flinterne. Sit moralske Mod havde de styrket med et Oxehoved Brændevin. Andre Afdelinger skulde beskyde Skansen med Musketild og havde som Kjendemerke en Grankvist i Hatten. I den tykke Taage kom de saa nær Skansen, førend de opdagede den, at Forsvarerne kunde stikke dem med Morgenstjernen i Hovedet og med Ljaaer afskjære de Snore, som fæstede de omhandlede Kugler til Stængerne. Disse Kugler fik saaledes den modsatte Virkning af den paatænkte. Efter $^1/_2$ Times heftig Kamp reiste der sig en stærk Kastevind, som fordrev Taagen og drev

Digitized by Google

Damp og Krudtrøg i Ansigtet paa de Stormende. Dette gjorde Udslaget, og efter en Times Kamp maatte Svenskerne trække sig tilbage med Tabet af 200 Mand samt Oberst Sletta og Major Sven Israelsen, der som Straf for at han forrige Gang opgav Braadelandsskansen dennegang maatte gaa i Spidsen.

Denne Skanse havde under Beleiringen ofte været beskudt, men til ingen Nytte; thi Besætningen opbyggede om Natten ved Lygteskin det nedskudte. Forat ikke Lyset fra Lygterne skulde røbe deres Arbeide, maskerede de sig med Sengklæder og Seil. Paa denne Maade, „var Skansen bleven saa tyk, at de ei agtede om, at de blev skudt paa (Rist)."

Det syntes nu, som om Kagge havde faaet nok af Haldenserne efter dette Uheld og efter sin yderst møisommelige Beleiring længtede tilbage til Sverige igjen; thi den 21de begyndte han et Bombardement med alle sine Kanoner for ikke at blive altfor meget belemret med overflødig Ammunition paa sin Tilbagemarsch, og den 22de opbrændte han alle sine Forskansninger paa Rødsbjerget og alle de Gaarde i Omegnen, han traf paa, samt Tistedalens Brug, hvor der var et Oplag af 60,000 Dæler. Ids Prestegaard gik ved denne Leilighed for anden Gang op i Luer, skjøndt Prestekonen af General Kagge havde faaet „Salvegarde-Brev", som imidlertid „Kommissarien" tog fra hende. Schrøeder fortæller om denne Illumination saaledes:

„Med saadan Skade de og gjorde Andre arme,
At paa den kolde Marsch sig Folcket kunde varme."

Som en sidste Afskedshilsen beskjød Svenskerne Rolandsskansen, og den 23de slog Forløsningens Time for Halden med Fiendens Afmarsch. Paa Grund af den lille Besætning (saaledes havde man ikke mere end 30 Ryttere) kunde der ikke være Tale om nogen Forfølgning fra Haldensernes Side.

Den egentlige Grund til at Kagge hævede Beleirin-

Digitized by Google

gen var vistnok den, at den svenske Konge var død allerede den 13de Februar; han havde ellers muligens holdt ud endnu en Tid, og man maa yde den 70-aarige General al Anerkjendelse for den Seighed og Udholdenhed, hvormed han førte Beleiringen; thi Krigens Ønder havde hærjet frygtelig i hans Rækker: Af 10,000 Mand førte han kun 3,000 tilbage til deres Hjemstavn.

Paa Tilbagetoget blev en af de halve Kartover bragt ind i en Lade paa Stromberg i Id Sogn og sprængt, forat Stykkerne kunde blive bragt med; men Taget gik istykker, Sprængstykkerne spredtes til alle Kanter og blev om Vaaren indsamlede af Bønderne og bragte ind i Byen. En anden halv Kartov og den ene Mørser paa 100 Pund sank, da man paa Isen vilde føre dem over Idefjorden, og 2 Mil fra Halden paa Schee Præstegaard blev nok en halv Kartov sprængt for lettere at kunne transporteres.

Det var i Sandhed paa høi Tid, at Svenskerne forsvandt. I Byen fandtes der omtrent ikke Mad, og ligesaa daarligt var det med Krudtbeholdningen; Kugler havde de nok af, da de sendte de Svenske deres egne tilbage. Da General Bjelke 3 Dage efter Beleiringens Hævelse mønstrede Garnisonen, var den fra 1800 Mand formindsket til 950, takket være Sygdom, Hunger, Kulde og Nattevaagen og i det hele taget alle de Ønder, som Krigen fører med sig. For Fiendehaand var kun faldne 36 Menige, 1 Fændrik, 1 Sergeant og 2 Korporaler, medens 27 Saarede atter kom sig.

Beleiringen varede i 6 Uger, og vi kan slutte os til, hvad vore kjække Landsmænd maa have lidt, naar der allerede efter 3 Ugers Forløb begyndte at blive stærk Mangel paa Fødemiddler. Dertil kom, at de hyppige Anfald krævede den høieste Aarvaagenhed og Paapasselighed, som udmattede og udvaagede den allerede forsultede Befolkning. Hver Morgen fik Guvernøren Rapport over Antallet af de indskudte Projektiler, og ved Beleiringens Hævelse viste det sig, at 3755 gloende og kolde

Digitized by Google

Kugler, Knipler, Lænkekugler og Kofødder, 93 hundrede Punds Granater samt utallige Stene var blevne slyngede ind i Byen. Den sidste Dag udkastedes 10 Bomber og 7 Fyrkranse „med 3 Rader korte fyldte Musketpiber med Kugler ladede," hvoraf „en var nok til at oplyse hele Byen." Egentlig tryg følte man sig aldrig, uden naar Kagge en Gang imellem sendte en af sine Trompetere ind i Byen.

Samme Dag, Fienden trak sig væk, blev der afholdt en Takkegudstjeneste, og 9 Salutskud løsnedes for Anledningen. Portene blev aabnede, og glade og seierstolte drog Haldenserne ud for at iagttage den forladte, fiendtlige Leir.

I Fredrikshald blev der i lang Tid troet og fortalt, at Karl den 10de Gustav selv havde faaet sit Banesaar i denne Beleiring. Man vidste saaledes at fortælle:

Paa Grund af Kagges Rapport om, hvor uheldigt Sagerne stod og hans Forlangende om Forstærkning, reiste han selv til Halden for personlig at forvisse sig om Tilstanden der. Han tog Kvarter paa Gaarden Riishaugen omtrent 1200 Skridt fra det Sted, hvor Fortet Overbjerget senere blev bygget, og deltog selv i Slaget ved Borge Kirke. Nogle siger, at han der fik sit Banesaar af en Bonde, Jakob Rokke, andre, at han fik det paa Overbjerget, hvorhen han var reden sammen med 2 Generaler for at overskue Terrænget. Da man fra Cretzenften saa disse 3 høitstaaende Officerer, beskjød man dem af al Magt med det Resultat, at den mellemste af dem blev saaret og maatte føres ned af Bjerget af de 2 andre. Dette troede man da var Kongen. Han blev derpaa ført til Gøteborg, hvor en svensk Soldat, Harald Stockfisk, siges at have seet ham blive baaret ind i et Hus af 2 Drabanter, ved hvilken Leilighed „Kongens Hoved og Arme slang som paa en død."

I en i Kjøbenhavn 1660 forfattet Journal læses følgende: „Den 13de Februar kom her Kundskab fra

Digitized by Google

Gothenborg, at den svenske Konge havde bloqueret en Skanse i Norge, som kaldes Hald-Skandse, og at han for samme Skandse er bleven dødelig blesseret og bragt til Gothenborg."

Sagnet er vistnok opstaaet derved, at nogle høitstaaende svenske Personer en Tid opholdt sig foran Halden. Paa Grund af de Æresbevisninger, som blev dem tildel, har man saa troet, at det var Kongen selv.

Det saa haardt hjemsøgte Halden fik nu Fred og gode Dage i 53 Aar. I denne Tid befæstede det sig godt for at kunne møde sine fremtidige Fiender med samme Held som før, og, som jeg tidligere har nævnt, blev Fæstningen Fredriksten anlagt. Det skulde vise sig, at de Forberedelser, man i Fredens Dage gjorde for Krig, ikke var overflødige; thi i 1716 og 1718 gjorde en af Samtidens største Feltherrer, Europas tidligere Skræk og Rædsel, Stormløb mod Byen i høist egen Person. Det var Karl den XII, alle Tiders Mønster paa en haardfør og ubøielig Krigerstikkelse, Svenskernes Heltekonge, der „ikke kunde vige, men blot falde for sin Sag."

Da Aarene 1716 og 18 i sin Tid udførlig er omhandlet i et Tillægshefte til „Folkevennen", skal jeg ikke opholde mig ved dette interessante og for os Nordmænd manende Afsnit af Fredrikshalds Krigshistorie, men gaa over til Begivenhederne i 1808 og 14.

Miraklerne og Naturlovene.

(Af Dr. E. F. V. Horn).

Der kommer i vore Dage ud mange Skrifter, hvori de bibelske Mirakler benegtes, „fordi de strider

Digitized by Google

mod Naturlovene," siger man. Andre mener rigtignok, at det ikke skader noget. Mirakterne kan godt stride mod Naturlovene og endda være virkelige. „Thi," siger man da, „Gud er vel ikke bunden af de Love, han har givet, ligesaalidt som Menneskene altid ere bundne af de borgerlige Love, men i Nødsfald kan forandre dem." Efter dette skulde altsaa Gud, naar det rigtig kneb, kunne gaa udenom de Love, han har fastsat, og der vilde da ske Mirakler. — Denne Tale er der forsaavidt nogen Mening i, som de bibelske Mirakler slet ikke er daglig-dagse Begivenheder, men overordentlige Tildragelser, der netop foregik, naar saadanne tiltrængtes. Men det er rigtignok ikke tænkeligt, at et Mirakel strider mod Naturlovene. Jalfald fremstilles de ikke saa i Bibelen. Altid, naar et Mirakel omtales, skimter det i større eller mindre Grad frem, at der har været anvendt visse Naturkræfter, men da rigtignok ofte saadanne, hvis Væsen og Virkemaade vi kjender saa lidet til. Thi hvor dybt kan vel det menneskelige Øie se i Naturens hemmelighedsfulde Indre? Det er som om nogen vilde skue tilbunds i Havets Dybder. Vi ser et Par Alen, men der er endnu mange tusinde tilbage, som ligger i Dunkelhed for os.

Vi skal til en Begyndelse betragte nogle af de Helbredelsesmirakler, som Bibelen tillægger Jesus og tillige hans Apostle. Men for at værdsætte hine Beretninger rigtigt maa vi for det første betænke, at Beretterne selv, d. v. s. Evangelisterne, vistnok lidet forstod, hvorledes det gik til, naar en Syg paa Jesu Befaling blev frisk. De fortalte kun, hvad de havde seet, uden at kunne forklare sig Maaden og Midlerne. Endog da de selv paa Jesu Ord udførte slige Helbredelser, havde de liden Rede paa, hvordan det gik til. De saa og hørte, hvad deres Mester havde gjort og sagt, og udførte da i Tro paa ham Mirakket, idet de efterlignede hans Fremgangsmaade. Derfor giver Beretningerne ikke ligefrem nogen Nøgle til en Forklaring. Det skimter

Digitized by Google

af enkelte Udtryk frem, hvorledes det gik til, og hvilke Midler der har været i Virksomhed. Men for at forstaa dette maa vi med et Par Ord omtale, hvad Sygdom og Sundhed egentlig er for noget.

Livsprocessen er en stadig Forbrænding. Sjælen iverksætter denne Forbrænding gjennem Lungerne, hvorved visse tilførte Stofdele gaar over i Blodet og danner endel af Legemet, der saaledes altid fornyes. De Stofdele, som ikke kan bruges, kastes ud gjennem de naturtige Kanaler. Saalænge Personen er frisk, gaar denne Forbrænding rigtigt og helt for sig, saa at der ingen Aske bliver tilbage i Kroppen, d. v. s. intet af det, som er ubrugeligt, ligger igjen og, som anden Aske gjør, hindrer den fortsatte Forbrænding. Sygdom er nu dette, at der bliver endel Aske tilbage i Kroppen, der i nogen Grad kvæler eller forhindrer Livsprocessen. Sjælen, Livskraften er for svag til at føre disse Stoffe ud af Legemet, og saa befinder man sig da uvel, føler Trætheд, Smerter, Uorden i hele Kroppen eller i enkelte Dele af denne. Man siger da, at man føler sig svag. Det er al denne Aske, d. v. s. uvedkommende Stof, som ligger og tynger. Ogsaa Sjælen selv, d. v. s. Tanken, Sindet kan mangengang sidde inde med en hel Del Aske, der ikke er udrenset. Melankolske, gretne Mennesker plages meget ofte af mørke Tanker, tunge, dybe Foreстillinger, Billeder af noget bedrøveligt eller ækkelt, der volder Kvalme e. l. Sjælen har da tabt noget af den Kraft til at glemme, d. v. s. fjerne saadanne sørgelige og nedstemmende Minder, der svækker og hindrer det kraftige, sunde Aandsarbeide. — Hvorledes tilveiebringes nu atter Sundhed i en saadan syg Krop eller Sjæl? Derved at der tilføres Sjælen eller Livsprocessen en Kraft udenfra, og at der vækkes af Sjælens Dyb nye Kræfter til at foretage en kraftig Udrensning, saa al Aske føres ud. Jeg mindes, hvad en Dame fortalte om en Slædetur, hun foretog en Aften fra Byen til sit Hjem. Hun var meget forkjølet og fandt sig uvel.

Digitized by Google

Det var næsten ganske mørkt, saa at Kudsken kjører feil. Hest og Slæde og Folk farer ned i en Raak, hvorfra de med Livsfare blev trukne op, naturligvis dyndvaade. Men da hun saa kom i Hus og fik byttet Klæder, var Forkjølelsen strøgen væk. Hun fandt sig ganske frisk. Den stærke Spænding havde givet Sjælen Kraft til i et Nu under en stærk Sved at udrense al Aske af Kroppen.

Det skimter frem, at Jesu Mirakler beroede paa Tilførelse af nye Kræfter, hvorved al Aske blev udrenset og den oprindelige Sundhed kunde vende tilbage. I Mark. Ev. 5, 25 ff. læser vi om en Kvinde, der længe havde havt Blodflod, at hun ved at røre ved Jesu Klædebon fornam en Kraft i alle sin Lemmer, der bevirkede hurtig Helbredelse. Hun havde Tro paa Jesus, ellers havde ikke hendes Sind været modtageligt for Helbredelsen. Men Kraften selv var en Udstrømning fra Jesu egen guddommelige Personlighed, hvorved igjen skjulte Kræfter i Kvindens eget Væsen kunde komme til Udfoldelse. Hun havde i mange Aar været svag, modløs, forsagt og lidende. Med Troen forenede sig nu denne vidunderlige Kraft, saa at hendes Sjæl blev stærk og kunde da — rigtignok ganske ubevist — foretage den Udrensning af gammel Aske, som havde ligget der i Nerver, Blod og Ledemod og hindret eller svækket Livsprocessen.

Ved dette Under har der altsaa været en Naturkraft i Virksomhed, der kunde meddele sig ved Berøring. Men hvilken Kraft? Elektricitet? Magnetisme? Selv om vi tør antage noget saadant, er vi saa temmelig lige kloge; thi hvem kan sige, hvad Magnetisme i Grunden er, og hvorledes den kan virke helbredende? I Mark. 8, 22 ff berettes om en lignende Helbredelse af en Blind ved Berøring. Første Gang, da Jesus lagde Haanden paa hans Øine, blev den Syge noget bedre. Men Kraften har været for svag. Saa maatte han lægge Haanden nok en Gang paa Øinene. Da blev han ganske

Digitized by Google

frisk. Helbredelsen var et Under: men var den stridende mod Naturlovene? Isaafald behøvede jo ikke Jesus at have spyttet, lagt Dynd paa Øinene og foretaget dette to Gange. I Ap. Gj. 3, 1 ff viser det sig end tydeligere, hvorledes Miraklet sker ved en Kraftudfoldelse. Apostlerne ser stift paa den Halte, og beder den Halte at se stivt paa dem, netop for at Sjæl kan virke paa Sjæl og saaledes Kraften kunne overføres fra Apostlerne til den Syge. Saa griber Peder den Halte ved hans høire Haand og under Udraabet: „I Jesu Kristi af Nazareths Navn staa op og gaa" haler han den Syge op af Marken, hvor han laa. Den Syges Fødder og Ankler bleve stærke, hedder det. Han var helbredet. Tydeligvis fandt der her en Kraftmeddelelse Sted. Den Syges Krop gjennemrisledes af et styrkende Fluidum, hvorved Sundhed tilveiebragtes; Asken, som voldte Svækkelsen, udrensedes, og Forbrændingen vendte tilbage i fuldt Maal. Dette var altsammen ganske efter Naturens Love.

For at faa endda lidt bedre Rede paa dette maa vi se lidt nøiere paa, hvad vi mener med Sjæl. Sjælen er ikke bare Aand, Tanke, Forstand, Villie. Sjælelivet er for største Delen endog ubevidst, den er en mystisk formende Kraft, der selv har sit Legeme, men et aandeligt Legeme, et Mønsterlegeme, hvorefter den danner det materielle. Naar En har skaaret sig i Haanden eller faaet en Rift i Huden e. l. strømmer strax Blodet til, for at Sjælen kan begynde Helbredelsesarbeidet. Men Sjælen gjør dette ganske ubevidst. Har Legemet f. Ex. havt Verk, Svulsinger, Halsbyld, hoven Kind, vil Helbredelsen bestaa i, at Sjælen atter tilveiebringer den rigtige Form. Denne Proces foregaar da efter et Mønster, en Tegning, som Sjælen altid benytter, men ubevidst. Mønsteret er da et aandeligt Legeme, usynligt for vore Øine, men dog virkeligt. Dette aandelige Legeme er den Form, det Mønster, hvorefter Sjælen ganske ubevidst former Legemet, omtrent som en Arkitekt reparerer

Digitized by Google

en Bygning efter den Tegning han har. Naar Sjælen altsaa under en Helbredelse reparerer sit materielle Legeme, saa sker dette ubevidst gjennem det aandelige Legeme, der danner, former det materielle efter sit Mønster, udfeier al Aske, alle urene, gale Stofdele, saa at det materielle Legeme frit for alt saadant forstyrrende og svækkende Paahæng kan virke overensstemmende med det aandelige Legemes Krav. Den Blinde efter Markus Evangelium var materielt blind, men hans aandelige Legeme havde begge Øine i god Behold. Nu bestod Helbredelsen i, at den Kraft, som gjennem det aandelige Legeme trængte ind i det materielle, fordrev de svækkende Stofdele i hans Øine, saa at han kunde se.

Evangelisterne selv havde vistnok paa Grund af manglende Naturkundskab liden eller ingen Forstand paa, hvordan det gik til med Jesu Helbredelser. Vi i vor Tid forstaar det kanske lidt bedre, om end langt fra nok. Dog kunde hine Berettere ved i al Troskyldighed og Sandfærdighed at fortælle hvad de saa, uden at forstaa det, rent uforvarende komme med endel smaa Vink, hvis Forklaringsværd de selv kanske ikke agtede synderlig paa, men som er forsaavidt betydningsfulde, at vi deraf kan forstaa, at Miraklerne slet ikke stred mod Naturlovene, men foregik som Kraftmeddelelser af en gnnske anden Dybde og Styrke og med en Sikkerhed, hvormed intetsomhelst af, hvad vore Læger kan udrette, kan sammenlignes. De kan kun forklares af, at Jesus var Guds Søn og saaledes kunde virke ud fra sin umiddelbare Forbindelse med Faderen selv. Han raadede over Naturens inderste Kræfter ganske anderledes end nogen af os; thi han havde, som værende hos Faderen fra Evighed af, en mystisk Forstaaelse af disse Kræfter, som mangler os. I Joh. Ev. 1, 1 ff. læser vi jo endog, at han var delagtig og Medvider i selve Skaberverket. Dette er vistnok umuligt at komme tilbunds i. Men det Forhold, han stod i til Faderen, gjorde det muligt for ham at bruge

Digitized by Google

Naturkræfter, hentede frem fra de skjulteste Dybder, hvori vi ikke paa nogen Maade kan indtrænge.

Hvor disse Helbredelser fandt Sted paa Afstand, saa at ingen umiddelbar Berørelse og Kraftoverføring skede, maa vi vistnok tænke paa de Engle, som altid stode til Jesu Raadighed. Kort før han begynder sin Virksomhed paa Jorden, siger han (Joh. 52): „Sandelig, sandelig siger jeg Eder: Fra nu af skulle I se Himmelen aabnet og Guds Engle stige op og stige ned over Menneskens Søn." Vi maa nu ikke tage det saa bogstaveligt, at de netop skulde faa se Englene. Her menes kun, at fra den Stund af — og strax efter fortælles jo om Bryllupet i Kana — skulde Engle altid ledsage ham og være til Hjælp. Det var den Maade, hvorpaa Faderen, naar Sønnen bad derom, naar altsaa et Mirakel skulde foregaa, opfyldte denne Bøn. Høvedsmanden i Kapernaum (Matth. 6, 5 ff), der bad, at Jesus vilde hjælpe hans Dreng, som laa hjemme verkbruden, havde forsaavidt rigtig opfattet dette, naar han sagde: „Sig kun et Ord, saa bliver min Dreng helbredet"; og han gjenfinder i Jesu Forhold til Englene det samme som fandt Sted med ham som Høvedsmand over en Mængde Soldater, der adløde hans Befalinger. Ligesom Høvedsmanden kunde sige til en Soldat: „Kom hid", saa han kom, saa kunde Jesus sige det samme til en Engel eller bede sin Fader derom, saa vilde han sende Engelen afsted. De fleste af Jesu Helbredelsesundere synes at have foregaaet paa Afstand. Man kan benegte Tilværelsen af saadanne Engle eller Mellemvæsener mellem Gud og Naturen, hvorved der sker Kraftoverføringer, Væsener, hvorom det hedder i Salm. 103, 20: „Lover Herren, I hans Engle, I Vældige i Magt, som udretter hans Ord, idet I adlyde hans Ords Røst"; — ligesom man benegter alt aandeligt og oversandseligt, fordi det saa sjelden kommer til Syne. Men en saadan Benegtelse vilde gjøre det endda vanskeligere at forstaa,

Digitized by Google

hvorledes der kan være Plan, Tanke og Orden i Verdenslivet.

Noget lignende som med Helbredelserne gjælder hans Opvækkelser af Døde. Hvad er Døden? Den er Forbrændingens Ophør. Livslampen slukkes, fordi Asken bliver saa tæt og stor, at den ganske kvæler Luen. Hvad sker da? Sjælen lever vistnok fremdeles. Den træder med sit aandelige Legeme ud af den materielle Krop. Hvis forøvrigt denne materielle Krop endnu er saavidt hel og i Orden, at den kan benyttes, saa er det ikke imod Naturloven, at Sjælen paa en høiere Magts Befaling vender tilbage i Kroppen. Der maa dog ikke have hengaaet altfor lang Tid. Man læser intetsteds om, at Jesus vakte til Live igjen Folk, som havde ligget flere Aar i sine Grave. Han kan naturligvis ogsaa opvække dem, men de faar da ikke disse samme materielle Kropper tilbage. Disse Legemer ere nemlig i Aarenes Løb fuldstændigt forsvnndne, bortraadnede i Jorden. Der skal nok ske en Opstandelse ogsaa med dem. Men deres Beskaffenhed bliver da ikke lig deres, vi nu har. De faar en langt mere aandelig Stikkelse. Naar Jesus opvækker Enkens Søn, Jairus' Datter, Lazarus, da bliver deres Legemer ganske indtil det materielle Stof det samme, som de havde før; thi de havde ikke været i længere Tid døde. — Hvorledes skede Opvækkelsen? Herom tales der i tydelige Ord. Jesus raaber til den Dødes Sjæl, at den skal komme tilbage, d. v. s. gaa ind i Kroppen igjen. Paa samme Tid sker da en Udrensning af Asken. Jesu Befaling har denne vidunderlige Magt; men noget, der strider mod Naturens Lov, kan der vistnok ikke her paavises.

Stundom, om end saare sjelden, kan det aandelige Legeme allerede her paa Jorden faa en saadan Kraft, at det kan gjennemlyse det materielle, jordiske Legeme, saa at det ikke sees. Dette hændte med Jesus paa Forklarelsens Bjerg. Det hedder da om ham, at „han blev forvandlet for deres Øine, hans Ansigt skin-

Digitized by Google

nede som Solen, og hans Klæder blev hvide som Lyset." Man har kaldet dette „Forklarelse" eller „Transfiguration". Ogsaa Moses og Elias fik i samme Stund Kraft til at vise sig i deres aandelige Legemer. Hvergang en Engel kommer til Syne for at udrette noget, viser han sig i et lignende Aandelegeme, saa at det lyser af ham. Natten bliver til Dag. Han har et skinnende Klædebon. At her er hemmelighedsfulde Kræfter fra de skjulteste Guddomsdybder i Virksomhed, kan jo ikke betvivles, selv om det ikke nogensinde her paa Jorden vil lykkes os at fatte dem, end sige efterg jøre dem.

(Fortsættes).

Sibirien og dets Fremtid.

(Kjæmpejernbanen).

(Ved Jmm. Flood).

For en Tid kunde man i enkelte af vore Dagblade læse en Artikel, der kortelig lød saa: „Den russiske Regjering udsender nu Indbydelse til Kolonisation af Syd-Sibirien, hvor der findes umaadelige Strækninger af udyrket, frugtbar Jord i herligt, tempereret Klima. Her findes store Landstrækninger, hvor Jorden ligger fuldstændig urørt. Endog Fjeldene er klædt med Buske og Blomster, og ved deres Fod udbreder sig rige Græsmarker, som vidner om Jordens Frugtbarhed. Vældige Skoge giver det prægtigste Bygningstømmer. Mange smaa Floder gjennemskjærer Sletten; de er fulde af Fisk og Skogene af Vildt. Ved Midtsommerstid ligner Landet en eneste stor Blomsterhave, og Græsset naar en Mand over Hovedet. Her kunde Millioner af Mennesker

Digitized by Google

ikke alene skaffe sig Levebrødet, men endog føre et virkelig herligt Liv".

Men dette strider saa aldeles med den vante Forestilling om Sibirien som et Land med store Sletter, sne- og isbelagte en stor Del af Aaret, og Fjelde med Gruber, hvor russiske Straffanger vansmægter.

Vi vil først kaste et Blik paa Landets Naturforhold og dernæst følge Nordenskjöld paa en Reise, han gjorde i det Vestlige og Baron Wrangell i det Nordøstlige. Vi skal saa se, at Landet byder paa meget store Modsætninger og mange Overraskelser.

A. Lad os begynde med Navnet: Sibirien. Ikke langt fra Byen Tobolsk findes endnu Ruiner af en By Sibir, der engang var Hovedstad i et tyrkisk-tartarisk Rige. Fra Hovedstaden overførtes Navnet til Riget og derfra til den hele Landsdel, eftersom Russerne udvide sit Omraade. Nu er Sibirien omtrent enstydigt med russisk Asien.

1. Hvor ligger dette Land? Mod Nord lige ud til Nordishavet; mod Øst til Stillehavet saa langt sydover som til Japan og Kina; mod Vest til Rusland, hvor Ural-Bjergene danner ligesom en Fæstningsvold; mod Syd er Atlasbjergene paa en længere Strækning en naturlig Grænse mod Turkestan, Mongoliet og Mandshuriet. Den nordlige Del ligger under vel 75° Nord Bredde — eller ca. 50 Mil længer mod Nord end det nordligste af Norge. Som Nordpynt regnes Kap Tscheljuskin. Det skal have faaet sit Navn efter en Kosak af dette Navn, som reiste et Træsignal her 1742. Den sydlige Del ligger under 40° N. B. eller ligesaa langt mod Syd som Middelhavs-Landene. Med andre Ord: Denne Landstrækning strækker sig igjennem 35 Breddegrader eller nær 400 Mil fra Syd til Nord. Den nordligste og sydligste Del er ligesaa langt fra hinanden som Nordkap og Gibraltar-Strædet. Naar vi nu min-

Digitized by Google

des, hvilken Betydning det har for et Lands Naturforhold, om det ligger langt mod Nord eller længer mod Syd, om det har mest af Kulde eller mest af Varme, maa vi være forberedt paa at træffe temmelig store Modsætninger her, navnlig i Veirlag, i Plante- og Dyreverdenen, i Landets Frugtbarhed og Befolkning.

Udstrækningen fra Øst til Vest er endnu større — henved 600 Mile. Den østligste Pynt, i Nord ved Behrings-Strædet, er tidligere kaldt Kap Deschnew efter en dristig Kosak, som kom hid næsten 100 Aar før Behring. Nordenskjöld har foreslaaet at kalde den Øst-Kap.

Sibirien kan i det Hele og Store betragtes som et stort Indland. Kysten ud mod Stillehavet er af forholdsvis mindre Udstrækning og Kysten langs Nordishavet er ubeboet.

At Landets Størrelse er betydelig kan vi forstaa. Europa er ca. 100 000 □ Mile; men Sibirien er endnu større, saa vi med rundt Tal kan sige 125 000 □ Mil eller $^5/_4$ Gange Europa. Et flygtigt Blik paa Kartet siger os med engang, at her ikke er ret mange 2. Indbyggere, thi der er tyndt med Byer og de, som er der, er smaa. Der er store, store Strækninger, ser vi, hvor der paa Kartet ikke er affat én By. Anderledes ser det ud paa et Kart over Europa. Medens der i Europa er henved 400 Millioner Mennesker, findes i Sibirien ikke mer end lidt over 7 Millioner — eller omtr. som i Norge og Sverige tilsammen. Imidlertid er Indbyggertallet i stigende; det er ikke længe siden man anslog Befolkningen til det halve blot. Vort tyndtbefolkede Fædreland er omtr. 10 Gange saa tætbefolket.

Hvad Slags Folk er nu dette? Vel Halvdelen er Russere — ca. $4^1/_2$ Mill. De fleste af dem bor i det Vestlige, langs med Elvene, i Nærheden af Gruberne og ved den kinesiske Grænse. Her finder de sin Levevei.

Da Landet blev opdaget i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, streifede kun nogle Hyrdestammer, Jægere

Digitized by Google

og Fiskere henover denne umaadelige Flade. De hørte til den tyrkiske eller finske Stamme. Saa kom Russerne. En liden Skare Kosakker trængte omkr. 1580 ind over Ural og lagde Grunden til Russernes Herredømme i den nordlige Halvdel af Asien. Kosak er et tyrkisk Ord og betyder: Ryttere, let bevæbnede Krigere, Røvere, og det Navn er meget betegnende. De oversvømmede saa at sige hele Landet for at se, hvad der var at tage, og grundede flere Byer som Tobolsk. De trængte mod Nord og Øst frem til Nordishavet og Stillehavet.

Senere har der været en stadig Indvandring af Russere — en Del af egen fri Vilje, men større er Tallet paa dem, som er dømt til Landsforvisning og sendt afsted under Bevogtning, dels for politiske Forseelser, dels ogsaa for almindelige Forbrydelser, nogle paa bestemt Tidsrum, mange for Livetiden. Paa denne Maade vandrer hvert Aar 10 à 15 000 til Sibirien — Slægt og Venner følger i mange Tilfælde med, og kun faa vender tilbage.

Der er skrevet mange og vidløftige Afhandlinger og Skildringer af dette mørke Punkt i Ruslands Historie: Landsforvisning til Sibirien. Der er bragt Afsløringer af en Elendighed, som er stor, og den har rammet Hundrede Tusinder i Aarenes Løb. Fra 1807 til 1887 gik der over 600 000 til Sibirien, og af disse var mange sendt did uden Lov og Dom — til sine Tider lige til Halvparten. Antallet af Frivillige har tiltaget jævnt og udgjorde i 1870—79 omtr. en Tredjepart, for største Delen Kvinder.

De fleste stanser i Vest-Sibirien. Saalangt som Vest for Baikal Sjøen kommer kun faa — 2 à 3%. Den sædvanlige Færd gaar over Moskva, Nischnei Nowgorod, Kasan og Perm til Jekaterinburg. Videre over Tomsk, til forskjellige Kanter. Men mange naar ikke saalangt. Strabadserne er dem for svære; underveis maa de herbergere i Fængsler, ofte det mangdobbelte af, hvad

Digitized by Google

der med Rimelighed kan rummes, hvorfor mange sygner hen.

Den mildeste Straf er at blive forvist til en By. Her kan de Straffede beskjæftige sig efter Behag og siden leie sig en Bolig; men han maa ikke fjerne sig fra Byen længere end en bestemt Afstand. Den største Del bliver sendt til Kolonierne. I Afdelinger paa 10—20 Mand faar de sig anvist en liden Landsby. Hver faar et Stykke Jord, Saakorn, Redskab til at arbeide med i Jorden og en Byggetomt nær Landsbyen. Ved til Brændsel og Tømmer til at bygge Hus af faar han i Skovene, og til han selv faar bygget sig op en Hytte og kan tage ind den første Indhøstning, maa Samfundet skaffe ham Ly og Underhold uden noget Vederlag.

De værste Forbrydere sendes til Bergværkerne. De bor sammen i store Kaserner og maa daglig arbeide 12 Timer i Gruberne. Den haarde Behandling, daarlige Kost og anstrængende Arbeide gjør i Regelen hurtig Ende paa disses Lidelser.

Forøvrig er Sibirien befolket af forskjellige Stammer. I Sydvest omkring Aralsjø og Balkasch bor $1^1/_2$ Mill. Kirgisere. Ogsaa de øvrige Stammer kan alle henregnes til Mongoler, men er mindre i Folketal. Nogle af dem har megen Lighed med Eskimoerne paa Grønland baade i Udseende og Levevis — navnlig længst i Nordvest. Der er Folk med langt, sort Haar, bredt, kort Ansigt; de klæder sig i Skind og nærer sig af Jagt og Fiskeri. Deres høieste Livsnydelse er intet at gjøre, og deres Sorgløshed kan gaa saa vidt, at de ikke engang gider samle ind den Fisk, de trænger for Vinteren. Fisken spiser de for det meste raa. Deres eneste Husdyr er Hunden. Den spænder de om Vinteren for sine Slæder og kan da tilbagelægge mange Mil om Dagen. Deres Huse er smaa, med en meget lav Dør, saa Fremmede maa saa omtrent krybe for at kunne komme ind, men selv nøier de sig med en Bøining af Ryggen, og deri har de en stor Færdighed. I Navnet

Digitized by Google

er de nok Kristne, men der herskér stor Uvidenhed og Overtro blandt dem.

3. Kysten i Nord er, saalangt Nansen fulgte den, stærkt indskaaret af Havet, navnlig ved de store Elvemundinger. Derved dannes tildels betydelige Halvøer. En af dem er den samojediske Halvø. Den indelukkede Havarm mellem denne Halvø og de mod Nordvest liggende Øer Nowaja = Semlja kaldes det Kariske Hav — efter en liden Elv, som kommer fra Ural. Indsejlingen fra Vest sker gjerne gjennem Jugor-Strædet. Længer mod Øst er Taimyr Halvøerne med den nordligste Pynt.

Disse Kyster har liden eller ingen Betydning, da de ligger ud til Have, der er langt fjernet fra Verdenshandelen, og de kan selv ikke fremme Færdselen, da de en stor Del af Aaret, ja for det meste den største Del af Aaret er dækket af Is og Sne. Endnu har det kun lykkes én Mand — Nordenskjöld — at trænge tvers igjennem med Skib fra Atlanterhavet til Stillehavet. Da blev unegtelig Spørgsmaalet om Nordvest-Passagen løst, men nogen Alfarvei blev det aldrig, skjønt Afstanden i Mile er faa ulige kortere end den lange Vei søndenom. „Fram" fulgte Nordenskjölds Rute hen imod de Nysibiriske Øer, men med stort Besvær.

Øgruppen Nowaja-Semlja blev først opdaget i det 16de Aarhundrede og fik deraf sit Navn (= Nyt Land). De henregnes gjerne til Europa.

Længer mod Øst ligger de Ny-sibiriske Øer. I Nordvest for disse var det „Fram" kom fast i Isen for saa efter Planen at drive nordover og vestover gjennem Nordishavet.

Kysten er omtrent ubeboet og ubeboelig — navnlig i Nordost. Her er øde, skogbare Sletter, altid frosne, næsten udelukkende bevoxet med Lavarter. Derfor kaldes ogsaa Sletten Tundra — et træbart Sted. Her streifer nomadiserende Stammer om, som forhen fortalt.

Digitized by Google

Langs Elvene er der en rigelig Mængde af Drivved fra Skogene længer sydpaa.

Vender vi os saa fra Kysten til 4. det Indre, kan vi sige, at den allerstørste Del af Sibirien er et uhyre stort Sletteland i den vestlige og nordlige Del; i det sydlige og østlige er der Fjeldland.

I Nord er Sletten en Tundra, træbar og tildels sumpig Slette sydover mod Polarkredsen. Der begynder Naaleskogen. Mod Vest sænker Sletten sig ned mod de store Indlandshave Aralsjøen og det Kaspiske Hav og staar her i naturlig Forbindelse med den store europæiske Lavslette. Her faar Sletten mere Karakter af en Saltsteppe med mange Saltsjøer, paa sine Steder ogsaa frugtbar Jord, men uden Trær. Den frugtbareste Del ligger imidlertid omkring de store Elves øvre Løb, hvor Skogen gjør det lunt, og Jordbunden er løs og frugtbar.

Fjeldene i Syd og Øst kaldes med et fælles Navn Altai Bjergene. Fuldstændig skulde Navnet hedde Altai Alin-guldbjerg. Toppene kan her naa til 3000 M. og derover, noget høiere end vore. I Øst er der Vulkaner, som forøvrigt langs hele Stillehavskysten. Landets Skraaning blir mod Nordøst, hvad vi kan se af Elvenes Retning, og ganske jevn.

Der er tre Hovedvasdrag mod Nord: Ob, Jenisei og Lena, et mod Øst: Amur; dertil en Mængde mindre, navnlig ud til Nordishavet. Landet har stor Rigdom paa Vand, og Elvene blive store, da de har rummelig Plads til at brede sig paa, og i den forholdsvis lave Temperatur er der mindre Fordampning. Vi skal se lidt paa hver af disse.

Ob begynder paa Altaibjergene, paa Grænsen af Mongoliet, men naar ganske snart Slettelandet og bliver seilbar. Paa sit Løb nordover modtager den flere store Tilløb, til den naar Irtisch. Denne er saa betydelig, at den maa betragtes som en selvstændig Flod og vi har her som oftere i Asien en dobbelt-Elv. Efter Sammen-

Digitized by Google

løbet bliver de to Elve en mægtig Strøm paa op imod ½ Kilometers Bredde. Trods det brede Flodleie er Landet paa begge Sider meget udsat for Oversvømmelse, da Nedbøren er nokſaa uregelmæssig, Landet er fladt, og der er ingen større Indsjø underveis til at regulere Vandføringen. Elven falder ud i Obi-Bugten efter et Løb paa vel 400 Mile. Obi har et betydeligt Nedslagsdistrikt, større end nogen af de andre Elve, og omslutter omtrent en Fjerdepart af hele Sibirien. Dens Navn betyder „Tante" eller „Bedstemor", nærmest da som et Kjælenavn, og Ostjakerne, der bor ved dens Mellem-Løb, nævner aldrig Navnet uden med en vis Ærbødighed; thi Floden giver dem det meste af det, de behøver, men den bliver ogsaa mangens Grav.

Jenisei kommer ligeledes fra Altaibjergene, et Stykke Syd-Vest for Grænsen, og rinder mod Nord til Nordishavet. Af dens Tilløb maa nævnes Tunguska, der danner Afløb for Baikal Sjøen. Denne Indsjø ligger næsten 500 M. over Havet, og dog er dens Bund 1000 M. under Havets Overflade, saa den er usædvanlig dyb. Den er dertil omtr. 60 Mile lang og 10 Mile bred, — saa stor som hele Danmark og omtr. dobbelt saa stor som den største Indsjø i Europa — Ladoga. Vi forstaar, at dette er en mægtig Vandbeholder. Hos Jakuterne hed Sjøen oprindelig Bai-kul ɔ: rig Sjø, thi den var, og er fremdeles rig paa Lax, som fanges, saltes ned og sendes til de fjerneste Dele af Sibirien. Hele den Del af Sibirien, som ligger Øst for Baikal indtil Amur og Mandschuriet, kaldes med et Fællesnavn Transbaikalien ɔ: Landet hinsides Baikal. Ogsaa Jenisei er seilbar for den største Del; den er vel længere end Ob — over 500 Mile lang — men har et mindre Nedslagsdistrikt og derfor ogsaa en mindre Vandmasse.

Lena, som begynder Vest for Baikal Sjøen, er næsten lige saa lang som Jenisei og seilbar paa lange Strækninger.

Amur kan egentlig ikke siges at tilhøre Sibirien,

Digitized by Google

men har Betydning som Grænseflod mod Syd og Færdselsvei ud til Stillehavet.

Foruden disse store Elvedrag rinder der en hel Del mindre, alle med samme Hovedretning ud til Nordishavet. En af dem — Kolyma — er næsten dobbelt saa lang som Glommen, saa det er just ikke Smaaelve dette. De er alle som Regel seilbare, men isfrie kun en kortere Tid af Aaret.

Disse Ferskvandsstrømme har en meget stor Betydning saavel for Landet selv som for Nordishavet. De fører med sig et forholdsvis tempereret Vand, som gjør sit til at smelte Isen ved Kysten, saa Veien her faar langt færre Ishindringer end nordenom Amerika. Da saaledes Nordenskjöld sent paa Sommeren 1878 passerede Nordspidsen af Sibirien, var der ingen Is. Dernæst maa dette Vand bidrage til at frembringe Strømning i Havet, der altid vil søge at holde sig i Ligevegt. Disse Strømme er derfor rimeligvis en af Aarsagerne til den Polarstrøm, som kommer ned langs Grønlands Østkyst og fører med sig saadan Mængde med Polaris.

Dernæst for Samfærdselen inden Landet, i de store tildels folketomme og som oftest veiløse Sletter, har Elvene den største Betydning. Men dette er kun Forbindelse i Retningen Nord—Syd, kun rent undtagelsesvis i Øst—Vest, og just den vilde her være af Betydning for at lette Samfærdselen med Rusland og det øvrige Europa. Russerne har derfor gjentagne Gange undersøgt Elveløbene og Muligheden for at faa i Stand en bedre Forbindelse, men hidtil uden Resultat. I 1875 udrustedes ikke mindre end tre Expeditioner. En af dem forlod Jeniseisk 27. Juni, gik mod Nord paa Jenisei, men blev hindret af Ismasser, saa den naaede ikke Havet før 15. August; saa gik Farten videre ind Obi Bugten og opover Obi til Tobolsk, som de naaede 12. Oktober.

Resultatet af disse Expeditioner er, at man har fundet, at det godt lader sig gjøre at faa Tunguska seil-

Digitized by Google

bar lige op til Baikal Sjøen; Ob kan forbindes med Jenisei og Jenisei med Lena. Med denne Udvidelse af Vandvei-Forbindelsen vilde man omspænde et Fladerum næsten saa stort som hele Europa. Men der er én væsentlig Hindring: Elvene fryser til en stor Del af Aaret. Man har derfor foreløbig opgivet Tanken om Kanalforbindelser og istedet gaaet i Vei med at bygge en Kjæmpe-Jernbane tvers gjennem hele Sibirien, fra Rusland i Vest lige ud til Stillehavet i Øst. Om denne mere siden.

Det er klart, at 5. Veirlaget, navnlig Luftens Temperatur, maa byde paa de største Modsætninger. Medens der om Sommeren i Sydvest kan være ren tropisk Hede, kan man i Lenagebetet om Vinteren behandle Kvikfølv, som det var Bly. Da Sibirien i det Hele og Store kan betragtes som et Indland, bliver ogsaa Klimaet et udpræget Fastlandsklima.

Mod Nord ligger Landet aldeles aabent; der er ingen Fjelde til at lune for de barske Vinde fra Nordishavet, saaledes som Norge og Sverige har. Det blæser surt, thi Vinden fører med sig Fugtighed. Denne Fugtighed merkes som en rigelig og jevn Nedbør paa Altaibjergenes Nordskraaning, og vi har allerede lært at kjende den naturlige Følge heraf i de store Vasdrag. Paa Sydskraaningen af Fjeldene er der til Gjengjæld fattigt paa Nedbør.

Men koldt er det her Nord. En Reisende skriver: „Det var klart Veir og forholdsvis varmt, vistnok et halvt Snes Graders Kulde“ — og deri ligger ingen Overdrivelse. Den, som er vant til ÷ 40° og derunder, har et andet Maal for Kulden. I Werchojansk i det Nordøstlige har man iagttaget ÷ 69.8 eller med rundt Tal 70° (Celsius), den laveste Temperaturgrad, som endnu er aflæst paa paalideligt Instrument (den laveste observerede Grad her tillands ligger lidt under 50 ÷). I 4 Maaneder holdt Termometret sig under Kvikfølvets Frysepunkt (÷ 40°) og Aarets Middelvarme

Digitized by Google

er nu fastslaaet til -:- 17°. For Januar er Middelvarmen (vi vil vel hellere sige: Middelkulden) ÷ 51, for Juli + 15. Under de Forhold er der ikke tale om, at Tællen gaar af Jorden; kun den yderste Skorpe tiner noget op, under denne er der bundfrossen Jord til en Dybde af flere Hundrede Meter.

Længere Syd, især i Skogstrøgene, er det lunere, men i det Hele er Vinteren ogsaa her temmelig barsk. Det er meget betegnende, at 0-Isotermen (den Linje, der kan drages gjennem de Steder, som har en Middeltemperatur for Aaret paa 0°) ved Amur naar den 50° eller næsten saa langt mod Syd som Paris, medens Middeltemperaturen for Kristiania, der ligger 10° længer Nord, kan med rundt Tal sættes til + 5.

I det Sydlige er Forholdene anderledes. Her mildnes det kolde Drag om Vinteren fra Nord af sydlige Vinde, og Sommeren er meget varm, saa her ikke alene kan dyrkes Korn, men endog avles Vindruer. Middelvarmen ved Aralsjøen svarer omtrent til Nord-Frankriges.

6. Plantelivet er først og fremst afhængig af et Steds Varme og Fugtighed. Nedbør er her tilstrækkelig af overalt, saa Forandringerne følger med Overgangene i Varmen. Længst mod Nord er der Mos- og Lavarter, forresten øde og goldt — en Polarørken. Disse øde Sletter afløses snart mod Syd af Skogbakker — henved 70° N. B., ved Obis Munding dog først ud Polarkredsen. Det er Naaleskog og Brisk som hos os, thi de er de haardføreste. Skogene strækker sig sydover til Altaibjergene og op imellem Fjeldene — i Vest taber de sig paa de træbare Stepper — Græssletter. Skogstrækningerne er umaadelig store, men med liden Værdi, da kun en liden Del kan nyttes. Den største Del raadner op paa Roden eller som Vindfald; noget gaar nordover med Elvene som Drivtømmer, og dette kommer vel med, saa der selv paa Tundraen langs Elvene altid er Rigdom paa Trævirke til Hus og Ved. Korn dyrkes

Digitized by Google

der adskilligt af, især i det Vestlige, dog ikke fuldt saa langt Nord som hos os. Korngrænsen ligger i Sibirien noget nordenfor den 60de° (eller Kristiania). Jo længer vi kommer mod Øst, desto længere Syd ligger Korngrænsen.

7. Dyreverdenen er igjen afhængig baade af Klima og Planteverden. I Nord har vi de Dyrearter, som søger sin Føde i og ved Havet: Sæl, Hvalros, Isbjørn, Hvidræv. Dertil kommer Ren — baade vild og som Husdyr — i Mostrakterne. I Skogtrakterne findes vore almindelige Dyrearter: Bjørn, Ulv, Ræv (sort, blaa og hvid), Elgsdyr m. fl. og en Mængde af mindre som Ekorn, Røskat, Hermelin, Ilder, Maar, Bæver, Oter. Mest bekjendt er kanske Sobelen. Den ligner vor Røskat, har et bredt Hoved og en kort Hals, en lang, busket Hale. Haarene glindser, er fine og bløde som Dun, og de holder sig meget længere end de fleste andre Slags. Skindet anvendes til Pelskraver, Huer, Muffer o. l., men er uhyre kostbart. En hel Pels kan komme paa mange Tusen Kroner. Der drives en storartet Jagt efter alt dette Vildt for at faa Tag i Pelsen, navnlig i det Østlige. Jo strengere Klimaet er, des bedre Pels har Dyrene, især med tætte og fine Haar, men desto mere værdifuld er den ogsaa.

I de store Elve er der en Mængde Fisk, navnlig Lax og Stør. Fisken søger nemlig op fra Havet for at yngle.

I tidligere Tider var her en anden Dyreverden end nu. Elefanten har havt sit Hjem her og den endnu større Mammut, hvoraf der findes en Mængde Levninger, saa der fra Nord-Sibirien kan drives en ganske betydelig Handel med Elfenben. Saadanne Levninger kan findes lige op til de Ny-sibiriske Øer. I Lenafloden fandt man for mange Aar siden en hel Mammut indefrossen i Isen; den staar nu i et Museum i St. Petersburg. Man har ogsaa fundet Levninger af Næshorn, Moskusoxen, Hjort, Hest m. fl., hvilket tyder paa andre klimatiske Forhold end de nuværende.

Digitized by Google

Politisk Oversigt for Udlandet i 1897.

Fra et ydre politisk Synspunkt er det afsluttede Aar uden Tvivl et af Aartiets mærkeligere. Det har lykkedes Statsmænd og Fyrster at beholde den europæiske Fred tiltrods for den orientalske Krise, tiltrods for Kolonialpolitikens Skjær og tiltrods for en øieblikkelig fiendtlig Stemning mellem to af Verdensdelens Hovedmagter, som man indtil da havde vænnet sig til at anse som Venner og naturlig forbundne: England og Tyskland.

Men i Løbet af det svundne Aar har Europas politiske Fysionomi undergaaet betydningsfulde Ændringer; om de betyder Svækkelse eller Styrkelse af den europæiske Fred er imidlertid et aabent Spørgsmaal.

Hovedbegivenheden i Aarets politiske Historie 1) er den fransk-russiske Alliance, uden Sammenligning den betydeligste storpolitiske Tildragelse i Slutningen af det 19de Aarhundrede.

Som enhver af vore Læsere ved, kom denne Sammenslutning ikke uventet for nogen. Lige siden de Dage, da Fyrst Bismarck gjorde bekjendt for Verden, at Mellemeuropas to store Militærstater var enedes om at staa sammen mod ydre Fiender, har Sympatien mellem Rusland og Frankrige været velkjendt. Den eneste Hindring for en virkelig bindende Alliance syntes at ligge i de to Staters saa yderst ulige Statsstyre. Politikerne ansaa det for en Umulighed, at en Selvherskerstat kunde træde i et fortroligere Forhold til en Republik. Interesserne ved Forbundet besejrede dog disse Vanskeligheder, og som et indledende Skridt til den endelige Pagt maa den

Digitized by Google

russiske og franske Flaades indbyrdes Gjæstebesøg betragtes. Den tyske Keisers Visit i St. Petersburg, aabenbart i et bestemt politisk Øiemed, forfeilede sin Hensigt, og i August Maaned afslørede „Selvherskeren over alle Russer" høitidelig Alliancen i det Øieblik Præsident Faure, den franske Republiks Overhoved, afsluttede det korte, men mindeværdige Ophold i den venskabelige Magts Hovedstad. — Det turde have sin Interesse at se lidt nærmere paa den mulige Rækkevidde af den betydningsfulde Kjendsgjerning, at Europas største Militærmagt og et Land med uendelige Fremtidsmuligheder har knyttet sine Livsinteresser i den ydre Politik til en anden stor Militærmagt med Aarhundreder gammel krigersk og kulturel Overlegenhed, med tilsammen en Befolkning som halve Europas. — Kan der af Nutidens politiske Kart drages nogenlunde sikre Slutninger om denne nye Alliances Levedygtighed, og kan man pege paa bestemte Fordele for de to angjældende Parter? Vi mener, at Kartet i Forening med de to Landes historiske Fortid synes at pege i en bestemt Retning og give et bekræftendee Svar paa det ovenfor stillede Spørgsmaal.

Ved selve den geografiske Beliggenhed er det en afgjort Sag, at der mellem Rusland og Frankrige ingen Muligheder er for Rivninger af den Art, som kan opstaa mellem Lande, hvis Omraade støder op til hinanden. Fordelene heraf vil klarest fremgaa ved en Sammenligning mellem de to andre venligsindede Militærmagter: Tyskland og Østerrige. En Del af Østerriges yderst blandede Befolkning er som bekjendt tysk, og denne kan ved Forholdenes Pinagtighed tænkes at blive tvunget til at betragte Rigsregjeringen i Berlin som et naturligere Hoved end den i Wien — hvad de sidst stedfundne Begivenheder i Bøhmen synes at bekræfte. Men dette Forhold betyder jo en direkte Fare for disse to Staters politiske Forbindelse.

Dernæst besjæles Rusland og Frankrige af et fælles

Digitized by Google

Had til det store, mellemliggende, germanske Tyskland, et Had, som er mere utvivlsomt for Folkenes end for Regjeringernes Vedkommende. I Aarhundreder har Stammekampen staaet ved Weichsel som ved Rhin, og begge Steder har Germanernes fordums og seneste seirrige Fremtrængen hos Naboerne avlet et Fiendskab, som har sat en ny Frugt i den stedsundne Alliance. Medens Rusland i den nyeste Tid med Held har afværget Germanismens videre Fremrykning, ja vundet en Del af det tabte Omraade tilbage ved Østersøprovinsernes gjennemførte Russificering, har Frankrige endnu Saaret fra 1871 og kan, saalænge det overveiende fransktalende Lothringen er tyst, vanskelig opgive Hævntanken.

Frankrige har desuden en gammel Regning at afgjøre med England, som i forrige Aarhundrede fratog det værdifulde Besiddelser i de fremmede Verdensdele. Ogsaa i vore Dage er der stor Mulighed for Sammenstød mellem disse to Stater i Kolonierne, først og fremst i Ægypten, hvor Franskmændene ser skjævt til det engelske Herredømme. Men ogsaa ved Niger i Vestafrika og i Bagindien, hvor Franskmændene i de sidste Aar har havt stort Held med sig, støder de to store Kolonialmagters Omraade op til hinanden, og der har i England hævet sig kraftige Protester mod den Svaghed, som af dets Styrelse efter Manges Mening har været vist ligeoverfor Frankriges Omsiggriben. Nylig har som bekjendt en fransk Afrikaexpedition lagt Hindringer i Veien for Englændernes Fremtrængen i Sudan, hvorved Tanken om at faa et sammenhængende engelsk Land fra Nilens Munding til Kap det gode haab er vanskeliggjort.

Men for med Kraft at optræde baade mod Øst og Vest og faa sine Hævnlyster særlig ligeoverfor Tyskland tilfredsstillet maa Frankrige kræve Ruslands Medvirken. Derfor kan vi saa godt forstaa den grænseløse Jubel i Paris ved den russiske Keisers Besøg og ved Præsidentens Hjemkomst efter den lykkelige Reise. Sikker paa Ruslands mægtige Hjælp kan Republikken for Fremtiden med Ro møde sine Naboers Fiendskab.

Digitized by Google

Men ogsaa Rusland trænger en trofast Allieret for at løse de store politiske Opgaver, som den ærgjærrige Storstats Styre har sat som sit Maal. Ved Bosporus, ved Afganistans Grænser og i det fjerne Øst staar England i Veien for de moskovitiske Planer, og Rusland trænger fremfor alt det rige Frankriges uudtømmelige økonomiske Hjælpekilder.

Medens dette nye Forbund synes stærkt og fast og grundet paa virkelige Interesser, sees paa den anden Side Tremagtsforbundet mellem Tyskland, Østerrige og Italien mere og mere at lide under den Svaghed, som har været let at øine fra første Stund. Det er betegnende, at Følelsen heraf er kommet tilsyne hos selve Tremagtsforbundets Fyrster. Baade Keiserne af Østerrige-Ungarn og Tyskland har til forskjellige Tider i Aarets Løb gjæstet St. Petersburg, et yderligere Bevis for, at den europæiske Politiks Midtpunkt ikke længere som i Fyrst Bismarcks Ministertid er at søge i Berlin. Og et endda betydningsfuldere Tegn er det, at der i det svundne Aar har hævet sig flere og flere Røster i Italien mod en Vedbliven i Forbundet. Landets elendige økonomiske Forfatning gjør det uhyre tungt for Italien at udrede de store Summer, som Rustningerne tillands og tilvands kræver. Fremragende Politikere har derimod udtalt sig for en Tilnærmelse til Frankrige og for en Handelstraktat med dette Land. Paa Grund af det spændte Forhold til den mægtige Nabo har nemlig Italien mistet en stor Del af sin Udførsel dertil. De samme fransktvenlige Følelser fandt ligeledes sit Udtryk ved en Fest, som i Begyndelsen af Aaret afholdtes i Milano for en navnspurgt fransk Politiker.

En altid truende Sky paa Europas politiske Himmel er det gamle, men endnu lige brændende og uløste 2) orientalske Spørgsmaal. I dette indtraadte i Februar en Krise, derved at Kretenserne greb til Vaaben mod Tyrkerne og udtalte sig for en Forening med Grækenland. Reisningen vakte her umaadelig Bevægelse, og

Digitized by Google

Kong Georg besluttede sig til at gribe ind og hjælpe sit Folks undertrykte Landsmænd paa Øen. Tiltrods for Stormagternes Advarsler landsattes græske Tropper, som gjorde flere Erobringer, hvilket igjen førte til Stormagternes Blokade af Kreta og Beskydning af den græsk-kretensiske Leir. Da imidlertid dette Skridt vakte stor Harme i den offentlige Mening i England og Frankrige, gjorde Blokaden ikke den forønskede Virkning, og Grækenland lod sig ikke skræmme. Ved denne Opmuntring gjorde de to Stater sig i Virkeligheden moralsk medansvarlige for det, som nu paafulgte, og som er alle vore Læsere vekjendt: Krigen mellem Grækenland og Tyrkiet. Det viste sig snart, at Grækenland trods den store Begeistring maatte blive den Tabende; saa lidet forberedt var man i alle Dele paa en Krig, som langt oversteg Nationens økonomiske og militære Hjælpekilder. Krigen begyndte i April og varede nøiagtigt en Maaned, da Stormagterne paa den græske Regjerings Opfordring mæglede mellem de krigsførende Magter. Men først i September endte de i Langdrag trukne Fredsunderhandlinger, da Grækerne kvede sig for at gaa ind paa Betingelserne, som var: Betaling af 4 Millioner tyrkiske Pund og Antagelsen af en ny Grænselinie i Thessalien, bestemt af Stormagternes Udsendinge i Konstantinopel, hvorved en Del betydningsfulde Fjeldovergange kom i Tyrkernes Hænder. Skjønt Europa fra først af med Sympati fulgte Grækerne i Kampen, kom ingen kraftig Hjælp, og Sympatien vendte sig hos de fleste til Ligegyldighed, da det viste sig, hvor lidet forberedt for Krigen Grækenland var, og at saamange af de græske Officerer og Soldater manglede den rette Aand. — Hvad angaar Kreta, Krigens Ophav, fastslog Stormagterne Øens Selvstyre under Sultanens Overhøihed. En Oberst Schäffer fra Luxemburg udnævntes i Oktober til Generalguvernør, og hans Valg hilstes af alle med Tilfredshed.

Før vi gaar over til Europæernes Optræden

Digitized by Google

udenfor vor Verdensdel, skal vi nævne 3) enkelte af de vigtigste Begivenheder paa den indre Politiks Omraade i de enkelte Lande.

I Belgien, hvor det flamske og franske (wallonsk) Sprog staar mod hinanden, har den flamske Del af Befolkningen prøvet at faa sit Sprog anerkjendt som det officielle. I Februar bifaldt Senatet et Forslag, gaaende ud paa at lade Love offentliggjøre i de to Sprog, en Ordning, som imidlertid langtfra tilfredsstiller Flamlænderne. — I Marts „vedtog Repræsentanternes Kammer en Udtalelse til Fordel for international Voldgiftsdomstol." — I Danmark er Aarets vigtigste politiske Begivenhed det Ministerskifte, som fandt Sted i Mai. Det nye Ministerium Hørring fremsatte strax Forslag til en ny Finantslov, som bifaldtes af Rigsdagen, efterat næsten alle de Punkter deri var strøgne, hvorom Folkething og Landsthing under det afgaaede Ministerium havde været uenige.

I Frankrige har Panamaprocessen endelig faaet sin Afslutning. Den endte med, at de Anklagede blev frikjendt. I November begyndte den stærke Bevægelse i Paris for at faa Dommen over den for tre Aar siden dømte Dreyfus omstyrtet. Nu har den nedsatte Krigsret udtalt sit sidste Ord i Sagen, og der er al Udsigt til, at Dreyfus's Skjæbne bliver den samme. Efter Krigsministerens Optræden i Kamrene synes der at foreligge fuldstændige Beviser for hans Forræderi.*) — Den nye russiske Udenrigsminister Muraviews Besøg i Paris (Januar) blev det indledende Skridt til Præsident Faures Besøg i St. Petersburg (August), hvorved den førnævnte Alliance forkyndtes for Verden.

I Storbritanien aabnedes Aaret med de nedslaaende Efterretninger fra Indien om de Ødelæggelser, som voldtes af Byldepesten og den rædsomme Hungersnød, hvoraf vore Læsere ovenfor har faaet et gribende

*) I disse Dage er som bekjendt Dreyfussagen atter blusset op igjen ved Digteren Zola's Brev til Præsidenten.

Digitized by Google

Billede. — I Juni mødes Førsteministrene for Kanada, Syd-Australien og Queensland i London og udtaler sig for en nærmere Forbindelse mellem Kolonierne og England. Samme Maaned feires Dronning Viktorias 60 aarige Regjeringsjubilæum under storartet Tilslutning fra hendes Undersaatter; alene Irlands Parlamentsmedlemmer protesterte ved at holde sig borte fra Høitidelighederne. — Samtidig kom nye Jobsposter fra Indien, paa hvis Nordgrænse en Del Stammer begyndte en Reisning. I August fulgte en nyt Oprør af de krigerske Afridiere ved Kabulfloden, og det har hidtil ikke lykkedes den betydelige engelske Troppestyrke, som sendtes mod dem, at knue den.

I Tyskland arbeidede Keiser Wilhelm med sin vante Energi paa at udvide Landets Sømagt, men Regjeringens Forslag om Bevilgning til nye Krigsskibe forkastedes af Rigsdagen. Lidt senere foregik Forandringer i Ministeriet; von Bülow blev Udenrigsminister og den bekjendte Finantspolitiker Miquel Vicepræsident i det preussiske Statsministerium. Keiserens Reise til St. Petersburg førte tilsyneladende ikke til noget hjerteligere Forhold mellem de to Stater; i September mødtes Keiseren med Kong Umberto af Italien, men man lagde Merke til, at denne i sin Svartale paa sin Forbundnes venskabelige Henvendelse ikke med et Ord udtalte sig om Tremagtsforbundet. Om Sprogkampen i Østerrige henvises til Redaktionsartikkelen i foregaaende Hefte.

Det afsluttede Aar er af største Interesse for 4) de europæiske Staters Forhold til sine Besiddelser i de fremmede Verdensdele.

Afrikas Deling er paa flere Kanter blevet yderligere fortsat. Med størst Energi optræder Franskmændene, som synes bestemt paa at hindre England i at vinde en sammenhængende Landstrækning fra Kapkolonien til Nilens Munding og derfor tilstræber at udvide sine store Besiddelser i Sudan østover mod Nilen. Det synes i det hele, som om det er Frankriges Hensigt i Nordvest-

Digitized by Google

Afrika at grunde et af Nutidens største Kolonialriger. England har dette Aar høitidelig erkjendt det franske Herredømme i Tunis.

Paa den anden Side søger Englænderne at gjenoptage Ottiaarenes mislykkede Forsøg paa at udvide sin Magt syd for Ægypten. Ved et heldigt Feltog har det lykkedes dem at trænge Dervischerne langt tilbage, og der har været stærkt paa Tale at bygge en Jernbane fra det vigtige Punkt Berber i Nubien til Suakin ved det røde Hav.

I Asien ser det ved Aarets Slutning ud til, at endnu vigtigere Begivenheder forestaar. Medens Englænderne har fuldt op at gjøre med det af Pestsygdomme, Hungersnød og Oprør haardt hjemsøgte Indien, bygger Rusland videre paa den sibiriske Kjæmpejernbane, som det søger at faa fortsat fra sin sydligste Havn Vladivostock ved Stillehavet ind i selve Kina. Noget bestemtere om disse Planer vides dog ikke. Da kom i December Maaned den overraskende Efterretning om Tyskernes Besættelse af det vigtige Punkt Kiao Tschau ved Petschelibugten og strax derefter Ruslands Besættelse af det maaske endnu vigtigere Port Arthur ved samme Bugt. Dermed mener mange, at Begyndelsen er gjort til Delingen af det mægtige kinesiske Rige, Østasiens „syge Mand." Men en saadan Deling vil ikke kunne foregaa uden alvorlig Fare for Verdensfreden. Thi baade England, Japan og De forenede Stater i Amerika har Livsinteresser i dette Land og maa kræve at faa et Ord med i Laget. For Tiden synes den russiske Indflydelse at være stærkest ved det kinesiske Hof, og det forlyder, at Rusland og Tyskland her har rakt hinanden Haanden. At Tyskland vistnok ikke nøier sig med det hidtil vundne synes at fremgaa af en Tale ved en Fest som Keiser Wilhelm holdt i Kiel for sin Broder, Prinds Henrik, der i Spidsen for en Flaadeafdeling nu er paa Veien til Østen. Men det er det nye Aar forbeholdt at bringe en Løsning af disse Spørgsmaal.

Digitized by Google

Den af Europas Kolonialmagter derimod, som har afgjort Uheld med sig i sin Kolonialpolitik er Spanien. Baade paa Filippinerne i Østasien og paa Kuba har Spanierne maattet kjæmpe med en oprørsk Befolkning. — Reisningen paa Filippinerne skyldes en almægtig og despotisk Magts Misbrug, den Hensynsløshed, hvormed de spanske Embedsmænd søger at berige sig paa de Indfødtes Bekostning, de tunge Skatter, som paalægges disse, og endelig den umoralske Optræden af de spanske Geistlige. Efter flere blodige, men seirrige Slag kan Oprøret paa Luzon, den største af Øgruppen, siges at være endt. Den spanske Regjering paatænker at gjennemføre en Række Reformer.

Oprøret paa Kuba var en Arv fra det foregaaende Aar. I Februar bifaldt Ministerraadet det Forslag til Reformer paa Øen, hvorved den og Puorterico indrømmedes et betydeligt Selvstyre. Men Selvstændighedspartiet vilde ikke høre om andet end fuldstændig Løsrivelse, og det hjalp lidet, at Spanierne i Marts fangede deres Fører General Rivero. Den skjønne og frugtbare Ø herjedes og ødelagdes mere og mere. Da Selvstændighedspartiet i September indtog Byen Victoria de las Tunas, besluttede den spanske Regjering under sin nye Ministerchef Sagasta*) at ændre sin Taktik; den tilbagekaldte den forhadte General Weyler og indsatte den fra Filippinerne navnspurgte Marskalk Blanco til Guvernør. Ved sin Ankomst til Hovedstaden Havana lod denne bekjendtgjøre, at den spanske Regjering havde paalagt ham at tilstaa Øen Reformer og give den Selvstyre under Spaniens Overhøihed. Men Oprøret er endnu ikke kuet.

Af 5) politiske Begivenheder udenfor Europa er Præsidentskiftet i Amerika den ubetinget vigtigste. Det republikanske Partis Kandidat Mc Kinley tiltraadte Præsidentskabet den 4de Marts. Hans Bud-

*) Den tidligere Ministerchef Canovas del Castillo myrdedes i August af en italiensk Anarkist.

Digitized by Google

skab til Kongressen vedkom væsentlig Told-Spørgsmaalet. En ny Toldlov vedtoges af Repræsentanternes Hus og Senatet i Juli og undertegnedes strax af Mc. Kinley; dens Satser var ikke saa yderliggaaende i beskyttelsesvenlig Retning, som man under det nuværende Styre skulde have ventet. — Med Hensyn til Unionens Forhold til Udlandet kan merkes, at Senatet forkastede den engelsk-amerikanske Voldgiftstraktat, at De forenede Staters Regjering anerkjendte det kubanske Selvstændighedsparti som krigsførende Magt, og at den forbereder indlemmet i sit Omraade Sandwichsøerne i Stillehavet, trods Japans Protest. Redaktionen.

En aarhundrederlang Nationalkamp.

Fra Lille-Ruslands Historie og Litteratur.

(Ved Axel Kresting-Hansen).

I.

Den ældste Litteratur.

„Vore Helte er døde, vor uforlignelige Berømmelse begraven; men endnu lever der noget uforligneligt i vor Midte — noget større end blandt alle Jordens Folkeslag: — vor Ulykke!"

Disse Ord af en ukrainsk Lærd er ligesaa sande, som de er bitre.

* * *

Det talrige lille-russiske Folk, der bor paa Strækningen mellem Karpathernes Skraaninger og Stepperne

Digitized by Google

paa den anden Side af Don, har engang været aandelig livligere, politisk mægtigere og i krigersk Henseende mere berømt end nogen anden slavisk Stamme.

Allerede i hin graa Tid, da man finder de første Spor af Statsliv inden det nuværende Ruslands Omraade, var Lille-Russerne Førere i Krig og i Fred, og deres bethdeligste By, Kiew, gjaldt — ialfald i den nationale Bevidsthed — for at være Ruslands Centrum. Vistnok lykkedes det ikke Fyrsten af Kiew at oprette en Enhedsstat; hvert Distrikt beholdt sin egen Hersker, og ved indre Stridigheder og Arvedelinger dannede der sig efterhaanden en saadan Mængde Fyrstendømmer, at selv det middelalderlige Tysklands forvirrede Smaastateri fortoner sig som let overskueligt ved Siden af det russiske. Men kom det overhoved til en fælles Optræden, et Erobrings- eller Plyndringstog mod Vest eller Syd eller en Forsvarskamp mod de fra Øst indtrængende Mongoler — da overtog altid Lille-Russerne Hovedrollen.

Ligesaa umiskjendelig er Lille-Russernes Overvægt paa det aandelige Omraade. Det var dem, som overbragte Kristendommen til de nordlige og østlige Stammer, i deres Midte blomstrede Heltedigtet og Annalistiken under den nye Læres formildende Indflydelse paa Sæderne og en bevæget Histories belivende Luftning. Den kirkelige Veltalenhed og Legenderne sluttede sig snart til.

„Sangen om Igors[1]) „Hærtog," Nestors[2])

---

[1]) Igor er Navnet paa flere russiske Fyrster. Den Igor, der behandles i den nævnte Sang, er den Fyrste af Nowgorod-Sjewersk, som sammen med sin Broder førte et ulykkeligt Felttog mod Polowzerne, blev slagen og tagen til Fange ved Floden Kajala, men undveg senere. — Dette Felttog er det som besynges i den episk-lyriske „Sang om Igors Hærtog" („Slovo o polku Igorevê"), det ældste Mindesmerke inden den lille-russiske Literatur. Bearb.'s Anm.

[2]) Nestor er den ældste russiske Krønikerskriver. Han levede omtrent fra Midten af det 11te Aarh. Nøiagtigere Tidsangivelser har man ikke. Nestor traadte tidlig som Munk ind i Hulekloſteret i Kiew og skrev her sine Krøniker, som

Digitized by Google

„Annaler," Hulekloſterets „Paterikon" og Kyrill af Turows Prædikener er lille-ruſſiſke Sprogmonumenter, der udmerker ſig ved Naivetet og en fri, friſk Kraft. „Det var" — ſiger Pypin[1]) — „i den ydre Hiſtorie de driſtige Handlingers Epoke, og paa Aandskulturens Omraade en Tid, der udmerkede ſig ved livlig Virkſomhed, ved mindeværdige Tilſprang til Litteratur og ved poetiſke Frembringelſer.

Hvad Syden frembragte, optog Norden. Dennes ældſte ſproglige Mindesmerker er overhoved kun Overſættelſer af de ovenfor nævnte Hovedverker; — Norden var ufrugtbar baade i poetiſk og politiſk Henſeende.

(Et lignende Forhold viſer ſig i ſamme Tidsrum — 11te og 12te Aarhundrede — i Tyſklands Hiſtorie. Her ſom der har

---

efter de gamle Verdenskrønikers Forbillede begynder med Syndfloden. Aarsberetningerne (efter Verdensaarene) begynder med 852 og gaar til Begyndelſen af det 12te Aarh. Neſtors Originalhaandſkrifter er ikke opbevarede. Af Neſtors Verker har man en fuldſtændig dansk Udgave af C. W. Smith („Neſtors ruſſiſke Krønike", Kjøbenhavn 1869). Denne er forſynet med ſproglige og hiſtoriſke Noter.

[1]) Alex. Nikolajewitſch Pypin, berømt ruſſiſk Litteraturhiſtoriker og Kritiker, er født 1833 i Saratow, tog ſine Examina ved Petersburguniverſitet og bereiſte 1858—60 og 1862 Veſteuropa. I 1860 blev han Profeſſor ved Petersburgs Univerſitet, men tog Afſked $1^1/_2$ Aar efter ſamtidig med andre Profeſſorer paa Grund af de da ſtedfundende Uroligheder og viede ſig ſenere til literær Virkſomhed. — Pypin er en ivrig Forkjæmper for humane og liberale Ideer (i veſteuropæiſk Forſtand); men ſamtidig er han tillige en uhildet Jagttager og Forſvarer af de virkelige Fortjeneſter, Panſlavismen har indlagt ſig, og af den ſlaviſk-literære Bevægelſe. Dette fremtræder ſærlig i hans (ruſſiſke) Skrift om „de literære Meninger fra 20—50-Aarene," (Petersburg 1871), — et Verk, der nærmeſt danner en Fortſættelſe af „den ſociale Bevægelſe paa Alexander den I.s Tid." — Det Verk, ſom Karl E. Franzos — min Hovedkilde — væſentlig har benyttet ved Udarbeidelſe af ſin Afhandling, er Pypins: „de ſlaviſke Litteraturers Hiſtorie." Dette Verk blev belønnet med den Uwarow'ſke Prismedalje og er foruden til tyſk ogſaa overſat til franſk og czekiſk. B's A.

Digitized by Google

man ondt for at forestille sig, hvor meget rigere og mere harmonisk Nationens Udvikling vilde være bleven, hvis Ledelsen vedvarende var forbleven hos de sydlige Landsdeles Indvaanere; — her som der tilfaldt den ifølge Tingenes Natur det med fremmede Folkeelementer opblandede Norden. Men videre kan man ikke uden Vilkaarlighed drage Parallelen, og vi anfører den kun, for at Læseren, der staar mere eller mindre fremmed overfor Forholdene i Rusland, halvveis kan orientere sig, naar han opfatter Modsætningen mellem lille-russisk og stor-russisk omtrent som Modsætningen mellem syd-tysk og nord-tysk. I det ene Punkt, vi har nævnt, er virkelig ogsaa Forholdene parallele, — det Punkt nemlig, at det i mange Stykker med saa meget rigere Anlæg udstyrede Syden — baade i Rusland og i Tyskland — i begge Lande har savnet det vigtigste: den statsdannende Kraft).

Ud over en vis Respekt i Fred og Hertugværdighed i Krig kunde Fyrsten over Poljanerne, hvis Hovedstad var Kiew, og hvis Land dengang alene kaldtes „Rus“ (Rusland), ikke drive det. Hver enkelt Stamme, som bestod af Folk, der paa en Gang var Agerdyrkere og Krigere, og som var beherskede af en ubetvingelig Frihedssands, modsatte sig enhver stærkere Sammenslutning. Derfor laa de ogsaa — splittede som de var — aldeles under for den Arvefiende, de i Forening maaske kunde have besejret.

II.

Den politiske Selvstændigheds Undergang.

Med voldsom Kraft stormede Mongolerne ind over Rusland. Indvaanerne blev gjorte til Slaver, Jorden blev lagt øde, og Kiew sank — 1240 — i Grus og Aske.

Norden kunde reise sig igjen, fordi den hærjende Flodbølge her trak sig tilbage ligesaa pludselig, som den var kommen; men det rigere, mere frugtbare Syden lokkede Erobrerne, om ikke til blivende Ophold saa dog til hyppig Tilbagevenden.

Saaledes endte (omkring Midten af det 13de Aarhundrede) den lille-russiske Histories første Tidsrum; —

Digitized by Google

tillige den eneste, under hvilken det samlede Folk kunde glæde sig ved fuldstændig Uafhængighed. Med Friheden forsvandt ogsaa snart enhver høiere aandelig Stræben under Mongolhestenes Hover.

En saa pludselig og fuldstændig Forstummen af alle de Stemmer, hvorigjennem en oppakt Nation taler, lader sig sjelden paavise i Historien.

I Ulykken at mindes den svundne Lykke kan — i det mindste efter en stor Italieners Ord — for den enkelte kun være en Kilde til bitter Smerte; men for et Folk er det altid ogsaa en Kilde til gavnlige Formaninger. Intet Under derfor, at Lille-Russerne senere saa ofte har manet frem sin første, fulde Uafhængighedstid og fremdeles gjør det; — intet Under, at de med en rent lidenskabelig Pietet hænger fast ved Literaturmonumenterne fra hin graa Tid. De gjør Ret i det; thi disse er tillige Beviser for deres Stammes civilisatoriske Evne og poetiske Kraft: Intet andet gammelslavist Epos kan maale sig med „Sangen om Igors Hærtog," og en Fremtoning som Nestors „Annaler" møder man neppe nogensteds paa lignende Kulturtrin. — At Lille-Russerne imidlertid ogsaa har andre Grunde for den skinsyge Omsorg om disse ærværdige Monumenter, vil blive klargjort nedenfor, naar vi kommer til Omtalen af, hvorledes man har søgt at forfalske dem og berøre Lille-Russerne Æren for dem.

Katastrofen i 1240 indebar for Lille-Russerne ikke blot Tabet af deres egen Selvstændighed, men ogsaa en Afskjæring af de Baand, der knyttede dem til deres stor-russiske Stammeforvandte. Fra den Tid af gik Syden og Norden i 400 Aar — i Sprog og Kultur, i Statsudvikling og delvis ogsaa i religiøs Udvikling — frem ad skilte Veie. I Norden, hvor de oprindelige Fyrstendømmer enten holdt sig opreiste under eller dog formaaede at reise sig efter Mongolernes rasende Anfald, — i Norden udviklede der sig lidt efter lidt en politisk og aandelig Centralisation. Moskau og Nowgorod blev

Digitized by Google

ikke blot Hovedstæder i mægtige Storfyrstendømmer, men ogsaa — særlig det første — Midtpunkter for en eiendommelig, ganske vist begrændset og tidlig stivnet, men dog i hvert Fald national Kultur. Blanding med fremmede, asiatiske Folkeelementer foregik uafbrudt i Nord og Øst, og næsten ligesaa uafbrudt foregik Udviklingen mod Enhedsstaten. Anderledes i Syden: Hovedmassen af Folket levede under fremmed Aag. Dets bedste Kræfter fortæredes i en seig Kamp for Tro, Sprog og nationale Eiendommeligheder. Kun et Par Stammer — i øst Kosakerne, i vest Galizierne — hævdede i nogen Tid sin Frihed; men stadig hemmede, som de var, ved Indflydelsen af uholdbare indre Tilstande, og hindrede i en heldbringende Udvikling, faldt ogsaa snart disse Stammer under Aaget og blev Trælle.

Saadan var i det korteste mulige Omrids Lille-Russernes Historie indtil Midten af det 17de Aarhundrede. — Vi skal i det følgende noget nærmere betragte denne Historie.

III.

Det polske Overherredømme.

Mongolernes Herredømme varede ikke længe. De vilde Horder forstod meget vel at lægge Riger i Ruiner, men ikke at bygge dem op, og neppe tre Menneskealdere efter Kiews Fald møder vi nye Erobrere i de herjede Strækninger, idet Litauer-Hertugen Gedimin i 1320 rensede disse Landskaber for Mongolere og forenede Wolhynien og Kiew-Omraadet med sit Rige. Lille-Russernes Kaar under det nye Herredømme var imidlertid ikke saa mislige endda. Gedimin var vistnok selv Hedning; men han var meget taalsom overfor de kristne Lille-Russere, og hans Efterfølgere blev selv græsk-orthodoxe Kristne. Hertil kom, at de Undertvungne — trods det radikale Indsnit, Mongolstyret havde gjort i deres aandelige Ud-

Digitized by Google

vikling — dog fremdeles stod paa et højere Kulturtrin end de nye Erobrere. Deres Sprog, dette ubedragelige Kjendetegn paa en Nations Træghed eller Arbeidsomhed, var mere udformet end det litauiske, og det blev — om ikke i hele Litauen, saa dog indenfor Lille-Ruslands Grændser — Stats- og Retssprog. Ligesom Axene reiser sig efter Regnskyllet, saaledes udvikledes der atter et Aandsliv, som byggede paa Kiewer-Traditionerne. Men saa indtraf en Begivenhed, der fik en meget skjæbnesvanger Betydning for Lille-Russerne: Litauens Forening med Polen.

Jo inderligere begge Landes Sammensmeltning blev, jo kraftigere den polske Indflydelse bredte sig ud, indtil endelig begge Riger voxede sammen til en Enhedsstat, desto bitrere blev de Undertvungnes Kaar. Først paa Grund af det ældgamle, nedarvede Had, som engang — før Mongolperioden — havde ledet til utallige Kampe; dernæst maatte Tilværelsen af en selvstændig lille-russisk Nationalitet indenfor deres ellers temmelig ensartede Stat være Polakerne en Torn i Øinene. Hertil kom endelig den katholske Fanatisme mod Kjætterne og det lille-russiske Aristokratis Modvilje mod den gammel-slaviske, demokratiske Organisation inden den russiske Bondestand, — en hidtil ikke tilstrækkelig paaagtet, men sikkerlig tungt veiende Omstændighed.

Med disse Forhold som Udgangspunkt for Tvistighederne fulgte der da en Kamp saa haardnakket, saa ihærdig forfølgende Maalet, som man sjelden har været Vidne til mellem to Nationer; en grusom Kamp mellem Magthavere og Værgeløse, der dog alligevel — mærkelig nok — ikke endte med fuldstændig Seir for de første.

Det er ikke her Stedet til at levere en fuldstændig Udredning af Gangen i denne Kamp. Vi faar nøie os med at fremstille dens endelige Resultat.

Polakerne opnaaede meget. Af de frie Bønder blev der først Undersaatter og senere lidt efter lidt —

Digitized by Google

ganske vist langsomt — taalmodige Trælle. De fornemme Lille-Russere sluttede sig til den herskende Stamme og giftede sig ind i den polske „Szlachta". Egnene i det vestlige Lille-Rusland blev i politisk Henseende polske Woiewodskaber, som kun i Sprog og Tro skilte sig ud fra Bønderne og Smaaborgerne i de øvrige Egne af Polen. Men at faa denne Forskjel — og dermed Nationaliteten selv — fjernet, lykkedes ikke for Polakerne.

Det lille-russiske Sprog var blevet til Bonde- og Kirkesprog; men som saadant holdt det sig. Bønderne og Smaaborgerne var seige og de græsk-orthodoxe Poper (Præster) ligesaa. Polakerne foragtede dette simplere Sprog, som i Virkeligheden er den reneste og mest vellydende slaviske Maalgren; men de kunde blot angribe det gjennem polske Landsskoler, og at danne Skoler for Trælle var noget saa fremmed for den Aand, der beherskede hin Tidsalder, at man ikke engang greb til dem som Midler til at naa et eftertragtet Maal. Der var imidlertid noget andet, som fuldt ud svarede til hin Tidsaand: voldsom Omvendelse.

Der er begaaet mangfoldige Afskyligheder i den barmhjertige Guds Navn, men sjelden større end her.

De græsk-orthodoxe blev — mindre ved Jesuiternes Missionskors end ved Woiewodernes Sverd — græsk-unerede[1]). Bønderne bøiede sig, og Poperne adlød; men det nationale Sprog maatte man dog ogsaa nu lade dem beholde i sin Kirke, — romersk-katholske blev de ikke, disse „omvendte."

En Nation af fattige Haandverksfolk, af Trælle og Præster, — det var, hvad Lille-Russerne blev under det polske Herredømme. Men en Nation vedblev de dog at være. (Forts.)

---

[1]) De unerede Græckere (Uniaterne) er de græsk-katholske Kristne, der er gjenforenede med den romerske Kirke.

Digitized by Google

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Aarsberetning for 1896.

Generalforsamling afholdtes den 5te Juni 1896. Ved det foretagne Valg paa Medlemmer af Repræsentantskabet gjenvalgtes: Dhrr. Professor Aschehoug, Statsraad Hertzberg, Professor Mohn, Professor Monrad, Professor Rygh, Redaktør Chr. Johnsen, Dr. A. S. Guldberg, Professor Collett, Professor Unger, Professor Yngvar Nielsen og Rigsarkivar Huitfeldt-Kaas samt istedenfor Rigsarkivar Birkeland, der var afgaaet ved Døden, Professor L. Daae. Til Suppleanter valgtes: Dhrr. Professor Platou, Skolebestyrer Keyser, Professor Aubert, Universitetsbibliothekar Drolsum, Direktør Kiær, Skolebestyrer Lyche, Professor Blytt, Professor G. Guldberg og Professor Gustav Storm.

Til Revisorer gjenvalgtes Bureauchef Grønvold og Kgl. Fuldmægtig Thv. Boeck. Bestyrelsen bemyndigedes til, i Tilfælde af at nogen af de valgte Revisorer skulde faa Forfald, at vælge en Suppleant.

I Repræsentantskabets Møde den 23de Septbr. 1896 gjenvalgtes til Bestyrelse: Professor Monrad, Professor Mohn, Professor Yngvar Nielsen, Professor Blytt og Skolebestyrer Keyser. Til Suppleanter valgtes Professor Platou og Professor Hj. Heiberg.

Selskabet har i 1896 havt en Indtægt Kr. 5718.03, medens Udgifterne beløber sig til Kr. 4994.64.

Ved Regnskabets Afslutning udgjorde Kassebeholdningen Kr. 723.39 foruden det Backerske Legats Kapital Kr. 8000.00.

Digitized by Google

Af Tidsskriftet Folkevennen er i Aarets Løb under H. Lassens Redaktion udgivet 6 Hefter paa tilsammen 30 Ark.

I 1896 er indmeldt 17 nye Medlemmer, medens 77 er udtraadt, saa det samlede Medlemsantal ved Aarets Udgang var 1369.

Prisen paa Rækker af Folkevennens ældre Aargange er yderligere reduceret, saaledes at Selskabets Medlemmer nu erholder

Rækken	1869—96	for Kr.	27.00
—»—	1877—96	» „	20.00
—»—	1880—96	» „	17.00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis 37, 29 og 25 Kr.

Christiania den 8de Septbr. 1897.

M. J. Monrad. H. Mohn. Yngvar Nielsen.
A. Blytt. J. C. Keyser.

Aksel S. Steen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkevennen

redigeret af Jens Raabe og udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter 1 Kr. aarlig. Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Sons** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillægget **Folkelæsning**, efterhvert som Hefterne udkommer.

Folkelæsning

udgives af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen**. Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grej Fremstilling af et eller andet almeninteressant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig Pris og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Avisklosker, paa Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Hidtil er udkommet:

H. Mohn: Om Polarforskning. Pris 0.25.

Kristine Bonnevie: Træk af Livet under Havfladen. Pris 0.25.

P. Engelbrethsen: Edison. Pris 0.25.

Coucheron-Aamodt: Tordenskiold. Pris 0.25.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

siftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oplysende populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

PScan 1882
NOV 8 1897
LIBRARY

FOLKEL ÆSNING. No. I.
Tillæg til ~~Folkevennen~~ 1897.
Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Om Polarforskning.

Af

Dr. **H. Mohn**,
Professor.

Pris 25 Øre.

Christiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning No. I.
Tillæg til Folkevennen 1897.

Om Polarforskning.

Af

Dr. **H. Mohn,**
Professor.

Med 2 Tegninger i Texten.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Pris 25 Øre.

Kristiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Polarforskningens Maal er at lære at kjende de Strøg af vor Jordklode, der ligge nærmest rundt om dens Poler. Nogen bestemt Grændse for de Egne, som vi tænke paa, naar vi tale om Polaregnene, kunne vi ikke opstille. Man inddeler, som bekjendt, Jordens Overflade i den hede Zone, de temperede Zoner og de kolde Zoner, og sætter ofte Grændsen mellem de sidste ved Polarcirklerne, under $66^1/_2$ Grads nordlig og sydlig Bredde. Denne Grændse er i fysisk Henseende muligens noksaa passende paa den sydlige Halvkugle, men paa den nordlige Halvkugle maa der trækkes en anden Grændselinie, naar der er Spørgsmaal om at sondre mellem tempereret og koldt Klima. Denne Grændse kan ret passende sættes langs Aarsisothermen[1]) for o Grader. Man faar da paa den kolde, polare, Side, Grønland, Nordsibirien og det nordligste Amerika, medens man paa den tempererede Side faar hele Norge og et Stykke af Havet nordenfor Finmarken.

[1]) En Aarsisotherme er en Linie gjennem de Steder, hvor Aarets Middeltemperatur er den samme.

Digitized by Google

Polaregnene udmerke sig ved sin lange og kolde Vinter, da Solen om Dagen staar lavt eller ikke kommer over Horizonten, og sin kolde Sommer, da vistnok Solen er oppe, tildels flere Maaneder uden at gaa ned, men da hele dens Varmekraft gaar med til at smelte Is. En Kulde af 40° Celsius om Vinteren og en Temperatur af Nul Grader i Luften om Sommeren er betegnende for det nordpolare eller arktiske Klima. Under saadanne Omstændigheder bliver baade Plantelivet og Dyrelivet fattigt i Forhold til de gunstigere stillede Jordstrøg; kun i Havet findes tildels en rig Dyreverden.

For menneskelig Beboelse ere Naturforholdene i Polaregnene meget kummerlige. Af de arktiske Egne ere de nordligste ganske ubeboede og det er i det nordvestlige Grønland, at vi træffe den nærmest Polen boende faatallige Stamme af Eskimoer. Nogen menneskelig Beboelse af de sydpolare eller antarktiske Egne kjendes aldeles ikke.

Oldtidens civiliserede Folkeslag synes ikke at have havt noget Kjendskab til Polaregnene. For dem have disse Egne vistnok staaet som kolde, mørke, ubeboede og ubeboelige. Om egentlig Polarforskning have vi ingen Efterretning fra Oldtiden. Men en geografisk Forsker, der, udrustet med Kundskab i Astronomien og dens Anvendelse i Geografiens Tjeneste, foretog en Undersøgelsesrejse til hidtil ukjendte nordlige Egne, fortjener at nævnes fra denne Tid. Det var *Pytheas* fra Marseille eller Massilia, der omtrent i Aaret 325 før Christus sejlede fra Middelhavet gjennem Herkules' Støtter eller Gibraltarstrædet, langs Spaniens, Portugals og Frankrigs Vestkyst til de britiske Øer og gjennem det irske Hav saalangt som til Shetlandsøerne under den 60. Breddegrad. Her fik han ved Selvsyn lære de lyse Sommernætter at kjende. Men nordenfor blev Havet og Luften skildret for ham som ufremkommelige, og hermed fik hans Reise sin nordlige Afslutning.

Digitized by Google

Før Nordmændene for over 1000 Aar siden fandt og tog Land paa Island, var denne Ø fundet af Irlændere, som havde nedsat sig der, men i meget ringe Antal. Island kunne vi imidlertid ikke regne med til Polaregnene. Af neppe stort mere polar Karakter var den Reise, som Othar fra Helgeland i Aaret 870 gjorde forbi Nordkap, Finmarken, Murmankysten og til Hvidehavet og Dvinafloden. At Efterretningen om denne saaatsige vor første Archangelskfarers Rejse er bleven opbevaret, skyldes Kong Alfred af England.

Det første egentlige Polarland, om hvis Opdagelse vi have sikre Efterretninger, er Grønland, der fra Island af blev fundet af Erik den Røde omtrent Aar 982.

Harald Haardraade udsendte en Undersøgelsesexpedition til de arktiske Egne, men den fandt kun Is, der virkede i de Tider som Skræmsel mod videre Fremtrængen, og Expeditionen vendte tilbage med uforrettet Sag.

De islandske Annaler berette, at i Aaret 1194, altsaa paa Kong Sverres Tid, fandtes *Svalbardi*. Navnet betyder «den kolde Side», og man har antaget, at Landet var et Parti af Grønlands Østkyst. Det kunde maaske være ligesaa sandsynligt, at det var Jan Mayen.

Der hengaar nu hele 300 Aar, førend vi høre i Historien om nye Landes Opdagelse i de arktiske Egne. I 1498 kom *Sebastian Cabot* til Newfoundland, og i 1517 har han sandsynligvis fundet Indgangen til Hudsons Bugt. Han fattede Tanken om en nordvestlig Gjennemfart nordenom Amerika fra det atlantiske Hav til China, den senere saakaldte Nordvestpassage, og det Exempel, han gav, berettiger ham til at fortjene Navnet af Nordpolfarternes Foregangsmand.

I 1553 seilede *Willoughby* fra Greenwich omkring Nordkap og opdagede i August under 72° Bredde

Digitized by Google

en isdækket Kyst, sandsynligvis en Del af Novaja Semlja, men uden at gaa iland der.

I 1594 seilede *Willem Barents* fra Holland til Novaja Semlja og fulgte Vestkysten af denne Dobbeltø helt op til dens Nordende. Samme Aar trængte en anden Hollænder, Naij, ind i det kariske Hav. I 1596 opdagede Barents Beeren Eiland og Spidsbergen og sejlede nordenom Novaja Semlja, hvor han blev nødt til at overvintre i et Hus, som byggedes paa Land. Skibet kunde ikke bringes løs af Isen, og Besætningen maatte redde sig til Kola i Baade. Paa denne Rejse døde Barents.

I 1578 og følgende Aar forsøgte *Frobisher*, *Gilbert* og *Davis* at finde Nordvestpassagen. Den sidste trængte gjennem det efter ham opkaldte Stræde helt op til den 73. Breddegrad.

I 1607 naaede *Hudson* op til 73^0 Bredde ved Øst-Grønland, og ved $78^1/_2$ Grad saa han Nordvest-Spidsbergen, under 81^0 Syvøerne. Paa Tilbageturen saa han Jan Mayen. I de følgende Aar besøgte han Novaja Semlja, og i 1610 opdagede han Hudsons Bugt i Nordamerika.

Det vilde blive altfor vidtløftigt her at nævne, endsige beskrive de Polarrejser, som i de senere Aarhundreder ere foretagne. I det 18. Aarhundrede blev Sibiriens Nordkyst undersøgt af russiske Forskere. I 1728 fandt *Bering* Strædet mellem Asien og Amerika. I 1778 seilede *James Cook* gjennem Beringstrædet og naaede langs Nordamerikas Kyst saa langt som til Cap Lisbourne.

I 1818 optoges Nordpolarrejserne igjen af Englænderne, idet *John Ross* naaede op til Lancaster Sund, som Baffin allerede havde seet i 1616. I 1819 naaede *Parry* gjennem Lancaster Sund, Barrow Strædet og Melville Sund helt til Melville Øen, hvor han overvintrede, og det næste Aar kom han lykkelig hjem. I 1827 gjorde Parry en Rejse til Spidsbergen og

Digitized by Google

foretog paa Havisen sin berømte Slæderejse, paa hvilken han naaede den høje Bredde af 82° 43′.5. Han maatte vende om, da Isen drev hurtigere sydover, end han kunde komme frem nordover. Det var paa disse Kanter, at «Fram» i 1896 havde sin sidste Fart i Isen.

I 1845 var det, at *Franklin* begav sig ud paa den Expedition for at søge Nordvestpassagen, som endte saa sørgeligt med alle Deltagernes Død. De talrige Expeditioner, der udsendtes for at finde Franklin, og som søgte at trænge frem gjennem det arktiske Amerikas Øgrupper saavel fra Øst gjennem Baffins Bugt som fra Vest gjennem Beringstrædet, have udvidet vore Kundskaber om disse Egne i højeste Grad og i mange Retninger. Det blev paavist, at der virkelig er en Vandvej nordenom Amerika, men den er næsten altid saaledes belemret af Is, at den er utjenlig som Handelsvej.

I det nittende Aarhundredes Femtiaar begyndte de svenske Forskninger paa Spidsbergen og med dem fortsattes Polarrejsernes videnskabelige Undersøgelser, der paa de tidligere Rejser i dette Aarhundrede allerede havde begyndt at indtage en fremtrædende Plads.

I Syttiaarene gjordes ikke faa geografiske Opdagelser af norske Fangstskippere paa deres Rejser til Nord- og Østspidsbergen, Novaja Samlja og det kariske Hav. I 1873 opdagede Østerrigerne Franz-Josephs Land. 1879 til 80 omsejlede *Nordenskiöld* hele Asien. De amerikanske Expeditioner til Nordgrønland og Landene vestenfor under *Hall* og *Greely* og den britiske Expedition under *Nares* bragte mange og interessante videnskabelige Resultater. *Nansens* Reise over Grønland i 1888, *Pearys* og *Astrups* Reiser over Nordgrønland og Nansens sidste Polarexpedition have vi i frisk Erindring.

Sammenligner man ældre Karter fra Begyndelsen af dette Aarhundrede med de nyeste Karter over de

Digitized by Google

nordlige Polaregne, finder man meget betydelige Fremskridt i vor Viden om disse Egnes Geografi. Rundt omkring Jordens Nordpol standser vor Viden ved Kyster, Øer eller Hav. Vi faa Billedet af et indre Polarhav, der er omkrandset af Asiens og Nordamerikas Nordkyster, og som kun gjennem Det norske Hav staar i mere aaben Forbindelse med Verdenshavene, henholdsvis Atlanterhavet, medens Forbindelsen med Baffins Bugt og Det pacifiske Ocean kun finder Sted gjennem trangere Sund. At vi her have at gjøre med Hav, og det et meget dybt Hav, med atlantisk Vand i Dybet, mellem Grønland, Spidsbergen, Franz Josephs-Land og Vestsibirien, er et af de største Resultater, Nansens sidste Expedition har vist Verden. Hvorledes den anden Del af de indre Polaregne er, den, som ligger mellem Grønland, Nordamerika og Østsibirien, vide vi ikke uden for den Strækning Vedkommende, hvor «Jeanette» med den ulykkelige amerikanske Expedition drev fra Beringstrædet til de nysibiriske Øer. Her er Havet meget grundt.

Grændselinien for vort Kjendskab til Egnene omkring Nordpolen gaar noget bugtet, som det vil sees af den følgende Tabel, der viser den højeste Bredde, man har naaet under forskjellige Længdegrader (regnet fra Greenwich).

Længde.	Højeste naaede Bredde.	
66° Øst	85° 57′	Sverdrup. 16. Okt. 1895. « Fram».
95 »	*86 14*	Nansen. 7. April 1895. Slæde.
152 »	77 46	De Long. 25. Juni 1881. Slæde.
172 Vest	73 44	Berry. 19. Sept. 1881. «Rodgers«.
164 »	73 23	Collinson. 27. Aug. 1850. «Enterprise«.
138 »	71	Mac Clure. 18. Aug. 1850. «Investigator».
116 »	77 43	Mac Clintock. 14. Juni 1853. Slæde.
63 »	83 20	Markham. 12. Mai 1876. Slæde.
44 »	83 24	Lockwood. 13. Mai 1882. Slæde.

Digitized by Google

De mange Rejser og Overvintringer i de arktiske Egne, som have været gjorte i dette Aarhundrede, have skaffet tilveje Oplysninger om deres Naturforhold i mange Retninger. Vistnok udkræves der Observationer gjennem lange Aarrækker for med nogenlunde Sikkerhed at kunne bestemme et Steds Klima under høje Breddegrader, da Vejret der i Regelen er yderst vexlende, men en ret god foreløbig Kundskab have vi dog vundet om de Egnes Klima, hvor der har opholdt sig videnskabelige Expeditioner. Et af de interessanteste Resultater er Tilstedeværelsen om Vinteren af to Kuldepoler i de arktiske Egne. Den ene ligger i Øst-Sibirien, ved Werchojansk ved Janafloden, hvor Januar Maaneds Middeltemperatur gaar ned til Minus 52° Celsius, og hvor der er observeret indtil 70 Graders Kulde. Den anden er i det Indre af Grønland, hvor Januar Maaneds Middeltemperatur turde være ligesaa lav som i Sibirien. Strøget mellem disse Kuldepoler, gjennem hvilket det netop var, at «Fram» drev, leverer ikke ved Havfladen saa lave Temperaturer som de nævnte fra Kuldepolerne. Ovenfor er nævnt Nansens Opdagelse af Varmegrader i Dybet af det indre Nordpolarhav.

Til Studiet af Jordmagnetismen ere Iagttagelser af den magnetiske Krafts Retning og Styrke nødvendige fra hele Jorden og ikke mindst fra Polaregnene. Vor Jordklode er en stor Magnet, der giver alle frit hængende Magneter paa Jorden deres bestemte Retning og virker med forskjellig Kraft paa de forskjellige Steder. Men Jordens Magnetisme er ikke saa regelmæssig fordelt i Jordlegemet, som Magnetismen er det i vore kunstige Magneter. Vistnok har Jorden, som andre Magneter, en Nordpol og en Sydpol, og i det Store taget peger en Kompasnaal mod Nord og mod Syd. Men de magnetiske Poler, eller de Punkter paa Jordoverfladen, henimod hvilke Kompasnaalen peger, og hvor den magnetiske Kraft virker ret op og

Digitized by Google

ned langs Lodlinien, ligge temmelig langt fra de geografiske Poler. Den magnetiske Nordpol ligger i det arktiske Nordamerika, nordenfor Hudsons-Bugt. I Grønland peger Kompasnaalen mod Nordvest og Vestnordvest. Omkring den magnetiske Nordpol har den jordmagnetiske Kraft sin største Styrke. Men ogsaa i Nordsibirien er der et Sted, hvor Kraften er større end rundt omkring. Jordmagnetismen er et gaadefuldt Fænomen. Hele Systemet er underkastet daglige, aarlige og længere periodiske Vexlinger. En elleveaarig Periode viser en Forbindelse mellem Jordmagnetismen og Solflekkerne. Da Jordmagnetismen ikke alene er sterkest i Polaregnene, men her ogsaa viser de største og raskeste og uregelmæssigste Forandringer, blive magnetiske Iagttagelser i disse Egne af den største Vigtighed for at studere disse forunderlige Kræfter. De internationale Polarstationer, som vare i Virksomhed i 1882 til 1883, blandt hvilke vi havde Bossekop i Finmarken, havde til Hovedopgave, ved Siden af de meteorologiske Observationer, at iagttage alle Jordmagnetismens Elementer Dag og Nat hver eneste Time og tildels oftere.

I Forbindelse med Jordmagnetismen staar ogsaa Nordlyset, der tilhører de høje nordlige Breddegrader og der bedst kan studeres. Man ved, at Nordlyset har en daglig, en aarlig, en elleveaarig og en endnu længere Periode ligesom Jordmagnetismen, og at Magneterne paa Jorden ofte blive urolige, naar Nordlyset optræder. Men Nordlysets Natur er os omtrent ligesaa gaadefuld som Jordmagnetismens.

Vi vide, at Jorden ikke er en Kugle, men at dens Meridiansnit ere fladere paa høiere Bredder end paa lavere, fladest ved Polerne og mest krumme ved Ækvator. Jordens Fladtrykning betegnes ved den Brøk, man faar, naar man tager Forskjellen mellem det Tal, der udtrykker Længden af den længere Ækvatordiameter, og det, der udtrykker Længden af

Digitized by Google

den kortere Polardiameter (Omdreiningsaxen), og dividerer denne Forskjel med det første Tal. Man faar da et Forhold som 1 til 299. For at finde Størrelsen af Fladtrykningen kan man enten udføre de saakaldte Gradmaalinger, eller man kan bestemme Tyngdens Størrelse paa forskjellige Breddegrader. Ved Gradmaalinger bestemmer man, hvor langt Stykke paa Jorden, i Højde med Havfladen, man maa flytte sig, for at Lodlinien skal forandre sin Stilling saameget som en Grad i Bue. Man maa til dette Øjemed have en Række Stationer saaledes beliggende, at man kan sigte fra den ene til den anden. Saaledes som Klima og Vejr er i Polaregnene, vil man kunne forstaa, at dette vil falde vanskeligt eller umuligt at opnaa der. Med den anden Maade til at finde Jordens Fladtrykning forholder det sig anderledes. Tyngden er den Kraft, hvormed Jorden tiltrækker alle Ting. Som Maal for den har man vedtaget at tage den Hastighed, som et frit faldende Legeme i lufttomt Rum vil opnaa, naar Tyngden har virket paa det i et Sekund Middeltid. Til at finde Tyngdens Størrelse bruger man et Pendel. Jo længere et Pendel er, desto langsommere svinger det, jo kortere det er, desto hurtigere. Et langt Pendel har en længere Svingetid end et kort. Jo større den Kraft er, som sætter Pendelet i Svingning, desto hurtigere svinger Pendelet, desto kortere er Svingetiden. Ved at maale Pendelets Længde og observere Antallet af de Svingninger, det gjør i en vis Tid, og deraf beregne Svingetiden, vil man saaledes have det i sin Magt at finde Tyngdens Størrelse. Nu har Erfaring vist, at et og samme Pendel ved Havfladen svinger langsomst ved Ækvator og hurtigere, jo nærmere det kommer Polerne. Heraf sluttes, at Tyngden ved Havfladen er mindst ved Ækvator og voxer mod Polerne, hvor den er størst. Aarsagen hertil er dels Jordens Omdrejning i 24 Timer, der bevirker en Centrifugalkraft, som er størst ved Ækvator

Digitized by Google

og virker imod Tyngden, altsaa formindsker den, dernæst Jordens Fladtrykning, der gjør, at et Legeme ved Ækvator er længere fra Jordens Centrum end et Legeme ved Polerne, og endelig at Jordens Indre, dens Kjerne, bestaar af tættere og tungere Stoffer end dens Skal, og disse to sidste Aarsager bevirker en mindre Tiltrækning ved Ækvator end ved Polerne paa Grund af den større Afstand paa det første Sted fra den tiltrækkende Masses Midtpunkt. Den Regel, efter hvilken Tyngden voxer fra Ækvator mod Polerne, viser nu, efter den Opdagelse, som den franske Mathematiker Clairaut gjorde i forrige Aarhundrede, at denne Tilvæxt er betinget for en Del af Jordens Omdrejningshastighed ved Ækvator og for en Del af dens Fladtrykning. Den første kjende vi fra Gradmaalinger, og vi kunne saaledes, naar vi med Pendelet har fundet Tyngdens Tilvæxt mod Polerne, deraf udregne Jordens Fladtrykning. Saadanne Pendelobservationer ere i de arktiske Egne udførte indtil meget høje Breddegrader, nærmere Nordpolen end den 80. Grad, og disse tjene i høj Grad til at give et paalideligt Tal for Jordens Fladtrykning paa den nordlige Halvkugle.

De arktiske Egnes Dyreverden og Planteverden er fattig, og deres Arter ere nu vel kjendte. I Havet er der dog tildels en rig Dyreverden. Paa flere Steder, som i Grønland og paa Spidsbergen, har man i Berglagene fundet Lævninger af Planter, der tyde paa, at disse Egne i tidligere Jordperioder have havt et varmere Klima. Aarsagen til dette er os endnu ubekjendt.

Polarrejserne i de arktiske Egne gjordes først med Sejlskibe, saa langt disse kunde række, og dernæst med Baade og Slæder, trukne af Mennesker eller Hunde. Senere kom Dampskibe, og ved Siden af Slæden har Fridtjof Nansen indført Ski og Kajak som Fremkomstmiddel. De fleste arktiske Undersøgelsesrejser have været rettede mod Nord i den Hensigt at naa saa høje Bredder som muligt, men mange Rejser

Digitized by Google

have ogsaa været rettede fra Øst mod Vest eller fra Vest mod Øst, navnlig de, der gik ud paa at finde Nordvestpassagen eller Nordostpassagen.

Vi forlade nu de arktiske Egne for at se noget nærmere paa de antarktiske eller dem, der omgive Jordens Sydpol. Kaste vi et Blik paa Kartet, se vi, at den sydlige tempererede Zone overvejende bestaar af Hav. Af de tre Continenter, som optræde sønden-for den 30. Breddegrad, ende Sydamerika og Afrika

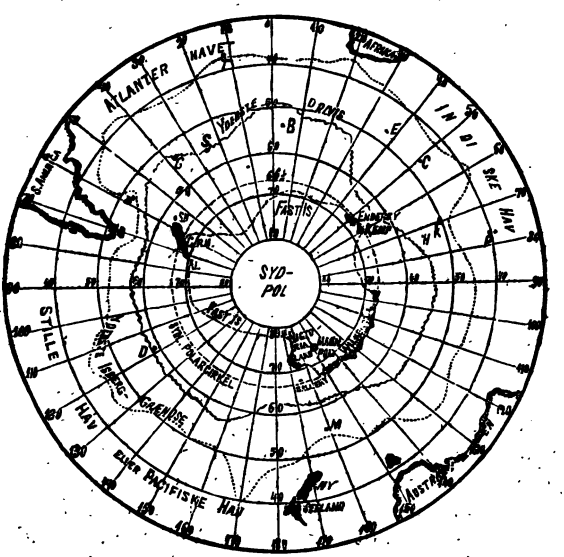

med hver sin Spids mod Syd, medens Sydaustralien frembyder en bredere Grændse. Af disse naar Afrika med det gode Haabs Forbjerg kun til 35° Bredde, Australien til 40° og Sydamerika med Cap Horn til 55°. Mellem disse Continenter og den sydlige Polarcirkel er der rundt om Jorden paa alle Længdegrader et udstrakt og dybt Hav, i hvilket kun enkeltstaaende oceaniske Øer eller Øgrupper stige op. De vigtigste

Digitized by Google

af disse ere, regnede fra Sydamerika af mod Øst: Syd-Orknø (O), Syd-Georgien (G), Sandwich[1] Øerne (S), Tristan da Cunha (T), Bouvet Ø (B), Prins Edvards Ø (E), Marion, Crozet Ø (C), Kerguelen (K), Heard Ø (H), Ny-Amsterdam og St. Paul (P), Macquarie Ø (M), Dougherty (D).

Dette sydlige Hav blev først kjendt ved *James Cook's* Rejser i 1772—75. De tidligere Verdensomsejlere havde rejst fra Øst mod Vest paa lavere Breddegrader og benyttet Passaterne. Cook naaede helt til Havets sydlige Grændser, hvor Isen standsede hans videre Fremtrængen mod Syd. De vigtigste Opdagelsesrejser i disse Farvande ere efter Cooks Tid gjorte af Bellinghausen i 1819—21, Weddell 1822—23, Biscoe 1830—32, Kemp 1834, Balleny 1839, Dumont d'Urville 1838—40, Wilkes 1839—40, James Clarke Ross 1840—43, Moore 1845, alle med Sejlskibe. Saa komme de følgende med Dampskibe: den britiske «Challenger»-Expedition 1874 samt Nordmændene Capt. Larsen med «Jason» i 1893 og Capt. Kristensen med «Antarctic», udrustet af Svend Foyn, i 1894—95. Aller disse Rejser ere gjorte i den sydlige Halvkugles Sommer (vor Vintertid).

Som ægte Polarlande, dækkede med Sne og Isbræer og omgivne af drivende Is, kjende vi nu fra de nævnte Rejser følgende. I Syd for Cap Horn Syd-Shetland (SH), Grahams Land (GRN) og Alexander Land (AL). Det var paa Østsiden af disse Lande, at Capt. Larsen fandt virksomme Vulkaner. Søndenfor det Indiske Ocean Enderby Land og Kemp Land, der har vist sig at være Øer. Søndenfor Australien Wilkes Land, der indbefatter en lang Række af Lande med forskjellige Navne, under Polarcirkelen. Young Ø. Balleny Ø, en Vulkan. Victoria Land, mellem den 70. og 80. Breddegrad, i Syd for Ny-Seeland, opda-

[1] Ikke at forvexle med Sandwichs Øerne (Hawaii) i det nordlige Stille Hav.

Digitized by Google

get af Ross. Her findes flere meget høje Fjelde, Mount Melbourne 4570 Meter højt, Vulkanen Erebus 3760 Meter høj og Mount Terror, 3320 Meter højt. I Nærheden ligge Possession Øen, Coulman Øen, Franklin Øen og Beaufort Øen. Dette Victoria Land er kun en eneste Gang besteget af Mennesker, nemlig af Capt. Kristensen m. fl. fra «Antarctic» i 1895.

Det er ret merkværdigt, at de store sammenhængende Landstrækninger, man har fundet paa højere Bredder, ligge paa samme Længdegrader som de store Continenter nordenfor, medens Verdenshavenes Fortsættelse sydover kun træffer Fastisgrændsen eller Smaaøer. Amerika — Grahams Land. Afrika og Madagascar — Enderby og Kemp Land. Australien og Ny-Seeland — Victoria Land.

De højeste sydlige Bredder, der ere naaede under forskjellige Længdegrader, sees af den følgende Tabel.

Længde.	Højeste Bredde S.	
12° Øst	68° 51′	Biscoe. 1. Febr. 1831.
59.5 »	66	Kemp. 1834.
78 »	66 43	«Challenger». 16. Febr. 1874.
106 »	66	Wilkes. 14. Febr. 1840.
147.5 »	67 4	Wilkes. 23. Jan. 1840.
166 »	76 49	Ross. 17. Febr. 1841.
173 »	78 4	Ross. 2. Febr. 1841.
161 Vest	*78 9.5*	Ross. 23. Febr. 1842.
120 »	67	Bellinghausen. Jan. 1821.
107 »	71 10	Cook. 30. Jan. 1774.
77 »	69.5	Bellinghausen. 27. Jan. 1821.
60 »	68 10	Larsen. 6. Dec. 1893.
34 »	*74 15*	Weddell. 20. Febr. 1823.
15 »	71 30	Ross. 5. Marts 1843.
2 »	69 45	Bellinghausen. 27. Jan. 1820.

Under 40° Øst Længde naaede Cook i Februar 1773, lidt vestenfor Enderby Land, lidt længere Syd

Digitized by Google

end Polarcirkelen. Den højeste sydlige Bredde er naaet af Ross, strax østenfor Victoria Land, paa 78° 9'.5. Den 80. Breddegrad Syd er endnu ikke overskredet.

Det har gaaet langsomt med Udvidelsen af vore Kundskaber om Sydpolarlandene. Medens den endnu ubekjendte Del af Jordoverfladen ved Nordpolen udgjør efter Nansens Hjemkomst omtrent 5 Millioner Kvadratkilometer, udgjør den ubekjendte Del om Sydpolen 21 til 22 Millioner Kvadratkilometer, altsaa over 4 Gange saa meget. Vort Kjendskab til de antarktiske Egne staar idag paa samme Standpunkt som vort Kjendskab til de arktiske Egne ved Udgangen af det 16. Aarhundrede. Ved Nordpolen staar tilbage at undersøge en Strækning omtrent saa stor som det europæiske Rusland, ved Sydpolen en Strækning dobbelt saa stor som hele Europa.

De antarktiske Egnes Klima er meget lidet kjendt. Ingen Overvintringer have der fundet Sted. Ved Cap Horn havde de Franske og paa Syd-Georgien de Tyske Polarstationer i 1882—83. Af Observationerne fra disse Stationer viser det sig, at der er kun nogle faa Graders Forskjel paa Sommer- og Vintertemperaturen. Forøvrigt kan man sætte en Middeltemperatur for Aaret af Nul Grader omtrent ved den 60. Breddegrad. I Januar, den antarktiske Sommermaaned, er, efter Ross' Erfaring, Luftens Temperatur sjelden over 0° ved den 70. Breddegrad. I Juli, den antarktiske Vintermaaned, ligger Nul Grads Isothermen nordenfor den 60. Breddegrad, men hvorlangt kan ikke med Sikkerhed opgives.

Klimatet mellem 30° Sydbredde og den sydlige Polarcirkel er et udpræget Hav-Klima, med Temperaturer, der betegne en kjølig Sommer og en mild Vinter, ganske i Modsætning til den nordlige Halvkugle. Omtrent ved den 60. Breddegrad er, saavidt man kan beregne det, begge Halvkuglers aarlige Middeltemperatur af Luften den samme. Paa Ækvatorsiden af den 60. Breddegrad er, for hele Aaret, den nordlige

Digitized by Google

Halvkugle varmere end den sydlige, paa Polarsiden er den sydlige mindre kold end den nordlige. Paa den nordlige Halvkugle er Landjorden overvejende, paa den sydlige Havet.

Lufttrykkets Fordeling i den sydlige Halvkugles tempererede Zone er merkværdigt. Medens den 30. Breddegrad har et gjennemsnitligt Lufttryk ved Havfladen af 766 Millimeter, finder man ved Polarcirkelen kun 737 mm., et Lufttryk saa lavt som i vore europæiske Vinterstorme. Forklaringen af dette lave antarktiske Lufttryk er endnu ikke funden. Det staar uden Tvivl i Forbindelse med den udstrakte og uafbrudte Havflade og den større Lethed, hvormed Vinden blæser over Havet end over Landet. Vindforholdene svare ogsaa til Lufttrykkets Fordeling. Vestenvinde, især Nordvest, men ogsaa Sydvest, ere aldeles fremherskende og blæse med stor Styrke. De have ogsaa faaet Navn af de brave Vestenvinde. Nutidens Skibsfart har forstaaet at drage Nytte af dem. De gunstige Vinde føre Skibene, der ere bestemte fra europæiske eller nordamerikanske Havne til Cap, Ostindien og Australien, sydover langs Sydamerikas Østkyst. Herfra til Australien vilde den korteste Vej være gjennem Sydpolen. Men den Vej er stængt af Is. Istedetfor at sejle i en Storcirkel maa man sejle i en Parallelcirkel, og det bliver omtrent langs den 40. Breddegrad, man kommer til at følge de brave Vestenvinde. Dette Strøg kaldes derfor ogsaa *The roaring forties*. Længere mod Syd gaar man nødig, thi der risikerer man at træffe formeget Is og Isberg. Fra Australien til Cap Horn og Atlanterhavet ligger ogsaa Sejlvejen i de brave Vestenvinde. Det var i disse Farvande, at de berømte amerikanske Klipperskibe, saadanne som «*Flying Cloud*» og «*Sovereign of the Seas*» kunde udsejle 400 Kvartmil i Etmaalet, en Fart af 16 Knob, og det i flere Etmaal i Træk. Men Vejret er surt,

Digitized by Google

Sjøen svær og Himmelen overskyet; det er saaledes ingen behagelig Sejlads.

Søndenfor den antarktiske Polarcirkel har man fundet stigende Lufttryk mod Syd og en hel Del østlige Vinde, hvad der tyder paa, at der omkring Sydpolen er Land eller sammenhængende Is, hvorover der hviler et højere Lufttryk, saaledes som vi kjende det f. Ex. fra Grønland.

Strømningerne i Havets Overflade gaa med de herskende Vestenvinde fra Vest mod Øst. Paavirkede af Vind, Overstrøm og Understrømme kommer der fra de antarktiske Egne sejlende en Mængde Isberg opover over den 60. og den 50. Breddegrad, og mange af disse naa endnu højere op mod Nord. Disse Isberg ere til stor Ulempe for Skibsfarten. Ydergrændsen for deres Forekomst er angivet paa Kartet ved en prikket Linie. Den naar i Atlanterhavet over den 40. Breddegrad og helt henimod det gode Haabs Forbjerg. Den trækker sig ved Kerguelen mod Syd, og den har en endnu sydligere Beliggenhed søndenfor Ny Seeland. Den skyder Tunger mod Nord østenfor denne Øgruppe og længere Øst i det pacifiske Ocean, men bøjer ved Cap Horn atter mod Syd.

Den sydlige Halvkugles Isberg have i Regelen et andet Udseende end den nordliges. Medens disse ofte have høist uregelmæssige Former, der minde om Kupler, Spir og Tinder, ere de antarktiske Isberg næsten altid ganske flade ovenpaa og have bratte, lodret afskaarne Sider. De ere tavleformede. De kunne være 50 til 60 Meter høje over Vandet og stikke over 400 Meter dybt. De drive saaledes afsted for en stor Del ved dyberegaaende Strømninger, hvad der i Forbindelse med deres ofte store Udstrækning kan forklare, at de spredes saa langt ud fra sine Ophavssteder, førend deres vældige Ismasser smelte op. Isbergene række længst mod Nord og ere hyppigst i den sydlige Sommer, ligesom Isbergene i

Digitized by Google

Atlanterhavet udenfor Nordamerika ere talrigst i vor Nordsommer. Men medens Nordatlanterhavets Isberg kun række noget søndenfor Newfoundlandsbankerne, højst til den 40. Breddegrad, række, som vi have seet, de antarktiske Isberg helt op til den 35. sydlige Breddegrad ved Cap det gode Haab. Om disse Isbergs Oprindelse er man ikke paa det Rene. De arktiske Isberg skrive sig fra Isbræer, der gaa ud i Havet og der brækkes istykker og føres videre af Vind og Havstrømme. Det er sandsynligt, at de antarktiske Isberg have samme Slags Oprindelse. De ligne i højeste Grad den Ismur, som senere skal beskrives, og som sætter en Grændse for Fremtrængen mod Syd med Fartøj. Der er imidlertid dem, som mene, at de ere dannede derved, at det ene Lag af Havis har skudt sig op paa det andet og saaledes efterhaanden givet dem sin store Tykkelse. Dette er et af de interessanteste Spørgsmaal, som kommende Undersøgelser faa at løse. Man har nu fundet Midler til at afgjøre, om Isen er dannet paa Havet, i Ferskvand eller i Isbræer, idet man undersøger, i hvilken Retning de krystallografiske Axer i Iskrystallerne ligge. I og paa de antarktiske Isberg findes ofte Stene, Grus og Støv, der kan være medtaget fra de Fjelde, hvor Isen har bevæget sig som Bræ, eller være kastet ud paa den ved vulkanske Udbrud.

Indenfor, søndenfor, Isbergene møder man Drivisen og Pakisen, ligesom i de arktiske Egne. Middelgrændsen for denne er ved den sydlige Polarcirkel. Den ydre Grændse er merket paa Kartet med en Siksaklinie. Den antarktiske Pakis synes for en stor Del om Sommeren, den eneste Aarstid, fra hvilken man kjender den, at ligge som et Belte rundt om Polen. Har man trængt igjennem den, saaledes som Ross og Kristensen, møder man mere aabent Farvand længere Syd. Sydpolegnenes Pakis synes ikke at udsætte Fartøjer for saadanne Ulemper ved Ispresning

Digitized by Google

eller Isskruing som Nordpolaregnenes. Den er løsere, og man læser ikke om, at Fartøjerne komme i Besæt og drive med den. Dettte er noksaa forstaaeligt, naar vi tænke paa, at den arktiske Havis er indesluttet af Land, som hemmer den i dens Bevægelser, medens den antarktiske har frit Rum til at sprede sig ud over et frit Hav til alle Kanter mod Norden. Dens spredte Form tilskriver man Virkningen af de svære Dønninger fra hele det store Omraade, hvor de brave Vestenvinde blæse og sætte store og lange Bølger.

Sydgrændsen for det antarktiske Hav dannes af Land og af Is. Denne Is danner en lodret Mur,[1] der oventil er begrændset af en vandret Flade, som ligger sine 60 Meter højt over Vandet. Toppen af et Skibs Master er saaledes for lav til, at man fra den kan faa nogen Udsigt indover Isens Overflade. James Ross sejlede over 700 Kilometer langs en saadan Ismur paa de højeste sydlige Bredder, han naaede. Det synes at være fra denne Ismur, at de tavleformede Isberg løse sig af. Hvis Isen her er Bræis, tyder dette paa et brædækket stort Fastland omkring Sydpolen.

Verdenshavet søndenfor den 30. Breddegrad Syd er temmelig dybt, indtil 5000 Meter, men Bunden skraaner op imod Sydpolen, hvad der tyder paa et Land omkring denne. Der er imidlertid endnu store Strækninger, hvor man ikke har loddet Dybden.

Havoverfladens Temperatur aftager mod Syd. Nul Grader findes om Sommeren Nord for Polarcirkelen. Challenger-Expeditionen fandt søndenfor Kerguelen i Dybet et Parti med meget koldt Vand, der kilede sig ud imod Nord. Nedenunder syntes at være mindre koldt Vand, men dog under Nul Grader. Dette sætter man i Forbindelse med Isbergene. Naar

[1] Se Titelbilledet.

Digitized by Google

Isen smelter i Havvand, bliver nemlig dette koldere.

Alle de antarktiske Lande, man kjender, ere dækkede af Sne og Isbræer. Det fugtige kolde Havklima synes at være særdeles skikket for at lægge Landet under Bræernes Herredømme. Ogsaa Vestkysten af Sydamerika og Ny Seeland have Isbræer, der gaa ned til eller næsten ned til Havet. Samtidig findes der i de antarktiske Egne ikke faa Vulkaner, som ved Grahams Land, paa Syd-Shetland, Sandwich Øerne, Tristan da Cunha, Prins Edvards Øen, Crozet Øerne, Kerguelen, St. Paul, Amsterdam, Balleny Øen og Syd-Victoria Land.

Sydpolarforskningen har mange Opgaver for sig. Der er Oplodningen af Havets Dybder, Undersøgelse af dets Temperatur i forskjellige Dyb, dets Saltholdighed og Strømninger, Isbergenes Beskaffenhed og Bevægelse, Drivisens Plads og Drift, Fastisens Grændser, det faste Lands Beliggenhed, Udstrækning og Højder, dets Bergarters Natur og deres Fordeling, Plantelivet og Dyrelivet. Om disse sidste vide vi saare lidet. Kun nogle af de laveste Planteformer ere fundne (paa Expeditionen med «Antarctic»). Landpattedyr har man ikke seet. Havet derimod turde være rigt paa Dyreliv. Hval og Sæl er der fundet ikke lidet af. Af største Vigtighed ere jordmagnetiske Observationer, da det har vist sig, at det er umuligt at faa Greje paa Jordens magnetiske System uden at kjende Jordmagnetismens Retning og Styrke paa høje sydlige Bredder. Man antager, at den magnetiske Sydpol ligger indenfor Wilkes Land og Victoria Land. Sydlyset, tilsvarende Nordlyset hos os, viser sig paa høje sydlige Bredder, men er meget lidet kjendt. Meteorologiske Iagttagelser hele Aaret rundt ere selvfølgelig nødvendige for at bestemme Klimatet. Og Tyngdebestemmelser ville kunne afgjøre, om den sydlige Halvkugle har den samme Fladtrykning som den nordlige. En hel Del af disse Undersøgelser kunne gjøres og maa

Digitized by Google

gjøres paa Rejser med Skib, men nogle, og det de ikke mindst vigtige, maa gjøres paa Land og hele Aaret igjennem, hvortil der fordres Overvintringer, ligesom i de arktiske Egne. Det synes nu at være gaaet op for Verden, at det ikke længer kan udstaa med, at den store Del af vor Klode, der ligger ganske ukjendt om Sydpolen, bliver undersøgt og beskrevet, og der er Udsigt til, at Arbejdet for denne Opgave snart vil tage ny Fart med Nutidens forbedrede videnskabelige og tekniske Hjelpemidler. En kraftig Spore hertil har det været, at Fridtjof Nansen har vist, hvorledes man kan besejre de Hindringer, som den strenge Natur lægger ivejen for Udforskningen af Polaregnene.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning

udgives af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grej Fremstilling af et eller andet almeninteressant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig Pris og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Aviskioske, ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Folkevennen

redigeret af *H. Lassen* og udgivet af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillægget **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aarg.	1869—96	med Tillægshefter for Kr.	27.00
—	1877—96	—»— »	20.00
—	1880—96	—»— »	17.00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00, 25.00.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oktavsider populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

HARVARD COLLEGE
NOV 6 1897
LIBRARY

FOLKEL ÆSNING. No. 2.
Tillæg til Folkevennen 1897.
Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Træk

af

Livet under Havfladen.

Af

Kristine Bonnevie.

Pris 20 Øre.

Christiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning No. 2.
Tillæg til Folkevennen 1897.

Træk

af

Livet under Havfladen.

Af

Kristine Bonnevie.

Med 4 Tegninger i Texten.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Pris 20 Øre.

Kristiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Alle, som engang har været ved Havet, kjender den eiendommelige Indflydelse og Tiltrækning, dette i sin Kraft og Skjønhed øver paa os, enten det ligger blankt og stille i Solskinnet, eller det er i Oprør, og sprøiter sit Skum ind over Land.

Den, som engang har seet Solen synke og tilslut forsvinde bag Havets mægtige Hvælving og seet, hvorledes Straaleglansen paa Havet breder sig mere og mere ud og stadig nærmer sig, saa man tilsidst har Følelsen af at optages i dette Straalehav, der danner ligesom en Bro mellem en selv og det uendelige — — — — — —

eller den, som en Uveirsdag har siddet paa Klippen og seet Havet som i Raseri storme frem med hvide Toppe paa de sorte Bølger for saa, naar det selv ikke kan komme længer, at sende en hvid Skumsprøit op i Luften og langt ind over Land — —

kort sagt, den, som engang har følt sig greben af Havets storslagne Kraft og Skjønhed, vil aldrig senere glemme dette Indtryk.

Men naar vi saaledes staar hensunkne i Betragtningen af et af Havets stadig skiftende Scenerier, da tænker vi paa Havet kun som en Del af det Landskab, hvori vi lever, som noget, der gjør vor skjønne Jord endnu mere storslagen; — kanske som noget, der er til for vor Skyld, forat vi Mennesker skal kunne glæde os ved Livet.

Vi tænker ikke paa, at der under denne Havets Overflade findes et myldrende Liv, en Vrimmel af forskjellige levende Væsener, Dyr og Planter, der hver lever sit eget Liv, og som hver især — om de kunde tænke og udtrykke sine Tanker — vilde

Digitized by Google

sige, at Verden er skabt just for dem og at intet er saa magtpaaliggende, som at netop de skal kunne trives og have det godt.

Om man vil se nærmere paa dette Liv under Havfladen, blir man slagen af den Mangfoldighed i Former og Farver, der findes, og af den Skjønhed, man møder overalt. Planterne dernede har ikke saa livlige Farver, som deres Slægtninge paa Landjorden; men de er derfor ikke mindre vakre. De findes i alle de fineste Overgange fra friskt grønt og lysebrunt oppe ved Vandfladen over i mørkere brunt og til forskjellige vakre Nuancer i rødt, eftersom man kommer ned i Dybet. Og i disse Skove, der dækker Havets Fjelde og Dale, der bygger og bor en Mangfoldighed af forskjellige Dyr, der føres en uafladelig Kamp for Tilværelsen; og i denne Kamp maa stadig den svagere bukke under og give Plads for eller tjene til Føde for den sterkere.

Vi faar en Anelse om Mangfoldigheden i Havets Dyre- og Planteliv, naar vi lægger lidt Merke til, hvad som findes lige oppe i Vandkanten inde i Fjæren.

Vi ser saa ofte denne almindelige brune Blæretang, blandet med grønt, der dasker frem og tilbage med Brændingen og vi synes kanske slet ikke, at det er noget pent at se paa. Og alle de smaa hvide Skjæl, der sidder fæstet paa Klippen lige under og over Vandkanten, dem kjender vi jo ogsaa saa godt, at det ikke synes Umagen værd at se paa dem mer.

Men den, som en Dag tilfældigvis kommer til at se nærmere paa dette, han vil ganske vist blive fængslet ved Synet og ser gjerne paa det en Gang til.

Den er igrunden vakker denne brune Tang, der giver Stranden saadant ensformigt Præg. Lange brune Traade hæver sig mellem de forskjellige Arter af Blæretang og lige oppe i Vandfladen sees mange Steder et fint Væv af friskt grønne Planter, der med stor Lethed bevæges hid og did af Vandet. Mange

Digitized by Google

af de store Blade er tæt bevoksede med mindre Arter baade af Dyr og Planter, saa det ser ud, som de var dækkede med Mose og flere af disse har vakre, livlige Farver, der lyser op i Ensformigheden. Inde mellem Tangen er der Liv og Bevægelse; men Dyrene, som færdes der, er saa smaa og desuden næsten klare og gjennemsigtige, saa det er ikke let at se, hvad det er, som spretter omkring mellem Bladene. Hvis man har Lyst til at faa Rede paa dette, da kan man tage op lidt af den grønne, slimagtige Masse, der ofte findes mellem Blæretangen og brede den ud i en flad Glasskaal med Søvand og se paa den med Forstørrelsesglas. Da ser man, at denne grønne Masse er en nydelig, fint forgrenet Plante, hvori man kan se hver enkelt Celle og inde mellem disse fine Plantedele bevæger sig en Mængde Smaadyr, Tanglopper, der spretter omkring i Vandet og paa Tangen, smaa runde Orme, der snor sig mellem Grenene eller slynger sig om dem, bitte smaa, brune Vandedderkoppe, der spadserer gravitetisk langs efter Stammerne og saa en Masse smaa encellede Dyr, som farer saa fort afsted, at man neppe kan faa Tag i dem med Øinene, før de er borte igjen.

Og de hvide Skjæl eller Kapsler med et Hul i Toppen, der sidder fæstet paa Klippen, de er ogsaa vel værd en nøiere Betragtning. Hvis man ser en liden Stund opmærksomt paa nogle af dem, der staar lige under Vandfladen, vil man snart se, at de ikke er saa døde, som de ved første Øiekast ser ud til. Inde i den store, ydre Kapsel ligger en anden mindre og denne strækkes med smaa Mellemrum ud og lukker sig op. Ud af denne strækker sig saa et Par fine, vifteformede Organer, som breder sig ud og trækker sig sammen flere Gange i Træk eller bliver staaende smukt udfoldet en længere Stund. Dette er Fangarme, hvorved Dyret sætter Vandet i Bevægelse om sig og fanger Smaadyr, som de saa

Digitized by Google

fører ind i Munden. Hvis man berører dem aldrig saa fint, trækker de sig lynsnart ind i sin Kapsel og er aldeles utilgjængelige, indtil de om en Stund forsigtig gløtter paa Døren og prøver sig for, om der er Fare paafærde, før de atter tør strække sig helt ud. »Vinkende Engle« kalder man disse Krebsdyr, der, medens de er Unger, svømmer frit omkring i Vandet, men som senere fuldstændig omdannes til at føre et stillesiddende Liv.

Hvis dette lille Besøg i Udkanten af Havets Verden har givet Mersmag, kan vi faa et vakrere og langt mere fængslende Syn, hvis vi fra en Baad ser ned gjennem Vandet, f. Eks. paa en brat Fjeldvæg nær under Havfladen.

Kanske vi da faar se en Skov af svære, brune Blade, der bevæger sig langsomt frem og tilbage med Strømningen i Vandet; en Del af disse er blanke og glatte, andre ser ud, som de er dækkede med et fint hvidt Slør og atter andre er laadne, som om de var begroet med Mose. Inde mellem disse ser vi de samme lange brune Traade, som vi saa før; ogsaa disse er bløde og laadne og bøier sig let og graciøst frem og tilbage med Vandet.

Og ser vi nøiere efter, da opdager vi, at denne Skov er Opholdsted for en hel Mængde levende Væsener.

Paa Bladene eller paa Stenbunden sidder de vakre røde eller blaagrønne Sø-Anemoner, en Slags Koraldyr, der i Skjønhed og Farvepragt kan maale sig med de smukkeste Blomster, naar de er helt udfoldede. Men ved Berøring eller Angreb skjuler de hurtig sine finere Dele og udskyder samtidig en Del tynde hvide Nesletraade for at forsvare sig mod Angriberen.

Og det ser ud for, at det kan trænges at have Forsvarsvaaben; der findes mange glubske Rovdyr i denne Skov.

Se, nu kommer en stor grøn Krabbe spanku-

Digitized by Google

lerende! Den vil ikke Søanemonen noget ondt; men den placerer sin store bepantserede Klo midt i dens Mund; — og ret som det er, kommer en næsvis Fisk hen for at beundre den og kanske tage sig en Bid.

Søstjerner ser vi i alle Størrelser og Farver; de ligger og lurer paa Bytte. Og kommer et stakkels svagere Væsen inden deres Rækkevidde, saa slipper det sjelden levende derfra.

En hel Del Blaaskjæl sidder fæstet til en stor Sten lige under Vandfladen; nogle af dem gaber, saaat Vandet kan strømme frit ind og ud og vi kan se deres vakkert farvede Indvolde; men de lukker sig øieblikkelig ved den mindste Berøring. En Søstjerne ligger og lurer paa et af dem og saasnart Skjællet aabnes paa gløt, sprøiter den ind i det en lammende Vædske, saa det ikke kan lukkes igjen; og nu kan den i Ro og Mag suge hele Indholdet i sig.

Udenpaa Skjællene ser vi en hel Del hvide Tegninger, nogle som lange rette Streger, andre er snoet som Posthorn, og atter andre danner fuldstændig uregelmæssige Figurer. Ved nærmere Eftersyn viser dette sig at være Kalkrør, som vider sig ud mod den ene Ende, og som tjener til Bolig for og er bygget af en Slags smaa Orme. Snart ser vi ogsaa en brun Tingest, som kommer frem gjennem Rørets videste Aabning; naar den er helt udstrakt, ser vi tydelig to brune Vifter, som bevæges langsomt frem og tilbage; disse er paa samme Tid Ormens Gjæller og Fangarme og ved Roden af dem sidder Munden, der kun saavidt stikker udenfor Rørets Aabning. Hvis en Fiende nærmer sig, skynder den sig sig ind og lukker for Aabningen med et Laag, som sidder fæstet ved en lang tynd Stilk.

Store og smaa Søpindsvin (Fig. 1) ligger omkring paa Bunden og paa Bladene; det ser ud, som om de sidder fast; men hvis vi betragter dem en

Digitized by Google

Stund, ser vi, at de spadserer langsomt omkring ved Hjælp af nogle traadformede Fødder, som de strækker langt ud for at tage Fæste; og naar disse saa trækker sig sammen igjen, slæber de hele Kroppen efter.

Fig. 1. **Et Søpindsvin.**

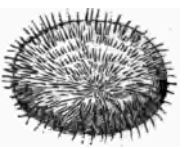

Nei se, der kommer en Eremitkrebs (fig. Side 17) krabbende frem med sit Sneglehus paa Ryggen! — og en til, i fuld Fart efter den første!

De er nogle besynderlige Dyr, en Slags Krebs, som har Skal bare paa Forkropen, og som stikker Bagkroppen ind i et tomt Sneglehus; og dette bærer de saa med sig overalt. De er meget livlige og krakilske og naar to af dem mødes, er det ikke sjelden, at de ryger paa hinanden. Saa slaas de efter alle Kunstens Regler, spænder med Benene og klyper med Kløerne og ofte prøver de at faa revet Sneglehusene fra hinanden. Hvis en af dem er saa ulykkelig at miste dette, da maa den give fuldstændig tabt, bare skynde sig afgaarde og holde sig i Skjul, indtil den har fundet et nyt Sneglehus at dække sig med, hvis den da ikke paa Veien bliver stanset af en Søstjerne, der sætter alt for stor Pris paa den til at lade den gaa videre.

Men hvad er det, som skinner saa vakkert med Perlemorglans der inde mellem Bladene? — Jo, nu kommer det helt frem, det er en liden Orm, der snor sig let og hurtig gjennem Vandet og skinner i alle Regnbuens Farver. Den gaar nok ogsaa paa Rov; men det maa være efter bitte smaa Væsener, som vi ikke kan se.

Ja, vi kan vedblive at se og se paa en saadan

Digitized by Google

Havbund; der er altid nyt at opdage. Det hele er et Skuespil saa rigt og saa fuldt af Afveksling og Skjønhed, at den, som først engang har faaet Øie for det, bliver aldrig træt af at se det paany.

Det ser ogsaa ud til, at vi ikke er de eneste, som tiltrækkes af denne Fjeldvæg. En Mængde forskjellige større og mindre Fiske bevæger sig graciøst frem og tilbage foran den; men kanhænde det ikke er for at beundre Naturens Skjønhed. De er, ret som det er, helt inde mellem Bladene, saa kommer de frem igjen, staar en Stund stille og ser sig om og saa atter løs paa et eller andet ulykkeligt Væsen inde i Tangen, aldeles som en Rovfugl, der slaar ned paa sit Bytte i Skoven.

Maneter, store og smaa, brune eller hvide, driver af og til forbi; og hvis vi ser nøie paa en af disse, især af de smaa, saa vil vi nok finde, at selv disse Dyr, der kanske ofte har vakt vor Afsky, de er i Grunden ogsaa vakre, naar de bevæger sig frit i Vandet. Deres Feil er kun, at de har saa kraftige Midler til at forsvare sig med, at ikke engang Mennesker ustraffet kan angribe dem.

Men foruden alle de forskjellige Planter og Dyr, som vi har seet leve paa Havbunden og ude i Vandet og disses Slægtninge, der lever saa dybt nede, at vi ikke kan se dem, — foruden alle disse findes ogsaa en ustyrtelig Mængde af bitte smaa Organismer, som svømmer eller driver med Strømmene i Vandet, og som vi ikke kan se med det blotte Øie. Vi kan kanske se, at Vandet ser grumset ud, som om der var Støv og Rusk i det.

Men hvis vi vil undersøge disse Støvkorn med Forstørrelsesglas, da ser vi, at det er de nydeligste smaa, levende Væsener, som fylder Vandet paa denne Maade.

Vi ser en Mangfoldighed af forskjellige Former; der er bitte smaa Krebsdyr med store Øine, som

Digitized by Google

farer omkring som forstyrrede, smaa Orme og Maneter, aldeles klare og et Virvar af underlige Væsener, som ikke ligner noget andet, men hvoraf nogle senere bliver til store adstadige Dyr, som lever paa Bunden, medens andre bestandig vedbliver at leve paa denne Maade oppe i Vandet.

Det er meget underholdende at betragte dette Liv, som føres af Væsener saa smaa, at et Par Draaber Vand er en Verden for dem. Vi ser snart, at heller ikke disse kan føre nogen fredelig Tilværelse. Alle de bitte smaa Krebsdyr er udstyrede med skarpe Klør, som bruges baade til Angreb og til Forsvar, mange af de smaa encellede Dyr har haarde Skaller, som de kan trække sig helt ind i, nogle er forsynet med spidse Pigge o. s. v.; og det gaar nok her som blandt de høiere Dyr: en Art spiser en anden svagere Art og saa tjener den selv til Føde for en sterkere.

En hel Del af disse smaa Væsener har en forunderlig Evne, nemlig til at frembringe Lys. Vi har vel alle seet eller hørt om Morilden, denne Lysning i Vandet, som bidrager til at gjøre vore Høstaftener saa vakre.

Naar vi en stille, klar Høstaften sidder i en Baad og ser Vandet glitre omkring os og dryppe som Gnister fra Aarerne —

naar et Dampskib gaar forbi og ligesom tænder Ild paa Vandet omkring sig, saa dette lyser i Kjølvandet —

eller naar vi ser, hvorledes der dybt nede i Vandet stadig tændes og slukkes bitte, smaa Lys —

da er det disse smaa levende Væsener i Vandet, som sender ud sit klare Lys.

Det kunde kanske være morsomt at se lidt nærmere paa nogle af disse, f. Eks. paa de smaa Maneter, der svømmer saa fint og graciøst omkring i Vandet. De er bare nogle mm. lange og i Skjøn-

Digitized by Google

hed overgaar de langt sine store Slægtninge, de velkjendte Brændemaneter. De er smaa klare Klokker, fra hvis Kant der hænger ned en Del lange, fine Traade, som kan trækkes sammen og strækkes ud. Inde i Midten af Klokken sidder Munden og den er ogsaa ofte omgivet af smaa Fangtraade. De svømmer ved afvekslende at trække Klokken sammen og vide den ud og naar de har svømmet en liden Stund, stanser de og lader sig drive for saa atter at tage fat igjen.

Disse smaa Maneter har en underlig Udviklingshistorie; deres Unger bliver nemlig ikke til Maneter, som man skulde vente, men til ganske anderledes udseende Dyr, Dyr, som kaldes Hydroider, og som staar fast paa Bunden, og først af disse udvikles Maneter. — Vi skal kanske se lidt nærmere paa dette Kredsløb.

Manetens Unger ser ud som smaa Kugler, dækkede med fine Haar og de bevæger sig hurtig rundt i Vandet i den første Tid af sit Liv; men snart synker de tilbunds og sætter sig fast med den ene Ende, medens en Mundaabning dannes i den anden, og omkring denne udvikles en hel Del Fangarme. Nu vokser de hurtig i Høiden, skyder Knopper og Grene og ser snart ud som en liden Plante.

Der er mange forskjellige Sorter af dem, alle Størrelser fra 1 mm. til over en 30 cm. Nogle vokser dybt nede paa Bunden og er vanskelige at faa Tag i, medens andre findes lige oppe i Vandkanten. Man kan meget ofte se disse oppe i Fjæren som et fint lyserødt Belæg eller som moselignende brune Kvaste paa den almindelige Blæretang og paa Træværk og Stene.

Hvis man tager dem op af Vandet, trækker de sig sammen, saa man ingenting kan se; men saasnart de kjender friskt Saltvand om sig igjen, strækker de sig rigtig velbehagelig ud og da kan man med

Digitized by Google

Forstørrelsesglas se, hvor vakre de i Grunden er, — som de fineste smaa Blomster. Men de staar ikke stille, som en Blomst; de bøier og strækker sig i alle

Fig. 2.

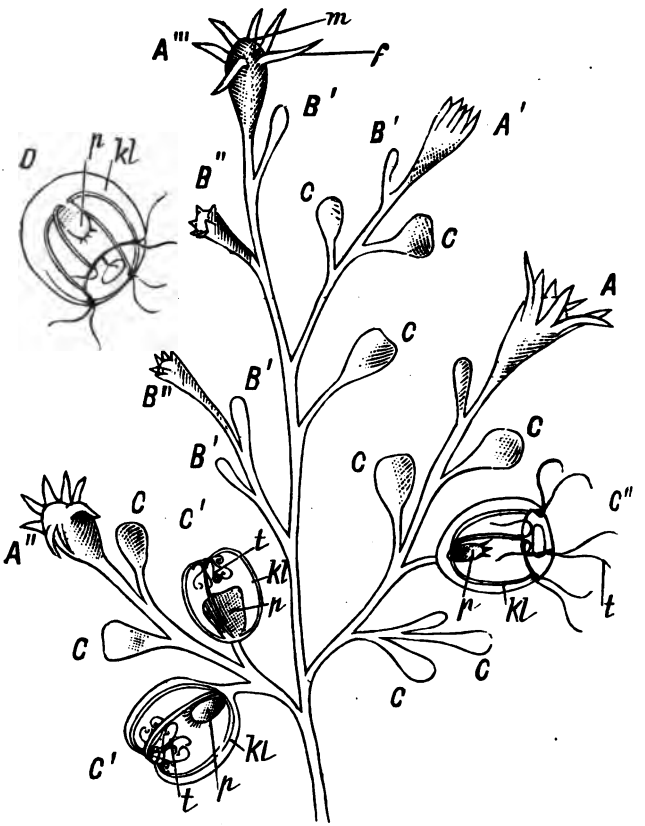

Retninger, aabner Munden og lader Vandet strømme ind og ud, breder sine Fangarme ud og trækker dem til sig igjen og er i en uafladelig Virksomhed.

Digitized by Google

Hos nogle af dem er Stilken omgivet af et Rør, som hele Dyret kan trække sig ind i, naar det angribes; og allesammen har Nesletraade, som de kan skyde ud for at forsvare sig mod sine Fiender.

Nogle af disse Hydroider vokser altid alene paa sin Stilk, medens andre ser ud som en sterkt forgrenet Plante, hvor selve Dyrene sidder i Enden af Stilkene istedetfor Blomster og Blade.

Men blandt Knopperne paa en saadan forgrenet Hydroide kan man faa Øie paa enkelte, der slet ikke ligner de andre, nogle klare runde eller langagtige Tingester, der hverken har Mund eller Fangarme. Ret som det er, begynder de at trække sig sammen og rykke paa sig og saa længe holder de paa med det, til Væggen springer op i den yderste Del — som en Ballon der gaar i Stykker — og nu ser de næsten ud som smaa Maneter, der ved en Stilk er fæstet til Hydroiden. Den er imidlertid ikke færdig hermed; den rykker og stræver for at komme fri og endelig faar den revet Stilken over og svømmer nu afsted ud i Verden, akkurat som dens Bedstemor gjorde før.

Fig. 2. En Koloni af Hydroider, hvor man ser de forskjellige Trin af Udviklingen. *A*, *A'*, *A''* og *A'''* er voksne Dyr af Hydroidegenerationen, *B'* og *B''* er endnu ikke fuldt udviklede. *m*. Mund *f*. Fangarme. *C*, *C'*, *C''* er forskjellige Udviklingstrin af Anlæg til Maneter; *D*, en Manet som netop har revet sig løs fra Kolonien. *kl*. Klokken, *t*. Fangarme, *p*. Mund. I *C'* kan man se Fangarmene ligge inde i den endnu lukkede Klokke.

Mange af disse smaa Maneter formerer sig først en Tid ved Knopskydning, idet der enten i Kanten af Klokken eller inde omkring Munden opstaar smaa Forhøininger, som hver især udvikler sig til en liden Manet af samme Udseende som Moderdyret; men udpaa Sommeren lægger de Eg, som efter at have svømmet omkring en kort Tid sætter sig fast og ud-

Digitized by Google

vikler sig til Hydroider og saa gjentager hele Processen sig det ene Aar efter det andet, Hydroidegeneration og Manetgeneration veksler ligesaa sikkert som Aarstiderne følger paa hinanden.

En saadan fuldstændig Generationsveksling forekommer ikke blandt særdeles mange Arter i Dyreriget; men de allerfleste af Havets Dyr udvikler sig gjennem en mere eller mindre iøinefaldende Forvandling, idet Ungen, naar den kommer ud af Egget, har en ganske anden Form end Moderdyret.

Fig. 3. **Larve af et Søpindsvin.**

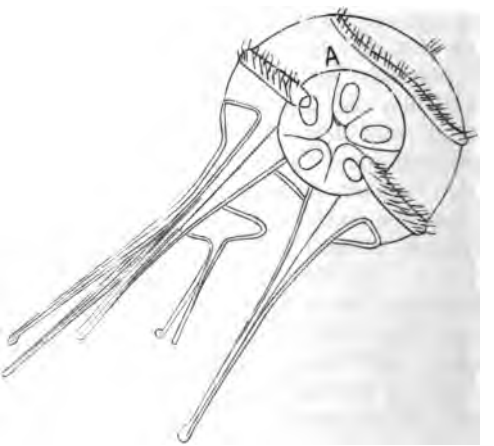

En hel Del af de smaa Dyr, vi saa svæve om i Vandet, er saaledes Larveformer af Dyr, som lever paa Bunden; men deres Udseende er saa forskjelligt, at man maa se hele Udviklingen for at skjønne, at de virkelig hører sammen.

Der var f. Eks. nogle underlige Tingester, som ved første Øiekast ser ud som et Knippe med fine Pigge, som stritter til alle Kanter og som ofte farer fort rundt i Vandet. Ingen skulde ane, at disse smaa

Digitized by Google

Væsener, omkring 1 mm. store, med Tiden skal blive til store adstadige Søstjerner og Søpindsvin.

Hvis vi ser nøiagtig paa disse forunderlige Larveformer, vil vi kanske paa den ene Side opdage en femkantet Figur (Fig. 3 A) og denne er det, som danner Oprindelsen til hele Dyret; dette lille Anlæg vokser mer og mer, medens hele Resten af Larven lidt efter lidt gaar tilgrunde; tilslut kastes Larvehuden fuldstændig af og Dyret synker tilbunds for at begynde sin Rovdyrvirksomhed blandt sine nærmeste Naboer dernede.

En voksen Søstjerne er meget seiglivet; om en Arm paa en eller anden Maade rives af den, saa vokser snart frem en ny, ja ikke engang den afrevne Arm dør; men fra denne kan der vokse ud fire nye Arme, saa der dannes en hel ny Søstjerne.

Krebsdyrene gjennemgaar i Regelen forskjellige Larvestadier og vi kan se en Mængde Krebslarver blandt Smaadyrene oppe i Vandet. De er pudsige at se paa, naar de piler afsted gjennem Vandet; og det er vanskeligt at faa Rede paa, hvordan de er bygget, da de sjelden er et Øieblik i Ro; men har man faaet dem til at ligge stille lidt, da kan man med Forstørrelsesglas se dem tvers igjennem, saa klare er de; man kan se Hjertet slaa, Blodet strømme frem og tilbage o. s. v.

Disse Larver ser for et uøvet Øie temmelig ens ud og lever paa samme Maade, frit svømmende i Vandet. Men senere gaar deres Udvikling i forskjellig Retning og alle gaar de nøiagtig samme Vei, som deres Moder tidligere har gaaet. Nogle fortsætter sit frie Liv, andre synker tilbunds og bliver til store Krabber og Krebse, atter andre sætter sig fast ved Stranden og bliver til »vinkende Engle«, o. s. v., o. s. v. De fleste dækkes efterhaanden af temmelig haarde Skal, der beskytter dem mod Angreb; og bare de, som ved sin Levevis har skaffet

Digitized by Google

sig anden Beskyttelse, mangler denne Bedækning helt eller delvis. Dette er f. Eks. saadanne, der lever som Snyltegjæster paa eller i andre Dyr; de ved altid at vælge sig en bekvem og tryg Plads; ligedan er det med Eremitkrebsen, der, som vi før har nævnt, altid bor i et tomt Sneglehus; den har jo ikke Brug for anden Beskyttelse. Dennes Unger er, ligesom andre Krebslarver, dækket med Plader; men naar de har naaet en vis Alder, falder disse Plader af paa Bagkropen og da søger de sig et Hus at bo i, ligesaa sikkert som vi Mennesker vilde gjøre det, om vi ikke havde Tag over Hovedet.

En amerikansk Naturforsker, Agassiz, fortæller, at han engang holdt en Del Larver af Eremitkrebs i et Glaskar i længere Tid og saaledes havde Anledning til at iagttage deres Udvikling. Da de var store nok, slap han nogle Sneglehuse ned til dem, dels tomme, dels med Sneglen i, og øieblikkelig for de, alle som en, løs paa hver sit og undersøgte det nøie fra alle Kanter, men især rundt Aabningen og snart vovede de modigste sig ind, gik ud og ind et Par Gange, men befandt sig tydelig nok vel derinde; for snart slog de sig for Alvor ned i Husene og førte dem med sig overalt. De som havde været saa uheldige at faa fat paa Huse, som endnu var beboet af Sneglen, de gik alligevel rundt og rundt om Aabningen og da Sneglene efter en Tids Forløb døde, gik de straks igang med at rydde Huset. Dette gjorde de ved at rive Sneglen ud og spise den op; og først da dette Arbeide omhyggelig var udført, tog de sin nye Bolig i Besiddelse.

Efterhvert som Krebsene vokser, maa de stadig bytte Leilighed for at faa bedre Plads; men de vogter sig vel for at være uden Logi nogen længere Tid, da der er mange, som sætter Pris paa deres velsmagende Kjød og som kunde fristes til at tage sig en Bid, naar de mødtes.

Digitized by Google

Saadanne Sneglehus, der er taget i Besiddelse af Eremitkrebse, de bliver ofte ogsaa beleiret udenfra, idet en Hydroidekoloni breder sig ud over det som et Lag af Mose.

Fig. 4. **En Eremitkrebs, hvis Sneglehus tildels er dækket af en Hydroidekoloni.**

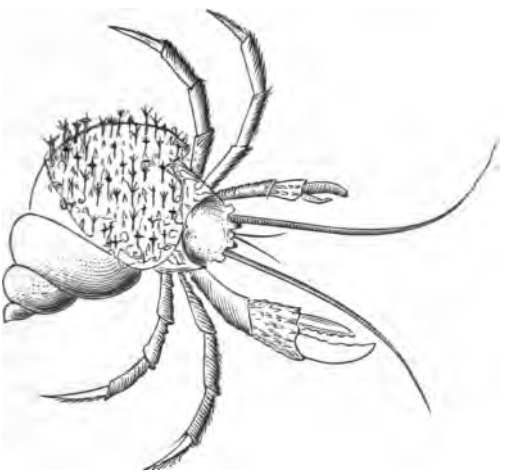

Det er nogle vakre lyserøde smaa Dyr, der netop vælger disse Sneglehuse til sin Bopæl, da de herved faar bevæge sig gjennem Vandet meget hurtigere, end om Sneglen selv boede i Huset, og selv har de ikke Evne til at flytte sig af Stedet. Disse Hydroider danner et Slags ordnet Samfund og deler Arbeidet mellem sig; nogle af dem sørger for Koloniens Ernæring, medens andre, som ikke selv kan tage Næring til sig, har taget hele Knopskydningsprocessen paa sig og atter andre fungerer som et Slags Forsvar mod Udenverdenen. Disse er placeret i Udkanten af Kolonien, især omkring Snegle-

Digitized by Google

husets Aabning; de er traadformede, kan sno sig i alle Retninger og er vel forsynet med Neslebatterier; naar Kolonien foruroliges paa en eller anden Maade, sættes disse i heftig Bevægelse og en Masse fine Nesletraade skydes ud mod Fienden.

Eremitkrebsen og denne Hydroideart findes, som sagt, stadig sammen og de er gode Venner; Krebsen transporterer Hydroiden raskt afsted gjennem Vandet, medens denne til Gjengjæld kan lamme Smaadyr, som derefter tjener Krebsen til Føde.

Der findes ogsaa andre Eksempler paa, at to Dyrearter lever sammen som Venner; men langt almindeligere er det at finde et fiendtligt Samvær, idet en Art lever som Snyltedyr paa en anden.

Saadanne snyltende Væsener, der har sin Næring fuld færdig omkring sig, de har i Regelen en besynderlig omdannet Krop. Mange Krebsdyr f. Eks. er rent ukjendelige, ser ud som runde Kugler eller som Poser. Da de ikke behøver at røre sig af Flekken for at skaffe sig Mad, men har nok paa alle Kanter, har de fuldstændig mistet Evnen til at bevæge sig, har ingen Lemmer og heller ikke Øine eller andre Sanseorganer. Men de er ofte forsynet med Sugeskiver eller andre Apparater, hvormed de hæfter sig fast ved sit Offer for saa i Ro og Mag at kunne gjøre sig tilgode.

Dette, at Organer, som ikke benyttes, lidt efter lidt forkrøbles eller helt forsvinder, medens andre, som særlig benyttes, udvikles i ualmindelig høi Grad, det er et Fænomen, som viser sig gjennem hele Dyreriget. Vi har vel alle seet, hvorledes f. Eks. et Menneskes Arme bliver sterke, naar de bruges meget, medens den, som stadig sidder med Hænderne i Skjødet, lidt efter lidt rent mister Evnen til at bruge dem; og dette samme er Tilfældet overalt.

Disse Snyltedyr kan være kommen ind i sit Offer som Eg, idet Moderen har sørget for at an-

Digitized by Google

bringe dem paa det Sted, hvor de har de bedste Betingelser for at vokse frem; men andre Arter svømmer som Larver frit omkring i Vandet og først senere graver de sig ind i eller sætter sig fast paa et eller andet Dyr af den Art, som de har udseet til sin Vært. Nogle af dem trænger endog til at føres gjennem forskjellige Dyr, forat deres Udvikling skal blive fuldstændig; de har alle sine bestemte Krav til Vertsfolkenes Beskaffenhed, snylter ikke hos hvemsomhelst og hvis ikke disse Krav opfyldes, gaar de tilgrunde eller deres Udvikling stanser, indtil de atter kommer under gunstige Livsbetingelser.

Ligesom Landdyrene er ogsaa Havets Dyr fordelt efter de forskjellige klimatiske Forhold; nogle findes kun i varme Regioner, andre i kolde, nogle bor paa et stort Dyb, andre lever lige ved Havets Overflade o. s. v., og de taaler i Regelen ikke at overflyttes fra en Region til en anden. Mange Fiske eller andre Dyr, der lever paa meget stort Dyb, kan ikke bringes levende op af Vandet; de dør øieblikkelig ved den pludselige Overgang i Trykket fra Havbunden og op til Overfladen og ligedan vilde det gaa, om Dyr fra høiereliggende Regioner blev flyttet ned i en af Havbundens dybe Dale.

Om vi fordyber os lidt i Naturen omkring os og i denne Havets Verden, som i Almindelighed er skjult for vore Øine og iagttager de enkelte Dyrs Udvikling og Liv, da finder vi, at skjønt der ikke er to Arter — af den Mangfoldighed der existerer — som lever sit Liv paa akkurat samme Maade, saa er det dog i store Træk det samme Liv, som leves af dem alle. De har hver sine bestemte Krav til Omgivelserne, som maa opfyldes, forat de kan befinde sig vel; men for at skaffe sig disse gunstige Livsvilkaar og opretholde dem maa de stadig være paa Post og ofte i Kamp mod Udenverdenen; deres Liv har glædelige og sørgelige Begivenheder, de er i

Digitized by Google

Fare, i Nød, eller de har det godt, de ligger under i Kampen, eller de vinder Seier og om de gaar uskadte gjennem alle Livets Kampe, saa maa de dog i sin Tid bukke under for Døden, der ufeilbarlig naar dem og bringer dem til at vige Pladsen for den nye Generation, som blomstrer op omkring dem.

Kjender vi ikke dette igjen fra vort eget Liv, vi Mennesker, som kalder os Skabningens Herrer og som ofte i vort Overmod indbilder os, at Resten af Skabningen er til for vor Skyld?

Naar vi tænker paa, at Naturen omkring os er opfyldt af en Vrimmel af levende Væsener, der har fuldstændig det samme Krav paa at leve sit Liv og naa sine Maal, som vi Mennesker har, som er udstyret med Skjønhed, Styrke eller andre nyttige Egenskaber for sin egen Skyld og uden ringeste Hensyn til os, da maa vi give Slip paa denne Særstilling og vi kommer uvilkaarlig til at anse os selv som en mindre betygningsfuld Del af Skabningen. Om vi har gjort os til Herre over en Del af vore Omgivelser, saaat vi kan drage Nytte af Kræfter, som ikke er vore egne, da er dette skeet kun med den sterkeres Ret; paa samme Maade vil hvilketsomhelst Dyr underlægge sig dem, som er svagere end det selv.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning

udgives af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grej Fremstilling af et eller andet almen interessant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig Pris og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Aviskiosker, ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Folkevennen

redigeret af *H. Lassen* og udgivet af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillæget **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aarg.	1869—96	med Tillægshefter for Kr.	27.00
—	1877—96	—»— »	20.00
—	1880—96	—»— »	17.00

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00, 25.00.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oktavsider populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

188.2

FOLKELÆSNING. No. 3.

Tillæg til Folkevennen 1897.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

SEP 20 1898

LIBRARY

Edison.

Af

P. Engelbrethsen.

Pris 25 Øre.

Christiania.

Gramdahl & Sønn, trykkeri.

1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning No. 3.
Tillæg til Folkevennen 1897.

Edison.

Af

P. Engelbrethsen.

Med 1 Tegning.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Pris 25 Øre.

Kristiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Thomas Alva Edison.

Digitized by Google

Digitized by Google

Undertiden overtræffer Virkeligheden det mest fantasifulde Eventyr.

Den Mand, om hvis Liv og Arbeide her kort skal fortælles, er en af Nutidseventyrets mest udprægede Helte. Ingen østerlandsk Gjætergut var mere venneløs, ingen nordisk Askelad mere fattig end vesle »Al«, da han beskedent begyndte sin Løbebane. Ingen mægtig Storvezir eller velsindet Troldmand har nogensinde tat ham under Armene. De hemmelige Hjælpere, som har baaret ham frem fra Seir til Seir, den ene mer straalende end den anden, heder Geni, Mod og Udholdenhed. Og nu ligger det Berømmelsens Kongerige, han har vundet, i Manges Øine mere skinnende og vidtstrakt under hans Fødder end nogen Fyrstes i Navnet.

Men lad os ikke foregribe Gangen i vort Eventyr. —

Thomas Alva Edison er iaar ikke mere end femti Aar gammel. Han blev nemlig født den 11te Februar 1847 i Milan, Eni County, Ohio — en af Nordamerikas forenede Stater.

Der er keltisk og germanisk Blod i hans Aarer. Moderen, Nancy Elliot, var fra Canada, men af skotsk Æt, og Faderen, Samuel Edison, der endnu lever som Gaardbruger i Florida, tilhører en hollandsk Familje, som indvandredé til Amerika i Aaret 1737. Forøvrigt ved man meget lidet om Familjen Edisons tidligere Forhold. Sandsynligvis har ingen af dens sterke og handledygtige Medlemmer, og allermindst den sidste berømte Ætling, givet sig Tid til noget saa ørkesløst som at holde Rede paa sin egen Afstamning.

I én Henseende var Thomas Alva heldigere stil-

Digitized by Google

let end de fleste andre Gutter i et Nybyggersamfund. Han havde en udmerket Mor med en for Forholdene sjelden god Opdragelse, og under sin Mors Retledning indsugede den vordende Opfinder en Respekt for og en Kjærlighed til boglige Studier, som aldrig siden har forladt ham. Af Faderen havde han arvet en ubændig Energi og en enestaaende Udholdenhed, som vi i det følgende faar rig Anledning til at stifte nærmere Bekjendtskab med. Edisonerne er vist idetheletaget en fremifra bomsterk og livskraftig Rase. Thomas's Oldefar og hans Bedstefar naadde begge en Alder af omkring 103 Aar, en Grandtante blev endog 108 Aar gammel. Opfinderens Far, som nu er 93 Aar gammel, er seks Fod høi, rank som en Unggut og svinger fremdeles kraftig Hakken og Spaden i sine Haver i Florida. Ikke mindst Opfinderen selv har da ogsaa under sit Livs Omskiftelse givet Vidnesbyrd om en Bjørnenatur, som intet kan kue. —

Femten Aar gammel befandt Al sig med sin Familje i Port Huron i Michigan, hvor hans egentlige Løbebane begyndte. Under Moderens Paavirkning havde han allerede længe før gjort sig fortrolig med Værker, som har meget lidet med Indianerfortællinger og anden almindelig Guttelæsning at gjøre. Gibbon's »Romerrigets Forfald og Undergang«, Hume's »Englands Historie« og hans »Reformationens Historie«, Newton's »Principia« og lignende tungt fordøielige Sager havde han som 12-Aars Gut slugt med Graadighed. Bekjendtskabet med Newton fortjener kanske nærmere Omtale, fordi det tidlig gav hans Aand det praktiske Sving, den Afsmag for al overflødig »Teori«, som vistnok er et af Grunddragene i hans Karakter, og som danner det brede, trygge Grundlag for hans umaadelige Popularitet.

Newton's »Principia« raadde Al trods al sin Flid og Udholdenhed ikke med. Han læste og læste, men fik ingen Rede paa alle de mystiske Formler og Bereg-

Digitized by Google

ninger, traf saa en interesseret, men ulærd Mand af sit Bekjendtskab og fik af ham uden et Fnug af Matematik de newtonske Principer tilfredsstillende forklaret i ganske ligefremme, hverdagslige Ord. »Jeg kom straks til den Slutning«, fortæller Edison senere, »at Newton kunde have spredt sine store Kundskaber over et langt videre Omraade, hvis han havde været mindre stiv i Formler. Dette gav mig en Afsmag for Matematik, som aldrig siden har forladt mig». —

Thomas Alva var altsaa nu 15 Aar gammel og maatte begynde at sørge for sig selv. Faderens Pengeforhold tillod ingen kostbar og tidsspildende Uddannelse, det var Livets Alvor, som meldte sig. Straks før havde Al imidlertid i dybeste Hemmelighed lagt en Plan, der er yderst betegnende for, hvilke Grænser han selv kjendte for sin Energi: han havde besluttet Bind for Bind at læse sig igjennem hele »Det frie Bibliotek« i Detroit. Femten Fod med tætpakkede Bøger af den mest forskjellige Art havde han møisommelig arbeidet sig igjennem, da hans Forehavende blev opdaget og sat en Stopper for. For en Fattiggut var en Bogsamling ikke de rette Omgivelser. Fra Bibliotekets stille, lærdomsfyldte Læsesal fandt han sig pludselig overflyttet til en larmende, albuepuffende Jernbanestation, i sin Næve fandt han en Bundt Aviser istedetfor en af de støvede, kemiske Folianter, som netop havde fyldt ham med stille Spekulation.

»Dagens Aviser! Nyt fra Krigen! Stor Seir for vore! — Dagens Aviser! 10 Cents!« — — — saadan var Opvaagningen efter denne literære Svir i Detroit.

Men Al lod sig ikke forbløffe. Dette var bevægede Tider. Krigen mellem Nord- og Sydstaterne rasede paa sit heftigste, Aviserne flommede over af opsigstvækkende Enkeltheder fra Krigsskuepladsen, Folk var som vanvittige efter de sidste Meldinger

Digitized by Google

om Slag og »Seir for vore«. Den nybagte Avisguts praktiske Sans gav sig her straks et rask Udslag. Ved i Stilhed at stikke til Jernbanetelegrafisterne en Avis nu, et Tidsskrift da, fik han dem snart til sine trofaste Venner. Om ikke længe kunde han paa de offentlige Tavler ved Stationerne slaa op Krigsbulletiner og andre Meldinger af Interesse — før Avistogenes Ankomst. Han havde den Tilfredsstillelse at se en støiende, larmende Folkehob hver Dag sluge med Øinene disse »sidste Telegrammer«, men noget økonomisk indbringende Foretagende var dette visselig ikke. Et andet Paahit viste sig i saa Henseende mere heldigt. Rask i Handling som i Indfald fremstillede han sig en Dag for Udgiveren af »Den frie Presse«, fik paa Kredit overladt 1000 Eksemplarer af Bladet, hviskede Lokomotivføreren nogle Ord i Øret om at stanse lidt ved hver Station og drog saa afsted for at skaffe Folk Nyheder, før de var at faa ved vanlig Postbehandling. I Mount Clement var Prisen pr. Ekspl. steget fra 5 til 10 Cents, i Port Huron tømte hans Nyheder paa mindre end to Minutter en fuldpakket Kirke — Pris 25 Cents pr. Ekspl. Beretningen om Slaget ved Pittsburg Landing havde vist sig som en kurant Vare.

Dette heldige Træk havde skaffet Edison en Smule Driftskapital. Paa en eller anden Maade fik han overladt en gammel, forfalden Jernbanevogn; med endel udslidte Bogtrykkergreier fra »Free Press« begyndte han her Udgivelsen af sit eget Blad »Grand Trunk Herald« — den første og sidste Avis, som er udgivet fra et Jernbanetog — og indrettede sig samtidig sit private »Laboratorium«. Selve Nyheden ved Foretagendet gjorde Lykke, Avisen gik bra, Eksperimenterne formodentlig endnu bedre, og der manglede neppe noget uden lidt Mad og Klær engang iblandt i Edisons Velvære. I dette merkelige Laboratorium, hvor en Kolbe eller Retorte fra Kemikaliehandleren

Digitized by Google

stod broderlig Side om Side med mindre bekvemme, men noksaa brugelige Apparater fra Gade og Kjøkken, havde han neppe Tid til at føle sig andet end lykkelig — indtil Skjæbnen en Dag spillede ham et Puds. Den gamle fjærløse Vogn, som skrangled og skaked fra Station til Station, var intet heldigt Opbevaringssted for en Fosforflaske, hvis Kork var løsnet, Flasken faldt ned, knustes paa Gulvet og satte hele Laboratoriet i Brand. Ilden blev rigtignok snart slukket, men det samme var ikke Tilfældet med Konduktørens Vrede. Alleslags Lugt og øresønderrivende Lyd fra den gamle Vogn havde i maanedsvis egget denne brave Mand op, — nu tømte han i Øieblikkets Vrede alt det forargelige Væsen ud paa Platformen. Med Flasker og Trykkerigreier og knuste Forhaabninger omkring sig saa den unge Opfinder sin kjære, gamle Vogn og den vrede Konduktør forsvinde i det fjerne. Mindet om denne Begivenhed var livsvarig Tunghørhed foraarsaget ved Konduktørens Ørefigener.

Snart efter gjorde Skjæbnen imidlertid atter godt igjen, hvad den her havde forbrudt. Al var paany blevet ganske almindelig Avisgut, og i sin Egenskab heraf stod han en Dag paa Jernbanestationen Mount Clement. Toget skulde kobles om, en fuldpakket Godsvogn var med passelig Fart puffet ind paa et Sidespor — man hører med engang et hjerteskjærende Skrig. Der! — lige foran Godsvognen leger Stationsmesterens lille Søn! — om et Øieblik er han overkjørt! knust! maset sønder og sammen! Men Al har kastet sine Aviser, med et Hop har han fat i Barnet og slænger sig i sidste Øieblik over Skinnegangen — — — Vognhjulet streifer bare saavidt Støvlehælen. Begge har slaat Ansigtet tilblods i den skarpe Singel, men er forresten fuldstændig uskadte.

For denne Daad fik Al af Jernbanemanden et Tilbud om gratis Oplæring i Telegrafi, et Tilbud, han modtog med begge Hænder. Havde han kanske

Digitized by Google

ikke selv allerede forlængst eksperimenteret i den ædle Kunst? — med Ledning af Gjærdetraad eller noget sligt, med Tomflasker som Isolationskopper og med to Katte som Elektricitetskilde. Eksperimenterne havde rigtignok været mislykkede og var endt i bare Kattemusik, men de havde dog ikke svækket Lysten efter tilbunds at lære Hemmeligheden at kjende. Nu var der altsaa Anledning! — Paa mindre end tre Maaneder var Al flinkere end sin Lærer, og snart efter modtog han fast Stilling som Jernbanetelegrafist ved den samme Linje, hvor han hidtil havde øvet sine Bedrifter som Avisgut. — En Tid rig paa Skuffelser og Omskiftelser var dermed begyndt.

I mange Aar blev Telegrafien Edisons egentlige Levevei. Det er umulig her at hefte sig ved alle de Oplevelser og tildels yderst karakteristiske Tildragelser, som i denne Periode af hans Liv fandt Sted. Snart sled han ondt og snart havde han forholdsvis gode Dage, snart blev han afsat paa Grund af en Pligtforsømmelse foraarsaget ved private Studier, og snart fik han atter smigrende Tilbud paa Grund af sin overordentlige Færdighed i Brugen af de telegrafiske Apparater. Altid er han i denne Tid paafærde for at øge sine Kundskaber, praktisk og teoretisk, altid lægger de private Eksperimenter Beslag paa en god Del af hans Tid, og undertiden glimter det op omkring ham af disse raadsnare Ideer, som er Udslaget af hans Opfindertalent, og som er saa forbløffende just ved sin Enkelhed. Nogle faa Hændelser fra Telegrafistaarene, som var Edisons egentlige Uddannelsestid, er altfor karakteristiske til at forbigaaes.

Paa Grand Trunk-Linjen var Nattetjenesten usædvanlig kjedelig. Den bestod nærmest i hver Halvtime, for at vise sin Paapasselighed, at afsende Ordet Seks til Kredsbestyrerens Kontor. En vakker Dag — eller rettere Nat — blev det bemerket, at der fra Edisons Station ikke kom Svar paa Anraab, selv om

Digitized by Google

Ordet Seks ganske tydelig havde lydt et Øieblik i Forveien. Nærmere Undersøgelse viste, at Telegrafuret ved et Tandhjuls Hjælp besørgede Stikordet afsendt, mens Telegrafisten selv fordybede sig i naturvidenskabelige Verker eller foretog Streiftog i Omegnen. Da den samme Telegrafist straks efter lod et Jernbanetog passere og derved nær havde foraarsaget en alvorlig Ulykke, fandt han sig et Par Dage efter Ansigt til Ansigt med Generaldirektøren i Toronto. Under Krydsforhøret kom et Par Englændere ind i Forretningsanliggende, Edison, som »ikke indsaa den Nytte, han her gjorde«, smøg væk og stansede ikke, før han var hjemme hos Faderen i Port Huron. »Jeg har aldrig været i Toronto siden«, siger han, »og har endnu ikke faat min Gage«.

Under det herved fremkaldte, ufrivillige Ophold i sin Fædrenestad satte han paa en original Maade Byen i telegrafisk Forbindelse med Sarnia paa den anden Side af Elven. Kabelen var ødelagt af Is, ingen kunde komme over, al Forretningsforbindelse var stanset. Da hører man en Damppibe til Morse-Alfabetets Rytmer skjære ud i Vinterluften — om en halv Times Tid er Forbindelsen gjenoprettet ved Svar i samme Toneart.

I Louisville, hvor han efter en Tids Omflakken er blevet ansat og har arbeidet et Par Aar, faar han atter sin Afsked, fordi han knuser en Svovlsyreballon, der anretter megen og forfærdelig Ødelæggelse i Bestyrerens Kontor nedenunder. I Cincinnati finder vi ham en Aften jagende afsted ganske alene paa et Lokomotiv, som han har fundet det bekvemt at eksperimentere med, mens Maskinfolkene tar sig en Lur. Saa er han atter i Port Huron, hvor en vigtig telegrafisk Forbedring skaffer ham fri Jernbanereise til Boston. Fillet og pengelens staar han en Dag i Massachusetts Hovedstads Telegrafkontor, hvor han modtages med stille Fnisen af sine velklædte Kolleger.

Digitized by Google

— Denne 21 Aar gamle »jay from the woolly West«, denne Nøddeskrike skulde »saltes« ordentlig. En telegrafisk Beretning til »Boston Herald« skulde modtages, New-Yorks hurtigste Ekspeditør sad ved Afsenderapparatet: her var god Anledning til en Prøve. Uden Anelse om noget Slags Løier satte Edison sig til Modtagerapparatet, New-Yorkermanden begyndte langsomt, men øgede sin Hurtighed efterhvert, indtil Farten blev rent rasende. Edison fik endda Tid til at spidse sin Blyant engang iblandt, og da han ved at se sig om merkede de andres skjælmske Ansigter, bad han rolig sin Modstander »bytte Tag, og sende med det andre Benet sit«.

Et Træk som dette maatte uvilkaarlig skaffe ham Respekt blandt Kollegerne, og under Opholdet i Boston begyndte Edisons Stjerne langsomt, men sikkert at stige. Hvad han hidtil havde udrettet paa Telegrafiens Omraade, var i sig selv ganske betydeligt, og han sad inde med solide Kundskaber paa de fleste af Elektroteknikens Omraader. Under de større Forhold i Boston var der ogsaa udmerket Anledning til videre Uddannelse. Ved egne Midler skaffede han sig efterhaanden Verksted, Laboratorium og Bibliotek og havde jo desuden Adgang til alle offentlige Samlinger, til Verksteder og tekniske Bedrifter af forskjelligt Slags. I 1869 udtog han sit første Patent paa en Maskine til Stemmetælling (vote recorder). Maskinen blev tilbudt Massachusetts lovgivende Forsamling, men erklæret umulig »fordi den arbeidede altfor nøiagtig« — et betegnende Træk for visse politiske Foreteelser i Amerika. »Siden den Tid«, siger Edison, »har jeg nøie undersøgt Brugbarheden af enhver Opfindelse, inden jeg prøver at udføre den praktisk«.

Hans private Verksted blev efterhaanden udvidet, i sine Fritider udførte han forskjellige Arbeider som Elektrotekniker eller Civilingeniør om Dagen, mens han arbeidede som Telegrafist om Natten, og gik

Digitized by Google

idetheletaget mere og mere over til en selvstændig Eksperimentators Stilling. Det var især Telegrafien, som i denne Tid lagde Beslag paa hans Opmerksomhed. Sende to Depecher samtidig gjennem samme Traad i modsat Retning havde han allerede gjort, men Apparaterne var ikke tilfredsstillende. Hvorfor skulde det ikke ogsaa lykkes at sende fire eller endog otte Telegrammer samtidig gjennem én Traad? For Anlægsomkostninger der da vilde spares!

For at forfølge disse Ideer videre forlod han sin Post i Boston og drog til New-York, hvor han pengelens og ukjendt, som han var, drog fra Autoritet til Autoritet uden at finde Øre for sine Planer. Men Tilfældet kom ham atter tilhjælp. Det var netop i det store Guldkraks Dage. Jay Gould og James Fisk havde ved et af sine Kneb sat Guldmarkedet paa Ende. Fra Laws' Guldbørs i Wallstreet, som telegrafisk stod i Forbindelse med over 600 Mæglerkontorer, tikkede Apparaterne Priser og Kurser udover Byen til de lykkelige eller ulykkelige Spekulanter, som var interesseret i denne Millionsvindel. Saa stanser pludselig Centralapparatet hos Laws. Der blir et frygteligt Leven, Clerker kommer farende for at faa Noteringer, Principaler og Underordnede skjælder hverandre Huden fuld, alt er Forvirring, og netop i dette Øieblik befinder Edison sig, uden at vide hvorfor, paa Bygningens Trappe. Han faar Rede paa, hvad der er passeret, slipper ubemerket ind, tar bort en Fjær, som er faldt ned mellem to Taphjul — Apparatet fungerer atter, og Dagen efter er Edison paa meget gode Vilkaar ansat som Maskinmester eller Overingeniør, hvad man vil, hos det mægtige Firma.

Nu er han først i sit rette Element. Disse telegrafiske Trykkere, Tællere, Visere, og hvad de heder, har han allerede længe syslet med, og de bedrede Omstændigheder frembringer en lang Række af Opfindelser paa dette Omraade. 40 000 Dollars (140 000

Digitized by Google

Kr.) paa et Bret for forskjellige elektriske Opfindelser sætter ham snart efter istand til at oprette eget tidsmæssigt Verksted, og nu er han fuldstændig paa den grønne Gren. Mægtige Selskaber engagerer ham i sin Tjeneste, Telegrafkompanier betaler ham store Summer for Retten til først at forelægges hans elektriske Opfindelser, og alt dette sætter ham istand til at aabne det berømte Newark-Etablissement, som betegner det første Trin af Edisons Storhed.

Denne Kombination af Fabrik, Laboratorium og Eksperimentalverksted er betegnende for Edisons hele Arbeidsmaade og fortjener derfor en Smule nærmere Omtale, skjønt den i Sammenligning med hans nuværende Anlæg ved Orange er af en meget mer beskeden Karakter. Man tænke sig en rummelig firetages Murgaard, gjennem alle Rum udstyret med Verktøimaskiner, fysiske og kemiske Apparater og andet nødvendigt Tilbehør. I alle disse Rum arbeider der 300 Mand, Smede, Gjørtlere, Elektrikere, Snedkere, Dreiere — uden fast Arbeidstid. Enhver kommer, praktisk talt, naar han vil, og gaar, naar han vil, lægger sig kanske til at sove paa en Dreierbænk midt i Arbeidstiden eller staar op om Natten for at fortsætte et Arbeide, han har sovnet over om Kvelden. I denne Forretning føres der ingen Bøger, men fra Loft til Tag, gjennem alle Forretningens Rum, farer en Mand, som kjender alle Arbeidets Detaljer, og i hvis Planer hver eneste Mands Verk er en af Tappene eller Hjulene, der griber i hinanden, snart staar denne Mand tilsmurt og oljet ved Maskinerne som simpel Grovsmed, og snart er han optaget af at fæste til Papiret Ideer og Indfald af Millioners Værdi. Han kjender aldrig Træthed, naar han er optaget af sine Planer, og han kan i den Grad lade sig optage, at han gaar til Skattekontoret for at afgjøre sin Gjæld der og, efter at have ventet en Stund, paa Forespørgsel om, hvad han heder, svarer: »jeg ved ikke!« —

Digitized by Google

»don't know!« Det er fire samtidige Telegrammer i én Traad, som tumler i hans Hjerne.

Fra Newark-Laboratoriet skriver sig flere af Edisons mere bekjendte elektriske Opfindelser: den automatiske Telegraf, Elektromotografen, Kultelefonen, Apparater for firedobbelt Telegrafi o. s. v., men ved øgende Antal af Bestillinger og ved et stadigt Rend af flere og flere Nysgjerrige blev Anlægget i Wardstreet ham snart for lidet og for trangt, hvorfor han flyttede hele sin Virksomhed til Menlo Park, 24 eng. Mil fra New-York. Dette var i 1876. »Hvis Publikum følger mig hid ud«, sa han, »faar jeg simpelthen ta min Tilflugt til Skogene«.

Etablissementet i Menlo Park var noget enestaaende i sit Slags, og det er her, den Edisonske Verdensberømmelse er grundlagt. Af begge Grunde kunde Laboratoriet fortjene en Beskrivelse, men da en lidt nærmere Omtale af hans nuværende Anlæg ved Orange vil give et langt interessantere og mere nutidstro Billede af Opfinderens Forhold, vil vi her nøie os med en kort Redegjørelse for de vigtigste Opfindelser, som efterhaanden udgik fra Menlo Park, og som satte Verden i stadig stigende Forbauselse. Tasimetret, Odoroskopet, Mikrofonen, Megafonen, Aerofonen, Fonografen, Fonomotoren, Induktionstelegrafen, den elektriske Pen, den pyromagnetiske Generator og mange andre Opfindelser tilhører denne Tid, desuden vigtige Arbeider paa den elektriske Belysnings og Kraftanvendelses Omraade. — Nogen indgaaende Beskrivelse af hvert enkelt Apparat kan vi her ikke give, ligesaalidt som nogen Opregning af alle de forskjellige Patenter. Principet for de Edisonske Opfindelser er som Regel overmaade enkelt, og gir ingen Ide om det Arbeide, der virkelig er anvendt paa at gjøre dem praktisk brugbare og paalidelige — en Arbeidsdag af og til, ikke saa ganske sjelden, for

Digitized by Google

Opfinderen selv og hans vigtigste Assistenter, paa 60 Timer itræk uden Søvn og næsten uden Mad.

Tasimetret eller Udvidelsesmaaleren er intet andet end et yderst fint Termometer. Det bestaar af en Kulstav mellem to Metalplader. En elektrisk Strøm i Forbindelse med en Strømmaaler gaar fra den ene Metalplade gjennem Kulstykket til den anden Plade, og et haardt Viskelærsstykke er anbragt saaledes, at det trykker Metalpladerne mod hinanden. Udvides Viskelæret, vil Trykket øges, der gaar mere Strøm gjennem Kulstykket og Maalerens Naal gjør et større Udslag. Trækker Viskelæret sig sammen, hvad altid er Tilfældet ved Afkjøling, blir Udslaget mindre. Med dette Apparat kan man efter Edisons eget Udsagn maale en Temperaturforskjel af en Milliontedel Grad Fahrenheit.

Odoroskopet er en noget ændret Form af Tasimetret og bruges til Iagttagelse af Gasmængder, der er for smaa til at paavirke Lugtesansen.

Med sine mange Opfindelser har Edison naturligvis ikke undgaaet de saa almindelige Tvistigheder om Førsteretten til en Opfindelse eller Opdagelse. Den første saadanne Tvist, han havde, gjaldt Mikrofonen, hvortil Professor Hughes regnede sig som rette Eiermand. Apparatet er som bekjendt en Telefon med den Egenskab at forsterke Lyden. Ved denne sindrige Indretning kan et Lommeurs Tikken høres i over 150 Kilometers Afstand. Det er forresten tvilsomt, hvem af de stridende Parter i dette Tilfælde havde Ret, skjønt Edison erklærede Prof. Hughes Opfindelse for »et af de største Tyverier, der nogensinde er begaaet — taget ligefrem fra min Telefon«.

Megafonen og Aerofonen er bestemt til at udsende og opfange Lyd paa store Afstande uden Hjælp af nogen elektrisk Ledning. Med den første skal man i Menlo Park have hørt Kvæget græsse seks

Digitized by Google

engelske Mil borte, og med den anden, der er etslags Dampsirene, som sættes i Bevægelse ved Vibrationerne af den menneskelige Stemme, skal man kunne tale sammen paa flere Mils Afstand.

Den merkeligste og mest bekjendte af alle Edisons ældre Opfindelser er imidlertid uden Sammenligning Fonografen. Den var jo et af de mest opsigstvækkende Numre paa Pariserudstillingen i 1889 og har siden den Tid holdt sit Indtog overalt baade som Forlystelsesmiddel og til praktisk Brug. Et Apparat, som til Fuldkommenhed kunde tale, synge, spille, le, græde, kvidre — kort sagt, gjengive enhver Lyd, der blev opfanget af dets kunstige Øre, var jo ogsaa skikket til at vække den mest udelte Opmerksomhed. I sin fuldkomne Skikkelse er Apparatet naturligvis en meget indviklet Mekanisme, men Princípet er ikkedestomindre overordentlig enkelt. I Bunden af en tragtformig Aabning er udspændt en tynd, bevægelig Hinde, hvis Underside bærer en Stift, anbragt lige i Nærheden af en voksbelagt Cylinder, der kan dreies rundt med jevn Hastighed. Tales der ind i Aabningen, vil Hinden vibrere i Takt med den talende Stemme, Stiften bevæger sig op og ned og gjør i Vokscylinderen umerkelig smaa Indtryk af forskjellig Størrelse og Dybde. Lyden er derved paa en Maade fotograferet paa Vokscylinderen. Dreies denne den modsatte Vei, vil Stiften afvekslende glide over og gribe ind i Aftrykkene, Hinden vil vibrere nøiagtig paa samme Maade som før, og man faar Lydene repeteret.

Dette er Princípet, men det fuldkomne Apparat er som sagt en meget indviklet Tingest, og der har af Edison selv og hans fornemste Assistenter været lagt et uhyre Arbeide paa at faa Fonografen færdig i den nuværende Skikkelse. Det maa ha været en eiendommelig Fornøielse Time efter Time, Dag efter Dag, Maaned efter Maaned at høre den berømte

Digitized by Google

Opfinder og hans ærværdige Hjælpere brøle ind i Aabningen, at

Marie havde et lidet Lam,
et lidet Lam — Lam — — **Lam,**

idet denne Kjendsgjerning blev gjentaget i alle Tonearter og med den mest alvorlige Ihærdighed. Nu, Ihærdigheden blev belønnet. Efter mangfoldige Forsøg og Ændringer var Talemaskinen en fuldbyrdet Kjendsgjerning og om 2000 Aar f. Ekspl. vil Efterverdenen takket være Edisons Talent kunne høre hans egen Stemme eller en Sang af Adelina Patti.

Fonografens Opfindelse drog efter sig en storartet Udvidelse af de forskjellige Virksomheder, hvori Edison var interesseret. Fonograffabriker, Fabriker for fonografisk talende Dukker o. s. v. anlagdes i Mængde, og samtidig kom der nye Opfindelser, den ene efter den anden. Edison er nemlig en levende Protest mod det gamle Ordsprog om mange Jern i Ilden paa en Gang. Han sysler stadig med flere Ting ad Gangen, lægger det ene væk og tar fat i det andet, eftersom Ideerne melder sig i hans frugtbare Hjerne.

Allerede tidlig havde han konstrueret sine første Dynamoer. I Menlo Park fortsattes disse Eksperimenter i stor Maalestok, og omsider kunde han indbyde Venner og Autoriteter til sin første elektriske Jernbanetur. Den Maade, hvorpaa denne blev udført, er karakteristisk for den store Opfinders næsten gutteagtige Humør, som efter hans Venners Udsagn ved de forskjelligste Anledninger gir sig elskværdige Udslag. Efterat de almindelige Høflighedsceremonier var udvekslede, tog de indbudne høie Herrer Plads i den elektriske Vogn, som styredes af Edison selv. Man havde naturligvis ventet sig en behagelig Tur med Buk og Skrab og Foredrag af Opfinderen om det nye Systems Fortræffelighed. Men disse høitidelige Herrer i Snipkjole og hvide Handsker vakte Skjælmen tillive

Digitized by Google

i Edison. Uden at sige et Ord satte han fuld Fart paa Maskinen. Det begyndte at gaa foruroligende fort, Telegrafstolper suste forbi, Silkehatter for af, Kjoleskjøder flagred, og Protesterne synes kun skikket til at øge Farten endnu mere — 40 eng. Mil i Timen! Det elektriske Banesystem havde godtgjort sin Brugbarhed paa den mest udtryksfulde Maade.

Den næste store Opgave, som lagde Beslag paa Edisons Kræfter, var Udviklingen af det elektriske Lys. Allerede i 1812 havde Englænderen Sir Humphrey Davy konstrueret sin første Buelampe, men den var overordentlig kostbar baade i Anlæg og Brug. Siden den Tid havde elektrisk Lys været anvendt nu og da paa forskjellige Steder, men nogen praktisk Anvendelse af Betydning havde det ikke faat. Det blev altfor kostbart enten man anvendte Buelamper eller Glødelamper, og var desuden beheftet med en Række Mangler, som de gamle, mindre pragtfulde Belysningsmidler ikke led af. I 1877 blev Edison først opmerksom paa dette Forhold. Arbeidet med Fonografen udhalede en Tid hans Eksperimenter, der dog var kommet saavidt, at »Edisons elektriske Lyskompani« i Mellemtiden blev stiftet, og i 1879 kastede Opfinderen sig med fuld Kraft over denne vanskelige Opgave. Det var Glødelampen, Edison vilde reformere. Den lyste for svagt, lyste for kort Tid og blev derfor baade kostbar og lidet anvendelig. Det gjaldt at finde en Traad, som bød den elektriske Strøm stor Modstand uden at fortæres for hurtig. Edison mente at have fundet en saadan i en Kultraad, der var fremstillet af forbrændt Bomuldsgarn. Fremstillingen af slig Traad viste sig imidlertid vanskelig. Eksperimenterne gik næsten ustanselig for sig fra 16de til 21de Oktober, da den første Lampe endelig var færdig og kastede sit hvide Lys udover Laboratoriet. Førsteassistenten Batchelor, som havde svoret paa »at faa færdig en saan Lampe, før han

Digitized by Google

lagde sig, eller dø under Forsøget«, kunde rolig tage sig en Lur, hvad Edison ogsaa gjorde, og begge Opfinderne blev behagelig overrasket ved endnu at finde Lampen brændende, da de vaagnede. En Kultraad havde altsaa virkelig vist sig brugbar, det gjaldt nu at finde den bedst mulige i sit Slag. Og en travl Tid var det, som begyndte. Eksperimenterne foretoges Nat og Dag, hele Ekspeditioner udsendtes til Amazonfloden, til China og Japan for at finde de mest brugbare Plantefibrer, og Resultatet af det Hele vil være de fleste bekjendt. Udstillingerne i Begyndelsen af 80-Aarene med sine farvede Lysfontæner, med sine blændende elektriske Blomsterkroner og sine fantastiske Dekorationer af Glødelamper kasted en Glans om Edisons Navn, som endnu ikke er overstraalet — ikke engang af hans tidligere Assistent, den geniale Nicola Tesla.

Naturligvis udeblev ikke Misundelsen over en saa storartet Sukces. Protester nedlagdes mod de edisonske Patenter, Sager anlagdes og Mistænkeliggjørelsen arbeidede i det skjulte. Men samtidig dannedes det ene Kompani efter det andet, Bestillinger indløb i mængdevis, Rigdommen øgedes, og Edisons kraftige Humør tog alle Fortrædeligheder med knusende Ro. Han vedblev »at holde Veien til Patentkontoret varm ved sine Fodtrin« og udvidede stadig sin Virksomhed. Menlo Park var blevet for trang trods forskjellige Filialer andetsteds, og i 1886 byggedes hans nuværende Laboratorium ved Foden af Orangerjeldene i New Jersey.

Dette Laboratorium er formodentlig i sit Slag Verdens merkeligste Privatbygning — et kolossalt, rigt udstyret Universitet, uden Studenter, indrettet efter en enkelt Mands Behov.

Laboratoriet bestaar af en vældig 3 Etages Murbygning og af fire mindre Bygninger paa én Etage, som stikker ud fra Hovedbygningens ene Langvæg.

Digitized by Google

Rundt det hele er et kraftigt Gjærde, i Gjærdet en Port og i Porten en Portner, som af og til i sin Iver for at holde Uvedkommende borte gaar saa vidt, at han negter selve Husets Hersker og Herre Adgang. Hører man til de Indviede, slipper man dog ogsaa forbi denne strenge Kerub, og indenfor vil man ikke angre paa de anvendte Anstrengelser.

Først kommer man ind i Biblioteket. Den Mand, der i sin Ungdom streifede om hos Antikvarboghandlerne og stundom holdt paa at arresteres, naar han ved Nattetid vendte hjem med sine vundne Skatte, har nu en Bogsamling, som en Kommune eller et Universitet kunde være stolt af. I et Rum, 50 Fod langt, 40 Fod bredt og 40 Fod under Taget, med Gallerier paa tre Sider, opbevares i 40 000 Bind videnskabelige Værker fra Grækernes og Arabernes Tid til vore Dage. Hyggelige Alkover med Skriveborde og magelige Lænestole findes rundt om. Væggene dækkes af Malerier og allegoriske Tegninger; Palmer, Marmorstatuer og Buster dækker Gulvene, og paa Gesimserne hænger Billeder af bekjendte Naturforskere og Teknikere. Desuden indeholder Biblioteket den berømte Tiffany-Kuntz Mineralsamling, som skal være enestaaende i sit Slag og blev kjøbt af Edison paa Pariserudstillingen.

Allerede af dette Værelse maa den Besøgende faa det Indtryk, at Edison i sine Interesser ikke er den tørre Specialist, man almindelig antager ham for, og dette Indtryk bestyrkes endnu mere, naar man kommer ind i de forskjellige Samlingsrum. Naturligvis optar elektriske og mekaniske Apparater og Materialier en god Del af de svære Rum, men ved Siden deraf findes der udmerkede Samlinger fra alle Naturens og Industriens Omraader. Det er spøgende sagt, at der i disse Rum ikke mangler nogen Artikel, som det civiliserede Menneske kjender; af Materiali-

Digitized by Google

erne her kunde laves hvadsomhelst lige fra en Støvleknægt til et Lokomotiv.

Vi gaar videre og kommer gjennem Maskinhallen, Verkstedet for finere fysiske Prøver, Luftpumpeværelset, Lampeprøverummet, Modelverkstedet, Udstillingssalen og Musiksalen uden at have Tid til at stanse. I en af Sidebygningerne finder vi det smukt udstyrede kemiske Laboratorium, hvor Edison gjerne opholder sig; ved Siden deraf har vi de fotografiske Atelierer, og i de andre to Bygninger finder vi de hemmelighedsfulde Kinetografer og det kinetofonografiske Teater.

»I 1887« siger Edison, »slog den Tanke mig, at et Apparat maatte kunne anordnes, som gjorde for Øiet, hvad Fonografen gjør for Øret, og at, ved Samarbeide af disse to, al Bevægelse og Lyd maatte kunne gjengives samtidig. . . . Dette er nu udført. Jeg antar, at man i Fremtiden, hvorsomhelst og naarsomhelst vil kunne nyde Sang- og Skuespilkunst i den oprindelige Form, udført af Kunstnere, som forlængst er døde«.

Kinetografens Ide er ligesaa enkel som Fonografens. En Bevægelse fotograferes ved en Række hurtig paa hinanden følgende Øiebliksbilleder, omtrent 15 i Sekundet, paa et roterende Hjul eller en bøielig Plade. Naar disse Billeder, sterkt forstørret, ved etslags Laterna-Magica-Indretning kastes ud paa en Skjærm i samme Rækkefølge og med samme Hurtighed, hvormed de blev optat, kan Øiet ikke skille de forskjellige Billeder fra hinanden, de gaar i et, og man ser den sammenhængende Handling. Dette Apparat frembringer imidlertid ingen Lyd. Først ved at forbinde det med Fonografen faar man frem Kinetofonografen, der paa engang yder Bevægelserne og de tilsvarende Lyd, f. Ekspl. en Talers Gestikulation og hans Ord.

Edison har som nævnt i sit Laboratorium en

Digitized by Google

egen Bygning til det saakaldte kinetofonografiske Teater, hvor der eksperimenteres med Optagelse og Gjengivelse af Handlinger med de tilsvarende Lyd, enten det nu er Musik, Sang eller almindelig Tale. Han omgaaes vistnok ogsaa med Planer til i sine »talende Billeder« tillige at kunne gjengive Naturens egne Farver, saaledes at Virkeligheden vil vise sig i hans Gjengivelser fuldstændig, som den er.

Siden X-Straalerne blev opdaget af Prof. Røntgen har Edison med stor Iver kastet sig over denne nye Gren af Elektricitetslæren. Hans Befatning hermed førte meget snart til Forbedring i Fremgangsmaaden ved Straalernes Fremstilling og samtidig til Opfindelsen af det saakaldte Fluoroskop, hvormed Straalerne direkte kan iagttages. En lignende Opfindelse var forresten ogsaa gjort af Italieneren Salvioni. — Sandsynligvis vil der ikke hengaa lang Tid, før der atter kommer nye, overraskende Meddelelser fra Elektricitetskongen i Orange. Alle, som kjender ham, paastaar, at hans Hjerne vrimler af Planer, og at han maaske har sparet de dristigste og videstgaaende tilsidst.

I en smuk, rummelig Park i New Jersey ligger Edisons nuværende Hjem Glenmont — et Palads med al den Komfort og Luksus, som Penge, Dannelse og Opfindsomhed kan skaffe. Han blev gift første Gang i 1873 med Mary Stillwell, som døde i 1881 efter at have skjænket ham tre Børn. Nogle Aar efter giftede han sig paany og kjøbte til sin unge Hustru Landstedet Glenmont — hvad der satte alle hans Kjendinger i en »ti Dages Forbauselse«. De kjendte nemlig hans Vaner: et Snes mørke Virginiacigarer pr. Dag, en Bænk til at hvile ud paa, et Maaltid nu og da, helst ikke af samme Sort to Gange itræk, en Klædning ikke altfor tilsvinet med Fedt og

Digitized by Google

Maskinolje og saa tre Ting til: Arbeidsro, Arbeidsro, Arbeidsro — det var hans Fordringer. Alle hans Venner fandt imidlertid, at han havde gjort et udmerket Valg. Skulde noget Sted være skikket til at erstatte en optaget Mands og Fars Selskab maatte det være dette Tempel for Kunst, Farver og Bekvemmelighed.

Edison eier desuden et vakkert Sted ved sin Fars Farm i Florida — med Laboratorier, Verksteder og alt det andet, som han i Længden ikke kan undvære. Arbeider han længe og voldsomt i ét Træk, saa er han næsten ogsaa voldsom i sin Hvile: en stor, glad Gut, som har kastet Bekymringerne overbord og hengir sig til en glad Guts elskværdige Streger. I saadanne Stunder erstatter han formodentlig Familjen det Selskab, den ellers maa savne. —

Vi faar høre mere om Thomas Alva Edison ad Aare.

(Som væsentligste Kilder er benyttet: W. K. L. Dickson: The Life and Inventions of Thomas Alva Edison, London 1894, desuden forskjellige Opsæt i »Nature«, »North American Riview« og »Scientific American«, for de to sidstes Vedkommende tildels efter »Kringsjaas« Gjengivelse).

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning

udgives af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere [illegible] slutter, kort og grej Fremstilling af et eller andet [illegible] interessant Emne, sælges ogsaa særskilt for tiftig [illegible] og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Avisstandene ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges [illegible] og Bøger.

Folkevennen

udgivet af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* udkommer med 6 Hefter om Aaret og kostet [illegible] Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan [illegible] i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet [illegible] tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og [illegible] sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillægs **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aarg.	1869—96	med Tillægshefter	for Kr.	[illegible]
—	1877—96	— —:—	„	[illegible]
—	1880—96	— —:—	„	17.—

De samme Rækker sælges til Ikke-Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00, 25.00.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** [illegible] Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oktavsider populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

VIII 301

FOLKELÆSNING. No. 4.

Tillæg til Folkevennen 1897.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

SEP 20 1898
LIBRARY.
Minot fund.

Tordenskiold.

Af

W. Coucheron-Aamot.

Pris 25 Øre.

Christiania.

Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.

1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Statue af Tordenskiold.

Tegnet af *Gustav Lœrum* efter *Axel Enders* Udkast.

Digitized by Google

Folkelæsning No. 4.
Tillæg til Folkevennen 1897.

Tordenskiold.

Af

W. Coucheron-Aamot.

Med Titelbillede og 2 Tegninger samt Kart i Texten.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Pris 25 Øre.

Kristiania.
Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

Digitized by Google

Vi Normænd er ingen statuereisende Nation. Og *naar* vi statuerer et Eksempel, da er vi ikke altid heldig i Valget.

Ingen Fremmede, som besøger vort herlige Fædreland, skal faa Indtryk af ved Synet af de norske Byers offentlige Pladse, at de færdes blandt et Folk med en tusindaarig — i mange Afsnit endog glimrende Historie. Dertil hører vistnok ikke den 400-aarige Forening med Broderfolket i Syd. Men selv i dette mørke Tidsrum eier Norge mange lysende Navne, som ethvert andet Kulturland vilde ha erindret — ogsaa paa andre Steder end i Historiebøgerne.

Vi burde ikke bare ha overladt Danmark at reise Mindesmærker over vore store Mænd. Men nu da Nationalfølelsen atter er vaagnet til nyt Liv efter den lange Vintersøvn, kan jo dette Feilgreb let rettes paa — vi har jo Marmor og Granit nok.

De bedste Minder fra den norsk-danske Forening er opbevaret i Unionsflaadens Historie. En Række af Helteskikkelser kan passere Revüe, Mænd — som mer end noget andet hjalp til at minde det norske Folk om — at trods alt, saa var de dog *Normænd*, Sønner af det stolte Klippeland.

Det mest lysende og det kjæreste Navn blandt de norske Sjøkrigere skal endelig ofres en Statue. Og mens vi venter paa dens Reisning, kan det være bra at gjenkalde i Erindringen de kjække Bedrifter, som gav *Tordenskiold* et udødeligt Navn i vor nationale Historie.

*

Digitized by Google

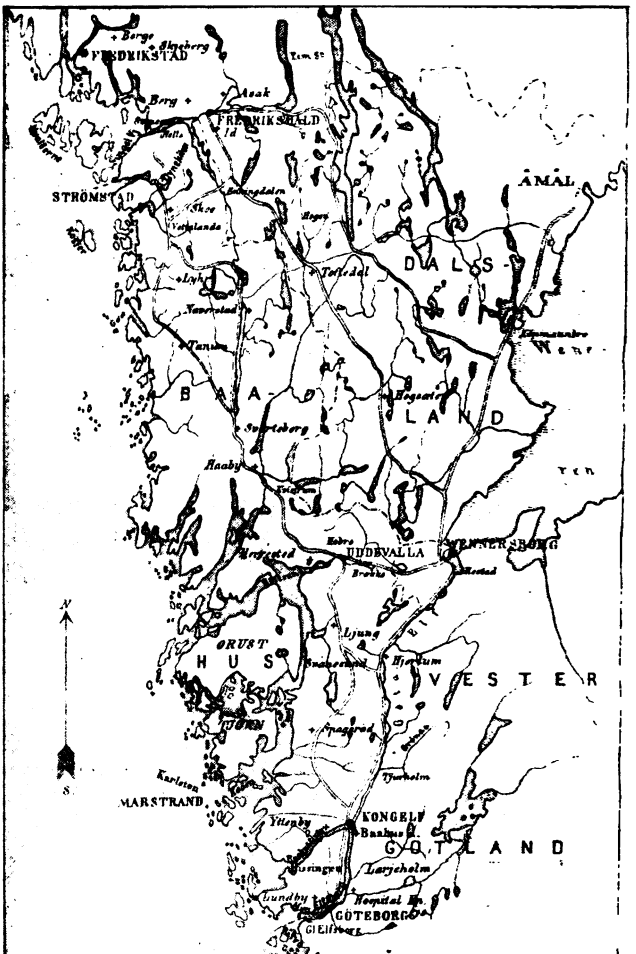

Digitized by Google

Unionen mellem Norge og Danmark havde fra Begyndelsen af været saa unaturlig som vel mulig. Og det norske Folk høstede ogsaa kun Skade og Skam deraf. Men dette Forhold forandrede sig i det syttende og attende Aarhundrede. Ved Trediveaarskrigens Slutning var nemlig Sverige bleven en af Europas Stormagter. Og den Erobringspolitik, som det tyndt befolkede Land fra nu af maatte slaa ind paa, truede under *Karl X Gustav* med at udslette Norge og Danmark blandt de selvstændige Staters Tal.

Og nu viste Unionen sig at være de to Landes Frelse. Normænd og Dansker sluttede sig nærmere sammen, og begge Folk kom fra Karl Gustavs Tid af til at betragte Svenskerne som sine Arvefiender.

Hvad Bedstefaderen ikke opnaaede — Norges Erobring — det haabede Sønnesønnen at udføre.

Gjennem Norges Erobring vilde Sveriges Heltekonge *Karl XII* finde Erstatning for sine Tab i Rusland, Tyskland og Polen.

Sverige havde paa den Tid 5 Gange saa mange Indbyggere som Norge. Var Karl XII's høitflyvende Plan bleven gjennemført, da er det ikke usandsynligt, at det høvdingløse norske Bondefolk til syvende og sidst var gaaet op i eller havde blandet sig med den nær beslægtede svenske Nationalitet. Fra et *nationalt* Standpunkt maatte jo dette ha været anseet som en Ulykke.

Den Mand, som i høi Grad bidrog til at afværge denne Ulykke, var *Tordenskiold.*

Paa den sorte Marmorkiste i Holmens Kirke i Kjøbenhavn, hvor den unge Sjøhelt hviler, er udhugget:

Dünekilen
Marstrand
Elfsborg.

En kort, men veltalende Inskription.

Det var i de sidste Aar af den store nordiske Krig, at den kjække Raadmandssøn fra Trondhjem tordnede disse 3 Navne ind i Nordens Historie.

Digitized by Google

Dünekilen.

Den 8de Marts 1716 brød Karl XII pludselig indover den norske Grænse med en udvalgt Hær paa 12 000 Mand. Ved at omgaa Normændenes Hovedstyrke lykkedes det Svenskerne at trænge frem til Kristiania.

Beleiringen af Akershus blev paabegyndt. Men en Unionseskadre under Viceadmiral *Gabel* fik bragt Undsætning itide, og da den norske Hær under General *von Lützow* truede med at afskjære de ubudne Gjæster Tilbagetoget, maatte Kong Karl opgive Beleiringen og trække sig tilbage til Torpum ved Fredrikshald. Her var han i Nærheden af Grænsen, og inden de forlangte Forstærkninger ankom, kunde han benytte sin Hær til *Fredrikstens Erobring*. Med denne Fæstning som Støttepunkt tænkte Karl, at det vilde være en let Sag at gaa angrebsvis tilverks igjen og udføre den Plan, som han havde udkastet til — Norges Erobring.

Landets Frelse syntes altsaa at skulle afhænge af, at den svenske Flaade blev hindret fra at lure sig op gjennem Skjærgaarden og tilføre Svenskerne det nødvendige Beleiringsartilleri.

Dette mente ialfald Kaptein Tordenskiold, der i Egenskab af Chef for »*Hvide Ørn*« var underlagt Gabels Kommando.

De fleste af Eskadrens Skibe var for dybgaaende til at løbe ind i Skjærgaardens Smuthuller. Men i Kjøbenhavn laa der en Del fladbundede Fartøier, som Aaret i Forveien havde været anvendt ved Stralsunds Beleiring. Disse havde Gabel skrevet efter, men uden at faa noget Svar, og derfor sendte han Tordenskiold i Slutningen af Mai ned til Kjøbenhavn for at paaskynde Afsendelsen.

Paa sin ligefremme og greie Maade satte Tordenskiold de sendrægtige Byraakrater i Regjeringen ind

Digitized by Google

i den faretruende Situation, hvori Norge befandt sig, og Kongen udstedte straks Befaling til Fartøiernes Udrustning.

Under den unge Sjøhelts kvikke og opmuntrende Ledelse gik Arbeidet saa hurtigt fra Haanden, at han allerede den 2den Juli kunde stikke tilsjøs med sin lille Eskadre. Den bestod af Fregatterne »*Hvide Ørn*«, som Tordenskiold selv kommanderede, og »*Vindhunden*«, der førtes af Premierløitnant *Peter Grib;* Stykprammene »*Hjælperen*«, Kapteinløitnant *W. Lemvig*, og »*Arche Noæ*«, Kapteinløitnant *H. C. de l'Estang*, samt Galeierne »*Printz Christian*«, »*Lovise*« og »*Charlotte Amalie*« under Løitnanterne *Michael Tønder, Christian Tønder* og *Niels Dahl.* Fartøierne førte tilsammen 141 smaa og store Kanoner, og havde en Besætning paa 931 Mand.

Det var første Gang, at Tordenskiold havde havt saa stor Kommando, og det var vistnok med stolte Følelser, at den 24-aarige Officer heiste Eskadrechefens Stander ombord paa »Hvide Ørn«.

Seks Aar var endnu ikke hengaaet, siden en solbrændt, skulderbred Sjøgut havde fremstillet sig for den norske Hærs Øverstbefalende Baron *Løvendal* i Kristiania. Han sa, at han hed *Peter Jansson Wessel*, var Sjøkadet og vilde gjerne ha et lidet Fartøi at føre.

Krigen med Sverige var netop brudt ud igjen. Fædrelandet trængte alle sine Sønner, og den unge Sjømand med det kjække, aabne Udtryk i Ansigtet og det trodsige Glimt i Øinene fik, hvad han bad om — Løvendal var en Menneskekjender.

Som Kaperfører først paa *Ormen*, senere paa *Løvendals Galei*, farer han omkring langs Kysterne som en gammelnordisk Viking, indlader sig i Kamp med overlegne Modstandere, erobrer fiendtlige Krydsere og indjager den svenske Skjærgaardsbefolkning den største Skræk. Den dristige Sjøkrigers Liv er

Digitized by Google

som en Samling af Æventyr, og snart er Chefen paa »Løvendals Galei« kjendt over hele Norden.

Han bliver 23 Aar gammel Kaptain, og som saadan deltager han i Slaget ved Colberger Heide den 24de April 1715.

Svenskerne flygter, men den unge Sjøhelt følger efter dem i Nattens Mørke med »Løvendals Galei«, og næste Morgen tvinger han hele den fiendtlige Eskadre til at stryge Flaget i Kielerbugten.

Blandt de erobrede Skibe er *Hvita Ørn*. Han bliver denne store Fregats Chef. Og med »Hvide Ørn« udfører Helten slige straalende Bedrifter, at en hvid Ørn bliver anbragt i et af Felterne paa det Adelsvaaben, som Unionskongen overrækker *Tordenskiold* den 24de Februar 1716.

Og nu skulde han være Chef for en hel Eskadre.

Det var først efter mange Betænkeligheder, at Kongen overlod Kommandoen til sin Yndling. Tordenskiold havde vistnok vist sig som en dygtig Kaperfører og en udmærket Fregatkaptein, men nu skulde den 24-aarige Officer prøves, om han var større Opgaver voksen. For Sikkerheds Skyld gav dog Admiralitetet ham bestemt Ordre om at melde sin Ankomst til Gabel saa snart som muligt.

Før Afreisen fra Kjøbenhavn havde man modtaget Melding om, at en svensk Transportflaade, som skulde føre Artilleri og Proviant til Beleiringshæren ved Fredrikssten, var løbet ud fra Gøteborg. Det gjaldt derfor at møde Transportflaaden, før det blev forsent.

Efter at Tordenskiold paa Veien opover havde erobret et Par svenske Kapere, ankom han om Aftenen 8de Juli til Koster. Her fik han Underretning om, at Gabels Eskadre laa tilankers ved Magø, og at den svenske Transportflaade var løbet ind i Dynøkilen paa Grund af Modvind. Senere ud paa Natten fik man fanget nogle svenske Fiskere. Disse bekræf-

Digitized by Google

tede Efterretningen om den svenske Flaades Ankomst til Dynøkilen og fortalte ogsaa, at flere af Officererne var budne til Bryllup paa en Gaard i Nærheden.

Ifølge sin Ordre fra Admiralitetet skulde nu Tordenskiold egentlig ha afsendt en Baad til Gabel og meldt sin Ankomst til Koster. Men Vinden var god, og da den unge Sjøhelt altid havde været vant med at læse alle Ordres paa den for Fædrelandet heldigste Maade, udkastede han øieblikkelig den forvovne Plan at angribe Svenskerne, før disse kunde komme ud af sit lune Tilflugssted.

I Dynøkilen — den smale Bugt, som skjærer sig ind i Bohuslän mellem Koster og Hvaløerne — laa Schoutbynacht *Strömstjerna* med 1 Stykpram, 11 Galeier og nogle Skjærgaardsfartøier samt 21 Transportskibe. De havde en Besætning paa ca. 900 Mand og førte 105 Kanoner.

Indløbet er neppe 100 Meter bredt, og paa flere Punkter var 600 Soldater opstillet som Skildvagter. Dertil kom, at Strömstjerna havde ladet opkaste et stærkt Batteri paa en Holme i Indløbet. Intet Under at Svenskerne følte sig sikker mod fiendtlige Angreb — og der skulde en Tordenskiolds Mod til at forsøge det.

Karl XII havde med Længsel og Ængstelse ventet paa denne Transportflaades Ankomst. Fredriksstens Mure havde nemlig spottet alle hans Anstrengelser. Hvis ikke Skytset og de andre Krigsfornødenheder kom frem, maatte Svenskerne — ligesom i hans Bedstefaders Tid — trække sig tilbage over Grænsen med Skam. Bare Tanken derom skar den svenske Heltekonge i Hjertet. Og saa kom den glædelige Underretning om, at Transportflaaden under Sveriges kjækkeste Sjøkriger den gamle *Oluf Knappe* var ankommen i Velbehold til Dynøkilen — kun 30 Kilometer fra Fredrikshald.

Digitized by Google

Kong Karl blev saa fornøiet, at han personlig aflagde Besøg i Dynøkilen og ophøiede Knappe i Adelsstanden under Navn af Strömstjerna.

I Daglysningen den 9de Juli lettede Tordenskiold Anker og satte Kursen ind gjennem Skjærgaarden for en frisk sydlig Bris. Under Seiladsen i det krappe Forvand løb »Hvide Ørn« op paa Siden af »Vindhunden«. Tordenskiold praiede over til sin kjække Ven Løitnant Grib:

»Har hørt, at den svenske Schoutbynacht holder Gilde for sine Officerer idag. Skal vi gaa ubudne i Laget?«

»Vi har Dagen for os«, svarte Grib; »har Kapteinen Ordre, saa har jeg Lyst, og da før jo heller, mens Vinden er god. Gud give Lykke.«

Noget andet Krigsraad skal ikke ha været holdt før Kampen. Uagtet Strömstjerna ikke ventede noget Angreb, havde han dog været saa forsigtig at lægge et Par Galeier og en Skjærbaad paa Brandvagt udenfor det trange Indløb.

Tordenskiold havde aldrig været i Dynøkilen før. Derfor gik han ombord i »Printz Christian« for at rekognoscere det ukjendte Farvand. Da han nærmede sig Indløbet, trak Brandvagten sig hurtig tilhage for at melde Fiendens Komme. Men Svenskerne var saa uforberedt paa dette forvovne Angreb, at Eskadren kunde passere næsten helt gjennem det 5 Kilometer lange Løb, før der blev slaaet Allarm. Tordenskiold havde nu overladt Lemvig Kommandoen over »Hvide Ørn« og gik selv ombord i »Hjælperen«, der seilte i Spidsen for Eskadren.

Klokken $7^1/_2$ nærmede Fartøierne sig Indløbet til Havnen og blev modtaget af en heftig Kanonild baade fra Flaaden og Batteriet paa Holmen. Men Tordenskiold svarte ikke, før han havde bragt sine Skibe tilankers i Slaglinie med Spring paa Trosserne, saaledes at alle Kanoner kunde rettes mod Svenskerne.

Digitized by Google

Vinden var løiet fuldstændig af, og derfor blev snart de kjæmpende Eskadrer indhyllet i en tæt Krudtrøg. Skydningen vedblev med uformindsket Heftighed i samfulde 3 Timer; men da begyndte Svenskernes Ild at sakne.

For at fremskynde Seieren lod nu Tordenskiold »Hjælperen« og »Arche Noæ« bugsere nærmere ind paa Fiendens Slaglinie og fortsatte Kampen i et Musketskuds Afstand. Strömstjerna forsvarede sig med største Haardnakkethed, men da Brødrene Tønder ved Ettiden fik erobret det yderst ubehagelige Batteri paa Holmen, maatte han give tabt. Galeierne og Transportskibene sattes paa Land. Besætningerne flygtede op i Fjeldene. Der blev dog nogle Mand igjen paa hvert Skib for at sprænge disse i Luften, naar Normændene og Danskerne nærmede sig for at tage dem i Besiddelse.

Det egentlige Slag var nu forbi. Men Stillingen var alligevel overordentlig kritisk for Seierherren. De fiendtlige Skibe maatte enten sprænges i Luften, sænkes eller føres med som Priser. Ellers var ikke Angrebets Maal naaet. Det gjaldt ogsaa at slippe ud, før det blev mørkt.

Ved den voldsomme Kanonade havde alle svenske Tropper i Dynøkilens Nærhed bleven varslet om Overfaldet og var rykket sine Kammerater til Undsætning; og snart laa der henved 5000 Mand bag Fjeldknatter og Skogholter og forsøgte at holde de forvovne Fiender borte fra de strandsatte Skibe.

Men Tordenskiold og hans kjække Gutter lod sig ikke afskrække. Det var jo for gamle Norge, at de kjæmpede, og denne Tanke fik dem til at gjøre rent overmenneskelige Anstrengelser.

Kraftigt understøttet af Officerer og Mandskab begyndte nu Tordenskiold det farlige Redningsarbeide. Forat Fienden ikke skulde faa noget nøiagtigt Sigte, lod han alle Skibe vedligeholde en livlig Kanonade,

Digitized by Google

som indhyllede hele Havnen i Krudtrøg. Tordenskiold var overalt den styrende Anfører for de rent eventyrlige Bedrifter, der nu blev udført under den mandstærke Fiendes egne Øine.

Særlig maa Michael Tønder og Peter Grib nævnes paa denne Hædersdag.

Tønder havde Aaret i Forveien mistet sit ene Ben under en Sjøkamp ved Øen Rügen, men han gjorde alligevel bedre Tjeneste med Træbenet sit end de fleste, som havde begge Ben i Behold.

Efterat ha fornaglet Kanonerne paa Holmen, ser han et Transportskib, som det ryger af. Øieblikkelig befaler han sit Mandskab at ro langs Siden. Han springer ombord og faar Øie paa en Balje brændende Tjære, som var anbragt under Storlugen. Tønder lod sin Kvartermester gaa ned for at lange op Tjærebaljen. Men denne styrter øieblikkelig op igjen af Lugen som en Raket, løber forbi Chefen, idet han skriger: »Fartøiet er lastet med Krudt, vi gaar tilveirs alle Mand!«

Den uforfærdede Tønder tager det dog med knusende Ro. Han river Trøierne af de nærmeste Matroser, dypper dem i Vand og faar kvalt Ilden. Derpaa gaar han ned i Rummet med et Par Mand og finder en opslaaet Krudttønde med en brændende Lunte lige i Nærheden af Krudtet — nogle Sekunder senere og Fartøiet vilde ha gaaet i Luften med Tønder og hans Mandskab.

Saadanne Eventyr oplevede de fleste Officerer under de fiendtlige Skibes Entring. Men alle kom ikke saa godt fra Legen som Tønder. Saaledes fik Løitnant Høeg en Musketkugle under Øiet. Løitnant Willer blev truffet af en Kugle i Brystet og faldt død ned i Baaden. Og Kadet Sivertsen, der havde entret Galeien »Wreden«, som Strömstjerna selv havde kommanderet, sprang i Luften med 3 af sine Matroser.

Digitized by Google

Ved et rent Vidunder slap dog Sivertsen selv fra det med nogle lette Saar og et koldt Bad.

Inde i en liden Bugt laa Schoutbynacht *Sjøblads* Chalup. En af Tordenskjolds Officerer roede afsted med en Skjærbaad for at faa Tag i den. Men Svenskernes Infanteri sendte en saadan Kugleregn ned over det lille Fartøi, at Officeren maatte trække sig tilbage med et Tab af flere Saarede og Døde. Herover blev Tordenskiold saa rasende, at han overfusede den unge Mand med haarde Bebreidelser.

Da kommer Løitnant Christian Tønder til og lover at erobre Chalupen. Men nogle svenske Matroser, som han netop havde fanget, ror han afsted, og det lykkes ham virkelig at faa taget den paa Slæb ud til Eskadren. Til Løn for sit dumdristige Mod fik Tønder beholde Chalupen.

Efterhvert som de fiendtlige Skibe blev erobret, slæbtes de ud gjennem Dynøkilen. Tilslut var der kun et Par Fartøier tilbage, Stykprammen *Stenbocken* og Galeien *Ulysses*.

Stenbocken var Svenskernes største Skib, førte 24 Kanoner og havde staaet under Schoutbynacht Sjøblads Kommando. Tordenskiold roede selv indover til den Vig, hvor Sjøblad havde lagt sit Skib. Da Grib ser sin kjære Chef saa stærkt udsat for Fiendens Ild, ror han efter og kommer op i Tordenskiolds Baad. Denne spørger ham, om han troede det var muligt at faa Skibene ud under det svenske Infanteris heftige Musketild. Grib mente, at det nok kunde være Raad for det, men det vilde sagtens koste adskillige Døde og Saarede. Den varmblodige Sjøhelt blev saa glad over, at Vennen gik ind paa hans Plan, at han faldt Grib om Halsen.

Efter Rekognosceringen blev Vindhundens Anker lettet, og for en meget svag Bris sattes Kursen hen mod »Stenbocken«. Vi vil lade Grib selv fortælle videre:

Digitized by Google

Digitized by Google

»Jeg traadte derpaa ned i Chaloupen og bragte Varpen under Fiendens sterke Fyr af Musketteri lige til Stenbocken. Cadet *Ferry*, min Quarteermester og 5 Mand af Chaloup-Folkene bleve blesserede af Musketkugler, af hvilke Blessurer Cadet *Ferry* døde, men de Andre bleve restituerede. Jeg fik selv nogle Skramskud af Kugler, som alene ridsede Huden og gik igjennem mine Klæder uden nogen betydelig Skade. Da jeg gik over paa »Stenbocken«, kom en svensk Officer til mig og bad mig, at han maatte gaa ned i min Chaloupe. Jeg spurgte, om han ikke var Styk-Lieutenant? hvilket han bekræftede, hvorpaa jeg med Trudsel tvang ham at blive paa Skibet hos mig og strax at vise mig, hvor han havde gjort Ild ved Krudtet for at lade Skibet springe, om han ikke vilde, at jeg skulde massacrere ham paa Stedet. Han viste da, hvor den brændende Lunte var lagt ved Løbekrudt til Krudtkammeret, hvilket inden 4re Minuter havde maatte gjøre Effect, men blev ved Guds Naade forhindret. Jeg lod derpaa gjøre Kabeltouget fast paa Stenbocken og Galeien Ulysses med Stykprammen bagefter, raabte saa til *Tordenskiold* og gjorde Signal til at vinde paa Fregatten, kom saa, Gud Lov, lykkelig ud til Fregatten med Priserne, hvor Tordenskiold, der imidlertid havde været paa Fregatten, takkede mig og forsikrede, at han i sin Rapport til Hans Majestæt en particulier skulde recommendere min Person efter Merite for beviste Vigilance og Tapperhed mod Fienden. Han foer derpaa fra mig omborde til Hjælperen«.

Kl. 9 om Aftenen var Dynø Havn ryddet, og begunstiget af Mørket styrede Tordenskiold ud af Dynøkilen med sit talrige Følge heftigt beskudt af det svenske Infanteri.

Sverige tabte paa denne mindeværdige Dag 44 store og smaa Skibe. Deraf førte Tordenskiold med sig Stykprammen *Stenbocken*, Galeierne *Proserpina*,

Digitized by Google

Ulysses, *Lucretia*, *Achilles*, *Pollux*, *Hector*, *Bjørnen* og *Sorte Maren*. 2 Chaluper, 1 Strømbaad og 19 Transportskibe med Vaaben, Ammunition og Proviant. Med dette rige Bytte ankrede han op paa Magø Rhed den følgende Dags Formiddag.

Da Kong Karl modtog den sørgelige Melding om Tordenskiold og hans Vaabenkammeraters stolte Daad, havde han ingen anden Udvei end hurtigst mulig at opgive Fredrikstens Beleiring og trække sig tilbage til Sverige.

Af de 12 000 Mand, der var gaaet over Grænsen — vendte kun 7 000 hjem.

Forsaavidt havde han været lidt heldigere end sin Bedstefars General *Lars Kagg*. Denne var gaaet mod Fredrikshald med 9 000 Mand og vendte ikke tilbage til Sverige med mere end Tredieparten af sin Hær.

Et Par Dage efter Slaget i Dynøkilen fik Tordenskiold Besøg af Viceadmiral Gabel, der lykønskede ham i Anledning af den smukke Seier. At den unge Sjøhelt havde handlet uden Ordre, oversaa han fuldstændig og lod endog Tordenskiold selv seile til Kjøbenhavn for at afgive Melding om Seieren — og modtage den velfortjente Belønning af Unionskongens egen Haand.

Fredrik IV modtog sin Yndling med aabne Arme og udnævnte den 24-aarige Sjøhelt til Kommandør. Til Minde om Seieren lod ogsaa Kongen præge en Medalje af samme Slags som den, der var slaaet i Anledning af Kampen ved Colberger Heide.

Men begge Nationers varme Beundring og Kjærlighed var dog Tordenskiolds skjønneste Belønning. Den norske Viking i Sjøofficersuniform stod for Menigmand som en lyslevende Eventyrets Helt. De flokkede sig om ham, hvor han gik, og Poeterne kunde knapt finde høitravende Ord nok til at prise ham i sine Sange.

*

Digitized by Google

Trods Bedstefarens, trods sine egne sørgelige Erfaringer opgav ikke Karl XII Tanken om Norges Erobring.

Det er næsten uforstaaeligt, hvorfra Svenskerne havde faaet saa daarlig Tro paa det norske Folks Modstandskraft; thi op gjennem hele Historien havde de jo i Regelen trukket det korteste Straa i Kampen mod Normændene.

Svenskerne behøvede ikke at gaa langt tilbage i Tiden for at finde Eksempler. I »Hannibalsfeiden« (1643—1645), i Krigen med Karl X Gustav (1657—1660 og i Gyldenløvefeiden (1675—1679) havde jo Svenskerne ofte faaet sande sin gamle Konge *Annund Jacobs* Ord: »De Noregsmænd var farlige at hjemsøge med Ufred.«

Men som nævnt. Sveriges stivsindede Heltekonge vilde gjøre et nyt Forsøg.

At Svenskerne ikke faldt ind i Norge allerede Aaret efter Slaget i Dynøkilen, kunde man væsentlig takke Tordenskiold for. Ved sine heltemodige Angreb paa *Strømstad* og *Gøteborg* bandt han nemlig saa store svenske Hærafdelinger, at Kong Karl maatte forblive uvirksom hele Aaret 1717. Men da Tordenskiold ikke opnaaede saa iøinefaldende Resultater som i Dynøkilen, fik hans Misundere overtalt Kongen til at afløse ham med den forsigtige Viceadmiral *Rosenpalm* i Kommandoen over Eskadren i Skagerak og Kattegat — og nu kunde Kong Karl i Ro og Fred planlægge det afgjørende Felttog mod Norge.

I August 1718 gik den berømte svenske Feltherre *Karl Gustav Armfeldt* med 14 000 Mand over Grænsen for at erobre det nordenfjeldske Norge, og i November rykkede Karl XII selv med 30 000 Mand ind i det søndenfjeldske. — Han vil først erobre Fredriksten.

Men Skjæbnen vilde, at denne Grænsefæstning aldrig skulde falde for Fiendemagt.

Digitized by Google

Her skulde Kong Karls storslagne Saga finde sin Afslutning. Den 11te December slukker en Kugle fra Fæstningen hans Helteøine — og 8 Dage efter findes der ikke en svensk Soldat i det søndenfjeldske Norge.

Hvorledes det gik Armfeldt der oppe i Nord under Tilbagetoget over Tydalsfjeldene — ja denne sørgelige Afslutning paa det svenske Indfald gaar vi her i respektfuld Taushed forbi.

*

Tordenskiold var den første, som bragte Fredrik IV Underretning om hans store Modstanders Fald. Dagen efter blev han udnævnt til Schoutbynacht.

Marstrand.

Kong Karl havde anspændt det svenske Folks Kræfter til det yderste, og hans Fald ved Fredrikssten berøvede Svenskerne de sidste Rester af deres Stormagtsdrømme.

Under den almindelige Forvirring som paafulgte, besluttede Fredrik IV, at Nordmændene og Danskerne skulde opgive den defensive Krigsførelse og gaa angrebsvis tilverks. Med den norske Hær vilde han selv gjøre et Indfald i Baahuslehn i Haab om at tilbageerobre dette gamle norske Landskab. Til at begynde med skulde *Gøteborg* indesluttes af en Unionseskadre, saasnart Isen brød op.

Dette Hverv overdrog Kongen til Tordenskiold, og den 7de April 1719 ankrede denne op paa *Rifø-fjord* udenfor Fæstningen *Nya Elfsborg* med 4 Linieskibe og 1 Fregat.

Hverken Venner eller Fiender havde den fjerneste Anelse om dette Togt; thi Kongen havde personlig overleveret Tordenskjold den forseglede Ordre, som

Digitized by Google

først skulde brydes, naar Eskadren var kommen tilsjøs. Af den Grund lykkedes det ham med det samme at bemægtige sig en Kaper og flere Handelsskibe, der laa paa Riføfjorden.

Den berømte Sjøhelts Ankomst vakte den største Forfærdelse i Gøteborg — man havde nemlig hans Besøg for to Aar siden i friskt Minde. Der laa kun 4 gamle Orlogsskibe paa Havnen, og disse blev i al Hast sænket tværs over Gøtaelven ved *Gamla Elfsborg*. I det nordre Udløb ved *Baahuselven* laa 4 Galeier og nogle Skjærbaade. Resten af den svenske Nordsjøflaade var stationerede i de nordligere Havne; thi Kong Karl havde trukket de fleste Skibe op til *Strømstad*, for at de kunde understøtte hans Angreb paa Norge.

Efter Karls Død var endel af Flaaden gaaet tilbage til *Marstrand* for at overvintre der. Denne Styrke kommanderedes af Tordenskiolds gamle Bekjendt fra Dynøkilen, Schoutbynacht Sjøblad, og bestod af 5 Linieskibe, 1 Fregat, 3 Skytsskibe, 2 Galeier og 1 Stykpram, som tilsammen førte 434 Kanoner.

Tordenskiold maatte derfor ogsaa holde Øie med Sjøblads Bevægelser, og dette gjorde selvfølgelig Gøteborgs Blokade endnu vanskeligere.

Efter flere indtrængende Forestillinger fik han endelig tilsendt flere Skibe, og i Midten af Juli var Eskadren bragt op til 7 Linieskibe, 2 Fregatter, 2 Skytsskibe, 2 Stykpramme, 2 Flydebatterier, 1 Bombarder, 4 Galeier og 2 Lodsfartøier.

Imidlertid var Fredrik IV ankommen til *Moss* med betydelige Forstærkninger til den norske Hær, og den 20de Juli rykkede han ind i Baahuslehn, mens Viceadmiral *Rosenpalm* holdt Strømstad indesluttet med en Unionseskadre. Truet fra Land og Sjøsiden blev Svenskerne nødt til at opgive Byens Befæstningsverker og sprænge den derværende Flaadeafdeling i Luften.

Digitized by Google

Kong Fredrik og hans Generaler var forsigtige Folk. Havde de eiet en Gnist af Tordenskiolds Foretagsomhed og Dristighed, vilde Baahuslehn idag ha tilhørt Norge. Men efter Besættelsen af Strømstad var de i Tvil, om de turde vaage sig længer; lidt sydligere havde de jo Marstrand med den stærke Fæstning *Carlsteen* og i Havnen laa Sjøblad med sin store Eskadre.

Inden mange Dage skulde dog Kong Fredrik faa Underretning om, at denne Hindring var ryddet af Veien.

Med sin store Eskadre kunde Tordenskiold med Lethed holde begge Indløb til Gøteborg spærret. Men det var selvfølgelig ikke hans Hensigt at nøie sig med en saadan passiv Rolle — særlig nu, da det gjaldt at rive det gamle norske Landskab ud af Svenskernes Hænder. Han forstod snart, at Kongen og hans Generaler neppe vilde gjøre store Sprang. Skulde der gjøres noget, maatte han handle paa egen Haand.

Kort efter sin Ankomst til Riføfjorden havde han allerede begyndt at tænke paa den svenske Eskadre i Marstrand. Ved Hjælp af Speidere og Fiskere skaffede han sig snart nøiagtig Underretning om Forholdene. Men han havde dog Lyst til selv at rekognoscere Terrænet. Og det var da, at han fattede den dristige Tanke, som ingen anden Schoutbynacht end Peter Tordenskiold kunde ha fundet paa.

Han klæder sig ud som Fisker og seiler op til Marstrand. Der gaar han iland, tager et Fiskeknippe i Haanden og render fra Hus til Hus for at sælge den. Men den unge Sjøhelt er for dyr. Ingen vil kjøbe hans Fisk. Derfor ror han ombord paa et Par af Orlogsskibene. Men heller ikke her blev han af med den. Men da det bliver mørkt, har Tordenskiold seet alt, hvad han ønsker; da sælger han Fiskeknippet for en Spotpris og seiler jublende tilbage til sin

Digitized by Google

Eskadre. Nu havde den dristige Fisker sin Plan i Orden.

Den gamle norske By *Masstrandir* eller Marstrand er anlagt af Kong *Haakon IV Haakonssøn*. Den ligger paa en Klippeø et Snes Kilometer nordenfor Baahuselven.

Det lille Kastel, som *Haakon VI Magnussøn* senere lod opføre til Beskyttelse for Stedets Indbyggere, var i Tidens Løb bleven erstattet af stærke Befæstninger.

Ved Freden til Roskilde i 1657 maatte Norge afstaa Baahuslehn med Marstrand — som et Sonoffer for vor danske Unionsfælles ynkelige Nederlag. Karl X Gustav lod de gamle Forsvarsverker nedrive og opførte Fæstningen *Carlsteen* paa Vestsiden, Skansen *Gustavsborg* paa Sydsiden og et Batteri paa Nordsiden af Byen.

Under Gyldenløvefeiden blev Marstrand i 1677 tilbageerobret af Nordmændene. Men 2 Aar efter maatte Kommandanten, Oberst *Wilhelm de Coucheron*, ved Freden til Lund atter overlevere Byen og Fæstningen til Svenskerne.

Marstrands Havn dannes af *Koøen* og *Kløverøen*, der er adskilt ved et trangt, skjæropfyldt Sund. Ogsaa dette var godt forsvaret; thi Sundet kunde bestryges af Carlsteens Kanoner i hele sin Længde. Desuden var Løbet mellem Koøen og Byen beskyttet af et Batteri paa Holmen *Mallpert*, og det sydlige Løb ved Kløverøen af Befæstningerne paa *Hedvigsholmen*.

Det var derfor ganske rimeligt, at Schoutbynacht Sjøblad ansaa sig endnu sikrere end Strømstjerna i Dynøkilen. Han skulde dog faa erfare, at den norske Sjøhelt var af en anden Mening.

Da alle Forberedelser var tilendebragt, lod Tordenskiold Linieskibene postere paa begge Sider af Øen *Hisingen* for at bevogte Indløbene til Gøteborg.

Digitized by Google

Med den øvrige Del af Eskadren vendte han sig mod Marstrand. Hans første Arbeide var at lægge sine Flydebatterier, Pramme og Fregatter saaledes, at de afskar Byen fra enhver Forbindelse med Land. Dette udførte han den 19de og 20de Juli.

Derpaa blev der dannet et Landgangskorps paa 700 Matroser og Soldater for at erobre Koøen; thi her vilde Tordenskiold anlægge de Batterier, som skulde beskyde Marstrand og den svenske Eskadre.

Om Eftermiddagen den 21de Juli foretog Tordenskiold selv Landgangen i Spidsen for sit lille Korps. Svenskerne blev snart fordrevet fra Øen, og saa gik man igang med at opføre en Jordskanse for at beskytte sig mod det heftige Bombardement fra Fæstningen.

I Løbet af Natten og den følgende Dag fik Tordenskiold opført et Batteri paa fire svære Morterer og 40 smaa Haubitser, der blev trukket ind i Skansen under en voldsom Beskydning af Kardætsker fra et Par svenske Skibe, som var halet frem i Løbet. Heldigvis foregik dette Arbeide om Natten, saa Fienden fik daarligt Sigte. Kun en Landkaptain blev truffen af en forfløien Skraakugle, skriver Tordenskiold.

Søndag den 23de Juli var alt i Orden, og nu begyndte Bombarderingen for Alvor fra Koøen, Flydebatterierne og de øvrige Smaafartøier.

Efter kort Tids Forløb indsaa Tordenskiold, at han med Lethed kunde skyde den svenske Eskadre isænk. Men da fik han jo ingen Glæde af de prægtige Skibe, der laa tæt sammenstuet i Havnen.

Han rettede derfor Ilden mod Fæstningen og de fiendtlige Batterier. Men da det ikke syntes at frugte tilstrækkeligt, sendte Tordenskiold Kaptainløitnant *Ployart* som Parlamentær iland til Kommandanten paa Carlsteen og til Schoutbynacht Sjøblad for i al Høflighed at spørge, om de vilde udlevere 3 Linieskibe og de 3 Skytsskibe. Isaafald vilde Tordenskiold

Digitized by Google

ophøre med Bombardementet. Hvis ikke vilde han skyde baade Byen og Eskadren i Brand.

Den dristige Sjøhelt vidste selvfølgelig, at Forslaget vilde blive afslaaet. Men medens Ployart var borte, traf han de nødvendige Forberedelser til at storme Byen.

Flydebatteriet *Langemaren*, Skytsskibet *Hjælperinden* og *Fredrikshald* samt Bombarderen *St. Johannes* blev lagt i Linie lige udenfor Havnen. 8 Chaluper gjordes klar og paa et givet Signal styrter Tordenskiold med 200 Soldater under de kjække Landkapteiner *Kaas* og *Kleve* i Baadene og ror lige ind til Byen.

Dette dristigere Vovestykke løb heldigere af, end selv Tordenskiold havde tænkt sig. Saasnart den lille Afdeling var kommen i Land, trak Svenskerne sig tilbage til Fæstningen og overlod Byen, Skansen Gustavsborg og Nordbatteriet i Tordenskiolds Hænder.

Den svenske Eskadre gjorde heller ikke stor Modstand. Bommene, som spærrede Indløbet til Havnen, blev sprængt, og da Svenskerne troede, at de snart vilde faa se alle Tordenskiolds Fartøier styre ind i Aabningen, forsøgte de at bore sine Skibe isænk, inden den frygtede Fiende kom — flere af Officererne havde jo været med i Dynøkilen. Og de tabte derfor Modet og flygtede over til Øerne.

Nu gjaldt det ogsaa at redde, hvad reddes kunde, og denne Del af Arbeidet foregik paa samme Maade som i Dynøkilen. Under Fiendens Øine og heftigt beskudt. Men desværre havde de svenske Sjømænd gjort sine Sager saa grundigt, at Tordenskiold kun fik redde Linieskibet *Varberg*, en Fregat og et Par mindre Skibe.

Men han kunde alligevel være fornøiet. Svenskerne havde tabt Byen Marstrand, 16 Skibe og 5 Batterier med tilsammen 479 Kanoner.

Vi bør erindre Søndagen den *23de Juli 1719*.

*

Digitized by Google

Den væsentligste Hensigt med Angrebet var altsaa opnaaet.

Tordenskiold indrettede sig i Marstrand som om han var hjemme der og lod Skibene ankre op bag Øerne, hvor de var beskyttet for Fæstningens Kanoner.

Den letkjøbte Seier havde imidlertid givet ham Blod paa Tand, og nu begyndte den unge Seierherre at spekulere paa, om han ikke skulde gjøre et Forsøg paa at erobre *Carlsteen* ogsaa. Denne Klippefæstning med sine 100 Kanoner og svære Morterer var vistnok anseet for uindtagelig. Men — — —

At Tordenskiold selv ikke havde noget videre Haab om Udfaldet, derom vidner den Skrivelse, som han sendte Kongen efter Marstrands og Eskadrens Erobring. Han slutter nemlig med den Bemærkning, »at hvis han blot havde 1000 Mand Soldater, skulde han nok inden 3 Ugers Forløb tage Kastellet«.

Carlsteen laa nemlig altfor høit og utilgjængeligt til, at Tordenskiold turde vaage at storme den med sine faatallige Landgangstropper. At ødelægge Fæstningen ved Bombardement vilde sandsynligvis have været frugtesløst. At udhungre Besætningen gik heller ikke an; thi Carlsteen var vel forsynet med Proviant.

Tordenskiold maatte altsaa tage sin Tilflugt til List. Og Lykken, som saa ofte havde staaet den dristige Sjøhelt bi, hjalp ham denne Gang paa en ganske uventet Maade.

Foruden 100 Sjøofficerer og Matroser, som var flygtet ind i Fæstningen efter Eskadrens Ødelæggelse, bestod Carlsteens faste Besætning af 300 Mand. Men deraf var bare de 100 indfødte Svensker. Resten bestod af fangne Sachsere, der nødtvungne var gaaet i svensk Tjeneste. Og disse havde selvfølgelig ikke stor Lyst til at deltage i Forsvaret.

Dette fik Tordenskiold Oplysning om gjennem Kaptain Kleve, som havde listet sig op under Fæstningsmurene og hørt paa Soldaternes Samtale. Heraf

Digitized by Google

benyttede Tordenskiold sig øieblikkelig. Han lod forfatte flere tyske Breve, hvori han talte om den »forfærdelige Styrke, han havde hos sig«, og lovede at belønne dem, som kunde bevæge Kommandanten til at overgive Fæstningen. Disse Breve smugledes ind og kom i Sachsernes Hænder.

Carlsteens Kommandant, den 40-aarige Oberst *Henrich Danckward*, var derfor i en vanskelig Stil-

Marstrands og Carlsteens Bombardement.

ling, især da han var meget ængstelig for sin Familie, som ogsaa opholdt sig i Fæstningen.

Men den tapre Kriger, der havde kjæmpet ved Karl XII's Side paa saa mangen Slagmark, havde dog fra Begyndelsen af ingen Tanke om at opgive sin stærke Fæstning og sendte hele Søndag Eftermiddag og Natten til Mandag en voldsom Bomberegn ned over Byen for at drive de ubudne Gjæster bort.

Digitized by Google

Men Marstrands Borgere led nok mere end Fienden, og den menneskekjærlige Tordenskiold sørgede derfor strax for, at de fik flytte over til Kløverøen med deres Familier og Kostbarheder. Samtidig lod han Morterne fra Skibene og Batterierne kaste Bomber ind i Fæstningen. Et velrettet Skud fra *Langemaren* sprænger ogsaa en Krudtkasse paa en af Bastionerne i Luften, og et Kornmagasin gaar op i Flammer. Men derfor stod nok Carlsteen lige godt.

Mandag modtog Tordenskiold ogsaa den ubehagelige Efterretning, at Svenskerne havde samlet en hel Del lette Fartøier paa Baahuselven. Hans kjække Flagkaptein *Ole Budde* skrev, at der var stor Fare for, at de i Mørket kunde bryde forbi Vagtskibene og komme Carlsteen til Undsætning.

Men Tordenskiold stolte paa sin Ven og svarte tilbage: »Jeg forsikrer mig om Eders Vigélance; thi Gud forbyde, saadan en Malheur skulde ske, som I melder, da laa der et Fandens Puds. Her haver jeg ikke Ro hverken Nat eller Dag, saa jeg haver Aarsag at ønske mig, jeg ikkuns her havde den halve Budde«.

Imidlertid fik Tordenskiold høre, at der i Byen boede en smuk Enke, som stod i et intimt Forhold til Danckward. Han fik fat i denne Kvinde, overøste hende med Artigheder og forsikrede, at det bare var af menneskekjærlige Hensyn, at han ikke allerede havde skudt Fæstningen sønder og sammen. Det var blot for at skaane Byen og spare Menneskeliv, at han endnu ventede lidt. Men naar de 20000 Mand, som var paa Veien fra Strømstad, ankom, da vilde det være forbi med hans Taalmodighed, og da skulde hver eneste svensk Mand og Kvinde undgjælde med sit Liv, fordi Kommandanten havde vaaget at trodse ham.

Som Tordenskiold havde ventet, gik den forskrækkede Dame øieblikkelig til Fæstningen med disse interessante Meddelelser, og samtidig sendte Torden-

Digitized by Google

skiold Obersten en egenhændig Skrivelse, hvori han paa alle mulige Maader søgte at skræmme Kommandanten med sine kolossale Stridskræfter — ikke at tale om de 20000 fra Strømstad. I Slutningen af Brevet tilbyder han endog Danckward, »at lade eftersee den Anstalt, der til Attaquen var gjort og som ingenlunde kunde mislinge (mislykkes)«.

Overhængt af sin Familie med Bønner om at overgive sig og truet af sine sachsiske Soldater, begyndte den kjække, men lettroende Karolin at diskuttere Overgivelsesspørgsmaalet med sine Officerer.

Schoutbynacht Sjøblad og hans Sjømænd synes at ha været ligeglad, hvordan det gik Fæstningen, nu da Eskadren var ødelagt; saa *der* fandt han ingen Støtte for sin første Beslutning om at forsvare dette vigtige Punkt, som Kong Karl selv havde overgivet i hans Varetægt, til sidste Blodsdraabe.

Resultatet bliver, at Danckward beslutter at modtage Tordenskiolds Tilbud om at lade en Officer efterse Angrebs-Foranstaltningerne. Er disse saa frygtelige, som den norske Sjøhelt har opgivet, da var der vel ingen anden Raad, end at overgive sig for at spare Marstrands Borgere — og sin egen Familie.

Tirsdag den 25de sender da Kommandanten Marinekaptain *Utfall* ned til Byen, og nu foregaar den fornøielige Episode, der gjerne kunde ha været hentet ud af Holbergs Komedier. Kaptain Utfall var en glad Sjæl lader det til. Og i Tordenskiold og hans Officerer fandt han andre glade Sjæle. Der blev ikke sparet paa Beværtningen, og da de mange Skaaler havde gjort Utfall passende omtaaget, bar det afsted for at tage Tordenskiolds forfærdelige Troppestyrke i Øiesyn. Mens Værten disker op med de lystigste Sjømandsskrøner, rangler det hele Følge Gade op og Gade ned. Overalt finder den svenske Officer sluttede Geledder af staute Sjøgutter og stramme Soldater. Han mærker ikke, at det er de samme Mand-

Digitized by Google

skaber, som med beundringsværdig Hurtighed udfører Tordenskiolds Ordre om at springe rundt Hjørnet og stille op i næste Gade, saasnart Kaptainen er passeret forbi. Efter endt Inspektion og nyt Traktement er Svensken fuldstændig overbevist om, at Fiendens Overmagt er knusende, og da Rusen er gaaet nogenlunde bort, kommer han sent om Aftenen tilbage til Kommandanten og afgiver Melding.

Den fornøielige Dag burde afsluttes med et Fyrværkeri, mente Tordenskiold, og derfor gjenoptager han Bombardementet med alle Kanoner, som kan bære mod Fæstningen. En af Bomberne er saa heldig at træffe et Krudtmagasin, der springer i Luften med et øredøvende Knald. Og nu er Kommandanttens Trods knækket. Han sammenkalder Krigsraadet. Alle stemmer for, at Fæstningen bør overgive sig, og Dokumentet bliver opsat.

Næste Morgen kommer Kaptain Utfall tilbage til Tordenskiold og overleverer ham høitidelig det vigtige Papir. Svenskerne havde betinget sig fri Afmarsch med klingende Spil. Og det maatte de saa inderlig gjerne — thi Tordenskiold var ikke paastaaelig med Hensyn til Bagateller. Det var vistnok et af de stolteste Øieblikke i sit bevægede Liv, da han underskrev dette Dokument, der satte ham i Besiddelse af det »uindtagelige« Carlsteen med sine 100 Kanoner, 320,000 Kugler og Granater, 100 Ton Krudt og mange andre Krigsfornødenheder — uden at ha tabt en eneste Mand.

Samme Dags Eftermiddag den 26de Juli skulde Fæstningen overgives. Men da det bestemte Klokkeslet forløb, uden at Kommandanten rykkede ud med sine Tropper, gaar Tordenskiold, fulgt af 100 bevæbnede Matroser og Soldater op til Carlsteen. Derpaa spaserer han sammen med Kaptainløitnant Ployart, Løitnant Grodtschilling og et Par Matroser lige ind i Fæstningen og stanser op foran Kommandantens Hus.

Digitized by Google

Idet Danckward stikker Hovedet ud af Vinduet, skal den unge Sjøhelt ha tordnet ham imøde:

»Hvad Djævelen nøler I efter? Ved I ei, at Tiden er udløbet?«

Og den kjække Kriger blev saa imponeret af denne uhørte Dristighed, at han øieblikkelig lader sine Tropper rykke ud — med klingende Spil.

Om Aftenen indbød Tordenskiold Oberst Danckward, Schoutbynacht Sjøblad og de fornemste Officerer til et dundrende Kalas paa Skytskibet Fredrikshald. Der blev ikke sparet paa »Æressaluter«. Danckward selv fik ikke mindre end 3 Gange 9 og 1 Gang 5 Kanonskud, efterat han var steget over Faldrebet. Seierherren syntes vel, at han nok kunde ødsle lidt med de 100 Ton Krudt fra Fæstningen.

Tordenskiold lod den tapre Kaptainløitnant Ployart overbringe Kong Fredrik den stolte Tidende, at Carlsteen var erobret. 2 Dage tidligere havde han sendt Løitnant *Paulssøn* til Strømstad med Melding om Eskadrens Ødelæggelse, og at han nok skulde indtage Kastellet i Løbet af 3 Uger, naar han kun havde 1000 Soldater. Ved et besynderligt Træf ankom begge Herrer samtidig til Strømstad.

At Kong Fredrik blev glad over disse overraskende Meddelelser siger sig selv.

Elfsborg.

Thi nu kunde Kongen og hans Generaler uden Risiko fortsætte Marschen videre til *Gøteborg*. Det blev besluttet at angribe denne By, før Svenskerne var kommet sig af Skrækken over Carlsteens Erobring. 6000 Mand skulde afsendes Sjøveien fra Strømstad og besætte Øen *Hisingen*, mens Hovedstyrken tog Landveien nedover.

Saasnart Tordenskiold fik Underretning om denne Plan, vaagnede atter hans ærgjerrige Daadstrang.

Digitized by Google

Naar han havde erobret den uindtagelige Carlsteen, maatte det vel gaa an at tage *Nya Elfsborg!* Da kunde jo de 6000 Mand besætte Hisingen uden Modstand, og Gøteborg vilde erobres i en Haandvending.

Tordenskiolds Tanker pleiede ikke at ruste i hans Hjernekiste. Kun 5 Dage efter Carlsteens Overgivelse, styrede hele Eskadren sydover og ankrede op paa Riføfjorden, et Stykke udenfor Nya Elfsborg. I Løbet af Natten indtog Fartøierne sine bestemte Poster under en voldsom Kanonade fra Fæstningen. Da Dagen brød frem, begyndte ogsaa Tordenskiold Skydningen. Ved Middagstider sprang der et Krudtmagasin i Luften, og da der blev hængt ud et hvidt Flag fra Fæstningen, troede Tordenskiold, at dette var Tegn til Overgivelse og lod Skibene ophøre med Beskydningen.

En Officer sendtes ind til Nya Elfsborg forat underhandle om Betingelserne. Men denne Gang havde den berømte Sjøhelt forregnet sig. I Kommandanten Oberst *Lilje* fandt han en værdigere Modstander end Henrich Danckward. Lilje svarte, at saalænge han havde Kugler og Krudt, skulde han forsvare sig. Det hvide Flag var kun Signal til Guvernøren i Gøteborg om at sende ham Understøttelse.

Kampen fortsættes igjen med stor Heftighed paa begge Sider. Om Natten maatte flere af Skibene forlade sine Poster for at udbedre den betydelige Skade, som Fæstningens velrettede Ild havde foraarsaget. Kun Flydebatterierne og Bombarderen St. Johannes holdt sin Stilling. Selv fôr Tordenskiold hele Tiden fra Skib til Skib for at opmuntre Besætningerne til fornyede Anstrengelser.

Men han indsaa snart, at det denne Gang ikke vilde gaa efter Forventning. Og *Kaptein* Ployart var vistnok meget velkommen, da han paa Morgensiden overbragte Tordenskiold den Melding, at Kongen og Kronprinsen havde forladt Strømstad for per-

Digitized by Google

sonlig at lykønske Tordenskiold i Anledning af Carlsteens Erobring.

Han maatte altsaa reise tilbage til Marstrand, og Kommandoen blev overladt til Kommandørkaptein *Fredrik Hoppe.*

Denne dygtige Officer fortsatte Bombardementet hele Dagen igjennem. Men da Nya Elfsborg i Løbet af Natten havde modtaget den ønskede Forstærkning fra Gøteborg, og da det lykkedes for Svenskerne at opkaste et Par stærke Batterier paa Hisingen, gav Hoppe Signal til, at Skibene skulde trække sig udenfor Fiendens Skudvidde. Angrebet havde kostet Eskadren 60 Døde og 73 Saarede.

Kongen kom ikke til Marstrand førend den 17de August paa Grund af Modvind — Tordenskiold kunde altsaa godt ha fortsat med Nya Elfsborgs Beleiring. Monarken hørte paa sin Yndlings Fortælling om Angrebet uden at ytre nogen Uvilje. Han var saa rent straalende over Carlsteens Erobring og den svenske Eskadres Ødelæggelse. Hofmændene sa, at de aldrig havde seet Unionskongen saa glad. Fredrik IV tager af Admiral Gabels Bryst sit Portræt, indbefattet i Diamanter og fæster det paa Tordenskiolds Vaabenkjole. Samtidig udnævner han den 29aarige Helt til Viceadmiral.

Kadet Peter Wessel kan maaske ha betraadt »Ormens« Dæk med store Forhaabninger. Men at han efter 9 Aars Forløb skulde bære Admiralens Distinktioner og et udødeligt Navn — det havde han neppe drømt om.

* * *

I de 2 Aar, da de Coucheron under Gyldenløvefeiden var Kommandant i Marstrand, bar Fæstningen

Digitized by Google

Navnet Christiansteen. Nu blev Carlsteen atter omdøbt, fik en Besætning paa 8 Kompanier af Regimentet *Norge* og et Kompani af det norske Artillerikorps med Generalmajor *Hvitfeldt* som Kommandant.

Den Umagen kunde man næsten ha spart sig. Thi Fredsunderhandlingerne, der allerede begyndte efter Kong Karls Fald, tog nu slig en Fart, at den norske Hærs Fremrykning i Baahuslehn derværre blev indstillet.

Ogsaa tilsjøs saa det ud til, at alle Fiendtlighe-. der skulde indstilles. Tordenskiold opholdt sig i Marstrand, hvor han sammen med Holmens dygtige Chef, Admiral *Judichær*, havde travelt med at optage de sænkede svenske Skibe. Efter Kongens Befaling blev Blokaden af Gøteborg hævet den 21de September, og flere af Skibene sendtes hjem. Flydebatterierne Langemaren og Spydstagen, der havde gjort saa god Tjeneste under de forskjellige Angreb i Skjærgaarden, blev desarmeret og lagt tilankers ved Baahuselvens Udløb sammen med Bombarderen St. Johannes, Galeien Printz Karl og 4 Transportskibe. De ventede bare paa god Vind for at seile til Kjøbenhavn. Fredsforhandlingerne var saa langt fremskredne, at Tordenskiold og Judichær tænkte paa Fred og ingen Fare.

Men Svenskerne vilde ogsaa vise, at de kunde spille den frygtede Sjøhelt et Puds. Natten mellem den 11te og 12te September lister de sig ud af Baahuselven med nogle lette Galeier og Chalupper, overrumpler Vagtmandskabet paa de forsvarsløse Skibe og bugserer dem alle 8 op til Gamla Elfsborg, hvor de bliver liggende under Beskyttelse af Fæstningens Kanoner og de i Løbet nedsænkede Linieskibe.

Den lille Triumf undte selvfølgelig ikke Tordenskiold sine Fiender. Han blev aldeles rasende over denne Streg og skrev blandt andet til Admiralitetet: »Jeg skal revangere det, skulde jeg end derved vorde massacreret. En fin! De skal dyrt betale det!«

Digitized by Google

Og dette Løfte indfriede han paa en meget »lysende« Maade.

Om Eftermiddagen den 7de Oktober seilede Tordenskjold fra Marstrand med 2 Galeier og 10 Chalupper. Sent paa Aftenen ankom den lille Flotille til Riføfjorden uden at nogen havde lagt Mærke til den.

Ole Budde, der anførte Chalupperne, forsøger at liste sig forbi Nya Elfsborg, men da han opdager 5 svenske Smaafartøier, venter han indtil Tordenskiold kommer op med sine Galeier. Den djerve Flagkaptain faar Ordre til bare at fortsætte Kursen videre. Han kommer ogsaa heldig forbi Fæstningen og Skibene og lander ved Midnatstid tæt under *Gamla Elfsborgs* Batterier.

Derinde paa Havnen laa ikke alene de røvede Fartøier, men ogsaa den svenske Fregat *Grev Mørner* paa 36 Kanoner, Galeasen *Kong Karl* og Galeien *Wreden*.

Budde stiger iland med sine Matroser og Soldater. De sidste havde faaet Ordre til at vende sine Frakker, der var foret med lyseblaat Tøi. Hermed kunde de agere Svensker, om det skulde være nødvendig.

Mens Budde og hans Matroser gaar rundt paa Fæstningsvoldene og fornagler Kanonerne, lister Kaptain Kleve sig med 30 lyseblaa Soldater op til Vagthuset. Han lader Folkene stikke Musketpiberne ind i Vinduet og træder selv ind ad Døren og hilser paa det halvsovende Vagtmandskab. Fenrikken vil sætte sig til Modværge, men faar straks en Pistolkugle gjennem Hovedet, og da overgiver de andre sig uden Modstand.

Nu bar det afsted til Baadene igjen. Alle Skibene paa Havnen blev entret i en Haandvending. Under lystige Opsange, Larm og Skraal kom Ankerne op. Men saa gjaldt det at varpe Fartøierne ud af de trange Løb mellem de sænkede Linieskibe.

Digitized by Google

Det var et vanskeligere Arbeide. Spetaklet havde imidlertid hidkaldt 3 Kompanier af Gøteborgs Garnison. Men Fæstningens Kanoner var jo fornaglet. Og da Svenskerne — efter den voldsomme Larm at dømme — antog Fiendens Styrke for rent overvældende, holdt de sig i en ærbødig Afstand.

Da Kommandanten paa Nya Elfsborg blev opmærksom paa de skrækkelige Hyl fra Indrehavnen, sendte han en Baad afsted forat faa vide, hvad der var i Veien. Omtrent midt mellem Gamla og Nya Elfsborg møder den en anden Baad. Svenskerne praier og faar det forbausende Svar: *Tordenskiold!*

Og idet den forfærdede Kvartermester hurtigst mulig vender sin Baad heltom, faar han den greie Besked: »Hils Kommandanten og sig ham, at jeg skal lære ham at holde Øinene oppe en anden Gang«.

Faa Minutter efter havde den udsendte Baad overbragt denne interessante Melding til Oberst Lilje, og da blev der slaaet Alarm paa Fæstningen — men lidt forsent. Store Masser af Befolkningen paa begge Sider af Gøtaelven havde imidlertid vaaget sig ned til Bredderne. Og nu skulde de blive Vidner til et Fyrværkeri, som de vistnok huskede til sin Dødsdag. Det viste sig nemlig umuligt at faa Skibene velbeholden ud af Havnen, og derfor bestemte Tordenskiold sig til at sætte Ild paa dem. Imod Forventning havde enkelte af Fartøierne beholdt sit Krudt ombord. Og efterhvert som Ilden naaede Krudtkammeret, sprang de i Luften med voldsomme Knald. Kun Galeien *Printz Karl* blev velbeholden slæbt ud af Havnen og med dette Bytte roede Tordenskiold og hans kjække Kammerater nedad Gøtaelven under Belysning af de brændende Skibe.

En mere efektfuld Afskedshilsen kunde den unge Viceadmiral ikke give det svenske Folk.

Den kjække Daad var bogstavelig taget en lysende Afslutning paa hans Krigerbane. Det blev og-

Digitized by Google

saa den sidste Bedrift, som udførtes i denne store nordiske Krig, der styrtede Sverige ned fra dets Stormagtsstilling og skaffede Norge og Danmark en langvarig Fred for sine krigerske Naboer.

* * *

»De, som Guderne elsker, dør unge«, siger et græsk Ordsprog. Det blev ogsaa Tordenskiolds Lod. De tog ham i sin Favn, da hans Livsværk var afsluttet. De styrede visselig den svenske Oberst Stael von Holsteins Haand, da han med sin Kaarde afklippede Heltens Livstraad den 12te November 1720.

Broderfolkenes høilydte Sorg over hans tidlige Bortgang var den bedste Mindetale over Graven. Siden Olaf Trygvasson har ingen af Norges Helteskikkelser vundet Samtidens og Efterslægtens Beundring i saa høi Grad som Helten fra Dynøkilen, Marstrand og Elfsborg.

Han var et værdigt Skud af den gamle Kjæmpestamme.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Folkelæsning

udgives af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* i tvangfrie Hefter som Tillæg til Selskabets Tidsskrift **Folkevennen.** Hvert Hefte, der vil levere en afsluttet, kort og grej Fremstilling af et eller andet almeninteressant Emne, sælges ogsaa særskilt for billig Pris og erholdes tilkjøbs i enhver Boghandel, i Aviskiosker, ved Jernbanestationer og ellers hvor der sælges Aviser og Bøger.

Folkevennen

udgivet af *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* udkommer med 6 Hefter om Aaret og koster med Tillægshefter **4 Kr. aarlig.** Abonnement kan tegnes i enhver Boghandel og ved alle Rigets Postanstalter. Expeditionen er i **Grøndahl & Søns** Boghandel i Christiania. Man bliver Medlem af Selskabet ved at tegne sig som Abonnent paa **Folkevennen** og erholder sig da tilsendt foruden selve Tidsskriftet ogsaa Tillæget **Folkelæsning,** efterhvert som Hefterne udkommer.

Medlemmer

nuværende og tiltrædende erholder tidligere Aargange af **Folkevennen** til nedsat Pris.

Aarg.	1869—96	med Tillægshefter	for Kr.	27.00
—	1877—96	—»—	»	20.00
—	1880—96	—»—	»	17.00

De samme Rækker sælges til Ikke Medlemmer for henholdsvis Kr. 37.00, 29.00, 25.00.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

stiftet 1851 har indtil nu gjennem **Folkevennen** med Tillægshefter spredt mere end 100 Millioner Oktavsider populær Læsning ud over Landet.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

3 2044 105 214 761

Digitized by Google